

Korsak V. I. Assessment of the Level of Commercial Establishments' Procurement of Ukrainian Regions Population.....	170
But S. Y. Project Management Innovation Development Trade Enterprises	175

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Melnik V. N., Kalinskaya I. M. Financial Crisis of Enterprise: Determination From Position of Cyclic Dynamics of its Development.....	178
Veretennikova A. B. Research of the Environment as a Source of Threats to the Enterprise's Economic Security.....	182
Korenev E. N. Evolution of Terms of Activity of Enterprises as Pre-condition of Choice of System of Corporate Management: Historical Retrospective View and Modern Tendencies	186
Lobov S. P. Theoretical Basis of Economic Efficiency of Automation of Enterprises Management.....	190
Shulga V. N., Serbenivskaya A. Y. Developing and Strengthening the Competitive Advantages of the Industrial Enterprise on the Principles of the Basic Concepts of Strategic Cost Management	194
Yakymiv A. I. The Modern State and Prospects of Innovative Activity of Industrial Enterprises in Ukraine	197
Gutsalyuk A. N. Methodical Approach to Assessing the Technological Maturity of the Enterprise	200
Pismak V. O. Features of Formation of the Relations in Supplying and Sale Activity of Machine-Building Enterprises.....	204

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Golubeva T. V. Labor Market in Ukraine: Analysis of its Development Prospects.....	209
Druzhinina V. V. The Territorial Peculiarities of Local Labour Market Functioning.....	212
Korolyova N. N. System Management Principles of Labor Resources by Stage of Reproduction at the Enterprise.....	216
Linkova Y. Y. A Decision of Problems of Property as Basis of Improvement of Motivation of the Hired Workers.....	219
Lukashov S. V., Senichkina Y. E. Innovative Work: Concept and Features	222
Stamatina A. V. Theoretical Positions to Determine the Quality of Working Life of Industrial Workers.....	226
Fandeyeva A. Y. Theoretical Principles of Strategic Management of Human Resources.....	230

ACCOUNTING AND AUDITING

Andrusyak V. N. Evolution of the Formation and Development of Management Accounting	233
Glebova N. V. Disclosure in the financial statement of the Banking institution in accordance with IFRS and Basel Committee	236
Kurgan N. V., Luchaninova A. S. Strategic Management of Intangible Results of Innovation of the Company and the Cost of it's Creating.....	241
Leonova Y. A. Accounting Problems of Logistics Costs for Domestic Enterprises.....	245

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Desyatnyuk O. M. Strategic Goals of Tax Risk Management.....	248
---	-----

MANAGEMENT AND MARKETING

Wackowski K. S., Kowalczyk T. Nearshoring – Management Specifics of Remote Software Development Teams.....	252
Kuznetsova I. A. Formation of a Competitive Strategy of a Dominant Position in the System of Value Chain: Methodological Approaches.....	255
Bliznyuk T. P. Cross-Cultural Peculiarities of Ukrainian Business Culture.....	259
Kaynova T. V. Marketing Optimization for B2B Market	263
Sytnik N. I. Epistemological Aspects of Organizational Creativity.....	266
Znak K. A. Comparative Analysis of Methodological Approaches to the Diagnosis of the Corporate Culture and the Prospects for their use in the Machine-Building Industry.....	270
Irytsyan S. A. The Problem of Application of Management Technologies in the Modern Dynamic Market Situation	273
Yakovenko V. S. Concept of Modeling Operational Management of Logistics Processes of Distribution Systems.....	275

ECONOMIC HISTORY

Oleynik S. U. Payment of E. G. Liberman in a Theory and Practice of Organization of Production.....	280
--	-----

INFORMATION

Information for authors	285
Terms of publication in the «Business Inform»	287

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СИНЕРГЕТИЧНИХ ЕФЕКТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

ЛЕПЕЙКО Т. І., ШМАТЬКО Н. М.

УДК 338.24

Лепейко Т. І., Шматько Н. М. Особливості прояву синергетичних ефектів в українській економіці

У даній статті запропоновано поняття синергетичного ефекту та «синергетичної економіки», наведено відмінності між синергетичною економікою та традиційною економікою України, проаналізовано типи синергізму в Україні, розглянуто два способи вимірювання синергетичного ефекту, розкрито поняття початкового та оперативного синергізму та випадки, у яких вони проявляються.

Ключові слова: синергізм, синергетичний ефект, початковий синергізм, оперативний синергізм.

Бібл.: 3.

Лепейко Тетяна Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Шматько Наталія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

УДК 338.24

Лепейко Т. И., Шматько Н. М. Особенности проявления синергетических эффектов в украинской экономике

В данной статье предложены понятия синергетического эффекта и «синергетической экономики», приведены отличия между синергетической экономикой и традиционной экономикой Украины, проанализированы типы синергизма в Украине, рассмотрены два способа измерения синергетического эффекта, раскрыты понятия начального синергизма и оперативного синергизма и случаи, в которых они проявляются.

Ключевые слова: синергизм, синергетический эффект, начальный синергизм, оперативный синергизм.

Библ.: 3.

Лепейко Татьяна Ивановна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Шматько Наталья Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

UDC 338.24

Lepeyko T. I., Shmatko N. M. Manifestations Features of Synergy's Effects in Ukrainian Economy

In this paper proposed the concept of synergy and «synergetic economy», given the differences between the economy and the synergetic traditional Ukrainian economy, analyze the types of synergies in Ukraine, suggested two ways of measuring the synergistic effect of the initial concepts disclosed synergies and operational synergies and the cases in which they appear.

Key words: synergy, the synergy effect, the initial synergies, operational synergies.

Bibl.: 3.

Lepeyko Tatyana I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Shmatko Natalya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

Критерієм ефективності національної економіки, орієнтованої на інноваційний розвиток на базі науково-технічного прогресу, виступає абсолютна й відносна величина створюваного реального синергетичного ефекту, від якого слід відрізнити уявний синергетичний ефект, утворений за допомогою трансакцій, що досліджуються. Хоча реальний синергетичний ефект створюється тільки в реальній економіці, фінансові ресурси можуть виявляти досить значний вплив на створення й поширення синергетичного ефекту в складі як факторів відтворення, так і того активного початку, який управляє з'єднанням цих факторів.

В умовах нерегульованого державою ринку фінансово-економічні відносини в принципі не здатні забезпечити в масштабі національної економіки на певному рівні створення синергетичного ефекту, що базується на науково-технічному прогресі. На це здатний лише особливий, формований під стратегічним впливом держави комплекс фінансово-економічних відносин, орієнтований як головна мета не на зростання грошового капіталу, а на максимізацію реального синергетичного ефекту при дотриманні обмежень і орієнтирів соціального й екологічного порядку.

Синергетичний економічний ефект відіграє виявлено важливу роль в економічному розвитку країни, починаючи з окремого підприємства й закінчуючи народно-господарським комплексом у цілому. Чим більше частка синергетичного економічного ефекту в складі створеної цінності, тим більшої ефективності досягає проведення господарювання. Це затвердження актуальне для всіх рівнів економіки - мікро-мезо-макро. І навпаки, мала частка синергетичного економічного ефекту свідчить про низький рівень ефективності господарювання.

Необхідність перекладу економіки України на інноваційний шлях розвитку, що базується на науково-технічному прогресі, стає усе більш очевидною. Однак далеко не всі інновації економічно обґрунтовані, а тільки ті, які дають економічний ефект достатньої величини, відповідаючи при цьому соціальним і екологічним вимогам. Найбільші можливості підвищення ефективності відтворення на всіх його рівнях утримуються в раціональному поєднанні всіх його факторів, насамперед, науково-технічних інновацій, причому результат цього з'єднання ухвалює вид синергетичного ефекту.

Рациональне з'єднання факторів відтворення забезпечується взаємозалежними цілеспрямованими впливами двох видів відносин – організаційно-управлінських і фінансово-економічних.

У даному зв'язку раціоналізація фінансово-економічних впливів на відтворення з метою можливої максимізації синергетичного ефекту здобуває особливу актуальність.

«Синергетична економіка» бере свій початок з науки синергетики, основи якої були закладені Германом Хакеном. Сама синергетика визначається як наука про колективні статичні й динамічні явища в закритих і відкритих багатокomпонентних системах з «кооперативною» взаємодією між елементами системи. У фізиці, хімії й біології синергетика концентрується на структурних особливостях просторово-тимчасової самоорганізації систем на макроскопічному рівні. Виявляється, що на цьому рівні між різними системами існує тісна аналогія, навіть якщо вони складаються з різнорідних елементів із суттєво відмінними елементарними взаємодіями.

Деякі риси, яким синергетика надає особливого значення, можна виявити й у традиційній економіці. Традиційні теорії економічної динаміки усвідомлюють роль взаємодій і кооперацій між різними частинами економічних систем.

У синергетичній економіці синергетична еволюція трактується як необоротний процес. Необоротність і еволюція виникають як наслідки складності колективної поведінки внутрішньо простих об'єктів. Ця концепція являє собою одну з рушійних сил західної науки (Пригожин, 1980; Пригожин і Стенгерс, 1984).

Синергетична економіка будується на базі традиційної. Вона відкидає деякі ідеї традиційної економіки й трактує результати традиційної як частки, а не загальні випадки. Основні концепції традиційної економіки – концепція раціональної поведінки й ідеальної конкуренції, відіграють фундаментальну роль і для розвитку синергетичної економіки [1].

Будь-яка теорія може пояснити лише деякі аспекти реального світу.

Економічна теорія, яка прагне пояснити довгочасну економічну еволюцію, може виявитися неспроможною пояснити короточасні економічні явища, подібно тому як теорія швидких процесів Кейнса може бути непридатна для довго живучих соціальних систем Шумпетера. Слід помітити, що синергетична економіка не припускає проходження в якій-небудь особливій школі в рамках існуючих економічних навчань [1].

Важливо розуміти, при яких умовах можна застосовувати результати кожної з економічних теорій.

Зіштовхнувшись із помилками традиційної економіки при поясненні реальних явищ, економісти спробували ввести в економіку такі поняття, як недосконала конкуренція, неповна інформація й нерациональність. До теперішнього часу на цьому шляху запропоновано чимало теорій. Ми маємо нерівноважні макроекономіку, економіку родини, приватну економіку і т. д. Дуже популярно також використовувати мікроекономічний підхід [1].

Існують певні типи синергізму в економіці України. Найбільш поширена класифікація – по складових формули рівня (норми) повернення інвестицій: обсяги продаж, витрат, інвестицій та менеджменту [2].

Отже, типи синергізму в Україні такі:

- ✦ *синергізм продаж* – проявляється внаслідок використання для реалізації декількох товарів підприємства одних і тих самих каналів збуту, використовуються одні і ті ж склади, торговельна мережа, транспорт, кадри, спільний маркетинг тощо;
- ✦ *оперативний синергізм* – від спільного використання ряду основних засобів і робочої сили, спільного розподілу накладних витрат, спільного навчання, великих закупок, – словом, від спільної операційної діяльності;
- ✦ *інвестиційний синергізм* – проявляється в результаті спільного використання виробничих потужностей, спільних запасів сировини, спільної технологічної бази, одного і того ж обладнання тощо. Внаслідок потреба в інвестиціях на новий бізнес зменшується;
- ✦ *синергізм менеджменту* – не впливає напряму з формули віддачі інвестицій, але здатний справляти значний вплив на загальний синергетичний ефект. Синергізм менеджменту проявляється тоді, коли проблеми управління в новій галузі схожі з існуючими, тобто коли керівництву підприємства вистачить наявної компетентності високо професійно діяти в новому бізнесі. Якщо ж проблеми в новій галузі будуть новими і незнайомими, позитивний ефект синергізму не тільки буде низьким, а, швидше за все, з'явиться загроза від'ємного ефекту від рішень керівництва.

Існує два способи вимірювання синергетичного ефекту від спільного ведення операцій: або оцінка ступеня скорочення затрат при даному рівні доходу, або оцінка збільшення прибутку при даному рівні інвестицій. При входженні в нову стратегічну зону господарювання (СЗГ) виробничі втрати на початковому етапі і пізніші, на оперативному будуть суттєво відрізнятися. Це вказує на наявність ще двох типів синергізму: початкового і оперативного.

1. *Початковий синергізм* – від входження в нову галузь, від диверсифікації. Існує у двох формах: а) грошова економія; б) економія часу на шляху до високої конкурентоздатності.

Що стосується грошової економії, то на початковому етапі вона може бути, а може і не бути. Тобто на початковому етапі може мати місце як позитивний, так і від'ємний синергізм. Справа в тому, що на цьому етапі до легко прогнозованих витрат на входження в галузь додаються неявні витрати, пов'язані з переходом у новий бізнес: затрати на нову організацію виробництва, нові правила і процедури, наймання нових спеціалістів, зрештою розплата за помилки і навіть грубі прорахунки в побудові нових організаційних відносин та перші невмілі рішення в новому середовищі. І якщо такі витрати

переважають початковий синергізм, він стає від'ємним, а підприємство – вразливим, оскільки конкуренти таких затрат не мають. Якщо ж ресурси підприємства і навик персоналу відповідають вимогам нової СЗГ, такі початкові витрати будуть мінімальними, а початковий синергізм позитивним.

Що стосується економії часу на початковому етапі, то треба мати на увазі, що саме на цьому етапі суттєво загрожує розплата за затримки у часі. Підприємство, ресурси і навик якого близькі до умов господарювання в новій стратегічній зоні, швидко пристосовується до цих нових умов і виривається вперед порівняно з фірмами, які починають з нуля, тобто починають діяти в цілком незнайомому середовищі і початкового синергізму не мають [3].

2. *Оперативний синергізм* – отримують від економії оперативних та інвестиційних затрат при спільному використанні ресурсів у період після початкового етапу. Він залежить від двох факторів: а) від використання ефекту масштабу і б) від розподілу накладних витрат на більшу кількість продукту.

Отже, початковий і оперативний синергізм проявляться найвищою мірою в таких випадках: а) якщо потенціал керівництва до диверсифікації використовувався не в повну міру своїх можливостей; б) якщо новий бізнес не потребує зовсім нових знань і навиків; в) якщо наявні ресурси близькі до потреб в ресурсах нового бізнесу.

Вимірювання синергізму багато в чому схоже з оцінкою сильних і слабких сторін внутрішнього середовища. Для оцінки ступеня синергізму вимірюються спільні ефекти між двома варіантами рішень. При оцінці ж сильних і слабких сторін ранжуються можливості підприємства стосовно деякого бажаного рівня. Перше використовується для прийняття рішення про новий товар/ринок, друге – для рішення про розвиток певних сильних сторін або про усунення деяких недоліків внутрі підприємства.

Ефекти синергізму симетричні. Тобто, синергізм не тільки найкращий спосіб прискорення зростання виробництва нового продукту без особливих додаткових інвестицій, але й має суттєвий зворотний вплив на затрати по виробництву традиційного товару.

Таким чином, усі синергетичні ефекти можна описати чотирма змінними:

- а) збільшення прибутку;
- б) зниження оперативних витрат;
- в) зниження потреб в інвестиціях;
- г) прискорення змін цих ефектів.

Усі синергетичні ефекти можна, хоч і дуже непросто, оцінити і звести у таблицю, запропоновану Ансоффом [2].

Властиві економічній системі особливості: складність, нелінійність, наявність зворотних зв'язків, відкритість і динамічність – створюють передумови для виникнення в економіці різних синергетичних ефектів. Синергетичні ефекти вносять нерегулярність у динаміку національної економіки. Виникають такі явища, як альтернативність шляхів розвитку зі стрибкоподібним перемиканням між ними, слабкий відгук економіки на

традиційні заходи впливу і т. д. Синергетичний ефект в економіці – це результат кооперативної дії її елементів, що приводить до зміни якості економіки, траєкторії її розвитку, а не тільки перевищення результату колективної дії елементів економічної системи над сумою їх індивідуальних дій, що характеризує обмеженість розповсюдженого уявлення про синергетичний ефект.

Вивчення особливостей прояву синергетичного ефекту в сучасній українській економіці дозволяє глибше проаналізувати фактори, що перешкоджають переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку; особливості економічної циклічності, викликання її синергетичної природи; розвиток теоретичних баз для розробки економічної політики, націленої на стимулювання ефективного й якісного економічного зростання за рахунок розвитку приватних ініціатив, що проявляються, у тому числі, у самоорганізації державних кластерів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Занг В.-Б.** Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории : Пер. с англ. / В.-Б. Занг. – М. : МИР, 1999. – 335 с.
2. **Ансофф И.** Стратегическое управление : Пер. с англ. / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989.
3. **Саєнко М. Г.** Стратегія підприємства. / М. Г. Саєнко. – Т. : ТАЙП, 2003. – 215 с.

НАЛОГОВЫЙ КЛИМАТ РОССИИ: ВЛИЯНИЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ

ПОГОРЛЕЦКИЙ А. И.

УДК 336.221

Погорлецкий А. И. Налоговый климат России: влияние на конкурентоспособность хозяйствующих субъектов

В статье акцентировано внимание на налоговой составляющей конкурентоспособности российских хозяйствующих субъектов – резидентов, обращено внимание на сильные и слабые стороны налогового климата России для развития бизнеса. Приводятся сравнения уровня налогового бремени, а также величины ставок основных видов налогов России и ряда зарубежных стран, даются рекомендации для улучшения налогового климата РФ.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, международная налоговая конкуренция, налогообложение, налоговая политика, налоговая система, налоговый климат, налог на прибыль, индивидуальный подоходный налог, налог на добавленную стоимость, социальные налоги и сборы, губительная налоговая конкуренция.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Библ.:** 21.

Погорлецкий Александр Игоревич – доктор экономических наук, профессор, кафедра мировой экономики, Санкт-Петербургский государственный университет (ул. Чайковского, 62, Санкт-Петербург, 191123, Россия)

E-mail: pogorletski@hotmail.com

УДК 336.221

Погорлецкий О. И. Податковий клімат Росії:

вплив на конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів

У статті акцентовано увагу на податковій складовій конкурентоспроможності російських господарюючих суб'єктів – резидентів, звернуто увагу на сильні та слабкі сторони податкового клімату Росії для розвитку бізнесу. Наводяться порівняння рівня податкового тягаря, а також величини ставок основних видів податків Росії та ряду зарубіжних країн, даються рекомендації для поліпшення податкового клімату РФ.

Ключові слова: конкурентні переваги, міжнародна податкова конкуренція, оподаткування, податкова політика, податкова система, податковий клімат, податок на прибуток, індивідуальний прибутковий податок, податок на додану вартість, соціальні податки і збори, згубна податкова конкуренція.

Рис.: 6. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 21.

Погорлецкий Александр Игоревич – доктор економічних наук, професор, кафедра світової економіки, Санкт-Петербурзький державний університет (вул. Чайковського, 62, Санкт-Петербург, 191123, Росія)

E-mail: pogorletski@hotmail.com

UDC 336.221

Pogorletskiy A. I. Tax Climate of Russia: Influence on the Competitiveness of Business Subjects

The article deals with tax component of international competitiveness of Russian business subjects – tax residents. The author makes account of strong and weak sides of Russian tax climate for business development as well as compares levels of tax burden and rates of basic taxes in Russia and in the number of foreign countries. The recommendations for the Russian tax climate improving are given.

Key words: competitive advantage, international tax competition, taxation, tax policy, tax system, tax climate, corporate profit tax, individual income tax, value-added tax, social taxes, harmful tax competition.

Pic.: 6. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 21.

Pogorletskiy Alexander I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of World Economy, Saint Petersburg State University (ul. Chaykovskogo, 62, Saint Petersburg, 191123, Russia)

E-mail: pogorletski@hotmail.com

Характеристики национального налогового климата являются важными компонентами внешней среды воздействия на конкурентоспособность хозяйствующих субъектов – налоговых резидентов данного государства. Это особенно важно с точки зрения общей конкурентоспособности страны, в основе которой, как известно, лежит конкурентоспособность компаний, ее представляющих (см.: [1]). В данном контексте международная конкурентоспособность хозяйствующих субъектов – налоговых резидентов России – болезненный вопрос. При этом проблемой является и конкурентоспособность российской налоговой системы в целом (см., напр.: [2, с. 166 – 167]).

Несомненно, России с точки зрения глобального позиционирования ее компаний – резидентов свойственна благоприятная комбинация многих детерминантов национальных конкурентных преимуществ. К таковым, по теории М. Портера, относятся: *параметры факторов*, включая количественные и качественные характеристики населения, природные и финансо-

вые ресурсы; *параметры спроса*, охватывающие численность, платежеспособность и требовательность потребителей; *родственные и поддерживающие отрасли*, создающие мощные кластеры специализации экономики страны; *стратегические, структурные и конкурентные аспекты деятельности компаний* [1, с. 92]. Но даже с учетом того, что российские компании – экспортеры ресурсов, а также финансовые структуры, доходы которых зависят от экспорта сырья, продолжают сохранять за собой устойчивые позиции в рейтингах крупнейших и наиболее прибыльных компаний мира, общая конкурентоспособность России оказывается невысока.

Так, в списке крупнейших компаний мира Fortune Global 500 в 2012 г. находились 7 российских бизнес-единиц, причем пять из них (Газпром, Лукойл, Роснефть, ТНК-ВР и Сургутнефтегаз – соответственно, 15-е, 49-е, 137-е, 198-е и 430-е места по объему выручки) представляли топливно-энергетический комплекс, а две оставшиеся организации – сферу финансов (Сбербанк России и АФК «Система» – соответственно, 304-е и 315-е места) [3]. При этом

в рэнкінге наиболее прибыльных компаний мира 2012 г. по версии издания Fortune первую позицию занял флагман российского бизнеса – компания Газпром [3]. Вместе с тем, по числу национальных компаний – мировых лидеров Россия заметно уступает не только США, Японии, Германии, Франции и Китаю, но и таким государствам, как Республика Корея или же Швейцария, объем ВВП и численность населения которых меньше российских показателей: в рейтинг Fortune Global 500 в 2012 г. вошли 15 швейцарских и 13 южнокорейских компаний, часть которых представляла обрабатывающую промышленность и сферу нефинансовых услуг.

Как следует из теории М. Портера, наряду с изначально присущими любому государству факторами, определяющими конкурентоспособность (к ним относятся человеческие и природные ресурсы), а также факторами, которые требуют долговременного и упорного развития (инфраструктура, интеллектуальный капитал, финансовые ресурсы), немаловажной для конкурентоспособности национальной экономики и ее хозяйствующих субъектов оказывается *роль правительства*. Действительно, от качества государственного регулирования зависит усиление или, напротив, ослабление конкурентных позиций предпринимательских структур [1, с. 148 – 150]. В данном контексте налоговый климат, созданный и поддерживаемый в стране путем реализации соответствующей налоговой политики правительства, в немалой степени определяет международную конкурентоспособность национальных хозяйствующих субъектов. Таким образом, налоговая привлекательность страны для юридических и физических лиц, занимающихся бизнесом, является частью ее национальных конкурентных преимуществ, и именно от характера налоговой политики правительства зависит стремление экономических агентов регистрироваться в качестве налоговых резидентов данного государства. Оценим налоговую составляющую международной конкурентоспособности

российских хозяйствующих субъектов – резидентов, обратив внимание на сильные и слабые стороны налогового климата России для развития бизнеса.

В рейтинге глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума (ВЭФ) в 2012 – 2013 гг. Россия стала лишь 67-й из 144 ранжированных стран, причем ее позиции по налоговым составляющим были достаточно низкими: 105-е место по умеренности налога на прибыль организаций (совокупная ставка по данным ВЭФ – 46,9%) и только 121-е место по общей эффективности налогообложения [4, р. 304 – 305]. Стоит отметить, что позиции России по отмеченным нами показателям ухудшились в сравнении с прошлогодними оценками ВЭФ. В другом авторитетном рейтинге конкурентоспособности стран, составленном Лозаннской бизнес-школой IMD, Россия в 2012 г. была 48-й из 59 включенных в анализ государств [5]. При этом по эффективности правительственного регулирования экономики, включая налоговую составляющую, у России вновь оказались не самые достойные показатели.

Вместе с тем, если взять Индекс экономических свобод, ежегодно публикуемый The Heritage Foundation, в 2012 г. у России при общей невысокой оценке уровня экономических свобод для предпринимательской деятельности (50,5 баллов из 100 возможных), соответствующей 144-му месту в группе государств с преимущественной несвободной экономикой (“Mostly Unfree”), оказались достаточно неплохие позиции по показателю фискальной свободы (82,2 балла), превышающему среднемировую величину [6]. При этом Россия по размеру предельных налоговых ставок для доходов физических и юридических лиц – резидентов, а также по уровню налогового бремени (доля налоговых поступлений консолидированного правительства в процентах от ВВП) в рейтинге фискальных свобод The Heritage Foundation была конкурентоспособнее многих представителей первой десятки наиболее свободных экономик мира (*рис. 1*).

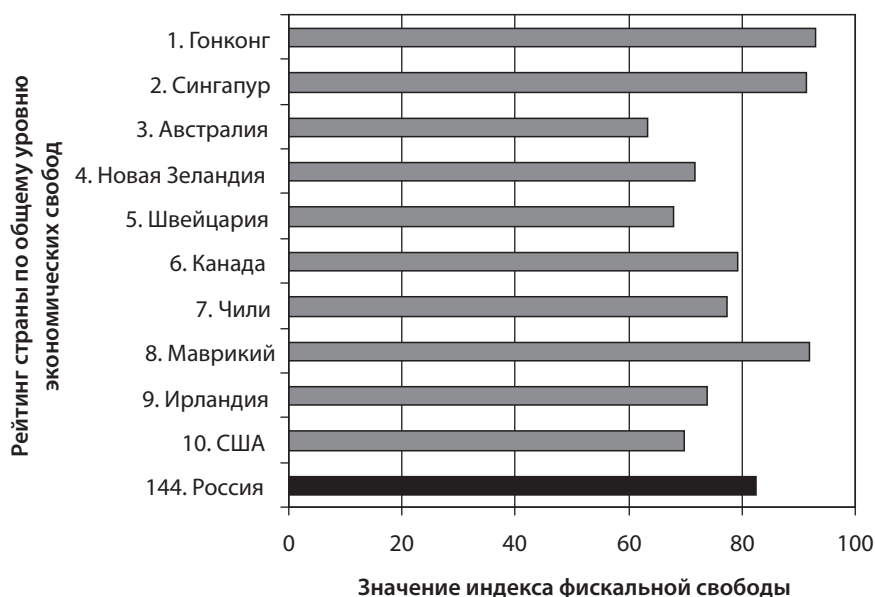

Рис. 1. Показатели фискальной свободы по данным The Heritage Foundation: сравнительная характеристика (2012 г.)

Источник: <http://www.heritage.org/index/ranking>

Обратим внимание еще и на то, что за весь период с начала XXI в. фискальные свободы в России по данным The Heritage Foundation заметно превосходили общий уровень экономических свобод в стране (рис. 2). Вместе с тем, как свидетельствуют оценки, в динамике показателей фискальной свободы России в сравнении с периодом середины первого десятилетия XXI в. наметилась некоторая нисходящая тенденция. Попробуем разобраться, так ли уж плох налоговый климат России для международной конкурентоспособности отечественных компаний, для чего рассмотрим величину налогового бремени и ставок основных налогов.

ные данные свидетельствуют о том, что максимально возможная ставка налога на прибыль организаций в РФ (20%) хотя и проигрывает в конкурентоспособности некоторым небольшим европейским государствам, но при этом она заметно меньше соответствующего уровня всех крупных экономик мира. Получается, что по данному показателю Россия обладает достаточной привлекательностью для ведения бизнеса. Очевидно, что такие конкурентные позиции России были по справедливости оценены в ее индексе фискальной свободы и могут с успехом использоваться национальными хозяйствующими субъектами.

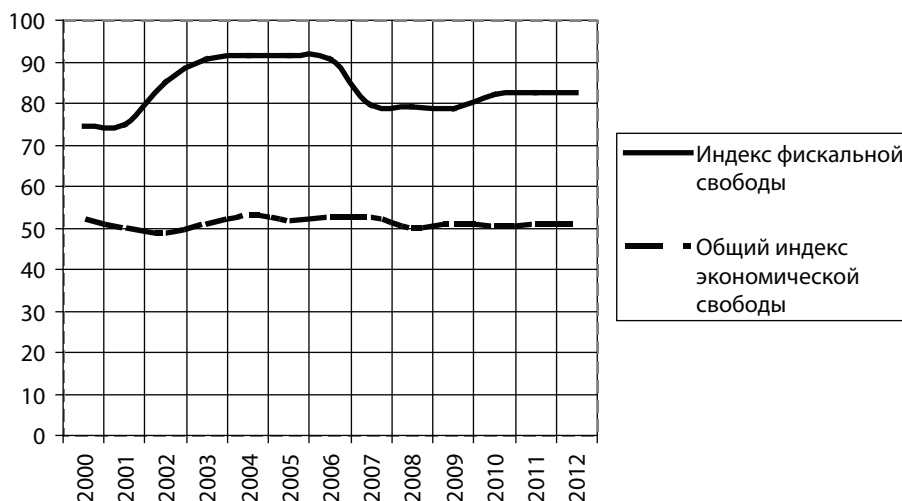

Рис. 2. Динамика показателей общей экономической и фискальной свободы России по данным The Heritage Foundation, 2000 – 2012 гг.

Источник: <http://www.heritage.org/index/explore>

Оценивая величину налогового бремени в России, следует признать, что доля налоговых доходов бюджета консолидированного правительства по отношению к ВВП не является чрезмерной (она составила 31,7% ВВП в 2010 г. и 35,6% ВВП в 2011 г.). Кроме того, налоговое бремя существенно понижается для ненефтяного сектора экономики: в 2010 г. соответствующие налоговые поступления составили 23,4% ВВП, а в 2011 г. – 24,7% ВВП (рис. 3). Для сравнения приведем показатели среднего уровня налогового бремени в государствах – членах Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), которые в 2008 г. соответствовали 34,8% ВВП, а в 2009 г. – 33,7% ВВП [7]. При этом среднее арифметическое доли налоговых поступлений бюджета в ВВП для 27 стран Европейского Союза (ЕС) составило в 2008 г. 36,7%, а в 2009 г. – 35,8% [8]. Очевидно, что совокупная налоговая нагрузка в России для отраслей экономики, не связанных с добычей нефти, оказывается заметно ниже, чем в ведущих развитых странах мира. Таким образом, по общему уровню налоговой нагрузки для хозяйствующих субъектов – резидентов Россия (особенно для ненефтяного сектора экономики) оказывается конкурентоспособнее многих развитых стран мира и Западной Европы.

Посмотрим теперь на величину базовой ставки налога на прибыль компаний в России и в ряде зарубежных стран по состоянию на 2011 г. (рис. 4). Представлен-

Следует также отметить, что более низкая, в сравнении с большинством ведущих государств мира, ставка налога на прибыль в Российской Федерации оказывает заметное влияние на выбор иностранными хозяйствующими субъектами организационно-правовой формы ведения бизнеса в России. Так, если в юрисдикции иностранного инвестора действует для устранения международного двойного налогообложения широко распространенный метод обычных налоговых кредитов (ordinary tax credits)¹, то создание дочерней компании в России представляется лучшей альтернативой, нежели ведение операций на российском рынке через постоянное представительство (филиал). Поэтому неслучайно, что компании с иностранными инвестициями, зарегистрированные в качестве российских организаций – юридических лиц (являющиеся налоговыми резидентами Российской Федерации), численно преобладают в нашей стране над филиалами зарубежных юридических лиц.

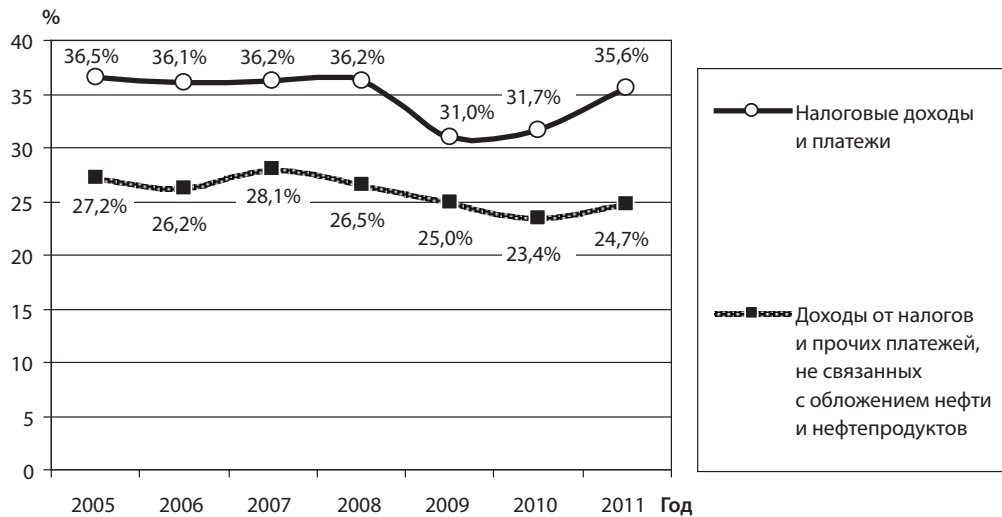
Далее, если сравнивать характер налогообложения распределяемой прибыли, то по размеру налогов, удерживаемых у источника выплаты пассивных доходов (дивидендов, процентов и роялти – табл. 1) Россия имеет сопоставимые с зарубежными странами показатели, особенно с учетом действия соглашений об избежании двойного налогообложения доходов и имуще-

¹ Подробнее об этом см., напр.: [9, с. 49 – 60].

ства, понижающих налоги на репатриацию дивидендов в адрес зарубежных получателей до минимум 5%, а налоги на перевод иностранным резидентам процентных платежей и роялти – вплоть до нуля. Стоит отметить, что наличие у России достаточно большого числа соглашений об избежании двойного налогообложения² благоприятствует прямым, портфельным и финансовым инвестициям в экономику Российской Федерации из стран, с которыми такие соглашения заключены,

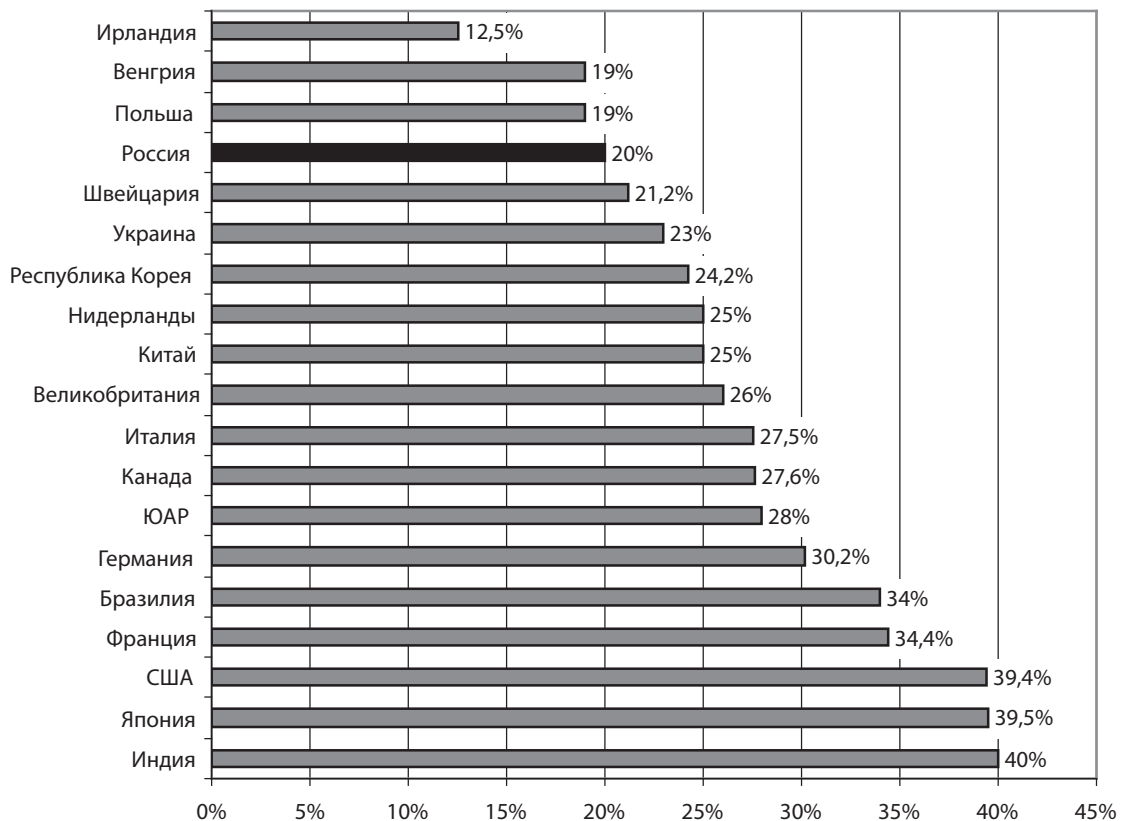
а также способствует более интенсивному обмену технологиями и прочими объектами интеллектуальной собственности. Не случайно тройку крупнейших инвесторов в российскую экономику составляют такие

² В настоящее время Российская Федерация имеет 75 действующих соглашений об избежании двойного налогообложения доходов и имущества, предполагающих пониженный характер налогов у источника выплаты дивидендов, процентов и роялти (см.: [10]).

Рис. 3. Налоговые доходы бюджета расширенного правительства Российской Федерации в 2005 – 2011 гг. (% ВВП)

Источники: http://www.minfin.ru/common/img/uploaded/library/2011/07/03.08.2011_ONNP_-pravki_v_sootv_s_zamech_TIV-zavizir_5Hatalovym.doc ; <http://www.finmarket.ru/z/nws/news.asp?id=2738321&rid=1&p=2>

Рис. 4. Максимальная эффективная ставка налога на прибыль, % (2011 г.)

Источники: <http://www.worldwide-tax.com/> ; <http://www.oecd.org/dataoecd/26/56/33717459.xls>

страны, как Кипр, Нидерланды и Люксембург [11], инвестиционное сотрудничество с которыми у Российской Федерации строится именно на основе двусторонних налоговых соглашений, представляющих особый интерес у российских реэкспортеров капитала.

Таблица 1

Ставки налогов на распределение пассивных доходов: сравнительная характеристика России и зарубежных стран

Страна	Ставка налога у источника выплаты доходов, %		
	Дивиденды	Проценты	Роялти
Бразилия	0	15	15
Великобритания	0	20	20
Германия	25	0	15/20
Индия	0	20	10
Испания	19	19	24
Канада	25	25	25
Китай	10	10	10
Польша	19	20	20
Республика Корея	20	20	20
Россия	9*/15**	20	20
США	30	30	30
Украина	15	15	15
Франция	25	0	33,33
Швейцария	35	35	0
Япония	20	15/20	20

Примечания:

* при распределении дивидендов в пользу получателей – резидентов РФ;

** при распределении дивидендов в пользу получателей – иностранных резидентов.

Источник: http://www.worldwide-tax.com/world/tax_withholding_rates.asp

Давая оценку характеру косвенного налогообложения в России, обратим внимание на основной косвенный налог, к которому весьма чувствительны хозяйствующие субъекты, – налог на добавленную стоимость (НДС). Хотя НДС, как любой косвенный налог, можно переложить на конечных потребителей готовой продукции, он в немалой степени определяет итоговую цену реализуемых товаров и услуг, влияя на объемы производства и потребления, а, следовательно, от величины НДС зависит прибыль экономических агентов. Рис. 5 показывает, что Россия обладает определенной конкурентоспособностью по величине стандартной ставки НДС, которая ниже, чем во многих ведущих странах мира (при этом следует учесть тот факт, что ряд стран Европейского Союза в условиях долгового кризиса был вынужден поднять ставки НДС). Следовательно, характер обложения налогом на добавленную стоимость опять-таки положительно сказывается на потенциальной конкурентоспособности российских хозяйствующих субъектов.

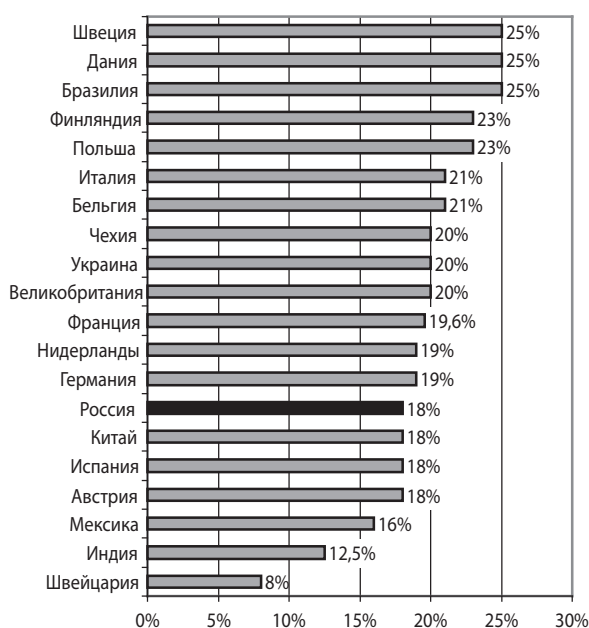

Рис. 5. Максимальная ставка налога на добавленную стоимость, % (2011 г.)

Источник: <http://www.worldwide-tax.com/>

Возникает вопрос: почему же ВЭФ и IMD так низко оценивают налоговую конкурентоспособность России для бизнеса? Во-первых, как нам представляется, проблема связана не столько с высоким уровнем налогов на прибыль и на ее распределение для компаний-резидентов, сколько с избыточным характером социальных платежей с работодателей.

Действительно, российская ставка социальных отчислений во внебюджетные фонды в 2011 г. (34%) превысила уровень многих стран – членов ОЭСР, в том числе обладающих более развитой системой социального обеспечения населения (рис. 6). Даже с учетом понижения ставки социальных налогов на 2012 г. до 30% правительство Российской Федерации было вынуждено признать ошибочный характер своей стратегии в части налогообложения фонда оплаты труда, заключавшейся в отмене прежнего регрессивного единого социального налога [12]. Это слишком очевидно с точки зрения международной конкурентоспособности России по издержкам оплаты труда для предпринимателей: наличие соответствующих социальных налогов и сборов приводит к тому, что эффективная ставка налога на прибыль при этом, по данным ВЭФ, повышается до 46,9% [4, р. 305]. Конечно, подобный высокий размер социальных налогов и сборов существенно ухудшает налоговый климат России для предпринимательской деятельности.

Во-вторых, низкие оценки налоговой конкурентоспособности России со стороны ведущих международных институтов связаны не только с характером налогообложения доходов российских предприятий, но также с невысокой устойчивостью и эффективностью национальной системы налогового регулирования. Данный фактор с точки зрения ВЭФ выделен как один из самых проблематичных при ведении бизнеса в России [4, р. 304].

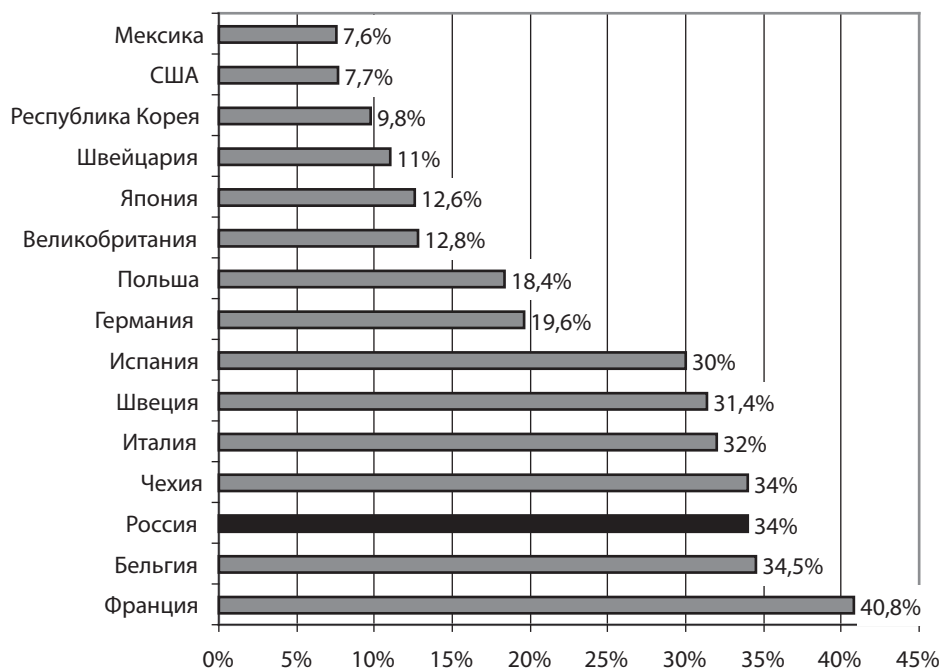

Рис. 6. Максимальна ставка соціальних податків і зборів з фонду оплати праці, що стягуються з роботодавців (2011 г.)

Источник: <http://www.oecd.org/dataoecd/12/54/34674402.xls>

Хоча в началі 2000-х гг. податкова реформа, ініційована В. Путиным, оказалась однією з найбільш успішних в світі (подробнее см., напр.: [13]), она так и не создала в Российской Федерации стабильные и непредвзятые институты налогового регулирования. Напротив, российские власти иногда превращали налоговые методы воздействия на предпринимателей в репрессивные инструменты для политически неугодных оппонентов (вспомним историю компании ЮКОС, топ-менеджеры которой осуждены за инкриминированные им уклонения от уплаты налогов), а в начале 2012 г. заявили, что России вновь «понадобится определенный налоговый маневр» [14]. Именно с неустойчивостью системы налогового регулирования, на наш взгляд, связана понижательная динамика индекса фискальной свободы России после середины 2000-х гг. (см. рис. 2). Понятно, что ожидание корректировки налоговой политики вносит элемент неопределенности в перспективы конкурентоспособности России для бизнеса. Однако, как можно понять, радикальные изменения в части налогообложения предприятий, в том числе нацеленные на повышение эффективности институтов налогового администрирования, не ожидаются [15].

Вместе с тем, Россия обладает еще одним заметным налоговым преимуществом для предпринимателей, не всегда отмечаемым в официальных рейтингах конкурентоспособности стран для ведения бизнеса, – привлекательностью ставок индивидуального подоходного налогообложения для резидентов. Действительно, для собственников бизнеса, топ-менеджеров и прочих высокооплачиваемых сотрудников компаний длительное постоянное проживание на территории России (критерий налогового резидентства) представляется достаточно заманчивым с налоговой точки зрения, осо-

бенно при сравнении с зарубежными странами, где уровень индивидуального подоходного налогообложения, как правило, выше (табл. 2). При этом физическим лицам желательно сделать Россию страной первоочередных личных и экономических интересов, не допуская наличия постоянного жилища либо центра жизненных интересов за рубежом (в последнем случае при наличии соглашений об устранении двойного налогообложения совокупные доходы физических лиц будут облагаться за пределами России, а ставки налогов на доходы из российских источников увеличатся).

Необходимо отметить также еще одну составляющую российской налоговой политики, связанную с противодействием т. н. губительной налоговой конкуренции (*harmful tax competition*) со стороны компаний-резидентов, использующих различные механизмы налоговой оптимизации, включающие офшорные операции через юрисдикции – налоговые гавани. Часть таких операций противоречит законодательству, что дает основания считать подобную налоговую практику губительной. Тем не менее, подобные операции популярны в международном налоговом планировании, есть и немалое количество стран, поощряющих губительную налоговую конкуренцию. Этим, в частности, объясняются большие объемы иностранных инвестиций в Россию, поступающие из стран с низким уровнем налогов (к примеру, в десятку крупнейших инвесторов в российскую экономику входят Британские Виргинские острова – типичная налоговая гавань Карибского региона [16]). С целью предотвращения подобных недобросовестных действий российских хозяйствующих субъектов, имеющих подконтрольные офшорные структуры в странах, относящихся к категории налоговых гаваней,

Россия в своей налоговой политике применяет механизмы антиофшорной направленности, включающие как контроль операций хозяйствующих субъектов – резидентов со стороны внутренних правовых норм, так и межгосударственное сотрудничество в рамках ведущих международных организаций.

зрения роли правительства в экономике не является доминирующим. Гораздо большее значение для бизнеса имеют гарантии неприкосновенности прав собственности, непредвзятая правовая защита интересов предпринимателей в независимых от государства судебных инстанциях, общая благоприятная правовая, полити-

Таблица 2

Сравнительная характеристика России и зарубежных стран по уровню индивидуального подоходного налогообложения, 2011 г.

Страна	Ставки индивидуального подоходного налога, %	Страна	Ставки индивидуального подоходного налога, %
Австралия	17 – 45	Канада	15 – 29 (федеральный налог)
Австрия	21 – 50	Китай	3 – 45
Беларусь	12	Латвия	23
Бельгия	25 – 50	Нидерланды	0 – 52
Болгария	10	Россия	13
Бразилия	7,5 – 27,5	США	15 – 35
Великобритания	0 – 50	Украина	15 / 17
Венгрия	16	Финляндия	6,5 – 29,75
Германия	14 – 45	Франция	5,5 – 40
Дания	38 – 59	Чехия	15
Индия	10 – 30	Швейцария	0 – 11,5 (федеральный налог)
Испания	24 – 45	Швеция	0 – 57
Италия	23 – 43	ЮАР	0 – 40

Источник: <http://www.worldwide-tax.com/>

Имея статус наблюдателя в Комитете по фискальным вопросам ОЭСР и участвуя в работе Глобального форума ОЭСР по прозрачности и обмену информацией в целях налогообложения, Россия находится в авангарде противодействия губительной налоговой конкуренции в современной системе мирохозяйственных связей. Обновления в российских налоговых соглашениях, предполагающие расширенный информационный обмен по налоговым вопросам, сотрудничество с ведущими странами мира в деле предотвращения губительной налоговой конкуренции, а также собственный российский список юрисдикцией – налоговых гаваней, операции с которыми берутся под особый контроль [17, 18, 19], свидетельствуют о том, что методы губительной налоговой конкуренции со стороны прежде некооперативных в отношении России юрисдикций – налоговых гаваней существенно ослабли, а субъекты российского бизнеса, активно применявшие в недалеком прошлом противозаконные схемы ухода от налогов, теперь вынуждены пересматривать свои стратегии налоговой оптимизации в сторону большего законопослушания.

Несмотря на привлекательность налогового климата России для предпринимательской деятельности, выражающуюся в умеренных ставках основных подоходных налогов и НДС, а также в противодействии губительным методам ведения налоговой конкуренции со стороны офшорных юрисдикций, следует признать, что налоговый фактор в определении общей конкурентоспособности хозяйствующих субъектов с точки

чекская, экономическая и криминогенная обстановка в стране. Поэтому в ряду факторов оценки привлекательности страны для создания и ведения бизнеса налоги, как правило, рассматриваются только в совокупности с прочей положительной комбинацией условий. К сожалению, у России есть определенные проблемы с точки зрения комплексной оценки делового климата для хозяйствующих субъектов. Несмотря на это, положительное влияние налоговых факторов на конкурентоспособность российских хозяйствующих субъектов следует признать. Следует также рекомендовать правительству Российской Федерации в долгосрочной перспективе продолжать реализацию стимулирующей предпринимательство налоговой политики.

Подводя *итоги*, можно отметить следующее:

- ✦ российские хозяйствующие субъекты обладают достаточной степенью международной конкурентоспособности в части применения по отношению к ним умеренных ставок налогов на прибыль, индивидуальных подоходных налогов и НДС;
- ✦ высокие ставки социальных платежей в России, а также не всегда стабильная и предсказуемая налоговая политика правительства РФ способны ослабить конкурентные преимущества российского бизнеса на международной арене;
- ✦ правительство России активно участвует в межгосударственном сотрудничестве, направленном на предотвращение механизмов губитель-

- ной налоговой практики со стороны хозяйствующих субъектов;
- ✦ оценка налогового климата в России с точки зрения международной конкурентоспособности страны для ведения бизнеса должна проводиться с учетом комплексной оценки ситуации в экономической, политической и законодательной сферах;
  - ✦ правительству России желательно продолжать поддерживать налоговую привлекательность страны для национальных хозяйствующих субъектов, совершенствуя соответствующим образом налоговую систему и налоговое законодательство, усиливая конкурентные позиции компаний – резидентов и персонифицированных носителей капитала – владельцев бизнеса. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер. – Москва : Международные отношения, 1993.
2. **Грачев М. С.** Формирование российской налоговой системы: проблемы эффективности и справедливости / М. С. Грачев // *Налоги и финансовое право*. – 2011. – № 6.
3. **Global 500.** Annual Ranking of the World's Largest Corporations 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/> (дата обращения: 23.10.2012).
4. **The Global Competitiveness Report 2012 – 2013.** Geneva: The World Economic Forum, 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-2012-2013/> (дата обращения: 23.10.2012).
5. **The World Competitiveness Scoreboard 2011.** IMD. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/scoreboard.pdf> (дата обращения: 23.10.2012).
6. **2012 Index of Economic Freedom: Country Rankings.** [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.heritage.org/index/ranking> (дата обращения: 18.02.2012).
7. **Tax revenues fall in OECD countries.** [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.oecd.org/document/49/0,3746,en_2649_201185_46737201_1_1_1_1,00.html (дата обращения: 11.02.2012).
8. **Fantini M.** 2011 Edition of the 'Taxation Trends' Report. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2011/taxation_trends_2011.ppt#282,11,Budgetary impact of tax measures by type of measure, 2009](http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2011/taxation_trends_2011.ppt#282,11,Budgetary%20impact%20of%20tax%20measures%20by%20type%20of%20measure,2009) (дата обращения: 31.01.2012).
9. **Погорлецкий А. И.** Налоговое планирование внешнеэкономической деятельности / А. И. Погорлецкий. – СПб.: Издательство Михайлова В. А., 2006.
10. **Международные налоговые соглашения России.** Ставки налога на доход у источника выплаты (актуальные). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rocheduffay.ru/cgi-bin/ddt_russia.pl (дата обращения: 29.03.2012).
11. **Об иностранных инвестициях в 2011 году.** Росстат. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d03/42inv27.htm (дата обращения: 29.03.2012).
12. **Страховые взносы признали неудачными.** Новости и аналитика информационного агентства Финмаркет. 2012.
13. **Погорлецкий А.** The Russian Tax Reform / A. Pogorletskiy, F. Söllner // *Intereconomics*. 2002. No 3. May / June.
14. **Владимир Путин:** «Нам нужна новая экономика» // *Ведомости*. 2012. 30 января. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vedomosti.ru/politics/news/1488145/o_nashih_ekonomicheskikh_zadachah#ixzz1kvgP7xTJ (дата обращения: 30.01.2012).
15. **Председатель Правительства Российской Федерации В. В. Путин принял участие в работе съезда Российского союза промышленников и предпринимателей.** [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://premier.gov.ru/events/news/18052/> (дата обращения: 11.02.2012).
16. **Об иностранных инвестициях в I полугодии 2012 года.** [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gks.ru/bgd/free/b04_03/IssWWW.exe/Stg/d04/184inv22.htm (дата обращения: 27.08.2012).
17. **Приказ Министерства финансов РФ № 108н от 13 ноября 2007 г.** «Об утверждении перечня государств и территорий, предоставляющих льготный налоговый режим налогообложения и (или) не предусматривающих раскрытия и предоставления информации при проведении финансовых операций (офшорные зоны)».
18. **Приказ Министерства финансов РФ № 10н от 2 февраля 2009 г.** «О внесении изменений в приказ министерства финансов Российской Федерации от 13 ноября 2007 г. № 108н».
19. **Указание Центрального Банка России от 7 августа 2003 г. № 1317-У** «О порядке установления уполномоченными банками корреспондентских отношений с банками-нерезидентами, зарегистрированными в государствах и на территориях, предоставляющих льготный налоговый режим и (или) не предусматривающих раскрытие и предоставление информации при проведении финансовых операций (офшорных зонах)» (с изменениями от 27 декабря 2006 г.).

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ ТА СУСПІЛЬСТВО СПОЖИВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ В УКРАЇНІ

БЕЛІКОВА Н. В.

УДК 338.124.4:336.74.000.36

Белікова Н. В. Фінансово-економічні кризи та суспільство споживання: соціально-економічні аспекти в Україні

У статті досліджено основні теорії виникнення фінансово-економічних криз і чинники, що їх утворюють. Представлено основні риси суспільства споживання у світі та в Україні, а також досліджено вплив світової фінансово-економічної кризи на становлення суспільства споживання в Україні.

Ключові слова: національна економіка, соціально-економічний розвиток, суспільство споживання, фінансово-економічна криза.

Бібл.: 13.

Белікова Надія Володимирівна – кандидат економічних наук, докторант, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

УДК 338.124.4:336.74.000.36

Белікова Н. В. Финансово-экономические кризисы и общество потребления: социально-экономические аспекты в Украине

В статье исследованы основные теории возникновения финансово-экономических кризисов и факторы, их образующие. Представлены основные черты общества потребления в мире и в Украине, а также исследовано влияние мирового финансово-экономического кризиса на становление общества потребления в Украине.

Ключевые слова: национальная экономика, социально-экономическое развитие, общество потребления, финансово-экономический кризис.

Библ.: 13.

Белікова Надежда Владимировна – кандидат экономических наук, докторант, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

UDC 338.124.4:336.74.000.36

Belikova N. V. The Financial and Economic Crisis and the Consumer Society: Socio-economic Aspects in Ukraine

The article is devoted to the basic theory for the origin of the financial and economic crises and the factors of their forming. Presents the main features of the consumer society in the world and in Ukraine, as well as the influence of the global financial-economic crisis on the development of a consumer society in Ukraine.

Key words: national economy, the socio-economic development, the society of consumption, the financial and economic crisis.

Bibl.: 13.

Belikova Nadezhda V. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Глобальна фінансово-економічна криза 2008 – 2009 років зачепила усі аспекти суспільного життя України, яка знаходиться у числі найбільше потерпілих країн. Незначне поживлення динаміки економічного зростання, яке спостерігалось протягом 2010 – 2012 рр., насамперед пояснюється поліпшенням ринкової ситуації на традиційних ринках, куди Україна експортує свою продукцію з низьким ступенем технологічної обробки, у першу чергу низькотехнологічну продукцію металургійної галузі. Натомість внутрішній ринок країни, який і до кризи знаходився в розбалансованому стані, відновлюється дуже повільно і не зазнає кардинальних структурних перетворень. Така ситуація створює великий ризик для повторення фінансово-економічних криз і загострення суспільної напруги. Тому надзвичайної актуальності набуває дослідження сутності криз, причин їх виникнення та сучасної соціально-економічної ситуації в Україні, у першу чергу основних параметрів розвитку суспільства.

У науковій літературі достатньо докладно представлені теорії походження криз, у тому числі пов'язані із циклічністю розвитку. При цьому розглядається як циклічність економічного розвитку, так і природних процесів, навіть у масштабі космосу. Кузьменко В. [1] спробував систематизувати існуючі теорії криз і запро-

понував ділити їх на дві групи: екзогенні та ендегенні. Проте обидві групи поєднують у собі як зовнішні, так і внутрішні чинники виникнення кризових явищ в економічному розвитку. Тому доцільно провести аналіз різних теорій виникнення криз без прив'язки їх до будь-яких класифікацій, а потім виокремити їх схожі теоретичні аспекти.

Дослідження природи криз у планетарному масштабі спираються на роботи Пригожина І., Хакена Г., Арнольда В. і Тома Р. Вони базуються на спостереженні закономірностей циклів сонячної активності, які було порушено у ХХІ ст. та які мають нині характер мерехтливої аритмії, що, як зазначає Кузьменко В. П. «... досить небезпечно як для окремого людського організму, так і для соціуму у цілому» [1].

Існують 11-річні цикли сонячної активності, від яких залежить збільшення або зменшення кількості плям на Сонці. З кількістю та характером сонячних плям пов'язані коливання магнітного поля Сонця, яке має складну структуру та безперервно змінюється. Магнітні поля та потоки радіоактивних часток із Сонця сягають Землі та впливають на усі живі істоти. Такий характер обміну енергією між Сонцем та Землею привернув увагу О. Чижевського до зв'язку між збільшенням сонячної активності та активізацією катаклізмів на Землі. Мате-

матична обробка даних дозволила підтвердити зв'язок між посиленням сонячної активності та загостренням суспільних хвилювань, у т. ч. революцій та війн.

На даний час у науці вважаються доведеними такі факти впливу сонячної активності на людину:

- ✦ рівень сонячної активності впливає на здоров'я, у першу чергу на серцево-судинну та імунну системи;
- ✦ під час сонячних і магнітних бур збільшується число нещасних випадків і травматизму.

Тому можна вважати, що сонячна активність опосередковано впливає на економічну активність та може стимулювати появу економічних криз.

Іншою великою групою теорій походження економічних криз є теорії циклічного розвитку економіки. В їх основу покладено гіпотезу щодо нелінійного, циклічного розвитку як глобальної економічної системи, так і національних економік. Закономірність такого розвитку визначається сукупністю факторів, які й досліджуються різними вченими.

Фонд вивчення економічних циклів [2] визначив, що на кінець XX ст. кількість циклів становила близько 1380. До основних економічних циклів, за критерієм тривалості, прийнято відносити: аграрні цикли (до 1 року; короткострокові фінансові цикли Д. Кітчина)

Білорус О. [3] зазначає, що на початку XXI ст. спостерігалися такі основні види криз:

- ✦ криза долара як світової резервної валюти;
- ✦ криза довіри до глобального топ-менеджменту;
- ✦ криза «перевиробництва» і «надспоживання»;
- ✦ дисбаланс у світовій економіці, пов'язаний із надвисоким рівнем глобального спекулятивного капіталу;
- ✦ цивілізаційна криза.

Спираючись на таку класифікацію криз, можна докладно розглянути чинники їх виникнення. Так, криза долара як світової резервної валюти пояснюється посиленнями тенденціями глобалізації світової економіки та збільшенням обсягів доларової маси в міжнародному обігу. До кінця XX ст. у світі постійно нарощувався обсяг доларової маси без інфляції за рахунок додаткової емісії. Нарешті у 2008 р. це призвело до надмірного ослаблення долара та створило передумови для поступової втрати його статусу загальносвітової валюти. Економісти прогнозують високу імовірність переходу світової фінансової системи до мультивалютного формату. Це і євро у Євросоюзі, і спроби лідерів арабських країн створити нову міжнародну валюту – «динар затоки» і намагання 13 азіатських країн (Японія, Китай, Південна Корея та ін.) створити єдину азіатську валюту.

Криза довіри до глобального топ-менеджменту викликана негативними наслідками процесів глобалізації економік країн світу та міжнародної економічної системи в цілому. Найбільш негативними наслідками цих процесів є суперечності у банківській системі, економіці та соціальній сфері майже в усіх країнах світу. Незбалансований стан економіки різних країн світу викликаний невідповідністю ступеня відкритості їх національних економік рівню розвитку банківської системи. Про-

те прибічники глобалізації вважають, що глобальний топ-менеджмент здатен подолати кризу за рахунок збалансування конфліктів бізнес-очікувань у стратегічній перспективі та корпоративних інституцій – споживачів, інвесторів, акціонерів, пенсійних фондів тощо.

Криза «перевиробництва» та «надспоживання» полягає у переході більшості розвинених країн світу до моделі «суспільства споживання», який відбувся протягом XX ст. поряд із прискоренням НТП та невідомим досі в історії збільшенням масштабів виробництва товарів масового попиту. За цієї моделі суспільного розвитку значно змінюється система цінностей та домінуючі моделі повсякденної поведінки людини. Як зазначає Бодрійяр Ж., навколо кожного з членів такого суспільства існує фантастична очевидність споживання та достатку, розмаїття товарів і послуг [4]. Велика кількість товарів, які можна швидко придбати у власність, генерує нові типи взаємодії між людьми: у суспільстві споживання людина оточена не стільки іншими людьми, як це було в усі попередні епохи, скільки об'єктами споживання, що потрапляють у все сфери життя. У такому суспільстві значно скорочується термін використання різних товарів, що залежить від багатьох соціальних детермінант. На скорочення тривалості життєвого циклу впливають і більш дешеві технології та матеріали (штучне скорочення) і швидкоплинна мода, якій у масовій свідомості надається перебільшене значення.

Поєднання в окремих країнах тенденцій переходу до соціуму до моделі «надспоживання», а національних економік до глобалізації впливає на весь уклад соціально-економічної системи в цих країнах. Так, тенденції економічного розвитку країн змінюються під впливом так званих «неотехнологічних моделей», описаних Новокшеновою Л. [5]. Ці моделі передбачають виникнення нових типів міжнародного перерозподілу праці, розширення товарного обігу, розмаїття спрямованостей динаміки соціально-економічного розвитку окремих країн світу та значними її коливаннями. У таких умовах перш за все виграють країни з розвинутою економікою за рахунок стабільного технологічного лідерства та підтримуваного науково-технологічного випередження інших країн. Так, дослідники Тілтон Дж. [6], Досі Дж., Павіт К., Соет Л. [7] довели, що торгівля продуктами зумовлена технологічними відмінностями між країнами. Такий перерозподіл міжнародної праці негативно впливає на економічний розвиток країн з незначним інноваційним потенціалом та низькою інвестиційною привабливістю.

Основним матеріальним джерелом кризи «надспоживання» є проблеми американської економіки, такі як різке зменшення заощаджень, зростання обсягу кредитів за низькими відсотковими ставками, неадекватне споживання та масове неповернення іпотечних кредитів, тощо.

Проте, як зазначає Білорус О. [3], причини виникнення кризи «надвиробництва» та «надспоживання» значно глибші. Це, у першу чергу, перетворення фінансової системи розвинених країн світу на самостійний елемент, який слабо пов'язаний із сектором реального

виробництва, а самі фінанси втрачають свою роль в обслуговуванні виробництва.

Дисбаланс у світовій економіці, пов'язаний із *надвисоким рівнем глобального спекулятивного капіталу*, викликаний слабкою керованістю глобальної фінансової системи. В основі цієї ситуації лежать такі фактори: необґрунтоване збільшення цін на сировину, нерухомість, акції, схильність економічних агентів до надлишкового ризику, заохочення менеджерів до високих прибутків всупереч раціональній обережності. За оцінками МВФ, на початок ХХІ ст. лише 5-6 найкрупніших хедж-фондів могли мобілізувати достатньо великі обсяги грошової маси. Усі інші були надто глибоко задіяні у спекулятивні та надризикові фінансові операції, які значно перевищували обсяги реальної грошової маси. Такі загальносвітові тенденції негативно позначилися і на Україні, економіка якої характеризується високим ступенем функціональної відкритості (97% [8]). Світова фінансова криза призвела до падіння вартості акцій багатьох компаній та банків.

І, нарешті, *цивілізаційна криза*, на яку вказує Білорус О., є чи не найскладнішою для розуміння. Стус В. [9] вважає, що криза має цивілізаційні чинники, які включають економічні, соціальні, культурні, демографічні, військові, геополітичні, технологічні, а також галузеві. При цьому інструментом вивчення цивілізаційної кризи може бути тільки цивілізаційний аналіз. Цивілізаційною причиною кризи вважається перехід від швидкого інтенсивного розвитку технологічної цивілізації модерну до повільного адаптивного розвитку епохи цивілізаційної фази постмодерну. Така криза є інерційною, пов'язаною з переходом технологічної цивілізації від одного типу розвитку до іншого. Така точка зору базується на теоріях західних дослідників, зокрема Інґхарта Р. [10], який досліджував різні аспекти переходу світу до постмодерну. Постмодернове суспільство генерує зміни у світогляді людини, подібні до базової ідеології суспільства споживання. Це зміни в економічному, політичному та соціальному житті, які, у кінцевому підсумку, визначають стратегічні пріоритети розвитку країни.

Проведені в рамках «Всесвітнього огляду цінностей» дослідження міжрівневих залежностей демократичних інститутів, політичної культури, середньорічного розміру доходів населення, домінуючої суспільної ідеології, тощо на прикладі 42 країн світу та їх окремих регіонів [10], дозволили дійти висновку про існування тісного зв'язку між системою суспільних переконань та економічним й політичним розвитком країни. Україна не брала участі в цьому дослідженні. Тому цікаво було б дослідити особливості становлення суспільства споживання у вітчизняному соціально-економічному просторі та вплив на нього світової фінансово-економічної кризи.

В Україні «демонстративне споживання», на яке вказував Веблен Т. [11], відбувається майже виключно за рахунок товарів невітчизняного виробництва. Ситуація ускладнюється надзвичайною інтегрованістю банківської системи до світової. Українські банки виступають лише буферами споживчого кредитування,

яке витрачається не на користь національного товаровиробника. Тому українське суспільство споживання не є підґрунтям для власного економічного зростання.

Крім того, вітчизняне суспільство споживання має низьку платоспроможність. Так, у структурі доходів населення частка заробітної плати залишається майже незмінною, а частка прибутку та змішаного доходу – вкрай низькою (12,3% у 2010 р.). Близько 2,5% працівників, які працюють повний робочий день, отримують заробітну плату нижче мінімальної [12].

В Україні до сьогодні існує значна диференціація в оплаті праці в різних регіонах країни. Тому фактично середній і високий рівень життя спостерігається тільки в центрі, а на полупериферійних і периферійних територіях зростає зuboження населення і, відповідно, соціальна напруга. Фахівці національного інституту стратегічних досліджень [13] звертають увагу на те, що найвищі рівні заробітної плати протягом останніх років залишаються у сфері послуг а не матеріального виробництва.

Після фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. в Україні зафіксовано падіння частки споживання (придбання товарів та послуг) у структурі витрат населення. Це свідчить як про зменшення внутрішнього попиту, так і про зниження споживчих очікувань населення.

Таким чином, можна констатувати, що як у світі в цілому, так і в Україні глобальна фінансово-економічна криза вплинула на процеси формування та розвитку суспільства споживання.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз свідчить, що в Україні, порівняно з іншими країнами світу, є вагомі відмінності як у становленні суспільства споживання, так і в механізмах його трансформації під впливом світової фінансово-економічної кризи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьменко В. П. Теорія економічних циклів і глобальна фінансова криза / В. П. Кузьменко // Наукові записки НаУКМА. Том 120. Економічні науки. – С. 36 – 43.
2. Грачев Г. А. Эволюция цикличности хозяйственной деятельности и прогнозирование кризисов / Г. А. Грачев // Журнал экономической теории. – 2010. – № 1. – С. 91 – 96.
3. Білорус О. Сучасна фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму / О. Білорус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2008/11-12/200801.html>
4. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/153916/read>
5. Новокшонова Л. В. Неотехнологические теории в практике международного маркетинга / Л. В. Новокшонова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hr-portal.ru/article/neotekhnologicheskie-teorii-v-praktike-mezhdunarodnogo-marketinga>
6. Tilton J. Best merge region-growing segmentation with integrated nonadjacent region object aggregation / J. Tilton, Y. Tarabalka, P. Montesano, E. Gofman // Geoscience and Remote Sensing, IEEE Transactions on. 2012; PP. (99):1 – 14.

7. **Dosi G.** The economics of technical change and international trade / G. Dosi, K. Pavitt and L. Soete // Harvester Wheatsheaf. London, 1990.

8. **Адамик В.** Торговельні механізми впливу світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. на трансформаційні економіки // В. Адамик, А. Савка // Журнал Європейської економіки. – Том 8 (№10). – Березень 2009. – С. 31 – 49.

9. **Стус В.** Краткая теория кризиса / В. Стус [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iee.org.ua/ru/publication/209/>

10. **Инглхарт Р.** Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm>

11. **Веблен Т.** Теория праздного класса / Т. Веблен // Экономическое исследование институтов. – М., 1984. – 368 с.

12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ. Аналітична доповідь. – К. : НІСД НАН України, 2010. – 106 с.

УДК 330.341.1

РОЗВИТОК НОВОВВЕДЕНЬ: СИСТЕМНО-САМООРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД

ГЕСЕЛОВА Н. В.

УДК 330.341.1

Геселева Н. В. Развитие нововведений: системно-самоорганизационный подход

У статті розглянуто ключові елементи синергетичної концепції дослідження соціально-економічних систем. Обґрунтовано доцільність системно-самоорганізаційного підходу до аналізу інноваційних процесів через їх нелінійність, стохастичність, неоднозначність. Досліджено циклічність розвитку нововведень, динаміку їх змін і здійснення цілеспрямованих інноваційних перетворень.

Ключові слова: синергетика, точки біфуркації, флуктуації, дисипативна система, аттрактор, ентропія, фрактал, дивний аттрактор.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Геселева Наталія Валеріївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01601, Україна)

E-mail: gesnata@mail.ru

УДК 330.341.1

Геселева Н. В. Развитие нововведений: системно-самоорганизационный подход

В статье рассмотрены ключевые элементы синергетической концепции исследования социально-экономических систем. Обоснована целесообразность системно-самоорганизационного подхода к анализу инновационных процессов из-за их нелинейности, стохастичности, неоднозначности. Исследованы цикличность развития нововведений, динамика их изменений и осуществления целенаправленных инновационных преобразований.

Ключевые слова: синергетика, точки бифуркации, флуктуации, дисипативная система, аттрактор, энтропия, фрактал, странный аттрактор.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Геселева Наталья Валериевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01601, Украина)

E-mail: gesnata@mail.ru

UDC 330.341.1

Geseleva N. V. Development of Innovation: a Systematic Self-organization Approach

The article considers the key elements of the research of synergistic concept on the socio-economic systems. The usefulness of the systematic self-organization approach to the analysis of innovation processes because of their nonlinearity, stochasticity, ambiguity is grounded. The development cycle of innovation, the dynamics of their change and realization the targeted implementation of innovation are investigated.

Key words: synergetic, a point of bifurcation, fluctuations, dissipative system, attractor, entropy, fractal, strange attractor

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Geseleva Natalya V. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: gesnata@mail.ru

Усі соціально-економічні об'єкти є відкритими системами з властивостями самоорганізації та адаптації, тому актуальним і перспективним є синергетичний підхід до управління цими об'єктами. Питанням аналізу, прогнозування та управління процесами самоорганізації присвячені роботи Г. Хакена, І. Пригожина, І. Стенгерс, О. М. Князевої, С. П. Курдюмова, Б. Мандельброта. Проблеми синергетичної економіки досліджені в роботах Л. П. Євстигнеєвої, Р. Н. Євстигнеєва, В. М. Тарасовича, С. Мочерного, О. Г. Пугачова, Н. М. Моїсєєва, О. А. Ерохіної. Однак потребує подальшого вдосконалення синергетична парадигма розвитку нововведень як ключових елементів принципово нової соціально-економічної системи – економіки знань.

Метою статті є аналіз системно-самоорганізаційних підходів до досліджень динаміки соціально-економічного розвитку в контексті інноваційної концепції сучасної науки про процеси економічного зростання. Об'єктом дослідження є синергетична парадигма розвитку економічних систем, а предметом – інновації як основний фактор економічного зростання.

Синергетика (англ. *synergy*) – загальна теорія нерівноважного динамічного стану систем, яким властиві деякі характерні особливості, наприклад, наявність біфуркацій – критичних точок, в яких системи змінюють модель своєї поведінки. Синергізм проявляється в посиленні властивостей системи при їх комбінації, що виражається формулою $P_{A+B} > P_A + P_B$.

7. **Dosi G.** The economics of technical change and international trade / G. Dosi, K. Pavitt and L. Soete // Harvester Wheatsheaf. London, 1990.

8. **Адамик В.** Торговельні механізми впливу світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. на трансформаційні економіки // В. Адамик, А. Савка // Журнал Європейської економіки. – Том 8 (№10). – Березень 2009. – С. 31 – 49.

9. **Стус В.** Краткая теория кризиса / В. Стус [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iee.org.ua/ru/publication/209/>

10. **Инглхарт Р.** Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm>

11. **Веблен Т.** Теория праздного класса / Т. Веблен // Экономическое исследование институтов. – М., 1984. – 368 с.

12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ. Аналітична доповідь. – К. : НІСД НАН України, 2010. – 106 с.

УДК 330.341.1

РОЗВИТОК НОВОВВЕДЕНЬ: СИСТЕМНО-САМООРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД

ГЕСЕЛОВА Н. В.

УДК 330.341.1

Геселева Н. В. Развитие нововведений: системно-самоорганизационный подход

У статті розглянуто ключові елементи синергетичної концепції дослідження соціально-економічних систем. Обґрунтовано доцільність системно-самоорганізаційного підходу до аналізу інноваційних процесів через їх нелінійність, стохастичність, неоднозначність. Досліджено циклічність розвитку нововведень, динаміку їх змін і здійснення цілеспрямованих інноваційних перетворень.

Ключові слова: синергетика, точки біфуркації, флуктуації, дисипативна система, аттрактор, ентропія, фрактал, дивний аттрактор.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Геселева Наталія Валеріївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01601, Україна)

E-mail: gesnata@mail.ru

УДК 330.341.1

Геселева Н. В. Развитие нововведений: системно-самоорганизационный подход

В статье рассмотрены ключевые элементы синергетической концепции исследования социально-экономических систем. Обоснована целесообразность системно-самоорганизационного подхода к анализу инновационных процессов из-за их нелинейности, стохастичности, неоднозначности. Исследованы цикличность развития нововведений, динамика их изменений и осуществления целенаправленных инновационных преобразований.

Ключевые слова: синергетика, точки бифуркации, флуктуации, диссипативная система, аттрактор, энтропия, фрактал, странный аттрактор.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Геселева Наталья Валериевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01601, Украина)

E-mail: gesnata@mail.ru

UDC 330.341.1

Geseleva N. V. Development of Innovation: a Systematic Self-organization Approach

The article considers the key elements of the research of synergistic concept on the socio-economic systems. The usefulness of the systematic self-organization approach to the analysis of innovation processes because of their nonlinearity, stochasticity, ambiguity is grounded. The development cycle of innovation, the dynamics of their change and realization the targeted implementation of innovation are investigated.

Key words: synergetic, a point of bifurcation, fluctuations, dissipative system, attractor, entropy, fractal, strange attractor

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Geseleva Natalya V. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenko, 2, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: gesnata@mail.ru

Усі соціально-економічні об'єкти є відкритими системами з властивостями самоорганізації та адаптації, тому актуальним і перспективним є синергетичний підхід до управління цими об'єктами. Питанням аналізу, прогнозування та управління процесами самоорганізації присвячені роботи Г. Хакена, І. Пригожина, І. Стенгерс, О. М. Князевої, С. П. Курдюмова, Б. Мандельброта. Проблеми синергетичної економіки досліджені в роботах Л. П. Євстигнеєвої, Р. Н. Євстигнеєва, В. М. Тарасовича, С. Мочерного, О. Г. Пугачова, Н. М. Моїсєєва, О. А. Ерохіної. Однак потребує подальшого вдосконалення синергетична парадигма розвитку нововведень як ключових елементів принципово нової соціально-економічної системи – економіки знань.

Метою статті є аналіз системно-самоорганізаційних підходів до досліджень динаміки соціально-економічного розвитку в контексті інноваційної концепції сучасної науки про процеси економічного зростання. Об'єктом дослідження є синергетична парадигма розвитку економічних систем, а предметом – інновації як основний фактор економічного зростання.

Синергетика (англ. *synergy*) – загальна теорія нерівноважного динамічного стану систем, яким властиві деякі характерні особливості, наприклад, наявність біфуркацій – критичних точок, в яких системи змінюють модель своєї поведінки. Синергізм проявляється в посиленні властивостей системи при їх комбінації, що виражається формулою $P_{A+B} > P_A + P_B$.

Синергетика як наука про розвиток і самоорганізацію складних систем розвиває міждисциплінарні підходи своїх попередниць: тектології О. О. Богданова, загальної теорії систем Л. фон Берталанфі та кібернетики Н. Вінера. Її методи спираються на нелінійну математику та результати природничих наук, що вивчають еволюцію складних систем. Історія методів синергетики пов'язана з іменами багатьох видатних вчених ХХ ст. і перш за все – з великим французьким математиком, фізиком та філософом Анрі Пуанкаре, який вже в кінці ХІХ ст. заклав основи методів нелінійної динаміки та якісної теорії диференціальних рівнянь. Саме він ввів поняття атракторів, точок біфуркації, нестійких траєкторій та динамічного хаосу. Подальший розвиток синергетики як науки пов'язаний з ім'ям професора Штуттгартського університету Г. Хакена.

Схожі з синергетикою задачі ставлять перед собою і системні дослідження. Ці теорії об'єднують принципи системності, розвитку, ізоморфізму, типології систем. Синергетика включає в себе всі значимі для дослідження процесів самоорганізації теоретичні та методологічні висновки системних досліджень. Відмінності концепцій синергетики та системних досліджень представлені в *табл. 1*.

сучасні інновації – це надскладні феномени з розгалуженою структурою внутрішніх та зовнішніх взаємодій когерентних інтерактивних процесів, що визначають динамізм системи. Інновації нелінійні, стохастичні, м'яко детерміновані, неоднозначні, їм властива диспропорційність причини і наслідків (вони можуть докорінно змінюватися під впливом ледь помітних обставин і залишатися практично незмінними, незважаючи на потужний зовнішній вплив). Для інновацій характерним є саморегулювання як поєднання механізмів позитивного та негативного зворотного зв'язку. Якщо перший націлений на регульовану хаотизацію порядку, то останній – на компенсацію впливу зовнішнього середовища за допомогою дії в протилежному цьому впливу напрямку.

На користь використання синергетичного підходу для аналізу інновацій свідчить також факт, що такі особливості інноваційних процесів як лавиноподібний характер початку процесу розвитку, природа стрибків на логістичних кривих, стохастичність еволюції нововведень неможливо пояснити в рамках економетричних та імітаційних моделей.

Таблиця 1

Відмінності концепцій синергетики та системних досліджень

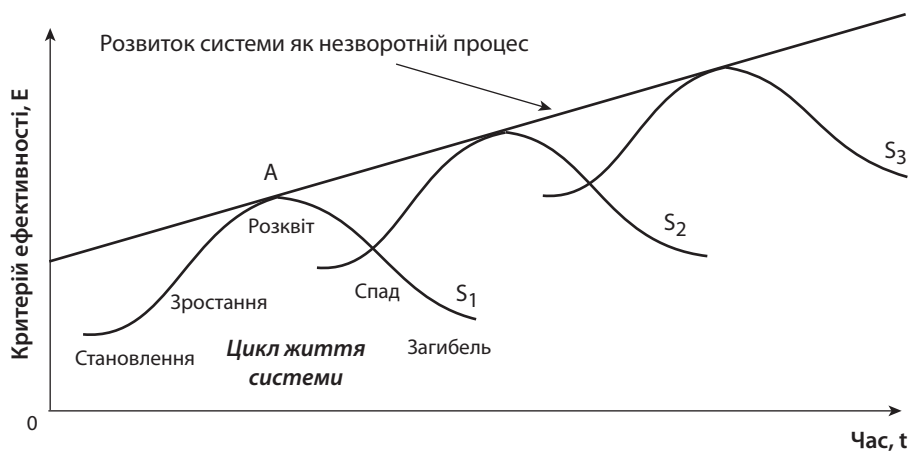
Системні дослідження	Синергетика
1. Вважають, що системність – загальна форма буття, атрибут матерії та свідомості	1. Вважає, що матерії спроможні до саморегуляції і створення упорядкованих структур (систем).
2. Досліджують процеси організації системи (сукупності взаємопов'язаних елементів, яким притаманні індивідуальні властивості)	2. Вивчає процеси самоорганізації складної системи (динамічної системи з потенціалом саморозвитку і здатністю переходу від одного до іншого стану, від порядку до хаосу і навпаки)
3. Основні принципи: цілісність; самодостатність; рух від простого до складного; ієрархічність; сумісність функцій; сталість	3. Основні принципи: незворотність у часі; альтернативність розвитку; обмеженість у прогнозуванні; циклічна причинність, закономірності процесу нелінійного розвитку, дисипативність
4. Досліджують відкриті та закриті системи	4. Вивчає відкриті системи в станах, далеких від рівноваги
5. Приділяють велике значення упорядкованості, рівновазі	5. Приділяє увагу хаосу, підкреслюючи не тільки його деструктивний вплив, але й його будівню роль в процесах розвитку систем
6. Вважають, що поняття хаос передбачає відсутність певної структури	6. Передбачає, що хаос може мати різні ступені упорядкованості та структуру
7. Приділяють увагу статистиці систем, їх морфологічному та, рідше, функціональному опису. Вважають, що властивості елемента можуть бути зрозумілі лише в контексті цілого.	7. Акцентує увагу на процесах росту, розвитку та руйнування систем. Вважає, що час – це внутрішня характеристика динамічних систем
8. Часто при аналізі структури системи не враховують кооперативні процеси	8. Підкреслює роль кооперативності процесів як основи самоорганізації та розвитку систем
9. Розглядають проблему взаємозв'язку переважно як взаємозв'язок компонентів всередині системи	9. Враховує не тільки внутрішні, а й зовнішні взаємозв'язки системи
10. Джерело розвитку вбачають в самій системі	10. Визначає значну роль зовнішнього середовища в процесі змін

Джерело: авторська розробка.

В останні роки опубліковано значну кількість наукових праць, що відмічають наявність в соціально-економічних системах ознак, які властиві іншим об'єктам синергетичної парадигми, а саме: явищ нерівноваженості, лавиноподібних змін внаслідок випадкових подій, біфуркацій, незворотності.

Для дослідження інновацій також треба застосовувати методичний інструментарій синергетики, оскільки

Розуміння синергетичних процесів буде неповним без теорії катастроф. Фундаментальним положенням теорії криз і катастроф є поняття про циклічність як загальну форму руху в природі та суспільстві. Інновації також підпорядковуються циклічному розвитку, що означає безумовну періодично повторювану послідовність і об'єктивну неминучість поетапного розвитку інновацій – від становлення до загибелі (*рис. 1*).

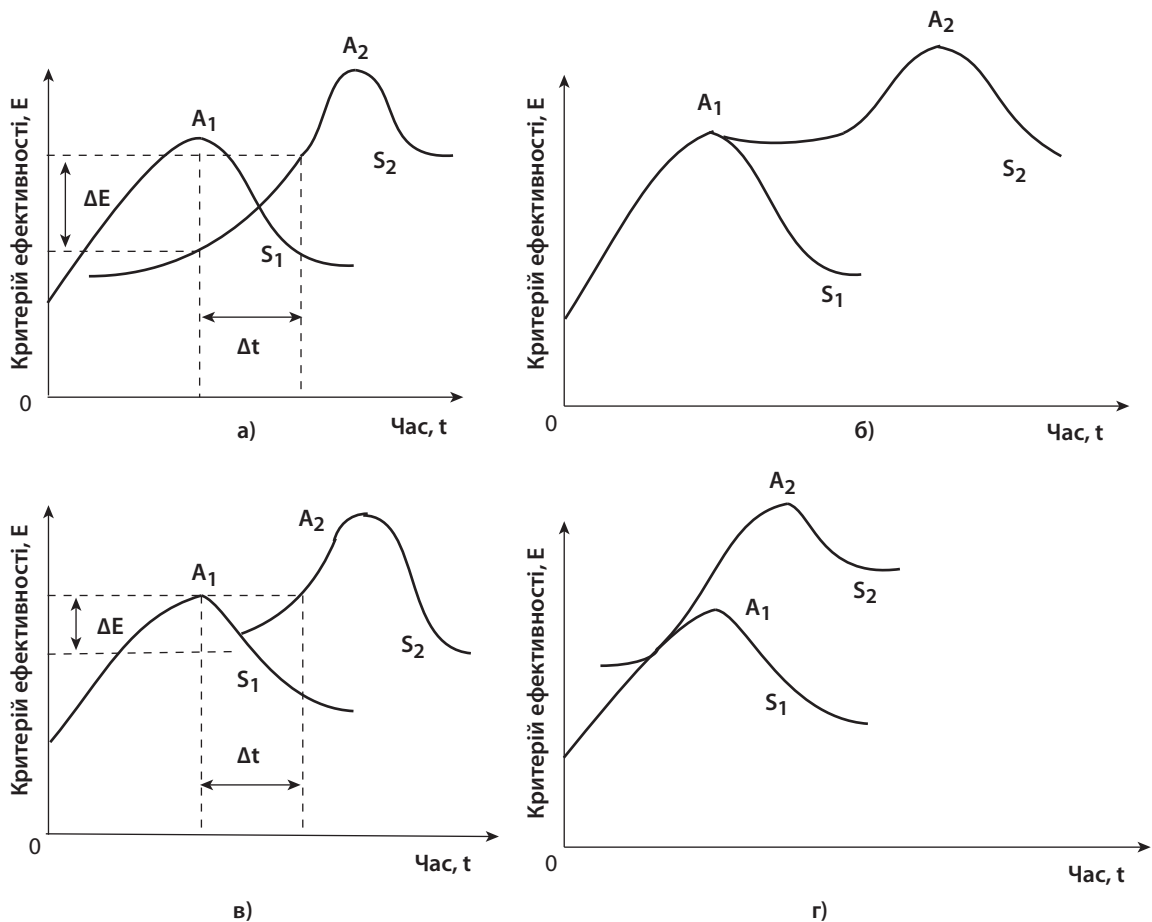

Рис. 1. Розвиток інновацій

Критична точка А – межа прогресивного розвитку. Проходячи її, інноваційний процес вступає в стан кризи, що в кінцевому підсумку призводить до загибелі нововведення і зародження нової інновації. Отже, криза відіграє і позитивну роль: послаблює застарілі процеси, що вичерпали свій потенціал, і створює умови для появи нових передових інновацій. Під час аналізу криз і перехідних ситуацій важливо уявляти можливі напрями трансформацій та їх масштаби в режимі управління інноваціями. Залежно від того, в якій точці розвитку попередньої інновації зароджується більш прогресивне

нововведення, загальна динаміка розвитку інновацій буде мати значні відмінності (рис. 2).

Передчасні перетворення (рис. 2а) можуть бути пов'язані з підтримкою відносної стійкості інноваційної системи. Однак час початку введення нової інновації вибраний неввірно. Система починає перебудовуватися, не вичерпавши потенціалу розвитку. У результаті темпи розвитку інновацій уповільнюються, втрачений зиск від неповного використання потенціалу розвитку тим більше, чим раніше починається процес введення чергового нововведення. Запізнілі перетворення (рис. 2в) –

Рис. 2. Варіанти зміни інновацій: а – передчасний, б – своєчасний, в – той, що запізнився, г – синергетичний (ΔE – величина втраченого зиску (а), збитків (в); Δt – час, необхідний для відновлення системи)

це приклад того, що система може свідомо піддаватися дестабілізації з метою її якісної трансформації. Саме цей варіант акцентує увагу на кризі як факторі економічного розвитку: вона сприяє створенню нових траєкторій розвитку, ліквідуючи старі, підводить систему до зони тяжіння нової траєкторії, після чого на основі механізмів самоорганізації система буде сама еволюціонувати в заданому напрямку. Однак інновації такого типу завжди пов'язані з прямими втратами, частковим або повним руйнуванням потенціалу. Оптимальним є варіант введення нової інновації в момент найвищого розвитку попередньої – коли її потенціал вже вичерпаний, але занепад ще не почався – своєчасний варіант (рис. 2б). Але цей варіант одночасно є і найскладнішим, оскільки до точки найвищого розквіту інноваційна система надходить в максимально нестійкому стані.

Ще один варіант здійснення цілеспрямованих інноваційних перетворень заснований на використанні синергетичного ефекту. Ефективність процесів управління зокрема визначається тим, наскільки повно були враховані параметри процесів і наскільки ефективними виявилися заходи, направлені на синхронізацію темпів їх протікання та запобігання або мінімізацію несприятливих ефектів розвитку. Саме такі трансформації і є синергетичними. На рис. 2г показано, як в момент, коли попередня інновація знаходиться в стадії зростання, починається підготовка до введення наступного нововведення, що дозволяє в точці максимальної стійкості почати перетворення, що надають можливість вивести інноваційну систему на новий, більш високий рівень розвитку, зберігаючи її відтворювальну цінність. Реалізація такого варіанта потребує постійного моніторингу стану системи управління, відслідковування невідповідностей, прогнозування наслідків змін і своєчасного внесення необхідних коректив у функціонування системи.

Синергетичні моделі динамічних інноваційних процесів – це моделі нелінійних, нерівноважних систем під дією *флуктуацій* (змін). Зі зростанням числа флуктуацій система стає нестійкою, чутливою навіть до малих впливів. Поступово коливання економічних параметрів посилюються й коли вони перевищать деякі критичні значення, відбувається момент, коли незначна зміна параметрів призводить до стрибкоподібного переходу системи в якісно новий стан, настає точка біфуркації – переломний, критичний момент в розвитку системи, точка, в якій відбувається катастрофа. При цьому вирішальне значення набувають *ендогенні флуктуації*, що сприяють скорішій адаптації та саморегулюванню системи. Оскільки на систему інноваційних процесів постійно впливають різні зовнішні фактори і вона є відкритою, їх вплив в кінцевому підсумку може привести систему до критичного стану, а в точці біфуркації система може змінити свою поведінку або розпочати розвиток в іншому напрямку.

Нові структури, що виникають в результаті ефекту взаємодії багатьох систем, є *дисипативними* (відкритими, далекими від рівноваги), для їх підтримки потрібно більше енергії, ніж для підтримки простіших, на зміну яким вони приходять. Траєкторії, за якими можливий

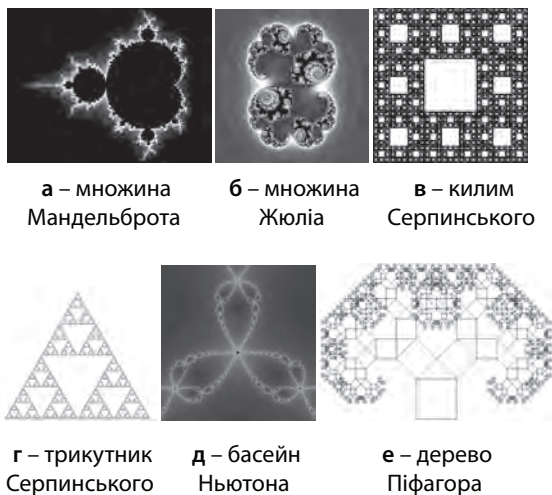
розвиток системи після точки біфуркації, називаються *атракторами*, вони відрізняються від інших відносною стійкістю, є більш реальними і притягують до себе «лінії» розвитку, що можливі після точок біфуркації. Рух інноваційної системи в область атрактора (стійкого стану) відбувається в результаті поєднання управляючих параметрів і випадкових подій, які взаємно доповнюють один одного в процесі виникнення нової складної структури. Для того, щоб розпочався процес формування цієї нової складної структури, віддача *ентронії* (внутрішньої енергії) повинна перевищити деяке критичне значення, що приведе систему в сильно нерівноважний стан, якому притаманна невизначеність – ймовірність і випадковість. Випадкова подія викликає нестійкість, а нестійкість – виникнення нових конфігурацій. Відомо, що при зміні управляючих параметрів у системі спостерігаються різноманітні перехідні явища. Поблизу рівноваги стаціонарний стан є асимптотично стійким, тому внаслідок безперервності ця динаміка простягається до критичної області. При досягненні критичного значення інноваційний процес може стати нестійким так, що навіть будь-який, навіть малий, вплив переводить систему в новий стійкий стан, що може бути упорядкованим.

У розвитку інноваційних процесів можна побачити поступовий характер. Він не має кінцевого стану і пов'язаний з поглибленням нерівноважності, внаслідок якої можливе удосконалення структури. Однак одночасно зростає кількість нестійкостей і ймовірність біфуркації. Складні інноваційні системи мають більшу невизначеність поведінки та орієнтуються в розвитку на майбутні можливі шляхи удосконалення, що виникають в момент біфуркації, «притягують» розвиток системи, вона самоорганізується, удосконалюється, досягає якісно нового стану. Звідси формується уявлення про те, що розвиток визначається не початковими умовами та минулим, а майбутніми можливими станами (атракторами), до яких система прямує після біфуркації, причому ці процеси незворотні.

В інноваційних стратегіях управління складними системами розглядається мікро- та макрорівень. На мікрорівні еволюція підсистем описується системою диференціальних рівнянь, в яких окремі змінні означають швидкість зростання й загибелі їх елементів та інші характеристики. На макрорівні еволюція системи моделюється фрактальними кластерами з центрами розвитку, що змінюються (*фрактал*, від лат. *fractus* – подрібнений, зламаний, розбитий, – це нескінченно самоподібна геометрична фігура, кожен фрагмент якої повторюється при зменшенні масштабу – рис. 3). У нелінійній динаміці фрактали виникають як аттрактори у дисипативних динамічних системах. При цьому, якщо аттрактор є фракталом, його називають *дивним аттрактором*. Існування дивних аттракторів є типовою властивістю дисипативних динамічних систем.

Локально прийняті рішення в соціально-економічній сфері можуть призвести до глобального хаосу. Сучасна парадигма управління може бути озвучена у вигляді: «міркуй глобально, дій локально».

Рис. 3. Приклади фракталів

Динамічні режими нелінійного інноваційного розвитку організацій, галузей і систем більш високого рівня пов'язані з такими фундаментальними поняттями, як коливання, хаос. Невизначеність та проблема вибору для інноваційного менеджера епохи економіки знань полягає в нестійкості нелінійного зовнішнього середовища, а також у зростанні частоти біфуркації шляхів інноваційного розвитку його компанії.

Основні проблеми та задачі синергетичного інноваційного управління повинні вирішуватися за принципом «управляти, не управляючи», тобто через малий резонансний вплив підштовхувати систему на один з власних і сприятливих для суб'єкта управління шляхів розвитку. Необхідно забезпечити інноваційний розвиток, що самоуправляється й самопідтримується, та подолати хаос, не упорядковуючи його, а використовувати як інструмент креативності, генератор інновацій.

Види організації інноваційної інфраструктури можуть бути згруповані за основним типом послуг, що пропонуються. Зокрема, виробничо-технологічна складова інфраструктури може бути представлена: технопарками, бізнес-інкубаторами, інноваційно-технологічними центрами, інноваційно-промисловим комплексом, технологічним кластером, зоною технічного впровадження, центрами колективного користування.

ВИСНОВКИ

Сьогодні практично неможливо назвати ту галузь науки, де синергетичний підхід не приніс би відчутних і цікавих результатів. Він виявився ефективним і при дослідженні інноваційних процесів, оскільки становлення і розвиток нововведень відбувається нелінійно, деякі результати цього процесу від моменту створення новаторської ідеї до закріплення інновації спонтанні та важкопередбачувані. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Князева Е. Н.** Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – СПб.: Алтейя, 2002. – 414 с.

2. **Малинецкий Г. Г.** Нелинейная динамика. Подходы, результаты, надежды / Г. Г. Малинецкий, А. Б. Потапов, А. В. Подлазов. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.

3. **Мандельброт Б.** Фракталы и хаос. Множество Мандельброта и другие чудеса / Б. Мандельброт. – Москва – Ижевск: «НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2009. – 386 с.

4. **Мищенко Л. Я.** Теория и практика антикризисных преобразований в экономике / Л. Я. Мищенко. – М.: Экономика, 2004. – 263 с.

5. **Соловьев В. П.** Инновационная деятельность как системный процесс (Синергетические эффекты инноваций) / В. П. Соловьев. – К.: Феникс, 2004. – 560 с.

6. **Яковец Ю. В.** Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. В. Яковец. – М.: Наука, 1999. – 448 с.

7. **Янсен Ф.** Эпоха инноваций / Ф. Янсен. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 308 с.

8. **Буланичев В. А.** Самоорганизация экономических систем с детерминированным хаосом / В. А. Буланичев, Л. А. Серков // Математическое моделирование. – 2007. – т. 19, № 4. – С. 116 – 126.

ДЕТЕРМІНАНТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

РЕЙКІН В. С.

УДК 338.2

Рейкін В. С. Детермінанти функціонування та поширення тіньової економіки

У статті розглядається феномен тіньової економіки, наведено основні причини існування та поширення тіньової економічної діяльності в ринкових умовах, означено їх специфіку на національному рівні. Доведено необхідність використання комплексного підходу в наукових дослідженнях, обумовленого різномісними та полісистемними детермінантами походження тіньової економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, передумови мінізації, генеза, детермінанти.

Бібл.: 10.

Рейкін Віталій Самсонович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Луцький інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (вул. Карбишева, 2, Луцьк, Волинська обл., 43023, Україна)

E-mail: audit@transinfo.com.ua

УДК 338.2

UDC 338.2

Рейкін В. С. Детермінанти функціонування та поширення тіньової економіки

В статье рассматривается феномен теневой экономики, приведены основные причины существования и распространения теневой экономической деятельности в рыночных условиях, определена их специфика на национальном уровне. Доказана необходимость использования комплексного подхода в научных исследованиях, обусловленного различными и полисистемными детерминантами происхождения теневой экономики.

Ключевые слова: теневая экономика, предпосылки тенезации, генезис, детерминанты.

Библ.: 10.

Рейкін Віталій Самсонович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Луцкий институт Открытого международного университета развития человека «Украина» (ул. Карбышева, 2, Луцк, Волынская обл., 43023, Украина)

E-mail: audit@transinfo.com.ua

Reikin V. S. Determinants of Shadow Economy Functioning and Distributing

This article is about phenomenon of shadow economy, the main reasons of existing and distributing shadow economic activities in the market conditions are given, their national specific features are determined. Necessity of using complex approach in the scientific researches, which is conditioned by various and polysystem determinants of the shadow economy origin, is proved.

Key words: shadow economy, shadow economy reasons, genesis, determinants.

Bibl.: 10.

Reikin Vitaliy S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Lutsk Institute of Open International University of Human Development «Ukraine» (vul. Karbysheva, 2, Lutsk, Volynska obl., 43023, Ukraine)

E-mail: audit@transinfo.com.ua

Поліваріантність історичних умов розвитку в межах певних хронологічних періодів та міжгалузеві відмінності формують специфічну систему чинників, які отримують емпіричне підтвердження на рівні держав, локальних територій чи сфер діяльності. Однак в основі феномена тіньової економіки лежать переважно спільні процеси та закономірності, які не зводяться до диференціації соціально-економічного розвитку окремих країн. Тому, насамперед, доцільно акцентувати увагу на загальних причинах існування тіньової економіки – умовно-універсальних, та означити їхню специфіку на національному рівні.

Дослідженням проблем тінізації економіки займалися такі вітчизняні науковці, як З. Варналій, В. Засанський, С. Коваленко, І. Мазур, В. Предборський, М. Флейчук та ін. Серед російських вчених, які вивчали передумови та причини поширення тіньової економіки, необхідно виділити праці В. Исправнікова, І. Клямкіна, Ю. Латова, Ю. Попова, Р. Ривкіної, Л. Тимофеева та ін. У контексті функціонування тіньових процесів та явищ окремої уваги заслуговують публікації таких зарубіжних авторів: Г. Беккера, Е. де Сото, А. Портеса, К. Харта, Е. Фейга.

Метою цієї статті є визначення найбільш суттєвих детермінантів функціонування та поширення тіньової економіки в Україні.

Спільною ознакою різномісних концепцій дослідження передумов виникнення і функціонування тіньової економіки є дотримання вимог системності та неможливість застосування моністичного принципу як єдиної причини цього складного явища.

Згідно з дефініцією категорії «тіньова економіка» до фундаментальних причин цього феномену слід віднести недосконалість чинного законодавства та його нормативно-правових актів. Реалізація переважної більшості тіньових трансакцій можлива у межах легітимної бази держави. Однак формування правової основи господарювання, як правило, є запізнілою реакцією на існуючі реалії економічних відносин. Внаслідок цього часто виникають суперечності між динамічними умовами ринкового підприємництва та їх законодавчою регламентацією. За умов невідповідності між формальними правилами та неформальною практикою з'являються вагомими стимулами для ігнорування легальних норм офіційної економіки та застосування елементів тінізації. Тому вдосконалення правових норм має перманентний характер для будь-якої країни. При цьому, чим більше видів економічної діяльності держава узаконює та деталізує способи їх здійснення, тим більше виникає можливостей для розмежування зон дозволеного і забороненого. Тобто, надмірний ступінь законодавчої регламентації щодо

діяльності суб'єктів господарювання створює об'єктивні передумови для сприятливого поширення та розвитку тіньової економіки.

До загальних недоліків законодавства України відносяться:

- ✦ суперечливість окремих законів;
- ✦ неадекватність об'єктивним умовам економічної практики;
- ✦ незбалансованість окремих правових норм;
- ✦ надмірна чисельність та неузгодженість нормативно-правових актів;
- ✦ правова незахищеність суб'єктів економіки;
- ✦ нестабільність чинного законодавства;
- ✦ нечіткі гарантії дотримання прав власності;
- ✦ недієздатність системи судочинства та неефективність контролю за виконанням судових рішень.

Хронічними вадами інституту права в Україні є прийняття полярних судових рішень щодо однакових питань, ґрунтуючись на одних і тих самих законодавчих нормах. Тобто існують правові колізії внаслідок різного тлумачення юридичних положень фахівцями. Типовим прикладом такої ситуації є винесення діаметрально протилежних ухвал судовими інстанціями щодо діяльності на ринку нафтопродуктів компанії «Лівела», у результаті чого у державний бюджет не надійшло податкових платежів на суму близько 3 млрд грн [1].

Загалом, національними особливостями українського суспільства є низький рівень правової культури громадян та поширення психології «правового нігілізму», що пов'язано із зневірою населення в дієвість Закону.

Одні й ті ж самі «позитивні» правові норми спрацьовують в одних умовах та є недієздатними там, де ніхто не збирається виконувати їх буквально. Підхід на основі адміністративно-юридичного реформування як короткочасний, одноразовий акт не змінить кардинально існуючу ситуацію, якщо при цьому не враховуються соціально-культурологічні чинники походження тіньової економіки.

Поширенню прихованих видів економічної діяльності сприяють також тіньові процеси у соціальних сферах. До загальних причин тінізації соціального походження належать: надмірна соціальна диференціація суспільства, деформація структури зайнятості та високий рівень безробіття, асоціальний характер ринкового реформування, існування специфічних соціальних стереотипів суспільства. Носіями тіньового потенціалу суспільства виступають представники маргінальних верств населення: безробітні, малозабезпечені, мігранти, робітники із сільської місцевості і т. п. За своєю чисельністю вони складають найбільш масовий прошарок учасників тіньових відносин. Тяжкий соціальний стан маргінальних верств суспільства ставить їх перед вибором на межі виживання: займатись нелегітимним підприємництвом, брати участь у кримінальному секторі чи шукати робочі місця в інших країнах, утворюючи тим самим трудову імміграцію. У цьому випадку орієнтація на отримання доходів за будь-яку ціну – вимушена об'єктивна закономірність.

На устаєність певних тіньових практик та їх соціальну оцінку впливають культурні традиції неформальних господарських відносин між економічними агентами, набуті у процесі історичного розвитку. Якщо формальні правові зміни, які відображені у законах та кодексах, суперечать культурним цінностям, то, швидше за все, вони не будуть реалізовані.

Вагомість впливу соціокультурних факторів (особливо релігії) є важливою причиною для пояснення диференціації тіньових економік на міжнародному рівні. Зокрема, Г. Мюрдаль, досліджуючи проблеми бідності країн Азії, акцентував свою увагу на домінуванні ролі економічної культури (або, як синонім – національній господарській ментальності) [3, с. 407]. Під економічною культурою розуміється система цінностей та стереотипів, що впливає на господарську діяльність, і є спільною для соціальних класів. Культурологічні чинники за своєю сутністю більш інерційні та мають меншу еластичність порівняно із правовими. Тому підхід, запропонований Г. Мюрдалем, порівняно із концепцією Е. де Сото, слід розглядати як консервативний та песимістичний щодо найближчих перспектив детінізації економіки. Якщо концепція Мюрдаля вказує на вагомій передумови походження тіньової економіки, то «десотіанство» – на безпосередні причини її існування. Відповідно позиція культурного детермінізму, на відміну від правового, не отримала широкої популярності серед наукових кіл у світовому масштабі, оскільки її реалізація орієнтована на життя кількох поколінь.

Тіньову економіку можна розглядати також як своєрідну реакцію суспільства на державне регулювання економічних процесів та надмірне втручання у господарську діяльність. Зокрема, соціологи А. Портес та С. Сассен-Куб, досліджуючи взаємозв'язок між масштабами поширення неформальних відносин та державним регулюванням, висунули гіпотезу, що тінізація – це особлива форма пристосування до зростаючого впливу з боку державних органів влади [9, с. 30]. Адаптуючи «правила гри» на ринку, держава як особливий суб'єкт господарювання не тільки активно підтримує, але й напряму задає умови функціонування тіньової економіки (наприклад, визначає перелік офшорних зон, порядок здійснення митних процедур). Часто «провалам ринку» відповідають «провали держави»; при цьому неусунення першої ознаки тягне за собою посилення наслідків другої. Тому існування тіньових відносин в економіці не слід розцінювати як побічне явище державних рішень.

Регулювання економіки неможливе без застосування певних заборон та обмежень, посилення дії яких провокує їх недотримання. При цьому безконтрольне втручання у практичну економічну діяльність сприяє (прямо чи посередньо) виникненню штучної нерівності та диспаритету інтересів господарських одиниць: вигод в одних суб'єктів та втрат в інших. Низька ефективність державного регулювання та створення додаткових адміністративних перепон призводить до утворення безповоротних втрат, що довів Д. Стіглер у роботі «Теорія економічного регулювання» [10, с. 10 – 17].

До вад регуляторної державної політики, які сприяють розвитку тіньової економіки, відносять:

- ✦ використання неадекватних методів регулювання;
- ✦ надмірний бюрократизм при реалізації дій процедурного характеру;
- ✦ суттєва кількість ліцензійних видів господарської діяльності;
- ✦ складність та значна тривалість офіційної реєстрації юридичних осіб і припинення підприємницької діяльності;
- ✦ немотивовані та часті перевірки ринкових суб'єктів з боку контролюючих державних органів;
- ✦ недотримання довгострокових стратегій економічного розвитку держави в угоду ситуативним цілям чинного уряду.

Сучасні підходи до проблематики державного регулювання та контролю дещо відрізняються від класичних положень, згідно з якими будь-яке втручання у вільне функціонування ринкових систем автоматично призводить до пошуку альтернативних рішень. А. Портес аргументовано доводить, що сам по собі державний контроль безпосередньо не сприяє зростанню неформальних практик. Ми погоджуємося із важливим уточненням, що «державне регулювання створює не самі види тіньової діяльності, а можливості для їх виникнення» [6, с. 45].

Вибір режиму регулювання тіньових відносин залежить, насамперед, від специфічних особливостей соціально-економічного розвитку окремих країн. В узагальненому вигляді слід виділити два підходи: застосування жорстких адміністративних заходів та інструментів їх реалізації, або ліберальний режим впливу на тіньові процеси. Як правило, перший із зазначених варіантів не сприяє досягненню очікуваних результатів у перспективі, оскільки не змінює радикально умови функціонування тіньової діяльності; при цьому можуть досягатися тимчасові позитивні економічні ефекти у короткостроковому періоді. Застосування адміністративного впливу за допомогою силових методів регулювання економіки притаманне переважно недостатньо розвиненим державам. У цьому випадку, як слушно зауважує Ю. Попов, необхідно розділяти відмінності між «силовою владою» і «силовою» [5, с. 25]. Ліберальний підхід до регулювання економічних відносин об'єктивно знижує масштаби та середовище поширення явища тінізації, але потребує зважених стратегічних рішень з боку державних органів влади. У практичній сфері переважно застосовуються різні комбінації поєднання розглянутих режимів.

Одним із регуляторних інструментів держави є її податкова політика. Інколи міжнародні експерти взагалі вважають податковий пресинг основною і єдиною причиною розвитку тіньової економіки. Оскільки зростання податкових платежів є одним із вагомих джерел наповнення бюджетних і позабюджетних фондів, важливість цього чинника не викликає сумнівів та потребує особливої уваги.

Ключовим стратегічним елементом функціонування тіньової економіки є намагання суб'єктів господарювання оптимізувати розмір податкових платежів

і соціальних зборів за рахунок мінімізації отриманих доходів, або штучного завищення власних витрат. При цьому слід констатувати наявність антагоністичних інтересів, які виникають між державою – з одного боку, та населенням, підприємцями і підприємствами – з іншого. Збалансування цих суперечностей потребує прийняття зважених економічних рішень щодо державної податкової політики країни. Сприятливі умови для існування тіньової економіки виникають, насамперед, тоді, коли податкова система виконує не стимулюючу, а виключно фіскальну функцію – максимальне залучення коштів у дохід держави. У 2011 р. згідно з офіційними даними державної служби статистики України податкові надходження у частці ВВП досягли максимального рівня із 1991 р. – 25%. Залишається також надмірно високим загальне фіскальне навантаження на заробітну плату: сумарні відрахування та нарахування у централізовані фонди перевищують 50% на 1 гривню здійснених виплат. Тобто, репресивний характер оподаткування – системний недолік регуляторної політики.

Універсальними ознаками неефективної податкової системи, що спричиняє розвиток тіньової економіки є:

- ✦ значна кількість податків та труднощі їх адміністрування;
- ✦ нерівномірність та високий рівень податкового навантаження (зокрема, величина базових податкових ставок);
- ✦ ускладнена система ведення обліку та часті зміни податкової звітності;
- ✦ інтенсивність податкових перевірок;
- ✦ пільгові режими оподаткування, що зменшують кількість платників податків;
- ✦ низький рівень податкової дисципліни;
- ✦ нестабільність та суперечливість податкового законодавства.

Специфічною ознакою нормотворчої діяльності органів ДПС України є значна кількість податкових листів-роз'яснень, які де-юре не приймаються до розгляду судами, оскільки це лише внутрішні інструкції, але де-факто ними керуються у своїй роботі податкові інспектори під час перевірок суб'єктів господарювання. З одного боку, множинність нормативних актів призводить до появи суттєвих можливостей недотримання законодавства платниками податків, а з іншого – вони не встигають моніторити нові поправки, що спричиняє невимушене податкове правопорушення. Так, для прикладу, за роки введення в дію ПДВ в Україні було прийнято близько 70 змін у відповідний закон та видано понад 200 роз'яснень і уточнень щодо цього податку.

Необхідно зауважити, що навіть при мінімально-допустимому рівню податків певна частка економічних агентів все одно намагатиметься уникати їх оплати, внаслідок дії інших чинників тінізації.

Міждисциплінарним поняттям, що має соціально-економічне, психологічне та культурологічне походження, є національний менталітет суспільства. У контексті генези тіньових процесів для країн постсоціалістичного простору колишнього СРСР характерними є результати широкомасштабного дослідження, проведеного росій-

ськими вченими І. Клямкіним та А. Тимофеевим. Так, більшість респондентів вказують на такі специфічні тенденції ментальності населення: упереджено-підозріле ставлення до тіньової діяльності поступово змінилося на толерантність і взаєморозуміння; переважна більшість опитаних вважає тіньову проблематику досить важливою, одночасно зберігаючи при цьому нейтральне чи навіть позитивне ставлення до участі у тіньовій практиці [2, с. 217, 225]. Тобто ставлення суспільства до недотримання законодавства цілком поблажливе. Наслідковість минулих навичок, безумовно, впливає на сприйняття тіньової поведінки як рутинного і нормального явища.

Особливою соціально-психологічною детермінантою розвитку тіньових відносин є низький рівень довіри членів суспільства до держави як до інституціонального представника офіційної економіки, внаслідок чого обмежуються можливості розвитку підприємництва та його трансформації у легальні форми діяльності. Тривалий період тотального контролю з боку радянської влади призвів до формування стійкої «державофобії» економічних агентів; характерною захисною реакцією для них стало прагнення уникати спостереження і контролю з боку державних органів навіть тоді, коли здійснювана діяльність цілком законна. У свідомості ринкових суб'єктів образ держави асоціюється із опонентом, який наділений негативними і ворожими характеристиками, спровокованими некваліфікованими та особливо корумпованими діями чиновників. На цьому фоні посилюються постсоціалістичні традиції дефіциту довіри до держави загалом, та її фінансової системи зокрема.

Відповідно до комплексного підходу, необхідно також акцентувати увагу на політичній складовій тінзації економіки. Перманентні недоліки політичної системи пов'язані із її загальною нестабільністю, ситуативними діями провладних структур, домінуванням політичного популізму над об'єктивними можливостями розвитку економіки. На нашу думку, політичні фактори безпосередньо не спричиняють тінзацію економіки, а виступають своєрідним катализатором, взаємодіючи із іншими різнорідними чинниками.

У контексті тінзації одним із принципів аспектів є непублічні домовленості між політичною владою та представниками крупного капіталу (наприклад, щодо кадрових змін в уряді). Адже «тінь» виникає саме там, де актуальні економічні проблеми не знаходять відкритого («світлого») вирішення. Симбіоз правлячих політичних угруповань та найбільших приватних корпорацій передбачає появу олігархічних утворень, які сприяють збереженню монополізму влади та обмеженню ринкової конкуренції. Наслідком цих процесів в економічній сфері є активізація тіньової діяльності у таких формах прояву, як протекціонізм та лобіювання інтересів певних комерційних структур. Протекціоністська підтримка з боку політичної влади може виявлятися у персональній зацікавленості щодо надання державних гарантій за кредитами приватних суб'єктів, прямого фінансування чи списання заборгованостей. Лобіювання є головною передумовою нееквівалентного розвитку на рівні окремих підприємств, галузей чи навіть країн [4]

шляхом встановлення сприятливого (пільгового) режиму функціонування на законодавчій основі.

Системоутворюючим елементом тіньової економіки є корупція як окремий чинник поліаспектного походження. У дослідженні М. Флейчук аргументовано доводиться, що «корупція є одночасно і передумовою, і наслідком тінзації економіки, здійснюючи інституційну, обслуговуючу, правозахисну і супровідну функцію щодо тіньового сектора» [7, с. 114]. Корупційні явища переважно виникають у результаті прихованих, нелегальних взаємовідносин між членами суспільства та представниками влади з приводу розподілу певних посад чи матеріальних цінностей, отримання податкових пільг, участі у сфері державних закупівель і т. п. Для України значний рівень корупції властивий, зокрема, правоохоронній системі, судовим структурам, контролюючим органам державної влади і управління. Досить часто корупційні схеми розробляються як антиконкурентний та протекціоністський засіб, що використовується лобістськими структурами при формуванні державної економічної політики. Тотальному характеру корупції сприяє загальна нестабільність політичної влади, наслідком чого є гіпертрофовані масштаби тіньової економіки.

З приводу корупційної детермінанти тінзації експертами Світового банку була сформульована відома концепція «грабуючої руки» чиновника, яка управляє економікою і опонує «невидимій руці» ринку [8, с. 155]. У такому випадку логічним і закономірним наслідком для легальних підприємців стає виведення вагової частини свого бізнесу у тіньову сферу. Згідно із зазначеною концепцією корупційні явища пояснюються переважно суб'єктивним походженням: як тільки виникає можливість вільної інтерпретації економічної ситуації чиновником, він, з високою ступінню ймовірності, зловживає своїми повноваженнями.

Нинішній етап активності тіньових процесів, завдяки успіхам у розвитку сучасних комунікаційних технологій, взаємопов'язаний із викликами глобальної трансформації світової економіки. Глобалізаційний чинник, який сприяє зростанню офіційних економік, одночасно стимулює збільшення масштабів та сфер поширення тіньового сектора. Внаслідок глобалізації тіньова економіка набуває транснаціональних ознак, у результаті чого загострюється ринкова конкуренція між розвинутими країнами, а також тими, які активно розвиваються (наприклад, держави групи «БРІК»). Акцентуючи увагу на глобальному характері причин існування тіньової економіки, необхідно зауважити, що геополітичний підхід неможливо застосувати в окремих галузях господарства (наприклад, у будівництві, побутовому обслуговуванні населення), що пояснюється їх локальним походженням.

ВИСНОВКИ

Основні причини функціонування тіньової економіки є різнотипними та полісистемними, що зумовлює необхідність використання комплексного (інституціонального) підходу в наукових дослідженнях. Детермінанти тіньової економіки мають як ендогенне, так і екзогенне походження. До ключових універсальних чинників тінзації відносяться:

- ✦ надмірне державне регулювання економічних процесів та явищ;
- ✦ соціальні деформації суспільства (високий рівень безробіття, відсутність довіри до держави, маргіналізація верств населення);
- ✦ неадекватність чинної правової системи та недоліки застосування законодавства (неможливість дотримання окремих діючих норм та правил);
- ✦ домінування специфічного впливу культурологічних елементів суспільства (релігії, ментальності);
- ✦ перманентні вади політичної системи (протекціонізм та лобіювання);
- ✦ всеохоплююча корупція суспільства;
- ✦ виклики глобальної трансформації світової економіки;
- ✦ інші інституціональні фактори (традиції, звичаї, освіта, пріоритетні цінності суспільства).

Тіньовий характер ринкових економічних відносин вимагає їх перетворення; тіньова економіка не може бути усунена сама по собі – вона лише прийме нові форми в результаті трансформацій. Державна політика детінізації економіки повинна бути спрямована на причини, що викликають її появу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнап Д. Лівела і мільярди [Електронний ресурс] / Д. Гнап, О. Акименко, А. Бабінець. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/24/6691712/>

2. Клямкин И. М. Теневая Россия: Экономико-социологическое исследование: [монография] / И. М. Клямкин, Л. М. Тимофеев. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2000. – 595 с.

3. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира» / Г. Мюрдаль ; [пер. с англ., общ. ред. д. э. н., проф. Р. А. Ульяновского]. – М. : Прогресс, 1972. – 767 с.

4. Перкинс Дж. Исповедь экономического убийцы / Дж. Перкинс ; [пер. с англ., пред., ред. д. э. н., проф. Л. Л. Фицуни]. – М. : Претекст, 2008. – 406 с.

5. Попов Ю. Н. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства / Ю. Н. Попов, М. Е. Тарасов. – М. : Дело, 2005. – 240 с.

6. Портез А. Неформальная экономика и ее парадоксы / А. Портез ; [пер. с англ. М. С. Добряковой] // Экономическая социология, 2003. – Том 4. – № 5. – С. 34 – 53.

7. Флейчук М. І. Взаємообумовленість тінізації, корупції і показників зростання економіки / М. І. Флейчук // 36. наук. пр. «Економічний простір». – Дніпропетровськ : ПДА-БА, 2010. – № 36. – С. 109 – 121.

8. Frye T. The Invisible Hand and the Grabbing Hand / T. Frye, A. Shleifer // American Economic Review, 1997. – Vol. 87. – № 2. – P. 354 – 58.

9. Portes A. Making It Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Market Economies / A. Portes, S. Sassen-Koob // American Journal of Sociology, 1987. – Vol. 93. – № 1. – P. 30 – 61.

10. Stigler G. J. The Theory of Economic Regulation / G. J. Stigler // The Bell Journal of Economics and Management Science, 1971. – Vol. 2. – № 1. – P. 3 – 21.

УДК 331.5.024.5

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ: ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ

ЗІРКО О. В.

УДК 331.5.024.5

Зірко О. В. Державне регулювання економіки: шляхи підвищення зайнятості

У статті запропоновано критерій оцінки структурного безробіття та заходи державного регулювання економіки з метою підвищення рівня зайнятості населення та зниження рівня структурного безробіття. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновок, що диспропорції, як існують на ринку праці, зумовлюють необхідність посилення активної ролі держави в регулюванні соціально-економічної системи країни.

Ключові слова: структурне безробіття, оцінка, регулювання, ринок праці.

Рис.: 2. Бібл.: 1.

Зірко Олена Володимирівна – викладач, кафедра статистики та економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: zirko85@mail.ru

УДК 331.5.024.5

Зірко Е. В. Государственное регулирование экономики: пути повышения занятости

В статье предложен критерий оценки структурной безработицы и мероприятия государственного регулирования экономики с целью повышения уровня занятости населения и снижения уровня структурной безработицы. Результаты проведенного исследования позволяют сделать вывод, что диспропорции, существующие на рынке труда, обуславливают необходимость усиления активной роли государства в регулировании социально-экономической системы страны.

Ключевые слова: структурная безработица, оценка, регулирование, рынок труда.

Рис.: 2. Библ.: 1.

Зірко Елена Владимировна – преподаватель, кафедра статистики и экономического прогнозирования, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: zirko85@mail.ru

UDC 331.5.024.5

Zirko Y. V. State Regulation of Economy: Ways to Increase Employment

This article proposes criteria of the evaluation of structural unemployment and measures of state regulation of the economy in order to increase employment and reduce structural unemployment. Results of the study suggest that the disparities that exist in the labor market made it necessary to strengthen the active role of the state in regulating the social and economic system of the country.

Key words: structural unemployment, evaluation, regulation, labor market.

Pic.: 2. Bibl.: 1.

Zirko Yelena V. – Lecturer, Department of Statistics and Economic Forecasting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: zirko85@mail.ru

- ✦ надмірне державне регулювання економічних процесів та явищ;
- ✦ соціальні деформації суспільства (високий рівень безробіття, відсутність довіри до держави, маргіналізація верств населення);
- ✦ неадекватність чинної правової системи та недоліки застосування законодавства (неможливість дотримання окремих діючих норм та правил);
- ✦ домінування специфічного впливу культурологічних елементів суспільства (релігії, ментальності);
- ✦ перманентні вади політичної системи (протекціонізм та лобіювання);
- ✦ всеохоплююча корупція суспільства;
- ✦ виклики глобальної трансформації світової економіки;
- ✦ інші інституціональні фактори (традиції, звичаї, освіта, пріоритетні цінності суспільства).

Тіньовий характер ринкових економічних відносин вимагає їх перетворення; тіньова економіка не може бути усунена сама по собі – вона лише прийме нові форми в результаті трансформацій. Державна політика детінізації економіки повинна бути спрямована на причини, що викликають її появу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнап Д. Лівела і мільярди [Електронний ресурс] / Д. Гнап, О. Акименко, А. Бабінець. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/24/6691712/>

2. Клямкин И. М. Теневая Россия: Экономико-социологическое исследование: [монография] / И. М. Клямкин, Л. М. Тимофеев. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 595 с.

3. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира» / Г. Мюрдаль ; [пер. с англ., общ. ред. д. э. н., проф. Р. А. Ульяновского]. – М. : Прогресс, 1972. – 767 с.

4. Перкинс Дж. Исповедь экономического убийцы / Дж. Перкинс ; [пер. с англ., пред., ред. д. э. н., проф. Л. Л. Фицуни]. – М. : Претекст, 2008. – 406 с.

5. Попов Ю. Н. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства / Ю. Н. Попов, М. Е. Тарасов. – М. : Дело, 2005. – 240 с.

6. Портез А. Неформальная экономика и ее парадоксы / А. Портез ; [пер. с англ. М. С. Добряковой] // Экономическая социология, 2003. – Том 4. – № 5. – С. 34 – 53.

7. Флейчук М. І. Взаємообумовленість тінізації, корупції і показників зростання економіки / М. І. Флейчук // 36. наук. пр. «Економічний простір». – Дніпропетровськ : ПДА-БА, 2010. – № 36. – С. 109 – 121.

8. Frye T. The Invisible Hand and the Grabbing Hand / T. Frye, A. Shleifer // American Economic Review, 1997. – Vol. 87. – № 2. – P. 354 – 58.

9. Portes A. Making It Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Market Economies / A. Portes, S. Sassen-Koob // American Journal of Sociology, 1987. – Vol. 93. – № 1. – P. 30 – 61.

10. Stigler G. J. The Theory of Economic Regulation / G. J. Stigler // The Bell Journal of Economics and Management Science, 1971. – Vol. 2. – № 1. – P. 3 – 21.

УДК 331.5.024.5

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ: ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ

ЗІРКО О. В.

УДК 331.5.024.5

Зірко О. В. Державне регулювання економіки: шляхи підвищення зайнятості

У статті запропоновано критерій оцінки структурного безробіття та заходи державного регулювання економіки з метою підвищення рівня зайнятості населення та зниження рівня структурного безробіття. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновок, що диспропорції, як існують на ринку праці, зумовлюють необхідність посилення активної ролі держави в регулюванні соціально-економічної системи країни.

Ключові слова: структурне безробіття, оцінка, регулювання, ринок праці.

Рис.: 2. Бібл.: 1.

Зірко Олена Володимирівна – викладач, кафедра статистики та економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: zirko85@mail.ru

УДК 331.5.024.5

Зірко Е. В. Государственное регулирование экономики: пути повышения занятости

В статье предложен критерий оценки структурной безработицы и мероприятия государственного регулирования экономики с целью повышения уровня занятости населения и снижения уровня структурной безработицы. Результаты проведенного исследования позволяют сделать вывод, что диспропорции, существующие на рынке труда, обуславливают необходимость усиления активной роли государства в регулировании социально-экономической системы страны.

Ключевые слова: структурная безработица, оценка, регулирование, рынок труда.

Рис.: 2. Библ.: 1.

Зірко Елена Владимировна – преподаватель, кафедра статистики и экономического прогнозирования, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: zirko85@mail.ru

UDC 331.5.024.5

Zirko Y. V. State Regulation of Economy: Ways to Increase Employment

This article proposes criteria of the evaluation of structural unemployment and measures of state regulation of the economy in order to increase employment and reduce structural unemployment. Results of the study suggest that the disparities that exist in the labor market made it necessary to strengthen the active role of the state in regulating the social and economic system of the country.

Key words: structural unemployment, evaluation, regulation, labor market.

Pic.: 2. Bibl.: 1.

Zirko Yelena V. – Lecturer, Department of Statistics and Economic Forecasting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: zirko85@mail.ru

Збільшення економічної активності населення, подолання прихованих форм безробіття, підвищення рівня життя населення є одними з головних пріоритетів при формуванні державної політики в сфері соціально-економічних відносин. У сучасних умовах господарювання актуальними залишаються питання вдосконалення існуючих підходів до регулювання економіки та зокрема ринку праці. Це обумовлено природою соціально-економічних систем, постійними змінами в їх функціонуванні, нестабільністю як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, різними рівнями та темпами розвитку окремих галузей господарства.

Пропозиції щодо методів дослідження проблем зайнятості, підходи до аналізу місця, ролі та методів державного регулювання ринку праці в умовах трансформаційної економіки викладено у працях С. Бандура, Д. Богині, І. Бондар, В. Брича, В. Геєця, М. Долішнього, Т. Заяць, А. Колота, Г. Купалової, Л. Лисогор, Є. Лібанової, В. Онікієнка, В. Петюха, В. Приймака, А. Шевчука та інших вчених.

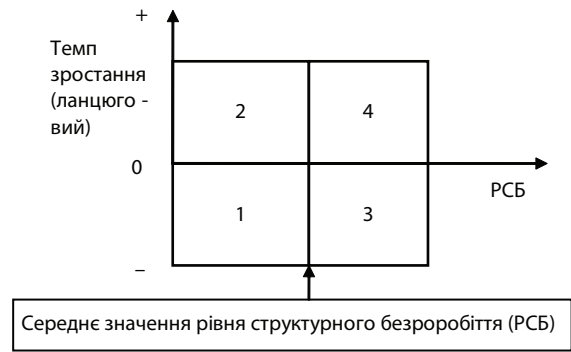
Не зменшуючи науковий добуток дослідників у сфері державного регулювання ринку праці, до менш досліджених питань у даній сфері варто віднести проблеми оцінки рівня структурного безробіття та розробки заходів регулювання ринку праці України з врахуванням даного показника, а також рівня розвитку галузей в регіонах.

Метою даної статті є розробка заходів державного регулювання ринку праці відповідно до галузевого рівня розвитку регіонів та рівня структурних диспропорцій між попитом та пропозицією робочої сили на ринку праці за професійними групами.

Структурне безробіття розглядається як соціально-економічне явище, при якому обсяг пропозиції робочої сили не відповідає потребам економіки країни за професійними групами, видами економічної діяльності внаслідок структурних та технологічних змін в економіці, недосконалої освітньої системи. Серед наслідків існування структурного безробіття можна виділити: професійну нерезалізованість робітника, необхідність витрат часу та коштів на перекваліфікацію, тривалий період перекваліфікації та адаптації, зниження соціальної значущості працівника для економіки країни і т. д.

Проблему оцінки рівня структурного безробіття запропоновано вирішити за допомогою використання критеріального підходу. Як нормативне значення пропонується використовувати середнє значення по Україні за певний період. Середня величина є загальним та типовим показником для всієї сукупності за умови її однородності. Однорідність оцінюється за показником коефіцієнта варіації. Якщо він менший за 33%, то сукупність можна вважати однорідною. За 1999 – 2011 рр. коефіцієнт варіації для показника структурного безробіття дорівнює 25,74% [1]. Тому сукупність можна вважати однорідною за показником коефіцієнта варіації. Властивість середнього значення та специфіка динамічних процесів досліджуваного показника обумовлює несуттєві зміни величини середнього значення із збільшенням досліджуваного періоду. При формуванні комплексу регуляторних заходів на ринку праці окрім порівняння рівня структурного безробіття із середнім значенням

необхідним також є врахування динамічних змін даного показника. Тому наступним етапом є формування системи класів стану ринку праці у відповідності до існуючого рівня структурного безробіття (РСБ) за принципом відхилення показника від середнього значення та від попереднього року. Як критерій побудови класів пропонується застосовувати групування значень на чотири групи. Схематично такий взаємозв'язок наведено на *рис. 1*.

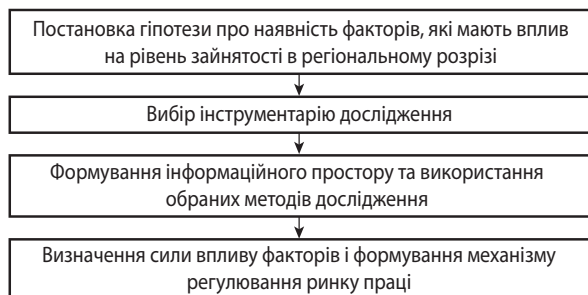
Рис. 1. Взаємозв'язок між рівнем структурного безробіття та заходами регулювання ринку праці

Залежно від квадрату, до якого належить поточне значення рівня структурного безробіття, необхідним є застосування певних заходів в сфері регулювання ринку праці. Так, перший квадрат характеризує стан ринку праці як найбільш бажаний для досягнення балансу між попитом та пропозицією робочої сили за професійними групами або сферами діяльності. При даному стані ринку праці головним завданням державних органів управління є підтримка існуючої тенденції зниження структурних диспропорцій на ринку праці. Другий квадрат при значенні рівня структурного безробіття вище за середнє характеризує негативну динаміку збільшення даного показника. Заходи для третього квадрату проводяться за умови існування рівня структурного безробіття вище за середнє значення та позитивної динаміки зниження даного показника. Найбільш несприятливим станом на ринку праці з боку структурної асиметрії можна вважати ситуацію існування структурного безробіття вище середнього значення та збільшення даного показника в динаміці (квадрат 4). Відповідно до кожного стану ринку праці згідно до запропонованої матриці необхідним є розробка спеціального комплексу дій з врахуванням галузевої специфіки регіону з метою досягнення максимальної збалансованості між попитом та пропозицією робочої сили в цілому та в структурному розрізі зокрема. Кількість і масштабність регуляторних заходів на ринку праці збільшується в напрямку від першого квадрату до четвертого.

Одночасно з реалізацією заходів щодо регулювання структурного безробіття необхідним є вплив на процеси зайнятості. Через існування відмінностей у функціонуванні економік регіонів України, заходи, направлені на регулювання процесів зайнятості в регіонах також мають відрізнятися між собою. На *рис. 2* наведено схему формування заходів регулювання ринку праці з врахуванням регіональних особливостей. З цією ме-

тою розробку заходів регулювання ринку праці регіонів передбачається здійснювати, базуючись на дослідженні факторів впливу на регіональну зайнятість населення з врахуванням рівня економічного розвитку за секторами економіки.

Рис. 2. Схема формування заходів регулювання ринку праці з урахуванням регіональних особливостей

Використання методів аналізу та оцінки впливу факторів на рівень зайнятості за групами регіонів схожих між собою за рівнем розвитку дозволить розробити заходи регулювання враховуючи специфіку таких груп, що в подальшому дозволить знизити рівень безробіття як в регіонах, так і в цілому в країні та наблизити попит та пропозицію на ринку праці до стану балансу.

З метою сформувати схожі між собою за рівнем галузевого розвитку групи регіонів пропонується проведення кластерного аналізу. За результатами аналізу регіони України було сгруповано у п'ять кластерів за показником ВДВ на душу населення за трьома групами: сільське господарство, промисловість та сфера послуг. Формування інформаційного простору дослідження на базі факторів впливу на зайнятість населення регіонів було здійснено також за трьома групами. Для кожної з обраних груп передбачається відбір найбільш впливових показників за допомогою використання кореляційного аналізу.

Реалізацію заходів у сфері державного регулювання пропонується здійснити з урахуванням стану та динаміки структурного безробіття, рівня галузевого розвитку регіонів та визначених факторів впливу на зайнятість регіонів. Механізм державного регулювання ринку праці розглядається через такі елементи: соціально-економічний, правовий, інформаційно-аналітичний та освіта.

У розрізі соціально-економічного елементу механізму регулювання ринку праці для першої групи стану ринку праці пропонується:

- ✦ здійснення програм житлового, транспортного й виробничого будівництва в пріоритетних регіонах розвитку галузей господарства.

Для другої групи пропонується такі заходи:

- ✦ формування програм державних замовлень та закупівлі сільськогосподарської та промислової продукції;
- ✦ підвищення рівня заробітної плати у промисловості регіонів (на основі реальної оцінки її вартості), відновлення нормування праці, що сприятиме зростанню обсягу регіонального спожив-

чого ринку і відтворенню здібностей працівників промисловості, стимулюватиме їх до праці, підвищуватиме імідж промислового робітника;

- ✦ активна профорієнтація та профнавчання населення виділених груп регіонів відносно вільних робочих місць в галузях господарства, особливо щодо молодих осіб, які визначаються з вибором професії чи потребують підтримки при пошукові першого місця праці.

Для третьої групи пропонується такі заходи:

- ✦ розробка державних інвестиційних програм розвитку в регіонах, залучення іноземних інвесторів на взаємовигідних умовах господарювання;
- ✦ спрямування бюджетних коштів на створення першого робочого місця для молоді та працевлаштування випускників вищих і професійно-технічних навчальних закладів, у тому числі в сільській місцевості.

Для четвертої групи доцільним вважається реалізація таких заходів:

- ✦ державна підтримка розвитку підприємств певних галузей, індивідуального й середнього бізнесу, організація санації й банкрутства підприємств із найменшим збитком для зайнятості.

Організаційно-економічний елемент механізму регулювання передбачає створення для підприємців умов, які стимулюють економічну діяльність та може бути реалізован для першої групи стану ринку праці через такі заходи:

- ✦ підтримка індивідуального малого бізнесу через спеціальні програми розвитку малого підприємництва;
- ✦ організація виставково-ярмаркової діяльності задля підвищення конкурентоспроможності та виходу продукції на зовнішні ринки її збуту;
- ✦ збереження природного середовища, відтворення деяких природних ресурсів регіону, що використовуються (лісових, водних тощо);
- ✦ контроль дотримання підприємствами норм законодавства щодо забезпечення екологічно сприятливих умов праці та проживання людей на усій території країни, у т. ч. і в найбільш екологічно несприятливих регіонах. З цією метою можна використовувати систему показників впливу об'єктів на довкілля (гранично допустимі концентрації, нормативи), введення штрафних санкцій за викиди шкідливих речовин тощо.

Для другої групи:

- ✦ застосування передбачених законодавством переваг для модернізації галузей економіки (зокрема, обробної галузі) на основі інноваційних технологій, а також спрощення дозвільних процедур і усунення адміністративних перешкод для розвитку таких галузей; створення спеціальних фондів для фінансування регіональних програм;
- ✦ надання пільг і дотацій підприємствам, які функціонують в перспективній для регіона галузі, поліпшення їх матеріально-технічного забезпечення;

- ✦ впровадження перспективних ресурсозберігаючих технологій та інноваційних проектів;
- ✦ оновлення основних виробничих фондів, який в окремих регіонах становить 60 – 80% і обумовлює високі трудозатрати на економічно неефективних робочих місцях;
- ✦ державна підтримка розвитку галузей з високим ступенем обробки і тих, що забезпечують науково-технологічний розвиток економіки та зайнятість в інноваційному секторі;
- ✦ інтеграція регіональних промислових підприємств у кластери, створення технологічних та індустріальних парків;
- ✦ удосконалення механізмів взаємодії державних органів влади з представниками організацій, що об'єднують підприємців.

Для третьої групи:

- ✦ за підтримки державних органів влади введення в дію нових робочих місць на існуючих підприємствах галузі за умов надання пільг при сплаті податків;
- ✦ дотримання протекціоністської політики щодо вітчизняних виробників, надання можливості на рівних умовах конкурувати із зарубіжними фірмами доцільно здійснювати за допомогою зниження податкового тиску на виробництво продукції вітчизняними товаровиробниками;
- ✦ попередження та профілактика звільнень працівників для збереження існуючих робочих місць на підприємствах певного сектора.

Для четвертої групи:

- ✦ здешевлення кредитів у режимі кредитної субсидії через субсидування частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті, спрощення механізму одержання пільгового кредиту для підприємств певної галузі;
- ✦ спрощення механізму надання компенсації лізингових платежів, яка полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання лізингових платежів за придбання техніки та/або обладнання на умовах фінансового лізингу.

Правовий елемент пропонується реалізувати через такі заходи: формування правової бази, прийняття відповідних законодавчих актів, які юридично оформляють, дозволяють й стимулюють підприємства; удосконалення діяльності правових інститутів (контрольно-ревізійної служби), що здійснюють спостереження й контроль за відносинами між роботодавцями та робітниками на підприємствах, які мають пільги згідно програм розвитку пріоритетних галузей або користуються коштами субсидованих кредитів.

Інформаційно-аналітичний елемент для всіх груп має охоплювати такі заходи: щорічний моніторинг, аналіз та оцінка світових тенденцій розвитку певної галузі та стану вітчизняного ринку; інформування підприємницьких структур і населення відносно тенденцій розвитку галузей господарства регіонів і прогнозних оцінок щодо

очікуваних змін; удосконалення інформаційних технологій з метою підвищення поінформованості населення щодо потреби в праці за професійними групами та економічними структурами в різних регіонах для економії часу та фінансових ресурсів; сприяння підвищенню авторитету вітчизняного виробника серед населення через культурні заходи, засоби масової інформації.

Освітній елемент пропонується розширити за допомогою таких заходів: покращення рівня підготовки фахівців з урахуванням сучасних технологій та тенденцій розвитку галузей; посилення практичної спрямованості навчання студентів; співробітництво вищих навчальних закладів з підприємствами галузі з метою надання студентам оплачуваних робочих місць під час літніх канікул або проходження практики.

Таким чином, результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновок, що диспропорції, як існують на ринку праці, зумовлюють необхідність посилення активної ролі держави в регулюванні соціально-економічною системою країни, у т. ч. ринку праці, підвищення ефективності діяльності органів регулювання не тільки ринку праці, але й державних і регіональних управлінь економікою, а також закладів освіти.

З метою удосконалення існуючої державної соціально-економічної політики України, пов'язаної зі стимулюванням зайнятості населення, вбачається за доцільне проводити подальші дослідження у напрямку розробки та впровадженні ефективних заходів управління, що дасть змогу покращити економічний стан як у країні, так і в регіонах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Зирко Е. В. Оцінка структурного дисбаланса зайнятості на ринку труда України в кризових умовах / Е. В. Зирко // Бизнес Информ.– 2010.– № 5(1).– С. 38 – 42.

СИСТЕМНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГНОСЕОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

НОВІКОВА Н. Л.

УДК 338.436: 631.11

Новікова Н. Л. Системне дослідження гносеології економічних інтересів

У статті проводиться системне дослідження гносеологічної природи економічних інтересів. Визначено сутність економічних інтересів і виокремлено особливості підходів до аналізу цього питання. Зроблено висновок, що виникнення і формування змісту економічного інтересу детерміновано фактом залучення його носія в суспільно-комбінований процес виробництва.

Ключові слова: інститути, економічні відносини, інституційні відносини, держава, дохід.

Бібл.: 6.

Новікова Наталя Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03680, Україна)

E-mail: tata4021@mail.ru

УДК 338.436: 631.11

UDC 338.436: 631.11

Новікова Н. Л. Системное исследование гносеологии экономических интересов

В статье проводится системное исследование гносеологической природы экономических интересов. Определена сущность экономических интересов и выделены особенности подходов к анализу этого вопроса. Сделан вывод, что возникновение и формирование содержания экономического интереса детерминировано фактом привлечения его носителя в общественно комбинированный процесс производства.

Ключевые слова: институты, экономические отношения, институциональные отношения, государство, доход.

Библ.: 6.

Новікова Наталья Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель Национального научного центра «Институт аграрной экономики» (ул. Героев Оборони, 10, Киев, 03680, Украина)

E-mail: tata4021@mail.ru

Novikova N. L. System Research of Gnosiology of Economic Interests

System research of gnosiological nature of economic interests is conducted in the article. Certainly essence of economic interests and the features of going are selected near the analysis of this question. It was concluded that the origin and formation of the content of economic interest is determined by the fact of his involvement in social media combined process of production.

Key words: institutions, economic relations, institutional relations, state, revenue.

Bibl.: 6.

Novikova Natalya L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant of the National Science Centre «Institute of Agricultural Economy» (vul. Geroyiv Oborony, 10, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: tata4021@mail.ru

У економіці України економічні інтереси та механізм їх координації ще не функціонують як цілісна система і не мають чітко визначеного наукового підґрунтя. Різностямованість дії економічних інтересів у таких умовах не позбавляє від можливих негативних наслідків: відновлення елементів адміністративно-командної системи господарювання, спроби розв'язання існуючих соціальних проблем за рахунок втрати національної незалежності країни.

Причини достатньо помітної незбалансованості (неузгодженості) і навіть неефективності окремих складових системних перетворень у межах національної економіки пояснюються не лише специфікою її розвитку. Вони викликані й тим, що вибір шляхів і стратегій суверенного розвитку здійснювався на основі методології, запропонованої ззовні. Ідеться про методологію, що базується на неокласичному підґрунті і, зокрема, постулаті про однорідність світового економічного простору.

Неокласичний підхід до визначення суті економічних інтересів з'ясує об'єктивні основи виокремлення інтересів: суспільний поділ праці, формальне та реальне усупільнення [1]. Завдяки йому існування та розвиток інтересів розглядається як даність об'єктивності та реальності. Інтереси визнаються похідною виробничою функцією, об'єктом менеджменту. Домінує спільний (загальноохоплюючий) розгляд організаційних, управ-

лінських і мотиваційних аспектів, спрямований на пошук шляхів кращого використання людського чинника. Ступінь задоволення потреб суб'єктів економічних відносин пов'язується з максимізацією прибутку, забезпеченням випуску такого обсягу продукції, щоб граничні витрати дорівнювали ринковій ціні [2]. Відзначається, що економічні інтереси реалізуються в макроекономічному середовищі залежно від виду конкуренції (досконала конкуренція, монополія, олігополія, монополярна конкуренція), а на мікрорівні – за умов застосування єдиного критерію прийняття всіх рішень і можливості отримання й обробки ринкової інформації [3].

Потреби й інтереси в неокласичній теорії не мають персоналізованого вигляду, оскільки опосередковуються діяльністю фірми в цілому. Економічні інтереси вищого порядку (національні, державні, корпоративні) не виступають безпосереднім об'єктом дослідження.

Менеджеріальна версія економічних інтересів розглядає процеси їх формування та використання в межах окремого підприємства. Домінують підходи щодо активізації економічних інтересів шляхом використання управлінських рішень, форм і методів організації та стимулювання праці відповідно до обраних орієнтацій кожного менеджера [4]. Відповідно до них серед характерних особливостей інтересів і мотивації як процесу створення стимулів виділяються:

- ✦ визнання необхідності спонукання колективу (групи) до діяльності з метою досягнення цілей особистості й організації;
- ✦ намагання здійснювати комплексний вплив на економічну поведінку людини через її психологію, зовнішні та внутрішні стимули;
- ✦ безперервне вивчення потреб людини, а зміни їх структури та динаміки закладаються в основу формування комплексу мотивації.

Економічні інтереси тут розглядаються як суб'єктивна категорія, що втілює сукупність причин психологічного характеру. Саме з таких позицій пояснюється людська поведінка, розкриваються причини виникнення в ній змін і визначається спрямованість на підвищення її смислової цінності.

Прихильниками комплексної процесуальної теорії мотивації використовуються різні елементи теорій очікувань і справедливості. В основу економічного інтересу покладено такі чинники: витрачені зусилля, сприйняття, отримані результати, винагорода, ступінь задоволення. Зазначається, що рівень трудових зусиль має взаємодіяти з цінністю винагороди та вірогідністю її справедливості.

Змістовним, на нашу думку, є підхід до розуміння місця людини в ринковій економіці: це водночас і споживач економічних благ, і власник здібностей, знань і навичок, необхідних для створення матеріальних і духовних благ. Трудові ресурси як носії робочої сили і людського капіталу – важлива складова економічного потенціалу країни, регіону або окремої галузі. Рациональне використання людських ресурсів у кількісному та якісному оптимальному поєднанні з природними і матеріально-технічними ресурсами визначає економічну потужність країни, її політичну стабільність, рівень життя населення і соціально-демографічний розвиток. В умовах науково-технічного прогресу і розвитку людини в структурі сукупного економічного потенціалу значення людського фактора зростає, особливо його якісних параметрів. Ринкова економіка, дедалі більше охоплюючи світову співдружність країн різних континентів земної кулі, диктує об'єктивну необхідність зростання потреби у кваліфікованих, високоосвічених працівниках, складна праця яких має бути конкурентоспроможною, здатною задовольняти потребу в трудових ресурсах на світовому, внутрішньому і регіональному ринках праці. Участь в економічній діяльності визначається ознаками людського потенціалу, серед яких виділяються здоров'я, творчі здібності, освіта, професіоналізм. А економічні інтереси особи впливають на попит на ринку праці через намагання задовольнити власні потреби завдяки доходам з урахуванням можливостей вибору способів їх отримання та характеристик обсягів і вартості продукції (послуг).

Інституціональна версія теорії економічних інтересів поглиблює пояснення їх дії, співіснування, розбіжності та суперечливості впливу форм реалізації [5]. Держава відіграє організуючу роль у формуванні інституціональних відносин. Вплив держави на цей процес може здійснюватися або прямим, примусовим шляхом, або

непрямим, через створення для господарюючих суб'єктів можливостей самим формувати інституціональні відносини. Таким чином, інституціональні економічні відносини – це відносини, що існують в суспільстві з приводу інститутів, і, перш за все, найважливішого з цих інститутів – держави. Вирішення проблем неузгодженості дій агентів – носіїв інтересів розглядається під кутом зору впливу різноманітних і неоднопорядкових факторів (інфляції, рівня безробіття, фінансових ризиків тощо). Але неонституціоналісти (Г. Саймон, Р. Коуз) для обґрунтування економічної поведінки суб'єктів господарювання використовують набір чинників без поділу на мотиви та стимули, неаналізуючи внутрішні чи зовнішні джерела походження, тобто не вдаючись до критеріального їх структурування. Характеризуючи процес формування та способи реалізації економічних інтересів, вони вказують на трансакційні витрати, асиметрію інформації, опортуністичну поведінку, невизначеність ринкової ситуації. Якщо неокласична теорія здебільшого пов'язує економічні інтереси, потреби, цілі розвитку господарських суб'єктів із монополією, то інституціональний підхід спрямований насамперед на аналіз проблем ефективності.

Заслугове на увагу агентська версія теорії економічних інтересів, що виникла в межах інституціонального напряму досліджень. Згідно з нею у сучасній організації корпоративного бізнесу існують різноспрямовані дії власників і менеджерів фірми. Власники, за визначенням представників цієї версії, – це принципи, а управлінці – агенти. Перші не мають повної інформації про стан справ на підприємстві, другі володіють нею і не надають її принципалам у силу розбіжності їх інтересів. Асиметричність інформації створює передумови для опортуністичної поведінки агентів, які намагаються максимально довести та реалізувати власну корисність, незважаючи на зобов'язання, прийняті при укладанні контракту про найм. Для розв'язання суперечностей між економічними інтересами власників і менеджерів пропонується система стимулів, пов'язана з конкуренцією агентів і її обмеженням у необхідних випадках [6].

Подібна ситуація характерна і для вітчизняних підприємств корпоративного сектора. Тому не виключено, що для практики реформування нашої економіки може виявитися корисною модель стимулювання найманих працівників, формування у всіх учасників корпоративних відносин спільної зацікавленості в досягненні високих результатів професійної діяльності.

Деякі дослідники проблеми економічних інтересів у постсоціалістичних країнах намагаються пояснити їх природу через аналіз взаємодії усупільнення та відособлення як провідну тенденцію розвитку суспільного виробництва. Відособлення господарських суб'єктів вони «виводять» із технологічного, організаційного усупільнення, із характеру та змісту праці в умовах ринкової системи. Форми відособлення пов'язуються ними з особливостями використання суб'єктами господарювання об'єктів власності, існуванням різноманітних способів привласнення результатів діяльності.

Такий підхід може бути використаний при роботі методологічних основ ідентифікації різних інтер-

есів, визначенні об'єктивного підґрунтя персоніфікації суб'єктів економічних відносин.

ВИСНОВКИ

Таким чином, виникнення і формування змісту економічного інтересу детерміновано фактом залучення його носія в суспільно-комбінований процес виробництва. Інтенсивність розвитку, можливості та форми реалізації кожного інтересу залежать від досягнутого рівня усупільнення, до органічних складових якого входять відособлення суб'єктів господарювання й інституціональні умови включення кожного індивіда або будь-якої спільноти у господарську діяльність. Взаємодія усупільнення та відособлення визначає характер зв'язку між економічними суб'єктами, відносин привласнення засобів і результатів праці і, врешті-решт, зумовлює соціально-економічну ефективність відтворювальних процесів, динаміку прогресивних змін. Визнання економічних інтересів узагальнюючою формою прояву виробничих відносин і притаманних їм економічних суперечностей здійснюється через розкриття причинно-наслідкових зв'язків між необхідністю й можливістю задоволення потреб лише в умовах створення усупільненого середовища для реалізації, взаємозв'язку і взаємопроникнення економічних інтересів різних господарських суб'єктів (людини, підприємства, держави). Своєрідне вимивання зі змісту економічного інтересу

соціальної складової може викликати небажані зрушення в суспільстві, намагання окремих верств населення реалізувати тільки свій власний інтерес без усвідомлення об'єктивності, спільності, взаємопов'язаності системи потреб та інтересів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформ.-аналіт. зб. / За ред П. Т. Саблука та ін. – Вип. 6. – К.: ІАЕ УААН, 2011. – 764 с.
2. **Амбросов В.** Трансформаційні процеси в аграрній сфері регіону / В. Амбросов // Економіка України. – 2009. – № 8. – С. 66 – 70.
3. **Андрійчук В. Г.** Економіка аграрних підприємств: Підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доп і перероб. – К.: КНЕУ, 2009. – 624 с.
4. **Андрійчук В. Г.** Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 356 с.
5. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відповід. ред. акад. УААН В. М. Трегобчук. – К.: ІЕ НАН України, 2009. – 259 с.
6. **Дорогунцов С. І.** Сучасні проблеми оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів / С. І. Дорогунцов // Теорія і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф. – У 2-х чч. – Ч. I. – К., 2010. – С. 3 – 9.

УДК 330.341.1(477)(045)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

САВРАСОВА А. А.

УДК 330.341.1(477)(045)

Саврасова А. А. Інноваційні підходи до підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України

У статті розглянуто проблемні питання міжнародної конкурентоспроможності економіки України. Аналізуються проблеми інноваційної діяльності в Україні. Відбито основні напрямки світових тенденцій інноваційного розвитку. Визначено проблеми інноваційної діяльності в Україні та обґрунтовано зв'язок між інноваційною активністю і міжнародною конкурентоспроможністю економіки України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, міжнародна конкурентоспроможність, ефективність розвитку країни, нові технологічні процеси.

Бібл.: 6.

Саврасова Алевтина Акімфівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства та міжнародної економіки, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)
E-mail: alevtina.savrasova@gmail.com

УДК 330.341.1(477)(045)

UDC 330.341.1(477)(045)

Саврасова А. А. Инновационные подходы к повышению международной конкурентоспособности экономики Украины

Savrasova A. A. Innovative Approaches to Increase of the International Competitiveness of Economy of Ukraine

В статье рассмотрены проблемные вопросы международной конкурентоспособности экономики Украины. Анализируются проблемы инновационной деятельности в Украине. Отражены основные направления мировых тенденций инновационного развития. Определены проблемы инновационной деятельности в Украине и обоснована связь между инновационной активностью и международной конкурентоспособностью экономики Украины.

The article deals with the problematic issues of international competitiveness of Ukrainian economy. The problems of innovation activity in Ukraine. Reflects the main directions of innovative development of global trends. The problems of innovation activity in Ukraine and substantiated link between innovation activity and international competitiveness of Ukrainian economy.

Ключевые слова: инновационное развитие, международная конкурентоспособность, эффективность развития страны, новые технологические процессы.

Key words: innovative development, international competitiveness, efficiency of development of the country, new technological processes

Библ.: 6.

Bibl.: 6.

Саврасова Алевтина Акимфовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия и международной экономики, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)
E-mail: alevtina.savrasova@gmail.com

Savrasova Alevtina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy of Enterprise and International Economy, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (21050, Ukraine)
E-mail: alevtina.savrasova@gmail.com

есів, визначенні об'єктивного підґрунтя персоніфікації суб'єктів економічних відносин.

ВИСНОВКИ

Таким чином, виникнення і формування змісту економічного інтересу детерміновано фактом залучення його носія в суспільно-комбінований процес виробництва. Інтенсивність розвитку, можливості та форми реалізації кожного інтересу залежать від досягнутого рівня усупільнення, до органічних складових якого входять відособлення суб'єктів господарювання й інституціональні умови включення кожного індивіда або будь-якої спільноти у господарську діяльність. Взаємодія усупільнення та відособлення визначає характер зв'язку між економічними суб'єктами, відносин привласнення засобів і результатів праці і, врешті-решт, зумовлює соціально-економічну ефективність відтворювальних процесів, динаміку прогресивних змін. Визнання економічних інтересів узагальнюючою формою прояву виробничих відносин і притаманних їм економічних суперечностей здійснюється через розкриття причинно-наслідкових зв'язків між необхідністю й можливістю задоволення потреб лише в умовах створення усупільненого середовища для реалізації, взаємозв'язку і взаємопроникнення економічних інтересів різних господарських суб'єктів (людини, підприємства, держави). Своєрідне вимивання зі змісту економічного інтересу

соціальної складової може викликати небажані зрушення в суспільстві, намагання окремих верств населення реалізувати тільки свій власний інтерес без усвідомлення об'єктивності, спільності, взаємопов'язаності системи потреб та інтересів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформ.-аналіт. зб. / За ред П. Т. Саблука та ін. – Вип. 6. – К.: ІАЕ УААН, 2011. – 764 с.
2. **Амбросов В.** Трансформаційні процеси в аграрній сфері регіону / В. Амбросов // Економіка України. – 2009. – № 8. – С. 66 – 70.
3. **Андрійчук В. Г.** Економіка аграрних підприємств: Підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доп і перероб. – К.: КНЕУ, 2009. – 624 с.
4. **Андрійчук В. Г.** Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 356 с.
5. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відповід. ред. акад. УААН В. М. Трегобчук. – К.: ІЕ НАН України, 2009. – 259 с.
6. **Дорогунцов С. І.** Сучасні проблеми оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів / С. І. Дорогунцов // Теорія і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф. – У 2-х чч. – Ч. I. – К., 2010. – С. 3 – 9.

УДК 330.341.1(477)(045)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

САВРАСОВА А. А.

УДК 330.341.1(477)(045)

Саврасова А. А. Інноваційні підходи до підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України

У статті розглянуто проблемні питання міжнародної конкурентоспроможності економіки України. Аналізуються проблеми інноваційної діяльності в Україні. Відбито основні напрямки світових тенденцій інноваційного розвитку. Визначено проблеми інноваційної діяльності в Україні та обґрунтовано зв'язок між інноваційною активністю і міжнародною конкурентоспроможністю економіки України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, міжнародна конкурентоспроможність, ефективність розвитку країни, нові технологічні процеси.

Бібл.: 6.

Саврасова Алевтина Акімфівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства та міжнародної економіки, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)
E-mail: alevtina.savrasova@gmail.com

УДК 330.341.1(477)(045)

UDC 330.341.1(477)(045)

Саврасова А. А. Инновационные подходы к повышению международной конкурентоспособности экономики Украины

Savrasova A. A. Innovative Approaches to Increase of the International Competitiveness of Economy of Ukraine

В статье рассмотрены проблемные вопросы международной конкурентоспособности экономики Украины. Анализируются проблемы инновационной деятельности в Украине. Отражены основные направления мировых тенденций инновационного развития. Определены проблемы инновационной деятельности в Украине и обоснована связь между инновационной активностью и международной конкурентоспособностью экономики Украины.

The article deals with the problematic issues of international competitiveness of Ukrainian economy. The problems of innovation activity in Ukraine. Reflects the main directions of innovative development of global trends. The problems of innovation activity in Ukraine and substantiated link between innovation activity and international competitiveness of Ukrainian economy.

Ключевые слова: инновационное развитие, международная конкурентоспособность, эффективность развития страны, новые технологические процессы.

Key words: innovative development, international competitiveness, efficiency of development of the country, new technological processes

Библ.: 6.

Bibl.: 6.

Саврасова Алевтина Акимфовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия и международной экономики, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)
E-mail: alevtina.savrasova@gmail.com

Savrasova Alevtina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy of Enterprise and International Economy, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (21050, Ukraine)
E-mail: alevtina.savrasova@gmail.com

Перспективним напрямом державної політики в період посткризової реструктуризації і реформ є посилення конкурентоспроможності країни і підприємств з інноваційною і соціальною спрямованістю. Це вимагає активного пошуку дієвих чинників макроекономічної стабілізації, належного відновлення обсягів виробництва, забезпечення подальшого зростання національного господарства і використання можливостей міжнародної конкурентоспроможності країни.

Зважаючи на сучасні світові стандарти, які приймаються все більшою кількістю країн, глобалізація стає закономірним процесом розвитку стійких зв'язків між економіками окремих держав. Тому впровадження світової моделі економічного зростання дасть можливість підвищити міжнародну конкурентоспроможність держави в умовах глобалізації та інтеграції.

Світова модель економічного зростання базується на трьох визначальних чинниках: глобалізації економіки, впровадженні новітніх інноваційних технологій і посиленні конкурентної боротьби. Саме ці три чинники стають органічною частиною світового господарства.

Тому впровадження світової моделі економічного зростання дасть змогу підвищити міжнародну конкурентоспроможність держави в умовах глобалізації та інтеграції.

Загострення і посилення конкурентної боротьби є невід'ємною складовою ринкової економіки. У цих умовах господарювання, підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників є обов'язковою умовою залучення іноземних інвестицій. Конкурентна боротьба сприяє тому, що суб'єкти економічної діяльності самі вибирають різні шляхи підвищення своєї конкурентоспроможності: або за рахунок зниження витрат на виробництво (екстенсивний), або шляхом впровадження нових технологій (інтенсивний). У сучасних умовах одним із основних пріоритетів, який визначає стратегію конкурентоспроможності країни, досягнення порогових значень ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку, а також рівень ефективності використання ресурсів, є інноваційний розвиток [5].

Визнання пріоритетності інноваційного розвитку, закладене в «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 рр.)», в якій, зокрема, визначається, що: «Європейський вибір України і, відповідно, необхідність її інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище, зумовили необхідність формування інноваційної моделі розвитку, в якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання грають наукові придбання і їх технологічне застосування, яке дасть можливість, передусім, підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантувати її безпеку і головне місце в Європейському Союзі при стабільних і високих темпах економічного зростання» [1].

На нашу думку, перевагу, у першу чергу, мають ті виробники, які активно впроваджують нові технології та технологічні процеси. Це дозволяє їм адекватно реагувати на зміну попиту споживачів і випускати високоякісну конкурентоздатну продукцію.

Отже, для інтеграції національної економіки у світову економічну систему треба підвищити її інновацій-

ність, яка, у свою чергу, дозволить посилити конкурентні позиції українських товарів і послуг на світовому ринку, і, як наслідок, відбудеться зміцнення системи економічного розвитку країни. Для цього потрібно головне – перехід економіки України від експортно-імпоротної орієнтації до інноваційної економіки, шляхом проведення в життя наступних заходів, а саме: подолання явищ криміналізації і корупції в національній економіці; формування в Україні сприятливого ділового середовища і підприємницького клімату; інвестиційна підтримка з боку держави і зарубіжних інвесторів підприємців і виробників, що найбільш активно йдуть шляхом інноваційного розвитку виробництва; формування і розвиток сприятливого інноваційного середовища за допомогою підтримки і партнерства наукової, освітньої, виробничої і управлінської сфер; вдосконалення структури державного управління з метою стимулювання інноваційної діяльності підприємств; формування умов для успішного трансферу технологій як із зарубіжних країн в країну, так і назад; створення мережі інноваційних структур у регіонах України, розвиток мережевої співпраці; вдосконалення інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва, просування інноваційних проектів; нормативно-правова підтримка інноваційної діяльності.

Реалізація обраного пріоритету є надзвичайно складним завданням, оскільки в країні вагомий вплив має наступний спектр погроз в інноваційній сфері [3, с. 54 – 69]:

- ✦ розрив господарських зв'язків між підприємствами, цехами і виробництвами, що становлять єдині технологічні ланцюжки;
- ✦ відірваність сфери наукових досліджень і розробок від реального сектора економіки і, як наслідок, кризовий стан галузевої науки;
- ✦ розбалансованість національної інноваційної системи, відсутність механізмів взаємозв'язку між її окремими елементами;
- ✦ різке скорочення сфери взаємодії фінансового капіталу з промисловим, відплив капіталу з реального сектора в менш ризикові галузі з коротшими термінами окупності усередині країни і за кордон;
- ✦ структурна деформованість промисловості, різна міра готовності галузей і виробництв до функціонування в умовах ринкової економіки з урахуванням наявного науково-технічного і кадрового потенціалу і конкурентоспроможність продукції, робіт і послуг;
- ✦ згортання високотехнологічних виробництв і припинення випуску прогресивних видів продукції;
- ✦ низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів як на світовому, так і на національному ринках, що призводить до: а) залежності української економіки від імпорту і кон'юнктури світового ринку; б) необхідності підвищення техніко-технологічного рівня виробництва;
- ✦ сировинна модель експортної спеціалізації України, що пропонує сировину в обмін на го-

тові вироби, а це призводить до фінансування економічного зростання зарубіжних країн, обміну ресурсної ренти на інтелектуальну, залежності від кон'юнктури ринку на енергоресурси;

- ★ значне збільшенні розриву по рентабельності між експортно-орієнтованими галузями і галузями, що працюють на внутрішній ринок.

Усе вищеперераховане пояснюється недосконалістю державної регіональної політики до 2015 року [5], де закладаються ті напрями і заходи, які необхідно вирішувати негайно, тобто в найближчі 2-3 роки, у частині інноваційної складової економічного зростання і розвитку.

Отже, стратегічною метою розвитку інноваційної діяльності і формування інноваційної економіки в нашій країні на найближчі роки можна назвати комплексний розвиток вітчизняних виробництв і територій до рівня їх конкурентоспроможності у світі. А це вимагає проведення структурної модернізації економіки країни, техніко-технологічного переозброєння виробництв, боротьби з тінговою економікою, криміналізацією і корупцією, вироблення нового законодавства у сфері економічної і інноваційної діяльності.

Враховуючи вищесказане, основні шляхи вирішення проблем забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, можна вважати такими: активізація і підвищення ефективності участі підприємств в проєктах міжнародної співпраці, яка дозволить притягнути істотні об'єми інвестиційних і фінансових ресурсів, які можна спрямувати на розвиток інфраструктури регіону, підвищення енергоефективності економіки і поліпшення екології; започаткування практики реалізації проєктів створення промислових територіально-галузевих виробничих систем, забезпечивши таким чином синергетичний ефект у вигляді посилення інноваційного складника конкурентоспроможності і підвищення ефективності місцевого виробництва; посилення ділової та громадської активності та поліпшення рівня прибутків і якості життя населення; розвиток сучасних європейських механізмів місцевого самоврядування на принципах демонополізації економіки і поліпшення конкурентного середовища.

Поряд з цим, інноваційна діяльність вимагає значних фінансових коштів. Тому для проведення ефективної інноваційної діяльності доцільно створити умови для поступового накопичення внутрішніх і залучення іноземних інвестиційних ресурсів [1].

Підсумовуючи вищесказане, відмітимо, що за допомогою інноваційних зрушень вдасться вирішити проблеми економічного відродження і структурної перебудови виробничого сектора регіону, а це, у свою чергу, приведе до появи нових видів виробництва і підвищення їх конкурентоспроможності. Національні товаровиробники в нових умовах господарювання повинні активно включитися в міжнародну конкурентну боротьбу за залучення фінансових коштів, а це вимагає створення сприятливих умов для виробництва, впровадження новітніх інноваційних технологічних про-

цесів і технологій, забезпечення висококваліфікованою робочою силою.

Таким чином, заради досягнення цих пріоритетів першочерговими напрямками державної політики в аналізованій сфері є: удосконалення інституціонального забезпечення та розширення фінансових можливостей підприємств реального сектора економіки; поліпшення інституціональної інфраструктури інноваційного розвитку; активізація діяльності кластерних і інтеграційних форм господарювання; стимулювання міжрегіональної інтеграції, ширшого використання переваг інтеррегіональної та трансграничної співпраці; забезпечення збалансованого просторово-територіального розвитку; формування раціональної просторово-секторної структури регіональної економіки, спроможної адекватно реагувати на внутрішньодержавні та зовнішньоекономічні виклики і погрози. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна. Президент. Послання Президента України до Верховної Ради України. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2002. – 74 с.

2. The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Electronic source] / World Economic forum Ed. Klaus Schwab. – Geneva, 2010. – Access regime: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

3. Геєць В. М. Проблемність структурних трансформацій економіки стран с развивающимися рынками / В. М. Геєць // Економіка та прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 54 – 69.

4. Леонова Ж. К. Инновационное малое предпринимательство как стратегический ресурс экономической безопасности / Ж. К. Леонова. // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2011. – № 6.

5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

6. Управление исследованиями, разработками и инновационными проктами / Под ред. С. В. Валдайцева. – СПб.: СПбГУ, 1995. – 186 с.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ «ЗОЛОТОГО ПЕРЕТИНУ» ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

ВЕРЕЩАГІНА Г. В., КОРОБКОВА Г. О.

УДК 330.341.1:519.86

Верещагіна Г. В., Коробкова Г. О. Використання теорії «золотого перетину» для аналізу та прогнозування інноваційної активності промислових підприємств

Запропоновано методичний підхід до оцінки інноваційної активності промислових підприємств, який базується на використанні теорії «золотого перетину» та чисел Фібоначчі. Це дає можливість обрання методів подальшого стимулювання підвищення інноваційної активності.

Ключові слова: інноваційна активність, «золотий перетин», числа Фібоначчі, рівні консолідації.

Рис.: 6. **Бібл.:** 5.

Верещагіна Ганна Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Коробкова Галина Олегівна – студентка, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: galya_korobkova@mail.ru

УДК 330.341.1:519.86

Верещагина А. В., Коробкова Г. О. Использование теории «золотого сечения» для анализа и прогнозирования инновационной активности промышленных предприятий

Предложен методический подход к оценке инновационной активности промышленных предприятий, который основывается на использовании теории «золотого сечения» и чисел Фибоначчи. Это дает возможность выбора методов дальнейшего стимулирования повышения инновационной активности.

Ключевые слова: инновационная активность, «золотое сечение», числа Фибоначчи, уровни консолидации.

Рис.: 6. **Библ.:** 5.

Верещагина Анна Валентиновна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, организации и планирования деятельности предприятия, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Коробкова Галина Олеговна – студентка, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: galya_korobkova@mail.ru

UDC 330.341.1:519.86

Vereshchagina A. V., Korobkova G. O. Using the Theory of the «Golden Ratio» to Analyze and Forecast the Innovative Activities of Industrial Enterprises

The methodical approach evaluation of innovative activity of industrial enterprises, which is based on the theory of the «golden section», and Fibonacci numbers. This allows the choice of methods to further encourage increasing innovation.

Key words: innovation activity, the «golden section», Fibonacci numbers, the levels of consolidation

Pic.: 6. **Bibl.:** 5.

Vereshchagina Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy, Organization and Planning of Activity of the Enterprise, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Korobkova Galina O. – Student, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: galya_korobkova@mail.ru

Сьогодні спостерігається різке зниження темпів економічного зростання як у світовій, так і в національній економіках. Саме посилення важливості вірного оцінювання економіки підприємств, зокрема, їх інноваційної активності, для створення стратегій і конкретних шляхів у сфері ринкових перетворень на рівнях управління виробництвом і зумовили вибір теми статті.

Основи інноваційної теорії розроблені багатьма науковцями: Й. Шумпетром, П. Гарднером, Р. Ротвеллом, П. Друкером, Б. Твіссом, серед російських та українських вчених – Л. Абалкіним, В. Бабуріним, І. Милославським та ін. Проте, вони поки ще не застосовували в економіці теорію «золотого перетину» та чисел Фібоначчі [1].

Мета статті полягає в оцінці становища інноваційної активності промислових підприємств України й, зокрема, Харківського регіону та використанні методичного підходу для його аналізу та прогнозування.

Згідно з даними статистики України за період 2000 – 2010 рр. спостерігається збільшення питомої ваги

інноваційно активних промислових підприємств України [2] (рис. 1).

Проте, за цей самий період на підприємствах, що займалися інноваціями, спостерігається спад показників освоєння виробництва інноваційних видів продукції [2] (рис. 2).

Як бачимо, із 2006 р. освоєння виробництва інноваційних видів продукції перебуває на етапі «застою». Були зібрані дані інноваційної активності промислових підприємств України для встановлення ступеню взаємозв'язку між кінцевими макроекономічними показниками інноваційної активності та показниками, які характеризують розмір та структуру інвестицій. Дослідження були проведені на основі таких макроекономічних показників, які було використано для побудови економіко-математичних моделей: загальна сума витрат, млн грн; витрати на дослідження і розробки, млн грн; витрати на придбання інших зовнішніх знань, млн грн; підготовка виробництва для впровадження інновацій, млн грн; придбання машин, обладнання та про-

грамного забезпечення, млн грн; освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань; питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %. Для аналізу бралися дані за 2000 – 2010 роки. Далі на основі цих даних було побудовано економетричні екстраполяційні моделі, які дали змогу визначити впливовість окремих показників [2]. Таким чином, авторами вирішено перевірити своє припущення щодо урегульованості або хаотичності розвитку інноваційної діяльності на промислових підприємствах України.

DD₁). Слід зазначити, якщо на рис. 3 графік питомої ваги продовжить свій хід нижче рівня підтримки (4,8%), то метою цього ходу буде рівень, що лежить нижче 4,8% на відстані 61,8% висоти ходу, зазначеного на рисунку вертикальним відрізком (тобто питома вага реалізованої інноваційної продукції складе не нижче 3,5%). Згідно зі статистичними даними України рівень питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової у 2010 р. складає 3,8%. Тобто теорія Фібоначчі спрогнозувала вірний рівень [5].

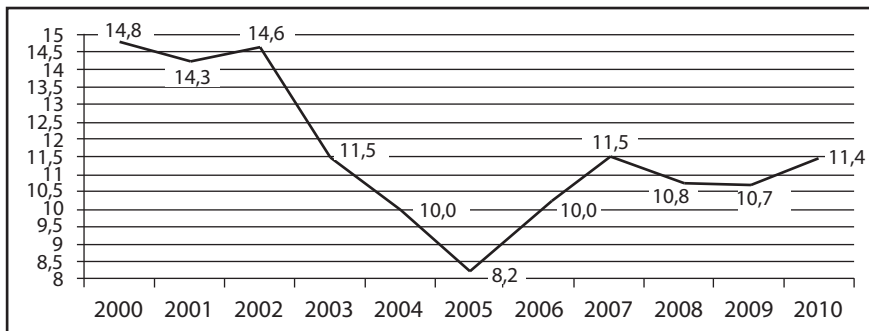

Рис. 1. Питома вага інноваційно активних промислових підприємств України за період 2000 – 2010 рр.

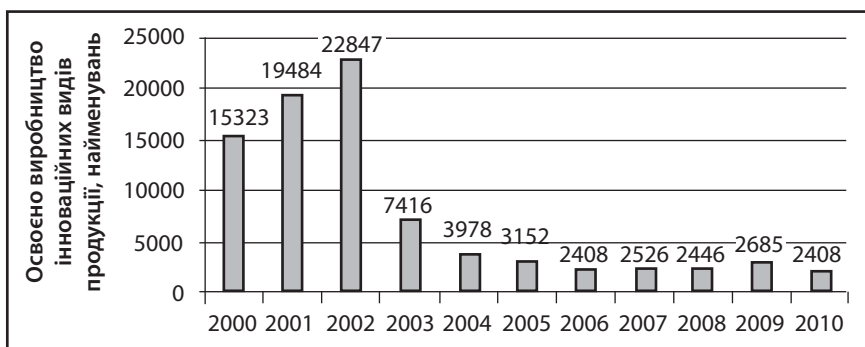

Рис. 2. Освоєно виробництво нових видів продукції на інноваційно активних промислових підприємствах України за період 2000 – 2010 рр.

Використаємо теорію золотого перетину та чисел Фібоначчі для аналізу та попередження питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової на інноваційно-активних промислових підприємствах України за період 2000 – 2009 рр. [2, 4]. Розглянемо рис. 3.

Як бачимо, на графіку сформувався хід, розмір якого приймається за 100%. Після того, як графік зробив явно виражений хід вниз від 7,0 до 4,8 (похила лінія), висота цього ходу (вертикальний червоний відрізок) ділиться на частини відповідно до пропорцій Фібоначчі і через отримані перетину проводяться горизонтальні лінії.

Найбільш ймовірні рівні відкатів відповідають пропорціям Фібоначчі: 23.6%, 38.2%, 50%, 61.8%, 76.4%, 100%, 161.8%, 261.8%. Розуміння пропорцій Фібоначчі таке: відкат від першого рівня AA₁ (23,6%) зазвичай виявляється малоістотним; наступний рівень BB₂ (38,2%) – більш значимий, від нього завжди слід істотний відкат. Наступним важливим рівнем CC₁ консолідації стає 50%, а продовження відкату до 61,8%, як правило, означає остаточне припинення попередньої тенденції (відрізок

Таким чином, процес інноваційної активності промислових підприємств є самостійним, урегулювати його неможливо, оскільки він підкорюється законам гармонії природи: повинні бути підйоми та падіння (корекції). Оцінювання діяльності промислових підприємств за допомогою методичного підходу – теорії «золотого перетину» і чисел Фібоначчі – дає можливість обрання методів подальшого стимулювання підвищення інноваційної активності.

Далі розглянемо питому вагу реалізованої інноваційної продукції в об'ємі промислової на інноваційно-активних підприємствах Харківського регіону за період 2000 – 2009 рр., що наведено на рис. 4 [3].

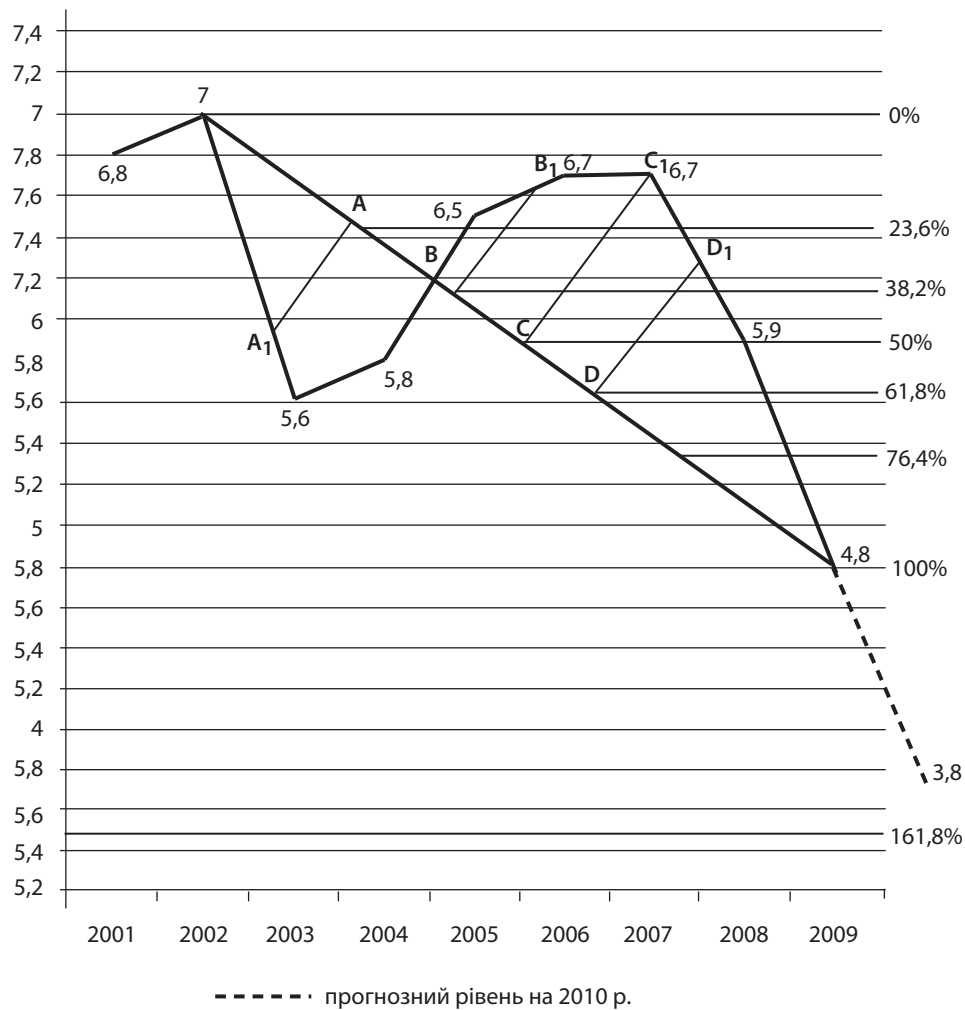
Із рис. 4 бачимо, що графік зробив виражений хід із 17,8 до 4,7%. Таким чином, проводимо пряму та розділяємо її на рівні Фібоначчі. Отримали, що відкат від першого рівня AA₁ (23,6%) малоістотний; наступний рівень BB₂ (38,2%) – істотний відкат. Далі рівень CC₁ стає рівнем консолідації 50%, а продовження відкату до 61,8% означає остаточне припинення попередньої тенденції (відрізок DD₁). Слід зазначити, якщо на рис. 4 графік

питомої ваги продовжить свій хід нижче рівня підтримки (4,7%), то метою цього ходу буде рівень, що лежить нижче 4,7% на відстані 61,8% висоти ходу, зазначеного на рисунку вертикальним відрізком (тобто питома вага реалізованої інноваційної продукції складе $-1,8\%$). А такого в економіці не може бути. Таким чином, наступний рівень буде нижче на 23,6% (складе на рівні 3,0%). Згідно зі статистичними даними Харківського регіону рівень питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в об'ємі промислової у 2010 р. складає 3,1%. Тобто теорія Фібоначчі вдруге спрогнозувала вірний рівень [5].

ваги підприємств України, що займалися інноваціями, складе не більше 11,5%. Згідно зі статистичними даними України питомої ваги підприємств України, що займалися інноваціями у 2010 р., складає 11,4%. Уже втретє теорія Фібоначчі спрогнозувала вірний результат [4].

Далі розглянемо питому вагу підприємств Харківського регіону, що впроваджували інновації, за період 2000 – 2009 рр. (рис. 6) [3].

Виражений хід на графіку спостерігаємо на рівні із 26,1 до 13,1%. Знову проводимо пряму та розділяємо її на рівні Фібоначчі. Отримали, що відкат від першого рівня

Рис. 3. Накладення пропорцій Фібоначчі на питому вагу реалізації інноваційної продукції в об'ємі промислової на інноваційно-активних підприємствах України за період 2000 – 2009 рр.

Розглянемо питому вагу підприємств України, що впроваджували інновації, за період 2000 – 2009 рр., що представлено на рис. 5 [2].

Графік зробив виражений хід із 14,6 до 8,2%. Таким чином, проводимо пряму та розділяємо її на рівні Фібоначчі. Відкат від першого рівня AA_1 (23,6%) малоістотний; наступний рівень BB_2 (38,2%) – знову ж таки більш істотний відкат. Далі рівень CC_1 стає рівнем консолідації 50%, а продовження відкату до 61,8% означає остаточно припиняє попередню тенденцію (відрізок DD_1). Слід зазначити, що на рис. 5 графік питомої ваги продовжує свій хід на рівень 23,6%. Спостерігаємо тенденцію зростання. Тому можна стверджувати, що у 2010 році рівень питомої

AA_1 (23,6%) малоістотний; наступний рівень BB_2 (38,2%) має більший відкат. Знову ж таки рівень CC_1 стає рівнем консолідації 50%, а продовження відкату до 61,8% остаточно припиняє попередню тенденцію (відрізок DD_1). Слід зазначити, що на рис. 6 графік питомої ваги продовжує свій хід на рівень 23,6%. Спостерігаємо тенденцію зростання. Тому можна стверджувати, що у 2010 році рівень питомої ваги підприємств України, що займалися інноваціями з такою ж тенденцією до збільшення, складе приблизно 19,6%. Згідно зі статистичними даними питомої ваги підприємств Харківського регіону, що займалися інноваціями у 2010 р., складає 19,7%. Знову теорія Фібоначчі спрогнозувала вірний результат [5].

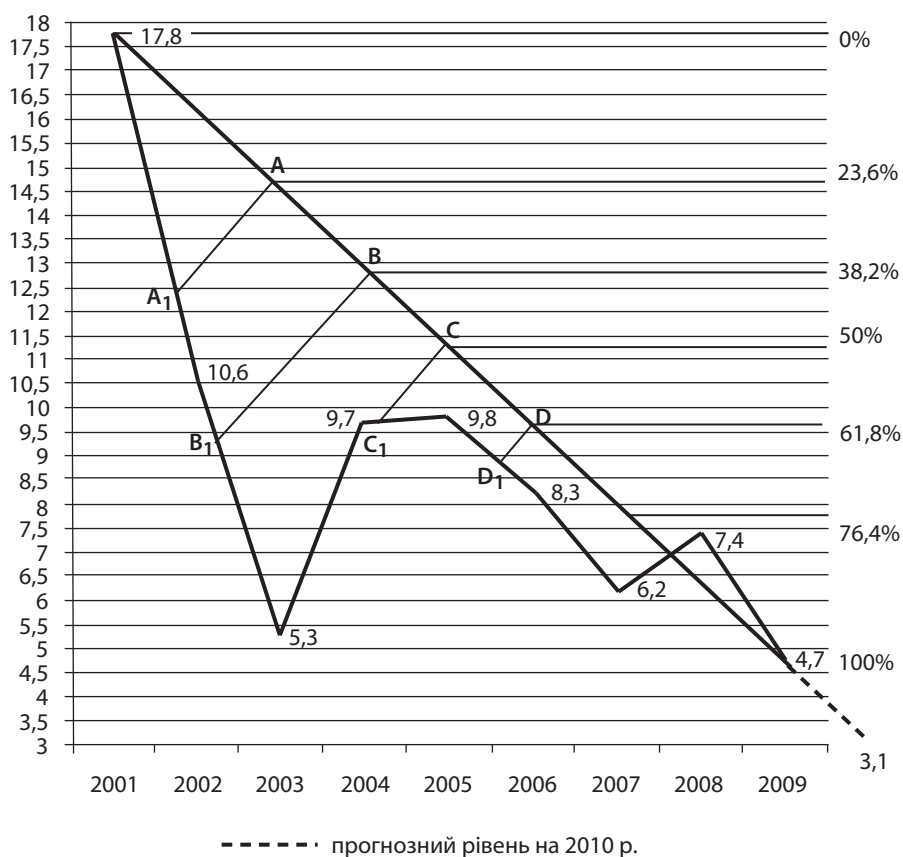

Рис. 4. Накладення пропорцій Фібоначчі на питому вагу реалізації інноваційної продукції в об'ємі промислової на інноваційно активних підприємствах Харківського регіону за період 2000 – 2009 рр.

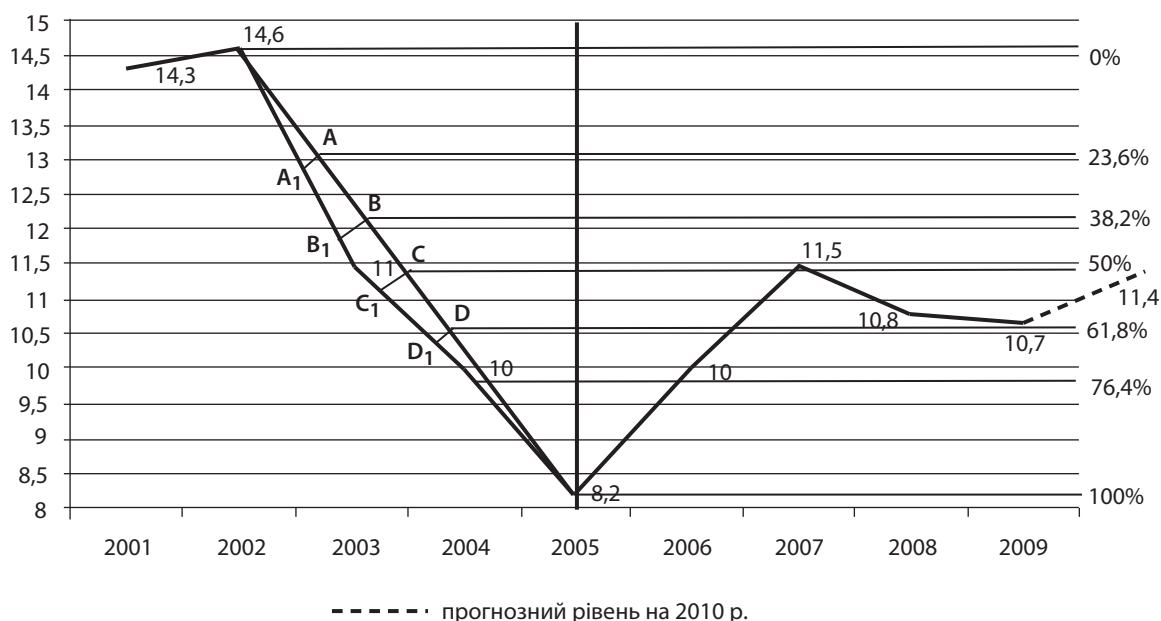

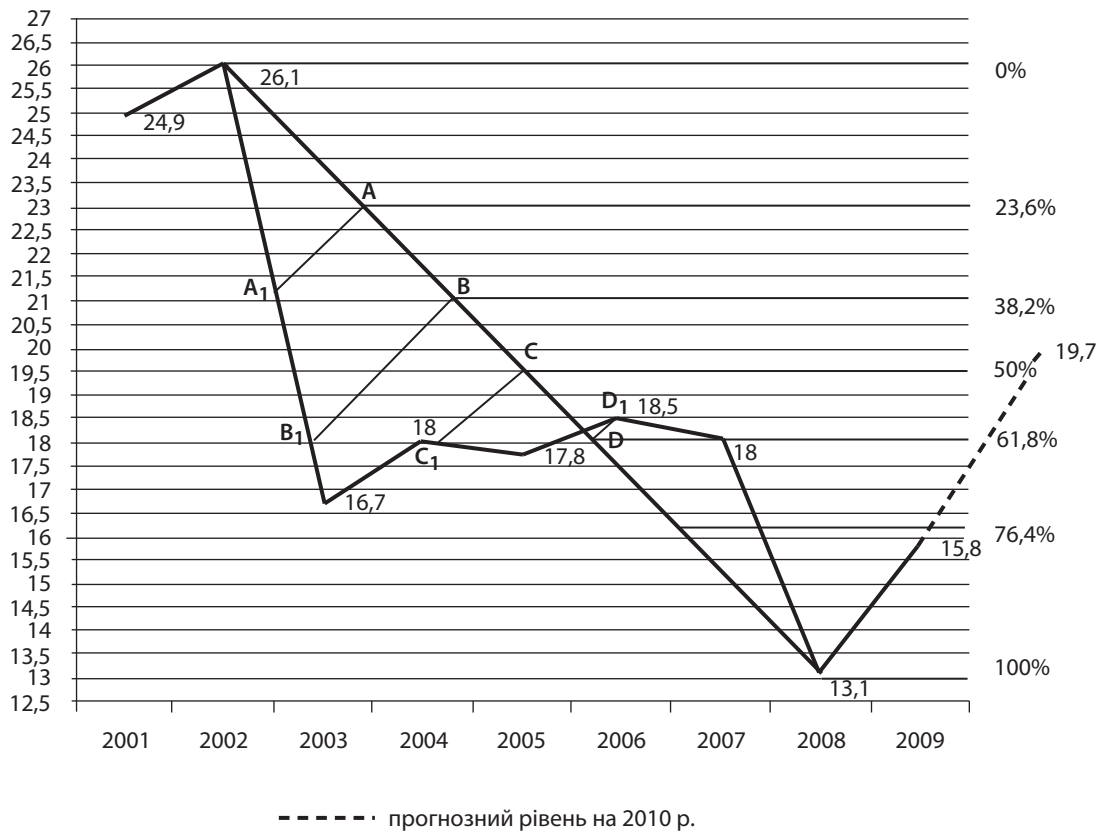
Рис. 5. Накладення пропорцій Фібоначчі на питому вагу підприємств України, що впроваджували інновації, за період 2000 – 2009 рр.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Україні для покращення економіки потрібно спрямовувати свої інвестиції на розробку та впровадження НДДКР. Проте, слід удосконалювати нормативно-правову забезпеченість України, яке стосується діяльності інноваційно активних підприємств. Та-

кож слід зазначити, що процес інноваційної активності промислових підприємств є самостійним і таким, що саморегулюється. Він підкорюється законам гармонії природи: повинні бути підйоми та падіння (корекції). Оцінювання діяльності промислових підприємств за

Рис. 6. Накладення пропорцій Фібоначчі на питому вагу підприємств Харківського регіону, що впроваджували інновації, за період 2000 – 2009 рр.

допомогою методичного підходу – теорії «золотого перетину» та чисел Фібоначчі – дає можливість обрання методів подальшого стимулювання підвищення інноваційної активності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк В. А. Оценка инновационной активности экономики Украины / В. А. Денисюк // Наука та наукознавство. – 2006. – № 4. Додаток. – С. 230 – 246.

2. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/

3. Головне управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uprstat.kharkov.ukrtel.net/

4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ru.wikipedia.org/wiki/Числа_Фібоначчі

5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : cyslwiki.org/wiki/Числа_Фібоначчі.

СЦЕНАРНОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ДИНАМИКИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

ГУРЬЯНОВА Л. С.

УДК 338.26.015.001.57

Гурьянова Л. С. Сценарное прогнозирование динамики социально-экономического развития регионов

В статье рассматриваются сценарии социально-экономического развития регионов вследствие реализации различных вариантов налогово-бюджетной политики.

Ключевые слова: сценарное прогнозирование, динамика, социально-экономическое развитие, регион.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Гурьянова Лидия Семеновна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

УДК 338.26.015.001.57

Гур'янова Л. С. Сценарне прогнозування динаміки соціально-економічного розвитку регіонів

У статті розглядаються сценарії соціально-економічного розвитку регіонів внаслідок реалізації різних варіантів податково-бюджетної політики.

Ключові слова: сценарне прогнозування, динаміка, соціально-економічний розвиток, регіон.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Гур'янова Лідія Семеновна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

UDC 338.26.015.001.57

Guryanova L. S. The Scenario Forecasting of Regions Social and Economic Development Dynamics

The scenarios of regions social and economic development by various tax and budgetary policy versions realization are considered in the article.

Key words: scenario forecasting, dynamics, social and economic development, region.

Pic.: 5. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Guryanova Lidia Semenovna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Проблема локализации циклического кризиса решается посредством применения различных инструментов стабилизационной политики, к которым относятся кредитно-денежные и финансовые рычаги [1 – 4]: налоговая политика (установление налоговых ставок, предоставление налоговых льгот); амортизационная политика (установление норм амортизации, индексация амортизационных отчислений, ускоренная амортизация как средство стимулирования накопления, структурных изменений в экономике); кредитная политика (регулирование учетной ставки, установление и изменение минимальных резервов финансовых институтов, операции на рынке ценных бумаг); прямое государственное финансовое регулирование (распределение бюджетных инвестиций, субвенций, дотаций регионам).

Базовыми составляющими стабилизационной политики Украины являются налоговая и бюджетная политика. Налоговая политика предполагает снижение налоговой нагрузки на юридических лиц, снижение налога на добавленную стоимость, повышение налоговой нагрузки на физических лиц с высоким уровнем дохода, повышение акцизного налогообложения на такие группы товаров, как алкоголь, табак, топливо, автомобили, повышение ввозных таможенных пошлин. Налоговые реформы будут способствовать в среднесрочной перспективе притоку капитала, модернизации отраслей, повышению спроса на товары отечественного производства. Вместе с этим в силу наличия эффекта запаздывания в формировании позитивного отклика в экономике налоговые реформы приведут к сокраще-

нию доходов бюджета и требуют согласованного изменения бюджетной политики, в частности, финансовой региональной политики, направленной на уменьшение глубины кризиса в региональных системах. В связи с этим комплексного исследования требует сбалансированность налоговой и бюджетной политики, что может быть решено средствами экономико-математического моделирования.

Проблема формирования сбалансированной фискальной политики в условиях циклического кризиса затрагивалась в работах как отечественных, так и зарубежных ученых. Однако ряд ее аспектов, связанных с системным моделированием налоговой, бюджетной политики, динамики инвестиционных процессов, оценкой эффективности стабилизационной политики, не нашли должного отражения.

Эффективным инструментом моделирования фискальной политики является сценарное моделирование как инструмент построения не отдельных траекторий развития, а большого спектра вариантов для оценки влияния разнообразнейших факторов, выбора целевых ориентиров, стратегии развития и оценки возможных рисков [5 – 7].

Предлагаемая схема разработки сценариев социально-экономического развития (СЭР) регионов позволяет провести анализ структурных дисбалансов развития территорий в перспективном периоде и определить направления корректировки финансовой региональной политики, позволяющие предупредить их формирование. Сценарий трактуется как последовательность со-

стояний социально-экономических систем территорий вследствие реализации различных вариантов финансовой региональной политики. Схема включает следующие основные этапы: 1) формирование инерционного сценария изменения характеристик СЭР территорий вследствие реализации фискальной политики; 2) динамический анализ дисбалансов регионального развития; 3) разработка и анализ альтернативных сценариев управления социально-экономическим развитием регионов.

Содержанием *первого этапа* является прогнозирование величины налоговых поступлений, показателей бюджетной системы, социально-экономического развития территорий. Решение задач этого этапа осуществляется с помощью модели выравнивания диспропорций с использованием налоговых рычагов и имитационной модели финансового регулирования территорий, подробно рассмотренных в [8, 9].

На *втором этапе* проводится анализ формирования дисбалансов в региональном развитии по следующим направлениям: оценка уровня социально-экономического развития регионов, оценка дифференциации социально-экономического развития территорий, оценка неравномерности СЭР территорий, выявление источников формирования структурных дисбалансов.

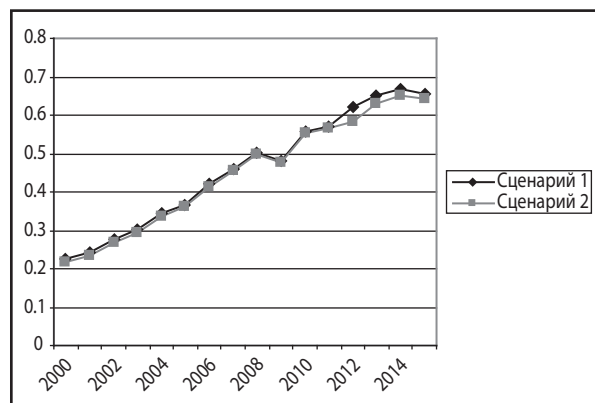
На *третьем этапе* формируются альтернативные сценарии управления развитием территорий, направленные на устранение или предупреждение выявленных структурных дисбалансов в региональном развитии при сохранении общей позитивной траектории развития национальной экономики. На этом этапе осуществляется группировка регионов для генерации управленческих решений относительно устранения дисбалансов в развитии территорий, формирование альтернативных вариантов налогово-бюджетной политики, прогнозирование динамики социально-экономического развития территорий и выбор варианта фискальной политики.

Таким образом, предложенная выше схема разработки сценариев управления социально-экономическим развитием регионов дает возможность оценить согласованность налоговой, бюджетной, инвестиционной политики и повысить качество информационно-аналитической базы для принятия управленческих решений относительно стабилизационной политики государства.

В соответствии с предложенной схемой разработаны инерционные сценарии, которые предполагают исследование динамики изменения характеристик социально-экономического развития территорий вследствие реализации принятой фискальной политики. В качестве переменных управления рассматривались величины межбюджетных трансфертов. При определении величины инвестиционных трансфертов учитывались изменения Бюджетного кодекса относительно формирования фонда регионального развития [10]. При этом разрабатывался оптимистический инерционный сценарий (*сценарий 1*), учитывающий положительные «отклики» в экономике, рост налоговых поступлений в бюджет за счет расширения налоговой базы вследствие изменения параметров налоговой политики и пессимистический инерционный

сценарий (*сценарий 2*), предполагающий формирование положительных «откликов» в экономике с временным лагом, возникновение бюджетной недостаточности, что сказывается на финансовых возможностях выравнивания уровней социально-экономического развития территорий, сглаживании негативных последствий циклических колебаний за счет межбюджетных трансфертов.

Результаты расчетов интегрального показателя уровня социально-экономического развития регионов, найденного на основе средних значений показателей СЭР 25 регионов Украины в прогнозном периоде и характеризующего тенденцию развития национальной экономики в целом, приведены на *рис. 1*.

Рис. 1. Динамика интегрального показателя уровня социально-экономического развития регионов

Как видно из *рис. 1*, принятая стабилизационная политика позволяет получить положительный эффект в среднесрочной перспективе и в первом и во втором сценарии развития. Об этом свидетельствует динамика значений интегрального показателя за 2012 – 2014 гг. Снижение значений интегрального показателя в 2015 г. дает возможность сделать вывод о формировании нисходящей тенденции развития и возникновении ситуации «отсроченного» циклического спада. Последнее подтверждает необходимость корректировки параметров распределения межбюджетных трансфертов.

Для формирования эффективной региональной политики необходимо классифицировать регионы по уровню и темпу социально-экономического развития. Исследование регионов по выделенным классификационным переменным позволило выделить следующие группы: регионы-«лидеры», стагнирующие регионы, развивающиеся регионы, проблемные регионы. Регионы, вошедшие в каждую из групп, приведены в *табл. 1*.

Значения интегральных показателей уровня социально-экономического развития, которые лежат в основе группировки, представлены на *рис. 2*.

Анализ удельного веса инвестиционных трансфертов, выделенных приведенным выше группам регионов (*рис. 3*), позволяет сделать вывод, что принятая политика выравнивания уровней социально-экономического развития регионов направлена, прежде всего, на поддержку стагнирующих и «проблемных» регионов.

Группировка регионов для целей регионального управления

Название группы регионов	Регионы, вошедшие в кластер	Характеристика
Регионы-«лидеры»	Днепропетровская, Запорожская, Киевская, Луганская, Николаевская, Одесская, Полтавская, Харьковская области	Регионы с высоким уровнем и темпом социально-экономического развития
Стагнирующие регионы	АРК, Донецкая, Львовская области	Регионы с высоким уровнем и низким темпом социально-экономического развития
Развивающиеся регионы	Кировоградская, Тернопольская, Херсонская, Черкасская, Черновицкая области	Регионы с низким уровнем и высоким темпом социально-экономического развития
«Проблемные» регионы	Винницкая, Волынская, Житомирская, Закарпатская, Ивано-Франковская, Ровенская, Сумская, Хмельницкая, Черниговская области	Регионы с низким уровнем и темпом социально-экономического развития

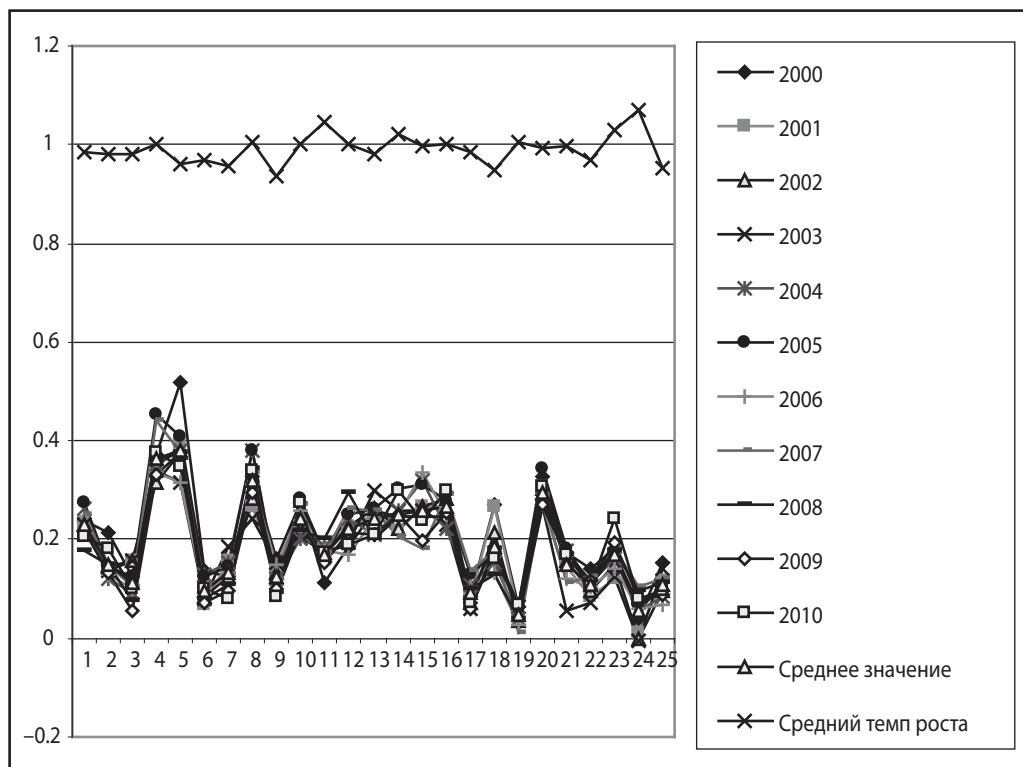

Рис. 2. Динамика интегральных показателей уровня социально-экономического развития регионов

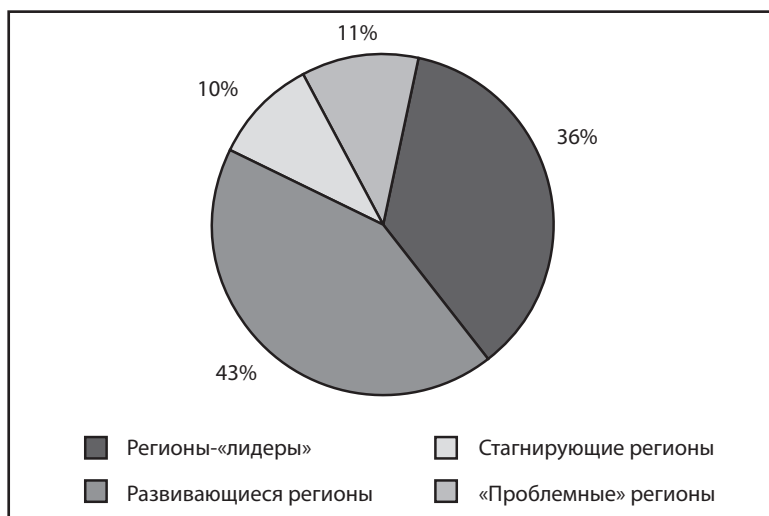
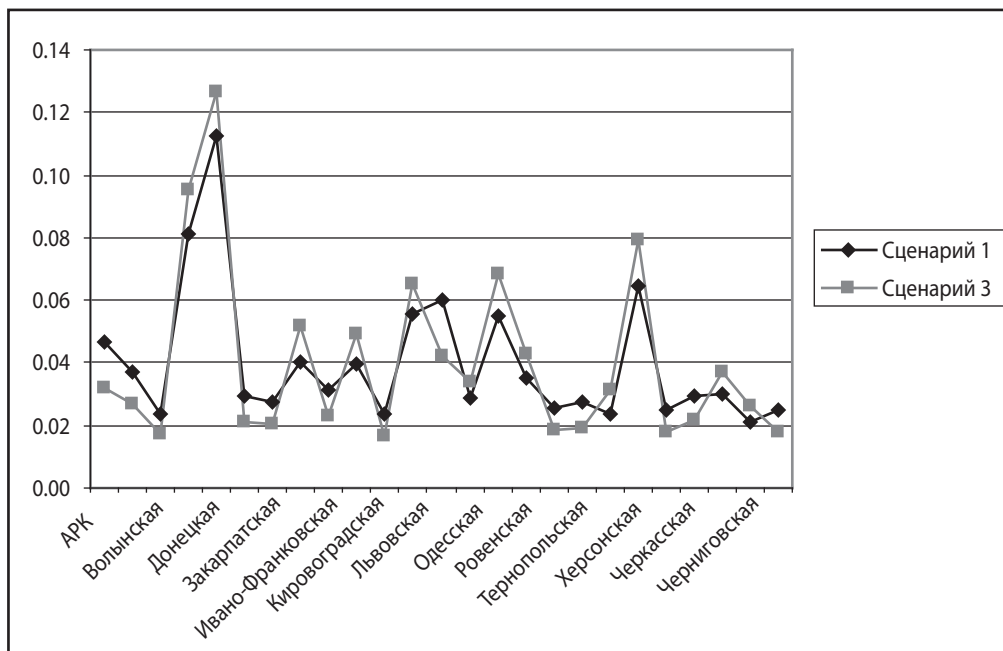

Рис. 3. Удельный вес инвестиционных трансфертов, выделенных группам регионов

В качестве одного из альтернативных сценариев финансовой региональной политики рассматривался компенсационный сценарий (сценарий 3), который предусматривает стимулирование экономического роста не только «проблемных» и стагнирующих регионов, но и регионов-«лидеров», у которых наблюдается замедление темпов экономического роста. При разработке компенсационного сценария предполагалось, что 30% средств фонда регионального развития распределяется между «проблемными» территориями и регионами, у которых темп экономического роста составляет менее 75% среднего значения по Украине. При этом рассматривалась возможность реализации такого распределения с 2013 г. В качестве исходных данных для формирования сценария рассматривался прогноз налоговых поступлений, полученный на основе модели выравнивания диспропорций СЭС с использованием налоговых рычагов. Анализ проводился по пессимистическому сценарию развития, поскольку такой сценарий позволяет оценить формируется ли «компенсационный» эффект за счет изменения параметров бюджетной политики. Коэффициенты распределения инвестиционных трансфертов при различных вариантах бюджетной политики приведены на рис. 4.

Рис. 4. Коефіцієнти розподілу інвестиційних трансфертів

В альтернативному антикризисному сценарії (сценарій 4) розглядалась поетапна фінансова підтримка регіонів-реципієнтів і регіонів-донорів. При моделюванні величини інвестиційних трансфертів в 2013 г. учитувались прийняті в Бюджетному кодексі параметри розподілу фонду регіонального розвитку, які орієнтовані на пріоритетну фінансову підтримку «проблемних» територій. В 2014 г. з метою запобігання циклічного спаду в динаміці макроекономічних індикаторів, який прогнозується в 2015 г., здійснювалась корективна зміна параметрів розподілу інвестиційних трансфертів, направлена на фінансову підтримку не тільки

«проблемних» територій, но і регіонів-«лідерів», у яких спостерігається суттєве уповільнення темпів економічного зростання.

Значення інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіонів, що характеризує тенденцію розвитку національної економіки в цілому, при різних сценаріях фінансової політики наведені на рис. 5.

Як видно з рис. 5, при реалізації сценарія 3 формується прогнозована фаза стагнації в динаміці макроекономічних індикаторів на протязі 2013 г., що підтверджує ефективність прийнятої стабілізаційної політики, що дозволяє пролонгувати фазу зростання на 2013-2014 г.

Зміна параметрів бюджетної політики в 2014 г. дає можливість зменшити глибину кризи в порівнянні з базовим пессимістичним сценарієм формування бюджетної недостаточності. Динаміка інтегрального показника при реалізації сценарія 4 збігається з динамікою інтегрального показника при реалізації сценарія 1, що враховує оптимістичний прогноз податкових надходжень в бюджет.

Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити наступні **ВИВОДИ**:

- ✦ аналіз прогнозної динаміки соціально-економічного розвитку територій в разі реалізації оптимістичного сценарія податкових надходжень в бюджет свідчить про ефективність прийнятої стабілізаційної політики, що дозволяє упередити формування кризової ситуації в динаміці макроекономічних індикаторів і індикаторів регіонального розвитку, пролонгувати фазу зростання до 2014 г., знизити глибину кризи в 2015 г.;

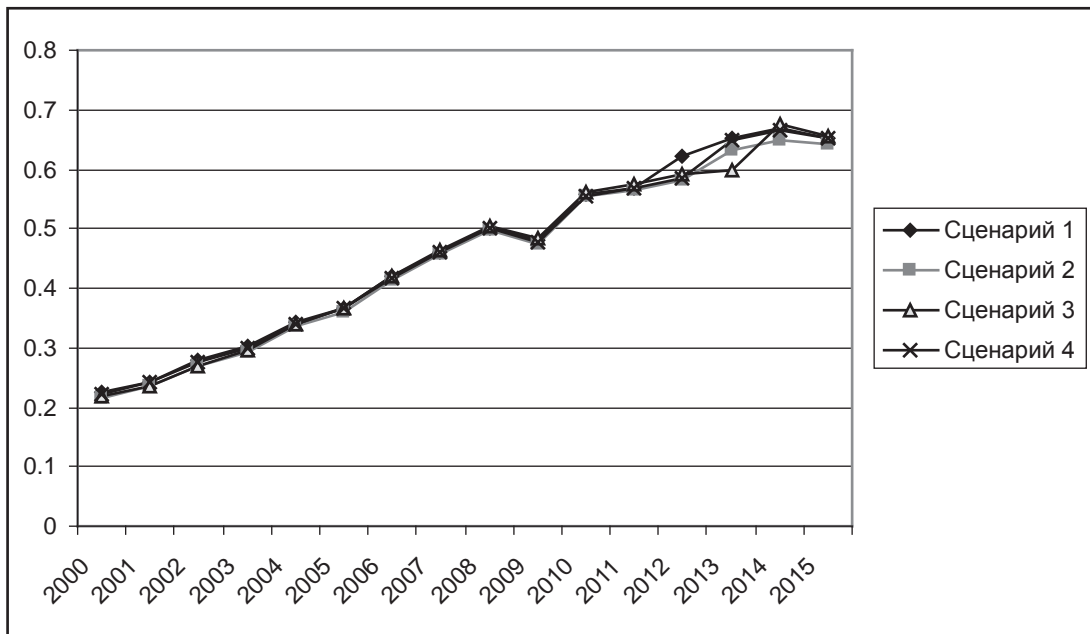

Рис. 5. Значения интегрального показателя уровня социально-экономического развития регионов

- ★ при пессимистическом сценарии развития показателей бюджетной системы «компенсационный» эффект снижения возможностей финансового регулирования развития территорий может быть сформирован за счет изменения параметров финансовой региональной политики, которая должна быть направлена на поддержку как «проблемных» регионов, так и регионов-«лидеров», значительно замедляющих темпы экономического роста при «базовой» политике выравнивания уровней социально-экономического развития регионов. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Славянов А. С. Проблемы стимулирования спроса и предложения в российской экономике в период циклического спада / А. С. Славянов // Экономика и математические методы. – 2012, том 48. – № 1. – С. 103 – 110.

2. Дементьев В. Е. Финансовые пузыри на длинных волнах экономического развития / В. Е. Дементьев // Экономика и математические методы. – 2011, том 47. – № 1. – С. 47 – 54.

3. Орешин В. П. Государственное регулирование национальной экономики / В. П. Орешин. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 255 с.

4. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін.; За ред. Гейця В. М. – Х.: ВД «НЖЕК», 2006. – 240 с.

5. Матеріали науково-практичної конференції «Ситуаційні центри: моделі, технології, досвід практичної реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.zdt-magazine.ru/publik/sviaz/2006/julay-06-07-pri.htm]

6. Згуровський М. З. Методика побудови сценаріїв розвитку України з використанням SWOT-аналізу / М. З. Згуровський, К. В. Переверза // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2009. – № 2. – С. 7 – 17.

7. Кононов Д. А. Сценарный анализ динамики поведения социально-экономических систем / Д. А. Кононов, С. А. Косяченко, В. В. Кульба // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.econ.asu.ru/old/sborn/finmath2001/pdf/1.pdf>

8. Ястребова А. С. Моделирование процесса выравнивания диспропорций развития региональных систем с использованием налоговых рычагов / А. С. Ястребова, О. В. Никифорова, Л. А. Чаговец // Проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 58 – 62.

9. Современные подходы к моделированию сложных социально-экономических систем / Под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х.: ФЛП Александра К. М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 280 с.

10. Матеріали сайту Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

КОНСОЛІДАЦІЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В РЕФЛЕКСИВНОМУ УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА

ПИЛИПЕНКО А. А., СТЕПЧЕВІЧ О.

УДК 338.484.2

Пилипенко А. А., Степчевіч О. Консолідація облікової інформації в рефлексивному управлінні розвитком конкурентоспроможного потенціалу туристично-рекреаційного кластера

Доведено доречність формування контурів управління розвитком кластерів, що використовують як важелі управління рівень розвитку наявного у них потенціалу. Підґрунтям організації стратегічного процесу на рівні кластера обрано активізацію інтегративних тенденцій та узгоджене використання моделей обліку та рефлексивного управління. Контури рефлексивного управління визначено в рамках складових бізнес-моделі туристично-рекреаційного кластера та підпорядковано дії аттрактивних факторів.

Ключові слова: конкурентоспроможний потенціал, туристично-рекреаційний кластер, інтеграційна взаємодія, аттрактивні фактори, консолідація облікової інформації.

Бібл.: 14.

Пилипенко Андрій Анатолійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: aapil@ukr.net

Степчевіч Олена – Університет Черногорії, Морський факультет у Которі (Доброта, 36, Котор, 85330, Черногорія)

E-mail: jelenaognjeno-vic@yahoo.com

УДК 338.484.2

Пилипенко А. А., Степчевіч Е. Консолідація учетної інформації в рефлексивном управленні розвитком конкурентоспособного потенціала туристично-рекреаційного кластера

Доказана уместность формирования контуров управления развитием кластеров, использующих в качестве рычагов управления уровень развития имеющегося у них потенциала. В качестве основы организации стратегического процесса на уровне кластера избраны активизация интегративных тенденций и согласованное использование моделей учета и рефлексивного управления. Контуры рефлексивного управления определены в рамках составляющих бизнес-модели туристско-рекреационного кластера и подчинены действию аттрактивных факторов.

Ключевые слова: конкурентоспособный потенциал, туристическо-рекреационный кластер, интеграционное взаимодействие, аттрактивные факторы, консолидация учетной информации.

Библ.: 14.

Пилипенко Андрей Анатоліевич – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського учета, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: aapil@ukr.net

Степчевіч Елена – Університет Черногории, Морской факультет у Которе (Доброта, 36, Котор, 85330, Черногория)

E-mail: jelenaognjeno-vic@yahoo.com

UDC 338.484.2

Pilipenko A. A., Stjepcevic J. Accounting Information Consolidation in the Contours of Tourism and Recreational Cluster Competitive Potential Reflexive Management Development

Relevance of clusters management development contours formation is proved. The level of potential disclosure offered regarded as instruments of cluster development. As the basis of the strategic process at the selected cluster activation integrative trends and consistently using accounting and reflexive control models. The contours of reflexive management are defined in the components of the business model of the tourism cluster and subject of attractiveness factors.

Key words: organization of the strategic process, tourism and recreational cluster, integration interaction, attractiveness factors

Bibl.: 14.

Pilipenko Andrey A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: aapil@ukr.net

Stjepcevic Jelena – University of Montenegro, Maritime Faculty of Kotor (Dobrota, 36, Kotor, 85330, Montenegro)

E-mail: jelenaognjeno-vic@yahoo.com

Однією з відмітних особливостей розвитку світової економіки в останні часи постає поширення тенденцій взаємопроникнення та взаємодоповнення окремих складових різного роду економічних систем, які раніше не вступали навіть у тісну взаємодію. Найбільш яскравим прикладом даної тенденції є появлення кластерів чи стратегічних альянсів підприємств, заснованих на поєднанні відносин конкуренції та кооперації. У науковій же думці подібна тенденція вилилася в появу міждисциплінарних досліджень, об'єкт яких складно дослідити в рамках одної галузі знань. Як приклад такого об'єкта знову ж таки можна навести кластери підпри-

ємств, забезпечити управління розвитком яких можна лише через об'єднання сучасних набутків теорії менеджменту з інструментами інших наукових дисциплін.

Складність дослідження кластера як економічного об'єкта пояснюється відсутністю однозначності у визначенні навіть економічного змісту даної категорії (про це доволі часто згадувалось, зокрема й у статтях авторів), особливо якщо мова ведеться про кластери конкретних сфер економіки (наприклад, про туристично-рекреаційний кластер, який обрано прикладом для ілюстрації авторських пропозицій). Так, наприклад, початкове тлумачення кластера М. Портером [11]

та його послідовниками [7, 8], орієнтоване на критерії взаємопов'язаності та географічної близькості, поступово переорієнтовувалося на використання критерію інформаційної пов'язаності [9]. Якщо ж розглядати туристично-рекреаційний кластер (ТРК), то по відношенню до нього недостатнім є навіть об'єднання всіх перелічених критеріїв через потребу врахування аттрактивності туристичної пропозиції. Оскільки така аттрактивність виражається у залежності від певних туристично-рекреаційних ресурсів з чітко визначеною географічною алокацією, то й цикл управління розвитком кластера слід будувати навколо наявної інформації про туристичні аттрактори (ґрунтується на ідеї ідентифікації кластера через інформаційну зв'язаність певного кола учасників [9]). Зрозуміло, управляти будь-яким об'єктом можна лише на підставі зафіксованих у певному вигляді даних, головним джерелом яких у більшості випадків виступає система бухгалтерського обліку, яка обов'язково має адаптуватися до означених вимог міждисциплінарного підходу.

Метою статті є розвиток теоретико-методичних засад організації управління розвитком туристично-рекреаційного кластера (ТРК) на підґрунті застосування контурів рефлексивного управління, для яких як системоутворюючий фактор обрано процес нарощування конкурентоспроможного потенціалу кластера з його фіксуванням у формалізованій бізнес-моделі кластера засобами консолідації облікової інформації. Основу реалізації мети статті складає гіпотеза доречності розширення процесу бухгалтерського обліку додаванням до рахунків обліку ознак перспективності (забезпечує його перетворення на стратегічний облік) і підпорядкування розвитку кластера умові максимізації його конкурентоспроможного потенціалу (потенціал кластера тут виступає як об'єкт облікового спостереження). При цьому здійснювати управління розвитком кластера пропонується з урахуванням принципів рефлексії, оскільки взаємодія учасників кластера може ідентифікуватися як «інформаційне управління» (у термінології Т. А. Таран [6]), коли один учасник кластера передає іншому підґрунтя для прийняття рішення (цілком очевидно, що таке підґрунтя має ґрунтуватися на облікових даних, але з певною їх трансформацією).

Розкриваючи висловлену гіпотезу, слід надати декілька теоретичних пояснень. При цьому відразу звернемо увагу на виникнення додаткових вимог у сфері організації облікового процесу, пов'язаних з необхідністю створення інформаційної підтримки реалізації означених принципів рефлексії (у разі відмови від реалізації означених вимог неможливим стає впровадження згаданого «інформаційного управління»). Перш за все, звернемо увагу на аттрактивність туристичної пропозиції, яка формується на підґрунті об'єднання різного роду туристично-рекреаційних ресурсів (сукупності природних та антропогенних об'єктів) з ресурсами туристичних підприємств, які надають можливість потенційному споживачу скористатися такими ресурсами. Така аттрактивність виступає підґрунтям використання суб'єкт-суб'єктного підходу до управління ТРК, оскільки,

окрім об'єктивної цінності певного туристичного аттрактору (визначимо як туристичних потенціал), даний аттрактор має суб'єктивне усвідомлення споживачем туристичної пропозиції (означене усвідомлення можна оцінити через введення інтегрального показника оцінки привабливості даного аттрактору).

Тут звернемо увагу, що саме аттрактивність туристичної пропозиції спричиняє потребу зміни логіки організації обліково-аналітичного процесу в рамках учасників кластера (визначення такої логіки слід базувати на відповіді на питання про те, яким чином можна зафіксувати відомості про прихильність споживачів до певного роду туристично-рекреаційних ресурсів?). У даному аспекті доречними стають пропозиції С. Ф. Легенчука [3] щодо фіксування активів у зовнішньому середовищі підприємства та введенні їх до балансу підприємства (до складових балансу додаються активи та капітал зовнішнього середовища) та необхідність врахування при організації облікового процесу об'єктивно існуючої асиметрії інформації. При цьому, якщо автор [3] говорить про доречність фіксування в обліку контрольованої частини активів у зовнішньому середовищі (ідентифікується за наявністю витрат, понесених на створення такого активу) й пропонує для цього відповідних інструментарій, то аттрактивні фактори туристичної пропозиції містять в неконтрольованій частині, що вимагає подальших розробок.

Таким чином, можна стверджувати, що якість формування туристичного продукту визначається параметрами організації взаємодії туристично-рекреаційних ресурсів та ресурсів учасників ТРК. Розвиваючи дане положення, наявність таких груп ресурсів у зв'язку з можливостями їх узгодженого використання визначимо як потенціал туристично-рекреаційного кластера. Оскільки ж оцінювання рівня розвитку такого потенціалу має враховувати вплив параметрів конкурентної поведінки кластера, то як цільовий орієнтир для розвитку ТРК пропонується ввести рівень конкурентоспроможного потенціалу кластера. Використання даного критерію містить певні теоретичні складнощі, пов'язані з неоднозначністю трактувань змісту потенціалу кластера. З одного боку, існує вельми широкий пласт досліджень, присвячених розгляду категорії «потенціал» (навіть адаптованих до умов непередбачуваності оточення [13]), яка є досить багатогранною та багатоаспектною. На жаль, у більшості випадків учені проводять дослідження на рівні окремого підприємства чи регіону, залишаючи поза увагою м'які інтеграційні утворення. Існують лише поодинокі праці, які розглядають потенціал сукупності підприємств. Так, наприклад, S. Sachs з співавторами [12] робить наголос на необхідності визначення й управління потенціалом взаємодії підприємства з його стейкхолдерами. На жаль, при цьому не надається підходу до кількісного визначення такого потенціалу. Навіть у Європейського меморандуму про кластери [14] лише говориться про необхідність розгляду потенціалу кластера як чогось більшого, ніж сума потенціалів вхідних до кластера учасників (можна визначити як необхідність досягнення синергії потенціалів). При цьому нічого не говориться про інструмента-

рій та механізми забезпечення досягнення такої синергії потенціалів учасників кластера.

Далі наголосимо, що інструментальним підґрунтям для фіксування означених туристичних аттракторів як активів зовнішнього середовища мають постати засоби й інструменти консолідації інформації. Доречність використання інструментарію консолідації інформації міститься й у необхідності мати інформацію про такий складний об'єкт як конкурентоспроможних потенціал (при традиційній організації й розумінні бухгалтерського обліку не можливо фіксувати відомості про цей об'єкт). При цьому консолідація інформації виходить за межі розуміння деякими авторами [2, 4] стратегічного обліку як системи надання інформації для побудови різного роду матриць стратегічного аналізу чи як області перетинання різних фінансових функцій (фінансового менеджменту, управлінського й фінансового обліку та управління грошовими коштами). Консолідацію інформації будемо розуміти в світлі її тлумачення у [1] як процедури створення відкритого знання (певною мірою обробленого й переформатованого), необхідного для обслуговування інформаційних потреб певної соціальної групи (у випадку мети статті – учасників кластера).

Зрозуміло й те, що використання консолідованої інформації матиме свої відмінності в межах ТРК. Такі відмінності пояснюються тим, що розкриття потенціалу ТРК підпорядковуватиметься складній взаємодії учасників кластера, як один з одним, так і зі споживачами та конкурентами. Цілком природним є те, що під час організації управління розвитком такої взаємодії виникають певні опортуністичні відносини та відбувається прояв асиметрії інформації, з оглядом на що будувати контури управління слід використовуючи принципи рефлексивного управління (доведеність даного положення міститься в наявності суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників ТРК). Рефлексивне управління при цьому передбачатиме формування образів пропонованого туристичного продукту та образ кластера у свідомості користувача туристичних послуг. При цьому, якщо звернутися до праці [5, с. 221 – 234], то доречним стане введення множини уявлень одних учасників кластерної взаємодії про дії решти таких учасників. Оскільки організація управлінського процесу вимагає певної формалізації таких уявлень, пропонуємо як підґрунтя формалізації використовувати параметри бізнес-моделі кластера (така бізнес-модель міститиме ряд елементів, зведених у єдину множену {БМ}).

Існує доволі широкий пласт досліджень про визначення розуміння й структури складових {БМ} (зокрема, й у дослідженнях авторів статті). Разом з тим, найбільш ґрунтовним дослідженням у даній сфері є робота А. Ос-тервальдера [10], орієнтуючись та розвиваючи яку, до складу елементів бізнес-моделі ТРК можна віднести: споживчі сегменти, особливості пропонованих туристичних послуг, інформаційне відображення діяльності кластера та каналів доведення інформації до споживача, відносини та принципи управління лояльністю клієнтів, параметри фінансових потоків кластера, закладені в розкриття конкурентоспроможного потенціалу ТРК компетентності та

ресурси, залучені у розкриття потенціалу ТРК системи діяльності учасників кластера, принципи взаємодії ключових учасників кластера, особливості управління витратами на формування туристичної пропозиції.

Прийняття орієнтування циклів рефлексивного управління на наближення образів бізнес-моделі у свідомості споживача туристичних послуг і суб'єкта управління кластером спричиняє відповідне ускладнення облікового процесу. Так, складність з точки зору обліку викликає потреба забезпечення взаємодії окремих підприємств та формування консолідованого сприйняття бізнес-моделі кластера (у даному разі недостатньо обмежитися створенням системи взаємного моніторингу, про яку неодноразово наголошувалося авторами статті). Від системи обліку вимагається підтримка принципів каскадування показників й встановлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими характеристиками бізнес-моделей окремих учасників кластера при їх об'єднанні в консолідовану бізнес-модель.

Дослідження особливостей облікової підтримки процесів отримання консолідованої бізнес-моделі ТРК є нетривіальним завданням, яке розрізнятиметься для кожної виділеної складової {БМ}. Як приклад розглянемо облікову підтримку взаємодії учасників кластера щодо узгодженого формування туристичної пропозиції, яка деталізується в рамках декількох складових {БМ}. Відповідно основна складність облікового відображення тут міститься в розрізі фіксування так званих трансакційних витрат і зв'язування ситуаційної бази стратегічних знань учасників кластера з динамікою таких витрат. Відповідно пропонується в системі спільного моніторингу витрат співвіднести трансформаційні витрати з формування туристичної пропозиції з рішеннями щодо затвердження таких витрат з відповідним відбором одного з варіантів стратегічних дій у згадуваній ситуаційній базі знань.

Таким чином, у статті сформовано підґрунтя для формування контурів рефлексивного управління розвитком кластерів, що використовуватимуть як важелі управління параметри конкурентоспроможного потенціалу кластера, орієнтуючись при цьому на використання консолідованої інформації, отриманою з систем обліку учасників кластера. Разом із тим потребує подальшого розвитку представлення у формалізованому вигляді циклів рефлексивного управління конкурентоспроможним потенціалом кластера та віддзеркалення взаємозв'язку елементів бізнес-моделі кластера з рахунками з робочого плану рахунків учасників кластера з визначенням відповідних особливостей їх використання в політиці управлінського обліку учасників кластера. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Деревянко А. С. Технологии и средства консолидации информации / А. С. Деревянко, М. Н. Солощук. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2008. – 432 с.
2. Каримов В. Э. Стратегический учет / В. Э. Каримов. – М.: Омега-Л, 2005. – 168 с.

3. **Легенчук С. Ф.** Теорія активів і капіталу зовнішнього середовища підприємства: condition sine qua non / С. Ф. Легенчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – № 1(22). – С. 172 – 186.

4. **Райан Б.** Стратегический учет для руководителя / Б. Райан. – М.: Юнити, 1998. – 616 с.

5. Рефлексивные процессы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты: монография / Под ред. Р. Н. Лепы. – Донецк: Ноулидж, 2011. – 422 с.

6. **Таран Т. А.** Математическое моделирование рефлексивного управления / Т. А. Таран, В. Н. Шемаев // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2005. – № 3. – С. 114 – 130.

7. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries. – Oxford: Oxford Research AS, 2008. – 34 p.

8. **Karlsson C.** Handbooks of research on clusters. – Northampton: Edward Elgar Publishing, Inc., 2008. – 486 p.

9. **Magalhaes R.** Organizational knowledge and technology: an action-oriented perspective on organization and information systems / R. Magalhaes. – Cheltenham: Edward Elgar, 2004. – 267 p.

10. **Osterwalder A.** Business Model Generation / A. Osterwalder, Y. Pigneur. – New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2010. – 288 p.

11. **Porter M. E.** Clusters and the new economics of competition // Harvard Business Rev. – 1998. – Nov.– Dec. – P. 77 – 90.

12. **Sachs S., Ruhli E., Kern I.** Sustainable Success with Stakeholders: The Untapped Potential – New York: Palgrave Macmillan, 2009. – 144 p.

13. **Thames B., Webster D. W.** Chasing Change: Building Organizational Capacity in a Turbulent Environment. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2009. – 272 p.

14. The European Cluster Memorandum // http://www.innoclusters.ru/uploaded/docs/european_cluster_memorandum.pdf

УДК 004.04;681.3;332.1

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

ПУРСЬКИЙ О. І., БАННИКОВА С. О., МОРОЗ І. О.

УДК 004.04;681.3; 332.1

Пурський О. І., Баннікова С. О., Мороз І. О. Соціально-економічний моніторинг як складова частина інформаційного забезпечення процесу регіонального управління

У статті аналізується роль соціально-економічного моніторингу як складової частини процесу регіонального управління. Досліджено взаємозв'язок між моніторингом і управлінням соціально-економічною системою. Визначено, що головна роль моніторингу в управлінні розвитком соціально-економічної системи проявляється в оперативному управлінні.

Ключові слова: соціально-економічний моніторинг, соціально-економічна система, регіональне управління.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Пурський Олег Іванович – доктор фізико-математичних наук, професор, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Баннікова Світлана Олександрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: svit.bannikova@gmail.com

Мороз Ірина Олегівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

УДК 004.04;681.3; 332.1

UDC 004.04;681.3; 332.1

Пурський О. І., Баннікова С. А., Мороз І. О. Соціально-економічний моніторинг як складова частина інформаційного забезпечення процесу регіонального управління

Purskiy O. I., Bannikova S. A., Moroz I. O. Social and Economic Monitoring as a Making Part of Information Supply of the Regional Management Process

В статті аналізується роль соціально-економічного моніторингу як складової частини процесу регіонального управління. Досліджено взаємозв'язок між моніторингом і управлінням соціально-економічною системою. Визначено, що головна роль моніторингу в управлінні розвитком соціально-економічної системи проявляється в оперативному управлінні.

In this article the role of social and economic monitoring as making part of the regional management process is analyzed. The interrelation between monitoring and management of social and economic system is investigated. It is defined, that the basic role of monitoring in management of development of social and economic system consists in an operational administration.

Ключевые слова: соціально-економічний моніторинг, соціально-економічна система, регіональне управління.

Key words: social and economic monitoring, social and economic system, regional management

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Пурський Олег Іванович – доктор фізико-математичних наук, професор, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Баннікова Світлана Олександрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: svit.bannikova@gmail.com

Мороз Ірина Олегівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

Purskiy Oleg I. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Bannikova Svetlana A. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: svit.bannikova@gmail.com

Moroz Irina O. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

3. **Легенчук С. Ф.** Теорія активів і капіталу зовнішнього середовища підприємства: condition sine qua non / С. Ф. Легенчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – № 1(22). – С. 172 – 186.

4. **Райан Б.** Стратегический учет для руководителя / Б. Райан. – М.: Юнити, 1998. – 616 с.

5. Рефлексивные процессы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты: монография / Под ред. Р. Н. Лепы. – Донецк: Ноулидж, 2011. – 422 с.

6. **Таран Т. А.** Математическое моделирование рефлексивного управления / Т. А. Таран, В. Н. Шемаев // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2005. – № 3. – С. 114 – 130.

7. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries. – Oxford: Oxford Research AS, 2008. – 34 p.

8. **Karlsson C.** Handbooks of research on clusters. – Northampton: Edward Elgar Publishing, Inc., 2008. – 486 p.

9. **Magalhaes R.** Organizational knowledge and technology: an action-oriented perspective on organization and information systems / R. Magalhaes. – Cheltenham: Edward Elgar, 2004. – 267 p.

10. **Osterwalder A.** Business Model Generation / A. Osterwalder, Y. Pigneur. – New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2010. – 288 p.

11. **Porter M. E.** Clusters and the new economics of competition // Harvard Business Rev. – 1998. – Nov.– Dec. – P. 77 – 90.

12. **Sachs S., Ruhli E., Kern I.** Sustainable Success with Stakeholders: The Untapped Potential – New York: Palgrave Macmillan, 2009. – 144 p.

13. **Thames B., Webster D. W.** Chasing Change: Building Organizational Capacity in a Turbulent Environment. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2009. – 272 p.

14. The European Cluster Memorandum // http://www.innoclusters.ru/uploaded/docs/european_cluster_memorandum.pdf

УДК 004.04;681.3;332.1

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

ПУРСЬКИЙ О. І., БАННИКОВА С. О., МОРОЗ І. О.

УДК 004.04;681.3; 332.1

Пурський О. І., Баннікова С. О., Мороз І. О. Соціально-економічний моніторинг як складова частина інформаційного забезпечення процесу регіонального управління

У статті аналізується роль соціально-економічного моніторингу як складової частини процесу регіонального управління. Досліджено взаємозв'язок між моніторингом і управлінням соціально-економічною системою. Визначено, що головна роль моніторингу в управлінні розвитком соціально-економічної системи проявляється в оперативному управлінні.

Ключові слова: соціально-економічний моніторинг, соціально-економічна система, регіональне управління.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Пурський Олег Іванович – доктор фізико-математичних наук, професор, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Баннікова Світлана Олександрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: svit.bannikova@gmail.com

Мороз Ірина Олегівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

УДК 004.04;681.3; 332.1

UDC 004.04;681.3; 332.1

Пурський О. І., Баннікова С. А., Мороз І. О. Соціально-економічний моніторинг як складова частина інформаційного забезпечення процесу регіонального управління

Purskiy O. I., Bannikova S. A., Moroz I. O. Social and Economic Monitoring as a Making Part of Information Supply of the Regional Management Process

В статье анализируется роль социально-экономического мониторинга как составляющей части процесса регионального управления. Исследована взаимосвязь между мониторингом и управлением социально-экономической системой. Определено, что основная роль мониторинга в управлении развитием социально-экономической системы состоит в оперативном управлении.

In this article the role of social and economic monitoring as making part of the regional management process is analyzed. The interrelation between monitoring and management of social and economic system is investigated. It is defined, that the basic role of monitoring in management of development of social and economic system consists in an operational administration.

Ключевые слова: социально-экономический мониторинг, социально-экономическая система, региональное управление.

Key words: social and economic monitoring, social and economic system, regional management

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Рис.: 3. **Bibl.:** 9.

Пурський Олег Іванович – доктор фізико-математических наук, професор, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Баннікова Світлана Олександрівна – кандидат фізико-математических наук, доцент, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: svit.bannikova@gmail.com

Мороз Ірина Олегівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

Purskiy Oleg I. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Bannikova Svetlana A. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: svit.bannikova@gmail.com

Moroz Irina O. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

Уніфікованість інструментарію, загальні методичні положення реалізації, повторюваність і періодичність досліджень, властиві моніторингу, надають дослідникам можливості проведення системного аналізу об'єктів, процесів і механізмів їх функціонування та відтворення. Моніторингові дослідження дозволяють оперативно оцінювати характер і направленість змін, що відбуваються, приймати адекватні до цих змін управлінські рішення, здійснювати прогнозування і моделювання розвитку об'єкта аналізу. Пильну увагу моніторингу, як способу наукового пізнання і дослідження, приділяють також такі науки, як біологія, медицина, інженерія, психологія, політологія, право та ін. Загалом, на теперішній момент часу, досить складно знайти гаузу наукових і практичних досліджень, у яких би не застосовувався моніторинг. На сьогодні можна стверджувати, що моніторинг активно використовується в соціальних і економічних науках, а також у різних сферах практичної діяльності. Існує досить велика кількість різних систем моніторингу, але всі вони володіють певною сукупністю загальних признаков, що надають можливість визначати моніторинг як сформоване, цілісне і достатньо самостійне науково-практичне явище. Дослідженню питань моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України присвячено праці вітчизняних економістів-науковців [1, 2, 3]. У роботах зазначається, що розв'язання проблеми управління соціально-економічним розвитком регіону має спиратися на повне й адекватне відображення економічної і соціальної динаміки по кожному окремо визначеному показникові системи адміністративно-територіального устрою на фоні відповідних середніх показників по країні. Тобто, однією з найважливіших науково-технічних і соціально-економічних проблем на даний час є проблема ефективного застосування інформаційних технологій контролю, або, іншими словами, інформаційних систем поточного соціально-економічного моніторингу, у забезпеченні ефективної регіональної політики управління. Головною метою даного дослідження є визначення місця і ролі соціально-економічного моніторингу в системі регіонального управління.

Забезпечення стабільності економічного розвитку регіону вимагає не тільки ефективного організаційного управління, але й постійного моніторингу поточного соціально-економічного стану регіону, з метою актуалізації прийняття управлінських рішень і визначення майбутніх перспектив розвитку [4, 5]. Організація такого моніторингу є однією з головних задач, вирішення якої дозволяє встановити взаємозв'язки між показниками соціально-економічного розвитку регіону і оперативно реагувати на негативні тенденції в цих показниках. Характерною особливістю соціально-економічної ситуації на даний час є постійний інтенсивний пошук ідей, підходів і засобів підвищення темпів зростання соціально-економічного розвитку регіонів. Особливу увагу варто приділяти детальному аналізу управлінських рішень, які, у першу чергу, повинні бути спрямованими на забезпечення стабільного, збалансованого розвитку регіону та створення соціально-економічного клімату сприятливого для вільної реалізації суб'єктами ринку власних

цілей і підвищення якості життя населення [6]. Моніторинг володіє такими важливими характеристиками, як складність і націленість на досягнення результату. Він володіє характеристиками як процесу, так і системи. Розглядаючи моніторинг як процес, можна виділити його послідовність, спрямованість, функцію збору інформації, систематизацію інформації, оцінку і аналіз об'єкта дослідження, що використовуються для прийняття ефективних управлінських рішень, а також для обґрунтування прогнозу розвитку об'єкта дослідження. Моніторинг як система складається із сукупності взаємопов'язаних елементів: суб'єкта і об'єкта дослідження, мети дослідження, оціночних параметрів і критеріїв, а також відповідної методологічної бази. У той же час моніторинг є підсистемою системи управління. Елементи в системі моніторингу володіють властивостями структурованості і організованості, що визначаються ступенем управління зв'язками між елементами системи і зв'язками системи з оточуючим середовищем. Специфіка організації взаємодії елементів системи на пряму відображає властивість організованості системи. Системність є важливою характеристикою регіонального соціально-економічного моніторингу. Системний характер соціально-економічного моніторингу значить, що він є постійно діючим інформаційним процесом, який у контексті взаємозв'язку між моніторингом і системою управління можна схематично представити таким чином (рис. 1).

На рис. 1 процес моніторингу і процес прийняття управлінських рішень представлено у вигляді замкнутої системи. З даної схеми видно, що процес моніторингу, його результати можуть безпосередньо впливати на прийняття управлінських рішень, у той же час управлінське рішення, як засіб регулювання соціально-економічним розвитком, може впливати на процес моніторингу, змінюючи його задачі і акценти. На відміну від існуючих уявлень про процес моніторингу, у представлену схему додано зворотній зв'язок, іншими словами, введено такий важливий механізм функціонування управлінських систем, як реакція на умови, що змінюються, тобто наочно показаний взаємозв'язок між моніторингом і управлінням. Рис. 1 вказує на постійний і неперервний зв'язок моніторингу і системи управління, оскільки управління включає в себе також функції спостереження за об'єктом управління, моделювання і прогнозування, на основі яких розробляються стратегії регіонального розвитку і приймаються відповідні управлінські рішення. Система моніторингу буде функціонувати тільки в тому випадку, якщо всі елементи будуть наділені конкретним змістом, їх взаємодія буде чітко організована, а науковою базою організації і реалізації моніторингу будуть згадані раніше принципи: ціленаправленості, різнобічності, узгодженості дії його суб'єктів, адресності та доступності моніторингової інформації [7].

Моніторинг є інформаційною базою для реалізації функцій управління і в той же час залежить від управління (див. рис. 1). Враховуючи, що моніторинг є однією із загальних функцій управління, можна стверджувати, що він також є основою для реалізації інших функцій

управління, зокрема планування, організації, контролю та ін. [8]. Особливістю розвитку сучасного суспільства є велике значення інформації, як найбільш важливого стратегічного ресурсу управління. Вибір пріоритетних напрямків регіонального соціально-економічного розвитку потребує впровадження і використання перспективних методів і інструментаріїв оцінки та діагностики соціально-економічного стану регіону. Одним із найважливіших таких інструментів на сьогодні є соціально-економічний моніторинг. Безпосередню роль моніторингу як складової частини процесу управління, зокрема у вирішенні комплексу задач управління соціально-економічними системами, можна зрозуміти, переглянувши рис. 2. Варто звернути більш детальну увагу на структуру управління соціально-економічної системи (див. рис. 2). Система включає в себе такі компоненти.

Моніторинг і аналіз поточного стану соціально-економічної системи, необхідний для отримання «точки відліку», відносно якої буде здійснюватися оцінка розвитку соціально-економічної системи із урахуванням управлінських впливів або без них.

Порівняння поточного стану соціально-економічної системи на основі проведеного моніторингу, з тими показниками, що відображають її запланований стан, дозволяють здійснити оцінку ефективності її функціонування. Прогноз розвитку системи, який здійснюється без урахування управляючих впливів, дозволяє робити висновки щодо динаміки поведінки системи, наскільки вона відхиляється від запланованих показників, якщо не здійснювати додаткових заходів. Визначення мети передбачає формулювання загальних цілей розвитку, а також критеріїв ефективності, що відображають від-

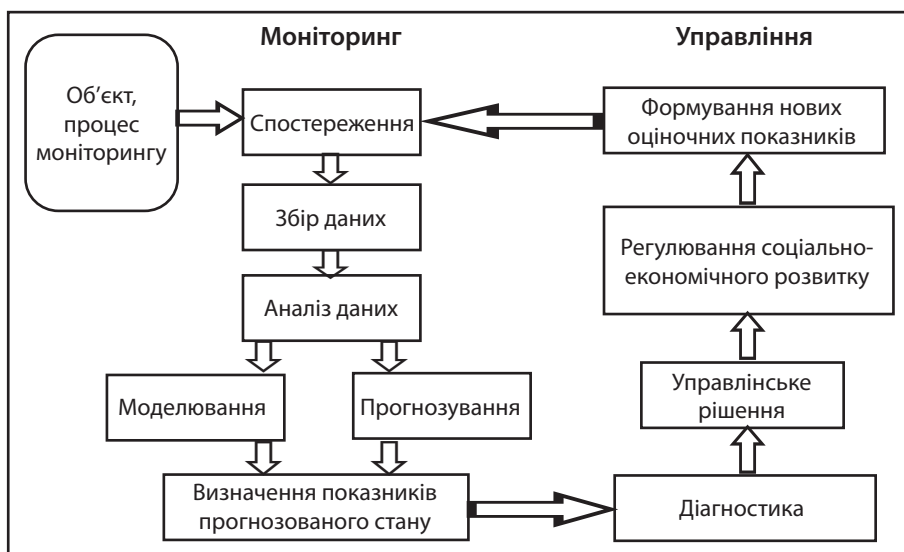

Рис. 1. Схематичне представлення взаємозв'язку між моніторингом і управлінням соціально-економічною системою

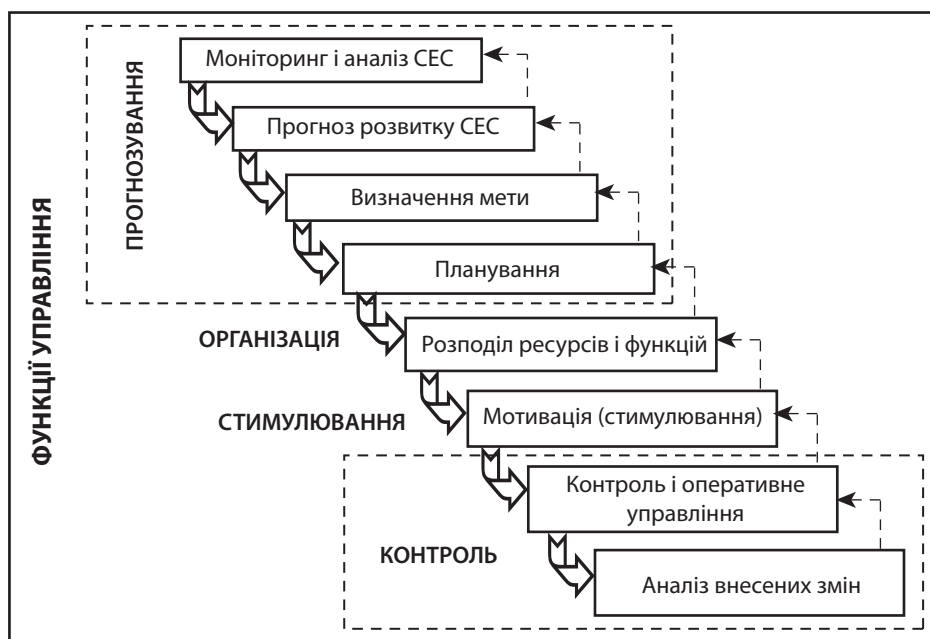

Рис. 2. Місце моніторингу в управлінні соціально-економічними системами (СЕС)

повідність поточного або майбутнього стану соціально-економічної системи цілям її розвитку. На етапі планування здійснюється визначення набору конкретних задач – дій, заходів та ін., що дозволяє досягнути і максимально наблизитися до поставлених задач в існуючих або прогнозованих умовах. Визначений в результаті моніторингу набір заходів вимагає, окрім розподілу функцій між учасниками системи, відповідного забезпечення ресурсами, включаючи мотивацію, інформаційні, фінансові, кадрові та інші ресурси, що по суті є однією з основних функцій (забезпечення) управління розвитком соціально-економічної системи. У системі управління також не варто забувати про такий важливий чинник, як мотивація (стимулювання) персоналу, що задіяний в реалізації запланованих заходів.

Контроль за розвитком соціально-економічної системи полягає в постійному моніторингу змін стану системи, що спричинені діями керованих суб'єктів, які здійснюються у відповідності до запланованих показників, а також у виявленні відхилень від цих запланованих показників. Оскільки розвиток соціально-економічної системи є постійним у часі процесом, то в міру надходження нової інформації (за рахунок постійного моніторингу і контролю) про стан вирішення задач розвитку регіону може виникнути необхідність внесення коригуючих впливів, що по суті є оперативним управлінням. Якраз у цьому процесі (оперативному управлінні) найбільш яскраво проявляється роль моніторингу в управлінні розвитком соціально-економічної системи. По завершенню кожного із запланованих етапів розвитку соціально-економічної системи, включаючи етап планування, для успішної реалізації наступних етапів вкрай необхідним є аналіз внесених змін і узагальнення досвіду розвитку, що в подальшому повинно використовуватися при формуванні регіональної стратегії розвитку соціально-економічної системи.

Згадані етапи, які відповідають основним функціям управління, можуть повторюватися, утворюючи управлінський цикл (див. рис. 2. – пунктирні лінії), також можливе тимчасове повернення до попередніх етапів з метою їх корегування [9]. Виділяють чотири основні функції управління: планування, організація, стимулювання і контроль. Неперервна послідовність реалізації згаданих функцій управління утворює так званий цикл управлінської діяльності (рис. 3).

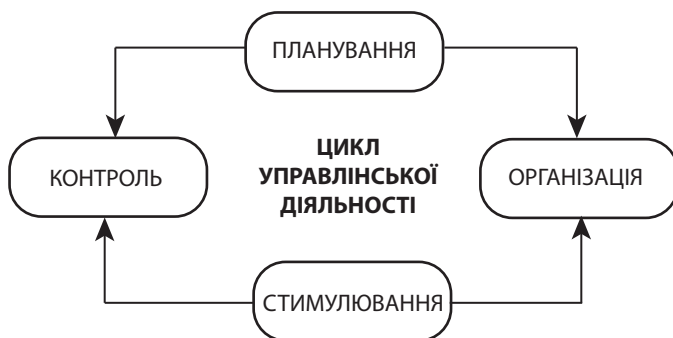

Рис. 3. Цикл управлінської діяльності [9]

ВИСНОВКИ

Таким чином, моніторинг є важливою складовою частиною інформаційного забезпечення процесу управління і об'єднує такі важливі функції управління, як спостереження, аналіз, оцінка і прогнозування. Найбільш яскраво роль моніторингу в управлінні розвитком соціально-економічної системи проявляється в оперативному управлінні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. – 2-ге вид., доп. і перероб. / В. Г. Андрійчук. – К. : ІЗМІХ, 2002. – 624 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Коваленко Е. Г. Стратегическое управление социально-экономическим развитием территории / Е. Г. Коваленко. – Саранск : Крас. Окт., 2006. – 240 с.
4. Бережная Е. В. Математические методы моделирования экономических систем / Е. В. Бережная, В. И. Бережной. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 368 с.
5. Орлов А. И. Устойчивость в социально-экономических моделях / А. И. Орлов. – М. : Наука, 1979. – 218 с.
6. Пурський О. І. Соціально-економічний моніторинг як фактор стабільного і збалансованого розвитку регіону / О. І. Пурський, І. О. Мороз, О. І. Моїсєєнко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. – С. 39 – 41.
7. Хохлова С. В. Мониторинг качества школьного образования : автореферат дис. ... кандидата педагогических наук // С. В. Хохлова. – Тюмень, 2003. – 24 с.
8. Когут А. Е. Информационные основы регионального социально-экономического мониторинга / А. Е. Когут, В. С. Рохчин. – СПб. : ИСЭП РАН, 1995. – 97 с.
9. Новиков Д. А. Структура теории управления социально-экономическими системами / Д. А. Новиков // Управление большими системами. – 2009. – Выпуск 24. – С. 216 – 257.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

КУХТА П. В.

УДК 330.322:658.152

Кухта П. В. Напрями вдосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств

У статті охарактеризовано основні тенденції розвитку інвестиційних процесів в Україні та визначено перспективні напрями вдосконалення чинної системи державного регулювання інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: управління, інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційна політика.

Бібл.: 12.

Кухта Павло Володимирович – кандидат економічних наук, асистент, кафедра менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: kukhta@ua.fm

УДК 330.322:658.152

UDC 330.322:658.152

Кухта П. В. Пути совершенствования государственного регулирования инвестиционной деятельности отечественных предприятий

В статье охарактеризованы основные тенденции развития инвестиционных процессов в Украине и определены перспективные направления совершенствования действующей системы государственного регулирования инвестиционной деятельности отечественных предприятий.

Ключевые слова: управление, инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционная политика.

Библ.: 12.

Кухта Павел Владимирович – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра менеджмента инновационной и инвестиционной деятельности, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: kukhta@ua.fm

Kukhta P. V. The Ways Of Improvement Of The Government Regulation of Domestic Enterprises' Investment Activity

The author has described the main investment trends in Ukraine and identified prospective areas of the present investment activity of domestic enterprises government control system.

Key words: management, investments, investment activities, investment policy.

Bibl.: 12.

Kukhta Pavel V. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Innovation and Investment Activity Management, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: kukhta@ua.fm

В умовах структурної перебудови економіки України успішність вирішення накопичених проблем у державному регулюванні інвестиційної діяльності підприємств зокрема забезпечується вивченням вітчизняної та зарубіжної практики прийняття рішень у галузі розробки ефективної інвестиційної політики, виборі напрямів і методів інвестування, обґрунтування економічної доцільності реальних і фінансових інвестицій. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств є невід'ємною складовою стабілізації національного виробництва, його інноваційного розвитку. Реалізація ефективної державної інвестиційної політики дає змогу забезпечувати високі темпи економічного розвитку підприємств, максимізацію доходів, зростання конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішніх ринках.

Проблеми формування державної інвестиційної політики в контексті розвитку ринкових відносин висвітлюють у своїх працях Б. Квасюк, В. Геєць, Н. Герасимчук, М. Денисенко, Г. Дзись, С. Єрохін, С. Ілляшенко, М. Крупка, І. Лукінов, І. Лютий, А. Пересада, В. Пономаренко, П. Орлов, В. Осецький, В. Федоренко, Д. Черваньов та ін. Серед російських авторів, які зробили суттєвий внесок у дослідження цих питань, слід відмітити В. Кулікова, Я.Урінсона, О. Водяного, А. Ілларіонова. Комплексні дослідження розвитку інвестиційних процесів у контексті глобалізації та загроз національної безпе-

ки проведено Л. Абалкіним, А. Колосовим, Б. Губським, І. Левіним, О. Стороженко та ін. Системний аналіз змісту галузевих і регіональних сторін розробки макроекономічної інвестиційної політики в Україні в сучасних умовах здійснено, зокрема, у працях Н. Демьяненко, П. Саблука, В. Симоненко, В. Ткаченко, М. Чумаченко та ін. Проте, незважаючи на доволі чисельні публікації з цієї тематики, у них недостатньо охарактеризовано та розкрито на комплексній основі зміст причин, що визначають тенденції та динаміку інвестиційного процесу, відсутня чітка стратегія активізації інвестиційної діяльності в умовах ринкової економіки України.

Чинний в Україні механізм управління інвестиційною діяльністю підприємств характеризується недостатньою розвиненістю таких його елементів, як: фінансово-кредитні складові інвестиційного процесу відтворення капіталу, формування централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів та джерел інвестування на підприємствах, методи активізації інвестиційної діяльності, а також комплекс питань, пов'язаних з оцінкою ефективності інвестування.

Метою статті є визначення загальних тенденцій розвитку інвестиційних процесів в Україні та перспективних напрямів удосконалення чинної системи державного регулювання інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств.

Беззастережною умовою забезпечення незворотності економічного зростання в Україні та підвищення конкурентоспроможності її виробництва є активізація інноваційно-інвестиційних процесів, створення нових і оновлення наявних основних засобів із залученням новітніх технологій та інновацій.

Реалізація стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку займає особливе місце у становленні сучасної економіки і значною мірою залежить від інвестиційної політики, яку проводить держава, зокрема, щодо регулювання процесів довготермінового виробничого інвестування. Підтримка та активізація інвестиційної діяльності підприємств є основою забезпечення економічного розвитку держави, найважливішим засобом структурних зрушень у національній економіці, від них залежать перспективи ринкових перетворень у країні та її місце у світовому співтоваристві.

Проте в Україні дотепер не створено достатньо ефективної та обґрунтованої системи підтримки інвестиційної діяльності підприємств. Це стало однією з причин низької інвестиційної активності в країні та періодичних її спадів, які часом за низкою параметрів перевищують темпи зниження показників економічного розвитку.

Звернемо увагу на важливі аналітичні факти, які допоможуть визначити перспективні напрямки вдосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств.

За умов директивного планування в середньому за вибіркою років до 30% ВВП порахованого за витратами складала інвестиції, для розвинених країн світу валові інвестиції близько 25 – 30% ВВП – оптимальна величина для ефективного розвитку¹. Найбільше посилення потенціалу для майбутнього зростання виробництва спостерігається при інвестиціях у заводи та обладнання (8 – 9% від ВВП) [4, с. 296 – 298]. В Україні частка капіталовкладень у ВВП за роки кризи тривалий час складала половину оптимальної величини² (а співставляючи з обсягами виробництва 1990 року, їх реальний вплив зменшується ще вдвічі) [3, с. 12 – 13, 24]. І лише останні роки ситуація в Україні почала виправлятися, адже світовий досвід показує, що без підвищення норми виробничого нагромадження з економічного занепаду вийти неможливо.

Дослідження західних економістів свідчать, що понад 70% приросту ВВП економічно розвинутих країн забезпечується інвестуванням інноваційних процесів, на що спрямовується не менше 15% усіх інвестицій у країні [11, с. 30].

¹ При зіставленні обсягів інвестицій у ВВП різних країн треба пам'ятати, що державні інвестиції США зараховують до споживчих видатків, що занижує частку валових інвестицій у ВВП.

² Багато економістів вважає, що як головний показник ефективності інвестиційних процесів потрібно брати не обсяг інвестицій у ВВП, а обсяг основного капіталу в інвестиціях (але тут потрібна правильна переіндексація вартості основних засобів на підприємствах України). Також потрібно враховувати, що матеріально незначний внесок інвестора у вартісній формі може виглядати як вагома інвестиція, тому для аналізу доцільно використовувати і саму структуру інвестицій – не лише вартісну, але й матеріальну.

Проте саме інноваційна діяльність в Україні за всіма показниками без винятку звузилася катастрофічно. Головні фактори, які стримують інноваційну діяльність, – це відсутність власних коштів, недостатня підтримка інноваційної діяльності державою, високий рівень інфляції, зависокі кредитні ставки банків для підприємств базових галузей економіки України та пріоритетних напрямків розвитку. Отже, зниження інноваційної активності в основному пов'язане з нестачею коштів, необхідних для її здійснення.

Водночас однією з головних причин такого становища є, зокрема, недосконалість чинної податкової системи, внаслідок чого все ще відбувається надмірне вилучення її каналами прибутку та інших ресурсів простого і розширеного відтворення.

Реальність сьогодення в Україні така, що, беручи до уваги інфляційний фактор та невеликі обсяги зростання виробництва, робити зараз акцент лише на власних джерелах у забезпеченні технічного розвитку не варто. Розмір амортизаційного фонду та прибутку, що залишається в розпорядженні багатьох підприємств, не дає змоги здійснити всю необхідну технічну реконструкцію їх виробничої бази. Виробляти продукцію є найневигіднішою справою в умовах, коли підприємство із застарілими основними засобами, особливо фондомісткої галузі, здійснює значно більші відрахування з прибутку порівняно з тими, що мають оновлену виробничу базу.

Таким чином, для багатьох українських підприємств амортизаційні відрахування втратили суттєве значення як джерело власних коштів для фінансування інвестиційних витрат. У свою чергу, зменшення обсягів валового самофінансування позбавляє підприємства можливості залучати позикові кошти, адже за відсутності власних коштів банки не надають кредити (відомо, що за потреби в негайному та масштабному технічному переозброєнні підприємств критичного значення набуває залучення кредитних коштів, проте високі кредитні ставки завжди стримують цей процес).

Економічно здорова інвестиційна система базується на акумуляції заощаджень населення через банки, кредитний та фондовий ринок [7; 8]. Комерційних банків є вже чимало, однак вони поки що не справляють належного позитивного впливу на економічну ситуацію. Держава повинна стимулювати вкладання капіталів у сфери, які мають ключове значення для розвитку національної економіки, це послугує імпульсом до «дифузії нововведень» в інші галузі (найважливішим напрямом на шляху прискорення темпів економічного зростання є активізація інвестування інноваційного розвитку підприємств).

Процес залучення коштів населення до банківських установ зазвичай гальмується великим розривом між ставками за кредитами та депозитами комерційних банків. Зменшення розриву між розмірами їх процентних ставок є додатковим стимулом до збільшення заощаджень населення. Необхідна низька реальна процентна ставка за кредитами – 10 – 12% річних, відстрочення виплат до закінчення освоєння виробничих потужностей, переорієнтація зацікавлень банків із діяльності на

ринку цінних паперів на інвестування реального виробництва. У розвиненій ринковій економіці підвищення відсоткової ставки на 1 % скорочує інвестиції в нове обладнання на 10 – 15% [10, с. 474].

Разом з тим серйозною перешкодою для зростання інвестиційної активності може бути й надмірне обмеження грошової пропозиції. Жорстке обмеження грошової маси та політика досягнення «реальної» відсоткової ставки за банківськими кредитами у відриві від норми прибутку у виробництві слугували наприкінці 90-х років минулого століття причиною не тільки платіжної кризи, але й виснаження позичкового капіталу, перш за все, в інноваційній сфері. Додаткова грошова маса, яка утворюється в результаті банківської експансії та використовується з метою розвитку виробництва – забезпечує реальне збільшення пропозиції товарів та послуг, і не є інфляційною (навпаки, вона виконує дефляційну функцію і в цьому відношенні сприяє зростанню купівельної спроможності грошей). Тому боротьба з інфляцією не має сенсу, коли просто обмежувати грошову масу, не спрямовуючи її у виробництво, не стимулюючи виробничу активність.

Відмітимо також, що за умов, коли наявна доларова маса в країні має значні обсяги, неможливе ефективне грошово-кредитне регулювання виключно монетаристськими методами. Сучасна модель регулювання, яку взято за основу в більшості країн, являє собою кейнсіансько-монетаристський синтез, який поєднує монетаризм (стримує інфляційні процеси), з кейнсіанством, яке забезпечує економічне зростання.

За українських реалій інвестори швидко переорієнтувалися з малоприбуткового промислового бізнесу на високоприбутковий сектор фінансів; інвестиційно привабливими залишаються підприємства з швидкоокупними видами економічної діяльності, такими, як оптова торгівля та посередництво у торгівлі; інтерес інвесторів викликають підприємства, що здійснюють фінансову діяльність, операції з нерухомістю, здавання в оренду та послуги юридичним особам.

Іноді складається враження, що для українських програм економічного розвитку залучення іноземних інвестицій – не засіб для вирішення актуальних проблем української економіки, а самостійна мета, настільки важлива, що для її досягнення варто поступитися національними інтересами. Як показують результати експертних досліджень, нині іноземні інвестиції суттєво не впливають на стан економіки України та відчутно не сприяють розв'язанню завдань, визначених як пріоритетні.

Особливо вражає той факт, що замість надходжень продуктивних інвестицій у сферу матеріального виробництва України, навпаки, величезні обсяги національного капіталу відпливають за межі нашої держави. Не знайшовши ефективного застосування, з інвестиційної сфери України зникають як новостворені капітали, так і частина залученого іноземного капіталу.

Можна відзначити формування таких негативних тенденцій, що якісно характеризують розвиток іноземного інвестування в Україну: «орієнтація» підприємств на виробництво товарів, якими світові ринки практично

насичені, та на сферу послуг; обмеженість західних партнерів щодо великих за обсягом інвестицій; активність малих іноземних фірм, орієнтованих на швидке обертання невеликого капіталу або на вигоду від разових, нерідко суто посередницьких, операцій (іноземні інвестори вибирали найбільш прибуткові, швидко окупні сфери діяльності); нерівномірність розподілу інвестицій за галузями і регіонами України, їх зосередження у промислових центрах України; слабе використання механізмів фондового ринку для інвестування; завищення реальної вартості вкладу іноземного партнера у статутному фонді підприємства (як показують перевірки контролюючих органів, іноді до 30 разів); вивезення та приховування на рахунках зарубіжних банків валютної виручки.

Стратегічне завдання забезпечення подальшого розвитку вітчизняної економіки полягає не лише в тому, щоб сприяти залученню вітчизняних та зарубіжних інвестицій, але й у тому, щоб припинити відплив капіталів з України, створювати умови для їх продуктивного функціонування в економіці держави, заохочувати вкладення в інноваційну діяльність, у технічне переозброєння й модернізацію виробництва. Також необхідно враховувати, що формування сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів за низкою параметрів здатне негативно вплинути на інвестиційний клімат країни для вітчизняних інвесторів.

Перехід української економіки до ринкових умов функціонування супроводжувався дедалі зростаючим науково-технічним і технологічним відставанням від індустріально розвинутих країн. Водночас розробка багатьох власних високих технологій малорентабельна, неперспективна, оскільки більшість винаходів та їх технологічне втілення вже розроблено на Заході. Відмітимо, що тут ми наштовхуємося на перепони з боку розвинутих країн, які й досі не зацікавлені імпортувати нам дійсно прогресивні технології. Зрозуміло, що за таких умов важливого значення набуває негайне відновлення власного наукового потенціалу, на основі якого можна буде не лише допрацьовувати та поновлювати імпортні (застарілі) технології, але й розроблювати власні. Необхідна підтримка підприємств, що впроваджують та адаптують іноземні базисні технології у вигляді надання податкових та кредитних пільг.

ВИСНОВКИ

Отже, неоднозначні економічні результати в Україні свідчать, що система регуляторів, які знаходяться в розпорядженні держави, застосовуються непослідовно, недостатньо заохочує швидкий і поступальний розвиток виробничої сфери, технічне вдосконалення підприємств, а необхідність підтримки та активізації інноваційно-інвестиційної діяльності не усвідомлена як найважливіше завдання розвитку національної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Базилевич В. Д.** Макроекономіка : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – [2-ге вид, доп.]. – К. : Атіка, 2009. – 368 с.

2. Базилевич В. Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 263 с.

3. Борщ Л. М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 318 с.

4. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К. : Наукова думка, 1998. – 391 с.

5. Економічна теорія: політекономія: підруч. / [за ред. В. Д. Базилевича]. – [7-ме вид., випр. і перероб.]. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.

6. Історія економічних учень: підруч. : у 2 ч. / [В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2006. – 582 с.

7. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика як фактор макроекономічної стабілізації / І. О. Лютий // Вісник Київ-

ського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2001. – № 46. – С. 21 – 23.

8. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посіб. / Т. В. Майорова. – К. : ЦУЛ, 2004. – 376 с.

9. Міждисциплінарний словник з менеджменту: навч. посіб. / [Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська, М. В. Петровський та ін.]; за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. – К. : Нічлава, 2011. – 624 с.

10. Основи економічної теорії: підруч. / [за ред. проф. С. В. Мочерного]. – Тернопіль : АТ «Тарнекс», 1993. – 686 с.

11. Черваньов Д. М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств : навч. посіб. / Д. М. Черваньов. – К. : Знання-Прес, 2003. – 622 с.

12. Черваньов Д. М. Система інноваційного менеджменту: теорія і практика : підруч. / Д. М. Черваньов. – К. : ВПЦХ «Київський університет», 2012. – 1391 с.

УДК 332.8

ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ І МУНІЦИПАЛЬНИМ СОЦІАЛЬНИМ КОМПЛЕКСОМ

ПАКУЛІНА А. А.

УДК 332.8

Пакуліна А. А. Інвестиції як інструмент розвитку та управління регіональним і муніципальним соціальним комплексом

У статті виявлено проблеми соціального комплексу, на рішення яких має бути спрямована інвестиційна політика регіону. Визначено цільові установки інвестиційної політики та основні чинники, що сприяють концентрації та раціональному розподілу обмежених інвестиційних ресурсів соціального комплексу регіону. Сформульовано організаційно-методичні принципи, реалізація яких сприятиме тому, щоб муніципальні цінні папери стали істотним каналом залучення грошових коштів для фінансування соціальних об'єктів.

Ключові слова: інвестиції, соціальний комплекс, регіон, муніципалітет, ресурси, управління.

Бібл.: 5.

Пакуліна Алевтина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Феєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

E-mail: sizapet@mail.ru

УДК 332.8

Пакуліна А. А. Инвестиции как инструмент развития и управления региональным и муниципальным социальным комплексом

В статье выявлены проблемы социального комплекса, на решение которых должна быть направлена инвестиционная политика региона. Определены целевые установки инвестиционной политики и основные факторы, способствующие концентрации и рациональному распределению ограниченных инвестиционных ресурсов социального комплекса региона. Сформулированы организационно-методические принципы, реализация которых будет способствовать тому, чтобы муниципальные ценные бумаги стали существенным каналом привлечения денежных средств для финансирования социальных объектов.

Ключевые слова: инвестиции, социальный комплекс, регион, муниципалитет, ресурсы, управление.

Библ.: 5.

Пакуліна Алевтина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри учета и аудита, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта (пл. Феєрбаха, 7, Харьков, 61050, Украина)

E-mail: sizapet@mail.ru

UDC 332.8

Pakulina A. A. Investments as the Instrument of Development and Management of Regional and Municipal Social Complex

The article deals with the problems of social complex, to solve which the investment policy of the region should be directed. The aims and main factors of investment policy have been determined, that assist in concentration and rational distribution of the limited investment resources of the social complex of the region. The organizational-methodological principles have been formulated, the realization of which assists in municipal securities to become an essential channel to attract the money to finance the social objects.

Key words: investments, social complex, region, municipality, resources, management.

Bibl.: 5.

Pakulina Alevtina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

E-mail: sizapet@mail.ru

Інвестиції в соціальний комплекс як інструмент управління і розвитку є найважливішим методом для підтвердження соціальної значущості того або іншого об'єкта соціальної сфери і повинні стати не лише частиною програм, що забезпечують розвиток видів

економічної діяльності, але і одним із основних інструментів в управлінні соціальним комплексом регіону і муніципалітету.

Національні інвестиції, як інструмент управління, поступово стають за фактичним станом справ в соціаль-

2. Базилевич В. Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 263 с.

3. Борщ Л. М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 318 с.

4. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К. : Наукова думка, 1998. – 391 с.

5. Економічна теорія: політекономія: підруч. / [за ред. В. Д. Базилевича]. – [7-ме вид., випр. і перероб.]. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.

6. Історія економічних учень: підруч. : у 2 ч. / [В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2006. – 582 с.

7. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика як фактор макроекономічної стабілізації / І. О. Лютий // Вісник Київ-

ського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2001. – № 46. – С. 21 – 23.

8. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посіб. / Т. В. Майорова. – К. : ЦУЛ, 2004. – 376 с.

9. Міждисциплінарний словник з менеджменту: навч. посіб. / [Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська, М. В. Петровський та ін.]; за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. – К. : Нічлава, 2011. – 624 с.

10. Основи економічної теорії: підруч. / [за ред. проф. С. В. Мочерного]. – Тернопіль : АТ «Тарнекс», 1993. – 686 с.

11. Черваньов Д. М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств : навч. посіб. / Д. М. Черваньов. – К. : Знання-Прес, 2003. – 622 с.

12. Черваньов Д. М. Система інноваційного менеджменту: теорія і практика : підруч. / Д. М. Черваньов. – К. : ВПЦХ «Київський університет», 2012. – 1391 с.

УДК 332.8

ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ І МУНІЦИПАЛЬНИМ СОЦІАЛЬНИМ КОМПЛЕКСОМ

ПАКУЛІНА А. А.

УДК 332.8

Пакуліна А. А. Інвестиції як інструмент розвитку та управління регіональним і муніципальним соціальним комплексом

У статті виявлено проблеми соціального комплексу, на рішення яких має бути спрямована інвестиційна політика регіону. Визначено цільові установки інвестиційної політики та основні чинники, що сприяють концентрації та раціональному розподілу обмежених інвестиційних ресурсів соціального комплексу регіону. Сформульовано організаційно-методичні принципи, реалізація яких сприятиме тому, щоб муніципальні цінні папери стали істотним каналом залучення грошових коштів для фінансування соціальних об'єктів.

Ключові слова: інвестиції, соціальний комплекс, регіон, муніципалітет, ресурси, управління.

Бібл.: 5.

Пакуліна Алевтина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Феєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

E-mail: sizapet@mail.ru

УДК 332.8

Пакуліна А. А. Инвестиции как инструмент развития и управления региональным и муниципальным социальным комплексом

В статье выявлены проблемы социального комплекса, на решение которых должна быть направлена инвестиционная политика региона. Определены целевые установки инвестиционной политики и основные факторы, способствующие концентрации и рациональному распределению ограниченных инвестиционных ресурсов социального комплекса региона. Сформулированы организационно-методические принципы, реализация которых будет способствовать тому, чтобы муниципальные ценные бумаги стали существенным каналом привлечения денежных средств для финансирования социальных объектов.

Ключевые слова: инвестиции, социальный комплекс, регион, муниципалитет, ресурсы, управление.

Библ.: 5.

Пакуліна Алевтина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри учета и аудита, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта (пл. Феєрбаха, 7, Харьков, 61050, Украина)

E-mail: sizapet@mail.ru

UDC 332.8

Pakulina A. A. Investments as the Instrument of Development and Management of Regional and Municipal Social Complex

The article deals with the problems of social complex, to solve which the investment policy of the region should be directed. The aims and main factors of investment policy have been determined, that assist in concentration and rational distribution of the limited investment resources of the social complex of the region. The organizational-methodological principles have been formulated, the realization of which assists in municipal securities to become an essential channel to attract the money to finance the social objects.

Key words: investments, social complex, region, municipality, resources, management.

Bibl.: 5.

Pakulina Alevtina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

E-mail: sizapet@mail.ru

Інвестиції в соціальний комплекс як інструмент управління і розвитку є найважливішим методом для підтвердження соціальної значущості того або іншого об'єкта соціальної сфери і повинні стати не лише частиною програм, що забезпечують розвиток видів

економічної діяльності, але і одним із основних інструментів в управлінні соціальним комплексом регіону і муніципалітету.

Національні інвестиції, як інструмент управління, поступово стають за фактичним станом справ в соціаль-

ній сфері важливим методом підтвердження соціальної значущості тих або інших соціальних об'єктів, підприємств і установ. Таким чином, визнавши соціальну значущість театру, музею, вищого навчального закладу, національний уряд повинен виділяти певні інвестиційні ресурси, необхідні для їх розвитку.

Як показав проведений аналіз, інвестиції ще не стали самостійним інструментом реалізації соціальної політики, засобом рішення соціальних проблем [1, с. 33], методом управління і розвитку соціального комплексу. Більшість прогнозів розвитку соціального комплексу регіонів і території страждають відсутністю механізму реалізації поставлених в них цілей, в першу чергу, відсутністю інвестиційного механізму. Спостерігається ситуація, коли на національному рівні цілі соціальної політики мають узагальнений характер, але при цьому інвестиційний механізм їх реалізації представляє набір цілком конкретних напрямів діяльності. Чим нижче територіальний рівень, тим конкретніше прописані соціальні проблеми, що перешкоджають соціальному розвитку регіону, і об'єкти соціального комплексу, що вимагають оперативного втручання. У той же час механізми реалізації поставлених цілей і процедури, які необхідно виконати, як правило, визначені у край поверхнево і мають загальний характер, без прив'язки до особливостей самої території.

Інвестиції є універсальним важелем ще і з тієї причини, що вони, самі по собі виконуючи певну функцію планування, у той же час служать базою для розробки планів і прогнозів в цілому. Якщо відомо, що в той або інший об'єкт або вид діяльності будуть вкладені певні інвестиційні ресурси, то після цього можна будувати чіткий прогноз і план розвитку цього об'єкту соціального комплексу на різні проміжки часу. Для цього необхідно проаналізувати інвестиції з точки зору структури і об'єму, чітко визначити ті матеріально-речові перетворення, до яких приведуть ці інвестиції. Причому ці перетворення в соціальному комплексі регіону часто не виражаються в кількісних показниках, а мають якісний характер, оцінка якого може бути зроблена тільки за допомогою експертів.

Інвестиції як один з інструментів планування ринкової економіки повинні ув'язуватися з підвищенням якості послуг, що надаються. Практично, у більшості випадків природна селекція здійснюється по відомому алгоритму: або нова послуга планується якіснішою, або традиційна послуга надається у більшому масштабі і на більш високому рівні. Це актуалізує вирішення проблеми – яким чином планувати через інвестиційну політику в соціальній сфері зростання якості вироблюваних товарів і послуг, і як врахувати в прогнозах і планах підвищення їх якості. Дослідження показали, що повинно йтися про підвищення долі дорожчих послуг в загальному обсязі вироблюваних послуг.

Важливим інвестиційним аспектом проблеми підвищення якості соціальної політики є проблема взаємоув'язання цілей соціальної політики з інвестиційними елементами. Відомо, що цілі розвитку тих або інших видів економічної діяльності та підприємств соціального

комплексу пов'язані з виникненням гострої проблемної ситуації в рішенні певної соціальної задачі або з різким зносом матеріально-технічної бази [2, с. 22].

Питання про необхідність інвестицій повинне розглядатися як відповідь на ті виклики, які виникають у суспільства на різних етапах розвитку. У цілому ряді випадків це може бути виклик, з точки зору ринку і рівня розвитку ринкових стосунків. Йдеться про те, що інвестиції в об'єкти соціального комплексу потрібні і доцільні тоді, коли їх послуги, товари, роботи будуть затребувані населенням регіону. Інший виклик може бути пов'язаний з необхідністю фінансувати інвестиційний проект, обумовлений потребою збереження культурних об'єктів. Наприклад, будівля театру або музею, яка є історичним пам'ятником, може бути повністю або частково зруйнована за відсутності відповідних інвестицій. Прикладом третього типу виклику є потреба у будівництві дитячих притулків, заснована на негативних громадських реаліях, підтверджених дослідженнями соціологів, що показують наявність тисяч бездомних дітей на вулиці.

Розглянуті типи інвестиційних проектів стають елементами планування соціального комплексу і формування соціальної політики, особливо на рівні регіону [3, с. 42]. Такі проекти можуть бути покладені в основу планування тих або інших соціальних заходів, розробки конкретних дій, які мають бути здійснені в найближчому і віддаленому майбутньому. Інвестиції стають першим кроком для того, щоб забезпечити перспективну діяльність соціального комплексу регіону.

Основними проблемами соціального комплексу регіону, на рішення яких, на нашу думку, має бути спрямована інвестиційна політика, являються такі:

- ✦ загальне зменшення за останні 10 років кількості об'єктів соціальної сфери, обсягів і асортименту послуг, що робляться населенню [4, с. 485]. Багато в чому це пов'язано з недоліками і витратами процесів приватизації організацій соціальної сфери (втрата профілю роботи, переобладнання раніше займаних площ під інші цілі та ін.);
- ✦ істотна зміна галузевої структури соціальної сфери, що часто не відбиває реальної потреби населення і грошових прибутків малозабезпечених груп населення;
- ✦ слабе врахування соціально-демографічних чинників при інвестуванні в соціальну сферу, регулюванні і прогнозуванні розвитку її установ;
- ✦ регіональні відмінності в рівні життя населення, часто не обумовлені соціально-економічним станом території;
- ✦ необґрунтоване перенесення відповідальності за рішення багатьох соціальних проблем з національного на регіональний рівень без надання відповідної фінансової, інвестиційної і організаційно-економічної допомоги;
- ✦ відсутність уніфікованого і єдиного підходу, і, як наслідок цього, втрата комплексності в рішенні соціальних проблем у національних органах управління. Особливо важливо відмітити, що при цьому більшість національних структур

у своїй роботі керується власними теоретичними концепціями і розробками;

- ✦ диференціація прибутків і витрат населення на послуги підприємств соціального комплексу, що усе більш посилюється у міру розвитку ринкових стосунків;
- ✦ інтенсивне зростання розмірів «тіньового» сектора в соціальному комплексі, що не лише призводить до скорочення податків і криміналізації соціальної сфери, але і виводить ці підприємства з нормальної конкурентної боротьби;
- ✦ недостатня підготовка регіонів для проведення роботи по скороченню субсидій з бюджетів усіх рівнів на житлово-комунальне і міське (муніципальне) господарство. Не продумана система здійснення адресної соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення. Непрозорість фінансово-економічного стану житлово-комунального господарства регіонів робить їх непривабливими для інвесторів, як приватних, так і інституціональних.

В умовах обмеженості інвестицій потрібне постійне ранжирування проблем соціальної сфери з метою концентрації ресурсів на рішення першочергових завдань і організації методичної роботи, сприяючої реалізації вибраної інвестиційної політики.

У нових економічних умовах істотно змінюються функції місцевих органів влади по розробці і реалізації інвестиційної політики в соціальній сфері. До числа основних чинників, що сприяють концентрації і раціональному розподілу інвестиційних ресурсів соціального комплексу регіону, відносяться:

- ✦ розвиток ринкових стосунків у сфері нерухомості, без яких стосунки власності не можуть стати повноцінними і являються однією з серйозних перешкод до росту інвестиційної привабливості об'єктів соціального комплексу;
- ✦ розробка пропозицій по реорганізації соціального комплексу промислових підприємств і організації, шляхом його раціональної консолідації в першу чергу, через його передачу місцевим органам влади;
- ✦ організація робіт по здійсненню інвестиційних програм, що забезпечують економію ресурсів (тепло, електроенергія, води і тому подібне) в установах соціального комплексу, що особливо актуально в умовах зниження бюджетного фінансування.

Залучення інвестицій в соціальний комплекс регіону в умовах євроінтеграційного вектора розвитку України стає можливим тільки в умовах існування різноманітних форм власності. Присутність власників у соціальній сфері, здатних нести повну відповідальність за результати праці, можливість їх швидкої зміни у рамках чинного законодавства у разі потреби, отримання прав власності на вкладений капітал є необхідними чинниками, що сприяють залученню інвестицій у соціальний комплекс.

Відсутність економічних і юридичних санкцій за недотримання узятих на себе зобов'язань по здійсненню

інвестицій, а також можливість зберегти профіль підприємства тільки формально (робити послуги або реалізувати товари на незначній частині площ), призвели до того, що багато установ соціального комплексу в ході приватизації було закрито, змінили профіль своєї діяльності або значно скоротили обсяг вироблюваних товарів і послуг.

Проведений аналіз показав, що між приватизацією та інвестиційними процесами спостерігається тісний зв'язок. У найперші роки приватизації велика кількість обігових і інвестиційних коштів керівниками підприємств через різні дочірні структури було спрямовано на викуп власних акцій у працівників підприємства, держави, у тому числі на придбання приватизаційних чеків, для участі в чекових аукціонах і інвестиційних торгах. Таким чином, інвестиційна складова засобів, що знаходилися у підприємств, яка не встигла в директивній економіці досягти розмірів, необхідних для реального впливу на вирішення питань розвитку підприємств, у ході процесів приватизації істотно знизилася.

Процедури, використані в ході процесу приватизації, не сприяли припливу на підприємства соціальної сфери інвестицій, попри те, що це було одним з важливих завдань процесу роздержавлення власності.

Аналіз показував, що на процеси формування нових ринкових стосунків у видах діяльності соціальної сфери більший вплив зробили не процеси приватизації, а зусилля, які були спрямовані на формування законодавчо оформленої, багатокладної економіки. Нині у муніципальних утвореннях власні податкові прибутки складають в різних регіонах не більше 5-6% від загальних прибутків місцевих бюджетів. У переважній більшості регіонів України основна проблема, з якою сьогодні стикаються керівники органів місцевої влади, – постійний брак коштів не лише на здійснення інвестиційних програм і проектів, але і на поточне фінансування діяльності муніципальних утворень.

У ході розгляду питання про залучення інвестицій в муніципальні утворення необхідно звернути основну увагу на позабюджетні джерела фінансового забезпечення муніципальних утворень, у тому числі, для розвитку соціального комплексу.

Залучення інвестицій в розвиток соціального комплексу, ефективне використання інвестиційного потенціалу регіонів і муніципальних утворень є стратегічним стержнем економічної політики муніципалітетів. Жодній державі у світі не вдавалося добитися економічної стабільності без залучення інвестицій на регіональному рівні, в конкретні територіальні об'єкти.

У країнах з розвинутою ринковою економікою муніципалітети вдаються до значних фінансових запозичень на ринку цінних паперів. У цих країнах основним джерелом позикових коштів для здійснення інвестиційних проектів разом з випуском цінних паперів є муніципальні позики і кредити. Для розвитку системи муніципальних позик у багатьох державах приймаються спеціальні програми. Зокрема, уповноважені державні установи субсидують процентні ставки за банківськими кредитами для муніципалітетів, чого немає сьогодні в Україні. Якщо муніципалітет збирається взяти кредит,

то існують різні обмеження, жорсткіші, ніж для регіонів, хоча вони повинні мати рівні економічні права.

У зв'язку з реформою муніципальних органів влади істотно зростає їх значення в розвитку соціальної сфери місцевих територіальних утворень [5, с. 151]. Планована реформа житлово-комунального господарства покладе на місцеву владу додаткові і досить складні завдання, успішне рішення яких багато в чому залежатиме від фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні муніципалітетів. Нині в Україні середня забезпеченість місцевих бюджетів власними джерелами засобів не перевищує 10 відсотків.

Пріоритетними напрямками збільшення фінансової самостійності муніципалітетів повинно стати:

- ✦ перерозподіл ресурсів між регіонами України і муніципальними утвореннями на користь останніх;
- ✦ збільшення повноти збирання податків з господарських суб'єктів території;
- ✦ ефективна комерційна діяльність підприємств і організацій, у тому числі по наданню населенню додаткових платних послуг і т. д.

Важливим засобом рішення територіальних соціальних проблем і залучення засобів в необхідні інвестиційні проекти можуть стати муніципальні цінні папери, у тому числі, облігації муніципальних позик, що є цінними паперами, які випускаються муніципальними органами влади. До теперішнього часу під муніципальними розумілися облігації, які випускали регіони, що є принципово невірним. Неабиякою мірою це було обумовлено повною відсутністю дійсно муніципальних цінних паперів. Існуюча юридична база дозволяє місцевим органам влади використовувати цінні папери як важливу складову частину інвестиційної політики муніципалітетів для управління і розвитку соціального комплексу на підвідомчій території. Муніципальні утворення, що навіть мають невелику чисельність населення, але територіально відособлені, мають більше шансів успішно здійснити випуск облігацій, ніж муніципалітети, розташовані у великому або середньому за чисельністю місті. Це пов'язано з тим, що в першому випадку підприємства або установи соціального комплексу носять більше відособлений характер, ніж в умовах, коли об'єкт, що знаходиться на одній території, обслуговує населення, яке проживає в інших муніципальних утвореннях.

Дослідження дають підстави стверджувати, що з урахуванням специфіки роботи підприємств і установ соціального комплексу, необхідності довгострокових вкладень в нього, публічності, прозорості та контролю позик основним набувачем муніципальних цінних паперів повинне стати населення, чії грошові кошти можуть послужити основою для фінансування і інвестування в муніципальне господарство, передусім, в об'єкти житлово-комунального господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, спорту.

ВИСНОВКИ

1. Проведений в ході дослідження аналіз показав, що основними цільовими установками інвестиційної

політики в соціальному комплексі на регіональному рівні можна вважати:

- ✦ створення сприятливого інвестиційного клімату, що сприяє залученню засобів комерційних організацій, іноземних інвесторів в окремі види діяльності, організації і підприємства соціального комплексу: правової бази, системи соціально-економічних заходів по стимулюванню інвесторів, чіткого комплексу організаційних процедур, що регламентують дії на цьому сегменті ринку усіх зацікавлених учасників (інвесторів, представництв національних структур і місцевих органів влади, населення та ін.);
- ✦ виконання рішень національних законодавчих і виконавчих органів влади з питань соціальної політики, у т. ч. у сфері інвестицій. Розробка і ухвалення регіональних законопроектів на додаток до національних законодавчих документів і правил з їх виконання, звернення із законодавчими ініціативами в найвищі органи влади;
- ✦ згладжування за допомогою активної інвестиційної політики протиріч і перекосів в соціальній сфері, у тому числі і тих, які утворилися із-за недосконалості законодавства, а також протиріч в ньому. Нерівномірність розвитку окремих регіонів, наявність у них специфічних соціальних проблем часто викликає необхідність швидкого реагування на проблеми, що загострилися;
- ✦ розробку інвестиційних розділів у середньострокових і довгострокових планах і прогнозах як найважливішій складовій перспективного розвитку регіону. Соціальні розділи в стратегічних планах міст, у Програмі стабілізації економіки міста, Генеральному плані міста на новий розрахунковий термін в інших перспективних документах повинні містити різну інформацію про тенденції розвитку окремих джерел інвестування, обсяги коштів, вартість інвестиційних ресурсів, за допомогою яких можлива розробка сценаріїв і варіантів соціального розвитку регіону в майбутньому;
- ✦ участь у складанні і реалізації регіональних розділів національних цільових соціальних програм і національних інвестиційних програм, що розробляються національними міністерствами і відомствами;
- ✦ досягнення комплексності в рішенні окремих соціальних проблем, у першу чергу, з метою економії коштів і ресурсів, а також їх ефективного використання. У даному випадку під комплексністю в рішенні соціальних проблем нами розуміється врахування взаємин і взаємозв'язків максимально можливого числа організацій і установ, що мають відношення до вирішення певної соціальної проблеми; облік можливих джерел фінансування та інвестування; проведення аналізу можливих наслідків від рішень, що приймаються, а також різні варіанти таких наслідків;
- ✦ визначення пріоритетів у напрямі коштів на рішення окремих соціальних проблем, найбільш важливих для конкретного регіону.

2. У ході дослідження нами були проаналізовано, узагальнено та сформульовано організаційно-методичні принципи, реалізація яких сприяє тому, щоб муніципальні цінні папери стали істотним каналом залучення грошових коштів для фінансування соціальних об'єктів. Вони полягають у такому:

- ✦ умовою зниження фінансових ризиків повинен стати розроблений з урахуванням чинного законодавства порядок взаємодії усіх зацікавлених сторін у процесі рішення проблем з виконанням муніципальними органами своїх зобов'язань;
- ✦ для залучення інвесторів має бути забезпечене формування на регіональному рівні і доведення до муніципальних органів програми реалізації конкретних інвестиційних проектів, що реально сприяють благоустрою території, роботі житлово-комунальних служб, розвитку системи дошкільної освіти, дитячого дозвілля і іншому;
- ✦ окремим напрямом, що сприяє припливу інвестицій в міське господарство, повинно стати підвищення рівня муніципального менеджменту. Завдання приведення у відповідність компетенції місцевого самоврядування і наявних, а тим більше планованих на майбутнє, фінансових ресурсів, є одним з найважливіших. Випуск і звернення муніципальних облігацій, навіть з урахуванням залучення спеціалізованих фірм, працюючих на ринку цінних паперів, вимагають адекватного розуміння муніципальними службовцями фундаментальних основ теорії і практики муніципальних фінансів;
- ✦ з метою захисту прав інвесторів необхідно створити конструктивно просту і технологічно дієву систему моніторингу і контролю за муніципальними запозиченнями в цілому і муніципальними облігаційними позиками, зокрема. Контроль за муніципальними фінансами повинен здійснюватися як вищими органами управління, так і спеціальними спостережливими комітетами (якщо йдеться про муніципальні позики) і радами кредиторів (якщо йдеться про пряме запозичення). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Куценко В. І.** Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) / В. І. Куценко. – Ніжин : Вид-во «Аспект-поліграф», 2008. – 818 с.
2. **Пакуліна А. А.** Взаємодія державних владних структур і господарюючих суб'єктів при управлінні сталим соціальним розвитком / А. А. Пакуліна, С. Л. Пакулін // *Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Strategiczne pytania światowej nauki – 2012»]* (07-15 lutego 2012 roku). Volume 9. *Ekonomiczne nauki: Przemysł. Nauka i studia*, 2012. – S. 22 – 25.
3. **Пакуліна А. А.** Національна модель формування регіональної соціальної економіки та політики / А. А. Пакуліна, С. Л. Пакулін // *Материали за 5-а международна научна практична конференция, «Край на научното развитие».* –

2010 (17-25 януари 2010 год). – Том 8. *Икономики*. София. – «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2010. – С. 42 – 44.

4. **Пакуліна А. А.** Розвиток матеріально-технічної бази соціальної сфери регіону / А. А. Пакуліна, С. Л. Пакулін // *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. Випуск 248: В 6 т. – Том III. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 482 – 486.

5. **Пакуліна А. А.** Соціальна орієнтація економіки і розвиток соціальної сфери / А. А. Пакуліна, О. О. Топчій // *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. Випуск 260: В 6 т. – Том I. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 150 – 154.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

ДУНСЬКА А. Р.

УДК 330.341.1

Дунська А. Р. Передумови формування інноваційного механізму розвитку промислових підприємств

У статті визначено передумови формування інноваційного механізму розвитку промислового підприємства, а саме: галузева специфіка інноваційного розвитку; масштаби інноваційної діяльності підприємства; інноваційний потенціал підприємства; використання системи діагностики в інноваційній сфері досліджуваного об'єкта; забезпечення належного рівня якості інновацій; формування адекватної системи критеріїв для оцінки ефективності інновацій. Докладно розглянуто сутність кожного чинника та його вплив на процес формування інноваційного механізму розвитку промислових підприємств.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, інноваційний механізм, промислове підприємство.

Рис.: 1. **Бібл.:** 14.

Дунська Алла Рашидівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: alsu@i.ua

УДК 330.341.1

Дунская А. Р. Предпосылки формирования инновационного механизма развития промышленных предприятий

В статье определены предпосылки формирования инновационного механизма развития промышленного предприятия, а именно: отраслевая специфика инновационного развития; масштабы инновационной деятельности предприятия; инновационный потенциал предприятия, использование системы диагностики в инновационной сфере исследуемого объекта; обеспечение надлежащего уровня качества инноваций; формирование адекватной системы критериев оценки эффективности инноваций. Подробно рассмотрена сущность каждого фактора и его влияние на процесс формирования инновационного механизма развития промышленных предприятий.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие, инновационный механизм, промышленное предприятие.

Рис.: 1. **Библ.:** 14.

Дунская Алла Рашидовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: alsu@i.ua

UDC 330.341.1

Dunskaya A. R. Background of Forming of Innovative Mechanism of Development of Industrial Enterprises

In this article is defined the background of innovative mechanism of industrial enterprises, namely: industrial specificity of innovative development; scale of innovative activity of enterprise; innovative potential of enterprises; the use of diagnostics in the field of innovation research object; ensuring an appropriate level of quality of innovation; the formation of adequate criteria for evaluate the effectiveness of innovation. Detailed the nature of each factor and its impact on the development of innovative mechanism of industrial enterprises.

Key words: innovation, innovation development, innovative mechanism, industrial enterprise.

Pic.: 1. **Bibl.:** 14.

Dunskaya Alla R. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: alsu@i.ua

Головними завданнями, які стоять сьогодні перед нашою державою можна вважати, по-перше, забезпечення інтенсивного випереджального розвитку економіки, по-друге, – активну участь у глобалізаційних процесах на гідному рівні. Ключем для вирішення обох завдань є формування і втілення моделі інноваційного оновлення економіки нашої країни, основу якої має скласти інноваційний розвиток промислових підприємств, як бази для відтворювальних процесів в економіці в цілому. При цьому вже мало просто створити відповідні умови для здійснення інноваційної діяльності промисловими підприємствами, необхідно створити інноваційний механізм розвитку промислових підприємств, який дозволить активізувати інноваційні перетворення в національній економіці і посилити її конкурентні позиції на світовому рівні.

Дослідженню інноваційної проблематики приділено значну увагу в роботах багатьох вітчизняних учених: В. Александрової, О. Амоші, Ю. Бажала, В. Гейця, Б.

Гриньова, А. Гальчинського, Л. Федулової та інших [1, 2, 3, 4, 5]. Серед зарубіжних дослідників, які здійснили значний вклад у розвиток теорії інновацій, варто відзначити Р. Акоффа, П. Друкера, П. Завліна, Д. Львова, М. Портера, Б. Твіса, В. Трапезнікова, А. Трифілову, Р. Фостера, М. Хучека, Й. Шумпетера та інших [6, 7, 8, 9, 10, 11].

Проте, незважаючи на достатньо ґрунтовні і різнопланові дослідження складових інноваційного розвитку, відсутні дослідження питань можливості формування ефективного інноваційного механізму розвитку промислових підприємств з урахуванням визначення передумов щодо формування зазначеного механізму.

Отже, мета даної статті полягає у визначенні передумов формування інноваційного механізму розвитку сучасних промислових підприємств в Україні.

Формування інноваційного механізму розвитку промислового підприємства має ґрунтуватися на комплексному вивченні основних аспектів функціонування підприємства та відбуватися з урахуванням передумов,

що забезпечують ефективне управління інноваціями на підприємствах.

Дослідження закономірностей розвитку промислових підприємств та особливостей управління інноваційною діяльністю на підприємствах дозволило визначити такі передумови формування інноваційного механізму розвитку промислового підприємства:

- ✦ галузева специфіка інноваційного розвитку;
- ✦ масштаби інноваційної діяльності підприємства;
- ✦ інноваційний потенціал підприємства;
- ✦ використання системи діагностики в інноваційній сфері досліджуваного об'єкта;
- ✦ забезпечення належного рівня якості інновацій;
- ✦ формування адекватної системи критеріїв для оцінки ефективності інновацій.

Розглянемо більш докладно кожний з наведених чинників.

Особливість управління інноваціями на окремому підприємстві визначається галуззю, в якій працює підприємство. Ефективність побудови інноваційного механізму розвитку підприємства залежить від того, наскільки глибоко враховано всі особливості та специфіка галузі.

Сьогодні інноваційний механізм розвитку підприємств має бути спрямованим в першу чергу на розв'язання проблеми низької конкурентоспроможності продукції з тим, щоб мати змогу ефективно конкурувати на світовому ринку.

Досягнення високої конкурентоспроможності можливе за умови, коли реалізація інноваційного механізму розвитку промислових підприємств буде спрямована в першу чергу на створення нових можливостей, нових компетенцій, формування нових ринків, оновлення асортименту продукції, технологічні зміни, постійне вдосконалення процесу управління, забезпечення високої якості продуктивних, технологічних, організаційно-управлінських інновацій.

Формування інноваційного механізму розвитку промислових підприємств не можливо без урахування масштабів інноваційної діяльності того чи іншого підприємства. Адже характер інноваційного розвитку і масштаби інноваційної діяльності підприємства певною мірою визначають спроможність підприємства не лише сприймати інноваційні зміни ззовні, а й генерувати їх, а отже дають підстави віднести підприємство до певного інноваційного типу.

Визначальним елементом можливості організації здійснення інноваційної діяльності є інноваційний потенціал, який представляє собою сукупність елементів, необхідних для рішення конкретних виробничих задач та відображаючих готовність організації до їх рішення. Саме через розвиток інноваційного потенціалу відбувається розвиток всіх виробничо-господарських ланок підприємства. Розвиток підприємства має стратегічний характер, оскільки розглядається як реакція на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Стан інноваційного потенціалу підприємства безпосередньо впливає на характер інноваційного механізму розвитку підприємства, а отже є важливою передумовою ефективного управління інноваціями на підприємстві.

Наступною передумовою формування інноваційного механізму розвитку промислових підприємств є адекватне використання системи діагностики підприємства. Своєчасне виявлення змін у зовнішньому середовищі підприємства, негативних імпульсів у інноваційному процесі та використання адекватних, гнучких підходів для їх ліквідації є однією із основних умов успішного функціонування і розвитку будь-якого підприємства. Проте при існуючій на багатьох промислових підприємствах системі оцінки стану господарської діяльності як загалом, так і в розрізі окремих підрозділів і етапів виробничого процесу, зробити це дуже складно. Як показали проведені нами дослідження, дана система основана на принципах періодичного отримання і обробки оперативної і поточної інформації за встановленим переліком показників, які не відображають всього спектру можливих відхилень від заданих параметрів виробничої діяльності.

Важливим моментом застосування діагностичних принципів в інноваційній сфері є розробка методологічної бази інноваційної діагностики, об'єктами якої можуть бути окремі інновації, інноваційні проекти, програми, інноваційні стратегії, інноваційні процеси та інноваційна діяльність на підприємстві в цілому. Для отримання висновку про стан інноваційної сфери необхідно розробити систему критеріїв, яка буде відповідати меті дослідження та буде враховувати особливості об'єкта діагностики.

Найчастіше основу діагностичних досліджень складає процес порівняння обраного об'єкта з еталоном для виявлення відхилень. Якщо об'єктом є окрема інновація, її порівнюють з найкращими вітчизняними та зарубіжними аналогами. Принциповою особливістю інноваційної сфери є те, що в даному випадку відхилення від параметрів базового еталону носять позитивний характер, оскільки визначають рівень новизни об'єкта, що діагностується.

Ще однією формою діагнозу є визначення належності об'єкта до певного класу чи сукупності. В інноваційній сфері прикладом такої діагностики може бути віднесення об'єкта до принципово нових зразків техніки, тих, що відповідають світовому рівню або відносяться до вдосконалених раніше реалізованих ідей. Однак з урахуванням особливостей інноваційної сфери наявність великої кількості модифікуючих нововведень не можна розглядати як негативний результат діагностики. Цю інформацію необхідно доповнити даними про стан інноваційних досліджень в галузі, про поточні та перспективні потреби виробництва принципово нових продуктів тощо.

Третім типом діагнозу, що широко застосовується, є розгляд об'єкта як унікальне поєднання ознак. У даному випадку відсутня статична та інша інформація, оскільки відсутня база порівняння. Це найбільш цікавий вид діагностики з урахуванням особливостей інноваційної сфери, оскільки дозволяє досліджувати об'єкти виходячи з їх принципової новизни і як наслідок отримувати інформацію про успішність інноваційної стратегії підприємства.

У діагностиці розрізняють дві основні системи заходів: тестову, коли об'єкт вивчається за допомогою спеціально організованих тестових впливів, і функціо-

нальну, коли аналізується інформація пов'язана із функціонуванням об'єкта.

В умовах інноваційної діагностики з однаковим успіхом можуть використовуватися засоби як тестової, так і функціональної діагностики. Особливу вагу набуває застосування діагностичних досліджень на етапах моделювання новинки з метою вивчення його техніко-економічних характеристик, особливостей експлуатації в різних умовах тощо. Результати інноваційного діагнозу є найбільш цінними на стадії прогнозування реакцій об'єкта на ті чи інші впливи при виборі альтернативних стратегій розвитку підприємства.

Важливим фактором, що впливає на вибір засобів і методів аналізу є час. Залежно від наявного періоду часу рекомендують використовувати різні види діагностики. Так, коли стан об'єкта оцінюється на певний період часу, то такий вид діагностики називається діагностикою статичного стану. Якщо об'єкт оцінюється протягом певного періоду часу, то це діагностика процесу.

Окрім цих двох видів виділяють й інші форми діагностичних досліджень залежно від форми організації процесу діагностики, а саме: *аналітичну діагностику*, яка заснована на дослідженні статистичної інформації, використанні методів економічного аналізу тощо; *експертну діагностику*, яка здійснюється на основі інформації, що отримується в результаті спеціальних експертних опитувань, та *діагностика на моделі*, що представляє собою процес отримання інформації про об'єкт за допомогою модельних імітацій.

Використання засобів і методів діагностики дозволить отримати необхідні дані про стан та перспективи розвитку об'єкта в майбутньому, що складають основу для формування інноваційного механізму розвитку промислового підприємства.

Інноваційний механізм розвитку підприємства має на меті активізувати інноваційну діяльність підприємства, результатом якої є різного роду інновації. Отже ще однією вагомою передумовою для формування інноваційного механізму розвитку підприємства є забезпечення якості відповідних інновацій.

Якість товару можна визначити як ступінь відповідності сукупності характеристик і властивостей товару сукупності потреб і очікувань покупців з врахуванням ціни, яку він готовий заплатити. Якість – поняття відносне, адже кожному очікуваному рівню якості на прийнятому діапазоні цін відповідає певний набір вигод. Підприємство повинне забезпечувати прийнятний рівень якості продукції, який відповідає вимогам споживачів для даного рівня цін.

Покупці сприймають товар як набір властивостей, тому для управління якістю доцільно розбити певну якість на складові, щоб встановити норми або стандартні вимоги до кожної з них. Ламбен Ж.-Ж. [12] пропонує враховувати такі складові якості:

- ✦ *функціональна відповідність*: здатність товару правильно виконувати базову функцію;
- ✦ *додаткові функції*: діапазон можливостей товару за межами базової функції;

- ✦ *нормативні відповідності*: дотримання норм, стандартів на заявленому рівні досконалості;
- ✦ *надійність*: відсутність збоїв або дефектів в роботі протягом заданого періоду;
- ✦ *сприйняття*: репутація, імідж товару або марки.

Питання забезпечення належного рівня якості інновації доцільно розглядати в контексті всіх етапів її життєвого циклу: розробки новачки, виробництва і використання товару в категоріях конкурентоспроможності і прибутковості.

Прагнення досягти високого рівня прибутковості у майбутньому вимагає оптимізації відповідних витрат. Однак слід пам'ятати, що кінцева величина витрат впливає на формування ціни на інновацію, яка повинна бути конкурентоспроможною на ринку і відповідати ціні, яку готовий заплатити споживач.

На сьогоднішній день відсутня загально визнана класифікація витрат на якість нової продукції. Тому на практиці виникають значні труднощі в плані їх обліку і аналізу, особливо при оцінці взаємозв'язку між даними витратами і кінцевими результатами інноваційної стратегії.

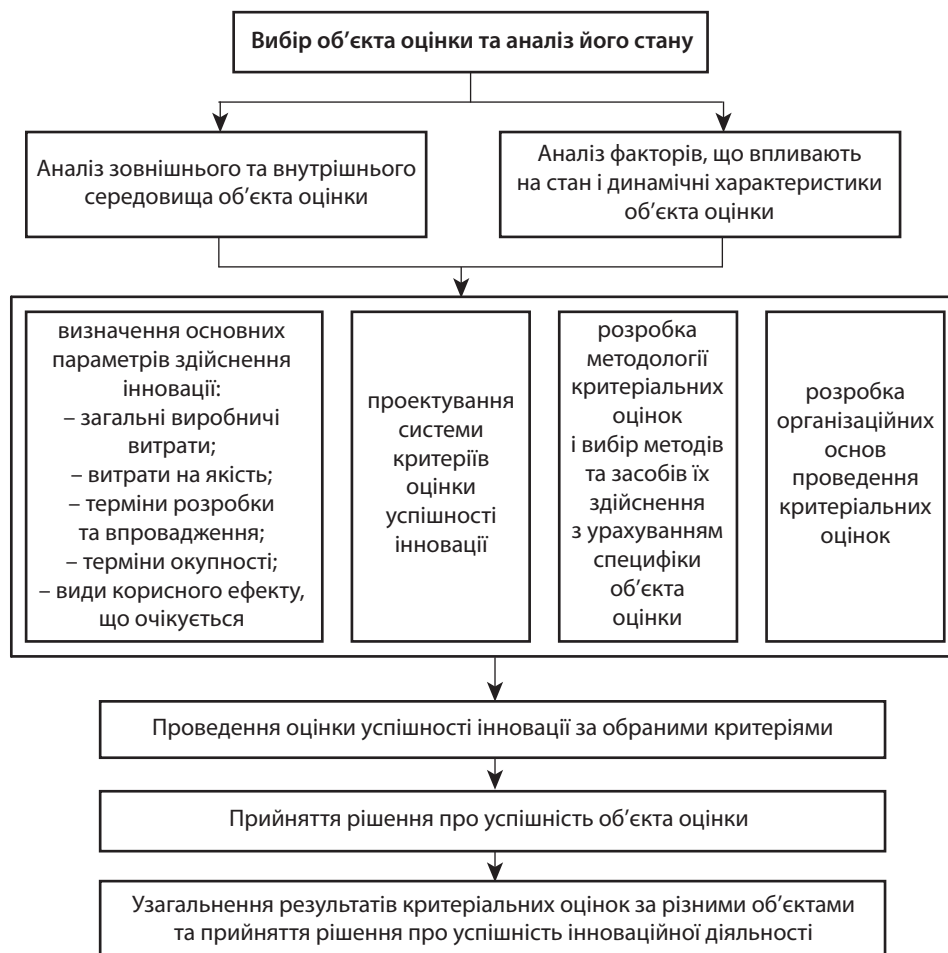
Проблеми методології витрат на якість нової продукції належать до одного з функціональних напрямків менеджменту – менеджменту якості. Тому ми не будемо детально зупинятися на аналізі існуючих точок зору і підходів до їх рішень. Відмітимо лише, що оцінка рівня конкурентоспроможності продукції з урахуванням витрат на її якість є одним із основних моментів формування цілісної концепції управління інноваціями на підприємствах.

Наступним чинником ефективного управління інноваціями на підприємствах є вибір відповідної системи критеріїв для визначення рівня конкурентоспроможності продукції. При цьому найчастіше розглядають або той вид продукції, який освоєний підприємством і має найбільшу питому вагу в загальному обсязі випуску у вартісному і натуральному вираженні, або абсолютно новий продукт, за рахунок якого виробник прагне посилити свої ринкові позиції.

Складність формування даної системи критеріїв випливає з характеру та особливостей інноваційної діяльності. Адже відомо, що економічне використання інновацій з метою отримання прибутку передбачає оцінку результатів їх експлуатації, яка, звісно, ускладнена, оскільки корисний ефект досліджень та розробок проявляється в різноманітних формах та важко піддається визначенню [6].

Однак, враховуючи структуру процесу досліджень та розробок, можна виділити основні етапи створення критеріальних оцінок ефективності інновації, які дозволять зробити висновок про успішність інноваційного розвитку підприємства (рис. 1).

Особливістю систем критеріїв оцінки інновацій є і те, що для них більшою мірою, ніж для критеріїв оцінок інших об'єктів, проблематично забезпечити надійність кінцевих результатів, їх реальність і достовірність, оскільки відмінною рисою інноваційної діяльності є її невизначеність та висока ступінь ризику.

Рис. 1. Процес формування та використання системи критеріїв оцінки успішності інновацій на підприємстві

Залежно від стадії інноваційного циклу можна виділити декілька рівнів невизначеності. Так, максимальна невизначеність кінцевих результатів властива фундаментальним і прикладним дослідженням і розробкам. Середній рівень невизначеності має технологічне освоєння новаций, виробництво нових продуктів. Мінімальна відносна невизначеність характерна поширенню інновації та експлуатації.

Тому при визначенні критеріїв оцінки інновацій і інноваційної стратегії доцільно розмежовувати показники, які використовуються на різних стадіях інноваційного циклу.

Грунтуючись на викладеному, у системі критеріїв оцінки ефективності інновацій на підприємстві можна виділити дві підсистеми. Перша підсистема критеріальних оцінок використовується в процесі прийняття рішень про доцільність того чи іншого проекту досліджень і розробок, друга підсистема – на стадії завершення інноваційного проекту для характеристики відповідності одержаних результатів очікуванню.

Обидві системи будуються на основі інформаційних даних, які характеризують:

- ✦ характер проекту – оборонний чи наступальний та його відповідність загальній інноваційній стратегії підприємства;
- ✦ особливості етапів та стадій інноваційного циклу;

- ✦ масштаби і значущість досліджень та розробок з точки зору їх практичного використання;
- ✦ унікальність та рівень новизни досліджень та розробок;
- ✦ терміни виконання інноваційного проекту;
- ✦ джерела фінансування;
- ✦ учасників проекту та умови їх залучення.

Як показують чисельні практичні й теоретичні дослідження у сфері вибору критеріїв оцінки інновацій [6, 13, 14], їх конкретний перелік залежить від особливостей об'єкта оцінки, умов, технічних і організаційних можливостей і не обмежується традиційними показниками, що характеризують процес досліджень та розробок, такими як витрати на дослідження з точки зору прибуткового використання коштів, число розробників, необхідних для ефективного вирішення завдання, тривалість періоду розробки до отримання комерційного ефекту, ступінь концентрації персоналу та коштів, техніко-економічний рівень.

Тому вважаю, що особливої необхідності жорстко регламентувати перелік критеріальних оцінок немає. При цьому обов'язково у сферу оцінки повинні ввійти інноваційні характеристики об'єкта, що досліджується, «класичні» прийоми оцінки ефективності інноваційної діяльності, які базуються на співставленні витрат і результатів досліджень і розробок, а також критерії якісних змін у системі, такі, наприклад, як підвищення рівня

інноваційної активності персоналу. Важливим фактором в процесі відбору критеріїв є їх відповідність загально-економічній стратегії підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, процес формування інноваційного механізму розвитку промислових підприємств залежить від різного роду факторів. Аналіз їх сутності, причин виникнення та характер впливу на окремі сфери діяльності підприємства складає підґрунтя для розробки ефективного інноваційного механізму розвитку підприємства. Разом з тим, не можливо передбачити всі фактори, і в першу чергу ті негативні ситуації, що можуть виникнути в процесі інноваційних перетворень, оскільки часто вони не залежать від господарського суб'єкту і складно піддаються прогнозуванню. Це необхідно враховувати при створенні концептуальної схеми інноваційного механізму і прагнути, щоб розроблений механізм був здатним забезпечити прийняття нестандартних інноваційних рішень організаційного та управлінського характеру у відповідності із вимогами виробництва. Питання розробки концептуальної схеми інноваційного механізму розвитку промислових підприємств складають основу подальших досліджень автора. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення [Текст] / О. І. Амоша [та ін.]; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк: [б. в.], 2007. – 328 с.
2. **Бажал Ю. М.** Економічна теорія технологічних змін [Текст]: навч. посібник / Ю. М. Бажал; Міжнародний фонд «Відродження». – К.: Заповіт, 1996. – 240 с.
3. **Геєць В. М.** Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку [Текст]: [монографія] /

В. М. Геєць; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. – К.: [б. в.], 2009. – 863 с.

4. **Гриньов А. В.** Управління інноваційним розвитком промислових підприємств у глобальному середовищі [Текст]: [монографія] / А. В. Гриньов, Т. В. Деділова; Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. – Х.: ХНАДУ, 2008. – 148 с.

5. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика [Текст] / Л. І. Федулова [та ін.]; ред. Л. І. Федулова; НАН України, Інститут економічного прогнозування. – К.: Основа, 2005. – 550 с.

6. **Завлин П. Н.** Оценка эффективности инноваций [Текст] / П. Н. Завлин, А. В. Васильев. – С.Пб.: Бизнес-пресса, 1998. – 215 с.

7. **Львов Д. С.** Эффективное управление техническим развитием / Д. С. Львов. – М.: Экономика, 1990.

8. **Санто Б.** Инновации как средство экономического развития / Б. Санто. – М.: Прогресс, 1991. – 255 с.

9. **Твисс Б.** Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М.: Экономика, 1989. – 281 с.

10. **Трифилова А. А.** Оценка эффективности инновационного развития предприятия / А. А. Трифилова. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 302 с.

11. **Шумпетер Й. А.** Теорія економічного розвитку [Текст]: дослідж. прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та екон. циклу / Й. А. Шумпетер; пер. [з англ.] Василя Старка. – К.: Києво-Могилянська академія, 2011. – 242 с.

12. **Ламбен Ж.-Ж.** Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен; пер. с франц. – СПб.: Наука, 1996.

13. **Крылов Э. И., Журавкова И. В.** Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: Учеб. Пособие. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 384 с.

14. **Николаев А. И.** Инновационное развитие и инновационная культура // Наука и инновации, 2001. – № 2. – С. 54 – 64.

ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ТА ОНТОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

ЛАБУНЬСКА С. В.

УДК 657.421.3

Лабунська С. В. Формування методологічної та онтологічної парадигм управління інноваційною діяльністю підприємства

На основі монографічного аналізу проведено уточнення засад формування парадигмальних положень дослідження проблем становлення та функціонування системи управління інноваційною діяльністю як складової системи загального менеджменту підприємства; проведено структурне декомпозирування парадигмальних положень за змістовними рівнями. Наведене авторське визначення поняття «парадигма прикладного економічного дослідження» та обґрунтовано особливості його застосування в наукових дослідженнях, присвячених проблемам ефективного управління інноваційною діяльністю підприємства.

Ключові слова: парадигма прикладного економічного дослідження, інноваційна діяльність, управління інноваційною діяльністю підприємства.

Табл.: 1. **Бібл.:** 13.

Лабунська Світлана Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: svetlana.lab@gmail.com

УДК 657.421.3

Лабунская С. В. Формирование методологической и онтологической парадигм управления инновационной деятельностью предприятия

На основе монографического анализа уточнены основы формирования парадигмальных положений исследования проблем становления и функционирования системы управления инновационной деятельностью как составляющей системы общего менеджмента предприятия; проведена структурная декомпозиция парадигмальных положений по смысловым уровням. Приведено авторское определение понятия «парадигма прикладного экономического исследования» и обоснованы особенности его применения в научных исследованиях, посвященных проблемам эффективного управления инновационной деятельностью предприятия.

Ключевые слова: парадигма прикладного экономического исследования, инновационная деятельность, управление инновационной деятельностью предприятия.

Табл.: 1. **Библ.:** 13.

Лабунская Светлана Витальевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: svetlana.lab@gmail.com

UDC 657.421.3

Labunskaya S. V. Formation of Methodological and Ontological Paradigms of Enterprise Innovation Activities

Based on the monographic analysis paper specifies paradigm of the research in sphere of formation and functioning of the innovation management as a component of overall management of the company. Paper describes a structural decomposition of paradigm on semantic levels. The author's definition of concept «paradigm of applied economic research» is proposed and particularities of this concept in research on the problems of effective innovation management are distinguished and discussed.

Key words: paradigm of applied economic research, innovation activity, innovation activity management.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 13.

Labunskaya Svetlana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: svetlana.lab@gmail.com

Сучасні умови господарювання як вітчизняних, так і зарубіжних підприємств характеризуються, з одного боку, подальшим прискоренням науково-технічного прогресу, який приводить до підвищення рівня технологічного укладу економік більшості розвинутих країн і викликає посилення конкурентної боротьби між виробниками на споживчому ринку. З іншого боку, економічне середовище діяльності суб'єктів характеризується нестабільністю та кризовим розвитком світової економіки, що спричиняє перерозподіл інвестиційних потоків світового капіталу та обмежує доступ до фінансових ресурсів. Таке становище обумовлює необхідність підвищення ефективності управління витратами підприємства, що спрямовуються на інноваційну діяльність, та ефективного використання його економічного потенціалу.

За сучасних умов, в економічних дослідженнях, що спрямовані на розв'язання проблеми організації

та управління системою інноваційної діяльності (СІД) підприємства, на всіх рівнях простежується явна відсутність єдності щодо концептуального осмислення питання, що свідчить про необхідність уточнення засад формування парадигмальних основ цієї проблеми. Процес формування наукової гіпотези управління СІД, а в її межах і управління витратами інноваційної діяльності на рівні онтологічного знання, потребує виокремлення основоположних принципів наукових парадигм дослідження, що мають бути застосовані при розгляді цього питання. При цьому слід зазначити, що обрання сучасної парадигми дослідження повинно ґрунтуватися на чіткому уявленні існуючих наукових методів та інструментів вивчення та прогнозування зміни та впливу економічного середовища на макро- та мікрорівнях на суб'єкт господарювання.

Незважаючи на наявність великої кількості прихильників плюралістичного підходу в обранні методоло-

гічних парадигмальних основ економічного дослідження, при проведенні прикладних наукових досліджень, у сучасній літературі бракує порівняльного аналізу щодо можливостей використання основних методологічних парадигм на рівні формування гносеологічного аспекту в теоретичній частині дослідження та особливостей його застосування в практичній площині.

Мета статті полягає в оприлюдненні підходів автора щодо формування гносеологічного підґрунтя розв'язання проблеми управління витратами інноваційної діяльності підприємства.

У сучасній методології наукових досліджень використовується багато визначень категорії парадигма. Найбільш відоме визначення цієї категорії запропоновано в роботі Т. Куна «Структура наукових революцій» [5, с. 27], наукову парадигму Т. Кун розглядає як сукупність досягнень, що визнаються протягом певного часового проміжку науковою спільнотою з означеної проблематики, як підґрунтя для подальших наукових та практичних досліджень, та є домінуючими, по відношенню до конкурентних теорій, напрямками наукових досліджень. У подальших дослідженнях Т. Кун доходить висновку, що існують певні історичні точки наукових досліджень, коли відбувається не тільки еволюційна, але й революційна зміна парадигм.

Розширюючи та конкретизуючи цей висновок, можна підсумувати дотримання Т. Куном позицій, за яких процес пізнання вважається відкритою динамічною системою, а значить, має біфуркаційні точки в своєму розвитку, на визначенні та прогнозуванні яких й потрібно концентрувати в увагу в сучасній науковій діяльності. Уточненню та поясненню визначення дефініції парадигми як методологічного підґрунтя будь-якого економічного дослідження присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, як то В. Базелевича [1], Т. Гайдай [2], В. Гейця, Г. Клейнера [3, 4], І. Лакотоса [6], А. Ляшенко [7], В. Пономаренко [8], В. Стюпіна [9], А. Ткача [10], А. Чухно [11], Ю. Хабермаса [12], Ю. Яковця [13] та інших.

Так, на думку І. Лакотоса [6] дослідницька парадигма містить «жорстке ядро», «заборонений пояс» та «негативну та позитивну евристику». Досить широко та неоднозначно тлумачить визначення парадигми Ю. Хабермас. На його думку, парадигма – це сукупність дослідницьких інтересів, яка виходить з сучасного когнітивістського способу наукового дослідження [12]. В. Стюпін, аналізуючи визначення парадигми [9], підкреслює, що під парадигмою слід розуміти тип раціональності, внутрішньої стратегії, підґрунтя науки. Ю. Яковец за парадигму визначає домінуючу систему ідей та теорій, що відтворюють певне бачення світу [13]. У своїх дослідженнях Т. Гайдай приходиться до висновку, що «...Парадигма – це прийнята науковою спільнотою теоретико-методологічна модель, зразок постановки і розв'язання наукових проблем. Вона становить певну метатеоретичну єдність і для певної спільноти вчених базується на спільних світоглядних, онтологічних і гносеологічних установках дослідників» [2, с. 63].

Серед сучасних вітчизняних вчених-економістів, на думку автора, найбільш точно визначення, з яким не можливо не погодитися, з точки зору гносеологічного процесу отримання нових економічних знань, наведено Ткачем А. А. Він підкреслює, що в широкому розумінні парадигму «... можна розглядати як концептуальну схему дослідження певних явищ, яку використовують на певному етапі розвитку науки й суспільства» [10, с. 49]. При цьому зазначимо, що наведене визначення потребує подальшого уточнення та поглиблення, з позицій структурування процесів отримання методологічного та онтологічного видів знання в ході прикладних економічних досліджень.

У своїй роботі [5] Т. Кун робить висновок, що ознакою сучасної парадигми не є її домінантність по відношенню до конкуруючих наукових теорій та не всі конкуруючі парадигми є несумісними. Останнє знаходить підтвердження у сучасному існуванні синергетичної, системної, інституціональної та інших методологічних парадигм економічних досліджень. У своїх дослідженнях розвитку економічної науки [2] Т. Гайдай робить висновок, що в цілому нові інтелектуальні течії в методології досліджень певною мірою вплинули на формування «нової методологічної традиції» в економічній науці. При цьому акцентується увага, що саме феномен міжпарадигмального синтезу збагачує розуміння сучасного економічного розвитку суспільства [2, с. 65]. У той самий час Г. Клейнер зазначає [4], що сучасний розвиток наукових теорій можна визначити як час «теоретико-економічного плюралізму», а основним завданням економічної науки стає подолання «своєрідного інформаційно-концептуального астигматизму».

Таким чином, слід констатувати, що на сьогоднішній день існує методологічна неоднозначність у розумінні та використанні терміну «парадигма», що, на думку автора, викликано, перш за все відсутністю методології структурного декомпозирування за змістовними рівнями тлумачення парадигми дослідження. З іншого боку, незважаючи на наявність великої кількості прихильників плюралістичного підходу в обранні методологічних парадигмальних основ економічного дослідження, при проведенні прикладних наукових досліджень, у сучасній літературі бракує порівняльного аналізу щодо можливостей використання основних методологічних парадигм на рівні формування гносеологічного аспекту в теоретичній частині дослідження та особливостей його застосування в практичній площині розв'язання проблеми ефективного управління витратами інноваційної діяльності підприємства.

Для більш обґрунтованого формування парадигмальної частини наукового дослідження автором пропонується розмежувати парадигми за рівнем знання, для отримання якого вони використовуються. Для цього проведено розмежування методологічних та онтологічних парадигм наукового дослідження. На думку автора, віднесення парадигм до загальнометодологічного рівня відбувається на підставі ознак, що наведено в *табл. 1*.

Співставлення рівнів парадигмального узагальнення в економічних дослідженнях

Парадигмальний рівень	Рівень наукових узагальнень	Науково-методична спрямованість	Сфера використання	Рівень варіативності
Методологічні парадигми	Система загальноекономічних законів, що пояснюють розвиток економічних відносин у суспільстві та можуть бути застосовані як підґрунтя при проведенні будь якого прикладного економічного дослідження	Визначення системи загальноекономічних законів, аксіом та припущень, які вважаються доцільними в застосуванні на будь якому рівні економічних досліджень	Загальні економічні процеси розвитку економічного укладу. Формування загальнометодологічних принципів та підходів прикладного дослідження	Низький
Онтологічні парадигми (парадигми прикладного дослідження)	Міжпарадигмальна система законів, які не містять взаємопротиріч та взаємовиключення, і можуть доповнювати один одного шляхом взаємного розвитку. Така система визначається як перетин множин законів методологічних парадигм, що формується в ході емпіричного осмислення останніх, шляхом використання когнитивного підходу в проектуванні методологічного знання на площину онтологічного.	Визначення «нормативного поясу» прикладного дослідження	Формування наукових концепцій прикладного дослідження	Високий

З урахуванням наведеного вище пропонується під парадигмою прикладного економічного дослідження розуміти сукупність обраних для розв'язання певної наукової проблеми загальних законів, підходів, правил, які отримані в результаті формування методологічної в поєднанні з емпіричною форм знання та прийняті загальною науковою спільнотою за наукову основу, у межах якої формуються концептуальні підходи прикладного економічного дослідження.

Формування методологічної площини використання таких законів полягає, на нашу думку, у використанні плюралістичного підходу в поєднанні застосування окремих положень основних наукових парадигм у площині практичних досліджень, зокрема при розв'язанні проблеми ефективного управління інноваційною діяльністю підприємства.

Зазначимо, що автор дотримується розгляду проблеми підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю з позицій системного менеджменту, який визначає систему управління інноваційною діяльністю (СУІД) як підсистему загальної системи менеджменту, що є динамічною, інформаційно пов'язаною та залежною від зовнішнього та внутрішнього середовища. Останні, у свою чергу, формуються та обумовлюються розвитком загального інституціонального середовища діяльності суб'єкта господарювання. Від того доцільною, на думку автора, є побудова онтологічної парадигми дослідження як проекції перетину саме таких методологічних парадигм як системна, синергетична, інституціональна та інформаційна. Таким чином, онтологічна парадигма управління системою інноваційної діяльності в межах загальної системи менеджменту має формуватися на засадах плюралістичного підходу щодо використання глобальних методологічних парадигм через призматичне відтворення емпіричного рівня, за

атрактором формування проекції їх перетину на площину онтологічного знання.

ВИСНОВКИ

Виокремлення парадигмальних основ системної парадигми в економічних дослідженнях дає змогу дійти висновку, що певні її положення мають досить серйозні обмеження щодо використання під час вирішення прикладних проблем ринкових відносин між господарюючими суб'єктами на всіх ієрархічних рівнях. Так, зокрема, не всі взаємовідношення між ринковими суб'єктами, як елементами певних систем чи окремими економічними системам, можуть бути описані в кількісних вимірниках. Окрім того, економічні системи, прагнучи до саморозвитку, не досягають та й не можуть досягти точки рівноваги, що унеможливає, навіть у середне терміновій перспективі, оптимізувати діяльність структурних елементів системи. Таким чином, оптимізаційні прогнозування економічних процесів мають сенс тільки у короткостроковій перспективі, а в іншому випадку мають припущення досить серйозних похибок в оцінюванні. Окрім того, обмеженість використання системної методології в економічних дослідженнях викликана досить високим ступенем ентропії зовнішнього середовища економічної системи будь якого рівня, коли зміна чинників впливу того чи іншого суб'єкту не тільки слабо прогнозована, але й не оцінена з точки зору додаткового ефекту. Останній може бути спровокований впливом одного фактора під дією іншого, або їх сумарним впливом. Отже, для збалансованого визначення парадигмальних основ дослідження проблем становлення та функціонування системи управління інноваційною діяльністю важливо враховувати положення системної, синергетичної, інституціональної та інформаційної парадигм у їх комплексному поєднанні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Базилевич В. Д.** Метафізика економіки: монографія / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – К. : Знання, 2007. – 720 с.

2. **Гайдай Т. В.** Методологічне значення теорії наукових парадигм для дослідження розвитку економічної науки / Т. В. Гайдай // Вісн. Київ. ун-ту, Економіка. – 2005. Вип. 75-76. – С. 62 – 65.

3. **Клейнер Г. Б.** Системная парадигма и системный менеджмент / Г. Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2008. – Том 6, № 3. – С. 27 – 50.

4. **Клейнер Г. Б.** Системная парадигма и экономическая политика / Г. Б. Клейнер // Общественные науки и современность. – 2007. – № 2. – С. 141 – 149.

5. **Кун Т.** Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.

6. **Лакатос И.** Фальсификация и методология научных исследовательских программ / И. Лакатос. – М. : Медиум, 1995.

7. **Ляшенко Л.** Синергетика і освіта XXI ст. / Л. Ляшенко, А. Євтодюк // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. № 3. – С. 127 – 135.

8. **Пономаренко В. С.** Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні : монографія / В. С. Пономаренко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011.

9. **Степин В. С.** Теоретическое знание: структура, история, эволюция / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 743 с.

10. **Ткач А. А.** Інституціональна парадигма теорії ринкової інфраструктури / А. А. Ткач // Економіка розвитку. – 2005. – № 1.

11. **Чухно А. А.** Твори у 3 т. Т. 3: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії / А. А. Чухно. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007.

12. **Хабермас Ю.** Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб. : Наука, 2001. – 379 с.

13. **Яковец Ю. В.** Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2001. – 346 с.

УДК 334.012.64

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

ДЕРЕЧІНСЬКИЙ Ю. Н., ГАЙДАЙ І. Ю., МОРОЗ О. В.

УДК 334.012.64

Деречинський Ю. Н., Гайдай І. Ю., Мороз О. В. Аналіз тенденцій розвитку малого підприємництва в Донецькій області

У статті проаналізовано тенденції розвитку малого підприємництва в Донецькій області за 2006 – 2010 рр. Виділено пріоритетні види економічної діяльності малих підприємств з метою їх подальшого розвитку. Запропоновано заходи для покращення показників діяльності малого підприємництва в Донецькій області.

Ключові слова: мале підприємництво, Донецька область, види економічної діяльності, показники розвитку.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Деречинський Юлії Наумович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Автомобільно-дорожній інститут ДВНЗ «ДонНТУ» (вул. Кірова, 51, Горлівка, Донецька обл., 84646, Україна)

E-mail: mr.derechinskiy@mail.ru

Гайдай Ірина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Автомобільно-дорожній інститут ДВНЗ «ДонНТУ» (вул. Кірова, 51, Горлівка, Донецька обл., 84646, Україна)

E-mail: gaidaiirina@mail.ru

Мороз Ольга Валеріївна – магістрант, кафедра менеджменту організацій, Автомобільно-дорожній інститут ДВНЗ «ДонНТУ» (вул. Кірова, 51, Горлівка, Донецька обл., 84646, Україна)

E-mail: morozolya07@mail.ru

УДК 334.012.64

Деречинский Ю. Н., Гайдай И. Ю., Мороз О. В. Анализ тенденций развития малого предпринимательства в Донецкой области

В статье проанализированы тенденции развития малого предпринимательства в Донецкой области за 2006 – 2010 гг. Выделены приоритетные виды экономической деятельности малых предприятий с целью их дальнейшего развития. Предложены мероприятия для улучшения показателей деятельности малого предпринимательства в Донецкой области.

Ключевые слова: малое предпринимательство, Донецкая область, виды экономической деятельности, показатели развития.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Деречинский Юлий Наумович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента организаций, Автомобильно-дорожний институт ГВУЗ «ДонНТУ» (ул. Кирова, 51, Горловка, Донецкая обл., 84646, Украина)

E-mail: mr.derechinskiy@mail.ru

Гайдай Ирина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента организаций, Автомобильно-дорожний институт ГВУЗ «ДонНТУ» (ул. Кирова, 51, Горловка, Донецкая обл., 84646, Украина)

E-mail: gaidaiirina@mail.ru

Мороз Ольга Валериевна – магистрант, кафедра менеджмента организаций, Автомобильно-дорожний институт ГВУЗ «ДонНТУ» (ул. Кирова, 51, Горловка, Донецкая обл., 84646, Украина)

E-mail: morozolya07@mail.ru

UDC 334.012.64

Derechinskiy Y. N., Gaidai I. Y., Moroz O. V. Trend Analysis of Small Business in the Donetsk Region

The article analyzes the trends of development of small business in the Donetsk region in 2006 – 2010. Identified priority economic activities of small enterprises in order to develop them further. Proposed the measures to improve the performance of small businesses in the Donetsk region.

Key words: small business, Donetsk region, economic activities, development indicators.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Derechinskiy Yuliy N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Automobile Highway Engineering Institute of the Donetsk National Technical University (vul. Kirova, 51, Gorlivka, Donetska obl., 84646, Ukraine)

E-mail: mr.derechinskiy@mail.ru

Gaidai Irina Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Automobile Highway Engineering Institute of the Donetsk National Technical University (vul. Kirova, 51, Gorlivka, Donetska obl., 84646, Ukraine)

E-mail: gaidaiirina@mail.ru

Moroz Olga V. – Graduate Student, Department of Management of Organizations, Automobile Highway Engineering Institute of the Donetsk National Technical University (vul. Kirova, 51, Gorlivka, Donetska obl., 84646, Ukraine)

E-mail: morozolya07@mail.ru

ЛІТЕРАТУРА

1. **Базилевич В. Д.** Метафізика економіки: монографія / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – К. : Знання, 2007. – 720 с.

2. **Гайдай Т. В.** Методологічне значення теорії наукових парадигм для дослідження розвитку економічної науки / Т. В. Гайдай // Вісн. Київ. ун-ту, Економіка. – 2005. Вип. 75-76. – С. 62 – 65.

3. **Клейнер Г. Б.** Системная парадигма и системный менеджмент / Г. Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2008. – Том 6, № 3. – С. 27 – 50.

4. **Клейнер Г. Б.** Системная парадигма и экономическая политика / Г. Б. Клейнер // Общественные науки и современность. – 2007. – № 2. – С. 141 – 149.

5. **Кун Т.** Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.

6. **Лакатос И.** Фальсификация и методология научных исследовательских программ / И. Лакатос. – М. : Медиум, 1995.

7. **Ляшенко Л.** Синергетика і освіта XXI ст. / Л. Ляшенко, А. Євтодюк // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. № 3. – С. 127 – 135.

8. **Пономаренко В. С.** Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні : монографія / В. С. Пономаренко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011.

9. **Степин В. С.** Теоретическое знание: структура, история, эволюция / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 743 с.

10. **Ткач А. А.** Інституціональна парадигма теорії ринкової інфраструктури / А. А. Ткач // Економіка розвитку. – 2005. – № 1.

11. **Чухно А. А.** Твори у 3 т. Т. 3: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії / А. А. Чухно. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007.

12. **Хабермас Ю.** Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб. : Наука, 2001. – 379 с.

13. **Яковец Ю. В.** Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2001. – 346 с.

УДК 334.012.64

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

ДЕРЕЧІНСЬКИЙ Ю. Н., ГАЙДАЙ І. Ю., МОРОЗ О. В.

УДК 334.012.64

Деречинський Ю. Н., Гайдай І. Ю., Мороз О. В. Аналіз тенденцій розвитку малого підприємництва в Донецькій області

У статті проаналізовано тенденції розвитку малого підприємництва в Донецькій області за 2006 – 2010 рр. Виділено пріоритетні види економічної діяльності малих підприємств з метою їх подальшого розвитку. Запропоновано заходи для покращення показників діяльності малого підприємництва в Донецькій області.

Ключові слова: мале підприємництво, Донецька область, види економічної діяльності, показники розвитку.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Деречинський Юлії Наумович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Автомобільно-дорожній інститут ДВНЗ «ДонНТУ» (вул. Кірова, 51, Горлівка, Донецька обл., 84646, Україна)

E-mail: mr.derechinskiy@mail.ru

Гайдай Ірина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Автомобільно-дорожній інститут ДВНЗ «ДонНТУ» (вул. Кірова, 51, Горлівка, Донецька обл., 84646, Україна)

E-mail: gaidaiirina@mail.ru

Мороз Ольга Валеріївна – магістрант, кафедра менеджменту організацій, Автомобільно-дорожній інститут ДВНЗ «ДонНТУ» (вул. Кірова, 51, Горлівка, Донецька обл., 84646, Україна)

E-mail: morozolya07@mail.ru

УДК 334.012.64

Деречинский Ю. Н., Гайдай И. Ю., Мороз О. В. Анализ тенденций развития малого предпринимательства в Донецкой области

В статье проанализированы тенденции развития малого предпринимательства в Донецкой области за 2006 – 2010 гг. Выделены приоритетные виды экономической деятельности малых предприятий с целью их дальнейшего развития. Предложены мероприятия для улучшения показателей деятельности малого предпринимательства в Донецкой области.

Ключевые слова: малое предпринимательство, Донецкая область, виды экономической деятельности, показатели развития.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Деречинский Юлий Наумович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента организаций, Автомобильно-дорожний институт ГВУЗ «ДонНТУ» (ул. Кирова, 51, Горловка, Донецкая обл., 84646, Украина)

E-mail: mr.derechinskiy@mail.ru

Гайдай Ирина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента организаций, Автомобильно-дорожний институт ГВУЗ «ДонНТУ» (ул. Кирова, 51, Горловка, Донецкая обл., 84646, Украина)

E-mail: gaidaiirina@mail.ru

Мороз Ольга Валериевна – магистрант, кафедра менеджмента организаций, Автомобильно-дорожний институт ГВУЗ «ДонНТУ» (ул. Кирова, 51, Горловка, Донецкая обл., 84646, Украина)

E-mail: morozolya07@mail.ru

UDC 334.012.64

Derechinskiy Y. N., Gaidai I. Y., Moroz O. V. Trend Analysis of Small Business in the Donetsk Region

The article analyzes the trends of development of small business in the Donetsk region in 2006 – 2010. Identified priority economic activities of small enterprises in order to develop them further. Proposed the measures to improve the performance of small businesses in the Donetsk region.

Key words: small business, Donetsk region, economic activities, development indicators.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Derechinskiy Yuliy N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Automobile Highway Engineering Institute of the Donetsk National Technical University (vul. Kirova, 51, Gorlivka, Donetska obl., 84646, Ukraine)

E-mail: mr.derechinskiy@mail.ru

Gaidai Irina Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Automobile Highway Engineering Institute of the Donetsk National Technical University (vul. Kirova, 51, Gorlivka, Donetska obl., 84646, Ukraine)

E-mail: gaidaiirina@mail.ru

Moroz Olga V. – Graduate Student, Department of Management of Organizations, Automobile Highway Engineering Institute of the Donetsk National Technical University (vul. Kirova, 51, Gorlivka, Donetska obl., 84646, Ukraine)

E-mail: morozolya07@mail.ru

Мале підприємництво є невід'ємною складовою всіх розвинутих економік світу. За рахунок високої керованості, маневреності, невеликої кількості управлінців мале підприємництво забезпечує високу пристосованість до мінливого ринкового середовища. Необхідність розвитку малого підприємництва обумовлюється і тим, що ним створюється переважна частина валового внутрішнього продукту в західних країнах, до співпраці з якими прагне Україна.

Оцінці та аналізу проблем розвитку малого підприємництва в Україні присвячені роботи таких вітчизняних вчених-економістів: З. С. Варналій, А. І. Воротіна, О. В. Пирог, А. Д. Буряк, В. І. Ляшенко, О. М. Майсюра, В. В. Виговська та інших.

Зокрема, у роботі З. С. Варналій досліджуються теоретичні основи підприємництва, узагальнюється вітчизняний і світовий досвід становлення, розвитку і підтримки малого підприємництва, розроблено теоретичні засади та організаційно-економічний механізм регулювання й підтримки малого підприємництва в Україні [1].

Роботи А. І. Воротіної [2, 3] присвячені соціальній відповідальності підприємств малого бізнесу в конкурентних умовах та визначенню шляхів збереження потенційних можливостей підприємств малого бізнесу в Україні.

Дослідженням питання щодо інвестування в розвиток малих підприємств в Україні займався вітчизняний вчений-економіст О. В. Пирог [4]. Так, оцінивши результати діяльності малих підприємств за основними показниками у розрізі регіонів України за період 2004 – 2008 рр., він визначив пріоритетні регіони та види економічної діяльності щодо інвестування малих підприємств.

Такі вітчизняні вчені-економісти, як О. М. Майсюра [5] та В. В. Виговська [6] на основі статистичних даних провели комплексний аналіз розвитку малого бізнесу в Україні станом на 2007 та 2006 рр. відповідно. Ними було визначено основні проблеми функціонування вітчизняних малих підприємств, чинники, які перешкоджають їх розвитку, та можливі шляхи їх подолання.

Не зважаючи на значну кількість досліджень, питання діяльності малого бізнесу на регіональному рівні потребують подальшого вивчення.

Метою статті є аналіз стану малого підприємництва в Донецькій області за період 2006 – 2010 рр. і виділення пріоритетних видів економічної діяльності щодо подальшого їх розвитку.

Донецький економічний регіон за показниками розвитку малого підприємництва займає провідні позиції серед інших регіонів України. Так, станом на 2010 р. за кількістю зайнятих на малих підприємствах і середньомісячною заробітною платою Донецька область посідає друге місце в Україні після міста Києва, за обсягом реалізованої продукції – третє місце після Києва та Дніпропетровська. Кожне десяте діюче мале підприємство країни розташовано в Донецькій області [7, с. 4].

Запоказником кількості малих підприємств на 10 000 населення Донецька область відстає від загальноукраїнського показника. Так, за 2006 р. цей показник по Україні дорівнював 72, по Донецькій області – 61; за 2010 р. по Україні – 63, по Донецькій області – 47 [7, 8]. Загалом, даний показник за період 2006 – 2010 рр. свідчить про зниження темпів підприємницької діяльності серед населення як в Донецькій області, так і в Україні. Для порівняння, у США кількість малих підприємств на 10 000 населення складає 74, в Італії – 68, в Японії – 50, а у Великобританії – 46 [5, с. 61]. Тому можна сказати, що розвиток малого бізнесу як в Україні, так і в Донецькій області майже відповідає розвинутим країнам світу.

Розміщення малих підприємств на території області має ознаки диспропорційності. Три чверті малих підприємств зосереджено в п'яти великих містах: 48,9% – у Донецьку, 11,7% – у Маріуполі, 6,6% – у Макіївці, 4,4% – у Краматорську, 4,1% – у Горлівці [7, с. 4].

Основні показники діяльності малих підприємств Донецької області за 2010 рік наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Основні показники діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності Донецької області в 2010 р., [7, с. 12]

Вид економічної діяльності	Кількість найманих працівників, осіб	Обсяг реалізованої продукції, млн грн	Частка продукції малих підприємств у реалізації області, %	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн
1	2	3	4	5	6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	6238	599,5	13,7	160,4	1340,3
Рибальство, рибництво	142	7,4	24,8	-0,5	800,65
Добувна промисловість	1173	293	1,1	4,9	1617,87
Переробна промисловість	21485	3904,2	2,6	-56,5	1258,51
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	823	55	0,2	2,1	1315,45

1	2	3	4	5	6
Будівництво	18023	2506,7	25,1	-37,3	1288,12
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	42018	25104,1	11	-242,2	1222,91
Діяльність готелів і ресторанів	5503	248,7	27,1	-31,1	944,91
Діяльність транспорту та зв'язку	9008	1072,4	5,5	46,8	1154,83
Фінансова діяльність	1423	317,5	1,5	94,9	1423,27
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	36851	3497,6	35,5	-661,3	1438,96
Освіта	997	44,6	51,9	2,3	1561,02
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3086	142,5	37,2	-3,2	1115,52
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	6076	283,9	17,6	-16,9	1146,28
Усього	152846	38077,1	7,6	-737,6	1280,46

Для визначення пріоритетних видів діяльності проаналізуємо наведені дані. Оскільки для оцінки рівня розвитку малого бізнесу за видами економічної діяльності використовуються різні показники та одиниці виміру, то необхідно перейти до відносних величин шляхом стандартизації показників відносно до їх максимального значення. Інтегральне значення для кожного виду економічної діяльності визначаємо як середню величину із знайдених стандартизованих показників [9, 10]. Після цього видам економічної діяльності надаємо ранг в залежності від значення інтегрального показника (від найбільшого до найменшого).

Проаналізовані результати розподілу видів економічної діяльності малих підприємств Донецької області за 2010 р. дають змогу зробити висновок, що лідерські позиції займають сільське господарство, освіта та будівництво. Неefективно провадили свою діяльність малі підприємства таких видів економічної діяльності, як: рибальство; виробництво та розподіл електроенергії, газу та води; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям. Такий розподіл видів економічної діяльності говорить про уповільнення темпів зростання малого бізнесу у сфері торгівлі та посередницьких послуг (у діяльностях із швидким накопиченням капіталу), що пов'язано з наближенням їх кількості до оптимальної. На жаль, добувна та переробна промисловості є не пріоритетними сферами діяльності малих підприємств, не дивлячись на промислову орієнтацію Донецького регіону. У даних сферах діяльності переважають підприємства середнього та великого розмірів.

Не враховуючи те, що малий бізнес повинен сприяти самозайнятості та створювати нові робочі місця, у Донецькій області продовжується негативна тенденція зменшення працюючих у малому бізнесі. Про це свідчать статистичні дані, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка показників кількості та заробітної плати працівників малого бізнесу Донецької області, [7, с. 11]

Показник	Рік				
	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість зайнятих працівників, осіб	173843	170751	171138	161465	154933
Кількість найманих працівників, осіб	171607	168592	169265	159351	152846
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників (штатних та позаштатних), грн	644,63	824,93	1090,60	1170,20	1280,46

Аналізуючи наведені дані, можна побачити, що у 2010 р. хоч і продовжується позитивна тенденція до зростання середньомісячної заробітної плати працівників малого бізнесу області, але темп її підвищення значно нижчий, ніж за попередні роки. Так, за 2010 р. вона

збільшилася на 9,4% (за 2009 р. – лише на 7,3%). Слід відзначити, що заробітна плата працівників малого бізнесу залишається майже в два рази меншою від середнього показника по області (2549 грн) [8]. Отже, у цьому секторі економіки не виключається використання неофіційного працевлаштування.

Щодо дохідності малих підприємств Донецької області, то за 2010 р. фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування виявився негативним і склав 737,6 млн грн. При цьому даний показник у 2009 р. також був негативним (239,6 млн грн), а у 2008 р. – позитивним (1052,6 млн грн) [7, с. 11]. На формування негативного фінансового результату малого бізнесу значно вплинули підсумки роботи підприємств сфери операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, і торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку.

Вітчизняні науковці В. В. Виговська та З. С. Варналій низьку прибутковість пов'язують з надмірною багатопрофільністю малих підприємств. З цих позицій вони не витримують конкуренції, характеризуються меншою стабільністю. Світовий досвід доводить, що найбільшої ефективності мале підприємство досягає при спеціалізації за певним видом діяльності. Спеціалізація дозволяє більш продуктивно використовувати різноманітні здібності працівників, що приводить до збільшення обсягів виробництва [1, 6].

Проблемним питанням для малого підприємництва України залишається фінансування господарської діяльності. Так, протягом 2010 р. загальна сума дефіциту власних коштів малих підприємств Донецької області збільшилася на 19,8% і становила 6109,7 млн грн. Відсутність коштів у малому бізнесі є однією з причин їх неспроможності повною мірою здійснювати розрахунки за поточними зобов'язаннями. У структурі джерел фінансування власний капітал склав 43,4%, позиковий – 56,6%. Як і раніше, вартість кредитних ресурсів залишається досить високою для більшості суб'єктів малого підприємництва. При обліковій ставці НБУ в 7,75% середня ставка за наданими кредитами становила 18,9%, що значно вище рівня рентабельності більшості малих підприємств [7, с. 7 – 9].

Таким чином, розвиток малого підприємництва в Донецькій області можна охарактеризувати як нестабільний. З одного боку, Донецька область займає провідні позиції в Україні за показниками розвитку малого підприємництва. З іншого боку, низка проаналізованих показників розвитку за останні роки має тенденцію до зменшення. Крім того, розвиток малого підприємництва в області вочевидь є диспропорційним, розподіл видів економічної діяльності малих підприємств не відповідає специфіці діяльності регіону, а темпи розвитку таких показників, як середньомісячна заробітна плата працівників та обсяг реалізованої продукції, є заниженими.

Отже, на основі проведеного дослідження та вивчення світового досвіду підтримки малого бізнесу можна запропонувати заходи для покращення показників діяльності малого підприємництва в Донецькій

області. Умовно їх можна розділити на ті, що необхідно реалізовувати в межах країни та на регіональному рівні.

Так, для реалізації в межах країни пропонуються заходи: повне або часткове звільнення від податків малих підприємств, що займаються інноваційною діяльністю; надання прямої матеріальної допомоги для розвитку та реалізації інноваційних ідей малих підприємств; отримання державного замовлення на розробку інноваційних товарів малими підприємствами; залучення банків до кредитування малого бізнесу через створення державної системи забезпечення позик, яка б гарантувала повернення інвестованих коштів у разі неплатоспроможності суб'єкта малого бізнесу; створення системи державних контрактів через затвердження органами місцевої влади переліку робіт і послуг, замовлення на який надають тільки малим підприємствам; налагодження співпраці малих підприємств з великими та середніми підприємствами на умовах підрядних робіт; створення Асоціації малого бізнесу з представництвами на всій території України, які могли б надавати інформаційну та матеріальну допомогу, виконувати аналітичні функції, виступати гарантом у кредитних відносинах, залучати іноземних інвесторів та закордонні підприємства до співпраці.

На регіональному рівні пропонуються такі заходи: розробка та реалізація програм підтримки малих підприємств у середніх та невеликих містах області з метою подолання диспропорційності в діяльності та розміщенні малих підприємств на території області; розробка та реалізація програм підтримки малого підприємництва тих видів економічної діяльності, що враховують галузеву орієнтацію області.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що за показниками розвитку мале підприємництво Донецької області займає провідні позиції в Україні. Проте, цей розвиток є диспропорційним за територією та видами економічної діяльності. Низка проаналізованих показників має тенденцію до зменшення, що свідчить про те, що темпи розвитку малого підприємництва зменшилися за проаналізований період. Тому для покращення показників діяльності малого підприємництва в Донецькій області розроблено та запропоновано для реалізації низку заходів як в межах країни (підтримка інноваційного розвитку малих підприємств, залучення банків до кредитування малого бізнесу, створення системи державних контрактів, створення Асоціації малого бізнесу), так і в межах області (розробка та реалізація програм підтримки малих підприємств у середніх і невеликих містах, та тих видів економічної діяльності, що відповідають пріоритетним видам економічної діяльності області). Вирішення проблем розвитку малого підприємництва на регіональному рівні, зокрема в Донецькій області, зробить можливим підвищити загальноукраїнський розвиток малого підприємництва до світових стандартів.

Напрямами подальших досліджень має стати аналіз тенденцій розвитку малого підприємництва в інших регіонах України та розробка на цій основі шляхів стабільного розвитку вітчизняних малих підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – 4-те вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. – 302 с.

2. Воротіна Л. І. Соціальна відповідальність підприємств малого бізнесу в конкурентному середовищі / Л. І. Воротіна // Теоретичні та прикладні питання економіки. 36. наук. праць – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Вип. 15. – С. 87 – 91.

3. Воротіна Л. І. Можливості збереження підприємств сектору малого бізнесу економіки України / Л. І. Воротіна // Теоретичні та прикладні питання економіки: 36. Наук. пр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Вип.19. – С. 32 – 38.

4. Пирог О. В. Оцінка пріоритетних регіонів та видів економічної діяльності щодо інвестування розвитку малих підприємств в Україні / О. В. Пирог, А. І. Зацепило // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 16. – С. 14 – 17.

5. Майсюра О. М. Сутність та проблеми розвитку малого підприємства в економіці України / О. М. Майсюра // Економіка та держава. – 2010. – № 2. – С. 61 – 63.

6. Виговська В. В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку / В. В. Виговська // Актуальні Проблеми Економіки. – 2009. – № 1. – С. 59 – 65.

7. Мале підприємництво Донецької області в 2010 році. Статистичний збірник № 04/3-11/273 // Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2011. – 14 с.

8. Офіційний веб-сайт Державного Комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.

10. Назаров М. Г. Социально-экономическая статистика : Учебное пособие / М. Г. Назаров. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 771 с.

УДК 330.322.014

ПРИРОДНІ ПЕРЕВАГИ МАЛОГО БІЗНЕСУ – ОСНОВА ЙОГО РОЗВИТКУ

ОРЛОВА В. О.

УДК 330.322.014

Орлова В. О. Природні переваги малого бізнесу – основа його розвитку

У статті виділено і охарактеризовано природні переваги малого бізнесу як основи його розвитку. Зроблено обґрунтування щодо високого рівня розвитку малого бізнесу, без чого неможливе прискорення прогресу національної економіки. Розглянуто теоретичні уявлення про малий бізнес та його переваги. Встановлено, що найбільш важливими перевагами малого бізнесу є переваги у сфері інноваційної діяльності, значення яких у сучасних умовах постійно зростає. Вищезазначене дозволило зробити висновок, що такі переваги повинні розглядатися як основа розвитку малих форм господарювання. Відповідно підтримка держави повинна бути спрямована на забезпечення повного використання малим бізнесом своїх природних переваг.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, державна підтримка.

Бібл.: 10.

Орлова Валентина Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, кафедра банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: mybanket@ya.ru

УДК 330.322.014

UDC 330.322.014

Орлова В. А. Природные преимущества малого бизнеса – основа его развития

Orlova V. A. Natural Advantage of Small Business is the Basis of its Development

В статье выделены и охарактеризованы естественные преимущества малого бизнеса как основы его развития. Сделаны обоснования, что без высокого уровня развития малого бизнеса невозможно ускорить прогресс национальной экономики. Рассмотрены теоретические представления о малом бизнесе и его преимуществах. Установлено, что наиболее важными преимуществами малого бизнеса являются преимущества в сфере инновационной деятельности, значение которых в современных условиях постоянно растет. Это позволило сделать вывод, что такие преимущества должны рассматриваться как основа развития малых форм хозяйствования. Соответственно поддержка государства должна быть направлена на обеспечение полного использования малым бизнесом своих естественных преимуществ.

In the article identified and characterized the natural advantages of a small business, as the basis of its development. Author substantiated that without a high level of development of small business is impossible to accelerate progress of the national economy. The theoretical concept about small business and its benefits were considered. Found that the most important benefits of small business are the advantages in the field of innovation, importance of which in modern terms is growing. This has led to the platoon that such benefits should be considered as a basis for the development of small-scale farming. Proper government support should be aimed to provide full use natural advantages by small business.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, государственная поддержка.

Key words: entrepreneurship, small business, government support

Библ.: 10.

Bibl.: 10.

Орлова Валентина Александровна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра банковского дела, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Щорса, 31, Донецк, 83050, Украина)

Orlova Valentina Alexandrovna – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Banking, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: mybanket@ya.ru

E-mail: mybanket@ya.ru

ЛІТЕРАТУРА

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – 4-те вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. – 302 с.

2. Воротіна Л. І. Соціальна відповідальність підприємств малого бізнесу в конкурентному середовищі / Л. І. Воротіна // Теоретичні та прикладні питання економіки. 36. наук. праць – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Вип. 15. – С. 87 – 91.

3. Воротіна Л. І. Можливості збереження підприємств сектору малого бізнесу економіки України / Л. І. Воротіна // Теоретичні та прикладні питання економіки: 36. Наук. пр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Вип.19. – С. 32 – 38.

4. Пирог О. В. Оцінка пріоритетних регіонів та видів економічної діяльності щодо інвестування розвитку малих підприємств в Україні / О. В. Пирог, А. І. Зацепило // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 16. – С. 14 – 17.

5. Майсюра О. М. Сутність та проблеми розвитку малого підприємства в економіці України / О. М. Майсюра // Економіка та держава. – 2010. – № 2. – С. 61 – 63.

6. Виговська В. В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку / В. В. Виговська // Актуальні Проблеми Економіки. – 2009. – № 1. – С. 59 – 65.

7. Мале підприємництво Донецької області в 2010 році. Статистичний збірник № 04/3-11/273 // Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2011. – 14 с.

8. Офіційний веб-сайт Державного Комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.

10. Назаров М. Г. Социально-экономическая статистика : Учебное пособие / М. Г. Назаров. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 771 с.

УДК 330.322.014

ПРИРОДНІ ПЕРЕВАГИ МАЛОГО БІЗНЕСУ – ОСНОВА ЙОГО РОЗВИТКУ

ОРЛОВА В. О.

УДК 330.322.014

Орлова В. О. Природні переваги малого бізнесу – основа його розвитку

У статті виділено і охарактеризовано природні переваги малого бізнесу як основи його розвитку. Зроблено обґрунтування щодо високого рівня розвитку малого бізнесу, без чого неможливе прискорення прогресу національної економіки. Розглянуто теоретичні уявлення про малий бізнес та його переваги. Встановлено, що найбільш важливими перевагами малого бізнесу є переваги у сфері інноваційної діяльності, значення яких у сучасних умовах постійно зростає. Вищезазначене дозволило зробити висновок, що такі переваги повинні розглядатися як основа розвитку малих форм господарювання. Відповідно підтримка держави повинна бути спрямована на забезпечення повного використання малим бізнесом своїх природних переваг.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, державна підтримка.

Бібл.: 10.

Орлова Валентина Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, кафедра банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: mybanket@ya.ru

УДК 330.322.014

Орлова В. А. Природные преимущества малого бизнеса – основа его развития

В статье выделены и охарактеризованы естественные преимущества малого бизнеса как основы его развития. Сделаны обоснования, что без высокого уровня развития малого бизнеса невозможно ускорить прогресс национальной экономики. Рассмотрены теоретические представления о малом бизнесе и его преимуществах. Установлено, что наиболее важными преимуществами малого бизнеса являются преимущества в сфере инновационной деятельности, значение которых в современных условиях постоянно растет. Это позволило сделать вывод, что такие преимущества должны рассматриваться как основа развития малых форм хозяйствования. Соответственно поддержка государства должна быть направлена на обеспечение полного использования малым бизнесом своих естественных преимуществ.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, государственная поддержка.

Библ.: 10.

Орлова Валентина Александровна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра банковского дела, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Щорса, 31, Донецк, 83050, Украина)

E-mail: mybanket@ya.ru

UDC 330.322.014

Orlova V. A. Natural Advantage of Small Business is the Basis of its Development

In the article identified and characterized the natural advantages of a small business, as the basis of its development. Author substantiated that without a high level of development of small business is impossible to accelerate progress of the national economy. The theoretical concept about small business and its benefits were considered. Found that the most important benefits of small business are the advantages in the field of innovation, importance of which in modern terms is growing. This has led to the platoon that such benefits should be considered as a basis for the development of small-scale farming. Proper government support should be aimed to provide full use natural advantages by small business.

Key words: entrepreneurship, small business, government support

Bibl.: 10.

Orlova Valentina Alexandrovna – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Banking, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: mybanket@ya.ru

Юридичне признание приватної власності відновило в Україні активний розвиток малого підприємництва в різних сферах діяльності. В умовах ринкової економіки розвиток малого бізнесу є одним з найважливіших завдань економічної політики держави. Це зумовлено тими важливими функціями, які він виконує у сучасній економіці. Роль малого бізнесу може полягати не тільки у виробництві товарів і послуг, створенні робочих місць і сплаті податків, а й у здійсненні інноваційної діяльності, результати якої можуть сприяти розвитку виробничої системи країни, підвищенню конкурентоспроможності окремих галузей і регіонів. Світовий досвід доводить, що малий бізнес робить значний і різноманітний внесок у забезпечення економічного зростання. Без високого рівня розвитку такого виду підприємництва неможливо прискорити прогрес національного господарства. Це визначається не тільки активізацією конкуренції, але і тим, що малі підприємства більш активно освоюють нові сфери економічної діяльності.

Умови функціонування малих підприємств постійно ускладнюються, виникають перешкоди для активізації їх діяльності у всіх сферах економіки. Держава повинна знаходити нові шляхи підвищення активності малого бізнесу, виходячи з його об'єктивних переваг. У зв'язку з цим їх вивчення є важливим науковим завданням, що має теоретико-методологічне і практичне значення. Його вирішення дозволить підвищити якість рішень та обґрунтування заходів державної політики щодо розвитку малого бізнесу. Для України ця проблематика стоїть досить гостро, особливо у контексті наслідків економічної кризи. Практично не використовується потенціал малого бізнесу для забезпечення сталого економічного зростання.

Переваги малого бізнесу почали досліджуватись ще основоположниками економічної теорії (А. Смітом, Д. Рікардо, Ж. Б. Сеєм, А. Маршалом тощо). Великий внесок у дослідження ролі підприємця-новатора вніс Й. Шумпетер, який обґрунтував його визначальну роль в економічному прогресі [1; 2]. Погляди Й. Шумпетера суттєво доповнив американський дослідник-економіст У. Баумоль, який розглянув переваги малого бізнесу в інноваційному процесі і його функції у взаємодії з іншими учасниками (великим бізнесом та університетами) [3]. У сучасній економічній думці переваги малого бізнесу розглядаються як основа його існування і життєздатності. Виділено цілий комплекс «сильних сторін», які дозволяють малим підприємствам зайняти належне місце у структурі сучасної економіки. Слід згадати праці П. Мягкова [4] і Б. Ічітовкіна [5]. У роботах цих авторів, які опубліковані на зорі переходу колишніх соціалістичних країн до ринкової моделі господарювання, переваги малого бізнесу досліджено теоретично як передумова його становлення. І. Манцуров (зі співавторами) [6] і К. Зоїдов (зі співавторами) [7], на основі емпіричного аналізу, встановили, що переваги малих підприємств не завжди виявляються вирішальними, їх прояв вимагає додаткових обставин. Малий бізнес, який одержав певний вектор розвитку у країнах з перехідною економікою, зайняв своє місце у господарській системі, однак його переваги використовуються не повною мірою [8].

Особливо важливими є переваги малого бізнесу у сфері інноваційної діяльності, значущість яких у сучасних умовах (економіки знань) постійно зростає [9]. Проведений аналіз показав, що досі відсутній системний підхід до пояснення переваг малого бізнесу як передумови його розвитку. Вони практично не розглядаються з погляду реалізації спеціальних заходів державної політики, спрямованих на розвиток малих форм господарювання.

Мета роботи – обґрунтувати переваги малого бізнесу як основу його розвитку і запропонувати рекомендації з удосконалення державної політики у сфері підтримки малих підприємств.

Малий бізнес – це прийняте позначення невеликих приватних підприємств, які формально не входять ні в які господарські об'єднання. Граничний розмір малого підприємства визначається законодавством кожної країни. Якщо мова йде про юридичних осіб, то у більшості країн лімітується чисельність зайнятих і обсяг річного валового доходу (обороту, виручки від реалізації). Також може встановлюватись (наприклад, у Росії) граничне значення сумарної частки зовнішньої участі у статутному (складовому) капіталі (пайовому фонді). При цьому існують підходи (наприклад, Україна), у яких параметри малого підприємства (окрім фізичних осіб-підприємців) задаються незалежно від організаційно-правової форми, форми власності і виду економічної діяльності. У деяких країнах стандарти визначення малих підприємств мають більш складну структуру. Наприклад, у США критерії віднесення підприємств до категорії малого бізнесу досить сильно варіюються у залежності від галузі. Наприклад, кількість зайнятих варіюється від 50 до 1500 осіб, валовий дохід – від 750 тис. дол. до 35,5 млн дол. По суті, малий бізнес – це підприємство на основі створення малих підприємств. У сукупності вони утворюють самостійний сектор економіки, який охоплює різні галузі. Чітка ідентифікація малих підприємств важлива з точки зору держави для раціональної та адресної реалізації заходів підтримки. У наукових дослідженнях кількісні критерії малих підприємств не так важливі, більшу значущість мають сутнісні характеристики, відмінності від великого бізнесу.

Малий бізнес відрізняє не тільки розмір форм господарювання. Він, як відзначає Г. Франовська, являє собою самостійний суб'єкт ринкової економіки, соціально-економічний інститут, якому властива «...специфіка національних традицій і норм поведінки, психологічного укладу індивідуумів, які здійснюють підприємницьку діяльність, підвищений ступінь ризику, інноваційності, ініціативності» [1, с. 17]. Критерії виділення малих підприємств встановлюються формально і суб'єктивно, у рамках державної політики не релевантно враховуються його сутнісні особливості. Такі особливості важливі, тому що найчастіше саме через них і виникають малі підприємства, коли перевага саме такої форми господарювання є очевидною. У зв'язку з цим переваги малого бізнесу слід визначати як екзистенціальну характеристику та основу для його розвитку. Такі переваги слід розглядати, по-перше, з урахуванням сфери діяльності малих підприємств, яка досить широка, охоплює сферу

виробництва і сферу послуг, і, по-друге, оцінюючи не-доліки і слабкі місця малих форм господарювання, які породжують об'єктивні обмеження і змушують більш повно використовувати природні переваги.

Слід зазначити, що в економічній теорії (у рамках теорії підприємництва) пояснюється, насамперед, роль бізнесу в економіці, що по логіці включає й оцінку переваг, тому що вони дозволяють виконувати певні функції [1; 2; 3]. Однак такий «функціональний» підхід представляється дещо обмеженим і не розкриває всього набору якостей, властивостей, що вигідно відрізняють малий бізнес і дозволяють йому утримувати свої позиції. Закономірно виникає питання про те, стосовно чого слід розглядати переваги малого бізнесу. Відповідь визначається інтуїтивно – це великий бізнес, який відрізняється не тільки розмірами, але і складною структурою та рівнем усупільнення капіталу, організаційно-правовою формою, системою управління та ін.

Малий і великий бізнес мають принципові відмінності не тільки по формі, але й по змісту. Їх головна відмінність полягає у масштабі діяльності: для того, щоб виробляти великий обсяг продукції потрібні відповідні розміри підприємства. Це визначає і мету діяльності, і програму дій великих підприємств. Звідси з'являється і друга відмінність – складність організації, тобто форми цільового об'єднання ресурсів, що визначає характер будови (структури), управління та заснування. Великий бізнес виникає на основі концентрації капіталу (об'єднання індивідуальних капіталів), корпоратизації, включаючи утворення складної ієрархічної структури. Система управління великими підприємствами побудована на принципах бюрократії і спеціалізації. У малому бізнесі все прямо протилежно. Малі підприємства, найчастіше, створюються одноосібно (перебувають у власності однієї особи або членів однієї родини). Можливе утворення таких підприємств шляхом об'єднання індивідуальних капіталів, але кількість вкладників (навіть при однаковій з великими підприємствами організаційно-правовій формі) на порядок менше. Отже і механізм функціонування таких бізнес-структур буде іншим. У кожному разі підприємство управляється індивідуально або (значно рідше) декількома особами. Власник і керівник – це одна людина, яка здійснює діяльність на свій ризик і ризикує своїм капіталом. До того ж він часто поєднує управлінські функції з іншою роботою на цьому ж підприємстві [4; 5; 6].

Як було відзначено раніше, великий бізнес формується для виробництва великого обсягу продукції. В основі цього лежить, з одного боку, акумулювання великої кількості ресурсів, а з іншого – використання переваг економії на масштабі. Саме за рахунок останнього продукт великого підприємства практично завжди буде дешевше, ніж малого. Однак цю перевагу можна використовувати тільки у випадку масового виробництва однотипної, стандартизованої продукції. До того ж у великих підприємств у зв'язку зі збільшенням розмірів виникають об'єктивні труднощі в управлінні. Навіть на підприємствах з ефективною системою управління бюрократична структура «гальмує» багато позитивних

змін та інновації. Управління стає безсуб'єктивним. До того ж діяльність здійснюється на відстані від ринків збуту продукції (її велика кількість не може реалізовуватися на локальному ринку поблизу від самого підприємства). Ще однією важливою особливістю великого бізнесу є те, що великий обсяг основного капіталу (акумулювання ресурсів) визначає тривалий строк створення підприємства, а також складності переорієнтації його діяльності на інший напрямок при зміні кон'юнктури ринку. При цьому масштаб виробництва може бути настільки великим, що така переорієнтація може відбуватися тільки через закриття підприємства на тривалий строк та складний процес реорганізації. У той же час великому бізнесу меншою мірою загрожує банкрутство, такі підприємства можуть розраховувати на особливе ставлення з боку держави, активно освоюють віддалені зовнішні ринки збуту і т. п. Однак на деяких сегментованих, індивідуалізованих ринках переваги великого бізнесу нівелюються практично повністю.

Знедоліків великого бізнесу впливають переваги малого бізнесу. Зупинимося на їх характеристиці більш докладно, представивши їх у взаємозалежній ієрархії.

Насамперед, як впливає з вищевикладеного малий бізнес виникає за менший строк. Підвищення економічної активності призводить до виділення із соціальної маси підприємливих людей, які створюють нові підприємства невеликого розміру. Для цього немає необхідності накопичувати величезний обсяг ресурсів. Основою для створення малого підприємства є ресурси самого підприємця (час, знання, енергія, гроші), а також зайняті їм кошти на неформальному ринку капіталу (у родичів, знайомих та ін.), а також його ідеї, ініціатива та інші особисті якості. Природно, швидкість створення малого бізнесу залежить не тільки від підприємця, але і від рівня та структури адміністративних бар'єрів, які йому необхідно при цьому пройти. При відповідному характері таких перешкод дана перевага може бути практично повністю нівельована державою. Однак вона є дуже важливою для національної економіки. За рахунок швидкості народження ідеї малий бізнес проникає у нові сфери господарювання, ще не освоєні ринки і ринкові ніші. Це часто пов'язано з втіленням інноваційних ідей, що виникають шляхом усвідомлення потенційних можливостей попиту, який може виникнути.

Логічно, що малі підприємства можуть створюватись у тих областях і таких масштабах, для яких немає необхідності у значних обсягах витрат. Звідси впливає наступна перевага – готовність іти на ризик, тобто проникати в області, які характеризуються порівняно високим рівнем невизначеності. Важливо, що власник сам управляє своїм підприємством (і найчастіше є працівником), тому не виникає проблем, пов'язаних з довірою у прийнятті підприємницьких рішень та механізмом їх реалізації. Готовність прийняти виский ризик пов'язана і з тим, що діяльність може виявитись високорентабельною і через новизну, і через відсутність на даному ринку конкурентів.

Найважливішою перевагою малого бізнесу є інноваційна спроможність. Малі підприємства виникають на основі нових ідей, реалізація яких дозволяє створити нову ринкову нішу (або новий ринок) й уникнути прямої конкуренції з великим бізнесом. Такі інновації пов'язані з початком виробництва нового продукту або надання нової послуги. Малі підприємства виграють не тільки за рахунок оригінальності, але і через індивідуальний підхід до задоволення потреб конкретного споживача, враховуючи його особливі інтереси і вимоги. Це дуже складно зробити великим підприємствам. Інноваційна здатність малого бізнесу визначається низкою обставин: 1) інтелектом, талантом, ініціативністю, креативністю підприємця-власника; 2) самостійністю і незалежністю у прийнятті рішень власником підприємства (відсутність бюрократії); 3) відносно невеликими обсягами капіталу, необхідного для освоєння інновації і початку діяльності (можливі втрати будуть невеликими); 4) оперативністю, завдяки якій можна не втратити можливості реалізувати ідею інновації; 5) швидкість одержання доходу за рахунок скорочення строку створення підприємства і початку практичної діяльності. Враховуючи явні переваги у сфері інноваційної діяльності, слід зазначити, що з'явився окремий різновид малих підприємств, які займаються розробкою інноваційних продуктів і/або доведенням їх до практичного використання. Вони можуть працювати або самостійно (особливо у розробці нових продуктів), або на замовлення великих компаній (найчастіше по доведенню інновацій до практичного використання), які прагнуть знизити витрати на інноваційну діяльність і підвищити її результативність. Завдяки спроможності до інновацій малий бізнес відіграє в економіці (а саме її інноваційному розвитку) велику роль. За рахунок малих підприємств не тільки з'являються інноваційні продукти, але і відбувається поява підприємців-новаторів. Створення власних підприємств дозволяє їм, по-перше, реалізувати свою ідею, виходячи із власного бачення і, по-друге, почати практичну діяльність, роблячи свій внесок у розвиток економіки. Таким чином, втілюється у життя дух підприємця-новатора [3; 9; 10].

Швидкість виникнення, готовність іти на ризик і спроможність до інновацій пов'язані між собою і визначені такою перевагою малого бізнесу як гнучкість. Гнучкість може розумітися у декількох вимірах. Насамперед, вона означає те, що малі підприємства можуть швидко, без великих втрат переорієнтувати свою діяльність на інші напрямки та освоювати нові області діяльності. Можливість швидкого маневру дозволяє уникнути конкуренції, краще пристосовуватись до умов ринку. Гнучкість проявляється й в управлінні малими підприємствами. Керівник-власник, здійснюючи пряме управління, може легко регулювати окремі процеси, варіантно змінювати програму дії кожного працівника, якщо відчуває необхідність диференційованого підходу. До того ж власник малого підприємства найчастіше поєднує декілька професій, що дозволяє йому швидко перебудовувати структуру бізнес-процесів.

Якщо великі підприємства використовують ефект економії на масштабі, то малі підприємства досягають більш низького рівня операційних витрат. Таким підпри-

ємствам немає необхідності проводити великі презентації, вони швидко і прямо укладають угоди і реалізують свої зобов'язання. Пошук і вибір партнерів, оформлення, підписання угод, контроль за їх виконанням і т. п. – практично все робить сам власник-підприємець. За рахунок цього продукт його підприємства може суттєво здешевлюватись.

Величезні переваги впливають із місця розташування малих підприємств. Близькість до локальних ринків дозволяє їм краще реагувати та адаптуватися до змін запитів споживачів, індивідуалізувати свою пропозицію. Малі підприємства, особливо індивідуальні підприємці, можуть прямо контактувати зі споживачами, оцінювати їхній настрій, заслугувати довіру і симпатії. Виникає особливий гудвіл, який дозволяє малим підприємствам утримувати своїх клієнтів [4; 5].

Переваги малого бізнесу дозволяють йому «вижити» у конкурентній боротьбі з великими компаніями. За рахунок переваг малі підприємства можуть змінювати (всупереч неокласичній теорії фірми) умови, у яких вони здійснюють економічну діяльність, змінювати структуру витрат, створювати стійкі конкурентні переваги. Тому вони повинні розглядатись як основа розвитку малих форм господарювання. Підтримка держави має бути спрямована забезпечення повного використання малими підприємствами своїх природних переваг, а також на усунення, мінімізацію або компенсацію об'єктивних їх недоліків, у тому числі розширення можливостей долати їх самостійно. Державна підтримка має забезпечувати використання малими підприємствами своїх переваг, мінімізувати і долати. При цьому упор повинен робитись на їх об'єктивних перевагах, прояв яких необхідно всіляко стимулювати. Особливо це стосується спроможності до інновацій. Інновації – це та сфера, де малі підприємства можуть одержати найбільший дохід, при цьому приносити користь національній економіці. У зв'язку з цим потрібно виділяти спеціальний напрям державної підтримки – допомога малим підприємствам у розробці і впровадженні інновацій. У цій сфері будуть переплітатись підприємницька та інноваційна політика, що вимагає відповідних механізмів державного управління.

Сектор малого бізнесу дуже різноманітний (за галузями діяльності малих підприємств, за видами підприємств та ін.), тому державна підтримка також повинна реалізовуватись на основі диференційованого підходу. Урахування галузевої і видової специфіки – це основа для розробки програм допомоги малим підприємствам. Для цього необхідно провести широкомасштабні наукові дослідження, які дозволяють встановити об'єктивну картину ролі малого бізнесу, його позицій у структурі економіки, специфічних переваг малих підприємств (різних видів) у тому або іншому секторі економіки.

ВИСНОВКИ

«Мала економіка» може бути потужним «локомотивом» підйому національного господарства за умови її стабільного і повноцінного розвитку. Основою для нього є природні переваги малого бізнесу, серед яких голо-

вними є: швидкість виникнення, готовність іти на ризик, здатність до інновацій, гнучкість у переорієнтації діяльності й управлінні, низькі операційні витрати, близькість до локальних ринків. У перспективних дослідженнях у даному напрямі передбачається дослідити об'єктивні недоліки малого бізнесу як обмежувальні фактори у його діяльності та розвитку, а також визначити заходи державної підтримки, спрямовані на їх мінімізацію. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Франовская Г. Н.** Малий бізнес [Текст]: учеб. пособие / Г. Н. Франовская. – Воронеж : ИПЦ ВГУ, 2007. – 182 с.
2. **Fayolle F.** L'odysee d'un concept et les multiples figures de l'entrepreneur [Текст] / F. Fayolle, A. Toune // Problemes econ. – P., 2007. – № 2918. – P. 7 – 16.
3. **Baumol W. J.** Entrepreneurial enterprises, large established firms and other components of the free-market growth machine [Текст] / W. J. Baumol // Small business economics. - Dordrecht etc., 2004. – Vol. 23, № 1. – P. 9 – 24.
4. **Мягков П. А.** Мали підприємства [Текст] / П. А. Мягков. – М. : Економіка і МНПП «ЭСИ», 1992. – 140 с.

5. **Ичитовкин Б. Н.** Малые формы хозяйствования [Текст] / Б. Н. Ичитовкин. – М. : Экономика, 1991. – 204 с.

6. Развитие малых предприятий (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни): монографія [Текст] / [І. Г. Манцуров, С. С. Вацаев, С. Г. Дрига та ін.]; за наук. ред. І. Г. Манцура. – К. : КНЕУ, 2009. – 181 с.

7. **Зоидов К. Х.** Особенности эволюции малого и среднего инновационного предпринимательства кризисной экономики в постсоветском пространстве : монография [Текст] / К. Х. Зоидов, Е. В. Моргунов, К. В. Биджамова. – М. : ЦЭМИ РАН, 2009. – 152 с.

8. **Ивантер А.** Не роскошь, а способ развития [Текст] / А. Ивантер // Эксперт. – М., 2003. – № 12. – С. 50.

9. **Ахтямов М. К.** Инновационное развитие предпринимательства в экономике знаний : монография [Текст] / М. К. Ахтямов, О. У. Юлдашева, Н. А. Кузнецова. – М. : Креативная экономика, 2011. – 320 с.

10. **Баранова А. Ю.** Оценка эффективности функционирования предпринимательских структур в индустрии гостеприимства : монография [Текст]. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 142 с. – (Наукова думка).

УДК 331.101.262

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ

БОЛЬШЕНКО С. Ф.

УДК 331.101.262

Большенко С. Ф. Формування конкурентоздатності трудового потенціалу регіону: теоретичний та методичний аспекти

Розглянуто теоретичні та методичні положення формування конкурентоздатності трудового потенціалу регіону, уточнено її сутність та визначено основні складові елементи. Розроблено систему показників, що характеризують конкурентні переваги та конкурентні позиції трудового потенціалу регіонів.

Ключові слова: конкурентоздатність, трудовий потенціал, регіон.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Большенко Світлана Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: bolshenko7777@mail.ru

УДК 331.101.262

Большенко С. Ф. Формирование конкурентоспособности трудового потенциала региона: теоретический и методический аспекты

Рассмотрены теоретические и методические положения формирования конкурентоспособности трудового потенциала региона, уточнена ее сущность и определены основные составляющие элементы. Разработана система показателей, которые характеризуют конкурентные преимущества и конкурентные позиции трудового потенциала регионов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, трудовой потенциал, регион.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Большенко Светлана Федоровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожний университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: bolshenko7777@mail.ru

UDC 331.101.262

Bolshenko S. F. Forming the Competitiveness of Labour Potential of Region: Theoretical and Methodical Aspects

Theoretical and methodical positions of forming the competitiveness of labour potential of region are considered, essence of labour potential and its basic elements is certain. The system of indexes are worked which characterize competitive edges and competition positions of labour potential of regions.

Key words: competitiveness, labour potential, region

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Bolshenko Svetlana F. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economy of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: bolshenko7777@mail.ru

вними є: швидкість виникнення, готовність іти на ризик, здатність до інновацій, гнучкість у переорієнтації діяльності й управлінні, низькі операційні витрати, близькість до локальних ринків. У перспективних дослідженнях у даному напрямі передбачається дослідити об'єктивні недоліки малого бізнесу як обмежувальні фактори у його діяльності та розвитку, а також визначити заходи державної підтримки, спрямовані на їх мінімізацію. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Франовская Г. Н.** Малий бізнес [Текст]: учеб. пособие / Г. Н. Франовская. – Воронеж: ИПЦ ВГУ, 2007. – 182 с.
2. **Fayolle F.** L'odysee d'un concept et les multiples figures de l'entrepreneur [Текст] / F. Fayolle, A. Toune // Problemes econ. – P., 2007. – № 2918. – P. 7 – 16.
3. **Baumol W. J.** Entrepreneurial enterprises, large established firms and other components of the free-market growth machine [Текст] / W. J. Baumol // Small business economics. - Dordrecht etc., 2004. – Vol. 23, № 1. – P. 9 – 24.
4. **Мягков П. А.** Мали підприємства [Текст] / П. А. Мягков. – М.: Економіка і МНПП «ЕСИ», 1992. – 140 с.

5. **Ичитовкин Б. Н.** Малые формы хозяйствования [Текст] / Б. Н. Ичитовкин. – М.: Экономика, 1991. – 204 с.

6. Развитие малых предприятий (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни): монографія [Текст] / [І. Г. Манцуров, С. С. Вацаев, С. Г. Дрига та ін.]; за наук. ред. І. Г. Манцурова. – К.: КНЕУ, 2009. – 181 с.

7. **Зоидов К. Х.** Особенности эволюции малого и среднего инновационного предпринимательства кризисной экономики в постсоветском пространстве: монография [Текст] / К. Х. Зоидов, Е. В. Моргунов, К. В. Биджамова. – М.: ЦЭМИ РАН, 2009. – 152 с.

8. **Ивантер А.** Не роскошь, а способ развития [Текст] / А. Ивантер // Эксперт. – М., 2003. – № 12. – С. 50.

9. **Ахтямов М. К.** Инновационное развитие предпринимательства в экономике знаний: монография [Текст] / М. К. Ахтямов, О. У. Юлдашева, Н. А. Кузнецова. – М.: Креативная экономика, 2011. – 320 с.

10. **Баранова А. Ю.** Оценка эффективности функционирования предпринимательских структур в индустрии гостеприимства: монография [Текст]. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 142 с. – (Наукова думка).

УДК 331.101.262

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ

БОЛЬШЕНКО С. Ф.

УДК 331.101.262

Большенко С. Ф. Формування конкурентоздатності трудового потенціалу регіону: теоретичний та методичний аспекти

Розглянуто теоретичні та методичні положення формування конкурентоздатності трудового потенціалу регіону, уточнено її сутність та визначено основні складові елементи. Розроблено систему показників, що характеризують конкурентні переваги та конкурентні позиції трудового потенціалу регіонів.

Ключові слова: конкурентоздатність, трудовий потенціал, регіон.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Большенко Світлана Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: bolshenko7777@mail.ru

УДК 331.101.262

Большенко С. Ф. Формирование конкурентоспособности трудового потенциала региона: теоретический и методический аспекты

Рассмотрены теоретические и методические положения формирования конкурентоспособности трудового потенциала региона, уточнена ее сущность и определены основные составляющие элементы. Разработана система показателей, которые характеризуют конкурентные преимущества и конкурентные позиции трудового потенциала регионов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, трудовой потенциал, регион.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Большенко Светлана Федоровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожний университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: bolshenko7777@mail.ru

UDC 331.101.262

Bolshenko S. F. Forming the Competitiveness of Labour Potential of Region: Theoretical and Methodical Aspects

Theoretical and methodical positions of forming the competitiveness of labour potential of region are considered, essence of labour potential and its basic elements is certain. The system of indexes are worked which characterize competitive edges and competition positions of labour potential of regions.

Key words: competitiveness, labour potential, region

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Bolshenko Svetlana F. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economy of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: bolshenko7777@mail.ru

Економічний і соціальний розвиток регіону, його конкурентоспроможність залежать від багатьох чинників, серед яких провідна роль по праву належить трудовому потенціалу.

На сьогоднішній день для України підвищення конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів є одним із головних завдань, що перебуває в площині реалізації державної регіональної політики, спрямованої на активізацію більш повного використання ресурсного потенціалу регіонів як основи зміцнення їхньої конкурентоспроможності.

Конкурентоздатність трудового потенціалу регіонів є порівняно новим для вітчизняних вчених об'єктом наукового дослідження, що сформувався як результат розвитку ринкової економічної системи і нерозривно з нею пов'язаних процесів конкуренції, яка охоплює всі сфери людської діяльності та приймає нові форми прояву.

У вітчизняній економічній науці останнім часом сформувався новий науковий напрямок, який досліджує конкурентоспроможність у сфері праці. Такі вчені як Амоша О. І., Богиня Д. П., Гриньова В. М., Грішнова О. А., Лібанова Е. М., Новікова О. Ф., Семикіна М. В., Титаренко Л. М. та ін. зробили суттєвий внесок у формування теоретико-методичної бази щодо визначення її сутності, виміру та оцінки. Але в працях учених не дається визначення саме поняттю конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів, не систематизовано чинники, що її формують, не визначені критерії оцінки та методи виміру.

Мета статті полягає в уточненні сутності поняття «конкурентоздатність трудового потенціалу регіону» та розробці системи показників, що її характеризують.

Визначення сутності конкурентоздатності трудового потенціалу регіону потребує детального дослідження змісту понять «конкурентоздатність» та «трудова потенціал». Поняття «конкурентоздатність» частіше всього використовують у відношенні до окремого виду продукції (роботи, послуги) або підприємства в цілому і лише у наукових роботах сучасних вчених можна знайти визначення конкурентоздатності трудового потенціалу регіону.

Теоретичною основою сучасних уявлень про конкурентоздатність є категорія «конкуренції». Термін «конкуренція» в перекладі з латинської (*concurrentia*) означає – зіткнення, змагання. В економічній літературі конкуренція трактується як діяльність людей, спрямована на задоволення потреб методом підвищення якості товару і регулювання його об'єму і ціни на ринку. Але таке визначення конкуренції не є однозначним.

Адам Сміт зв'язував конкуренцію з чесним суперництвом, яке ведеться між продавцями (чи покупцями) за найбільш вигідні умови продажу товару.

Російський учений А. Ю. Юданов ринковою конкуренцією називає боротьбу за обмежений об'єм платоспроможного попиту споживачів, яка ведеться фірмами на доступних сегментах ринку [1].

Френк Найт визначав конкуренцію як ситуацію, при якій безліч незалежних індивідуумів мають на ринку справу з безліччю інших індивідуумів і вибирають кращі на їхню думку умови купівлі-продажу товару.

Найбільший інтерес з огляду на визначення конкурентоздатності трудового потенціалу регіону викликає думка відомого вченого Й. Шумпетера, який розглядав конкуренцію з позицій економічного зростання, вважав її суперництвом нового зі старим, що проявляється у створенні нових товарів, нових технологій, нових джерел забезпечення потреб, нових типів організаційних моделей [2]. Таким чином, конкурентоздатність суб'єкта господарювання можна трактувати як його здатність успішно реалізовувати інноваційну стратегію, яка передбачає створення нових видів продукції, технологій, організаційних структур і т. ін. у відповідності зі змінами та потребами зовнішнього середовища. Учасниками інноваційних процесів є самі люди, які зайняті на підприємствах, в організаціях, науково-дослідних інститутах або у домашньому господарстві.

Австрійський учений економіст і соціолог, найвизначніший представник неолібералізму Ф. А. Хайек відзначав, що конкуренція являє собою процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання. Конкуренція веде до кращого використання здатностей і знань. Більша частина досягнутих людських благ отримана саме шляхом змагання, конкуренції [3, с. 6].

Кругман П. стверджує, що «панування доктрини «конкурентоздатності» категорично неправильне. Світове лідерство нації полягає не в економічному змаганні одне з одним». Вчений зазначає, що добробут національної економіки обумовлюється головним чином продуктивністю у торгівельній та неторговельній сферах економіки [4, с. 130].

Світовим банком виділяються такі види конкурентоздатності, як урбаністична, або конкурентоздатність міст. Вона полягає у здатності міст виробляти та продавати товари, змагаючись з аналогічними товарами з інших міст. Виникає «нова конкурентоздатність», або впевненість у тому, що міста потребують розвитку своїх власних конкурентних стратегій для забезпечення економічних переваг, для відкриття чи надання доступу своїм ринкам до світового ринку. Головною причиною розвитку урбаністичної конкурентоздатності є підвищення рівня життя людей, що живуть у містах.

У наукових працях вітчизняних вчених категорія «конкурентоздатність трудового потенціалу» зустрічається дуже рідко, не формалізоване чітко визначення її змісту. Найчастіше використовуються такі категорії як «конкурентоспроможність робочої сили», «конкурентоспроможність трудових ресурсів», «конкурентоспроможність трудового потенціалу».

Конкурентоспроможність трудового потенціалу регіону найчастіше вважають сукупність його кількісних і якісних структурних елементів, які у взаємодії і оптимальному співвідношенні сприяють економічному та соціальному розвитку окремого регіону з випереджуваними темпами в порівнянні з іншими [5, с. 9].

У наукових працях Й. Звонар також використовується термін «конкурентоспроможність», а не «конкурентоздатність» трудового потенціалу». Конкурентоспроможність трудового потенціалу певної адміністративної одиниці, на думку вченого, – це реально існуюча

на даний момент часу спроможність регіону забезпечувати та підтримувати більш високі у порівнянні з іншими регіонами темпи розвитку економічної та соціальної сфери завдяки кращим якісним характеристикам своїх трудових ресурсів та завдяки більш ефективному використанню трудових здібностей працездатного населення [6, с.37]. Конкурентоспроможним можна вважати трудовий потенціал регіону за умови, якщо в ньому створюються економічні, соціальні та юридичні умови для найбільш повної реалізації громадянами своїх трудових знань, навичок та досвіду.

Вважаємо, що такий підхід до визначення трудового потенціалу регіону є не точним і більшою мірою відповідає змісту категорії «економічний потенціал».

На нашу думку, за «умови діяльності» відповідає система забезпечення функціонування трудового потенціалу, що є предметом окремого наукового дослідження, а зміст категорії «конкурентоздатність трудового потенціалу» регіону віддзеркалює загальну здатність працездатного населення регіону до більш якісного створення, виробництва товарів, виконання робіт, здійснення послуг тощо у порівнянні з працездатним населенням інших регіонів.

Поряд з цим існує необхідність у уточненні змісту та розуміння термінів «конкурентоздатність», «конкурентоздібність» і «конкурентоспроможність». Для вітчизняної економічної школи ці терміни є відносно новими і їх дуже часто ототожнюють у використанні. Лінгвістичний аналіз даних слів дав змогу виявити таке:

- ✦ «здатний – який може, уміє здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином» [7, с. 360];
- ✦ «спроможний – який має здатність виконувати, здійснювати, робити і т. ін. що-небудь; який має здібності до чого-небудь, уміє здійснювати, виконувати щось; який може, має можливості здійснити що-небудь» [7, с. 1182].

У роботі доктора філософських наук, професора кафедри психології Міжнародного відкритого університету розвитку людини «Україна» Циби В. Т. категорії «здібність», «здатність» і «спроможність» визначаються таким чином: перша – як природжена властивість (математичні здібності), друга – як набута властивість (уміння, професіоналізм) і третя – як потужність ресурсу (купівельна спроможність) [8, с. 1173]. Тобто, поняття «конкурентоздібність», «конкурентоздатність» та конкурентоспроможність», визначені з урахуванням наведених значень, не є синонімами, оскільки вони відображають специфічні особливості у сфері конкуренції [9, с. 1167].

Зважаючи на це, вважаємо, що категорія «конкурентоздатний» найбільш точно характеризує такий стан трудового потенціалу, який у своїй дії (реалізації) забезпечує досягнення найкращих показників економічного і соціального розвитку регіону в порівнянні з іншими.

Конкурентоздатність трудового потенціалу регіону слід розглядати не тільки як його здатність забезпечувати високі показники економічного соціального розвитку в поточному періоді, а й наявність перспектив

подальшого розвитку та накопичений досвід у господарській, науковій, природоохоронній, культурній діяльності тощо.

У широкому розумінні конкурентоздатність трудового потенціалу регіонів являє собою здатність працездатного населення окремого регіону найкращим чином у порівнянні з іншими регіонами виконувати виробничі завдання, вести приватний бізнес, проводити інноваційну діяльність, розбудовувати інфраструктуру, розвивати сферу освіти і мистецтва, тощо і одержувати результати своєї діяльності у виді висококонкурентоспроможних товарів (робіт, послуг).

У роботі вчених В. М. Василенко, О. Ю. Агафоненко, В. Е. Будякова представлена концепція конкурентоздатності регіону, згідно з якою конкурентоздатність є результативною ознакою, яка визначається взаємодією двох чинників – конкурентних переваг і конкурентних позицій регіонів [10, с. 68 – 69]. За даною концепцією в основі конкурентних переваг регіону лежать ресурси, які можуть бути використані для забезпечення відповідних переваг.

Конкурентні позиції представлені як специфічні риси, за якими різняться суб'єкти чи об'єкти різних конкурентів.

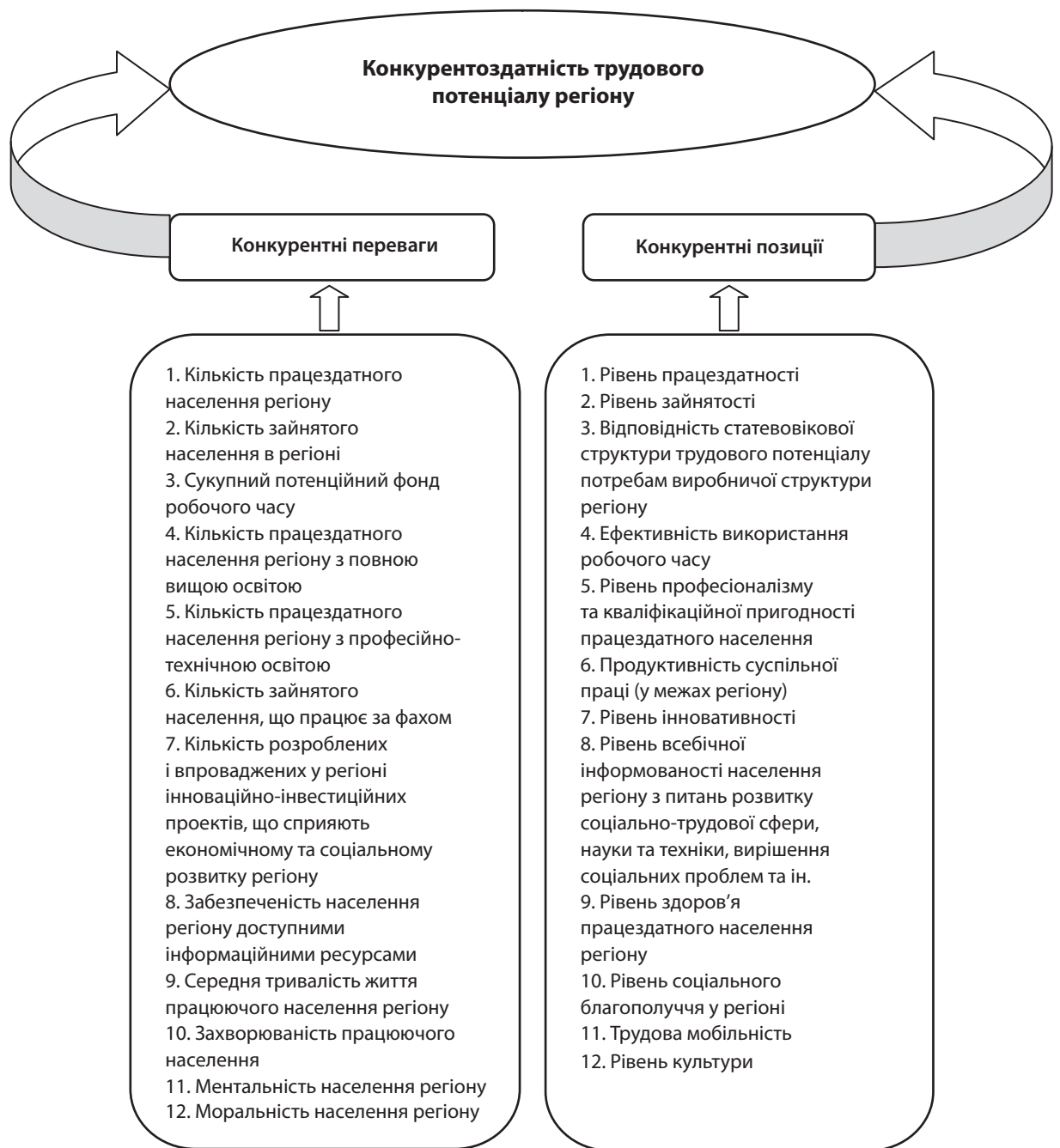
За нашою думкою, конкурентоздатність трудового потенціалу регіону також можна розглядати з такої позиції. Важливим і відмінним є те, що саме приймається за ресурси і розуміється під специфічними рисами в першому і другому випадках.

Конкурентні переваги трудового потенціалу регіону пропонується визначати як сукупність таких його властивостей (кількісних і якісних характеристик), які створюють можливості для досягнення більш високих показників ефективності виробництва, ділової активності в регіоні, підвищення культурного та освітнього рівнів розвитку населення регіону, дієвості заходів з соціального захисту людей (здоровоохоронних, благодійних, охорони природи тощо). Основними ресурсами, що лежать в основі конкурентних переваг трудового потенціалу регіону, можна вважати: людські ресурси, ресурси здоров'я, ресурси часу, інтелектуальні ресурси, інформаційні ресурси тощо.

Використання такого підходу до визначення конкурентних переваг трудового потенціалу одного регіону у порівнянні з іншим потребує визначення системи показників, що характеризуватимуть ці переваги та уможливятимуть оцінювання конкурентоздатності трудового потенціалу на регіональному рівні (рис. 1).

Для визначення параметрів конкурентоздатності може бути використаний один із двох загальних підходів: перший полягає в побудові рангових чи рейтингових оцінок відмінностей у конкурентних перевагах та конкурентних позиціях трудового потенціалу регіонів, а другий – визначенні рангів чи рейтингів, що характеризують рівні диференціації відповідних показників конкурентоздатності трудового потенціалу.

Моніторинг рівня конкурентоздатності трудового потенціалу регіонів та аналіз стану його складових дасть змогу на державному рівні своєчасно приймати

Рис. 1. Складові елементи конкурентоздатності трудового потенціалу регіону

адекватні управлінські рішення щодо поліпшення якості трудового потенціалу та підвищення ефективності його використання в регіонах, де виявлено погіршення цих показників. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Юданов А. Ю.** Конкуренция. Теория и практика / А. Ю. Юданов. – М. : Изд-во КНОМ и Д, 2001. – 304 с.
2. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; [пер.с англ.] – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
3. **Хайек Ф. А.** Познание, конкуренция и свобода / Ф. А. Хайек. – СПб. : Пневма, 1999.
4. **Абрамова І. С.** Сутність конкурентоздатності та її специфікація за окремими факторами впливу / І. С. Абрамова // Наукові праці. – 2007. – Т. 64, № 51. С. 127 – 134 [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Economy/2007_51/51-21.pdf
5. **Покришук В.** Проблеми гендерної зайнятості населення на ринку праці України / В. Покришук, С. Коваль // Актуальні Проблеми Економіки. – 2010. – № 7 (109). – С. 3 – 10.
6. **Звонар Й.** Особливості аналізу конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону / Й. Звонар // Економічний аналіз. – 2008. – № 3(19). – С. 37.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
8. **Циба В.** Алгоритм життєвого шляху успішної творчої особистості // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С. 3 – 15.

9. Подкопаев О. Особливості теоретичного та семантичного визначення конкурентоспроможності продукції / Олег Подкопаев // Економіка: проблеми теорії та практики – 2008. – В. 237, Т. 5. – С. 1166 – 1174.

10. Василенко В. Н. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы : монография / В. Н. Василенко, О. Ю. Агафоненко, В. Е. Будяков ; НАН Украины Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2008. – 363 с.

УДК 338.24

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЇ

ГОРЯЧУК В. Ф., ПАНКОВ А. В., КОЗЛОВ П. П.

УДК 338.24

Горячук В. Ф., Панков А. В., Козлов П. П. Капіталізація як механізм підвищення конкурентоспроможності території

Розглянуто основні визначення «капіталізації» в українській та зарубіжній науці. Досліджено класифікацію видів капіталу. Визначено вплив капіталізації на конкурентоспроможність території.

Ключові слова: капітал, капіталізація, конкурентоспроможність території.

Рис.: 2. Бібл.: 9.

Горячук Валерій Федорович – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, відділ соціально-економічного розвитку приморських регіонів, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (Французький бульвар, 29, Одеса, 65044, Україна)

Панков Андрій Вікторович – заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів, Краматорська міська рада (пл. Леніна, 2, Краматорськ, Донецька обл., 84313, Україна)

Козлов Петро Петрович – виконавчий директор, Регіональна агломерація «Північний Донбас», радник мера м. Краматорська з питань міжмуниципального співробітництва та інноваційного розвитку, Краматорська міська рада (пл. Леніна, 2, Краматорськ, Донецька обл., 84313, Україна)

УДК 338.24

Горячук В. Ф., Панков А. В., Козлов П. П. Капитализация как механизм повышения конкурентоспособности территории

Рассмотрены основные определения «капитализации» в украинской и зарубежной науке. Исследована классификация видов капитала. Определено влияние капитализации на конкурентоспособность территории.

Ключевые слова: капитал, капитализация, конкурентоспособность территории.

Рис.: 2. Библ.: 9.

Горячук Валерий Федорович – кандидат технических наук, старший научный сотрудник, отдел социально-экономического развития приморских регионов, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Французский бульвар, 29, Одесса, 65044, Украина)

Панков Андрей Викторович – заместитель городского головы по вопросам деятельности исполнительных органов, Краматорский городской совет (пл. Ленина, 2, Краматорск, Донецкая обл., 84313, Украина)

Козлов Петр Петрович – исполнительный директор, Региональная агломерация «Северный Донбасс», советник мэра г. Краматорска, по вопросам межмуниципального сотрудничества и инновационного развития, Краматорский городской совет (пл. Ленина, 2, Краматорск, Донецкая обл., 84313, Украина)

UDC 338.24

Goryachuk V. F., Pankov A. V., Kozlov P. P. Capitalization as a Mechanism for Increasing the Competitiveness of the Territory

The main definitions of capitalization in Ukrainian and foreign science are observed. The classification of capital is discovered. The capitalization influence on the competitiveness of the territories is identified.

Key words: capital, capitalization, territories competitiveness.

Рис.: 2. Bibl.: 9.

Goryachuk Valeriy F. – Candidate of Sciences (Engineering), Senior Research Fellow, Department of Socio-economic Development of Coastal Regions, Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research of NAS of Ukraine (Frantsuzskyy bulvar, 29, 65044, Ukraine)

Pankov Andrey V. – Deputy Mayor for the Executive Branch, Kramatorsk City Council (pl. Lenina, 2, Kramatorsk, Donetsk obl., 84313, Ukraine)

Kozlov Petr P. – executive director, Regional Agglomeration «Northern Donbass», Advisor on Issues of Inter-municipal Cooperation and Innovative Development to the Mayor of Kramatorsk, Kramatorsk City Council (pl. Lenina, 2, Kramatorsk, Donetsk obl., 84313, Ukraine)

Адам Сміт був одним з перших, хто визначив капіталізацію економіки як фактор її конкурентоспроможності. У своїй праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» він, визначивши основні продуктивні фактори – земля, капітал і праця, вказував, що вони є головними перевагами держави і визначають її конкурентоспроможність [1]. Тобто в сучасній трактовці конкурентоспроможність держави визначають фізичний, людський та природний капітал.

Р. Нельсон у рамках макроекономічного підходу до визначення конкурентоспроможності фокусує увагу на капіталі та його продуктивності [2, с. 151]. А. Харт виділяє шість основних підходів, за допомогою яких багато

авторів намагаються пояснити ті або інші зміни у світовій економіці: макроекономічний, державний, некорпоративний, коаліційний, культуралістичний і соціально-державний. У рамках макроекономічного підходу основна увага приділяється, насамперед, таким факторам як обсяг виробництва, сукупний попит, норми заощаджень та інвестування та ін. [2, с. 152]. У рамках соціально-державного підходу основний акцент робиться на стосунки між суспільством та державою, які впливають на здатність країни створювати і поширювати нові технології. Цей підхід може розглядатися як частина інституціонального підходу, який акцентує увагу на соціальному капіталі та соціально-політичних інститутах. Однак при

9. Подкопаев О. Особливості теоретичного та семантичного визначення конкурентоспроможності продукції / Олег Подкопаев // Економіка: проблеми теорії та практики – 2008. – В. 237, Т. 5. – С. 1166 – 1174.

10. Василенко В. Н. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы : монография / В. Н. Василенко, О. Ю. Агафоненко, В. Е. Будяков ; НАН Украины Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2008. – 363 с.

УДК 338.24

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЇ

ГОРЯЧУК В. Ф., ПАНКОВ А. В., КОЗЛОВ П. П.

УДК 338.24

Горячук В. Ф., Панков А. В., Козлов П. П. Капіталізація як механізм підвищення конкурентоспроможності території

Розглянуто основні визначення «капіталізації» в українській та зарубіжній науці. Досліджено класифікацію видів капіталу. Визначено вплив капіталізації на конкурентоспроможність території.

Ключові слова: капітал, капіталізація, конкурентоспроможність території.

Рис.: 2. Бібл.: 9.

Горячук Валерій Федорович – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, відділ соціально-економічного розвитку приморських регіонів, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (Французький бульвар, 29, Одеса, 65044, Україна)

Панков Андрій Вікторович – заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів, Краматорська міська рада (пл. Леніна, 2, Краматорськ, Донецька обл., 84313, Україна)

Козлов Петро Петрович – виконавчий директор, Регіональна агломерація «Північний Донбас», радник мера м. Краматорська з питань міжмуниципального співробітництва та інноваційного розвитку, Краматорська міська рада (пл. Леніна, 2, Краматорськ, Донецька обл., 84313, Україна)

УДК 338.24

Горячук В. Ф., Панков А. В., Козлов П. П. Капитализация как механизм повышения конкурентоспособности территории

Рассмотрены основные определения «капитализации» в украинской и зарубежной науке. Исследована классификация видов капитала. Определено влияние капитализации на конкурентоспособность территории.

Ключевые слова: капитал, капитализация, конкурентоспособность территории.

Рис.: 2. Библ.: 9.

Горячук Валерий Федорович – кандидат технических наук, старший научный сотрудник, отдел социально-экономического развития приморских регионов, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Французский бульвар, 29, Одесса, 65044, Украина)

Панков Андрей Викторович – заместитель городского головы по вопросам деятельности исполнительных органов, Краматорский городской совет (пл. Ленина, 2, Краматорск, Донецкая обл., 84313, Украина)

Козлов Петр Петрович – исполнительный директор, Региональная агломерация «Северный Донбасс», советник мэра г. Краматорска, по вопросам межмуниципального сотрудничества и инновационного развития, Краматорский городской совет (пл. Ленина, 2, Краматорск, Донецкая обл., 84313, Украина)

UDC 338.24

Goryachuk V. F., Pankov A. V., Kozlov P. P. Capitalization as a Mechanism for Increasing the Competitiveness of the Territory

The main definitions of capitalization in Ukrainian and foreign science are observed. The classification of capital is discovered. The capitalization influence on the competitiveness of the territories is identified.

Key words: capital, capitalization, territories competitiveness.

Рис.: 2. Bibl.: 9.

Goryachuk Valeriy F. – Candidate of Sciences (Engineering), Senior Research Fellow, Department of Socio-economic Development of Coastal Regions, Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research of NAS of Ukraine (Frantsuzskyy bulvar, 29, 65044, Ukraine)

Pankov Andrey V. – Deputy Mayor for the Executive Branch, Kramatorsk City Council (pl. Lenina, 2, Kramatorsk, Donetsk obl., 84313, Ukraine)

Kozlov Petr P. – executive director, Regional Agglomeration «Northern Donbass», Advisor on Issues of Inter-municipal Cooperation and Innovative Development to the Mayor of Kramatorsk, Kramatorsk City Council (pl. Lenina, 2, Kramatorsk, Donetsk obl., 84313, Ukraine)

Адам Сміт був одним з перших, хто визначив капіталізацію економіки як фактор її конкурентоспроможності. У своїй праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» він, визначивши основні продуктивні фактори – земля, капітал і праця, вказував, що вони є головними перевагами держави і визначають її конкурентоспроможність [1]. Тобто в сучасній трактовці конкурентоспроможність держави визначають фізичний, людський та природний капітал.

Р. Нельсон у рамках макроекономічного підходу до визначення конкурентоспроможності фокусує увагу на капіталі та його продуктивності [2, с. 151]. А. Харт виділяє шість основних підходів, за допомогою яких багато

авторів намагаються пояснити ті або інші зміни у світовій економіці: макроекономічний, державний, некорпоративний, коаліційний, культуралістичний і соціально-державний. У рамках макроекономічного підходу основна увага приділяється, насамперед, таким факторам як обсяг виробництва, сукупний попит, норми заощаджень та інвестування та ін. [2, с. 152]. У рамках соціально-державного підходу основний акцент робиться на стосунки між суспільством та державою, які впливають на здатність країни створювати і поширювати нові технології. Цей підхід може розглядатися як частина інституціонального підходу, який акцентує увагу на соціальному капіталі та соціально-політичних інститутах. Однак при

цьому автори зазначають, що оцінка впливу соціального капіталу на конкурентоспроможність країни (регіону) є досить складним завданням, оскільки цей вплив у значній мірі носить непрямий характер [2, с. 154].

Г. Дозі звертає увагу на неторгові або необмінні взаємозалежності між економічними суб'єктами однієї території, які склалися між ними і не можуть, подібно товарам і послугам, бути предметом обміну з іншими територіями. Це властивості тільки цієї території: неформальні правила, звички, звичаї, які координують економічні одиниці в умовах невизначеності. Неторгові взаємозалежності лежать в основі динаміки агломераційних економік, які розширюють можливості для розвитку технологій у порівнянні зі зменшенням витрат за рахунок використання нових технологій. По суті, формується локальний соціальний капітал, який підвищує продуктивність регіону та фірм, які розташовані на його території [3].

Вчені Інституту регіональних досліджень НАН України при формуванні парадигми «конкурентоспроможного регіоналізму» значну увагу приділяють ролі мобільності факторів виробництва (капіталу, робочої сили, ресурсам, інформації), які є важливою чинником конкурентоспроможності регіонів [4, с. 145].

Російські дослідники Ю. В. Савельєв, О. В. Толстогузов та А. В. Титовський відмічають, що «Розширене відтворення капіталу і конкурентоспроможність території найтіснішим чином взаємопов'язані. Базовою умовою економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності територіального суб'єкта є умова розширеного відтворення капіталу. На практиці це означає вбудовування в зовнішні системи (логістику) руху капіталу таких умов, при яких на території було б вигідно розміщувати певні види економічного капіталу (активи). На цьому заснована конкурентоспроможність території – через її здатність залучати капітал» [5, с. 55]. Вони також звертають увагу на те, що конкурентоспроможність території залежить від органічного використання різних форм капіталу. При перевазі пріоритету прискореного відтворення виробничого або торговельного капіталу території, вона стає структурною частиною глобального ринку, концентруючи окремі фази економічної діяльності (виробництво, розподіл продукції, обмін). При відтворенні власних нематеріальних цінностей і формуванні унікальних власних брендів, територія стає основою для генерації власних ланцюжків створення вартості. Використання існуючих відмінностей (особливостей) території дозволяє розвивати ті властивості локальних просторів та ареалів, які дозволяють найбільшою мірою нагромадити і максимально ефективно використовувати різні види капіталу (активів території) [5, с. 58].

В. М. Геєць зазначає «...капітал найважливіша характеристика ресурсу зростання у довгостроковому періоді, тому що від його стану і особливо нагромадження в майбутньому залежить те, що визначає перспективи країни. Такі країни, як Україна, які відносяться до так званих транзитивних, у ході ринкових перетворень спиралися і продовжують багато в чому спиратися на природний та фізичний капітали минулого і в ході ринкової

трансформації не могли відразу ж принципово змінити в позитивну сторону характер нагромадження нематеріального капіталу у зв'язку з безперервними кризами, які мають місце. У той же час, для економічного розвитку майбутнього, що стосується, насамперед, змін характеру економічного життя та поведіння людей, а також і системи управління, реалізованої тими ж людьми, важливо опертися вже зараз, у першу чергу, на нематеріальний капітал, тому важливо оцінити той потенціал, який у ньому закладений, і змінити його характер, тому що в протилежному випадку успіху в конкурентному відношенні не буде» [6].

П. Кресл виділяє дві групи факторів конкурентоспроможності території [7]:

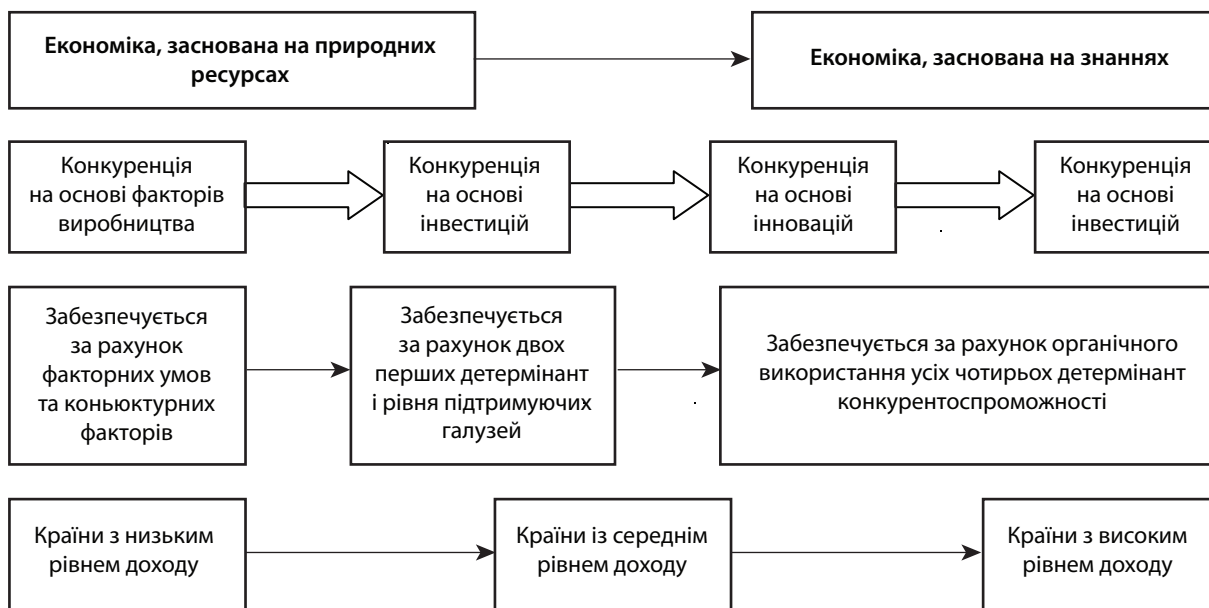
- ✦ економічні детермінанти: місце розташування, фактори виробництва, інфраструктура, економічна структура, визначні пам'ятки й місця відпочинку;
- ✦ стратегічні детермінанти: ефективність органів управління, стратегія розвитку, суспільно-приватне партнерство та інституціональна гнучкість (організуюча здатність органів влади та їхня спроможність адаптуватися до мінливого зовнішнього середовища).

Якщо перша група факторів відповідає фізичному, людському, природному, фінансовому капіталу та нематеріальним активам, то друга група факторів – соціальному капіталу.

А. С. Шеховцева визначає конкурентоспроможність регіону як продуктивність (продуктивність) використання регіональних ресурсів, у першу чергу, робочої сили та капіталу, у порівнянні з іншими регіонами, що результується у величині валового регіонального продукту на душу населення, а також у його динаміку [8].

М. Портер у рамках своєї теорії конкурентоспроможності нації виділяє 4 групи факторів, які є детермінантами конкурентоспроможності: фактори виробництва, інвестиції, інновації та національне багатство (рис. 1). У практиці оцінки конкурентоспроможності територій такий підхід широко використовується. Російське національне рейтингове агентство (НРА) «Експерт-РА» в якості детермінант конкурентоспроможності країни (регіону) визначає такі види потенціалу [7]:

- ✦ *ресурсно-сировинний* (включає оцінку середньозваженої забезпеченості балансовими запасами природних ресурсів);
- ✦ *трудова* (включає оцінку забезпеченості трудовими ресурсами та їхній освітній рівень);
- ✦ *виробничий* (включає оцінку сукупного результату господарської діяльності населення в регіоні);
- ✦ *інноваційний* (включає оцінку рівня розвитку науки та впровадження досягнень НТП у регіоні);
- ✦ *інституціональний* (включає оцінку розвиненості провідних інститутів ринкової економіки);
- ✦ *інфраструктурний* (включає оцінку економіко-географічного положення регіону, його інфраструктуру забезпеченість);
- ✦ *фінансовий* (включає оцінку обсягу податкової бази та прибутковості підприємств регіону).

Рис. 1. Стадії розвитку нації згідно з М. Портером і використанням детермінант конкурентоспроможності

Морозова Г. А. вважає, що за аналогією з методикою Світового банку благополуччя регіону може бути оцінене чотирма основними показниками розрахованими на душу населення: ВРП, виробничі ресурси (основні фонди і т. ін.), природні ресурси, людські ресурси (рівень освіти). Вона звертає увагу на велике зношення основних фондів (фізичне і моральне) та необхідність забезпечення в національній економіці відтворювального процесу на сучасній технологічній та інноваційній основі, що вимагає інвестицій. Тому, на її думку, варто додати показник прямих інвестицій в економіку регіону, у тому числі і у наукомістке виробництво [7].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що теза про залежність конкурентоспроможності країни та її регіонів від капіталізації економіки, а саме, від рівня накопичення капіталу (фізичного, людського, природного, соціального та ін.) та ефективності його використання, набула широкого визнання. Визнання провідної ролі капіталу у формуванні головного показника конкурентоспроможності країни – валового внутрішнього (регіонального) продукту – знайшло підтвердження в емпіричних спостереженнях і теоретичних дослідженнях [9, с. 36 – 41].

На підставі вищевикладеного пропонується концептуальна модель взаємозв'язку конкурентоспроможності країни (регіону) та капіталу в широкому розумінні (рис. 2). У цій моделі мета визначається як якість життя населення. Поряд з валовим внутрішнім (регіональним) продуктом як додаткові показники конкурентоспроможності розглядаються рівень освіти, економічна активність, продуктивність праці, зайнятість, стан здоров'я. Фактори конкурентоспроможності поділені на прямі (фізичний капітал, людський капітал, природний капітал (як ресурс), соціальний капітал (як ресурс) та нематеріальні активи) та непрямі (соціальний капітал (як інституційне середовище) та природний капітал (як навколишнє природне середовище)).

Особливе місце серед перерахованих факторів займає соціальний капітал, який є не тільки фактором конкурентоспроможності, але й каталізатором ефективності використання інших видів капіталу.

У моделі враховано наявність зворотного зв'язку між метою, показниками та факторами конкурентоспроможності. Наприклад, високий рівень життя в регіоні притягує кваліфіковану робочу силу, породжує подальший розвиток творчого та підприємницького середовища, забезпечує нарощування соціального капіталу та покращення стану навколишнього середовища.

ВИСНОВКИ

1. Теза про залежність конкурентоспроможності території від капіталізації економіки, а саме, від рівня накопичення капіталу (фізичного, людського, природного, соціального та ін.) та ефективності його використання, набула широке визнання.

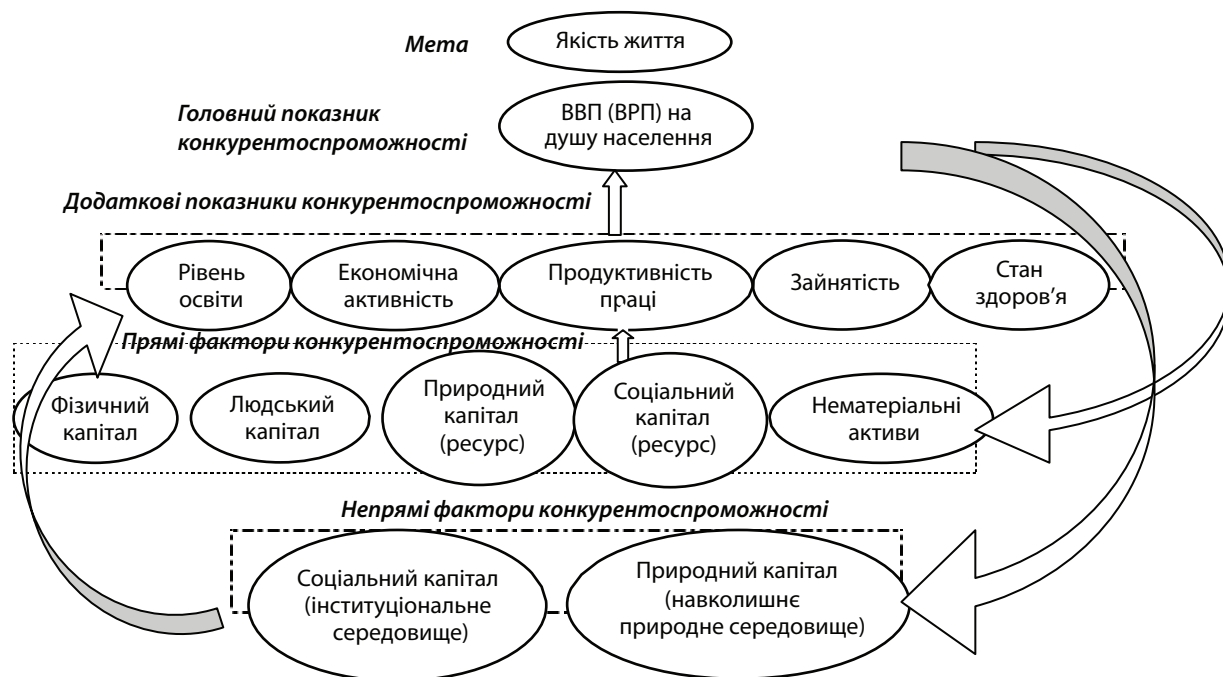
2. Особливе місце серед факторів конкурентоспроможності займає соціальний капітал, який є не тільки фактором конкурентоспроможності, але й каталізатором ефективності використання інших факторів.

3. Емпіричні дослідження показали, що економічне зростання та конкурентоспроможність території пояснюється не тільки нагромадженням факторів, але й тим, що називається «залишок Солоу», точніше, тим, що за ним ховається: технічний прогрес, соціальний капітал та інші детермінанти. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов. Книга II. О природе капитала, его накоплении и применении. – М. : ЭКСМО, 2007. – Режим доступа : http://www.cato.ru/library/smith/wealth_of_nations_2

2. **Кизим Н. А.** Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира / Н. А. Кизим, В. М. Горбатов. – Харьков : Издательский дом «ИНЖЭК», Харьков, 2005. – 216 с.

Рис. 2. Концептуальна модель взаємозв'язку конкурентоспроможності країни (регіону) та капіталу

3. Логинова В. А. Исследование взаимосвязи конкурентоспособности производственных и территориальных экономических систем / В. А. Логинова // Вестник ТОГУ. – 2009. – № 2. – С. 117 – 126.

4. Герасимчук З. В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 248 с.

5. Особенности воспроизводства регионального капитала: сущность, подходы к оценке, методы управления / Институт экономики КарНЦ РАН / Под общей ред. Ю. В. Савельева. – Петрозаводск : Изд-во Карельского научного центра РАН, 2008. – 136 с.

6. Гец В. М. О межличностном и институциональном доверии как составляющих социального капитала и экономического развития страны / В. М. Гец // Экономическое возрождение России. – 2010. – № 4. – С. 7 – 21.

7. Морозова Г. А. Конкурентоспособность региона Электронное научное издание «Вестник ВВАГС». – 2009. – № 3. – С. 524 – 528.

8. Шеховцева Л. С. Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания / Л. С. Шеховцева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 11 – 16.

9. Шараев Ю. В. Теория экономического роста / Ю. В. Шараев. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2006. – 254 с.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЯК ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

ДЕДІЛОВА Т. В., ТОКАР І. І., ЯРОШОВА Є. В.

УДК 330.322:339.137

Деділова Т. В., Токар І. І., Ярошова Є. В. Інвестиційна привабливість регіонів України як зовнішній фактор стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства

У статті проведено аналіз інвестиційної привабливості регіонів України, виділено проблеми та зазначено умови активізації інвестиційної діяльності з урахуванням розшарування регіонів за рівнем інвестиційної активності. Обґрунтовано необхідність врахування впливу інвестиційної привабливості регіону як фактора зовнішнього середовища при стратегічному управлінні підприємством.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність, регіон.

Бібл.: 5.

Деділова Тетяня Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dedilova@yandex.ru

Токар Інна Іванівна – асистент, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: tokar_innaiv@mail.ru

Ярошова Євгенія В'ячеславівна – студентка, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: djen099@mail.ru

УДК 330.322:339.137

UDC 330.322:339.137

Деділова Т. В., Токар І. І., Ярошова Є. В. Инвестиционная привлекательность регионов Украины как внешний фактор стратегического управления конкурентоспособностью предприятия

В статье проведен анализ инвестиционной привлекательности регионов Украины, выделены проблемы и указаны условия активизации инвестиционной деятельности с учетом распределения регионов по уровню инвестиционной активности. Обоснована необходимость учета влияния инвестиционной привлекательности региона как фактора внешней среды при стратегическом управлении предприятием.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, инвестиционная привлекательность, конкурентоспособность, регион.

Библ.: 5.

Деділова Тетяня Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dedilova@yandex.ru

Токар Інна Іванівна – асистент, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: tokar_innaiv@mail.ru

Ярошова Євгенія В'ячеславівна – студентка, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: djen099@mail.ru

Dedilova T. V., Tokar I. I., Yaroshova Y. V. Investment Attractiveness of the Regions of Ukraine as an External Factor of Strategic Management Competitiveness of the Enterprise

Analysis of investment attractiveness for regions of Ukraine has been carried out, problems have been pointed out and conditions for spurring investment activity taking into account subdivision of the regions according to the level of investment activity have been determined. Necessity of considering impact of the region investment attractiveness as an environmental factor at the enterprise strategic management has been substantiated.

Key words: foreign investment, investment attractiveness, competitiveness, region.

Bibl.: 5.

Dedilova Tatyana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dedilova@yandex.ru

Tokar Inna I. – Assistant, Department of Economy of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: tokar_innaiv@mail.ru

Yaroshova Yevgeniya V. – Student, Department of Economy of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: djen099@mail.ru

Сучасна економічна та політична ситуація, що склалася в Україні, значно ускладнила інвестиційну діяльність та призвела до зниження інвестиційної привабливості держави в цілому. Передумовами такого несприятливого інвестиційного клімату, як фінансового так і реального, виступають, перш за все, недосконала законодавча база, відсутність координованих і взаємно узгоджених дій між гілками влади, недостатня розвиненість вітчизняного фондового ринку та

високий податковий тиск. Особливої актуальності за цих умов набуває пошук шляхів покращення інвестиційного клімату та сприяння залученню інвестицій на основі виділення окремих конкурентоспроможних об'єктів прямого іноземного інвестування, як реального сектора економіки регіону.

Теоретико-методичні питання формування та оцінки інвестиційної привабливості регіонів на макроекономічному рівні й підприємств як суб'єктів господа-

рювання відображено в роботах таких зарубіжних учених, як Ю. Блеха, Е. Брігхема, У. Гетце, Л. Гітмана, М. Джонка, Д. Норкотта, П. Хавранека, У. Шарпа тощо. Вітчизняними представниками в сфері оцінки та управління інвестиційною привабливістю виступають І. А. Бондарчук, Б. М. Вишивана, М. С. Герасимчук, О. О. Гончаренко, В. С. Головатюк, А. В. Захаріна, А. В. Омельченко, А. А. Пересада та інші.

Аналіз робіт зарубіжних учених показав, що існуючий досвід оцінки та управління інвестиційною привабливістю західноєвропейських країн неможливо застосувати щодо об'єктів української економіки через низку соціальних, економічних і правових особливостей. У даному контексті потребують додаткового дослідження питання встановлення взаємозв'язку між оцінкою і підвищенням рівня інвестиційної привабливості об'єктів інвестування, зокрема регіонів України.

Метою статті є встановлення взаємозв'язків між конкурентоспроможністю підприємства та інвестиційною привабливістю регіону в контексті стратегічного менеджменту та з урахуванням специфіки вітчизняних процесів інвестування.

Інвестиційна діяльність – одна з головних умов успішного соціально-економічного розвитку будь-якої держави, а великий внутрішній ринок України має цьому сприяти. Географічне положення, розвинена транспортна мережа, ресурсний і виробничий потенціал, наявність висококваліфікованих наукових кадрів і підприємницька активність населення можуть стати головними чинниками активного зовнішнього інвестування.

Великі регіональні центри, добре забезпечені робочою силою, з відносно розвинутою інфраструктурою, диверсифікованою економікою та об'ємним споживчим ринком, можуть бути одночасно як місцем розміщення виробництва, так і привабливим ринком збуту для інвестора, який при розробці і прийнятті рішень спирається на потенційні можливості конкурентних регіонів. Іноземні інвестори охоче вкладають кошти у промислові регіони, які зорієнтовані на металообробку, харчову і хімічну промисловість, будівництво, транспорт. А отже підвищення ефективності діяльності таких промислових підприємств повинно враховувати можливість залучення сторонніх коштів при формуванні системи стратегічного управління відповідно до рейтингу власної конкурентоспроможності в регіоні.

Прикладом такої взаємодії й взаємозалежності між територіальною інвестиційною привабливістю та конкурентоспроможністю підприємств є підвищена інвестиційна активність у Києві та Київській області. Так, станом на 1 липня 2010 р. обсяги прямих іноземних інвестицій в Київську область становили 1503,4 млн дол., переважна більшість яких надійшла з Нідерландів та Кіпру (450 і 396,2 млн дол. відповідно) [1].

Водночас привабливими для іноземних інвесторів залишаються й Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Одеська та Полтавська області. За попередньою оцінкою квартальні показники прямого іноземного інвестування станом на 1 липня 2010 р. у Харківській області становили 2011 млн дол., що на 33,7%

більше, ніж у столичному регіоні [2]. Обсяги іноземних інвестицій у реальний сектор економіки Донецької і Дніпропетровської областей становили відповідно 1583,6 і 7171,1 млн дол. [3, 4].

Наведені показники зумовлені, у першу чергу, виробничою спрямованістю регіонів і наявністю в них конкурентоспроможних підприємств галузей добувної та переробної промисловості. Зокрема переважну частину підприємств машинобудування зосереджено на території Київської області (ДП «Арсенал», ДП «Київський державний завод «Буревісник», ВАТ «КОММАШ», ВАТ «Техмашремонт», ВАТ «Завод «Квант» та ін.); Харківської області (ВАТ «Турбоатом», ВАТ «ХАРП», НВО «Електроважмаш», ДНВО «ХЕМЗ», ВАТ «Харверст» та ін.), Дніпропетровської області (Державна холдингова компанія «Дніпровський машинобудівний завод», ВАТ ПЕМЗ, ВАТ «Дніпропетровський агрегатний завод», АТЗТ «Укрпідшипник», ВАТ «Укрхіменерго» та ін.) та Запорізької області (ВАТ «Мотор Січ», ДПМЗ «Гідромаш», ЗАО «ЗАЗ», ЗАТ «Запоріжжкран», ВАТ «ЗЗВА» та ін.) та ін.

У 2008 р. 35723,4 млн дол. прямих іноземних інвестицій надійшло зі 124 країн світу. При цьому переважна їх більшість належала країнам Європейського Союзу – 76,6%. Частка прямих іноземних інвестицій, що надійшли з Російської Федерації, становила 5,2%, США – 4,1%. До десятків основних країн-інвесторів, на які припадає 81,4% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 7682,9 млн дол., Німеччина – 6393,8 млн дол., Нідерланди – 3180,8 млн дол., Австрія – 2445,6 млн дол., Сполучене Королівство – 2273,5 млн дол., Російська Федерація – 1851,6 млн дол., Сполучені Штати Америки – 1471,5 млн дол., Віргінські Острови, Британські – 1316,1 млн дол., Швеція – 1263,0 млн дол., Франція – 1226,1 млн дол. [5].

Не зважаючи на кризові явища в економіці України, протягом останніх двох років спостерігалась позитивна динаміка до нарощування обсягів прямого іноземного інвестування. Зокрема у 2009 р. їх обсяги склали 40026,8 млн дол., з яких лівова частка належала країнам ЄС (75,5%), Росії (6,7%) та США (4,1%) [5]. Абсолютний приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни за 2009 р. склав 4303,4 млн дол., що на 12% більше приросту за відповідний період попереднього року. Станом на 01.07.2010 р. обсяги прямих інвестицій в Україну становили 40402,1 млн дол. (у цілому за рік – 40053,0 тис. грн). Основні інвестори – Кіпр (22,5%), Німеччина (16,4%), Нідерланди (9,7%), Російська Федерація (7,1%). У 2011 р. цей показник склав 44806,0 тис. грн, що вже на 10,2% є меншим за значення показника прямих іноземних в Україну за перші три квартали 2012 року (49362,3 тис. грн) [5].

Серед головних причин, що зумовлюють подальшу деформацію показників інвестиційної діяльності у регіонах та невисоку інвестиційну привабливість України, можна виділити: недостатню інтегрованість у світову економіку через низький рівень конкурентоспроможності багатьох вітчизняних товарів; відсутність чітко сформульованих засад інвестиційної політики з відповідними механізмами її реалізації на державному

та місцевому рівнях; значне податкове навантаження й адміністративний тиск на бізнес; недостатню розвиненість ринкових інститутів, зокрема фондового ринку, земельного ринку і ринку нерухомості, корпоративного сектора тощо; незацікавленість місцевої влади в залученні інвестицій через низьку компетентність місцевих чиновників, які відповідають за створення інвестиційного клімату та ін.

Розшарування регіонів за рівнем інвестиційної активності гальмує формування єдиного господарського простору і, як наслідок, зміцнення господарських зв'язків в країні, ставить перепони на шляху становлення регіонів як суб'єктів міжнародної інвестиційної діяльності, перешкоджає розвитку соціальної сфери тощо. Слабкі інвестиційні позиції окремих регіонів не дають змоги притягувати капітал до об'єктів промислового виробництва, що найбільше мають в них потребу й очікують потужних фінансових вливань з метою збільшення виробничих потужностей та нарощування обсягів виробництва. Крім того, запорукою високого рівня конкурентоспроможності підприємства є такий його розвиток, що базується на інноваційних засадах, тобто розробка й впровадження інновацій – це невід'ємна частина формування стійких конкурентних переваг підприємства, яка потребує значних капітальних вкладень.

Стійкий зв'язок «конкурентоспроможність підприємства – інвестиційна привабливість регіону» дозволяє коригувати визначення цілей діяльності підприємства з огляду інвестиційного клімату регіону як стратегічного фактора, що належить до зовнішнього оточення останнього поряд з політичними, соціальними, екологічними факторами тощо. Аналіз інвестиційної привабливості регіону як фактора зовнішнього середовища дозволяє встановити існуючі небезпеки й можливості для підприємства в інвестиційній сфері, а також безпосередньо впливає на вибір і розробку конкурентної стратегії підприємства в цілому.

Класифікація стратегічних цілей діяльності підприємства, виходячи з форми і змісту, дозволяє виділити декілька їхніх видів за окремими класифікаційними ознаками, зокрема економічні (за предметом діяльності) й регіональні (за сферою діяльності), що знаходять своє відображення у формуванні та реалізації низки функціональних стратегій – виробничої, інноваційної, маркетингової та фінансової. Ефективне поєднання зазначених стратегій дозволяє підвищити власний рівень конкурентоспроможності підприємства і виступає запорукою успіху його діяльності на національному і міжнародному ринках.

ВИСНОВКИ

Визначальна роль у процесі підвищення інвестиційної привабливості регіонів України має належати державі, яка здатна в масштабах усієї країни визначити перспективні напрями та об'єкти інвестування шляхом формування зваженої інвестиційної політики з чіткими механізмами її реалізації на державному та регіональному рівнях. Безпосередні функції державного регулюван-

ня інвестиційних процесів на території регіонів повинні здійснювати місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які повинні розробляти і впроваджувати в життя основні напрями інвестиційної політики на території регіону, сприяти у визначенні головних пріоритетів інвестування, координувати інвестиційні проекти, контролювати раціональне використання отриманих фінансових коштів.

На рівні держави для активізації інвестиційної діяльності потрібна загальна стратегія інвестиційного розвитку регіонів, яка б визначала пріоритети інвестування з урахуванням їх сталого і/або перспективного економічного ефекту. На регіональному рівні впровадження комплексної програми інвестування в конкурентоспроможні галузі промисловості сприятиме інноваційному розвитку підприємств, підвищенню їх власної конкурентоспроможності та конкурентоспроможності їх товарів.

Встановлений взаємний зв'язок «інвестиційна привабливість регіону – конкурентоспроможність підприємства» є невід'ємною частиною підвищення економічного рівня розвитку держави й модернізації її економіки. Створення ефективного механізму залучення інвестицій на регіональному рівні розширює конкурентні можливості підприємств, що, у свою чергу, стимулює зростання інвестицій в економіку і зміцнює фінансову систему держави в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Прямі інвестиції (на початок 1995 – 2012 рр.) [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Київській області. – Режим доступу: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua>
2. Прямі інвестиції (на початок 1995 – 2012 рр.) [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Харківській області. – Режим доступу: <http://www.uprstat.kharkov.ukrtel.net>
3. Прямі інвестиції (на початок 1995 – 2012 рр.) [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Донецькій області. – Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua>
4. Прямі інвестиції (на початок 1995 – 2012 рр.) [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Дніпропетровській області. – Режим доступу: <http://www.dnestrstat.gov.ua>
5. Прямі інвестиції (на початок 1995 – 2012 рр.) [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

КРАСНОНОСОВА О. М., ОЛІЙНИК А. Д.

УДК 339.137

Красноносова О. М., Олійник А. Д. Конкурентоспроможність регіонів в умовах глобалізації

У статті розглянуто роль і значення регіонів в умовах глобалізації. Розглянуто також концепцію створення євро регіонів, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності європейських країн.

Ключові слова: регіон, глобалізація, конкурентоспроможність, європейські країни, регіональна політика.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Красноносова Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ekrasnososova@mail.ru

Олійник Алла Дмитрівна – науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: oprre@mail.ru

УДК 339.137

Красноносова Е. Н., Олейник А. Д. Конкурентоспособность регионов в условиях глобализации

В статье рассмотрены роль и значение регионов в условиях глобализации. Рассмотрена также концепция создания евро регионов, обеспечивающих повышение конкурентоспособности европейских стран.

Ключевые слова: регион, глобализация, конкурентоспособность, европейские страны, региональная политика.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Красноносова Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ekrasnososova@mail.ru

Олейник Алла Дмитриевна – научный сотрудник, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: oprre@mail.ru

UDC 339.137

Krasnososova Y. N., Olejnik A. D. Competitiveness of Regions in the Conditions of Globalization

The role and an importance of the region in the context of globalization were discussed in the article. The concept of creating the Euro-regions which enhance the competitiveness of the European countries were considered.

Key words: region, globalization, competitiveness, the countries of Europe, regional policy

Pic.: 2. **Bibl.:** 8.

Krasnososova Yelena N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: ekrasnososova@mail.ru

Olejnik Alla D. – Research Associate, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: oprre@mail.ru

В останній час в науковій літературі все частіше заявляється нове бачення ролі та значення регіонів в умовах глобалізації. Регіони починають відрізняти між собою не тільки за соціально-економічними параметрами, але й за «глобальним критерієм», тобто їх включеністю в глобальні потоки у напрямку розвитку взаємозв'язків з глобальними партнерами на субдержавному рівні.

У роботі [1] глобалізація характеризується як новий, більш високий етап господарської інтернаціоналізації під дією якої знаходиться світовий розвиток.

У роботі [2] глобалізація асоціюється з такими ключовими словами, як «спільне», «взаємопов'язане», «взаємозалежне». Це дає можливість характеризувати її як загальноцивілізаційний процес, вважає автор даної роботи.

Розглядаючи глобалізацію як чинник впливу на розвиток регіону, необхідно визначити поняття «регіон» з глобалізаційної точки зору. У глобальному контексті поняття «регіон» визначається в літературі як група прилеглих країн, що становлять окремий економіко-географічний чи близький за національним складом і культурою або однотипний за суспільно-політичним ладом район світу. В аспекті зовнішньоекономічних

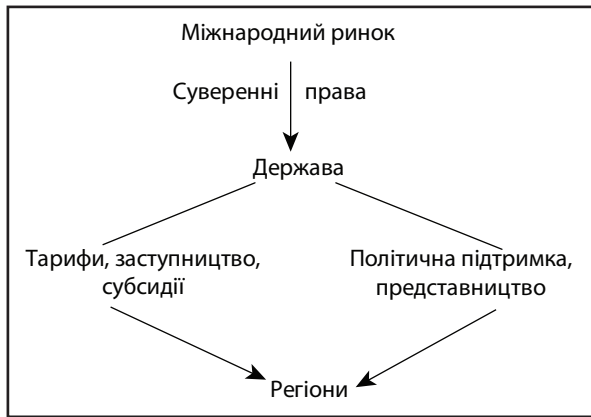
зв'язків регіон розглядається як «структурна частина чи підсистема міжнародних економічних відносин, де процес інтернаціоналізації має регіональну основу, реалізовану часом поза існуючими політичними й адміністративно-територіальними кордонами» [2].

У вузькому розумінні поняття «регіон» визначають, по-перше, як господарсько-економічну спільність. Наприклад, Донбас в Україні, Забайкальський край у Росії, Рур у Німеччині, Середній Захід у США тощо; по-друге – як культурно-історичну територію (Гуцульщина в Україні, Нова Англія в США тощо). У більш вузькому розумінні – як територіально-адміністративну одиницю, а саме: область – в Україні, земля – у Німеччині, штат – у США та ін.

Американський дослідник Дж. Розенау підкреслює, що у регіонах, які включаються у процес глобалізації, складається найбільш тісне партнерство, співробітництво й «співуправління» між державними органами й приватними особами, а також організаціями підприємців, союзами роботодавців, науково-дослідними установами, різними міжнародними організаціями тощо [3].

Відмінності, які з'являються у відносинах між регіонами, глобальним ринком, міжнародними режимами й державою в традиційних й глобалізуючих формах територіального управління, виокремив британський дослідник М. Кітінг [4]. Він зазначає, що у традиційних формах відносин регіони є політичною опорою уряду держави й представлені в державній політиці. Держава, у свою чергу, забезпечує регіонам заступництво, представництво й політичну підтримку, надає субсидії (рис. 1).

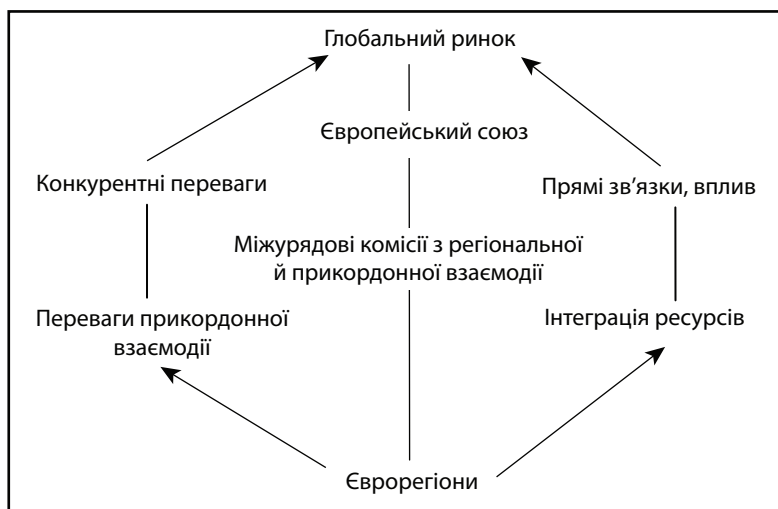

Рис. 1. Держава й регіони в традиційних формах територіальних відносин [5]

Цей взаємний обмін, підкреслює М. Кітінг, змінює глобалізація, європейська інтеграція й розвиток ринку. Регіони почали ставати новими самостійними учасниками глобального порядку. Держава поступово почала втрачати свою посередницьку монополію й здатність контролювати власні просторові економіки, а у регіонах почали розбудовуватись прямі зв'язки з міжнародними режимами та з глобальним ринком.

Положення регіонів на міжнародному ринку, на думку М. Кітінга, почало кардинально змінюватись і залежати не від політичних каналів представництва на державному рівні, а від конкурентних переваг регіону й уміння успішно їх використовувати (рис. 2).

Як свідчить просторова схема, яку наведено на рис. 2, регіони можуть впливати на діяльність держави,

Рис. 2. Регіони в глобалізованих формах територіального управління

а поява сильних регіонів може змінювати співвідношення влади й впливу в державі.

Ця теза вже має свою практичну реалізацію у Європі, де почався процес переходу від «Європи держав» до «Європи регіонів» у рамках пошуку нових, інституалізованих форм інтеграційної взаємодії.

Державна політика на загальноєвропейському рівні зараз здійснюється паралельно із проведенням нової регіональної політики самими країнами-учасницями. Головним чином ззавдяки цьому 10 країн – членів ЄС (або 37%) мають високу оцінку глобальної конкурентоспроможності і знаходяться серед 25 країн світу з найвищим індексом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього Економічного Форуму (ВЕФ). До цих країн відносяться Швеція, Німеччина, Фінляндія, Нідерланди, Данія, Великобританія, Франція, Австрія, Бельгія, Люксембург.

Згідно з прогнозом ВЕФ серед перших 25 країн світу у 2012 р. залишаться ті ж країни. Але Швеція поступиться другим місцем Сінгапуру. Очікується підвищення рейтингу глобальної конкурентоспроможності таких країн, як Фінляндія, Бельгія, Нідерланди, Данія, Великобританія. Зниження індексу глобальної конкурентоспроможності прогнозується для таких країн як Франція, Люксембург, Швеція (у межах від однієї до трьох позицій) [5].

Такі довготривалі високі показники глобальної конкурентоспроможності багатьох країн ЄС можна пояснити використанням найбільш прогресивних в умовах глобалізації організаційно-економічних форм взаємодії, до яких відноситься створення єврорегіонів.

Концепція єврорегіону як інструмента інтеграції вперше була реалізована в 1970-80-ті роки на голландсько-німецькому кордоні, відомому так званому «інституціональною щільністю» у сфері транскордонного планування й захисту навколишнього середовища (єврорегіони: «Маас-Рейн», «Рейн-Вааль», «Емс-Долларт-Регіон», «Рейн-Маас-Норд»). Слід відзначити, що перші єврорегіони почали найбільш активно формуватись на північному заході Центральної Європи, який є найбільш густонаселеною та промислово розвинутою

територією зі схожими проблемами й потребами населення. Базовим прийнято вважати сформоване в 1976 р. бельгійсько-нідецько-німецьке територіальне утворення «Маас-Рейн», яке одержало в 1991 р. статус «Співтовариства міжнародного транскордонного співробітництва» [6].

Законодавче й нормативно-правове забезпечення транскордонного співробітництва європейських країн було започатковано Рамковою конвенцією загальних принципів транскордонного співробітництва, яка була прийнята в 1980 р. Одночасно, як свідчать літературні джерела, почали удосконалюватись механізми фінансової допомоги регіонам країн ЄС взагалі й транскордонному

співробітництву зокрема. Участь країн, що утворюють «ядро» ЄС, у різних транскордонних ініціативах різна. Найбільше їх у прикордонних зонах Німеччини: з Нідерландами, Бельгією, Швейцарією, Австрією, Польщею, Чехією, Францією й Данією.

Євро регіони сформовано також на бельгійсько-голландській, бельгійсько-французькій, іспано-французькій, франко-італійській, італійсько-австрійській та інших західноєвропейських кордонах. Усього в Західній Європі, на островах і між Атлантикою, Піренеями, Середземномор'ям, Альпами діє 20 транскордонних регіонів, більша частина яких відноситься до числа «старих». Активну участь беруть у транскордонному співробітництві кантони Швейцарії, яка, як член ЄАСТ і Шенгенської угоди, має тісні економічні й соціокультурні зв'язки із країнами ЄС. У прикордонні цієї країни функціонує 12 транскордонних регіонів. Типовий евро-регіон має довжину 50 – 100 км і чисельність населення близько 2 млн осіб. Його географічний простір визначається не тільки адміністративними кордонами, але й межами соціально-економічної інтеграції [7].

У Європі виділяються також і більші за площею й охопленням території регіони «великомасштабного міжнародного співробітництва». Деякі з них, наприклад «Grosregion Saarlorlux – Rheinland-Pfalz – Wallonien» (Бельгія – Німеччина – Франція – Люксембург), SEUPB (Ірландія – Великобританія) й інші, входять до складу АЄПР. Разом з тим, серед цих регіонів є такі, формат яких перевищує рівень транскордонного регіону, що не дозволяє визначити їх як простори транскордонного співробітництва. Останнім часом такі нові структури територіально стали ґрунтуватися не на прикордонному просторі, а на масштабних географічних об'єктах, наприклад, як евро регіони «Чорне море» і «Адріатика» [7].

Реалізація концепції «Європи регіонів» спрямована на просування Європейського союзу до єдиного федерального устрою на всій його території. Тим самим регіони країн – членів ЄС мають можливість підвищити свій автономний статус і ефективно брати участь у реалізації регіональної економічної політики на міждержавному рівні. Це означає, що наступним новим утворенням після Євросоюзу може стати створення «Європи регіонів», тобто такої організаційної структури, у якій при прийнятті багатьох найважливіших рішень евро регіони будуть мати пріоритет перед національними державами, які входять до ЄС.

Для України однією з ефективних форм протистояння загрозам глобалізації є активна участь у локальних міжнародних економічних мережах. Так, сьогодні наша держава вже бере участь у роботі Карпатського евро-регіону, евро регіонів «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дністер». З боку України до них залучені Волинська, Чернівецька, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська, Львівська області, а від іноземних держав – адміністративно-територіальні одиниці Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Австрії, Німеччини, Франції, Білорусії та Молдови.

Але становлення цих та інших евро регіонів відбувається з ускладненнями як організаційного, так і

політичного характеру. Із названих евро регіональних утворень наразі лише «Карпатський евро регіон» та евро регіон «Буг» входять до асоціації європейських прикордонних територій, що є занадто незначним для представництва інтересів України у світових, зокрема європейських господарських структурах [8].

Альтернативою для України, виходячи з досвіду регіональної політики ЄС, може бути орієнтація або переважно на перерозподільне сприяння розвитку евро регіонів, або акцент на стимулюванні автономних механізмів розвитку регіонів, тобто їхнього ендогенного потенціалу. Завдання регіональної політики за цим підходом полягає в забезпеченні найбільш повного використання внутрішніх ресурсів регіонів і їх специфіки в умовах посилення регіональної автономії. У реалізацію заходів регіональної політики у такий спосіб втягуються не тільки прикордонні, але й усі без винятку регіони.

Таким чином, результати проведеного дослідження досвіду підвищення конкурентоспроможності регіонів дозволяють зробити такі **ВИСНОВКИ**.

1. У ХХІ сторіччі великий вплив на регіональний розвиток здійснюватимуть процеси глобалізації.
2. Масштабна економічна інтеграція регіонів країн ЄС у сучасних умовах виступає як додатковий важіль усунення диспропорцій усередині кожної із країн і приводить до зародження нової форми регіональної політики – на міждержавному або субнаціональному рівні у напрямі створення евро регіонів.
3. Субнаціональна регіональна політика довела свою здатність бути корисним інструментом ослаблення регіональних проблем, а також одним із дієвих засобів соціально-економічної інтеграції країн.
4. Здійснення нової стратегії регіонального розвитку в Україні неможливе без активізації державної регіональної політики, удосконалення всіх правових, інституціональних і економічних механізмів відносин «центр – регіони» з урахуванням європейського досвіду.
5. У державній стратегії регіонального розвитку необхідно в першу чергу визначити пріоритети й етапи реструктуризації економіки регіонів, напрямі підвищення конкурентоспроможності й реального розширення економічного простору регіонів, які мають спільні кордони з іншими країнами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Носуліч Т. М.** Глобалізаційні чинники регіонального розвитку – соціальний вектор прояву [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/314/1/09-3815-part23.pdf>
2. **Вертинская Т. С.** Понятие регионов в системе МЭО / Т. С. Вертинская // Гуманитарная и социальная наука на пороге XXI столетия: [зб. наук. арт.]. – Мн., 1998. – С. 315 – 321.
3. **James N. Rosenau** Globalization, Security, and the Nation State: Paradigms in Transition.
4. **Китинг М.** Новый регионализм в Западной Европе / М. Китинг // Логос. – 2003. – № 6 (40). – С. 67 – 116.
5. Всемирный экономический форум: рейтинг глобальной конкурентоспособности 2011 – 2012. – 7.09.2011. <http://gtmarket.ru/news/state/2011/09/07/3330>

6. Поздняк В. Европа регионов: Европейская политика соседства и Беларусь: в поисках «дорожной карты» [Электронный документ]. – Режим доступа : <http://review.w-europe.org/9/1.html>

7. Артёменко С. В. Региональная политика ЕС: опыт и географические аспекты организации функционирования еврорегионов / С. В. Артёменко // Научный вестник Во-

линського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – С.101 – 107.

8. Пена Т. В. Вплив глобалізації на розвиток економіки України та її регіонів / Т. В. Пена, В. Л. Троян [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/11543/02-Pena.pdf?sequence=1>

УДК 332.1

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ЛЕЩУК В. П., БУСНЮК С. В.

УДК 332.1

Лещук В. П., Буснюк С. В. Формування кластерних структур у Волинській області

У статті досліджуються питання щодо можливостей створення кластерів у Волинській області відповідно до галузевої спеціалізації та наявного природно-ресурсного потенціалу. На основі проведеного дослідження пропонується формування у Волинській області таких кластерних структур: туристично-рекреаційний, агропромисловий, деревообробний кластери, кластери льонарства, машинобудування та транспортно-логістичний кластер.

Ключові слова: інтеграція, інтегровані структури, кластер, кластеризація.

Табл.: 1. **Бібл.:** 7.

Лещук Віктор Пилипович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

Буснюк Світлана Володимирівна – аспірантка, кафедра фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

УДК 332.1

Лещук В. Ф., Буснюк С. В. Формирование кластерных структур в Волынской области

В статье исследуются вопросы возможности создания кластеров в Волынской области в соответствии с отраслевой специализацией и имеющимся природно-ресурсным потенциалом. На основе проведенного исследования предлагается формирование в Волынской области таких кластерных структур: туристско-рекреационный, агропромышленный, деревообрабатывающий кластеры, кластеры льноводства, машиностроения и транспортно-логистический кластер.

Ключевые слова: интеграция, интегрированные структуры, кластер, кластеризация.

Табл.: 1. **Библ.:** 7.

Лещук Виктор Филиппович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

Буснюк Светлана Владимировна – аспирантка, кафедра финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

UDC 332.1

Leshchuk V. F., Busnyuk S. V. Formation of Cluster Structures in the Volyn Region

In the article investigates the possibility of establishing clusters in the Volyn region according to sectoral specialization and the available natural resources. Based on the research were proposed formation in the Volyn region of cluster structures: the tourism, agriculture cluster, wood cluster, cluster flax, cluster machinery and transport and logistics cluster.

Key words: integration, integrated structures, cluster, clustering

Tabl.: 1. **Bibl.:** 7.

Leshchuk Viktor F. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

Busnyuk Svetlana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

Інтеграція, як закономірне явище в розвитку світової та української економіки, виникає як результат посилення процесів глобалізації та конкуренції, а також концентрації капіталу на конкретній території. Великі організаційно-господарські структури забезпечують науково-інноваційний прогрес та економічне зростання в багатьох країнах світу, впливаючи не лише на окремі господарські одиниці, а й на регіональну та національну економіку, створюють основу для залучення інвестицій, розвитку малого та середнього бізнесу, сприяють продуктивній роботі науково-дослідних, державних і фінансових інституцій. В економіці існує надзвичайно велика кількість інтегрованих структур, які відрізняються формою, способом та метою утворення, напрямом, ступеню інтеграції учасників. Це свідчить про активний,

постійний пошук оптимальної форми співпраці, яка задовольняла б всіх учасників об'єднання, будучи при цьому дієвим інструментом підвищення національної та регіональної конкурентоспроможності.

Кластер – це добровільне об'єднання бізнесу, влади, науки та фінансів на певній території, яке виступає сьогодні як ефективна форма співпраці, що успішно зарекомендувала себе функціонуючи у світовій економіці. Не зважаючи на популярність даної економічної категорії, залишається багато суперечливих питань, що стосуються даної проблематики, особливо в контексті розвитку української економіки. Це, зокрема, ідентифікація кластерів, стратегія їх формування, механізм фінансового забезпечення та державної підтримки.

6. Поздняк В. Европа регионов: Европейская политика соседства и Беларусь: в поисках «дорожной карты» [Электронный документ]. – Режим доступа : <http://review.w-europe.org/9/1.html>

7. Артёменко С. В. Региональная политика ЕС: опыт и географические аспекты организации функционирования еврорегионов / С. В. Артёменко // Научный вестник Во-

линського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – С.101 – 107.

8. Пена Т. В. Вплив глобалізації на розвиток економіки України та її регіонів / Т. В. Пена, В. Л. Троян [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/11543/02-Pena.pdf?sequence=1>

УДК 332.1

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ЛЕЩУК В. П., БУСНЮК С. В.

УДК 332.1

Лещук В. П., Буснюк С. В. Формування кластерних структур у Волинській області

У статті досліджуються питання щодо можливостей створення кластерів у Волинській області відповідно до галузевої спеціалізації та наявного природно-ресурсного потенціалу. На основі проведеного дослідження пропонується формування у Волинській області таких кластерних структур: туристично-рекреаційний, агропромисловий, деревообробний кластери, кластери льонарства, машинобудування та транспортно-логістичний кластер.

Ключові слова: інтеграція, інтегровані структури, кластер, кластеризація.

Табл.: 1. **Бібл.:** 7.

Лещук Віктор Пилипович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

Буснюк Світлана Володимирівна – аспірантка, кафедра фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

УДК 332.1

Лещук В. Ф., Буснюк С. В. Формирование кластерных структур в Волынской области

В статье исследуются вопросы возможности создания кластеров в Волынской области в соответствии с отраслевой специализацией и имеющимся природно-ресурсным потенциалом. На основе проведенного исследования предлагается формирование в Волынской области таких кластерных структур: туристско-рекреационный, агропромышленный, деревообрабатывающий кластеры, кластеры льноводства, машиностроения и транспортно-логистический кластер.

Ключевые слова: интеграция, интегрированные структуры, кластер, кластеризация.

Табл.: 1. **Библ.:** 7.

Лещук Виктор Филиппович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

Буснюк Светлана Владимировна – аспирантка, кафедра финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

UDC 332.1

Leshchuk V. F., Busnyuk S. V. Formation of Cluster Structures in the Volyn Region

In the article investigates the possibility of establishing clusters in the Volyn region according to sectoral specialization and the available natural resources. Based on the research were proposed formation in the Volyn region of cluster structures: the tourism, agriculture cluster, wood cluster, cluster flax, cluster machinery and transport and logistics cluster.

Key words: integration, integrated structures, cluster, clustering

Tabl.: 1. **Bibl.:** 7.

Leshchuk Viktor F. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

Busnyuk Svetlana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

Інтеграція, як закономірне явище в розвитку світової та української економіки, виникає як результат посилення процесів глобалізації та конкуренції, а також концентрації капіталу на конкретній території. Великі організаційно-господарські структури забезпечують науково-інноваційний прогрес та економічне зростання в багатьох країнах світу, впливаючи не лише на окремі господарські одиниці, а й на регіональну та національну економіку, створюють основу для залучення інвестицій, розвитку малого та середнього бізнесу, сприяють продуктивній роботі науково-дослідних, державних і фінансових інституцій. В економіці існує надзвичайно велика кількість інтегрованих структур, які відрізняються формою, способом та метою утворення, напрямом, ступеню інтеграції учасників. Це свідчить про активний,

постійний пошук оптимальної форми співпраці, яка задовольняла б всіх учасників об'єднання, будучи при цьому дієвим інструментом підвищення національної та регіональної конкурентоспроможності.

Кластер – це добровільне об'єднання бізнесу, влади, науки та фінансів на певній території, яке виступає сьогодні як ефективна форма співпраці, що успішно зарекомендувала себе функціонуючи у світовій економіці. Не зважаючи на популярність даної економічної категорії, залишається багато суперечливих питань, що стосуються даної проблематики, особливо в контексті розвитку української економіки. Це, зокрема, ідентифікація кластерів, стратегія їх формування, механізм фінансового забезпечення та державної підтримки.

Кластерні структури – це нова організаційно-економічна технологія розвитку регіонів, що дозволяє повною мірою використовувати природно-ресурсний, виробничий та фінансовий потенціал конкретної території. Проблеми розвитку українських регіонів на основі впровадження кластерного підходу є достатньо вивченими в теоретичному аспекті. Попри беззаперечні досягнення українських вчених залишаються недостатньо дослідженими питання, що пов'язані з комплексною розробкою та реалізацією кластерного підходу стосовно інтеграційних перетворень вітчизняних підприємств. Важливим у процесі наукових досліджень є аналіз регіонів країни на предмет формування таких об'єднань з урахуванням особливостей розвитку території, природно-ресурсного потенціалу, соціально-історичної спеціалізації, а також наявної фінансової та виробничої інфраструктури.

Основна мета наукової публікації – дослідження можливостей формування кластерних структур у Волинській області на основі проведеного соціально-економічного аналізу.

Економічна категорія «кластер» з'явилася в контексті розвитку регіональної економіки відносно недавно. Вперше проаналізував кластер, як перспективний засіб зміцнення конкурентних позицій М. Портер. На його думку, кластер «це сконцентровані за географічним принципом групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм споріднених галузей, а також пов'язаних із діяльністю організацій, що конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну роботу» [5, с. 105].

Українські науковці, досліджуючи питання кластерних утворень у контексті певних особливостей розвитку вітчизняної економіки сформулювали власне бачення сутності кластерних структур бізнесу. Так, А. Птащенко характеризує їх як «вертикальні чи всебічні мережеві структури з комбінованих галузей, укомплектованих із різномірних і доповнюючи фірм, які спеціалізуються на створенні будь-якого специфічного продукту, послуг чи бази даних, необхідних для цієї мережі» [4, с. 50]. Войнаренко М. характеризує кластер як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і економічного зростання регіону [1, с. 28].

На нашу думку, найбільш повно характеризують кластери В. Геєць та В. Семиноженко: «Кластер – це сукупність різних юридичних осіб, пов'язаних партнерськими відносинами по всьому технологічному ланцюжку, – від видобутку сировини до споживання продукції і послуг» [2, с. 158]. Вони виокремлюють основну, на нашу думку, особливість функціонування кластерних структур – їх партнерський характер, що може досягатись тільки за умови горизонтальної інтеграції, а також наявності наперед визначеної конкретної економічної мети.

Співпраця підприємств у рамках окремих територій в Україні складалась історично, але поки що вона не набула вигляду кластерів у класичному їх розумінні

та не виступає як форма внутрішньогалузевого та міжгалузевого співробітництва зацікавлених суб'єктів. У більшості областей вже почалося формування інтеграційних структур кластерного типу, але старт затягнувся. Розробляються стратегії, проводиться діагностика регіонів, визначаються пріоритети, але реальних дій, втілених у практику дуже мало, а тому кількість дійсно функціонуючих кластерів в Україні невелика.

Перші спроби використання світового досвіду реалізації кластерних ініціатив були здійсненні на Поділлі і на підприємствах Хмельницької області з метою формування партнерських відносин між місцевими органами влади і діловими колами цього регіону на межі 1997 і 1998 років. Була заснована громадська організація «Асоціація «Поділля Перший». Сьогодні в Хмельницькій області працює шість успішних кластерів: швейний, туристичний, будівельний, харчовий, продовольчий та кластер сільського туризму. У число регіонів, що змогли досягти успіху в реалізації кластерних ініціатив, слід віднести, крім Хмельницької області, також Львівську, Рівненську, Житомирську, Івано-Франківську, Херсонську, Миколаївську та Харківську області.

Попри зростаючий інтерес до нових форм організації виробництва та низки проведених заходів, що спрямовані на підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів, кількість кластерів збільшується досить повільно. Це зумовлено низкою причин, серед яких відсутність нормативного визначення «кластера», його видів, комплексу заходів щодо створення кластерів в Україні, а також інформаційного забезпечення щодо їх формування; недостатній інтерес малих і середніх підприємств стосовно у об'єднання у великі виробничі системи кластерного типу; невеликий досвід формування таких структур в Україні та відсутність необхідної інфраструктури; низька культура ведення бізнесу, відсутність «здорової» конкуренції, інтересу до розвитку бізнесу шляхом впровадження інновацій.

У ході наукового дослідження було проведено соціально-економічний аналіз Волинської області та на основі статистичних даних, за допомогою кількісного та якісного аналізу було ідентифіковано можливі кластерні структури. Зокрема, розглядався промисловий та сільськогосподарський комплекс, розвиток малого підприємництва, будівництва, науки та освіти, інновацій. Детально було проаналізовано фінансову інфраструктуру як обов'язкову складову майбутнього кластера. Формування кластерів відбувалося відповідно до напрямів і видів економічної діяльності, які за результатами аналізу визначено найбільш перспективними з точки зору економічної ефективності, з урахуванням коефіцієнта спеціалізації, соціально-економічних пріоритетів розвитку регіону та наявного природно-ресурсного потенціалу.

Як свідчать літературні джерела, на території Волинської області немає жодного функціонуючого кластера. Область займає останні місця по розміру ВВП, у регіоні практично не розвинуто промисловість, а рентабельність сільського господарства одна зі найнижчих. Саме тому впровадження кластерних структур є над-

звичайно актуальним для Волині. Цьому сприяє багатий природно-ресурсний потенціал, наявність потрібної наукової та виробничої інфраструктури, існування ринкових суб'єктів інноваційної діяльності, близькість західних ринків.

Площа прикордонної Волині складає 20,14 тис. км², що складає 3,3% території України. У Волинській області станом на 1 січня 2011 р. проживало 1037,2 тис. осіб. Історично-соціальна спеціалізація регіону – сільське господарство. Багатство Волині – це її рекреаційний комплекс. На Волині понад 220 озер, найбільші з яких Світязь, Пулимцеьке. Багатий регіон і на лісові ресурси. Мінерально-сировинна база представлена такими корисними копалинами, як кам'яне вугілля, природний газ, фосфорити, мідь, камінь будівельний, крейда будівельна, сапропель. Крім того, добуваються торф, цегельно-черепична сировина, пісок будівельний та цемент. Перспективні для місцевого використання газові родовища виявлені на Волині, а також поклади мідних руд. Зокрема, Локачинське газове родовище, запаси якого становлять 7,8 млрд м³.

Станом на 1 січня 2011 р. в області зареєстровано 19809 суб'єктів ЄДРПОУ, що є одним із найнижчих показників серед областей України. Розмір ВРП у 2009 р. Волині склав 12225 млн грн, що складає лише 1,34% в загальному обсязі ВРП країни. У 2009 р. в області працювало лише 1576 промислових підприємств з обсягом реалізації промислової продукції на суму 6496,54 млн грн, що на 42% менше ніж було у 2008 р. Питома вага обсягу реалізованої промислової продукції в загальному державному обсязі 0,81%. У структурі промислового виробництва переважає харчова промисловість – 40,83%, машинобудування – 12%, деревообробка – 6,87%, целюлозно-паперове виробництво – 4%, хімічна та нафтохімічна промисловість – 4%. Розрахований коефіцієнт локалізації за статистичними даними 2009 р. галузями спеціалізації регіону визначає: харчову промисловість, легку, деревообробку, целюлозно-паперове виробництво та машинобудування. Інноваційно активними підприємствами в області визначено 24 підприємства у 2008 р. з обсягом реалізації продукції на суму 2139,19 млн грн, що відповідно складає 23,2% від загального обсягу реалізованої промислової продукції регіону [6] (табл. 1).

Волинська область здавна спеціалізувалася на вирощуванні продукції рослинництва, а саме: зернових,

картоплі, цукрового буряка, льону-довгунця. У 2010 р. рентабельність сільського господарства регіону склала лише 9,0%. У 2010 р. було зібрано 579 тис. т зернових, 474 тис. т цукрового буряка та 986 тис. т картоплі. У 2010 р. у регіоні зменшилася кількість сільськогосподарських підприємств в порівнянні з 2008 р. на 18,3% і склала 1095 підприємств. Площа сільськогосподарських угідь на кінець 2008 р. 841,1 тис. га. Згідно з коефіцієнтом локалізації сільське господарство є галуззю спеціалізації Волинської області.

Багатий природно-рекреаційний потенціал створює всі умови для розвитку туризму, а відповідно і готельно-ресторанного бізнесу. Так у 2009 р. на Волині працювало 276 підприємств цієї сфери.

У 2008 р. в області працювало 4664 малих підприємств, питома вага яких складає 26%. Обсяг реалізованої продукції малого підприємництва склав 4874,5 млн грн у 2008 р., а це 10,7% в загальному обсязі реалізованої продукції регіону [7].

У 2009 р. із 18565 підприємств та організацій зареєстрованих на Волині функціонувало: 237 фінансових установ, в тому числі один регіональний банк. Крім того, зафіксовано 66 спільних підприємств та 37 іноземних [3].

У 2009 р. на Волині налічувалося 13 організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи. Вищу освіту в регіоні молодь здобуває в 15 вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації.

Рівень заробітної плати в регіоні зростає (у 2010 р. – 1692 грн, що на 23,2% більше ніж у 2009 р.) та все ж є однією з найнижчих в Україні, менша на 24,23% середньої по країні [7].

До проблем області слід віднести низький рівень інноваційності підприємств, низький в порівнянні з іншими регіонами рівень соціально-економічного розвитку. Гострою є проблема працевлаштування та благоустрою у малих містечках. Розвиток регіону можливий при відновленні інфраструктури та залучення додаткових інвестицій в економіку регіону.

На основі проведених досліджень пропонується формування таких кластерних структур:

1. Туристично-рекреаційного на основі діючих підприємств даної сфери, у тому числі пансіонату «Шацькі озера».

2. Агропромислового кластера.

Таблиця 1

Промисловий комплекс Волинської області

Показник	2006	2007	2008	2009
Кількість підприємств промисловості	1 491	1 533	1549	1576
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн (у фактичних цінах)	5706,8	9092,5	9203,4	6496,5
у т. ч. добувна промисловість	112,12	127,29	225,08	194,06
переробна промисловість	5086,8	8273,4	8266,5	5290,8
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	507,86	691,86	844,87	1011,6
Обсяг реалізованої промислової продукції (у % до загальнодержавного)	1,00	1,30	1,00	0,81

Складено на основі: [6, 7].

3. Деревообробного кластера. Формування цього об'єднання можливе у зв'язку з наявністю виробничої інфраструктури та природних ресурсів.

4. Кластера льонарства. Льонарство – традиційна для Волині галузь сільського господарства, продукція якої може зацікавити туристів і стати самостійним джерелом прибутку для економіки області.

5. Кластера машинобудування. Формування даної структури можливе на базі функціонуючого Луцького автомобільного заводу.

6. Транспортно-логістичного кластера з центром у м.Ковель. Розвитку даної структури сприяє вигідне прикордонне розміщення та наявність розгалуженої мережі автомобільних та залізничних шляхів.

ВИСНОВКИ

Кластерні структури отримали поширення у багатьох країнах світу та зарекомендували себе як дієвий засіб співпраці, що приносить учасникам об'єднання очікуваний матеріальний ефект та стабільний розвиток. На жаль, на території України це непоширена форма міжгалузевого співробітництва суб'єктів підприємницької діяльності, наукових та фінансових інститутів. Але існують всі передумови для формування таких інтегрованих структур. Це наявний природно-ресурсний, науковий потенціал, наявна виробнича та фінансово-

кредитна інфраструктура. На основі проведеного дослідження пропонується формування у Волинській області таких кластерних структур: туристично-рекреаційного, агропромислового, деревообробного кластерів, кластера льонарства, машинобудування та транспортно-логістичного кластерів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Войнаренко М.** Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27 – 30.
2. **Геєць В. М.** Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків :Константа, 2006. – 272 с.
3. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
4. **Птащенко Л. О.** Нові форми корпоративного розвитку в контексті ефективного стратегічного управління в Україні / Л. О. Птащенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9(88). – С. 49 – 53.
5. **Портер М. Е.** Конкуренція / М. Е.Портер. – Москва : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
6. Регіони України 2009. Статистичний збірник : у 2-х ч. Ч. I / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2010. – 369 с.
7. Статистичний щорічник України за 2010 рік. Державна служба статистики України / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август-Трейд», 2011. – 560 с.

УДК 332.14

ФІНАНСОВА САМОСТІЙНІСТЬ ТА РОЗВИТОК РЕГІОНУ

МЕЛЬНИК В. І.

УДК 332.14

Мельник В. І. Фінансова самостійність та розвиток регіону

У статті розглянуто економічну сутність фінансової самостійності місцевого самоврядування. Виділено основні проблеми в системі формування місцевих бюджетів в Україні. Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової самостійності та розвитку регіону.

Ключові слова: регіон, фінанси регіону, фінансова самостійність, місцевий бюджет, регіональний розвиток.

Бібл.: 7.

Мельник Вікторія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: melnik511@ukr.net

УДК 332.14

UDC 332.14

Мельник В. И. Финансовая самостоятельность и развитие региона
В статье рассмотрена экономическая сущность финансовой самостоятельности местного самоуправления. Выделены основные проблемы в системе формирования местных бюджетов в Украине. Разработаны практические рекомендации относительно повышения уровня финансовой самостоятельности и развития региона.

Ключевые слова: регион, финансы региона, финансовая самостоятельность, местный бюджет, региональное развитие.

Библ.: 7.

Мельник Виктория Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: melnik511@ukr.net

Melnik V. I. Financial Independence and Region Development

In article the economic essence of financial independence of local government is considered. The basic problems in system of formation of local budgets in Ukraine are allocated. Practical recommendations concerning increase of level of financial independence and region development are developed.

Key words: region, region finance, financial independence, local budget, regional development.

Bibl.: 7.

Melnik Viktoriya I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: melnik511@ukr.net

3. Деревообробного кластера. Формування цього об'єднання можливе у зв'язку з наявністю виробничої інфраструктури та природних ресурсів.

4. Кластера льонарства. Льонарство – традиційна для Волині галузь сільського господарства, продукція якої може зацікавити туристів і стати самостійним джерелом прибутку для економіки області.

5. Кластера машинобудування. Формування даної структури можливе на базі функціонуючого Луцького автомобільного заводу.

6. Транспортно-логістичного кластера з центром у м.Ковель. Розвитку даної структури сприяє вигідне прикордонне розміщення та наявність розгалуженої мережі автомобільних та залізничних шляхів.

ВИСНОВКИ

Кластерні структури отримали поширення у багатьох країнах світу та зарекомендували себе як дієвий засіб співпраці, що приносить учасникам об'єднання очікуваний матеріальний ефект та стабільний розвиток. На жаль, на території України це непоширена форма міжгалузевого співробітництва суб'єктів підприємницької діяльності, наукових та фінансових інститутів. Але існують всі передумови для формування таких інтегрованих структур. Це наявний природно-ресурсний, науковий потенціал, наявна виробнича та фінансово-

кредитна інфраструктура. На основі проведеного дослідження пропонується формування у Волинській області таких кластерних структур: туристично-рекреаційного, агропромислового, деревообробного кластерів, кластера льонарства, машинобудування та транспортно-логістичного кластерів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Войнаренко М.** Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27 – 30.
2. **Геєць В. М.** Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків :Константа, 2006. – 272 с.
3. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
4. **Птащенко Л. О.** Нові форми корпоративного розвитку в контексті ефективного стратегічного управління в Україні / Л. О. Птащенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9(88). – С. 49 – 53.
5. **Портер М. Е.** Конкуренція / М. Е. Портер. – Москва : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
6. Регіони України 2009. Статистичний збірник : у 2-х ч. Ч. I / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2010. – 369 с.
7. Статистичний щорічник України за 2010 рік. Державна служба статистики України / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август-Трейд», 2011. – 560 с.

УДК 332.14

ФІНАНСОВА САМОСТІЙНІСТЬ ТА РОЗВИТОК РЕГІОНУ

МЕЛЬНИК В. І.

УДК 332.14

Мельник В. І. Фінансова самостійність та розвиток регіону

У статті розглянуто економічну сутність фінансової самостійності місцевого самоврядування. Виділено основні проблеми в системі формування місцевих бюджетів в Україні. Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової самостійності та розвитку регіону.

Ключові слова: регіон, фінанси регіону, фінансова самостійність, місцевий бюджет, регіональний розвиток.

Бібл.: 7.

Мельник Вікторія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: melnik511@ukr.net

УДК 332.14

UDC 332.14

Мельник В. И. Финансовая самостоятельность и развитие региона
В статье рассмотрена экономическая сущность финансовой самостоятельности местного самоуправления. Выделены основные проблемы в системе формирования местных бюджетов в Украине. Разработаны практические рекомендации относительно повышения уровня финансовой самостоятельности и развития региона.

Ключевые слова: регион, финансы региона, финансовая самостоятельность, местный бюджет, региональное развитие.

Библ.: 7.

Мельник Виктория Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: melnik511@ukr.net

Melnik V. I. Financial Independence and Region Development

In article the economic essence of financial independence of local government is considered. The basic problems in system of formation of local budgets in Ukraine are allocated. Practical recommendations concerning increase of level of financial independence and region development are developed.

Key words: region, region finance, financial independence, local budget, regional development.

Bibl.: 7.

Melnik Viktoriya I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: melnik511@ukr.net

У сучасних умовах вирішення переважної більшості проблем життєзабезпечення населення зосереджується на регіональному рівні. Особливої ваги набувають питання фінансової самостійності та забезпеченості регіонів, вирішення яких значною мірою залежить від структури економіки та рівня її розвитку на відповідній території.

Законодавчо закріплені елементи фінансової системи в цілому спроможні забезпечити економічну самостійність регіону, під якою розуміється ступінь забезпеченості його економічними, у першу чергу фінансовими, ресурсами для самостійного і відповідального вирішення важливих соціально-економічних проблем, які перебувають в компетенції відповідного рівня господарювання. Однак набуття більшої самостійності регіонами призводить їх до відносного відокремлення в рамках національної економіки країни, зокрема, до обмеження частини відтворювальних зв'язків певною територією.

Функціонування регіону як відносно відокремленого фінансово-господарського комплексу потребує наявності дієздатної структури управління будь-якою його сферою або галуззю, у тому числі й регіональними фінансами. Таким чином, об'єктивна необхідність управління фінансами на регіональному рівні обумовлена тим, що в рамках кожної територіальної одиниці діють комплекси виробництв і підприємств зі своїми зв'язками, які необхідно використовувати в інтересах всіх суб'єктів господарювання, забезпечуючи соціальний прогрес суспільства в цілому.

Однією з важливих проблем, розв'язання якої необхідне для формування та нарощування виробничого потенціалу, забезпечення збалансованого розвитку регіонів є вдосконалення механізму формування та використання їх фінансових ресурсів, підвищення завдяки цьому загальної ефективності наявного фінансового потенціалу.

Питання вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів і пошук резервів їх збільшення є надзвичайно актуальним в умовах розширення повноважень, якими наділяються органи місцевого самоврядування. Протягом останніх років в Україні спостерігається негативна тенденція до зменшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів, як результат, збільшення кількості дотаційних бюджетів. Недостатність власних стабільних доходів значно обмежує вплив місцевих органів влади на соціально-економічний розвиток регіонів. Тому розширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів є надзвичайно актуальним завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування і якісному виконанню покладених на них завдань та функцій.

Актуальність питань, пов'язаних із фінансовою самостійністю регіонів, знайшла своє відображення у дослідженнях українських і зарубіжних вчених: В. А. Лебедева, Б. А. Карпінського, Л. Ф. Кондусової, В. Оутса, В. Л. Андрущенко, О. П. Кириленко, О. С. Дрезденської, Ч. Тібо, Р. Масгрейва, А. І. Якобсона, О. О. Сунцової, Д. В. Полозенко, Ю. А. Глущенко та ін.

Проте залишаються відкритими ряд проблем, спричинених значними труднощами у формуванні місцевих

бюджетів, недосконалістю міжбюджетних відносин, що зумовлює актуальність наукових досліджень з питань фінансової самостійності й розвитку регіону і вимагає активізації теоретичних та практичних пошуків розв'язання даної проблеми.

У зв'язку з цим *метою* статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня фінансової самостійності та розвитку регіону.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження вирішувалися такі завдання:

- ✦ визначення економічної сутності фінансової самостійності місцевого самоврядування;
- ✦ виділення основних проблем у системі формування місцевих бюджетів в Україні;
- ✦ розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня фінансової самостійності та розвитку регіону.

Фінансова автономія місцевого самоврядування передбачає право органів місцевого самоврядування на володіння і розпорядження власними коштами, достатніми для здійснення функцій і повноважень цих органів. Частина цих коштів, як зазначено у Європейській хартії, має надходити за рахунок місцевих податків і зборів, ставки яких у межах закону повинні визначати самі органи місцевого самоврядування [1].

У процесі визначення планових показників фінансових ресурсів регіону в цілому та на стадії їх прогнозування визначаються фінансові можливості регіону щодо фінансового забезпечення розвитку економіки і соціальної сфери.

Труднощі формування місцевих бюджетів, недосконалість міжбюджетних відносин, що спостерігаються упродовж усього періоду формування самостійної фінансово-бюджетної системи України, довели необхідність змін у практиці формування фінансової бази розвитку адміністративно-територіальних одиниць та регіонів. Постає питання формування фінансово достатніх територій та громад. Нинішнє зростання частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів, незначна частка доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному, залежність системи формування та виконання місцевих бюджетів від рішень органів влади, невідповідність між зростаючими потребами регіонів у коштах і реальною здатністю місцевих адміністрацій та рад до їх мобілізації потребували внесення змін до нормативно-правової бази, яка регулює ці питання. Крім того, у посткризовий період зростає необхідність пошуку місцевими органами влади додаткових можливостей для забезпечення потрібних обсягів фінансування місцевих бюджетів та виконання статей видатків [2].

Необхідність законодавчих змін у системі формування місцевих бюджетів була підтверджена усталеною практикою. Вона засвідчила існування низки проблем:

1. Недостатність коштів для фінансування самоврядного розвитку.

В основі такого становища лежать як недостатність власних джерел надходжень, так і нерегульованість механізму надання міжбюджетних трансфертів. Власними

доходними джерелами, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів (другий кошик доходів бюджету), забезпечується близько 20% доходів. Натомість, закріпленими податками та зборами (які враховуються при визначенні обсягу трансфертів) забезпечується до 80% доходів. Якщо врахувати, що трансфертами забезпечується близько 45% доходів, то виявляється, що частка доходів, на мобілізацію яких органи влади мають вплив, складає приблизно 11%. Тому про фінансову самостійність місцевих бюджетів у сфері самостійного розпорядження мобілізованими коштами можна говорити досить умовно. Недостатність коштів місцевих бюджетів для виконання повноважень призводить до переважання в Україні бюджетів-реципієнтів серед усіх бюджетів регіонів (їхня кількість складає 25-26). У 2011 р. обсяг дотацій було збільшено на 30,8% (на 10284,1 млн грн). Тільки 3,5% (24 одиниці) від загальної кількості місцевих бюджетів, які мають прямі відносини із Державним бюджетом, були збалансовані з передачею коштів до державного бюджету. Крім того, обсяг цих коштів зменшився на 18,9% (на 1651,3 млн грн) порівняно з 2010 р. Інші 667 бюджетів були збалансовані з дотацією вирівнювання [3].

2. Відсутність єдиного стабільного джерела надходжень до місцевих бюджетів, право адміністрування якого належить місцевим радам і розмір якого не впливає на обсяг трансфертів. Нині до 80% надходжень до місцевих бюджетів забезпечує податок на доходи фізичних осіб, проте він є загальнодержавним, а також належить до першого кошика. До того ж, як місцевий цей податок не відповідає принципу справедливості оподаткування та використання надходжень, оскільки місце сплати податку може не відповідати місцю проживання громадянина і відповідно надходження збільшуються на користь тих адміністративно-територіальних одиниць, де більший рівень зайнятості (в основному міста чи великі села), проте не завжди вищий рівень потреб. Потужніша економічна база формується у тих регіонів, де зосереджено більше платників податку на доходи фізичних осіб. Не відбувається вирівнювання обсягів фіскального і бюджетного забезпечення по територіях. Відтак збільшується навантаження на державний бюджет для проведення фінансового вирівнювання. Вагомим джерелом надходжень до місцевих бюджетів (другим за часткою у структурі їх доходів) є плата за землю. Проте зростання надходжень від неї стримується ставками орендної плати, розмір яких не відповідає ринковим умовам і давно не змінювався. Неврегульованість ситуації із ринком землі сільськогосподарського призначення не дозволяє цьому податку бути фінансовою основою місцевих бюджетів.

3. Зростання частки трансфертів і дотацій вирівнювання. У структурі доходів місцевих бюджетів постійно зростає частка трансфертів – з 43,2% у 2008 р. до 49% у 2011 р. Традиційно в обсязі трансфертів зростає частка дотацій вирівнювання – 55,8% у 2011 р. проти 55,7% у 2010 р., натомість частка субвенцій зменшується – зокрема, частка субвенцій із соціального захисту зменшилась із 41,8 до 40,3% за ті самі періоди [4].

Зростання частки трансфертів свідчить не лише про недостатність обсягу самостійно мобілізованих коштів,

але і про посилення залежності місцевого самоврядування від рішень органів влади. Також, знижується ініціативність у мобілізації коштів та пошуку власних резервів наповнення місцевих бюджетів. Збільшення частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів, а в структурі трансфертів – зростання частки дотацій вирівнювання свідчать на користь того, що у фінансовій політиці держави акценти робляться на надання можливості місцевим органам влади і самоврядування проводити власну стратегію витрачання коштів. Натомість є ризик витрачання коштів на вирішення некритичних суспільних проблем і незадоволення повною мірою соціальних потреб громадян.

Показниками розвитку регіону є його фінансова стійкість та платоспроможність. Платоспроможність місцевого бюджету – це можливість на конкретну дату погасити за рахунок наявних та очікуваних грошових активів (у т. ч. залишків бюджетних коштів) загального фонду місцевого бюджету, за виключенням субвенцій з інших бюджетів, додаткових дотацій та трансфертів іншим бюджетам та коштів резервного фонду, бюджетні фінансові зобов'язання [5].

Фінансова стійкість регіону є якісною характеристикою його фінансової спроможності, яка забезпечується на основі фінансової достатності (збалансованості фінансових можливостей та потреб) та дієздатності (результативності фінансової політики). Вона відображає можливість регіону стабільно забезпечувати розвиток, а тому є запорукою безпеки, платоспроможності й своєчасного виконання фінансових зобов'язань. Це зумовлює необхідність постійного нарощування власного фінансового потенціалу регіону як основи забезпечення фінансової стійкості та виявлення резервів росту такого потенціалу, що повинно відбуватися на основі діагностики платоспроможності регіону та складання рейтингової оцінки досліджуваного регіону за декілька років [6].

Управління бюджетними ресурсами повинно бути ефективним, щоб збільшити інвестиційну привабливість для потенційних інвесторів і кредиторів, показником ефективності в даному випадку виступає оцінка платоспроможності місцевого бюджету, що являє собою основу для розуміння поточної фінансової ситуації місцевого бюджету відносно попередніх років, що за своїм змістом відображає підсумки фінансової діяльності виконавчих органів влади, та є індикатором розвитку місцевого бюджету.

Розглядаючи проблеми формування доходів місцевих бюджетів, слід зазначити, що в Україні застосовується система необґрунтованого надмірного вилучення фінансових ресурсів адміністративно-територіальних формувань з їх наступним частковим поверненням у формі міжбюджетних трансфертів, що не створює стимулів у органів місцевого самоврядування для забезпечення зростання економічного потенціалу регіонів.

Перераховані проблеми спричинили необхідність пошуку способів збільшення дохідної бази місцевих бюджетів, її оптимізації, удосконалення системи формування міжбюджетних трансфертів.

У новій редакції Бюджетного кодексу України [7], що був прийнятий 8 липня 2010 р., було розроблено низ-

ку інструментів, які мають сприяти місцевим органам у формуванні достатнього обсягу коштів для виконання покладених завдань.

Не зважаючи на унормування в Бюджетному кодексі України порядку застосування інструментів, які дозволяють зміцнити систему місцевих бюджетів та оптимізувати міжбюджетні відносини, залишається низка проблем, яка потребує вирішення. Місцеві бюджети рівня громад (міст, селищ, сіл) поки що не отримали стабільного джерела надходжень, право на адміністрування за яким залишалося б компетенцією місцевого самоврядування. Невирішеним є питання про збільшення самостійності органів місцевого самоврядування стосовно встановлення власних податків та зборів. Не здійснено і суттєвих зрушень у системі міжбюджетного вирівнювання – зокрема, формула визначення обсягу трансфертів потребує більшого врахування регіональних особливостей – щільності проживання, віддаленості від осередків надання послуг, реальної кількості споживачів послуг та ін. Нерозвинений механізм горизонтального цільового субвенціонування: отриманню субвенцій із інших бюджетів перешкоджають складна процедура їх оформлення та слабкі гарантії повернення. Не змінилися механізми здійснення місцевих запозичень у бік розширення прав і можливостей органів місцевого самоврядування до здійснення місцевих запозичень.

Оскільки збалансованість бюджету адміністративно-територіальної одиниці або регіону базується на стабільних та достатніх джерелах надходжень, а фінансова самостійність територій – на достатньому обсязі не тільки видаткових, але і податкових прав і на незначній залежності від бюджетів вищого рівня, система формування і виконання місцевих бюджетів та регулювання міжбюджетних відносин і надалі потребуватиме коригування та реформування. З метою подальшого удосконалення системи формування місцевих бюджетів, зміцнення фінансової спроможності громад і регіонів доцільно вжити низку заходів:

1. Внести доповнення до Бюджетного кодексу України:

- ✦ унормувати механізм горизонтального бюджетного вирівнювання;
- ✦ удосконалити інструменти врахування регіональних особливостей при обрахунку обсягу міжбюджетних трансфертів;
- ✦ унормувати передачу частки надходжень від податку з доходів фізичних осіб, плати за землю до бюджету розвитку з метою створення фінансових можливостей для довгострокового інвестування.

2. Розширити права здійснення органами місцевого самоврядування запозичень у господарюючих суб'єктів (юридичних осіб), чітко унормувати терміни, строки, гарантії та умов повернення запозичень, надати право здійснювати запозичення між місцевими бюджетами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведення децентралізації податково-бюджетних відносин з метою надання регіонам

стимулів до саморозвитку, а також зниження ролі держави у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування може суттєво посилити економічну значимість кожної громади, кожного регіону, підвищити рівень прогнозованості та керованості регіонального розвитку, забезпечити соціальну орієнтованість розвитку регіональних економічних структур. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування / Законодавство України про місцеве самоврядування та компетенцію його органів. – Харків : Факт, 2000. – 400 с.

2. Ільяшенко В. А. Бюджетне фінансування органів місцевого самоврядування України / В. А. Ільяшенко // Держава та регіони. – 2010. – № 4. – С. 118 – 123.

3. Щодо практичної реалізації інструментів підвищення фіскальної самостійності територій, передбачених Бюджетним кодексом України. Аналітична записка // Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/355/>

4. Сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua/news/472/>

5. Нескорородева І. І. Оцінка платоспроможності бюджету Харківської області / І. І. Нескорородева, К. В. Тарасевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/14/tarasevich.php>

6. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н. Старостенко // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 38 – 47.

7. Бюджетний кодекс України // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>

ОРГАНІЗАЦІЙНА І ТЕХНОЛОГІЧНА ОСНОВА РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА

УДК 330.341.1:334.012.23

Січкаренко К. О. Організаційна і технологічна основа регіонального інноваційного кластера

У статті розглянуто питання економічної ролі кластерних утворень, зокрема у стимулюванні інноваційного розвитку регіону. Наводиться аналіз наявних прикладів організації кластерів як інструменту інноваційної політики. Досліджені різні типи кластерних утворень, суттєві відмінності між ними, а також їх структура і механізм впливу на високотехнологічні галузі.

Ключові слова: кластер, податкове стимулювання, технологічний ланцюжок.

Рис.: 2. **Бібл.:** 6.

Січкаренко Кирило Олександрович – кандидат географічних наук, науковий співробітник, відділ технологічного прогнозування та інноваційної політики, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: kiryusha@bigmir.net

УДК 330.341.1:334.012.23

Сичкаренко К. А. Организационная и технологическая основа регионального инновационного кластера

В статье рассмотрены вопросы экономической роли кластерных образований, в частности в стимулировании инновационного развития региона. Приводятся анализ имеющихся примеров организации кластеров как инструмента инновационной политики. Исследованы различные типы кластерных образований, существенные различия между ними, а также их структура и механизм влияния в высокотехнологичных отраслях.

Ключевые слова: кластер, налоговое стимулирование, технологическая цепочка.

Рис.: 2. **Библ.:** 6.

Сичкаренко Кирилл Алексеевич – кандидат географических наук, научный сотрудник, отдел технологического прогнозирования и инновационной политики, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

E-mail: kiryusha@bigmir.net

UDC 330.341.1:334.012.23

Sichkarenko K. A. The Organizational and Technological Basis for Regional Innovation Cluster

This article is about economic role of cluster formations, especially their role as impact factor in innovation development. These are results of analysis of examples how to use clusters as a tools in innovation policy. Also the article include dates about different types of cluster, their formations, differences between them, their structure and mechanism of effects on high-tech industry.

Key words: cluster, tax incentives, technological chain

Pic.: 2. **Bibl.:** 6.

Sichkarenko Kirill A. – Candidate of Sciences (Geography), Research Associate, Department of Technological Forecasting and Innovation Policy, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: kiryusha@bigmir.net

Світова економічна практика свідчить, що протягом останніх років експансію на ринках інноваційної продукції здійснюють структури (приватні компанії, міжнародні об'єднання), які активно використовують новітні формати взаємодії. На противагу традиційним формам – цілісним корпоративним об'єднанням, вертикально інтегрованим компаніям приходять нові форми кооперації та співпраці. До таких належать кластерні утворення, єдність яких побудована на сталих зв'язках між його учасниками.

Вивченню кластерів як явища в економічній практиці країни протягом останніх п'яти років приділяється достатньо уваги. У вітчизняній економічній науці широко розкриті теоретичні питання розвитку, управління та економічної функції цих утворень. Також ця тематика знайшла своє відображення у теорії і практиці державного управління: кластерам відводиться роль додаткового інструменту регіонального розвитку (як інноваційного, так і комплексного) поряд з такими широко відомими економічними інструментами як вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку, різноманітні регіональні програми. Однією з причин такої популярності є широке висвітлення цієї тематики у зарубіжній науковій літературі, а також низка прикладів успішного впровадження такої форми організації співпраці у ряді країн ОЕСР.

Втім, однозначної позитивної практики запровадження кластерів в Україні немає, незважаючи на чисельні ініціативи та анонсовані проекти. Такий стан речей спричинений декількома групами чинників, зокрема необхідністю дієвої законодавчої підтримки кластерів, мотивації промислових підприємств до участі у них і відсутність дієвих важелів управління у розпорядженні регіональних адміністрацій. До того ж, можна казати про те, що на невдалій поки що практиці розбудови кластерів позначилися загальнодержавні негаразди в економічній політиці.

Попри вищенаведене, для державної економічної та інноваційної політики, відповідних напрямів економічної науки актуальним залишається пошук або розробка дієвих стимулів економічного розвитку як на макрорівні, так і на рівні регіонів. Відповідно, доцільною є подальша розробка зазначеної тематики, зокрема в напрямках предметного дослідження компонентів кластера та розробки дієвого механізму організації таких структур в Україні. Власне дана стаття присвячена розгляду однієї з компонентів інфраструктури кластера, - промислової кооперації між його учасниками.

Метою статті є виявлення функцій промислової кооперації та технологічного ланцюжка при формуванні інноваційного кластера.

Основною передумовою утворення кластера (і водночас ознакою) є налагодження сталої промислової кооперації між його учасниками. Слід зазначити можливості спільної розбудови та користування виробничою інфраструктурою: електричними та тепловими мережами, транспортним сполученням. Так, сама суть кластера полягає у поєднанні зусиль низки підприємств, що локалізовані на одній території.

Основною перевагою участі промислових підприємств у кластері є можливість скористатися додатковими можливостями промислової кооперації [2]. Перевагою співпраці з підрядником в межах кластера перед передачею такої функції на аутсорсинг у інший регіон є можливості додаткового контролю якості продукції, її доопрацювання і локалізації під потреби певного ринку, спільного придбання та користування найбільш коштовним обладнанням (машинобудівний кластер), інфраструктурними об'єктами (транспортний кластер), користування спільним локальним ринком праці (можливості для працевлаштування спеціалістів паралельно в декілька проектів в межах кластера, поєднання дослідної та викладацької, дослідної та управлінської роботи).

Втім, об'єднуючим фактором для учасників кластера є єдиний технологічний ланцюжок. За характером побудови можна виділити два типи технологічного ланцюжка (ланцюжка доданої вартості) – лінійний та багатопрофільний (диверсифікований) [6], які дозволяють його учасникам максимізувати економічний ефекти та прибуток. У першому випадку це досягається шляхом економії через уникнення дублювання функцій та витрат, а також економічного ефекту від просторової концентрації виробництва (економії на інфраструктурі). У другому випадку економічний ефект, окрім згаданих випадків, виникає від взаємного проникнення технологій між паралельними технологічними ланцюжками.

Лінійний технологічний ланцюжок виникає як поєднання підприємств на локалізованій території довкола одного технологічного циклу. Він властивий для галузевих кластерів. Типовою побудовою для такого ланцюжка є схема: науково-дослідна установа (постачальник НДДКР) – допоміжні дослідницькі організації (центри дизайну, маркетингу) – навчальні центри – виробничий майданчик – логістичні організації – збут інноваційної продукції.

чий майданчик (разом з постачальниками продукції) – логістичні підприємства. Як правило, таку структуру мають аграрні, будівельні, металургійні кластери; вони створюються з метою оптимізації витрат та досягнення максимальних обсягів продукції (рис. 1).

Багатопрофільний (диверсифікований) технологічний ланцюжок виникає як поєднання на локалізованій території декількох технологічних платформ з метою інтеграції саме на етапі проведення НДДКР, з метою обміну розробок та технологічних рішень. До таких типів переважно відносять технологічні ланцюжки високотехнологічних кластерів – фармацевтичних, машинобудівних, а також кластери послуг (туристичні). Характерною ознакою такого технологічного ланцюжка є орієнтація не на вдосконалення діючої технології, а на впровадження принципово нових напрямів виробництва (рис. 2).

Визнано, що найбільш суттєвою компонентою взаємодії між учасниками високотехнологічного кластера є фінансова [4]. До неї відносяться фінансування організаційних структур кластера, витрат на підтримку стосунків кластера з іншими аналогічними структурами, реалізацію внутрішніх кластерних програм, а головне – спільне фінансування проектів. Донорами фінансової підтримки можуть виступати, природно державні структури (як загальнодержавного, так місцевого рівня), власне учасники кластера, науково-дослідні структури (резиденти та нерезиденти), міжнародні організації, а також фінансова підтримка як результат державно-приватного партнерства.

Як свідчать результати системного дослідження кластерної політики (Cluster Initiative Green Book), головна системо утворююча функція відводиться державним структурам. При цьому адресатами фінансової допомоги є не учасники кластера, а його організаційні структури, зусиллями яких фінансування розподіляється за допомогою внутрішніх кластерних програм. Тобто, саме зацікавлені державні органи мають узяти на себе організаційний та фінансовий тягар створення кластера. Виняток становлять деякі спеціалізовані види кластерів, як то суднобудівний кластер у Норвегії, за умов якого спільне фінансування кластерних інституцій покладено на його учасників як плату за користування спільною інфраструктурою.

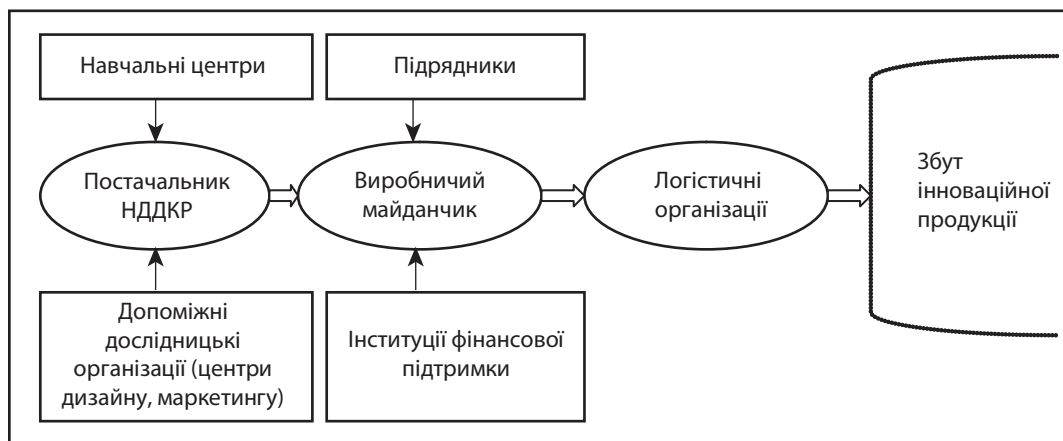
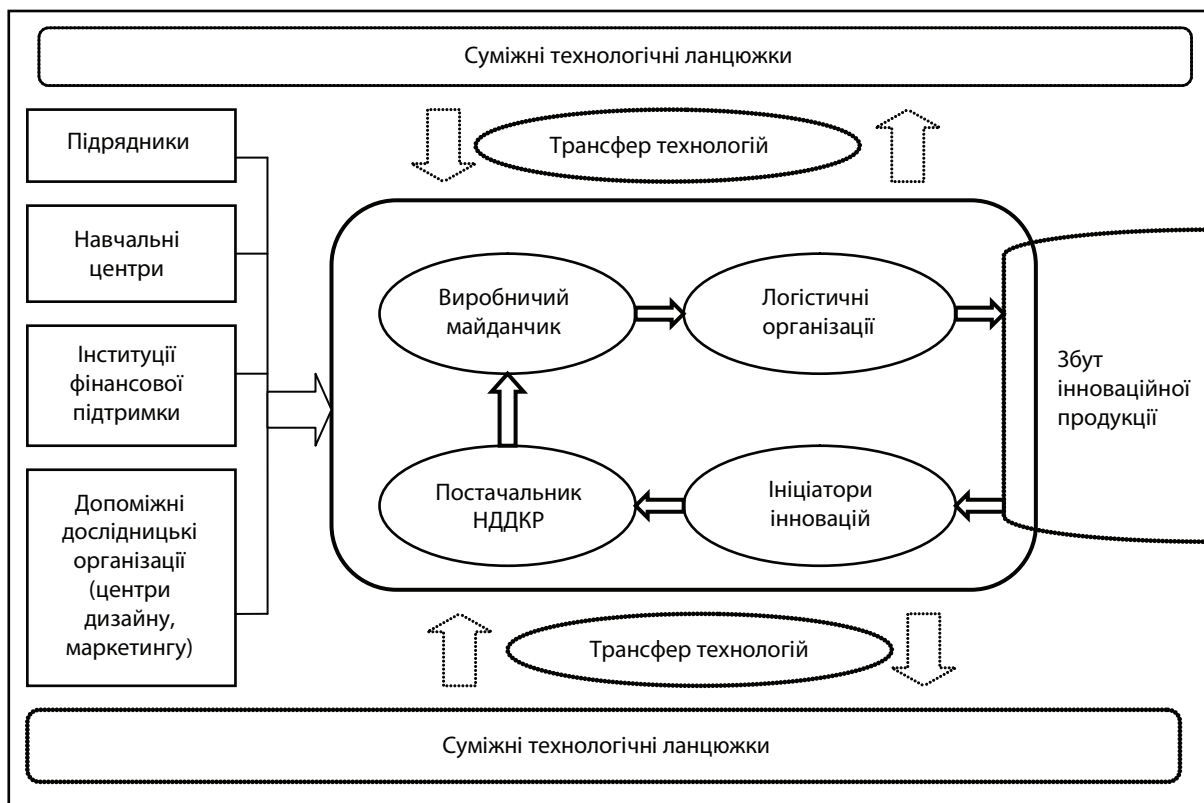

Рис. 1. Лінійний технологічний ланцюжок

Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. Багатопрофільний (диверсифікований технологічний ланцюжок кластера).

Джерело: розроблено автором.

Важелями фінансової взаємодії між учасниками кластера можуть виступати: кредитне фінансування на загальних засадах, кредитне фінансування спеціалізованих структур. Такий розподіл у навантаженні фінансування, ініціативи створення кластерів пояснюється тим, що переваги кластерного співробітництва даються взнаки лише у середньостроковій перспективі, тоді як з позиції окремо взятої фірми такі переваги не очевидні.

Формами фінансової взаємодії між донором і учасниками кластера є: реалізація підтримки через спеціалізовані урядові програми (на кшталт USAID, UNIDO), комплексні програми розвитку регіону (InnaRegio, Bio-Regio, Німеччина), окремо організованого проекту, адресне фінансування агентства інноваційного (регіонального) розвитку, підтримкою мережевої структури, що є функціонує в межах кластера [3].

Традиційно головним важелем зменшення ризиків при реалізації високотехнологічних проектів є залучення венчурних фондів. У межах кластера це завдання може бути вирішено через спільне фінансування найбільш ризикованих і затратних НДДКР. Залежно від статусу кластера оподаткування його учасників може здійснюватись за двома принципами [5]. У першому випадку, за яким кластер утворився спонтанно і не закріплений на нормативно-правовому рівні, оподаткування його учасників здійснюється на загальних засадах. У другому випадку, коли створення кластера закріплено законодавчо на регіональному або національному рівнях, оподаткування його учасників може відбуватися в спеціальному режимі. Зокрема:

- ✦ спеціальний режим сплати податку на прибуток. Таким може бути термінове чи безтермінове зниження ставки оподаткування до 0%, диверсифіковане зниження ставки по окремим видам діяльності;
- ✦ зниження ставки податку на нерухомість (строкове або без строкове) залежно від типу нерухомості, який використовується учасником кластера;
- ✦ зниження ставки ПДВ на певні види товарів і послуг, залежно від їх спрямування (експорт чи внутрішній ринок);
- ✦ зниження ставок акцизних та екологічних зборів;
- ✦ зниження ставок митних зборів як при ввезенні, так і при вивезенні продукції яка була виготовлена учасниками кластера;
- ✦ введення спеціального режиму оподаткування учасників кластера в цілому (зниження ставок оподаткування та спрощення процедури їх адміністрування);
- ✦ запровадження механізму повернення частки сплачених податків (зокрема коштів еквівалентних витраченим на НДДКР);
- ✦ запровадження механізму короткострокового податкового кредиту або ж можливості відкладення сплати податків як важеля подолання касового розриву для інноваційних підприємств – учасників кластера.

Важливого значення набувають заходи щодо розбудови кластера, які були зроблені регіональними орга-

нами влади. При цьому ідентифікація учасників кластера, на яких розповсюджується спеціальний режим, може здійснюватись як за територіальною ознакою, так і за інституційною – тобто зарахування до учасників кластера після проходження певної процедури та

Слід зазначити, що при організації кластера принциповою проблемою є залучення найбільш бажаних учасників – представників основних венчурних фондів, високотехнологічних компаній, широко відомих агенцій з інноваційного розвитку. За тієї обставини, що такий інструмент поживалення інноваційної діяльності, як організація кластера є досить поширеною, гостро постає питання його конкурентних переваг. При цьому організація кластера на основі вже діючої індустрії в країні з розвиненою інноваційною інфраструктурою має очевидні переваги, як то наявність діючого промислового майданчика, кадрового потенціалу, технологічної платформи. У випадку, якщо новий кластер створюється лише з метою розбудови однієї або декількох напрямків промисловості і на момент створення не має в своїй основі очевидних переваг, створення спеціального правового режиму для такого кластера є принципово необхідним [1].

Останнє положення актуальне при організації міжнародного кластера, орієнтованого на учасників з РФ та України. Оскільки вказані країни не мають технологічного, науково-технічного та промислового заділів за вказаними спеціальностями, а по деяких існує суттєве відставання від лідерів ринку, надання спеціального режиму оподаткування і митних стягнень є необхідним.

Дієвим інструментом розпорядженням державних коштів на проведення НДДКР є розподілення державного фінансування як цільових кредитів для інноваційних підприємств. Як запобігання зловживань і страхування ризиків може виступати додаткова умова спільного етапного фінансування дослідження зі сторони отримувача: наприклад, витрати отримувача такого кредиту на проведення НДДКР мають складати не менше 1/4 від обсягу кредиту.

ВИСНОВКИ

Спираючись на вище наведені твердження, можна зробити ряд висновків.

Зокрема, об'єктивно необхідною при організації кластера є участь державних органів. Така участь має бути присутня на усіх етапах створення і функціонування кластера, але якщо на початку актуальною є пряма фінансова, податкова та законодавча допомога, то на наступних етапах – організаційна.

Участь в інноваційному кластері надає його учасниками ряд переваг, а саме можливість оптимізації матеріальних і часових витрат шляхом кооперації, розподілу ризиків, спільну інформаційну базу.

Основним компонентом організаційної основи кластера є технологічний ланцюжок: його налагодженість і структура прямо визначають тип, функції та економічну ефективність кластера. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Болтрамович С. Ф. Экономические кластеры Поволжья / С. Ф. Болтрамович, Г. И. Дударев, Н. Д. Лотов, Х. Хернесмиеми. – Хельсинки : 2007. – 179 с.

2. Далинчук Н. С. Технология создания кластеров в промышленности (на материалах орловской области) / Н. С. Далинчук, Е. В. Сибирская // Вестник Орловского государственного института экономики и торговли. – 2010. – № 2. – С. 15 – 20.

3. Калошин А. В. Механизмы функционирования межотраслевых кластеров в секторах машиностроения / А. В. Калошин. – СПб. : Центр стратегических разработок «Северо-Запад», 2011. – 10 с.

4. Куценко Е. Кластеры в экономике: основы кластерной политики государства / Е. Куценко // Обозреватель. – 2010. – № 3. – С. 99 – 110.

5. Свободная экономическая зона «Могилев»; информационный лис про новые возможности экономической зоны [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fezmogilev.by>

6. Щедровицкий П. От экономии издержек до синергии отраслей / П. Щедровицкий // Новые возможности. – 2012. – № 3(29). – С. 31 – 37.

СТАН МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

НІСФОЯН С. С., СОБОЛЕВ В. Г.

УДК [338.45:621](477.54)

Нісфоян С. С., Соболев В. Г. Стан машинобудівного комплексу регіону

Досліджено динаміку розвитку машинобудівного комплексу України та Харківського регіону. Проаналізовано динаміку зміни обсягів реалізованої промислової продукції на підприємствах Харківського регіону.

Ключові слова: промисловість, машинобудування, Харківський регіон.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Нісфоян Сергій Сергійович – викладач, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

Соболев Вадим Григорович – аспірант, кафедра публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: khan370@yandex.ru

УДК [338.45:621](477.54)

Нісфоян С. С., Соболев В. Г. Состояние машиностроительного комплекса региона

Исследована динамика развития машиностроительного комплекса Украины и Харьковского региона. Проанализирована динамика изменения объемов реализованной промышленной продукции на предприятиях Харьковского региона.

Ключевые слова: промышленность, машиностроение, Харьковский регион.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Нісфоян Сергій Сергеевич – преподаватель, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

Соболев Вадим Григорьевич – аспирант, кафедра публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: khan370@yandex.ru

UDC [338.45:621](477.54)

Nisfoyan S. S., Sobolev V. G. State of Machine Complex of Region

The dynamics of the machine-building complex of Ukraine and Kharkiv region was investigated. The dynamics of changes in the scope of industrial output in the Kharkiv region was analyzed.

Key words: industry, engineering, Kharkov region.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Nisfoyan Sergey S. – Lecturer, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetsky, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

Sobolev Vadim G. – Postgraduate Student, Department of Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: khan370@yandex.ru

Промисловість є найважливішою галуззю виробництва, що включає підприємства, які здійснюють видобування й заготівлю природної сировини, виробництво засобів виробництва й товарів споживання. Вона створює основну частину національного доходу і валового суспільного продукту, виробляє понад 41% обсягу випуску продукції галузей економіки і налічує 9105 промислових підприємств. Від розвитку промисловості значною мірою залежить рівень задоволення безпосередніх потреб населення.

У галузевій структурі народногосподарського комплексу України провідна роль належить промисловості, яка є важливою ланкою господарства країни. Найбільшу питому вагу у структурі промисловості України мають галузі важкої індустрії, особливо машинобудування (12%), чорна металургія (7%) та вугільна промисловість (4%) [1]. Розвиток машинобудування – основа науково-технічного прогресу у всіх галузях народного господарства, значна підтримка конкурентоспроможності країни.

Дослідженням промисловості займаються такі вчені, як Крижановський Б. Н. [2], Н. Л. Гавкалова [3], С. І. Дорогунцов [4], Карпунин М. Г. [5], Данилишин Б. [6] та інші. Однак аналіз сучасного стану ринку праці в контексті вивчення впливу на його функціонування стану машинобудування Харківського регіону потребує подальшого дослідження.

Мета цієї роботи – обґрунтування необхідності науково-теоретичних і практичних досліджень машинобудівного комплексу. Об'єктом роботи є машинобудівний комплекс України. Предметом – динаміка розвитку машинобудування.

Для досягнення мети роботи поставлені такі завдання:

- ✦ дослідити динаміку розвитку машинобудівного комплексу України та Харківського регіону;
- ✦ проаналізувати динаміку зміни обсягів реалізованої промислової продукції на підприємствах Харківського регіону.

Машинобудування є комплексною галуззю, яка базується на використанні надбань і досягнень різних галузей (хімічної, енергетичної, легкої, металообробної тощо), складає основу розвитку промисловості та відіграє вирішальну роль з огляду на стратегічні аспекти розвитку держави, у межах яких передре створення умов для сталого соціально-економічного розвитку країни. Останнє передбачає суттєві зміни в галузях промисловості та вирішення нагального завдання побудови інноваційно-інвестиційної моделі ефективного розвитку в суспільстві [3].

Харків – один із центрів машинобудівного комплексу України, тут знаходяться такі заводи, як ВАТ «Турбоатом», Харківський машинобудівний завод «ФЕД»,

Харківське державне авіаційне виробниче підприємство і багато інших. З 1990 р. в Україні відбулися значні структурні зміни в галузях промисловості, особливо в машинобудуванні. Порівняно з 1990 р. значно знизилася питома вага виробництва продукції машинобудування (з 30,5 до 13,7% – у 2005 р.). Багато великих підприємств практично збанкрутували в результаті розірвання міжнародних зв'язків і втрати ринків реалізації своєї продукції. Наприклад, Харківський моторобудівний завод «Серп і молот», який випускав двигуни для тракторів і комбайнів Росії та багатьох країн світу; тракторний завод «ХТЗ», Харківський авіаційний завод [7].

У машинобудуванні індекс промислового виробництва за 2010 р. становив 124,4%. Але частка машинобудування в структурі промисловості (12% у 2010 р.) майже у 2-3 рази нижча за рівень, що мають розвинені країни [8]. Також слід зазначити, що машинобудування України все ще залежить від постачання комплектуючих із країн США, що склалося до 1991 року. Частка імпортованих компонентів у продукції машинобудування становить 41% (у той час як у Франції – 20,5%, США – 9,5%).

Високий рівень розвитку машинобудування у Харкові, порівняно з іншими регіонами країни, пов'язаний зі зручним економіко-географічним положенням (близьке місцезнаходження вугільно-металургійної бази Донбас та Придніпров'я). Але, не зважаючи на сприятливі умови для розвитку, машинобудування Харківської області все ще не є конкурентоспроможним на світовому ринку.

Востанній із програм уряду Харків визначається як центр машинобудування в Україні. Машинобудівний комплекс залишається одним із пріоритетів розвитку держави, щоб розвивати потенціал машинобудування України, основна маса якого сконцентрована в Харківській області, необхідно акцентувати увагу на реалізації інноваційних проектів. Вирішення багатьох проблем в Україні повинно бути пов'язане з інноваційним напрямом розвитку. Необхідно створити умови для реалізації інноваційних проектів, збільшення технологічних циклів переробки різної сировини, яку має Україна, розширення внутрішнього ринку споживання за рахунок розвитку машинобудівного комплексу. Реалізація інноваційних проектів дозволить збільшити конкурентоспроможність української продукції, що, у свою чергу, призведе до зростання економічних показників [9].

Структура реалізації продукції провідних галузей промисловості України представлена в *табл. 1* [10]. З аналізу наведених даних можна стверджувати, що за період з 2007 по 2011 рр. зменшилась доля переробної промисловості в цілому на 7,6%, зокрема: машинобудування – на 2,4%. Ці тенденції відображають зниження ділової активності підприємств цих галузей. Позитивну тенденцію відмітимо у нарощенні обсягів промислового виробництва за період 2007 – 2011 рр. на 24%.

Наочно обсяги реалізованої промислової продукції за 2007 – 2011 рр. зображено на *рис. 1*.

У структурі промислового виробництва країни питома вага машинобудування займає близько 14% (друге місце після металургійного комплексу), що, проте, в три-чотири рази нижче, ніж в економічно розвинених країнах, де вона сягає 35 – 50% [11]. Отже, від розвитку цієї галузі промисловості залежить, чи зможе Україна зайняти провідне місце серед країн, що володіють високотехнологічною промисловістю.

Особливості розвитку Харківського регіону в загальнонаціональній структурі промисловості України висвітлено в *табл. 2* [10].

Аналіз даних, представлених у *табл. 2*, свідчить про те, що нарощування обсягів виробництва в промисловості Харківської області відбувається більш значними темпами, ніж в промисловості України.

Так, за період з 2007 по 2011 рр. обсяги реалізованої промислової продукції в Харківській області збільшились на 86%, в загальному в промисловості України – на 85%.

Наочно обсяги реалізованої промислової продукції за 2007 – 2011 рр. в Україні та в Харківській області зображено на *рис. 2*.

У машинобудуванні Харківській області спостерігається теж тенденція до збільшення обсягів реалізованої продукції на 41,7%, темпи зростання обсягів реалізованої продукції машинобудування України збільшились лише на 91%. Отже, ці показники свідчать про суттєве збільшення внеску Харківського регіону в результативність роботи промисловості України.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвиток вітчизняного машинобудівного комплексу взагалі, і машинобудівного комплексу Харківського регіону, зокрема, має позитивні тенденції. Це виявляється в поступовому збільшенні обсягів реалі-

Таблиця 1

Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) у 2007 – 2011 рр. в Україні

Основні види діяльності	2007		2008		2009		2010		2011	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Промисловість	717076,7	100	917035,5	100	806550,6	100	1065108,2	100	1329266,3	100
Переробна промисловість	530162,7	73,9	668466,4	72,9	559266,5	69,2	730544,1	68,6	881151,1	66,3
у т. ч. машинобудування	98339,9	13,7	121780,4	13,3	85833,0	10,6	116348,5	10,9	154185,9	11,3

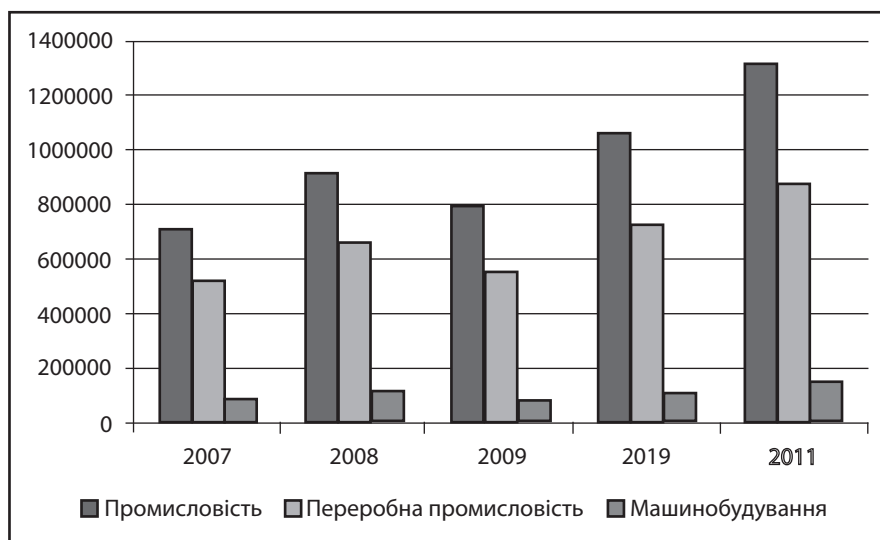

Рис. 1. Обсяги реалізованої промислової продукції у 2007 – 2011 рр. в Україні

Таблиця 2

Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2007 – 2011 рр. в Україні та в Харківській області

Вид діяльності	2007		2008		2009		2010		2011	
	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%
Промисловість України	717076,7	100	917035,5	100	806550,6	100	1065108,2	100	1329266,3	100
Промисловість Харківської області	34039,2	4,7	43400,9	4,7	44532,5	5,5	52289	4,9	63436,8	4,7
Машинобудування України	98339,9	100	121780,4	100	85833,0	100	116348,5	100	154185,9	100
Машинобудування Харківської області	6466,5	6,6	8599,7	7,1	7933,4	9,2	9692,6	8,3	12344,3	8,0

Рис. 2. Обсяги реалізованої продукції машинобудівного комплексу у 2007 – 2011 рр. в Україні та в Харківській області

зованої промислової продукції, що свідчить як про збільшення обсягів виробництва, так і про попит на вітчизняну продукцію машинобудівного комплексу. Проте, є ряд чинників, що стримують розвиток машинобудівного комплексу Харківської області. Серед них можна назвати: нестачу оборотних коштів, цінові коливання на світовому ринку, застаріле обладнання, високу конкуренцію з боку зарубіжних аналогічних товарів, надто високі тарифи природних монополій. Вирішення цих про-

BLEM значно підвищить темпи розвитку машинобудівного комплексу Харківського регіону і України загалом. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Крыжановский Б. Н. Потенциал машиностроения / Б. Н. Крыжановский. – К. : Наукова думка, 2003. – 351 с.

3. Гавкалова Н. Л. Аналіз стану машинобудування в регіональному аспекті / Н. Л. Гавкалова // Економічний простір. – 2011. – № 48/1. – С. 45 – 52.

4. Навч.-метод. посібник для сам. вивч. дисципліни / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 364 с.

5. Карпунин М. Г. Перестройка и модернизация машиностроения: экономический аспект / М. Г. Карпунин. – М. : Машиностроение, 2000. – 271 с.

6. Данилишин Б. Машинобудування відновлює свої позиції / Б. Данилишин // Урадовий кур'єр. – 2009. – № 194. – С. 4.

7. Регіональна економіка : підручник / Н. Л. Гавкалова, Н. К. Гіковата, О. О. Петряєв, Т. М. Серікова, Г. М. Шумська / За заг. ред. доц. Гавкалової Н. Л. – Х. : ВД «НЖЕК», 2011. – 464 с.

8. Офіційний сайт Управління статистики по Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://upstat.kharkov.ukrtel.net>

9. Офіційний сайт КП ВОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kharkivoda.gov.ua>.

10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

11. Великий Ю. В. Сучасне машинобудування: криза і її причини / Ю. В. Великий // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2010. – № 4. – С. 6 – 11.

УДК 332.1

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЬОВИХ КОМПЛЕКСНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

РОЗГОН І. В.

УДК 332.1

Розгон І. В. Методичний підхід до розробки та реалізації цільових комплексних програм для підвищення конкурентоспроможності регіону

У статті запропоновано методичний підхід до розробки та реалізації цільових комплексних програм щодо підвищення конкурентоспроможності регіону, сформульовано вимоги до державних цільових програм у межах підвищення конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: цільова комплексна програма, комплексна регіональна програма, конкурентоспроможність регіону, вимоги до ЦКП.

Рис.: 2. Бібл.: 5.

Розгон Інна Володимирівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ivanosha@mail.ru

УДК 332.1

Розгон І. В. Методический подход к разработке и реализации целевых комплексных программ для повышения конкурентоспособности региона

В статье предложен методический подход к разработке и реализации целевых комплексных программ относительно повышения конкурентоспособности региона, сформулированы требования к государственным целевым программам в рамках повышения конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: целевая комплексная программа, комплексная региональная программа, конкурентоспособность региона, требования к целевым комплексным программам.

Рис.: 2. Библ.: 5.

Розгон Інна Владимировна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ivanosha@mail.ru

UDC 332.1

Rozgon I. V. Methodical Approach to Development and Implementation of Target Comprehensive Programs for Increase of Competitiveness of the Region

In the article the methodical going about development and realization of the having a special purpose complex programs in relation to the increase of competitiveness of region is offered, requirements to the government having a special purpose programs within the framework of region's competitiveness increasing are formulated.

Keywords: special comprehensive program, comprehensive regional program, region's competitiveness, requirements for the target complex programs.

Рис.: 2. Bibl.: 5.

Rozgon Inna V.– Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: ivanosha@mail.ru

У світовій практиці управління соціально-економічним розвитком все більшого значення набуває програмно-цільовий підхід. Ефективність його застосування довів досвід країн ЄС, США, Японії, Італії, Великобританії, Німеччини та багато ін. У країнах Західної Європи, окрім застосування цільових комплексних програм для розвитку галузей з низькою рентабельністю, дані програми розробляються і для стимулювання розвитку слабо розвинених територій, отже мають регіональний аспект.

Актуальність програмно-цільових методів управління для України підкреслюють М. Долішній, О. Мошенець, зазначаючи ефективність цих методів для вирішення складних державних і регіональних проблем в умовах ринкової економіки [1, с. 7]. Такої ж думки дотримується І. Малярчук та вважає, що ці методи є актуальними, вимагають гнучких і зважених підходів, зважаючи на зростаючу складність їх регулювання в умовах децентралізації керування у всіх сферах громадського життя. Крім того, в умовах обмеженості фінансово-

3. Гавкалова Н. Л. Аналіз стану машинобудування в регіональному аспекті / Н. Л. Гавкалова // Економічний простір. – 2011. – № 48/1. – С. 45 – 52.

4. Навч.-метод. посібник для сам. вивч. дисципліни / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 364 с.

5. Карпунин М. Г. Перестройка и модернизация машиностроения: экономический аспект / М. Г. Карпунин. – М. : Машиностроение, 2000. – 271 с.

6. Данилишин Б. Машинобудування відновлює свої позиції / Б. Данилишин // Урадовий кур'єр. – 2009. – № 194. – С. 4.

7. Регіональна економіка : підручник / Н. Л. Гавкалова, Н. К. Гіковата, О. О. Петряєв, Т. М. Серікова, Г. М. Шумська / За заг. ред. доц. Гавкалової Н. Л. – Х. : ВД «НЖЕК», 2011. – 464 с.

8. Офіційний сайт Управління статистики по Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://upstat.kharkov.ukrtel.net>

9. Офіційний сайт КП ВОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kharkivoda.gov.ua>.

10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

11. Великий Ю. В. Сучасне машинобудування: криза і її причини / Ю. В. Великий // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2010. – № 4. – С. 6 – 11.

УДК 332.1

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЬОВИХ КОМПЛЕКСНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

РОЗГОН І. В.

УДК 332.1

Розгон І. В. Методичний підхід до розробки та реалізації цільових комплексних програм для підвищення конкурентоспроможності регіону

У статті запропоновано методичний підхід до розробки та реалізації цільових комплексних програм щодо підвищення конкурентоспроможності регіону, сформульовано вимоги до державних цільових програм у межах підвищення конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: цільова комплексна програма, комплексна регіональна програма, конкурентоспроможність регіону, вимоги до ЦКП.

Рис.: 2. Бібл.: 5.

Розгон Інна Володимирівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ivanosha@mail.ru

УДК 332.1

Розгон І. В. Методический подход к разработке и реализации целевых комплексных программ для повышения конкурентоспособности региона

В статье предложен методический подход к разработке и реализации целевых комплексных программ относительно повышения конкурентоспособности региона, сформулированы требования к государственным целевым программам в рамках повышения конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: целевая комплексная программа, комплексная региональная программа, конкурентоспособность региона, требования к целевым комплексным программам.

Рис.: 2. Библ.: 5.

Розгон Інна Владимировна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ivanosha@mail.ru

UDC 332.1

Rozgon I. V. Methodical Approach to Development and Implementation of Target Comprehensive Programs for Increase of Competitiveness of the Region

In the article the methodical going about development and realization of the having a special purpose complex programs in relation to the increase of competitiveness of region is offered, requirements to the government having a special purpose programs within the framework of region's competitiveness increasing are formulated.

Keywords: special comprehensive program, comprehensive regional program, region's competitiveness, requirements for the target complex programs.

Рис.: 2. Bibl.: 5.

Rozgon Inna V.– Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: ivanosha@mail.ru

У світовій практиці управління соціально-економічним розвитком все більшого значення набуває програмно-цільовий підхід. Ефективність його застосування довів досвід країн ЄС, США, Японії, Італії, Великобританії, Німеччини та багато ін. У країнах Західної Європи, окрім застосування цільових комплексних програм для розвитку галузей з низькою рентабельністю, дані програми розробляються і для стимулювання розвитку слабо розвинених територій, отже мають регіональний аспект.

Актуальність програмно-цільових методів управління для України підкреслюють М. Долішній, О. Мошенець, зазначаючи ефективність цих методів для вирішення складних державних і регіональних проблем в умовах ринкової економіки [1, с. 7]. Такої ж думки дотримується І. Малярчук та вважає, що ці методи є актуальними, вимагають гнучких і зважених підходів, зважаючи на зростаючу складність їх регулювання в умовах децентралізації керування у всіх сферах громадського життя. Крім того, в умовах обмеженості фінансово-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ЕКОНОМІКА

матеріальних можливостей держави й суб'єктів підприємства, структурних диспропорцій у виробництві, лише акумулювання ресурсів на вирішення ключових суспільно значимих проблем, стимулювання інвестицій у пріоритетних сферах здатне забезпечити дієвість і практичну реалізацію національних стратегій розвитку країни [4, с. 3].

Одним із інструментів механізму державної підтримки та стимулювання підвищення конкурентоспроможності регіонів є застосування державних цільових програм, що визначає необхідність обґрунтування їх розробки та реалізації в межах підвищення конкурентоспроможності регіону.

Питаннями програмно-цільового планування займалися такі вітчизняні та закордонні вчені, як: А. Абрамов, М. Азаров, О. Амоша, В. Беседін, В. Зубаков, А. Кисільников, В. Кондратьєв, Р. Кочкаров, І. Макаров, Б. Мільнер, Б. Райзберг, В. Соколов, Б. Чумаченко та ін.

Мета статті полягає у визначенні послідовності розробки та реалізації цільових комплексних програм щодо підвищення конкурентоспроможності регіону.

Визначаючи сутність комплексних цільових програм, слід відмітити таке. Під цільовою програмою слід розуміти узгоджений за ресурсами, виконавцями, часом виконання комплекс планових заходів, спрямований на рішення конкретної проблеми у встановлені строки, розробка (реалізація) якого пов'язана із тимчасовою концентрацією ряду функцій учасників цих процесів [5, с. 25].

Відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням [2, ст. 1].

Для підвищення конкурентоспроможності регіону важливим є реалізація комплексних регіональних програм. Комплексна регіональна програма, на думку О. Кисельникова [3, с. 9] – зв'язаний з ресурсами, виконавцями і строками завершення комплекс планованих заходів (соціально-економічних, виробничих, організаційних, науково-технічних і ін.), виконання яких повинне забезпечити своєчасну реалізацію встановлених цілей і пов'язане з важливими змінами існуючих пропозицій, структури й темпів розвитку певного регіону.

Закони України та нормативно-правові акти і рішення, що регулюють процедуру розробки та виконання цільових програм, не є узгодженими та комплексними.

Не зважаючи на низку нормативно-правових актів, що регулюють розробку та реалізацію державних цільових програм, на сьогодні відсутній методичний підхід до вибору їх виду залежно від пріоритетності вирішення проблем регіональної конкурентоспроможності, немає чітких вимог до державних цільових програм за різними напрямками. Отже, визначаючи необхідність розробки та впровадження цільових комплексних про-

грам для підвищення конкурентоспроможності регіонів, слід розробити методичний підхід до розробки та реалізації державних цільових програм підвищення конкурентоспроможності регіонів (рис. 1).

На *першому етапі* необхідно визначити мету державної цільової програми. Зважаючи на те, що об'єктом дослідження виступає регіон, мета цільових програм повинна бути спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіону. Зрозумілим є те, що в межах поставленої мети є необхідність розробки та реалізації не однієї комплексної програми, отже кожна програма буде мати свою більш деталізовану мету в залежності від проблеми, що необхідно вирішувати. Однак найважливіша мета, яку повинна вирішити держава в даному напрямку має забезпечувати підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Для вирішення поставленої мети на *другому етапі* методичного підходу проводиться аналіз конкурентоспроможності регіону. У результаті даного аналізу отримуються дані про існуючі проблеми в соціально-економічному стані регіону, тобто формується перелік слабких місць, які стримують розвиток його конкурентоспроможності, та конкурентні переваги, які необхідно підтримувати та розвивати.

До речі, у Законі України «Про державні цільові програми» та інших нормативно-правових актах, що регулюють розробку та впровадження державних цільових програм, йдеться про розробку цільових програм на основі виявлених проблем соціально-економічного розвитку регіону, однак це не є, на думку автора, вірним. Якщо не підтримувати та розвивати наявні конкурентні переваги регіону, з часом вони можуть втратити статус «конкурентної переваги». Відповідно, цільові програми мають бути спрямовані на:

- ✦ подолання проблем, що заважають розвитку конкурентоспроможності регіону;
- ✦ підтримку, посилення та розвиток існуючих конкурентних переваг регіону.

Цей аспект повинен знайти відображення у нормативно-правових актах, регулюючих розробку та впровадження державних комплексних програм.

Отже, *третьім етапом* є розробка напрямів підвищення конкурентоспроможності регіону.

На *четвертому етапі* здійснюється вибір пріоритетних видів ЦКП залежно від виявлених проблем, конкурентних переваг і напрямів державної підтримки.

На даному етапі проводиться оцінка пріоритетності цільових комплексних програм для досягнення поставленої мети – підвищення конкурентоспроможності регіону та ідентифікація видів цих програм за напрямками державної підтримки. До напрямів державної підтримки слід віднести: економічну, організаційну, соціальну та інформаційно-правову підтримку. Так, інвестиційні програми, ресурсні, галузеві та соціально-економічні, які формують цілеспрямоване перетворення соціальних і економічних відносин суспільства, відносяться до напрямів економічної підтримки; організаційно-управлінські – до організаційної підтримки; правоохоронні, наукові, оборонні – до інформаційної підтримки і т. д.

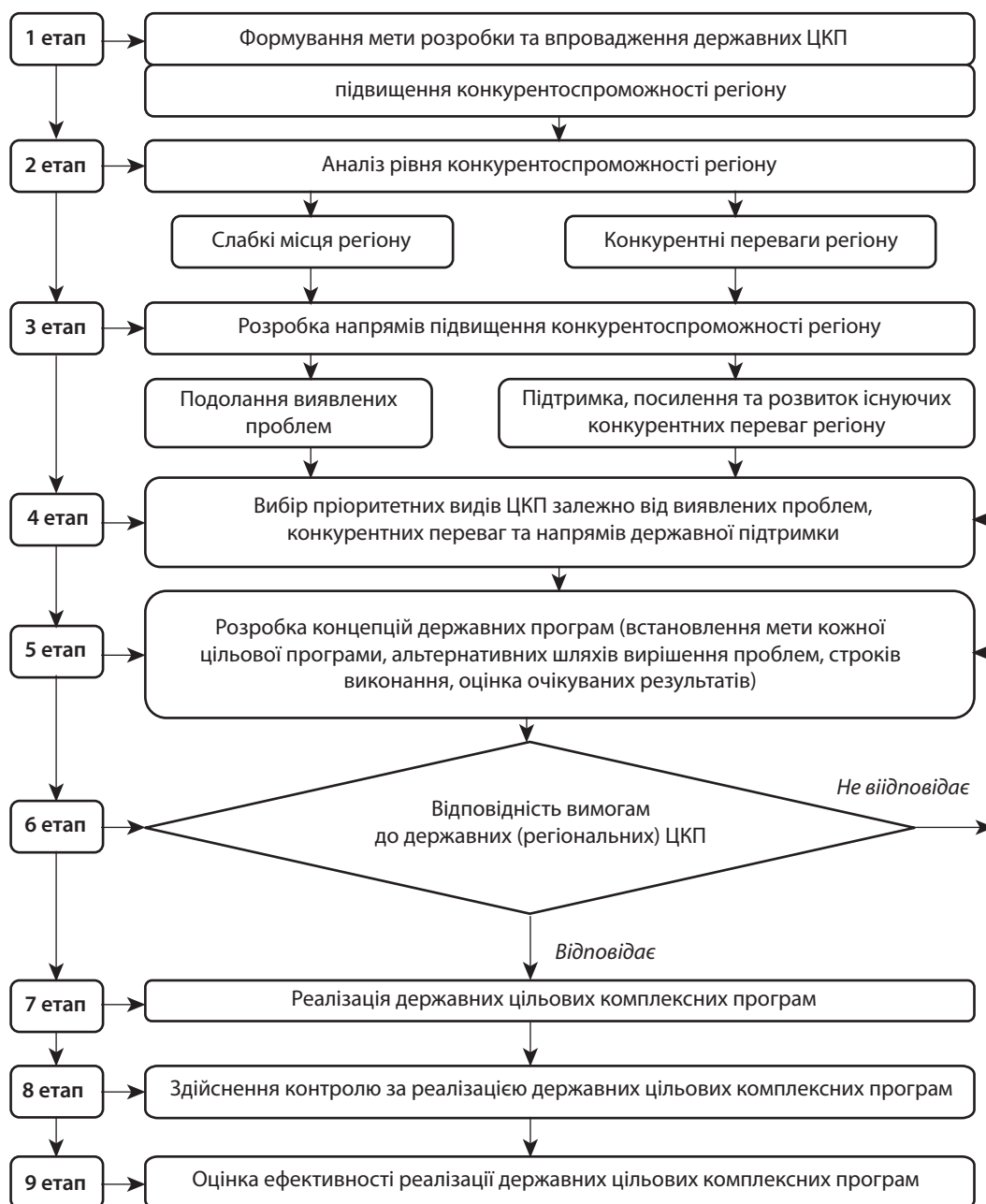

Рис. 1. Методичний підхід до розробки та реалізації цільових комплексних програм для підвищення конкурентоспроможності регіону

Пропонується виділити високий та низький рівні пріоритетності розробки та впровадження державних ЦКП. *Високий рівень пріоритетності* – до нього відносяться ЦКП, що мають безпосередній вплив на рівень конкурентоспроможності регіону (регіональні, комплексні, глобальні, наукові, національно-культурні, правоохоронні, оборонні, соціально-економічні, науково-технічні (інноваційні), інвестиційні, екологічні). *Низький рівень пріоритетності* – даний вид ЦКП має опосередкований вплив на рівень конкурентоспроможності регіону (загальнодержавні програми, програми розвитку окремих організацій, міждержавні програми).

П'ятим етапом методичного підходу є розробка концепції державної програми, що полягає у встановленні мети кожної з цільових програм, альтернативних шляхів вирішення проблем, строків виконання, оцінку очікуваних результатів.

Відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» концепція державної цільової програми розробляється з метою обґрунтування необхідності розроблення державної цільової програми та визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми [2].

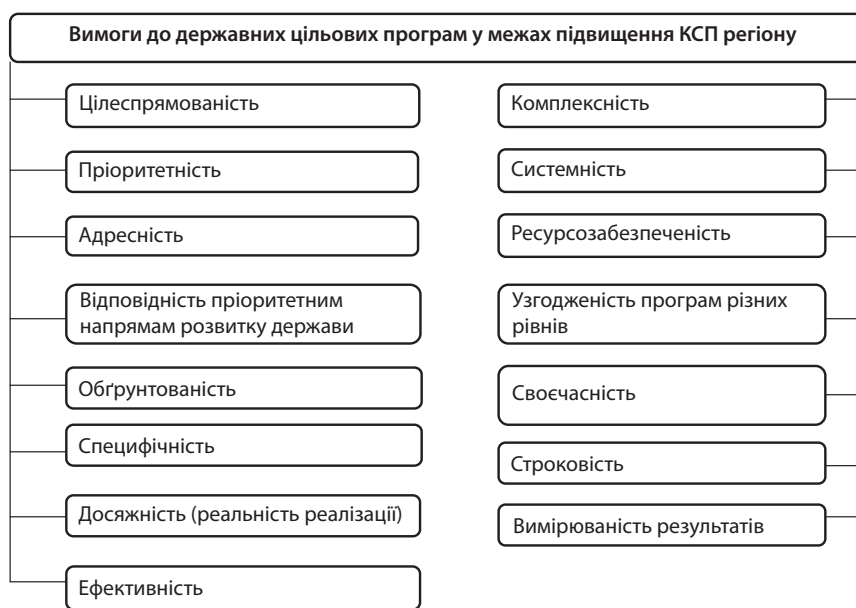
На шостому етапі здійснюється перевірка відповідності цільових програм вимогам до державних цільових програм. Однак у регулюючих нормативно-правових актах немає чітко визначених вимог до державних цільових комплексних програм, що ускладнює процедуру державної експертизи проекту програм.

Серед основних проблем у галузі розробки й реалізації комплексних цільових програм, є те, що частина цільових програм не містить конкретних програмних заходів, строків і оцінки можливих результатів їхньої реалізації. У ряді програм відсутні найважливіші показники

ефективності, відсутні переліки конкретних інвестиційних проектів із зазначенням джерел, обсягів фінансування. Відсутність цих показників знецінює програму як цілісний системний документ, спрямований на досягнення конкретних результатів, унеможлиблює предметний і всебічний аналіз запропонованих до реалізації цільових програм, а також оцінку результативності, ефективності й наступний контроль за їхньою реалізацією.

Запобігання багатьох подібних проблем може допомогти формування переліку вимог до державних цільових програм, що значно спростить процедуру державної експертизи проекту програм у вигляді економії часу та коштів на розгляд проектів невідповідних цільових програм та надання рекомендацій до приведення цих програм у належний стан.

Основними вимогами до державних цільових програм у межах підвищення КСП регіону, на думку автора, можуть бути такі (рис. 2).

Рис. 2. Вимоги до державних цільових програм в межах підвищення конкурентоспроможності регіону

У випадку невідповідності вимогам слід переглянути обрані види цільових комплексних програм і концепції державних програм.

Сьомим етапом методичного підходу є реалізація державних цільових комплексних програм. У ст. 11 діючого Закону України «Про державні цільові програми» наголошується, що «державна цільова програма виконується шляхом здійснення її заходів і завдань органами державної влади, а також виконавцями, передбаченими цією програмою» [2, ст. 11].

На восьмому етапі проводиться контроль за реалізацією державних цільових програм. Безпосередній контроль за виконанням заходів і завдань програми, ефективним і цільовим використанням коштів її виконавцями здійснюють державні замовники. Контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів здійснюють спеціально уповноважені органи державної влади відповідно до Закону [2, ст. 11].

Заключним етапом виступає оцінка ефективності реалізації державних цільових програм. На даному етапі перевіряється чи відповідають отримані ефекти (соціальний, економічний, організаційний, політичний) очікуваним результатам проекту програми, співвідносяться витрати на реалізацію програми з даними ефектами.

Таким чином, розроблений методичний підхід до вибору, розробки та реалізації державних цільових програм для підвищення конкурентоспроможності регіону дозволяє:

- ✦ більш послідовно та чітко підходити до цього процесу;
- ✦ спростити процедуру погодження проектів програм завдяки сформульованим вимогам до них;
- ✦ виявити види цільових програм, що є пріоритетними у підвищенні конкурентоспроможності регіону за напрямками державної підтримки та стимулювання підвищення конкурентоспроможності регіонів;

✦ націлити державні цільові програм не тільки на проблемні зони регіону, а й на посилення та розвиток існуючих конкурентних переваг регіону. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Долішній М.** Ринкові механізми регіонального управління / М. Долішній, О. Мошенець // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 10 – 31.
2. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 161-IV (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 25, ст. 352). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/fpart76/idx76060.htm>
3. **Кисельников А. А.** Моделирование структуры процесса реализации комплексных региональных программ / А. А. Кисельников. – Новосибирск : Наука, 1984. – 176 с.

региональных программ / А. А. Кисельников. – Новосибирск : Наука, 1984. – 176 с.

4. **Малярчук І. А.** Проблеми формування та реалізації державних цільових програм / І. А. Малярчук // Проблеми національної безпеки. – 2007. – № 10. – С. 14 – 18.

5. **Руднева Е. В.** Целевые комплексные программы: организационно-экономический механизм / Руднева Е. В. – М. : Наука, 1989. – 214 с.

КОНЦЕПЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ГЕОИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ И УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ РЕГИОНА

СВЕТЛИЧНАЯ Д. А.

УДК 004: 332.1

Светличная Д. А. Концепция региональной геоинформационной системы оценки и управления природно-ресурсным потенциалом региона

Статья посвящена разработке концепции региональной геоинформационной системы оценки и управления природно-ресурсным потенциалом региона, обоснованию целей, задач и функций её создания, а также разработке структуры аппаратного, программного, информационного и аналитического комплексов, поскольку в условиях всеобщей информатизации и в контексте перехода Украины к устойчивому развитию применение традиционных методов и инструментов в региональном менеджменте должно основываться на использовании потенциала новых информационных систем и технологий.

Ключевые слова: информационные технологии, автоматизированная информационно-аналитическая система, региональная геоинформационная система оценки и управления природно-ресурсным потенциалом региона, региональный менеджмент.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Светличная Дарья Александровна – аспирантка, Институт бизнеса, экономики и информационных технологий Одесского национального политехнического университета (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: daria_s@list.ru

УДК 004: 332.1

UDC 004: 332.1

Світлична Д. О. Концепція регіональної геоінформаційної системи оцінки та управління природно-ресурсним потенціалом регіону

Стаття присвячена розробці концепції регіональної геоінформаційної системи оцінки та управління природно-ресурсним потенціалом регіону, обґрунтуванню цілей, завдань і функцій її створення, а також розробці структури апаратного, програмного, інформаційного та аналітичного комплексів, оскільки в умовах загальної інформатизації та в контексті переходу України до сталого розвитку застосування традиційних методів і інструментів в регіональному менеджменті повинно ґрунтуватися на використанні потенціалу нових інформаційних систем і технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, автоматизована інформаційно-аналітична система, регіональна геоінформаційна система оцінки та управління природно-ресурсним потенціалом регіону, регіональний менеджмент.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Світлична Дарія Олександрівна – аспирантка, Інститут бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: daria_s@list.ru

Svetlichnaya D. A. Concept of the Regional Information System for Measuring and Managing of the Natural Resource Potential of the Region

The article is devoted to developing the concept of the regional geographic information system for evaluation and managing of the natural resources potential of the region, the justification of the goals, objectives and functions of its creation and the development of the structure of hardware, software, information and analytical systems, because in conditions of general informatization and in the context of Ukraine's transition to a sustainable development using of traditional methods and tools in a regional management should be based on using of new information systems and technologies potential.

Key words: information technology, automated information-analytical system, a regional geographic information system for measuring and managing of the natural resources potential of the region, regional management

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Svetlichnaya Darya A. – Postgraduate Student, Institute of Business, Economics and Information Technology of the Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: daria_s@list.ru

В условиях всеобщей информатизации применение традиционных методов и инструментов в региональном менеджменте должно основываться на использовании потенциала новых информационных технологий, которые можно рассматривать как инструмент поддержки принятия решений в планировании, проектировании и управлении социо-эколого-экономической системой региона.

Переход Украины к устойчивому развитию требует пересмотра концептуальных основ методов анализа природоохранной и природоресурсной информации и принятию подготовкой управленческих решений в соответствующей сфере на основе использования потенциала геоинформационных систем и технологий, которые способны осуществить синтез и обобщение информации о природно-ресурсной среде для решения задач государственного управления природопользованием и дать необходимую информацию для применения сово-

купности экономико-правовых методов воздействия на каждого конкретного природопользователя с учетом возможных эколого-экономических и социально-экономических последствий его деятельности.

Проблемы внедрения, применения и влияния информационных технологий на развитие современного общества, в частности на социально-экономическое развитие регионов, постоянно находятся в поле зрения ведущих учёных. Так, например, роли информационных технологий в современном обществе посвящены труды С. Й. Вовканича, В. М. Гейца, М. И. Долишнего, С. М. Злупка, Г. И. Калитича, Ю. М. Малицкого, В. С. Михалевича, С. И. Пирожкова, И. В. Сергиенка и др. Изучению возможностей внедрения и применения геоинформационных технологий в региональном и муниципальном управлении посвящены работы: Р. Томлинсона, В. Д. Шипулина, М. П. Бутко, А. В. Кошкарёва, В. Хаскольда, Дж. Данджермонда, Ю. Н. Палехи, В. В. Гохмана, О. О. Полищука, А. Г. Руденка, А. Ф. Сурнина и др.

Несмотря на значительный интерес исследователей к применению информационных технологий в региональном менеджменте, анализ опыта украинской регионалистики свидетельствует о пока что незначительном их применении в постановке и решении комплексных проблем регионов. Сложившее в Украине отставание по применению геоинформационных систем и технологий в региональном планировании, проектировании и управлении настоятельно требует активизации теоретических исследований и прикладных разработок в этой сфере.

Целью статьи является разработка концепции региональной геоинформационной системы оценки и управления природно-ресурсным потенциалом региона.

Исходя из того, что в современных условиях основой системы планирования и управления социо-эколого-экономической системой региона является автоматизированная информационно-аналитическая система (ИАС), важной составной частью такой информационной системы должна стать ИАС природно-ресурсного потенциала.

Учитывая большой удельный вес пространственно-распределённой и пространственно-координированной («геопространственной») информации в региональном управлении и ИАС региона в целом, и ИАС ПРП региона должны создаваться на основе геоинформационных технологий.

Принимая также во внимание чрезвычайно разнообразный характер информации, используемой в региональном планировании, проектировании и управлении при создании информационно-аналитической системы ПРП региона важно использовать мощный интеграционный потенциал географических информационных систем, уже нашедший свое применение во многих научных дисциплинах и сферах человеческой деятельности. В связи с этим автоматизированную информационно-аналитическую систему природно-ресурсного потенциала региона представляется целесообразным создавать как специализированную геоинформационную систему – ГИС природно-ресурсного потенциала региона, сокращенно ГИС ПРП региона.

Целью создания ГИС ПРП региона является повышение качества, актуальности и доступности данных о состоянии природно-ресурсного потенциала региона, а также повышение оперативности и обоснованности принятия управленческих решений в сфере природопользования за счет привлечения потенциала современных информационных технологий.

Создаваемая ГИС ПРП региона должна решать следующие задачи:

- 1) создание и ведение банков пространственно-координированной информации;
- 2) экономическая покомпонентная и интегральная оценка природно-ресурсного потенциала;
- 3) создание высококачественных карт результатов покомпонентной и комплексной оценки природно-ресурсного потенциала;
- 4) пространственно-временной анализ и моделирование использования природно-ресурсного потенциала;

5) обеспечение органов государственного управления всех уровней, предприятий, организаций, юридических и физических лиц достоверной информацией о состоянии и динамике природно-ресурсного потенциала;

6) информационная и аналитическая поддержка подготовки управленческих решений в сфере природопользования;

7) прогнозирование эколого-экономических и социально-экономических последствий принимаемых решений о том или ином способе использования природно-ресурсного потенциала территорий;

8) планирование рационального использования природных ресурсов.

Функции, реализуемые ГИС ПРП региона:

- ✦ информационно-справочная;
- ✦ автоматизированного картографирования;
- ✦ пространственно-временного анализа и моделирования;
- ✦ поддержки принятия решений в планировании, проектировании и управлении;
- ✦ фискальная;
- ✦ прогностическая.

Важное значение имеет определение потребителя создаваемого продукта, поскольку «функциональная, структурная, технологическая и ресурсная разработка системы должна ориентироваться на конечных пользователей - лица и организации, занимающиеся выработкой, анализом и принятием управленческих решений на объектном уровне» [6].

Как следует из вышеизложенного, проектируемая ГИС должна решать функции различного иерархического ранга – от информационно-справочной до поддержки принятия управленческих решений. Соответственно, и круг конечных пользователей системы будет достаточно широк, поскольку известно, что типы информационных систем и организационные уровни управления взаимосвязаны: более высокая категория информационной системы соответствует более низкому уровню управления. Например, детальные информационные системы не подходят для руководителей высшего уровня и более пригодны на оперативном уровне. Руководители контрольного управления, которым надо выбирать альтернативу, нуждаются в информационных системах, способных отвечать на вопросы «что, если» и «что самое лучшее». Руководителям высшего уровня, которые нуждаются в более общей агрегированной информации для установления целей и формирования политических программ, как правило, достаточно установки информационно-справочной системы с хорошими интерфейсными возможностями [6].

ГИС ПРП региона должна обеспечивать достоверными сведениями всех участников процесса управления территориальным развитием региона. В связи с этим, *пользователями* ГИС ПРП региона (в рамках санкционированного доступа к информации) могут быть: органы государственной власти и местного самоуправления; различные министерства и ведомства; инвесторы; проектные, научно-исследовательские и проектно-исследовательские организации; органы государственной

статистики; службы ведения государственных кадастров, регистров и реестров; физические и юридические лица.

ГИС ПРП региона как любая геоинформационная система должна состоять из аппаратного, программного информационного и аналитического модулей или комплексов [1; 2; 3; 4; 7; 8].

Основу *аппаратного комплекса* должен составлять персональный компьютер уровня Pentium 4, т. е. имеющий оперативную память 2 Гб и более, процессор с тактовой частотой 1,6 ГГц и более (желательно 2,8 – 3,6 ГГц) и постоянное запоминающее устройство (винчестер) емкостью 320 Гб и более. Перечисленные характеристики диктуются с одной стороны – требованиями программной платформы, в качестве которой целесообразно использовать последние версии наиболее распространенной в Украине операционной системы Microsoft Windows (Windows Vista, Windows 7), а с другой – запросами выбранного для использования программного ГИС-пакета.

Кроме персонального компьютера в состав аппаратного комплекса должны входить планшетный либо барабанный сканер с пространственным разрешением не менее 300 точек на дюйм и печатающее устройство, в качестве которого лучше всего использовать цветной широкоформатный принтер (плоттер). Однако, учитывая высокую цену таких устройств, может быть использован и струйный или лазерный цветной принтер размера А3 или даже А4.

Программный комплекс ГИС ПРП формирует специализированное программное обеспечение, включающее ГИС-пакет (инструментальную ГИС), программные средства для преобразования аналоговых и растровых геоизображений (картографических материалов, аэро- и космических снимков) в цифровую векторную форму и программные средства для работы с графическими файлами данных.

Основные требования накладываются на выбор ГИС-пакета – комплекса компьютерных программ, обеспечивающих работу с пространственно-координированной информацией. Учитывая отсутствие в Украине конкурентоспособных отечественных ГИС пакетов универсального назначения, выбор должен быть сделан из импортных коммерческих ГИС-пакетов, распространенных в Украине. Из широко используемых в Украине коммерческих ГИС-пакетов для рассматриваемой задачи могут быть использованы пакет MapInfo Professional, который в настоящее время поставляется фирмой Pitney Bowes, США, и ГИС-пакеты ArcGIS Desktop мирового лидера по разработке программного ГИС-обеспечения компании ESRI, тоже США. Эти ГИС-пакеты хорошо известны в Украине, стоимость их базовых модулей примерно одинакова. Однако сравнительный анализ их функциональных и аналитических возможностей говорит в пользу последних. Решающими аргументами в пользу настольных инструментальных ГИС компании ESRI являются поддержка и растровой, и векторной моделей пространственных данных, их значительно более широкие аналитические возможности и возможность трехмерного моделирования, в том числе, создания цифровой модели рельефа и

ее анализа, имеющие важное значение при оценке некоторых видов природных ресурсов, в частности, земельных и минерально-сырьевых.

Программные средства для преобразования аналоговых и растровых геоизображений в цифровую векторную форму (программы-векторизаторы), обеспечивающие автоматизацию процесса создания цифровых тематических слоев пространственных данных могут быть представлены специализированными программными пакетами Digitals (государственного научно-производственного предприятия «Геосистема», Украина), Easy Trase (фирмы Easy Trase Group, Россия) и другие.

Программные средства для работы с графическими файлами данных (такие, как Adobe Photoshop, CorelDraw, PhotoPaint и ряд других) необходимы для манипулирования сканерными копиями бумажных карт-материалов и других геоизображений (яркостная коррекция, геометрическая коррекция, шивка и обрезка планшетов и пр.) в процессе создания цифровых карт.

Информационный комплекс должен представлять собой совокупность баз данных, характеризующих административные, природные, экономические, социальные и другие характеристики региона. Структура информационного комплекса должна отражать информационную модель понятия «природно-ресурсный потенциал», т.е. иметь блочную структуру, в которой каждый блок будет соответствовать определенному виду природных ресурсов – земельных, водных, рекреационных и т. д. В связи с тем, что существует определенный набор данных, которые дают общее представление о регионе и могут быть востребованы в справочном режиме либо при реализации аналитических алгоритмов в нескольких блоках (например, административное деление, физико-географическое и экономическое районирование, рельеф), при структуризации банка данных ГИС целесообразно выделить базовый набор данных, назвав его «Базовый информационный модуль».

Структура информационного комплекса ГИС ПРП региона представляется в виде совокупности следующих блоков:

- 1) Базовый информационный модуль;
- 2) Земельные ресурсы;
- 3) Минерально-сырьевые ресурсы;
- 4) Водные ресурсы;
- 5) Лесные ресурсы;
- 6) Фаунистические ресурсы;
- 7) Рекреационные ресурсы.

Важной составляющей банка данных являются пространственно-распределенные и координированные в пространстве (картографические) данные – гидрографическая сеть, почвы, леса и т. д. и их характеристики. В ГИС такие данные хранятся в виде однородных тематических информационных слоев в формализованном с использованием определенной модели пространственных данных виде. Применительно к пространственным данным имеет важное значение масштаб исходных картографических материалов и используемая модель пространственных данных, а для растровой модели – степень пространственной генерализации информации, определяемая размером ячейки растра.

Базовым масштабом для исходных картографических материалов для территории области представляется целесообразным взять масштаб 1 : 100 000 (в одном сантиметра один километр) – в настоящее время наиболее крупный из открытых (свободно используемых) в Украине картографических масштабов, но отдельные данные могут быть представлены и в других масштабах.

Пространственные данные должны иметь возможность быть формализованными с использованием как растровой, так и векторной модели. При этом известно, что в среде ГИС-пакетов компании ESRI растровые данные могут быть представлены в виде «изображений» – графических файлов в формате TIFF, GIF, BMP, JPG и других, а также собственно «растров» – цифровых матриц, состоящих из N строк и M столбцов значений некоторой переменной. Векторные данные могут быть представлены как в виде нетопологических структур – «шейпфайлов», так и в виде топологических структур – «покрытий». Каждая из этих моделей и их разновидностей имеет свои достоинства и недостатки. Основными достоинствами векторной модели являются компактность хранения и высокая точность отображения пространственного положения объектов, четкость отображения точечных и линейных объектов и, следовательно, высококачественное картографирование. Достоинствами растровой модели являются возможность реализации аналитических алгоритмов практически любой сложности с использованием картографической алгебры и непрерывное двух- и трехмерное отображение поверхностей.

Структура пространственной базы данных для каждого ресурсного модуля определяется постановкой задачи и характером реализуемых в системе информационных и аналитических процедур и должна быть рассмотрена на следующем этапе разработки ГИС ПРП региона – этапе логического проектирования [4; 8].

Непространственные семантические, или атрибутивные, данные хранятся в ГИС в табличном виде. При относительно небольшом объеме управление этими данными может осуществляться программными средствами ГИС-пакета, в противном случае для этой цели должны быть привлечены коммерческие системы управления базами данных (СУБД), такие как Microsoft Access, Informix, Oracle и др.

Аналитический модуль представляет собой совокупность реализованных либо программными средствами ГИС-пакета, либо дополнительно привлеченными средствами программирования (Delphi, C++, Visual Basic и др.) аналитических алгоритмов, реализующих функции запросов в базу данных, пространственного либо временного анализа и оценки на основе информации, содержащейся в базе данных информационно-аналитической системы.

На *рис. 1* представлена обобщенная схема структуры и функционирования геоинформационной системы природно-ресурсного потенциала региона.

Важно подчеркнуть, что и по структуре, и по своим функциональным и аналитическим возможностям ГИС ПРП региона должна являться открытой системой, допускающей их изменение и расширение. При этом принципы создания ИАС ПРП должны быть унифицированными с принципами создания комплексной многоцелевой автоматизированной информационно-аналитической системой региона, обеспечивающей решение с использованием геоинформационных технологий широкого спектра задач регионального планирования, проектирования и управления, а также с учетом предложений по созданию Национальной инфраструктуры пространственных данных [5].

Реализация данной концепции с учетом [8] предполагает последовательное выполнение следующих этапов:

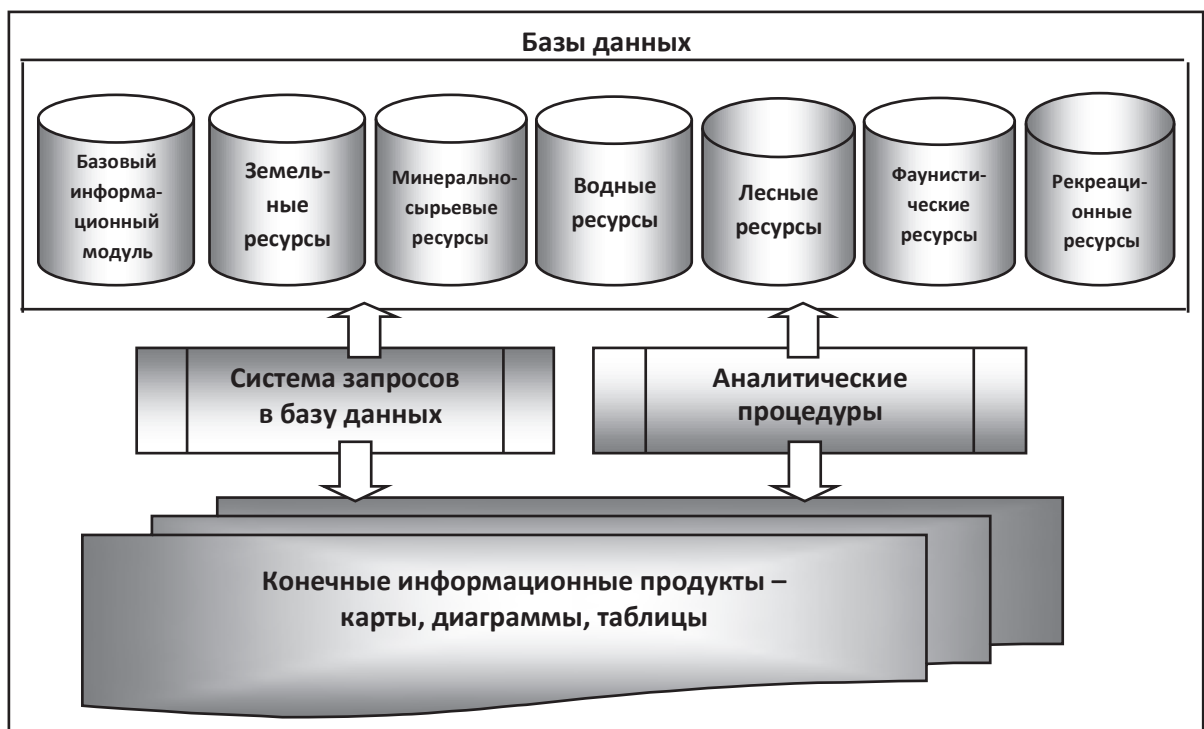

Рис. 1. Схема структуры и функционирования геоинформационной системы природно-ресурсного потенциала

- 1) сбор исходных геопространственных (карт, схем, космоснимков) и атрибутивных (статистических, справочных, нормативных и др.) данных;
- 2) создание цифровой базы данных в форматах выбранного программного ГИС-обеспечения;
- 3) разработка и реализация информационных запросов в базу данных;
- 4) реализация аналитических алгоритмов по получению конечных информационных продуктов;
- 5) апробация системы.

ВЫВОДЫ

Учитывая разнородный характер исходной информации, сложность и трудоёмкость алгоритмов оценки, а также большой удельный вес пространственно-координированной и разнородной информации, необходимой для оценки природно-ресурсного потенциала, современные географические информационные системы и геоинформационные системы технологии с их развитыми аналитическими возможностями являются именно тем инструментарием, который предоставляет необходимые средства интеграции, пространственного анализа и интерпретации разнотипных данных.

Методическая разработка создания и функционирования региональных геоинформационных систем является одной из важнейших задач обеспечения оперативно-го получения данных и использование их для построения моделей возможного регионального развития. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Кошкарёв А. В. Региональные геоинформационные системы / А. В. Кошкарёв, В. П. Каракин. – М.: Наука, 1987. – 126 с.

2. Основы геоинформатики: Навчальний посібник / за заг. ред. О. О. Світличного, С. В. Плотницького. – 2-ге вид. випр. і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 294 с.

3. Основные принципы геоинформационных систем: учебн. пособие / В. Д. Шипулин. – Х.: ХНАГХ, 2010. – 337 с.

4. Основы геоинформатики: в 2-х кн. кн. 1: Учеб. пособие для студ. вузов / Е. Г. Капралов, А. В. Кошкарёв, В. С. Тикунов и др.; под ред. Тикунова В. С. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.

5. Проект Закону України «Про концепцію національної інфраструктури геопросторових даних» [Електронний ресурс] // Науково-дослідний інститут геодезії і картографії: [сайт]. – Режим доступу: http://gki.com.ua/sites/default/files/news/Zakon_pogod.pdf

6. Разработка геоинформационных систем для решения региональных проблем природопользования [Електронний ресурс] // Сибирское отделение Российской академии наук: [сайт] / [Винокуров Ю. И. и др.]. – Режим доступа: http://www-sbras.nsc.ru/win/gis_new/lib/reports/98/b98.html

7. Хаскольд В. Введение в городские географические информационные системы / Хаскольд В. – Oxford University Press, 1991. – 321 с.

8. Tomlinson R. F. Thinking about GIS: Geographic Information System Planning for Managers / Tomlinson R. F. – ESRI Press, 380 New York Street, Redlands, California 92373-8100, 2007. – 320 p.

Научный руководитель – д-р экон. наук, проф., зам. директора по научной работе и зав. отделом экономического регулирования природопользованием Института проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Одесса) **Харичков С. К.**

УДК 330:334

МОТИВАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ІННОВАЦІЙНОГО РИНКУ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ ДО ОБ'ЄДНАННЯ У КЛАСТЕР

СМОЛИЧ Д. В.

УДК 330:334

Смолич Д. В. Мотивація суб'єктів інноваційного ринку транскордонного регіону до об'єднання у кластер

У статті проаналізовано сутність інноваційного кластеру та роль основних учасників у такому утворенні. Досліджено основні мотиви суб'єктів інноваційного ринку транскордонного регіону до об'єднання для співпраці в межах кластера та представлено авторське бачення їх сутності.

Ключові слова: кластеризація, інноваційний кластер, мотив.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Смолич Дарія Валеріївна – аспірантка, кафедра маркетингу та менеджменту, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)
E-mail: aa0322e@gmail.com

УДК 330:334

UDC 330:334

Смолич Д. В. Мотивация субъектов инновационного рынка трансграничного региона к объединению в кластер

Smolych D. V. Motivation Actors Innovative Market Cross-border Region to Unification in a Cluster

В статье проанализированы сущность инновационного кластера и роль основных участников в таком образовании. Исследованы основные мотивы субъектов инновационного рынка трансграничного региона к объединению для сотрудничества в рамках кластера и представлено авторское видение их сущности.

The paper analyzes the essence of innovation clusters and the role of key actors in such education. The basic motivation of subjects innovative market cross-border region to unite for cooperation within the cluster and presented the author's vision of their essence.

Ключевые слова: кластеризация, инновационный кластер, мотив.

Key words: clustering, innovative cluster, motive

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Смолич Дарья Валерьевна – аспірантка, кафедра маркетинга і менеджмента, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)
E-mail: aa0322e@gmail.com

Smolych Darya V. – Postgraduate Student, Department of Marketing and Management, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)
E-mail: aa0322e@gmail.com

- 1) сбор исходных геопространственных (карт, схем, космоснимков) и атрибутивных (статистических, справочных, нормативных и др.) данных;
- 2) создание цифровой базы данных в форматах выбранного программного ГИС-обеспечения;
- 3) разработка и реализация информационных запросов в базу данных;
- 4) реализация аналитических алгоритмов по получению конечных информационных продуктов;
- 5) апробация системы.

ВЫВОДЫ

Учитывая разнородный характер исходной информации, сложность и трудоёмкость алгоритмов оценки, а также большой удельный вес пространственно-координированной и разнородной информации, необходимой для оценки природно-ресурсного потенциала, современные географические информационные системы и геоинформационные системы технологии с их развитыми аналитическими возможностями являются именно тем инструментарием, который предоставляет необходимые средства интеграции, пространственного анализа и интерпретации разнотипных данных.

Методическая разработка создания и функционирования региональных геоинформационных систем является одной из важнейших задач обеспечения оперативно-го получения данных и использование их для построения моделей возможного регионального развития. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Кошкарёв А. В. Региональные геоинформационные системы / А. В. Кошкарёв, В. П. Каракин. – М.: Наука, 1987. – 126 с.

2. Основы геоинформатики: Навчальний посібник / за заг. ред. О. О. Світличного, С. В. Плотницького. – 2-ге вид. випр. і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 294 с.

3. Основные принципы геоинформационных систем: учебн. пособие / В. Д. Шипулин. – Х.: ХНАГХ, 2010. – 337 с.

4. Основы геоинформатики: в 2-х кн. кн. 1: Учеб. пособие для студ. вузов / Е. Г. Капралов, А. В. Кошкарёв, В. С. Тикунов и др.; под ред. Тикунова В. С. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.

5. Проект Закону України «Про концепцію національної інфраструктури геопросторових даних» [Електронний ресурс] // Науково-дослідний інститут геодезії і картографії: [сайт]. – Режим доступу: http://gki.com.ua/sites/default/files/news/Zakon_pogod.pdf

6. Разработка геоинформационных систем для решения региональных проблем природопользования [Електронний ресурс] // Сибирское отделение Российской академии наук: [сайт] / [Винокуров Ю. И. и др.]. – Режим доступа: http://www-sbras.nsc.ru/win/gis_new/lib/reports/98/b98.html

7. Хаскольд В. Введение в городские географические информационные системы / Хаскольд В. – Oxford University Press, 1991. – 321 с.

8. Tomlinson R. F. Thinking about GIS: Geographic Information System Planning for Managers / Tomlinson R. F. – ESRI Press, 380 New York Street, Redlands, California 92373-8100, 2007. – 320 p.

Научный руководитель – д-р экон. наук, проф., зам. директора по научной работе и зав. отделом экономического регулирования природопользованием Института проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Одесса) **Харичков С. К.**

УДК 330:334

МОТИВАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ІННОВАЦІЙНОГО РИНКУ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ ДО ОБ'ЄДНАННЯ У КЛАСТЕР

СМОЛИЧ Д. В.

УДК 330:334

Смолич Д. В. Мотивація суб'єктів інноваційного ринку транскордонного регіону до об'єднання у кластер

У статті проаналізовано сутність інноваційного кластеру та роль основних учасників у такому утворенні. Досліджено основні мотиви суб'єктів інноваційного ринку транскордонного регіону до об'єднання для співпраці в межах кластера та представлено авторське бачення їх сутності.

Ключові слова: кластеризація, інноваційний кластер, мотив.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Смолич Дарія Валеріївна – аспірантка, кафедра маркетингу та менеджменту, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)
E-mail: aa0322e@gmail.com

УДК 330:334

UDC 330:334

Смолич Д. В. Мотивация субъектов инновационного рынка трансграничного региона к объединению в кластер

Smolych D. V. Motivation Actors Innovative Market Cross-border Region to Unification in a Cluster

В статье проанализированы сущность инновационного кластера и роль основных участников в таком образовании. Исследованы основные мотивы субъектов инновационного рынка трансграничного региона к объединению для сотрудничества в рамках кластера и представлено авторское видение их сущности.

The paper analyzes the essence of innovation clusters and the role of key actors in such education. The basic motivation of subjects innovative market cross-border region to unite for cooperation within the cluster and presented the author's vision of their essence.

Ключевые слова: кластеризация, инновационный кластер, мотив.

Key words: clustering, innovative cluster, motive

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Смолич Дарья Валерьевна – аспірантка, кафедра маркетингу та менеджменту, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)
E-mail: aa0322e@gmail.com

Smolych Darya V. – Postgraduate Student, Department of Marketing and Management, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)
E-mail: aa0322e@gmail.com

Застосування кластерного підходу є закономірним етапом у розвитку сучасної інноваційної економіки і запорукою високорозвиненої системи господарювання. Серед різних видів кластерів особливе значення набуває інноваційний тип, який використовує інновації як засіб досягнення успіху, як технологію досягнення конкурентних переваг та як стратегію майбутнього розвитку.

На сьогоднішній день як зарубіжні, так і вітчизняні науковці у своїх дослідженнях приділяють багато уваги теоретичним підходам щодо формування та розвитку кластерів, проте недостатньо розглянутим залишається питання оцінки ефективності функціонування кластерів в цілому. Проблематику підбору мотиваційних механізмів та ефективності їх застосування щодо об'єднання в інноваційний кластер більшість вчених недостатньо беруть до уваги.

Теоретичні та практичні аспекти кластеризації, проблеми пов'язаних з організацією кластерів, їх сутністтю, класифікацією, аналізу перспектив розвитку досліджували Н. А. Мікула, П. Ю. Беленький, С. І. Соколенко, О. М. Тищенко, О. В. Анненкова, В. В. Толкованов, М. Войнаренко та багатьох інших.

Метою дослідження є встановлення основних стимулюючих мотивів суб'єктів інноваційного ринку транскордонного регіону до об'єднання у кластер.

Важлива роль у формуванні кластера відводиться мотиваційному механізму, який має комплексний характер і є важелем впливу на мотиваційні спрямування учасників кластера як через матеріальне та соціальне стимулювання, так і через отримання синергетичного ефекту для забезпечення найбільш ефективного результату діяльності.

Мотиваційний механізм є одним із компонентів механізму зацікавленості у досягненні максимальних економічних та соціальних результатів підприємницької діяльності. Поняття мотивації при формуванні кластерів означає всю сукупність факторів, механізмів та процесів, що забезпечують виникнення в учасників кластерних об'єднань спонукань до досягнення необхідних цілей. Таким чином, мотиваційний механізм слід розглядати як ефективну упорядковану сукупність мотивів для досягнення багаторівневих цілей [1, с. 148].

Оскільки кластер являє собою добровільне об'єднання незалежних компаній, відповідно лише формальна їх наявність, зокрема в транскордонному просторі, не примусить цих суб'єктів господарської діяльності співпрацювати між собою, із закладами освіти, науки, ТПП, органами регіональної влади і т. д. Саме тому ми погоджуємось із особливим значенням при кластеризації ролі мотивації суб'єктів. Активізація процесу формування інноваційного кластера можлива за наявності в усіх учасників інноваційного ринку мотиву до співпраці, тобто тієї спонукальної причини, що зумовлювала б спільну, взаємовигідну та цілеспрямовану діяльність.

Перед тим, як зупинитися на визначальних мотивах учасників до налагодженої співпраці в межах кластера, доцільно з'ясувати їх роль у такому утворенні. Більшість вітчизняних учених-науковців, досліджуючи поняття «кластер» та «інноваційний кластер», обумовлюють у

їх сутності взаємодію трьох секторів: влада, бізнес та інституції, зокрема університети, фінансові установи і т. д. У цілому ми підтримуємо цю модель тріадної взаємодії, проте на сучасному етапі розвитку, зокрема здійснюючи перехід на інноваційну модель, використовуючи засади економіки знань, об'єктивно виникає необхідність іншого підходу до розуміння будови кластера.

Особливе значення при кластеризації відіграє участь влади в особі державних органів та органів виконавчої влади на місцях, місцевого самоврядування. Органи влади мають можливість приймати нормативно-правові акти, які визначатимуть та тлумачитимуть кластеризацію загалом. Законодавча керованість кластеризації матиме позитивний ефект, оскільки учасники кластера будуть більш відповідальними по відношенню один до одного; окрім цього, представники держави виконуватимуть частково контрольну та стимулюючу функції.

У цьому контексті Анненкова О. В. виділяє такі форми державної підтримки інноваційних кластерів, і ми з цим погоджуємось [10, с. 3]:

- ✦ розробка нормативно-правового забезпечення, реалізація повноважень наданих органам управління у сфері державного регулювання процесів кластеризації процесів (адміністративно-правові методи підтримки);
- ✦ податкове стимулювання розвитку, фінансово-кредитна підтримка формування та розвитку кластерів, виділення прямих дотацій та субсидій кластерним структурам для реалізації інноваційних проєктів (економічні методи державної підтримки);
- ✦ організація та проведення заходів із активізації заходів кластеризації, організаційно-методична підтримка та сприяння розвитку, організаційно-консультативна підтримка (комунікативні методи).

Безумовно, вагоме суб'єктне місце в кластері відводимо бізнесу, адже саме підприємницький сектор, об'єднуючись, підвищує конкурентоспроможність власної продукції, здійснює фінансування та створює попит на результати кластерної співпраці.

Важливою є участь у сучасних кластерних утвореннях будь-якого типу громадськості та ЗМІ, що обумовлюється функцією інформування та роз'яснюючою роботою, яку вони проводять із суспільством, що демонструє демократизм і відкритість процесу формування та функціонування кластерних утворень.

Запорукою успішного поширення кластерного підходу в Україні, як зазначає Толкованов В. В., має стати досягнення взаєморозуміння між владою та бізнесом. При цьому координаторами єдиного підходу можуть виступати регіональні торгово-промислові палати, які вже мають певний досвід в реалізації кластерних ініціатив. Зокрема, діяльність Севастопольської ТПП є одним із кращих прикладів такої співпраці.

Описуючи роль ТПП у формуванні кластерної ідеології регіонів України, Войнаренко М. П. і Рибчинська Л. А. констатують, що ТПП України та її регіональні відділення вже сьогодні здійснюють багато видів

діяльності, що сприяють, як формуванню кластерної політики в країні, так і здійсненню конкретних кластерних ініціатив в регіонах. З числа видів діяльності слід відмітити проведення інформаційно-консультативної підтримки існуючих і потенційних кластерів регіонів, впровадження нових технологій обміну досвідом, в процесі реалізації внутрікластерної взаємодії, налагодження конструктивних форм співпраці влади та бізнесу на паритетних і взаємовигідних умовах.

Особливістю інноваційного кластера, на наш погляд, на відміну від традиційного розуміння є пріоритетна роль в його складі наукових та освітніх закладів, але при цьому їх головною роллю є не звичайне кадрове забезпечення кластеризації, а акумулювання, розробка та втілення нових інтелектуальних поглядів, сучасних ідей та рішень, шляхом плідної співпраці з іншими учасниками інноваційного кластерного утворення в тому числі з підприємницьким сектором.

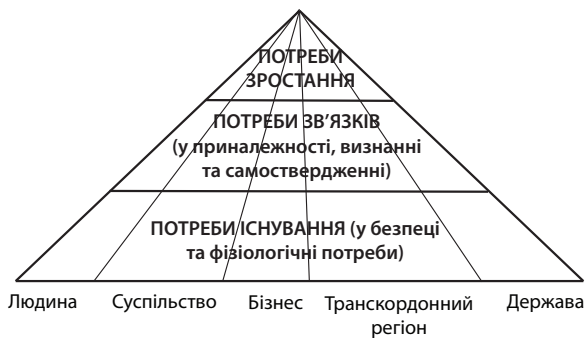
Головний мотив до формування інноваційного кластера в регіоні вбачаємо у вигоді від майбутньої співпраці. У першу чергу ми прослідковуємо вигоду від створення інноваційного утворення, яку одержує людина, як продуцент інновацій, а саме вона одержує реальні можливості для самореалізації.

Бізнесові структури отримують вигоду у вигляді інноваційного оновлення своєї діяльності та відповідно збільшення прибутків. У цілому позитивний ефект відчує населення регіону, адже збільшуватиметься кількість робочих місць.

Вигода від кластеризації для регіону полягає у можливості покращення соціально-економічних показників та створенні іміджу. Відсутність вигоди породжує втрату сенсу для формування кластерного утворення. Активізація процесу формування інноваційних кластерів в Україні в умовах транскордонного співробітництва регіонів спостерігатиметься тоді, коли така співпраця задовольнятиме існуючі потреби суб'єктів інноваційного ринку прикордонних регіонів.

Таким чином, мотивація, на наш погляд, у першу чергу потребує визначення потреб (цілей) суб'єктів кластеризації, що ляже в основу підбору мотиваційних інструментів для посилення їх взаємодії.

Спираючись на теорії потреб А. Маслоу та К. Альдерфера, пропонуємо згрупувати мотиви людини, су-

Рис. 1. Ієрархія мотивів активізації формування інноваційних кластерів в умовах транскордонного співробітництва регіонів

спільства, бізнесу та інших учасників у формуванні ними інноваційних кластерів в умовах транскордонного співробітництва регіонів в три основні групи, при цьому задоволення потреб вищого рівня вимагає задоволення потреб нижчого рівня. Погоджуючись із авторами [2, с. 127], відображаємо на рис. 1 ієрархію спонукальних мотивів.

Таким чином, спонукальні мотиви учасників розуміємо в такій послідовності:

- ✦ нижній рівень, відповідно до теорії К. Адельфера, відповідає потребам існування, що за А. Маслоу передбачають потреби в безпеці та фізіологічні;
- ✦ потреби зв'язків, які охоплюють наступні потреби за пірамідою А. Маслоу в приналежності, визнанні і самоствердженні;
- ✦ вищий рівень – потреби зростання, що включають потреби в визнанні та самоствердженні, а також у самовираженні за теорією А. Маслоу.

У табл. 1 конкретизуємо сутність відповідних мотивів, зазначених суб'єктів до створення кластерних утворень.

Таблиця 1

Сутність мотивів учасників до об'єднання в інноваційний кластер

Суб'єкт	Потреби існування	Потреби зв'язків	Потреби зростання
Людина	Інноваційний кластер, як засіб задоволення своїх базових потреб	Інноваційний кластер – можливість самореалізації (втілення її інтелектуальних здібностей)	Потреба в самовдосконаленні, всебічному розвитку особистості
Суспільство	Отримання соціального ефекту для населення	Формування передумов для реалізації економіки знань	Трансформація в інформаційне суспільство
Бізнес	Збільшення прибутку та інноваційне оновлення діяльності	Налагодження контактів, залучення інвестицій	Вихід на світовий ринок
Транскордонний регіон	Спільна зацікавленість прикордонних регіонів у співпраці, як умова їх існування	Можливість розширення зв'язків прикордонних регіонів	Посилення ролі регіону в державі та формування іміджу
Держава	Підвищення рівня життя населення та підвищення конкурентоспроможності економіки	Налагодження добросусідських відносин на міжнародному рівні	Прагнення інтеграції та досягнення економіки знань

Мотивувати формування інноваційних кластерів в умовах транскордонного співробітництва регіонів потрібно за допомогою інструментів, використання яких передбачає усунення наявних перешкод та інструментів безпосередньої мотивації кластеризації [2, с. 131].

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день забезпечення сталого розвитку економіки нашої країни значною мірою залежить від активізації інноваційної діяльності в регіонах. Застосування кластерного підходу є закономірним етапом у розвитку сучасної інноваційної економіки і запорукою високорозвиненої системи господарювання. Варто враховувати, що кластери будь-якого типу повинні бути інноваційними, постійно враховувати зміни, шукати і втілювати шляхи як бути кращими серед інших в обраних напрямках. На відміну від традиційного розуміння сутність інноваційного кластера полягає в охопленні ним усіх стадій інноваційного процесу.

Формування інноваційних кластерів в Україні – це новітній шлях перебудови економіки для виходу на новий рівень світових господарських взаємовідносин, оскільки найбільш перспективним методом підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів країни є продукування та оперативне впровадження інновацій.

Мотивація формування інноваційних кластерів повинна здійснюватись відповідно до потреб основних суб'єктів. У першу чергу повинні бути задоволені потреби нижчого рівня, що спричинить на вищу стадію розвитку. Щодо інструментів мотивації, на наш погляд, вони повинні мати відповідну державну підтримку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Білега О. В. Оцінка ефективності мотиваційних механізмів управління розвитком кластерів / О. В. Білега // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Випуск 1(44). – С. 147 – 152
2. Герасимчук З. В. Мотивація активізації транскордонного співробітництва регіонів / З. В. Герасимчук, Л. В. Шилік // Вісник ТНЕУ. – 2008. – Випуск 2. – С. 126 – 136.
3. Пічугіна М. А. Оцінка ефективності діяльності інноваційного кластера / М. А. Пічугіна // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2010. – № 6. – Режим доступу : <http://economy-nauka.com.ua>
4. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 201 с.
5. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
6. Беленький П. Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула // Регіональна політика: методологія, методи, практика : монографія / Кол. ав. за ред. академіка НАНУ М. І. Долішного. – Львів : НАН України. ІРД, 2001. – 719 с. – С. 654 – 697.
7. Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29 – 33.
8. Чужиков В. І. Кластери як об'єкт державного регулювання / В. Чужиков // Вісник УАДУ. – 2001. – № 4. – С. 160 – 167.

9. Кластерный поход к управлению и развитию регионов: сборник научных докладов VI Международной научно-практической конференции. – Севастополь, 2012. – 148 с.

10. Анненкова О. В. Механізм державної підтримки інноваційних кластерів / О. В. Анненкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2010_6_2/14.pdf

11. Буряк П. Ю. Кластерний підхід в реалізації інноваційної політики регіону / П. Ю. Буряк, О. П. Буряк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : [Збірник наукових праць/ Під ред. Є. І. Бойко]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України. Випуск 3(71), 2008. – С. 192 – 198.

12. Тищенко О. М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції / О. М. Тищенко // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – К. : Київський університет, 2010. – Вип. 21. – С. 74 – 80.

Науковий керівник: д-р екон. наук, проф., проректор Луцького національного технічного університету **Герасимчук З. В.**

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ

КРИКУН Н. О.

УДК 332.13:005.3

Крикун Н. О. Інформаційне забезпечення відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму

У статті доведено необхідність інформаційного забезпечення прийняття рішень у процесі управління відтворенням інтелектуального потенціалу регіонального соціуму. Визначено функції регіональної системи інформаційного забезпечення процесу відтворення інтелектуального потенціалу соціуму. Запропоновано алгоритм побудови карт інтелектуального потенціалу регіонального соціуму. Побудовано прості тематичні карти за фазами відтворення та узагальнену карту інтелектуального потенціалу соціуму Донецької області.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал соціуму, регіон, карта інтелектуального потенціалу.

Рис.: 5. **Бібл.:** 8.

Крикун Наталя Олександрівна – аспірантка, кафедра економічної теорії та фінансів, Донбаська національна академія будівництва і архітектури (вул. Державіна, 2, Макіївка, Донецька обл., 86123, Україна)

E-mail: 80992227204@mail.ru

УДК 332.13:005.3

UDC 332.13:005.3

Крикун Н. А. Информационное обеспечение воспроизводства интеллектуального потенциала регионального социума

В статье доказана необходимость информационного обеспечения принятия решений в процессе управления воспроизводством интеллектуального потенциала регионального социума. Определены функции региональной системы информационного обеспечения процесса воспроизводства интеллектуального потенциала социума. Предложен алгоритм построения карт интеллектуального потенциала регионального социума. Построены простые тематические карты по фазам воспроизводства и обобщенная карта интеллектуального потенциала социума Донецкой области.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал социума, регион, карта интеллектуального потенциала.

Рис.: 5. **Библ.:** 8.

Крикун Наталья Александровна – аспирант, кафедра экономической теории и финансов, Донбасская национальная академия строительства и архитектуры (ул. Державина, 2, Макеевка, Донецкая обл., 86123, Украина)

E-mail: 80992227204@mail.ru

Krikun N. A. Information Support of Reproduction of the Intellectual Potential of the Regional Society

In this paper are highlighted the importance of information support of decision making in the management of the reproduction of the intellectual potential of the regional society. The functions of the regional information system for the process of reproduction of the intellectual potential of society were highlighted. An algorithm for constructing maps of the intellectual potential of the regional society are made. A simple thematic maps on phases of reproduction and generalized map of the intellectual potential of society Donetsk region were built.

Key words: intellectual potential of society, region, map of the intellectual potentia.

Pic.: 5. **Bibl.:** 8.

Krikun Natalya A. – Postgraduate Student, Department of Economics Theory and Finance, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture (vul. Derzhavina, 2, Makiyivka, Donetsk obl., 86123, Ukraine)

E-mail: 80992227204@mail.ru

Ефективне управління процесами відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму набуває особливого значення для України в період її орієнтації на високотехнологічний розвиток. Таке управління можливе на умовах наявності своєчасної, достовірної та повної інформації. Інформаційне забезпечення має виняткове значення для розвитку інтелектуального потенціалу соціуму в сучасних умовах, оскільки саме інформація є основним ресурсом, на використанні якого базується прийняття управлінських рішень.

Проблеми інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень займають важливе місце в управлінській науці. Дослідженню питань інформаційного забезпечення присвячено праці: Н. А. Азьмука, С. Варналія, Я. Жаліла, Ю. Корнева та багатьох інших. Однак у роботах вищезазначених науковців не приділено достатньої уваги питанням забезпечення інформаційних потреб у процесі відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму, що набувають особливої уваги під час трансформації ринкової економіки в економіку знань.

Інформаційному забезпеченню відводиться важливе значення в процесі управління відтворенням інтелектуального потенціалу суспільства.

Інформаційне забезпечення управління інтелектуальним потенціалом регіонального соціуму може розглядатися з трьох позицій:

- ✦ як сукупність інформаційних джерел (фінансова, статистична звітність, результати експертної оцінки, програми інноваційного та науково-технічного розвитку тощо);
- ✦ як відповідні інформативні показники, за допомогою яких можуть бути прийняті рішення щодо формування і використання інтелектуального потенціалу або здійснена своєчасна і об'єктивна оцінка ефективності управління окремими складовими інтелектуального потенціалу і процесом його відтворення в цілому;
- ✦ як сукупність заходів щодо використання інформаційних ресурсів (джерел) для формування стратегічних напрямів розвитку інтелектуального потенціалу регіонального соціуму, визначення тактики такого розвитку.

Їх поєднання дозволяє представити комплексне бачення інформаційного забезпечення відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму як сукупності заходів щодо використання інформаційних

джерел, які реалізуються в межах загальної системи прийняття рішень щодо відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму.

В умовах зміщення акцентів державного управління з національного на регіональний рівень розробці інструментів такого інформаційного забезпечення має бути приділено суттєву увагу.

На даному етапі соціально-економічного розвитку основними проблемами, що стримують розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, є: відсутність систем інформаційного забезпечення державних органів, відповідних інструментів, у тому числі з можливістю оплати консультацій; наявність чисельних комунікативних бар'єрів в ланцюгу «керівник (координуючий орган)» – носій інтелектуального потенціалу – орган, що забезпечує трансфер інтелектуального потенціалу – ... – керівник (координуючий орган)»; відсутність систематизації та достовірної інформації щодо наявності на тій чи іншій території інтелектуальних ресурсів, їх користувачів, можливостей трансферу технологій, знань і т. д. Усе це обумовлює необхідність вирішення на регіональному рівні завдання створення регіональної системи інформаційного забезпечення процесу відтворення інтелектуального потенціалу соціуму.

Для формування такої системи мають бути чітко визначені її функції:

- ✦ *інформаційна*, що полягає у забезпеченні своєчасного доступу до відновлених інформаційних джерел всім зацікавленим особам;
- ✦ *організаційно-координаційна*, що передбачає налагодження зворотного зв'язку між органами регіональної влади, носіями інтелектуального потенціалу та іншими задіяними в процесі відтворення інтелектуального потенціалу особами;
- ✦ *організаційно-комунікаційна*, яка полягає в організації забезпечення надання зацікавленим особам сукупності операційних послуг щодо юридичного оформлення прав власності на об'єкти інтелектуальної власності, проведення операцій страхування, банківських операцій, можливості комерціалізації винаходів і т. д., консультацій щодо проходження процедур реєстрації звітності, оподаткування;
- ✦ *навчальна*, у межах якої має здійснюватись навчання всіх зацікавлених учасників процесу відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму шляхом проведення семінарів, круглих столів, тренінгів з питань управління інтелектуальним потенціалом.

В економічній літературі визначаються такі вимоги до інформаційних регіональних систем [1, 5]:

- ✦ забезпеченість повноти інформації, тобто таких її обсягів, які є достатніми для прийняття управлінських рішень;
- ✦ забезпеченість достовірної інформації;
- ✦ насиченість інформації, що характеризується відношенням корисної інформації до фонові;
- ✦ відкритість інформації, яка характеризується можливістю її представлення контрагентам.

Система інформаційного забезпечення відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму має будуватися з урахуванням особливостей існуючої організації стратегії регіональної системи управління, наявної інформаційно-консультаційної інфраструктури [1].

Вкрай важливою є побудова затребуваних, що відповідають вимогам часу і зацікавлених сторін, інформаційних інструментів. До сукупності таких інструментів належать тематичні карти, використання яких на практиці ще не знайшло достатнього розвитку.

Головним призначенням тематичних карт є забезпечення користувачів просторово-локалізаційною тематичною інформацією щодо природного середовища і соціально-економічних об'єктів і явищ для вирішення загальноекономічних і наукових завдань і досягнення загальних цілей познання оточуючого середовища [2].

Засобом надання практичної допомоги у питаннях, пов'язаних з узагальненням даних, що стосуються інтелектуальних ресурсів окремих територій, їх споживачів, сфер пристосування; досвіду інноваційних перетворень в процесі розповсюдження і освоєння на регіональному рівні таких ресурсів тощо може стати карта інтелектуального потенціалу регіонального соціуму.

Як головна мета формування карти інтелектуального потенціалу регіонального соціуму можна виділити надання своєчасної інформації про стан використання інтелектуальних ресурсів регіону для прийняття обґрунтованих стратегічних рішень щодо обрання стратегій розвитку інтелектуального потенціалу регіонального соціуму. Таким чином, побудова карти інтелектуального потенціалу регіонального соціуму потрібна з точки зору:

- ✦ забезпечення органів влади і управління, суб'єктів підприємницької діяльності, наукових, науково-технічних інститутів, установ освітніх інституцій та інших зацікавлених сторін науково обґрунтованою інформацією про наявність і стан інтелектуальних ресурсів, наявні можливості їх освоєння, трансфер, комерціалізацію, що може бути здійснено на основі використання системи кількісних вимірювачів;
- ✦ суспільно затребуваного доповнення уявлення про інтелектуальний потенціал соціуму;
- ✦ створення інформаційної бази для прийняття рішень щодо інтелектуального інвестування;
- ✦ необхідності розповсюдження позитивного іміджу території, її впізнаваності.

Формування карти інтелектуального потенціалу регіонального соціуму має відбуватись за алгоритмом в декілька етапів (*рис. 1*):

1. Розробка концепції представлення відповідної інформації.
2. Ревізія і аналіз існуючих баз даних щодо інтелектуальних ресурсів регіону.
3. Здійснення відбору статистичної інформації за окремими територіальними утвореннями.
4. Відбір із загальної сукупності існуючих показників тих, в яких зацікавлені сторони відчують потребу (проведення відповідних обстежень і опитувань).
5. Нанесення на карту умовних позначок щодо елементів інтелектуального потенціалу.

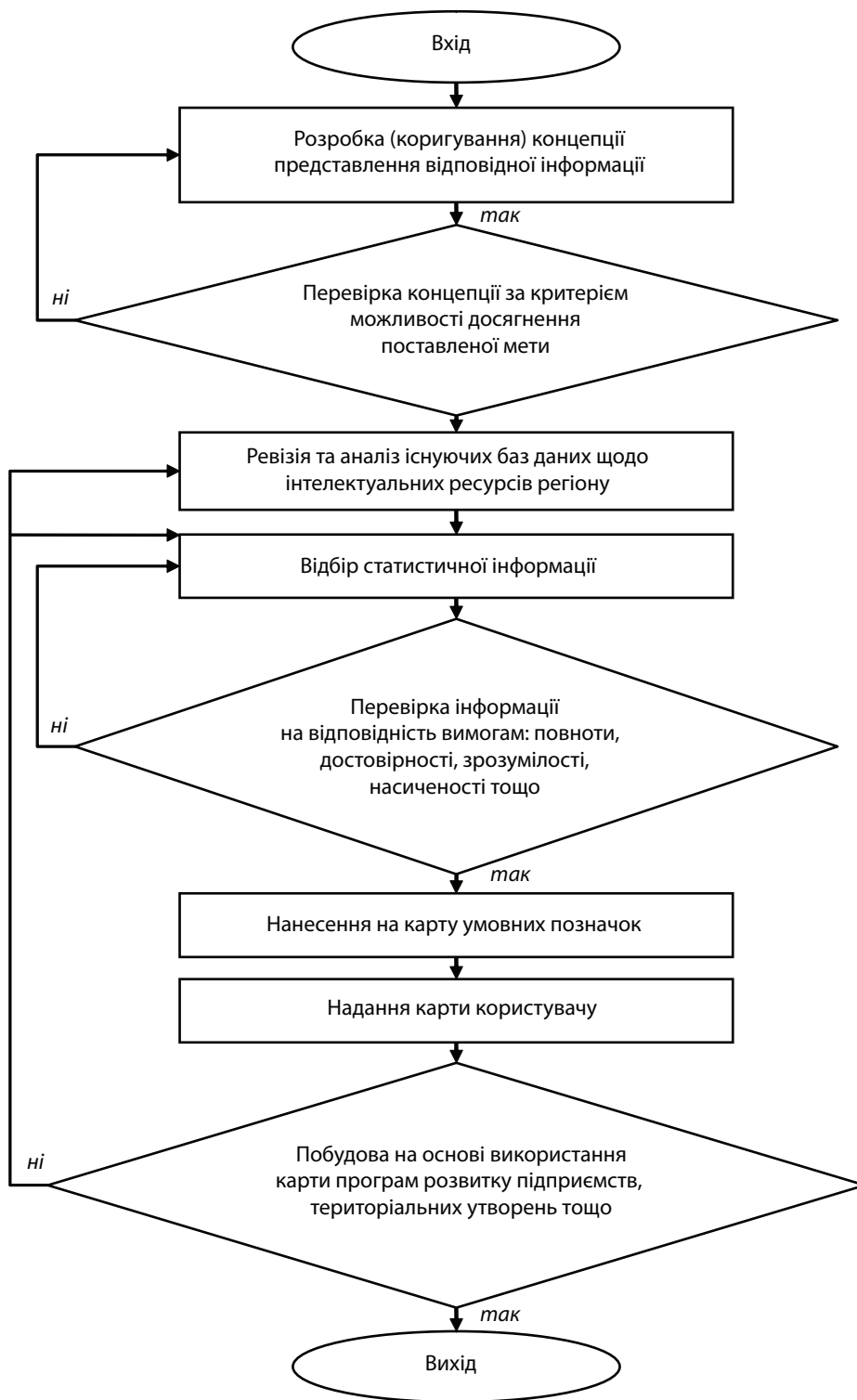

Рис. 1. Алгоритм побудови карти інтелектуального потенціалу регіонального соціуму

Тематична карта, яка може бути отримана в результаті поєднання декількох простих карт, є узагальненою картою. Побудова узагальненої карти інтелектуального потенціалу регіонального соціуму має відбуватись в декілька етапів:

1. Відбір показників, на основі яких буде складено прості тематичні карти. З точки зору оцінки особливостей відтворювального процесу доцільною є побудова трьох карт, що відповідають його фазам: формуванню, обміну і розподілу, реалізації. Причому інформація, що стосується

обмінних і розподільчих процесів може бути відображена на одній карті, оскільки в процесі відтворення інтелектуального потенціалу вони є взаємопересічними.

2. Відображення статистичних даних на простих тематичних картах за допомогою умовних позначок. Кожному діапазону значень окремих статистичних показників в межах простої карти має відповідати рівень: «Дуже високий», «Високий», «Середній», «Нижче середнього», «Низький».

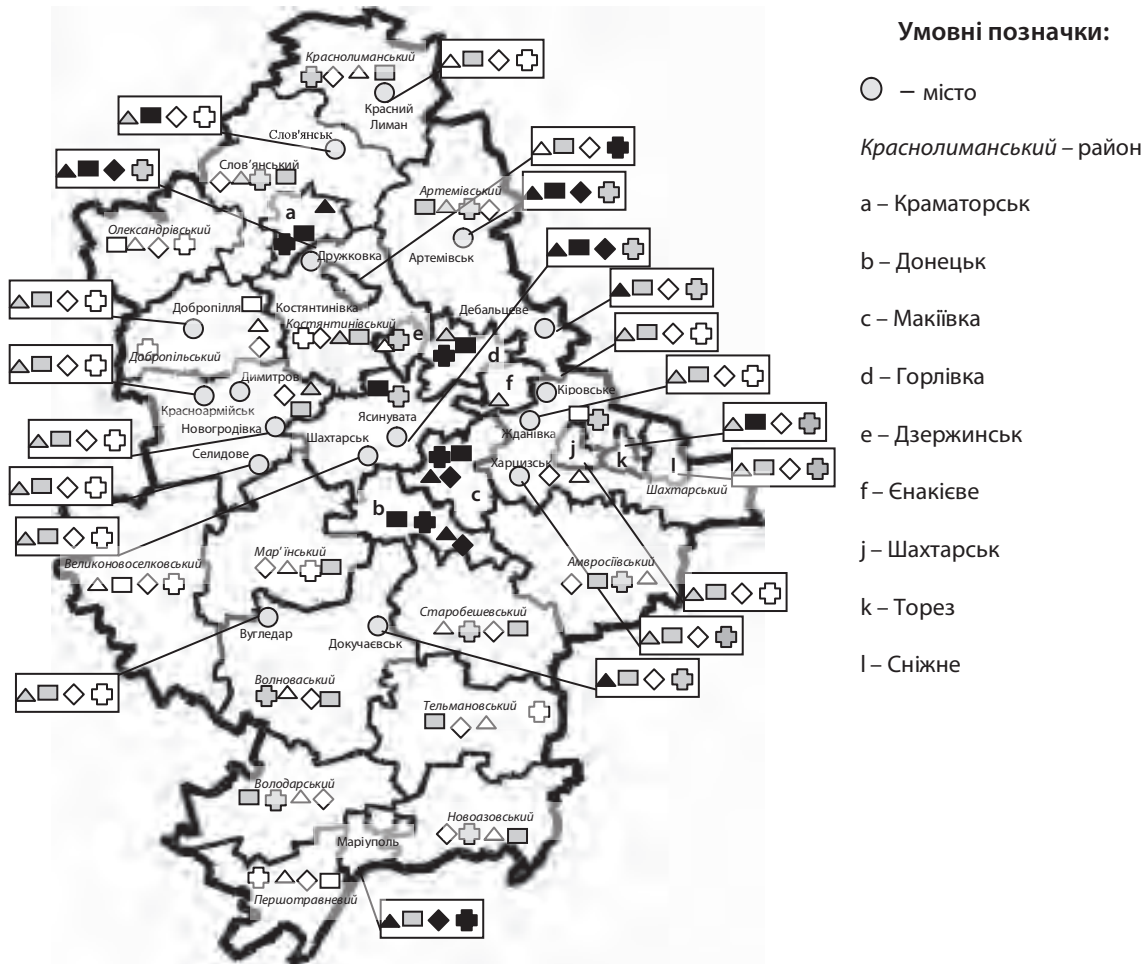
3. Усі прості тематичні карти поєднуються в узагальнену карту інтелектуального потенціалу регіонального соціуму шляхом нанесення узагальнених значень на карту.

Дана методика побудови узагальненої карти може бути використана циклічно – тобто узагальнена карта може бути використана як проста для більш широкого рівня.

Донецький регіон як осередок науково-технологічного розвитку, освіти є регіоном, що потребує інтелектуальних інвестицій, вкладення і ефективність використання яких є запорукою розширеного відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму. Прийняття рішень щодо інвестиційних вкладень має здійснюватись на основі відповідної інформації. І чим ефективнішим буде процес використання інформаційних джерел, доступних інвестору, тим більш зваженими будуть прийняті ним рішення. Крім того, факт функціонування на території Донецького регіону значної кількості великих промислових підприємств,

що потребують інновацій; освітніх закладів, наукових установ, завдяки яким забезпечується формування, використання і розповсюдження інтелектуальних ресурсів тощо обумовлює необхідність приділення підвищеної уваги інформаційному забезпеченню процесу складання відповідних програмних документів, серед яких: «Програма науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 року», «Стратегія соціально-економічного розвитку Донецької області до 2015 року» тощо. Все це підтверджує затребуваність використання карт інтелектуального потенціалу Донецького регіону, в розрізі фаз його відтворення.

Проста тематична карта інтелектуального потенціалу соціуму Донецького регіону, побудована за фазою формування, передбачає відображення: кількості економічно активного населення в місті або районі, кількості вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації в місті або районі, кількості аспірантів та докторантів, кількості організацій, що виконують науково-технічні роботи (рис. 2).

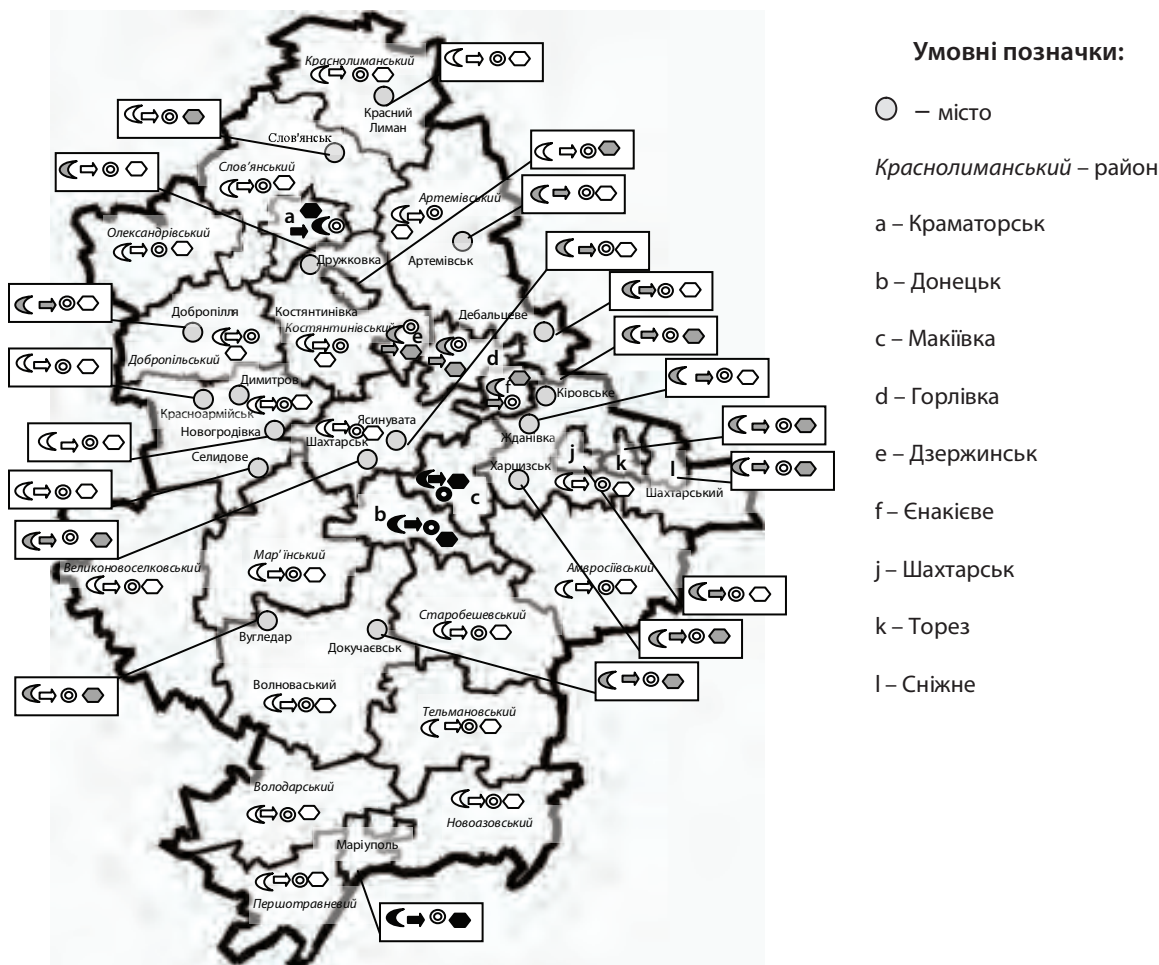
Показник	Умовні позначки рівня показника	Граничні значення рівня показника
Кількість вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації в місті або районі	Високий ▲	Понад 10 од.
	Середній ▲	2 – 10 од.
	Низький ▲	Менше 2 од.
Кількість економічно активного населення в місті або районі	Високий ■	Понад 300 тис. ос.
	Середній ■	100 – 300 тис. ос.
	Низький □	Менше 100 тис. ос.

Кількість аспірантів та докторантів у місті або районі	Високий ◆	Понад 200 ос.
	Середній ◇	100 – 200 ос.
	Низький ◊	Менше 100 ос.
Кількість організацій, що виконують науково-технічні роботи	Високий ■	Понад 10 од.
	Середній □	2 – 10 од.
	Низький ◻	Менше 2 од.

Рис. 2. Проста тематична карта, побудована за фазою формування інтелектуального потенціалу соціуму Донецького регіону станом на початок 2011 р.

Проста тематична карта, що характеризує розподільчо-обмінні процеси відтворення інтелектуального потенціалу регіонального соціуму Донецького регіону, передбачає відображення: кількості організацій, що займаються трансфером технологій; питомої ваги

реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової; кількості кандидатів та докторів наук що виїхали за межі міста або району; загальної кількості заявок, поданих з району або міста до Державного департаменту інтелектуальної власності (рис. 3).

Показник	Умовні позначки рівня показника	Граничні значення рівня показника
Кількість організацій, що займаються трансфером технологій	Високий ☾	Понад 10 од.
	Середній ☽	2 – 10 од.
	Низький ☾	Менше 2 од.
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової	Високий ➔	Понад 30%
	Середній ➡	10 – 30%
	Низький ➠	Менше 10%
Кількість кандидатів та докторів наук, що виїхали за межі міста або району	Високий ●	Понад 10 ос.
	Середній ⊙	2 – 10 ос.
	Низький ⊙	Менше 2 ос.

Загальна кількість заявок, поданих із району або міста до Державного департаменту інтелектуальної власності	Високий 	Понад 100 од.
	Середній 	20 – 100 од.
	Низький 	Менше 20 од.

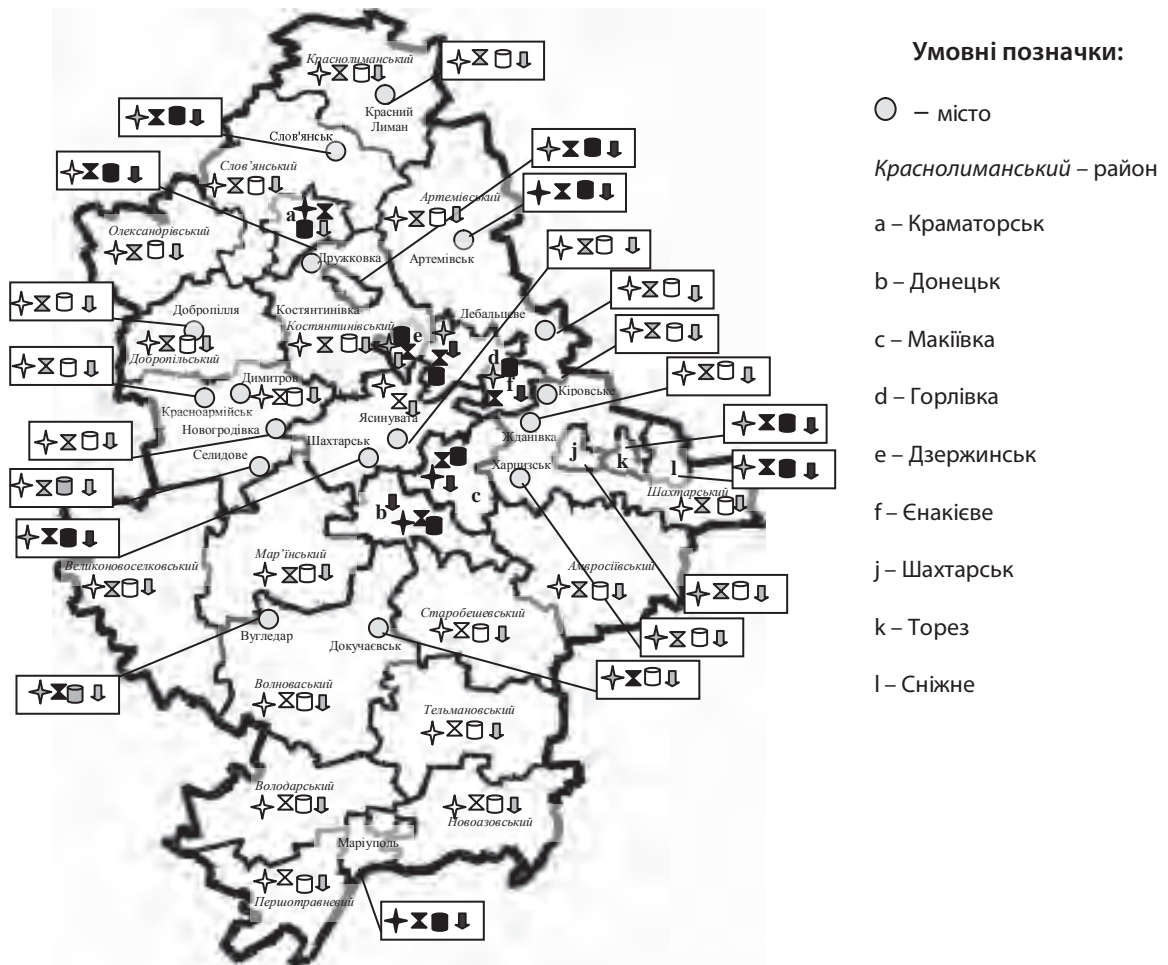
Рис. 3. Проста тематична карта, що характеризує розподільчо-обмінні процеси відтворення інтелектуального потенціалу соціуму Донецького регіону станом на початок 2011 р.

Проста тематична карта інтелектуального потенціалу соціуму Донецького регіону, побудована за фазою реалізації, передбачає відображення: питомої ваги підприємств, що займаються інноваціями; кількості раціоналізаторських пропозицій, використаних у виробництві; питомої ваги промислових підприємств, що впроваджували інновації; кількість впроваджених нових технологічних процесів (рис. 4).

Шляхом поєднання простих карт, на які нанесено позначки щодо його формування, обміну і розподілу, ре-

алізації інтелектуального потенціалу регіонального соціуму, може бути побудована узагальнена карта інтелектуального потенціалу соціуму Донецького регіону (рис. 5).

За умови впровадження методики оцінки інтелектуального потенціалу регіонального соціуму в практику діяльності регіональних органів влади, в перспективі можуть бути побудовані електронні тематичні карти із запитом до баз даних. ■

Показник	Умовні позначки рівня показника	Граничні значення рівня показника
Питома вага підприємств, що займаються інноваціями	Високий 	Понад 30%
	Середній 	10 – 30%
	Низький 	Менше 2%
Кількість раціоналізаторських пропозицій, використаних у виробництві	Високий 	Понад 30 од.
	Середній 	10 – 30 од.
	Низький 	Менше 10 од.
Питома вага промислових підприємств, що впроваджували інновації	Високий 	Понад 15%

Кількість впроваджених нових технологічних процесів	Середній	6 – 15%
	Низький	Менше 6%
	Високий	Понад 30 од.
	Середній	10 – 30 од.
	Низький	Менше 10 од.

Рис. 4. Проста тематична карта, побудована за фазою реалізації інтелектуального потенціалу соціуму Донецького регіону станом на початок 2011 р.

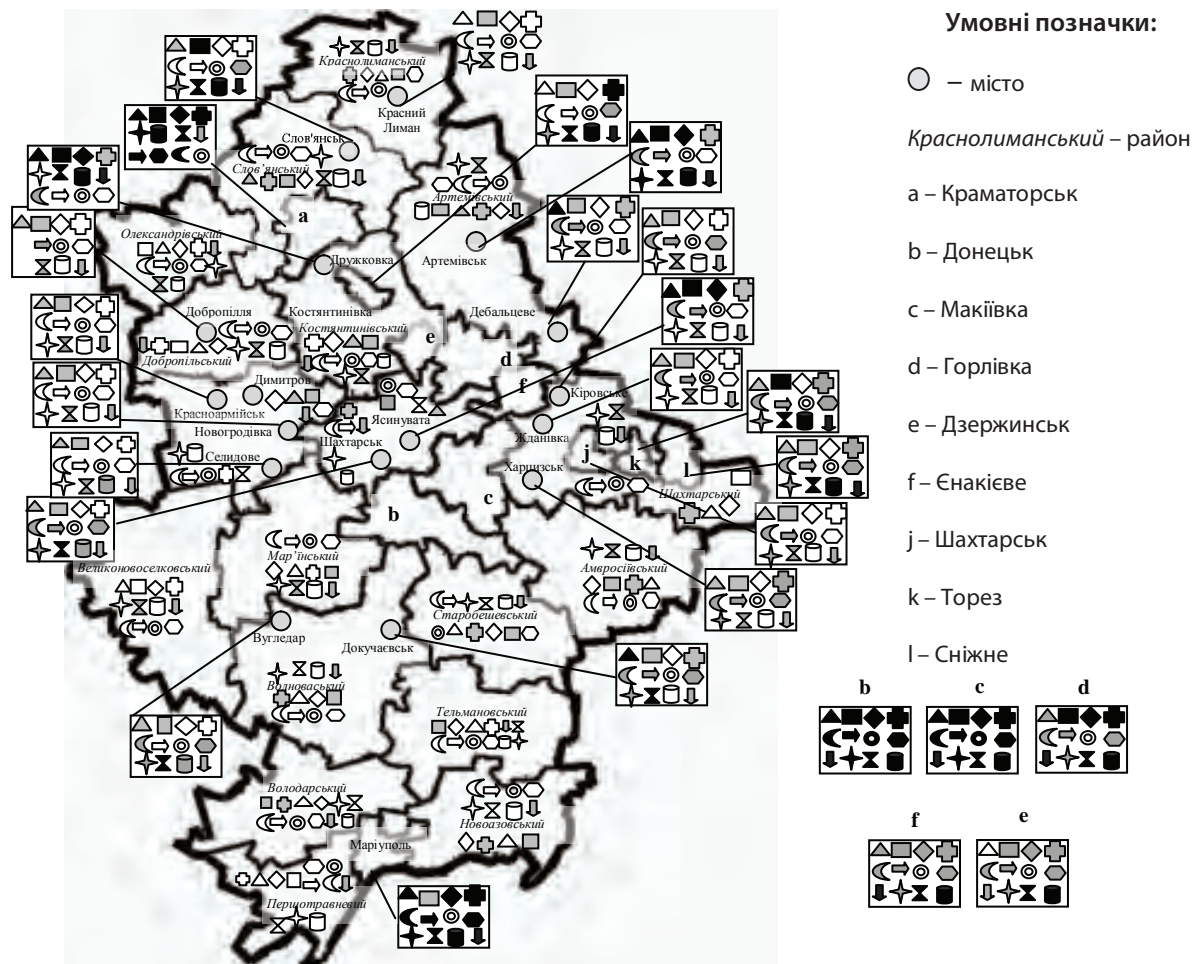

Рис. 5. Узагальнена карта інтелектуального потенціалу соціуму Донецького регіону станом на початок 2011 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азьмук Н. А. Інформаційна регіональна система як фактор активізації розвитку малого підприємництва / Н. А. Азьмук // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 172. – С. 7 – 9.

2. Гайдаржи В. І. Методика обобщення тематических карт с помощью цветового анализа / В. І. Гайдаржи, А. Я. Зинчук // Реєстрація, зберігання і оброб. даних. – 2008. – Т. 10, № 2. – С. 95 – 100.

3. Дибнис Г. І. Учет ценности информации в организации информационного обеспечения принятия решений / Г. І. Дибнис, М. А. Айкашева // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2006. – № 12 (106). – С. 77 – 81.

4. Колос І. В. Концепції управління підприємством та їх інформаційне забезпечення / І. В. Колос // Управління розвитком. – 2006. – № 7. – С. 48 – 50.

5. Корнєв Ю. Інформаційне забезпечення розвитку підприємницької діяльності / Ю. Корнєв // Вісник НАН України. – 2008. – № 5. – С. 24 – 31.

6. Твердохліб М. Г. Інформаційне забезпечення менеджменту: [учеб. пособие] / М. Г. Твердохліб. – 2-е вид., допов. та перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 224 с.

7. Третьяк В. І. Научно-техническая информация в управленческой деятельности: [монография] / В. І. Третьяк. – К.: Лыбидь, 1990. – 213 с.

8. Чигринська О. С. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. [Текст] / О. С. Чигринська, Т. М. Власюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 232 с.

Науковий керівник: канд. екон. наук, доц. каф. «Економічна теорія та фінанси» ДонНАБА (м. Макіївка)
Веретенникова О. В.

ПРОЦЕС ПЛАНУВАННЯ ПРОЕКТУ В УМОВАХ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

ДЕРЕНСЬКА Я. М.

УДК 658.012

Деренська Я. М. Процес планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва

У статті запропоновано модель процесу планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва, яка враховує виконання двадцяти двох підпроцесів планування проекту (із зазначенням вхідних і вихідних документів і виконавців підпроцесів).

Ключові слова: управління проектами, процеси управління проектами, процес планування проекту.

Рис.: 1. **Бібл.:** 6.

Деренська Яна Миколаївна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління та економіки підприємства, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Derenski@rambler.ru

УДК 658.012

Деренская Я. Н. Процесс планирования проекта в условиях фармацевтического производства

В статье разработана модель процесса планирования проекта в условиях фармацевтического производства, включающая выполнение двадцати двух подпроцессов планирования проекта (с указанием входящих и исходящих документов и исполнителей подпроцессов).

Ключевые слова: управление проектами, процессы управления проектами, процесс планирования проекта

Рис.: 1. **Библ.:** 6.

Деренская Яна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления и экономики предприятия, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Derenski@rambler.ru

UDC 658.012

Derenskaya Y. N. Process of Planning of Project for Pharmaceutical Production

In the article the model of process of planning of project is developed in the conditions of pharmaceutical production, including implementation to twenty two subprocesses of planning of project (with pointing of incoming and outgoing documents and performers of subprocesses).

Key words: management of projects, processes of management of projects, process of planning of project

Pic.: 1. **Bibl.:** 6.

Derenskaya Yana N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor as the Departments of Management and Economy of Enterprise, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Derenski@rambler.ru

Внаслідок необхідності безперервного поліпшення діяльності (за умовами міжнародних стандартів якості) фармацевтичні підприємства постійного знаходяться у процесі реалізації одного чи кількох проектів, впровадження яких потребує застосування специфічних методів, правил, прийомів управління проектами. Розвиток проектного менеджменту обумовив актуальність стандартизації процесів, дій, термінів, аспектів проектної діяльності, адаптованих до умов фармацевтичної галузі [5].

У міжнародній практиці розробка стандартів, які регулюють сферу корпоративного управління, здійснюється на трьох рівнях: професійних спільнот (наприклад, стандарти управління проектами Інституту управління проектами, США); на національному рівні (наприклад, британські стандарти BS, німецькі стандарти DIN, російські стандарти ГОСТ Р та ін.); на міжнародному рівні (стандарти Міжнародної організації зі стандартизації – ISO, Міжнародної асоціації управління проектами – IPMA та ін.).

У свою чергу, міжнародні, національні та професійні стандарти проектного менеджменту служать основою побудови корпоративного стандарту управління проектами певного підприємства. Побудова корпоративної системи управління проектами в умовах фармацевтичного виробництва базується не тільки на міжнародних стандартах якості (ISO, система безпеки праці

та охорони здоров'я OHSAS, система соціального та етичного менеджменту SA) і стандартах проектного менеджменту (PMI PMBOK®, ОРМЗ та ін.), а й на правилах належної виробничої практики (GMP) та існуючої на фармацевтичному підприємстві системи менеджменту якості (СМЯ) [2-3]. GMP – це складова системи менеджменту якості, яка гарантує, що на фармацевтичному підприємстві виробляють і контролюють продукцію за стандартами якості, що відповідають її призначенню і вимогам відповідно до ліцензії [4]. Документ являє собою зведення правил і вимог з організації виробництва і контролю якості лікарських препаратів [3].

Оскільки міжнародні стандарти якості та стандарти з управління проектами базуються на процесній концепції, формування корпоративної системи управління проектами починається з побудови відповідних процесів здійснення проектів. Основними регламентуючими документами щодо процесів управління проектами є стандарт ISO 10006:2003 – «Керівництво до менеджменту якості при проектуванні» і керівництво PMBOK® («Керівництво до бази знань з управління проектами» – A Guide to the Project Management Body of Knowledge). Стандарт ISO 10006:2003 за змістом враховує опис області застосування, терміни та визначення, характеристики проекту, принципи менеджменту якості, відповідальність керівництва, характеристику процесів при проектуванні [2]. Керівництво PMBOK® являє собою сукупність профе-

сійних знань з управління проектами, визнаних в якості стандарту. РМВОК® виділяє 42 процеси управління проектами, поєднуючи їх у 5 груп (ініціація, планування, виконання, моніторинг та управління, завершення).

Впровадження проекту починається з його ініціації [1], за результатами якої здійснюється процес планування. Так, стандарт ISO 10006 виділяє 37 процесів, 16 з яких стосуються планування проектів: планування ресурсів; становлення організаційної структури проекту; розподіл персоналу; визначення дій; оцінка тривалості; планування залежних дій; розробка графіка; оцінка вартості; складання бюджету; планування обміну інформацією; ідентифікація ризику; оцінка ризику; обробка ризику; планування і контроль закупівель; документування вимог до закупівель; оцінка постачальників.

Згідно з РМВОК® мета групи процесів планування – збір інформації з кількох джерел, різних за рівнем повноти і довіри [6]. Процеси планування передбачають розробку плану управління проектом. Ці процеси також виявляють, визначають і доопрацьовують зміст і вартість проекту і складають розклад для операцій проекту, які будуть зроблені в рамках проекту.

Використання у практичній діяльності міжнародних, національних і професійних стандартів проектного менеджменту вимагає певної адаптації до галузевих умов, специфіки діяльності окремого фармацевтичного підприємства чи конкретного проекту. Крім визначення сукупності підпроцесів, які забезпечують планування основних параметрів проекту, необхідною умовою є визначення вхідних і вихідних документів, відповідальних осіб та критеріїв оцінки результативності проходження підпроцесів розроблення Плану управління проектом.

Метою статті є обґрунтування елементів процесу планування проекту фармацевтичного підприємства і побудова моделі процесу планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва.

Аналітичне дослідження існуючих підходів до формування сукупності підпроцесів планування проекту, а також урахування адаптації стандартів з управління проектами дозволили розробити модель процесу планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва (рис. 1), яка враховує виконання двадцяти двох підпроцесів планування проекту. Учасниками цих підпроцесів виступають: замовник, інвестор та інші учасники проекту – зовнішні організації (контрактори проекту); комітет по розгляду проектів (КПР); менеджер проекту та команда управління проектом; відділи кадрів, постачання, управління якістю, а також юридичний, планово-фінансовий та інші функціональні відділи. Кодування кожного підпроцесу включає код проекту (X), номер процесу (для процесу ініціації – це номер 1, для процесу планування – номер 2, для процесу виконання – номер 3), порядковий номер самого підпроцесу.

Через властиву управлінню проектами інтегрованість в процесі їх реалізації неодноразово виникає необхідність в додатковому аналізі, а відповідно і в поверненні до вже затверджених підпроцесів. Через виявлення й усвідомлення нових характеристик та інформації, що сто-

суються проекту, може виникнути необхідність в доопрацюванні певних компонентів Плану управління проектом.

Значні зміни, що відбуваються під час життєвого циклу проекту, призводять до необхідності перегляду одного або кількох підпроцесів планування і, можливо, деяких з підпроцесів ініціації. З урахуванням зазначеного вище, за результатами здійснення багатьох підпроцесів планування передбачені у якості вихідних документів запити на зміни у планових параметрах проекту.

ВИСНОВКИ

Побудована модель процесу планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва дозволяє чіткіше скоординувати дії виконавців при реалізації підпроцесів розроблення Плану управління проектом, що сприятиме зменшенню втрат часу та коштів на узгодження дій та передачу результатів на наступний етап – виконання проекту. Подальшого наукового доопрацювання потребують питання побудови моделей процесів виконання, моніторингу та управління, завершення проекту, які у сукупності формують стандарт управління проектами в умовах фармацевтичної галузі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Деренська Я. М. Процес ініціації інноваційного проекту в умовах фармацевтичного виробництва / Я. М. Деренська // Бизнес Информ. – 2011. – № 11. – С. 64 – 67.
2. ИСО 10006:2005. Системы менеджмента качества. Руководство по менеджменту качества при проектировании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.quality.eur.ru>
3. Надлежащая производственная практика лекарственных средств / Под ред. Н. А. Ляпунова, В. А. Загория, В. П. Георгиевского, Е. П. Безуглой. – К. : МОРИОН, 1999. – 896 с.
4. Настанови з якості. Лікарські засоби. Належна виробнича практика. Настанова 42-01-2001. – К. : МОЗ України: МОРИОН, 2001. – 82 с.
5. Посилкіна О. В. Управління проектами у фармацевтичному виробництві: монографія / О. В. Посилкіна, Я. М. Деренська, Г. В. Костюк. – Х. : НФаУ, 2010. – 544 с.
6. Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide) Fourth Edition. PMI, 2008. – Режим доступу : <http://www.pmi.org/publicatn/pmboktoc.htm>

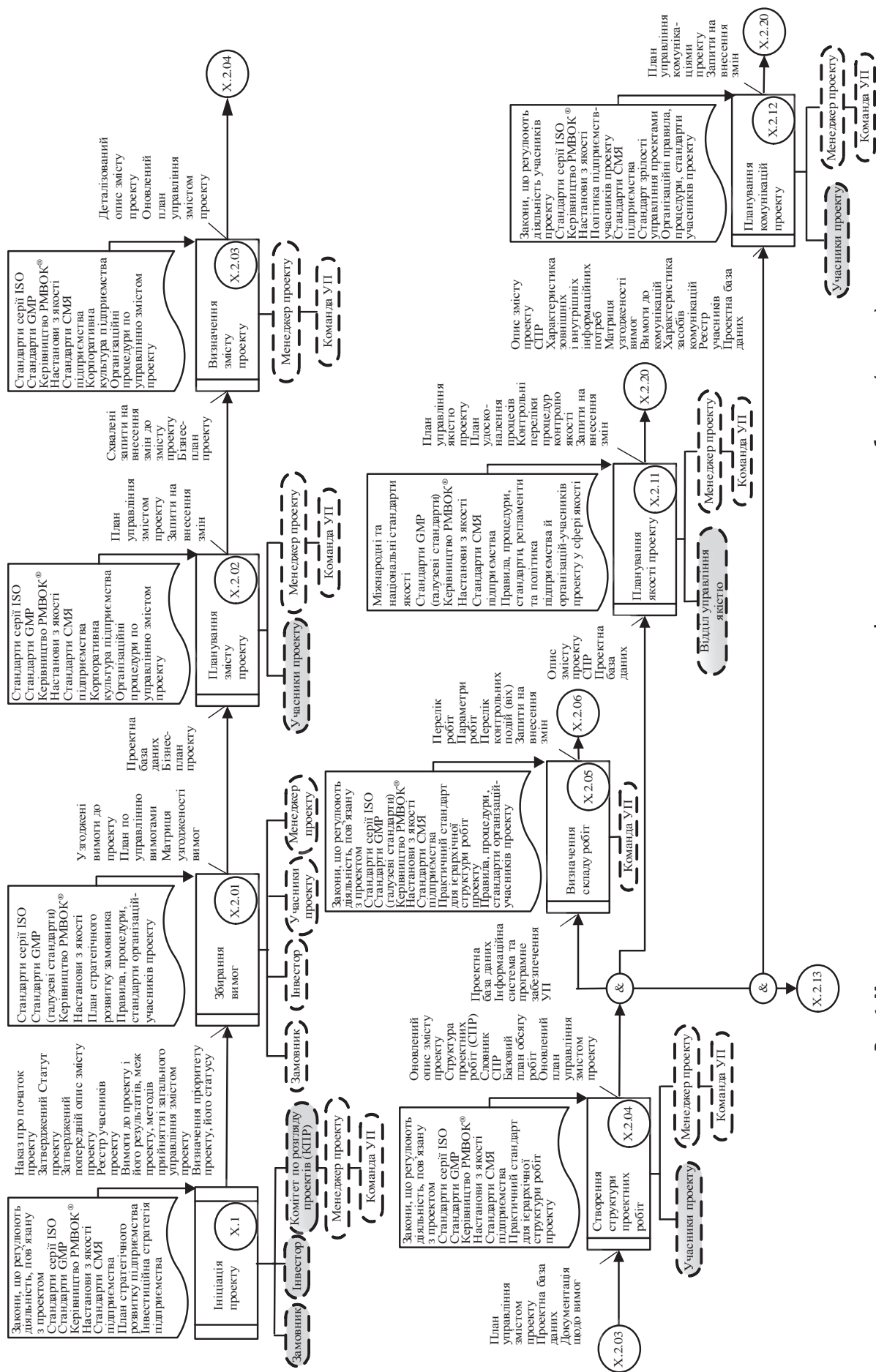

Рис. 1. Модель процесу планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва (початок)

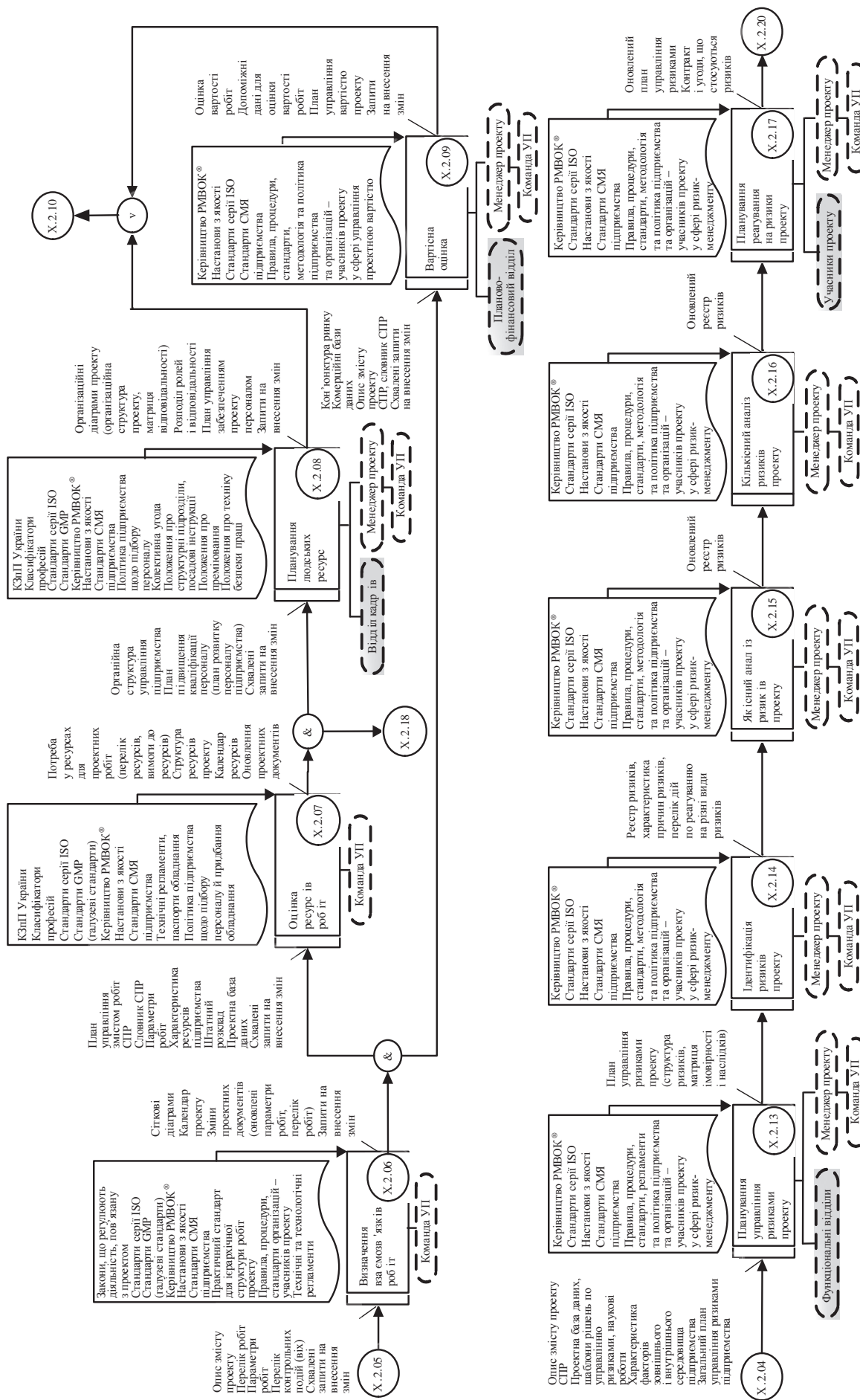
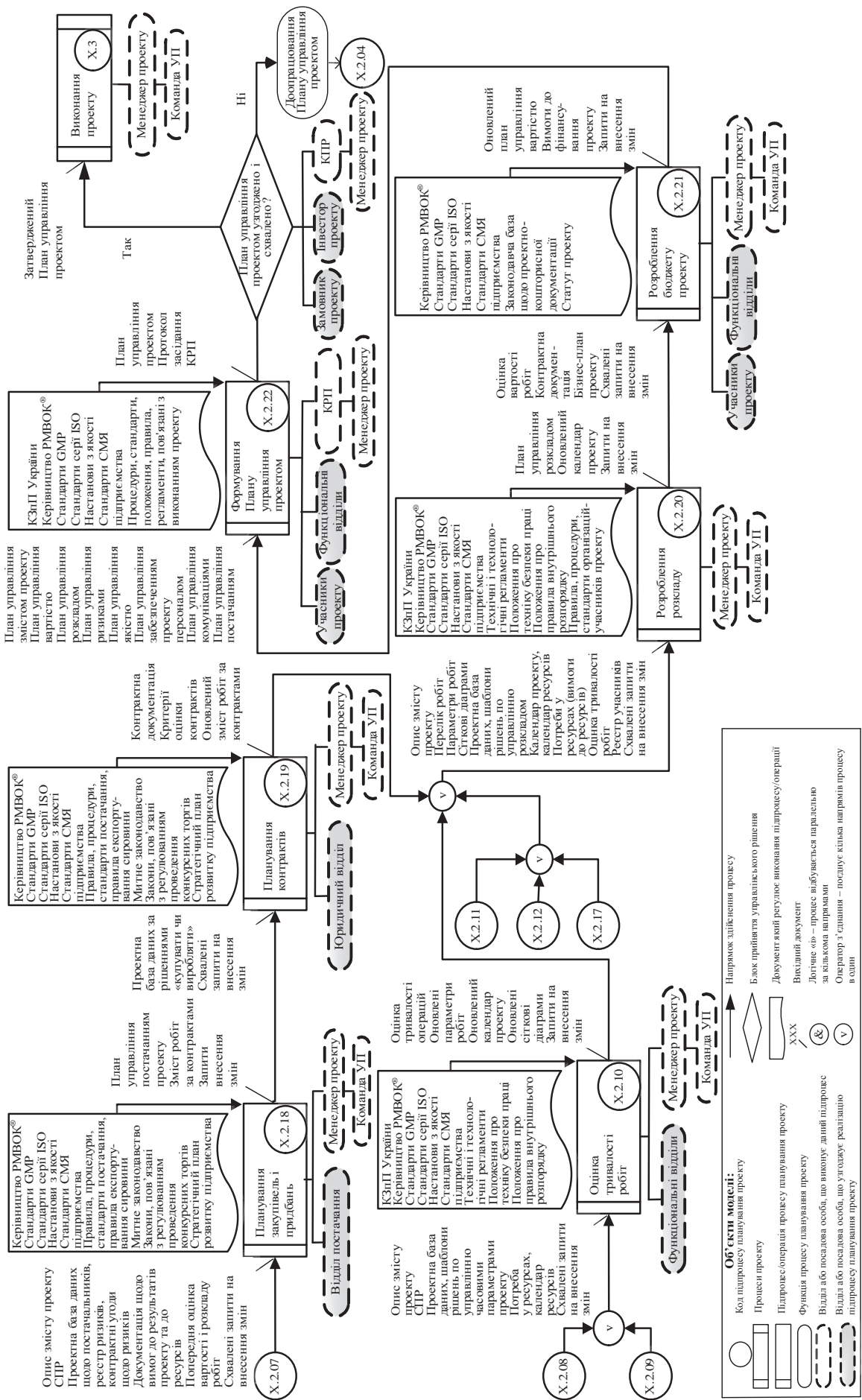

Рис. 1. Модель процесу планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва (продовження)

Рис. 1. Модель процесу планування проекту в умовах фармацевтичного виробництва (закінчення)

АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

КРУПА О. М.

УДК 658.439

Крупа О. М. Аспекти визначення фінансового стану підприємств нафтогазового комплексу України

У статті розглянуто стан та особливості функціонування підприємств нафтогазового комплексу в умовах сучасних соціально-економічних перетворень в Україні. Визначено динаміку основних показників фінансового стану підприємств цієї галузі. Проаналізовано механізм державного регулювання діяльності Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України».

Ключові слова: нафтогазова промисловість, фінансовий стан підприємств, конкурентоспроможність, соціально-економічний розвиток України, промислова політика.

Табл.: 1. Бібл.: 5.

Крупа Олеся Миронівна – кандидат економічних наук, старший викладач, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: lyashenyk@mail.ru

УДК 658.439

Крупа О. М. Аспекты определения финансового состояния предприятий нефтегазового комплекса Украины

В статье рассмотрены состояние и особенности функционирования предприятий нефтегазового комплекса в условиях современных социально-экономических преобразований в Украине. Определена динамика основных показателей финансового состояния предприятий этой отрасли. Проанализирован механизм государственного регулирования деятельности Национальной акционерной компании «Нафтогаз Украины».

Ключевые слова: нефтегазовая промышленность, финансовое состояние предприятий, конкурентоспособность, социально-экономическое развитие Украины, промышленная политика.

Табл.: 1. Библ.: 5.

Крупа Олеся Мироновна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа (ул. Карпатская, 15, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: lyashenyk@mail.ru

UDC 658.439

Krupa O. M. Aspects of Financial Condition of the Oil and Gas Complex of Ukraine

The article examines the status and operation of oil and gas industry especially in today's socio-economic development of Ukraine. Based on the performance of enterprises and national statistics the main trends in the financial position of companies in this industry. The features of state regulation of the financial condition of companies on the experience of the National Joint Stock Company «Naftogaz of Ukraine».

Key words: oil and gas industry, financial condition of companies, competitiveness, socio-economic development of Ukraine, industrial policy

Tabl.: 1. Bibl.: 5.

Krupa Olesya. M. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (vul. Karpatska, 15, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: lyashenyk@mail.ru

Нафтогазовий комплекс відіграє в економіці України особливу роль, виконуючи функцію забезпечення енергетичної безпеки держави. Його можна віднести до домінуючих складових стратегічного промислового потенціалу, оскільки, наша країна володіє значними запасами та потенційними ресурсами нафти й природного газу. За даними [1] ресурси природного газу в Україні дорівнюють 5,4 трлн куб. м, газового конденсату – понад 400 млн т, нафти – 850 млн т. Тому вирішення питання стабілізації фінансового стану нафтогазового комплексу, з погляду на сучасні проблеми соціально-економічного розвитку національної економіки, є актуальним.

Метою статті є виокремлення завдань подальшого розвитку нафтогазового комплексу України на тлі проблеми соціального захисту населення, яке не можливе без здійснення аналізу тенденцій сучасного фінансового стану підприємств, що входять до складу Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України».

Євроінтеграційні процеси, активним учасником яких є Україна, та соціальна спрямованість її економіки потребують відповідних регуляторних дій з боку держави щодо удосконалення захисту прав і свобод громадян,

демократизації всіх складових суспільного життя, економічного зростання та забезпечення умов для створення матеріального та духовного добробуту населення. Дії держави спрямовані на відтворення людського капіталу, який залежить від рівня доступності для кожного громадянина основних матеріальних і соціальних благ, задоволення його матеріальних, соціальних і духовних потреб.

Необхідно зазначити, що внутрішня політика нашої держави має соціальну спрямованість, тому економічні відносини, що склалися на сьогодні, мають деякі особливості. Сучасне становище більшості населення України характеризується низьким рівнем заробітної плати. Такий стан справ з оплатою найманої праці та, відповідно, низький рівень соціальних трансфертів успадковані від адміністративно-планової економічної системи СРСР, лишаються основними чинниками незахищеності населення. Низький рівень оплати праці визначає бідність працюючого населення та, відповідно, негативно впливає на доходи непрацевдатних верств.

Наявна низька платоспроможність населення України вимагає від органів державної влади дієвих заходів щодо регулювання цін і тарифів, які, однак, не завжди є коректними. Державне регулювання цін, як правило,

стримує позитивний розвиток тих сегментів економіки, де воно має місце. Заходи державного регулювання, у ряді випадків, сприяють монопольним зловживанням, у тому числі, і з боку держави. Можливою альтернативою регулювання цін і тарифів є регулювання доходів. Виникає необхідність створення механізму державного регулювання, який би запобігав виникненню надприбутків у ході захисту споживачів. Штучне стримування ціни, як правило, призводить до негативних наслідків, оскільки, товаровиробники не заохочені у діяльності, ціни на результати якої регулюються або обмежені.

Саме до такої групи належать підприємства нафтогазового комплексу України, їх діяльність регламентується низкою законодавчих актів, таких як:

- ✦ Закон України від 12.07.2001 №2665-III «Про нафту і газ»;
- ✦ Закон України від 08.07.2010 №2467-VI «Про засади функціонування ринку природного газу»;
- ✦ Закон України «Про природні монополії»;
- ✦ Постанова КМ України від 03.12.2008 № 1082 «Питання удосконалення схем розрахунків за використану електроенергію та природний газ»;
- ✦ Постанова КМ України від 01.03.2007 № 340 «Про затвердження Порядку компенсації у 2007 році Національній акціонерній компанії «Нафтогаз України» різниці між цінами закупівлі та реалізації імпортованого природного газу, що використовується на виробництво теплової енергії для населення»;
- ✦ Постанова КМ України від 24.06.2006 № 859 «Про внесення зміни до пункту 3 Порядку обчислення і внесення до державного бюджету рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та продуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України»;
- ✦ Постанова КМ України від 11.09.2004 № 1196 «Деякі питання продажу нафти і газового конденсату на аукціонах»;
- ✦ Постанова КМ України від 11.06.2005 № 442 «Про затвердження Порядку внесення до спеціального фонду державного бюджету збору у вигляді цільової надбавки до тарифу на природний газ».

За визначенням фахівців: нафтогазова промисловість України – це галузь, яка займається розвідкою та видобутком нафти й природного газу [2]. Адміністративно нафтогазові підприємства підпорядковані Міністерству енергетики та вугільної промисловості України.

Понад 90% видобутку нафти і газу в Україні здійснює Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» Вона є провідним підприємством паливно – енергетичного комплексу та являє собою не тільки найбільшу компанію нафтогазової промисловості, а є однією з найбільших компаній України. На підприємстві НАК «Нафтогаз України» виробляється восьма частина ВВП України, саме вони забезпечують десятку частину надходжень до Державного бюджету. Загальна кількість працюючих на підприємствах компанії складає близько 170

тис. осіб, що становить близько 1% працездатного населення країни. Свою діяльність компанія здійснює через власні дочірні підприємства: ДК «Укргазвидобування», ВАТ «Укрнафта» та ДАТ «Чорноморнафтогаз». У 2004 р. «Укрнафта» забезпечувала більше 90% видобутку нафти в Україні, 40% газового конденсату й 17% видобутку природного газу. Було видобуто понад 3 млн т нафти і 3,35 млрд куб. м газу. Чистий прибуток у 2004 р. становив 1 млрд 347 млн 36 тис. 188 грн. У 2010 р. «Укрнафта» видобула 75% нафти й газового конденсату із загального обсягу видобутку в країні. 100% статутного фонду НАК «Нафтогаз України», розмір якого дорівнює \$650 млн, належить Кабінету Міністрів України. Стратегічними цілями Компанії залишаються посилення вертикальної інтеграції з виходом на роздрібний ринок нафтопродуктів та в нафтохімічну промисловість; закріплення позицій головного транзитера російського газу до європейських країн, створення диверсифікованої ресурсної бази за межами України [1].

Загальний стан нафтогазового комплексу характеризують такі техніко-економічні показники:

- ✦ обсяги видобутку нафти з газовим конденсатом протягом 2011 р. зменшились на 223,0 тис. тонн (або на 6,3%) по відношенню до аналогічного показника 2010 р., у тому числі обсяги видобутку підприємствами НАК «Нафтогаз України» у порівнянні з показником минулого року зменшились на 213,7 тис. тонн (або на 6,6%);
- ✦ за 2011 р. видобуток газу на 89,9 млн куб. м (або на 0,4%) більше ніж за 2010 р., у тому числі обсяг видобутку газу підприємствами НАК «Нафтогаз України» менше на 216,4 млн куб. м. (або на 1,2%);
- ✦ протягом 2011 р. на нафтопереробні заводи (НПЗ) та Шебелинський ГПЗ поставлено 9 254,9 тис. тонн нафтової сировини, що менше аналогічного показника 2010 р. на 1 777,0 тис. тонн (на 16,1%). У тому числі, на Шебелинський ГПЗ поставлено 680,3 тис. тонн газового конденсату власного видобутку, що на 20,1 тис. тонн (на 3,0%) більше порівняно з 2010 р.;
- ✦ за 2011 рік на нафтопереробні заводи (НПЗ) надійшло 8 453,4 тис. тонн нафти, в тому числі: 2937,2 тис. тонн – власного видобутку (34,7% від загального обсягу поставки), 5 516,2 тис. тонн імпортовано (відповідно – 65,3%), у тому числі: 4 670,1 тис. тонн – з Російської Федерації (відповідно – 55,2%). По відношенню до показника 2010 р. обсяг поставки нафти зменшився на 1 491,0 тис. тонн (на 15,0%);
- ✦ за 2011 р. обсяг переробки нафтової сировини зменшився порівняно з аналогічним періодом 2010 року на 2047,3 тис. тонн, або на 18,4%;
- ✦ за 2011 р. територією України за оперативними даними протранспортовано (транзитом) 104,2 млрд куб. м природного газу, що на 5,6 млрд куб. м., або на 5,7% більше ніж за 2010 рік;
- ✦ протягом 2011 р. обсяг транспортування нафти підприємствами магістральних нафтопроводів зменшився порівняно із 2010 р. на 3606,8 тис.

тонн (або на 11,6%). При цьому транзитом до країн Західної Європи (Словаччини, Угорщини, Чехії) протранспортовано на 2368,1 тис. тонн (або на 11,8%) менше порівняно із аналогічним показником 2010 р., для потреб України – менше на 1 238,7 тис. тонн (або на 11,3%);

- ★ за 2011 р. частка транзитного обсягу перекачки нафти в загальному обсязі нафтоперекачування склала 64,5%, а частка нафтоперекачування на нафтопереробні підприємства України відповідно – 35,5% [3].

Аналізуючи техніко-економічні показники роботи підприємств нафтогазового комплексу, можна зробити висновок про наявність об'єктивних причин погіршення їх фінансового стану, оскільки існує загальна тенденція до зниження обсягів видобутку нафти та газу, скорочення обсягів переробки нафтової сировини та скорочення обсягів транзиту нафти по трубопроводах.

На сьогодні частка нафти і газу в загальному балансі використання первинних енергоресурсів України становить понад 50%. Пріоритетним енергоресурсом є природний газ, частка якого в енергобалансі за останні роки складає 38 – 41%, частка нафти біля 10% [4].

Україна належить до країн з дефіцитом власних природних вуглеводневих ресурсів, задовольняючи потребу в газі за рахунок власного видобутку на 40% (2009 р.), у нафті – на 12 – 15%. На момент надбання незалежності в Україні, споживання природного газу становило 118,1 млрд куб. метрів і країна посідала 3 місце в світі за рівнем споживання газу, поступаючись тільки США і Росії. За 18 років використання природного газу в Україні зменшилося на 55% і у 2009 р. склало 51,9 млрд куб. метрів. На теперішній час частина нафти й газу в загальному балансі використання первинних енергоресурсів України становить близько 61% [1].

Політика державного стримування цін у нафтогазовій сфері призвела до того, що чистий збиток у НАК «Нафтогаз України» за 2010 р. склав 21 млрд 431 млн 345 тис. грн [4].

За 2011 р. НАК «Нафтогаз України» споживачам реалізовано 44 038,4 млн куб. м природного газу вартістю 80 899,7 млн грн, за який сплачено 69 726,0 млн грн. Рівень оплати за спожитий природний газ всіма категоріями споживачів України становить 86,2% (табл. 1).

Державою, як власником підприємств, задіяно такі механізми підтримки їх фінансового становища:

- ★ залучення зовнішніх кредитів;
- ★ рішеннями Уряду збільшується статутний капітал, шляхом випуску додаткових акцій існуючої номінальної вартості зі збереженням 100% акцій у власності держави. Ці акції викупає НБУ за рахунок випуску додаткових облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП).

Так, у 2010 р. гарантований державою борг України збільшився (на суму 12,8 млрд грн) за рахунок випуску облігацій внутрішньої державної позики під державні гарантії для збільшення статутного фонду НАК «Нафтогаз України» [5]. Такі регулюючі заходи держави з одного боку спрямовані на захист населення та виправлення фінансового стану НАК «Нафтогаз України», а з іншого – збільшується державний борг.

Заходи держави, по стримуванню цін та збільшення державного боргу відлякує інвесторів. Міжнародний валютний фонд (МВФ), як один з найбільших кредиторів державного боргу України, вимагає підвищити тарифи на газ для населення, щоб знизити збитковість НАК «Нафтогаз України». Але, як вже зазначалося, в Україні дуже низький рівень платоспроможності населення. Підвищення ціни на газ для населення призведе до необхідності підвищення державою рівня прожиткового мінімуму та інших соціальних гарантій, які збільшують державні видатки.

Збільшення державного боргу, а з ним і боргу НАК «Нафтогаз України» не безмежні. У результаті такого втручання держави в діяльність підприємства НАК «Нафтогаз» фінансовий стан та ефективність його роботи більш ніж жалюгідні. Підприємство повністю залежить від внутрішніх і зовнішніх позик та з кожним роком втрачає привабливість для потенційних інвесторів.

Таблиця 1

Обсяги та оплата споживання природного газу за 2011 рік (за даними НАК «Нафтогаз України» [5])

Категорія споживачів	Обсяг спожитого газу, млн куб. м	Вартість спожитого газу, млн грн	Оплата спожитого газу, млн грн	Рівень оплати за спожитий газ, %	Борг за спожитий газ, млн грн
Населення	17264,0	8321,8	7102,3	85,3	1219,6
Бюджетні організації	909,8	2947,5	2809,2	95,3	138,3
Підприємства комунальної теплоенергетики	10627,9	18175,7	10909,1	60,0	7266,6
у т. ч. ПАТ «Київенерго»	1921,6	3958,5	2265,8	57,2	1692,7
Споживачі промислового та енергетичного комплексу	15212,2	51418,0	48870,1	95,0	2547,9
у т. ч. підприємства промислового комплексу	14442,4	48787,1	46179,7	94,7	2607,4
Підприємства енергетичного комплексу	500,8	1787,1	1833,6	102,9	-52,0
Госпрозрахунковий компобут	269,0	849,4	856,8	100,9	-7,4

ВИСНОВКИ

Таким чином, проблеми держави по забезпеченню соціальної захищеності населення лягли на плечі найпотужнішого підприємства нафтогазової галузі. Як наслідок, за умови недостатнього фінансування існує високий рівень зносу основних засобів, які потребують технічного переозброєння та удосконалення технологій, зниження високої енергоємності виробництва. Адаже, ефективність потенційного функціонування нафтогазової галузі не висока, що пов'язано з наступними причинами: високий рівень монополізації газового ринку з боку держави; відсутність конкуренції на газовому ринку України; залежність газового ринку України від зовнішніх політичних факторів, зокрема політики Росії; недостатня спроможність своєчасних розрахунків за постачання і споживання газу серед підприємств та населення.

Як вже зазначалося, нафтогазова промисловість відіграє в економіці України особливу роль, виконуючи функцію забезпечення енергетичної безпеки держави. Тому вирішення питання оптимізації втручання держави у діяльність підприємств цієї галузі в сучасних умовах

є актуальним. Невідкладного рішення потребує проблема створення державою економічних умов для розвитку підприємств нафтогазового комплексу, та усунення державного використання галузі владою для своїх економічних і політичних потреб. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікіпедія Вільна енциклопедія – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. **Бойко В. С.** Тлумачно-термінологічний словник-довідник з нафти і газу / В. С. Бойко, Р. В. Бойко. – Т. 1, 2004. – 560 с.
3. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua>
4. Офіційний сайт Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf>
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>

УДК 338.45.01

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЧЕБАНОВ О. О.

УДК 338.45.01

Чебанов О. О. Концептуальні основи структурної модернізації промисловості

У статті обґрунтовано актуальність структурної модернізації промисловості на сучасному етапі її розвитку та необхідність удосконалення для цього державної промислової політики. Уточнено зміст понять «структура промисловості», «оптимальна структура», «промислова політика». Запропоновано основні напрямки аналітичного удосконалення концепцій, стратегій та програм структурної перебудови української промисловості.

Ключові слова: ефективна структура, оптимальна структура, промислова політика, промисловість, структура, структура промисловості.

Бібл.: 15.

Чебанов Олександр Олександрович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ економічних проблем розвитку промислового виробництва, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: alexanderchebanov@gmail.com

УДК 338.45.01

Чебанов А. А. Концептуальные основы структурной модернизации промышленности

В статье обоснованы актуальность структурной модернизации промышленности на современном этапе ее развития и необходимость усовершенствования для этого государственной промышленной политики. Уточнено содержание понятий «структура промышленности», «оптимальная структура», «промышленная политика». Предложены основные направления аналитического усовершенствования концепций, стратегий и программ структурной перестройки украинской промышленности.

Ключевые слова: эффективная структура, оптимальная структура, промышленная политика, промышленность, структура, структура промышленности

Библ.: 15.

Чебанов Александр Александрович – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, отдел экономических проблем развития промышленного производства, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: alexanderchebanov@gmail.com

UDC 338.45.01

Чeбанov A. A. Conceptual Basis of Industrial Structure Modernization

The urgency of structural modernization of the industry on the present stage of its development and the need of improvement of the state industrial policy are justified in the paper. Contents of the terms «industrial structure», «optimal structure», and «industrial structure» are specified. The main directions of analytical improvement of concepts, strategies and structural adjustment programs of the Ukrainian industry are proposed.

Key words: effective structure, optimal structure, industrial policy, industry, structure, industrial structure

Bibl.: 15.

Чeбанov Aleksandr A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Department of Economic Problem of Industrial Production Development, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: alexanderchebanov@gmail.com

ВИСНОВКИ

Таким чином, проблеми держави по забезпеченню соціальної захищеності населення лягли на плечі найпотужнішого підприємства нафтогазової галузі. Як наслідок, за умови недостатнього фінансування існує високий рівень зносу основних засобів, які потребують технічного переозброєння та удосконалення технологій, зниження високої енергоємності виробництва. Адже, ефективність потенційного функціонування нафтогазової галузі не висока, що пов'язано з наступними причинами: високий рівень монополізації газового ринку з боку держави; відсутність конкуренції на газовому ринку України; залежність газового ринку України від зовнішніх політичних факторів, зокрема політики Росії; недостатня спроможність своєчасних розрахунків за постачання і споживання газу серед підприємств та населення.

Як вже зазначалося, нафтогазова промисловість відіграє в економіці України особливу роль, виконуючи функцію забезпечення енергетичної безпеки держави. Тому вирішення питання оптимізації втручання держави у діяльність підприємств цієї галузі в сучасних умовах

є актуальним. Невідкладного рішення потребує проблема створення державою економічних умов для розвитку підприємств нафтогазового комплексу, та усунення державного використання галузі владою для своїх економічних і політичних потреб. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікіпедія Вільна енциклопедія – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. **Бойко В. С.** Тлумачно-термінологічний словник-довідник з нафти і газу / В. С. Бойко, Р. В. Бойко. – Т. 1, 2004. – 560 с.
3. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua>
4. Офіційний сайт Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf>
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>

УДК 338.45.01

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЧЕБАНОВ О. О.

УДК 338.45.01

Чебанов О. О. Концептуальні основи структурної модернізації промисловості

У статті обґрунтовано актуальність структурної модернізації промисловості на сучасному етапі її розвитку та необхідність удосконалення для цього державної промислової політики. Уточнено зміст понять «структура промисловості», «оптимальна структура», «промислова політика». Запропоновано основні напрямки аналітичного удосконалення концепцій, стратегій та програм структурної перебудови української промисловості.

Ключові слова: ефективна структура, оптимальна структура, промислова політика, промисловість, структура, структура промисловості.

Бібл.: 15.

Чебанов Олександр Олександрович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ економічних проблем розвитку промислового виробництва, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: alexanderchebanov@gmail.com

УДК 338.45.01

Чебанов А. А. Концептуальные основы структурной модернизации промышленности

В статье обоснованы актуальность структурной модернизации промышленности на современном этапе ее развития и необходимость усовершенствования для этого государственной промышленной политики. Уточнено содержание понятий «структура промышленности», «оптимальная структура», «промышленная политика». Предложены основные направления аналитического усовершенствования концепций, стратегий и программ структурной перестройки украинской промышленности.

Ключевые слова: эффективная структура, оптимальная структура, промышленная политика, промышленность, структура, структура промышленности

Библ.: 15.

Чебанов Александр Александрович – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, отдел экономических проблем развития промышленного производства, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: alexanderchebanov@gmail.com

UDC 338.45.01

Chebanov A. A. Conceptual Basis of Industrial Structure Modernization

The urgency of structural modernization of the industry on the present stage of its development and the need of improvement of the state industrial policy are justified in the paper. Contents of the terms «industrial structure», «optimal structure», and «industrial structure» are specified. The main directions of analytical improvement of concepts, strategies and structural adjustment programs of the Ukrainian industry are proposed.

Key words: effective structure, optimal structure, industrial policy, industry, structure, industrial structure

Bibl.: 15.

Chebanov Aleksandr A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Department of Economic Problem of Industrial Production Development, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: alexanderchebanov@gmail.com

Майже у всіх концептуальних документах останніх років одним з головних стратегічних пріоритетів, що визначають напрямки розвитку України в середньостроковій та довгостроковій перспективі, є утвердження механізмів, які повинні забезпечити надійні гарантії стабілізації економіки та створення необхідних передумов її стійкого прискореного зростання [1, 2].

У роботах О. І. Амоши, В. П. Вишневецького, В. М. Гейця, А. О. Збаразької, Ю. В. Кіндзерського, І. В. Крючкової, М. І. Скрипниченко, А. І. Федулової, А. В. Шинкарук і багатьох інших вітчизняних вчених-економістів як головні чинники розвитку української економіки розглядаються зміни структурних пропорцій у промисловості. Тому питання зростання національної економіки на сучасному етапі її розвитку необхідно розглядати крізь призму його структурних чинників. Подальший сталий розвиток української економіки неможливий без ефективних структурних змін у вітчизняній промисловості.

Ринковий механізм функціонування української економіки впродовж останніх років не призвів до поліпшення структурних пропорцій. Тому для вдосконалення структури промислового виробництва необхідно проведення активної державної промислової політики, яка потребує розробки відповідних науково обґрунтованих стратегій, концепцій та програм.

У зв'язку з цим, виникає необхідність уточнення змісту таких понять як «структура», «структура промисловості», «оптимальна структура», «ефективна структура» та «промислова політика».

Під «структурою» економічного об'єкта зазвичай розуміють розподіл такого об'єкта на складові частини за певними ознаками та встановлення між цими складовими частинами взаємозв'язків, які відображають внутрішню сутність об'єкта, що аналізується. При цьому кожен підсистему, що є частиною економічного об'єкта або економічної категорії, можна розглядати як окрему систему з її власними структурними елементами [3, с. 332].

У вітчизняній економічній літературі під «структурою» традиційно розуміють структуру економіки – взаємозв'язок між елементами та компонентами економічної системи, її внутрішню організацію. Серед таких елементів, перш за все, виділяють продуктивні сили та виробничі відносини. Взаємозв'язок, взаємодія та відповідність продуктивних сил (засобів праці, предметів праці та людини) та виробничих відносин (перш за все, відносин власності) є джерелом та визначальним чинником розвитку економіки [4, с. 501].

Так, наприклад, О. Ю. Красильников розрізняє зміст поняття «структура» в широкому та вузькому сенсі. У роботі [5] він, зокрема, відзначає, що «в широком смысле слова, понятие структура означает строение, совокупность отношений, частей и элементов, из которых складывается определенное экономическое целое». У свою чергу, елементи економічної системи «состоят из частей, которые на определенном уровне рассмотрения обладают всеми системными признаками». Водночас, «в узком смысле структура экономики представляет собой состоящую из хозяйственных элементов систему воспроизводства совокупного общественного

продукта. При этом она характеризуется, прежде всего, с количественной стороны в соответствии с долей и удельным весом, которую занимает та или иная отрасль (то или иное предприятие, другие элементы) в системе производства, распределения, обмена и потребления совокупного общественного продукта и национального дохода, материальных и трудовых затрат и т. п.».

Таким чином, промисловість є частиною економічної системи і в рамках структури економіки можна окремо розглядати поняття «структура промисловості» – сукупність внутрішніх взаємозв'язків між основними елементами промисловості. Залежно від цілей дослідження та ознак групування основних елементів можна розглядати відтворювальну, технологічну, організаційно-економічну, соціально-економічну, галузеву та регіональну структуру промисловості.

Поняття оптимальності передбачає найкращий спосіб економічних дій, економічної поведінки суб'єктів господарської діяльності, вирішення економічних суперечностей та використання економічних законів. Тому під оптимальною структурою треба розуміти найкращу з усіх можливих альтернативних структур [4, 630].

Критерієм оптимальності економічної структури є «соответствие распределения отдельных сфер приложения общественного труда пропорционально количественно определенным потребностям общества», або в більш сучасному тлумаченні «соответствие структуры потребностей структуре размещения производственных ресурсов при данном уровне развития материально-технического базиса общества» [6].

Ефективність в традиційному уявленні означає результативність операції, проекту, що визначається як відношення ефекту до затрат, які обумовили його отримання. Тому під ефективною структурою слід розуміти ту, при якій відношення економічного ефекту до затрат на його досягнення буде вищим. При цьому під економічним ефектом зазвичай розуміють кількісну та якісну характеристику впливу елементів економічної системи на результативність її функціонування. В економічній літературі його традиційно ототожнюють з доходом [3, с. 412].

У поняття ефективності можуть бути закладені й інші критерії. Так, наприклад, соціальна ефективність – це відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам та цілям суспільства. У цьому випадку структура буде вважатися тим ефективнішою, чим в більшій мірі вона відповідає вказаним ознаці ефективності (у даному прикладі – потребам та цілям суспільства) [3, с. 412].

Ефективна структура у такому контексті, по суті, є кращою з інших можливих за обраним критерієм. Оскільки існують різні критерії ефективності, то можливе існування альтернативних ефективних структур, кожна з яких буде кращою (оптимальною) за певним (відповідним до неї) критерієм. У такому випадку під оптимальною структурою слід розуміти обрану на багатокритеріальній основі найкращу з сукупності можливих ефективних структур, а під ефективними структурними зрушеннями – зміни фактичних структурних пропорцій в бік такої оптимальної структури.

Така найкраща, обрана на основі сукупності різних критеріїв структура стане тим кінцевим результатом, до якого повинна прямувати фактично існуюча структура. Порівняння науково обгрунтованої оптимальної структури вітчизняної промисловості з прогнозними значеннями основних структурних пропорцій у майбутньому та структурою, що фактично склалася на сьогодні, дозволить також кількісно визначити ефективні структурні зрушення, які необхідні для поліпшення останньої. Визначені кількісні параметри необхідних структурних зрушень, у свою чергу, дозволять здійснювати органам державної влади більш системну та практично спрямовану (тобто таку, що носить не тільки декларативний характер) промислову політику.

Для формування оптимальної промислової структури необхідно наукове обгрунтування альтернативних ефективних структур. Побудова останніх можлива тільки при наявності сукупності конкретних кількісних критеріїв ефективності структури – показників та ознак (мерил) такої оцінки, на основі яких здійснюється оцінка якості структури. Критерії ефективності, у свою чергу, тісно пов'язані з подальшими цілями розвитку промислового комплексу, досягненню яких і повинна сприяти оптимальна структура.

Професор Гарвардського університету D. Rodrik визначає термін «промислова політика» як «policies that stimulate specific economic activities and promote structural change», тобто як політику, що стимулює окремі види економічної діяльності та сприяє структурним змінам [7, с. 2].

Німецький дослідник T. Altenburg, проаналізувавши різні тлумачення цього терміну в працях західних вчених-економістів, робить висновок про те, що відповідно до переважної більшості визначень термін «промислова політика» містить «any government measure, or set of measures, to promote or prevent structural change», тобто будь-які урядові заходи або набір заходів з метою сприяти або запобігати структурним змінам [8, с. 10].

Таким чином, з точки зору західних вчених зміст «промислової політики» передбачає заходи з боку держави щодо удосконалення структури за допомогою відповідних структурних змін.

Водночас, у сучасних публікаціях вітчизняних науковців немає єдиної точки зору щодо сутності цього терміну. Детальний огляд різних тлумачень цього поняття наведено Ю. В. Кіндзерським у [9, с. 73 – 98], який відзначає використання деякими вітчизняними науковцями термінів «промислова політика» та «структурна політика». У роботах західних вчених ці два терміни використовуються як синоніми.

На наш погляд, термін «промислова політика» доцільно розуміти як «комплекс дій держави, націлених на зміну структури економіки за рахунок створення більш сприятливих умов для розвитку окремих (пріоритетних) секторів і виробництв» [10].

Мета та пріоритети промислової політики в Україні сформульовані у відповідній Концепції [11]. Згідно з нею, мета промислової політики полягає у створенні сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здат-

ного до саморозвитку промислового комплексу, який відповідатиме аналогічним утворенням у розвинутих державах світу. При цьому метою проведення структурних змін в промисловості є налагодження випуску промислової продукції, яка відповідає потребам ринку.

На думку багатьох українських вчених, положення схвалених програмно-концептуальних документів на сьогодні не відповідають сучасним якісним змінам чинників та умов соціально-економічного розвитку України, що виникають у зв'язку з динамічністю світових економічних процесів. Тому науковцями ІЕПр та ІЕП НАН України було запропоновано відповідно проект концепції Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 р. (який був схвалений постановою Кабінету Міністрів України) та Концептуальну версію державної політики у промисловій сфері на середньострокову перспективу, а також пропозиції щодо формування і застосування механізмів її реалізації [12 – 15].

Незважаючи на існуючі відмінності в діючій Концепції та проектах відповідних документів, у кожному з них завдання структурної перебудови промислового комплексу є одним з провідних стратегічних завдань розвитку промисловості у середньостроковій перспективі. При цьому спільним для запропонованих вченими сучасних проектів програмно-концептуальних документів є також інноваційний пріоритет модернізації вітчизняної промисловості. Саме інноваційний технологічний прорив на рівень V – VI технологічних укладів має стати на сучасному етапі стрижневою ідеєю державної промислової політики в Україні.

Таким чином, досягнення затверджених у концептуальних документах цілей розвитку українського суспільства потребує оновлення промислової політики відповідно до сучасних умов розвитку. Зокрема, потребують науково обгрунтованого удосконалення її концептуальні, стратегічні та програмні документи. Недоліки та недосконалість моделі відкритої економіки ринкового типу, що все більше виявляються на початку XXI століття, вимагають формування в Україні активної інноваційної моделі промислової політики. Метою такої промислової політики повинно стати якісне поліпшення структури вітчизняної промисловості за рахунок створення більш сприятливих умов для розвитку пріоритетних галузей (видів діяльності). Отже, виникає необхідність аналітичного обгрунтування, з одного боку, галузевих пріоритетів (пріоритетних видів діяльності), а з іншого, – оптимальних параметрів структурних пропорцій, як кінцевої мети структурної перебудови. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с. // Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>
2. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс] //

Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>

3. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. В. Стародубцева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 479 с.

4. Економічна енциклопедія: у трьох томах / під ред. С. В. Мочерного. – К.: Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.

5. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике современной России [Электронный ресурс] / О. Ю. Красильников. – Саратов: Научная книга, 2000. – 183 с. – Режим доступа : <http://ok-russia.narod.ru>.

6. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике [Электронный ресурс] / О. Ю. Красильников. – Саратов: СГУ, 2001. – 164 с. – Режим доступа : <http://ok-russia.narod.ru>

7. Rodrik D. Normalizing Industrial Policy / D. Rodrik // Working Paper of the Commission on Growth and Development of the World Bank. – 2008. – № 3. – Р. 1 – 36.

8. Altenburg T. Industrial Policy in Developing Countries / T. Altenburg // Discussion Paper of the German Development Institute. – 2011. – № 4. – Р. 1 – 97.

9. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / за ред. Ю. В. Кіндзерсько-го. – К.: Ін-т екон. прогноз., 2009. – 928 с.

10. Кузнецов Б. Нужна ли России промышленная политика? [Электронный ресурс] / Кузнецов Б. // Материа-

лы семинара «Стратегия развития», Высшая школа бизнеса МГУ, 17.12.2001. – Режим доступу : <http://www.1prime.ru>

11. Указ Президента України від 12.02.2003 р. № 103 «Про концепцію державної промислової політики» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 7. – Ст. 278.

12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 р. № 947-р «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства промислової політики України. – Режим доступу : <http://industry.kmu.gov.ua>

13. Якубовский Н. Концептуальные основы стратегии развития промышленности Украины на период до 2017 года / Н. Якубовский, В. Новицкий, Ю. Киндзерский // Экономика Украины. – 2007. – № 11. – С. 4 – 20.

14. Амоша О. І. Промислова політика України: концептуальні орієнтири на середньострокову перспективу / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збаразька // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 4 – 14.

15. Амоша О. І. Промислова політика України: концептуальні орієнтири на середньострокову перспективу / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збаразька // Економіка України. – 2009. – № 12. – С. 4 – 13.

УДК 330.341.1

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДИВІДЕНДНОЇ ПОЛІТИКИ АКЦІОНЕРНИХ КОМПАНІЙ ВІТЧИЗНЯНОГО СЕКТОРА ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ

КУЛИК І. М.

УДК 330.341.1

Кулик І. М. Практика формування дивідендної політики акціонерних компаній вітчизняного сектора чорної металургії

У статті досліджено особливості формування дивідендної політики і виявлено фактори, що її визначають, на прикладі акціонерних товариств сектора чорної металургії. Зроблено висновок, що формування корпоративної системи управління на металургійних підприємствах і розробка ефективної дивідендної політики є тими інструментами, які дозволили б максимізувати доходи власників.

Ключові слова: фінансовий результат, прибуток, нерозподілений прибуток, капіталізація, дивіденд, дивідендна політика, корпоративна система управління.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 5.

Кулик Інна Миколаївна – асистент, кафедра фінансів і кредиту, Вінницький національний технічний університет (Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: inna-nk@rambler.net

УДК 330.341.1

Кулик И. Н. Практика формирования дивидендной политики акционерных компаний отечественного сектора черной промышленности В статье исследованы особенности формирования дивидендной политики и выявлены факторы, которые ее определяют, на примере акционерных обществ сектора черной металлургии. Сделан вывод, что формирование корпоративной системы управления на металлургических предприятиях и разработка эффективной дивидендной политики являются теми инструментами, которые позволили бы максимизировать доходы собственников.

Ключевые слова: финансовый результат, прибыль, нераспределенная прибыль, капитализация, дивиденд, дивидендная политика, корпоративная система управления.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 5.

Кулик Инна Николаевна – ассистент, кафедра финансов и кредита, Винницкий национальный технический университет (Хмельницкое шоссе, 95, Винница, 21021, Украина)

E-mail: inna-nk@rambler.net

UDC 330.341.1

Kulik I. N. Practice of Forming the Dividend Policy of the Joint-stock Companies of Domestic Ferrous Industry

The paper studies features of the formation of the dividend policy and the factors that determine the example of joint-stock companies of ferrous metallurgy. It is concluded that the formation of a corporate management system for steel plants and the development of effective dividend policy are tools that would allow property owners to maximize revenues.

Key words: financial result, income, retained earnings, capitalization, dividend, dividend policy, system of corporate governance

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 5.

Kulik Inna N. – Assistant, Department of Finance and Credit, Vinnytsia National Technical University (Khmelnyske shose, 95, Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: inna-nk@rambler.net

Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>

3. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. В. Стародубцева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 479 с.

4. Економічна енциклопедія: у трьох томах / під ред. С. В. Мочерного. – К.: Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.

5. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике современной России [Электронный ресурс] / О. Ю. Красильников. – Саратов: Научная книга, 2000. – 183 с. – Режим доступа: <http://ok-russia.narod.ru>.

6. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике [Электронный ресурс] / О. Ю. Красильников. – Саратов: СГУ, 2001. – 164 с. – Режим доступа: <http://ok-russia.narod.ru>

7. Rodrik D. Normalizing Industrial Policy / D. Rodrik // Working Paper of the Commission on Growth and Development of the World Bank. – 2008. – № 3. – Р. 1 – 36.

8. Altenburg T. Industrial Policy in Developing Countries / T. Altenburg // Discussion Paper of the German Development Institute. – 2011. – № 4. – Р. 1 – 97.

9. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / за ред. Ю. В. Кіндзерсько-го. – К.: Ін-т екон. прогноз., 2009. – 928 с.

10. Кузнецов Б. Нужна ли России промышленная политика? [Электронный ресурс] / Кузнецов Б. // Материа-

лы семинара «Стратегия развития», Высшая школа бизнеса МГУ, 17.12.2001. – Режим доступу : <http://www.1prime.ru>

11. Указ Президента України від 12.02.2003 р. № 103 «Про концепцію державної промислової політики» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 7. – Ст. 278.

12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 р. № 947-р «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства промислової політики України. – Режим доступу : <http://industry.kmu.gov.ua>

13. Якубовский Н. Концептуальные основы стратегии развития промышленности Украины на период до 2017 года / Н. Якубовский, В. Новицкий, Ю. Киндзерский // Экономика Украины. – 2007. – № 11. – С. 4 – 20.

14. Амоша О. І. Промислова політика України: концептуальні орієнтири на середньострокову перспективу / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збаразька // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 4 – 14.

15. Амоша О. І. Промислова політика України: концептуальні орієнтири на середньострокову перспективу / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збаразька // Економіка України. – 2009. – № 12. – С. 4 – 13.

УДК 330.341.1

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДИВІДЕНДНОЇ ПОЛІТИКИ АКЦІОНЕРНИХ КОМПАНІЙ ВІТЧИЗНЯНОГО СЕКТОРА ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ

КУЛИК І. М.

УДК 330.341.1

Кулик І. М. Практика формування дивідендної політики акціонерних компаній вітчизняного сектора чорної металургії

У статті досліджено особливості формування дивідендної політики і виявлено фактори, що її визначають, на прикладі акціонерних товариств сектора чорної металургії. Зроблено висновок, що формування корпоративної системи управління на металургійних підприємствах і розробка ефективної дивідендної політики є тими інструментами, які дозволили б максимізувати доходи власників.

Ключові слова: фінансовий результат, прибуток, нерозподілений прибуток, капіталізація, дивіденд, дивідендна політика, корпоративна система управління.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 5.

Кулик Інна Миколаївна – асистент, кафедра фінансів і кредиту, Вінницький національний технічний університет (Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: inna-nk@rambler.net

УДК 330.341.1

Кулик И. Н. Практика формирования дивидендной политики акционерных компаний отечественного сектора черной промышленности В статье исследованы особенности формирования дивидендной политики и выявлены факторы, которые ее определяют, на примере акционерных обществ сектора черной металлургии. Сделан вывод, что формирование корпоративной системы управления на металлургических предприятиях и разработка эффективной дивидендной политики являются теми инструментами, которые позволили бы максимизировать доходы собственников.

Ключевые слова: финансовый результат, прибыль, нераспределенная прибыль, капитализация, дивиденд, дивидендная политика, корпоративная система управления.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 5.

Кулик Инна Николаевна – ассистент, кафедра финансов и кредита, Винницкий национальный технический университет (Хмельницкое шоссе, 95, Винница, 21021, Украина)

E-mail: inna-nk@rambler.net

UDC 330.341.1

Kulik I. N. Practice of Forming the Dividend Policy of the Joint-stock Companies of Domestic Ferrous Industry

The paper studies features of the formation of the dividend policy and the factors that determine the example of joint-stock companies of ferrous metallurgy. It is concluded that the formation of a corporate management system for steel plants and the development of effective dividend policy are tools that would allow property owners to maximize revenues.

Key words: financial result, income, retained earnings, capitalization, dividend, dividend policy, system of corporate governance

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 5.

Kulik Inna N. – Assistant, Department of Finance and Credit, Vinnytsia National Technical University (Khmelnyske shose, 95, Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: inna-nk@rambler.net

Провідні компанії світу активно використовують переваги акціонерної форми власності для залучення в господарську діяльність капіталу на вигідних умовах та в необмежених обсягах. Через механізм повторної емісії та розміщення акцій на фондовому ринку зарубіжні корпорації залучають інвестиції для подальшого розвитку, розширення та модернізації виробництва, освоєння нових технологій і зразків продукції тощо. Важливою складовою корпоративної системи управління на Заході є дивідендна політика, від ефективності формування та реалізації якої залежить ринкова вартість компанії.

Однак, якщо в розвинених ринкових країнах формування акціонерного капіталу здійснювалось поступово в процесі еволюції від приватного до інституційного, відповідно до потреб укрупнення масштабів виробництва, то в Україні становлення акціонерної форми власності відбувається в дуже стислі строки, шляхом приватизації державного майна в умовах відсутності ринкових механізмів, розвинутої фінансової інфраструктури, необхідної правової підтримки та під впливом глибокої структурної соціально-економічної та політичної кризи. Як наслідок, контрольні пакети акцій вітчизняних акціонерних товариств зосереджуються у власності приватних бізнес-груп, а позитивні функції акціонерного капіталу проявляються не достатньо.

Сьогодні близько 13 млн українців володіють акціями підприємств, які є або низькодохідні, або ж взагалі не приносять доходу за рахунок дивідендів чи зростання ринкового курсу акцій. Тим часом нерозподілений прибуток, що є основним внутрішнім джерелом поповнення власного капіталу, мажоритарні акціонери розподіляють між собою через тіньові схеми вилучення прибутку і ухилення від виплати дивідендів. Натомість промисловий сектор залишається без таких необхідних йому капітальних інвестицій. За таких обставин, дослідження практики формування дивідендної політики акціонерних товариств України має важливе значення для виявлення та обґрунтування напрямків підвищення ефективності системи корпоративного управління вітчизняних компаній.

У країнах з розвинутою ринковою економікою проблемам формування дивідендної політики присвячується велика кількість наукових досліджень. Дивідендна політика розглядається як один із найважливіших чинників впливу на ринкову вартість фірми і добробут її акціонерів. В Україні ж дослідженню дивідендної політики приділяється не достатньо уваги. Це пов'язано з незначним досвідом українських акціонерних компаній в питаннях формування корпоративних відносин, а також з недостатнім розумінням ролі дивідендної політики в реалізації фінансової стратегії розвитку. У зв'язку з цим тема даного дослідження є актуальною і потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження є виявлення особливостей формування дивідендної політики та факторів, що її визначають, на прикладі акціонерних товариств сектора чорної металургії як пріоритетної галузі в розвитку вітчизняної промисловості.

Емісія акцій та їх розміщення на фондовому ринку становлять економічний інтерес як для емітента-акціонерного товариства, так і для інвестора. Для емітента випуск акцій є джерелом формування капіталу для створення акціонерного товариства або додаткового залучення коштів для його подальшого розвитку. Для інвестора головним інтересом є одержання доходу, який у цьому разі набирає форми дивідендів як частини прибутку акціонерного товариства, що залишається у його розпорядженні після виконання всіх зобов'язань. Інша частина прибутку виступає основним внутрішнім джерелом фінансування подальшого розвитку підприємства.

Обсяг прибутку, що підлягає розподілу, залежить від результатів господарської (операційної, інвестиційної та фінансової) діяльності акціонерної компанії, а напрямки та пропорції розподілу визначаються кожним підприємством самостійно в його засновницьких документах, з урахуванням регулятивних обмежень, встановлених чинним законодавством.

За рішенням загальних зборів акціонерів прибуток акціонерного товариства, після сплати податків та здійснення інших обов'язкових відрахувань (тобто чистий прибуток) може бути направлено на створення резервного фонду, виплату дивідендів, поповнення статутного капіталу та інші напрямки (розвиток виробництва, соціальний розвиток, заохочення працівників, оплату праці органам управління та контролю, викуп власних акцій тощо).

Встановлення оптимальних пропорцій розподілу прибутку на виплату дивідендів та інвестування є найважливішою фінансовою проблемою, шляхи вирішення якої впливають на фінансову стабільність і перспективи розвитку акціонерного товариства. Збільшення розміру прибутку підприємства залежить в першу чергу від його інвестиційної активності і, навпаки, реалізація прибуткових інвестиційних проектів залежить від обсягів сформованого та накопиченого прибутку. Для забезпечення інвестиційної привабливості фірми важливе значення має пропорція розподілу фонду споживання на виплату дивідендів та формування інших фондів. Разом з тим, збільшення рівня та розміру дивідендних виплат сприяє, як правило, підвищенню ринкової вартості акцій, але обмежує інвестиційні можливості фірми. Отже, формування оптимальних пропорцій між капіталізованим та спожитим прибутком є основним завданням політики розподілу прибутку, яке реалізується шляхом розробки моделі дивідендної політики.

На практиці реалізація дивідендної політики забезпечується шляхом формування стратегії дивідендної політики та визначення певного методу нарахування дивідендів (табл. 1).

Згідно з Принципами корпоративного управління, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку в Україні від 11 грудня 2003 р. № 571, кожне акціонерне товариство повинно мати розроблену прозору дивідендну політику, спрямовану на оптимізацію доходів акціонерів та розвиток товариства [1]. Право на отримання дивідендів є переважним корпоративним правом акціонерів, метою яких є отримання регулярних грошових доходів. Разом з тим, діюче в

Україні законодавство недостатнім чином визначає та врегульовує питання нарахування та виплати дивідендів акціонерними товариствами. Так, Законом України «Про господарські товариства» [2] та Цивільним кодексом України [3] лише визначається право учасників товариства брати участь у розподілі прибутку та одержувати його частку (дивіденди), а також покладається обов'язок визначати в статуті акціонерного товариства умови про порядок та строк виплати частки прибутку (дивідендів) один раз на рік за підсумками календарного року. Затвердження порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів) віднесено до виключної компетенції загальних зборів акціонерів акціонерного товариства. Тобто, основні питання щодо нарахування та виплати дивідендів вирішуються відповідно до визначеного в статуті акціонерного товариства порядку. Іншими словами, акціонерним товариствам на законодавчому рівні дозволено взагалі не сплачувати дивіденди.

Таблиця 1

Основні види стратегій дивідендної політики та методів нарахування дивідендів

Стратегія дивідендної політики	Методи нарахування дивідендів
1. Стратегія консервативної дивідендної політики	– метод залишкових виплат; – метод стабільного розміру дивідендних виплат
2. Стратегія компромісної дивідендної політики	– метод мінімального стабільного розміру дивідендів з надбавкою в окремі періоди; – метод не грошових виплат
3. Стратегія агресивної дивідендної політики	– метод стабільного рівня дивідендних виплат; – прогресивний метод (постійного зростання розміру дивідендів); – регресивний метод (поступового зменшення розміру дивідендів)

Джерело: власна розробка автора.

З прийняттям у 2008 р. Закону України «Про акціонерні товариства» діяльність загальних зборів акціонерів акціонерних товариств набуває більш регульованого характеру. Зокрема, Закон передбачає обов'язкове внесення до порядку денного річних загальних зборів питання про розподіл прибутку; встановлює імперативну норму щодо виплати дивідендів виключно грошовими коштами; визначає порядок складання переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, та їх повідомлення про строк і виплати; встановлює черговість виплати дивідендів залежно від акцій. Так, відповідно до ст. 30 Закону, переважне право на отримання дивідендів мають власники привілейованих акцій. Виплата дивідендів за простими акціями здійснюється господарським товариствам з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальним зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість

місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями [4].

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- 1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;
- 2) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю;
- 3) товариство має зобов'язання про викуп акцій;
- 4) поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю [4].

У 2010 році були внесені зміни до Закону України «Про акціонерні товариства», які значно обмежили повноваження загальних зборів акціонерів товариства, а саме: зобов'язали господарські товариства виплачувати дивіденди з чистого прибутку та/або нерозподіленого прибутку в розмірі не менше 30 відсотків у строк не пізніше шести місяців після закінчення звітного року. Тобто, за загальними зборами акціонерів зберігалися повноваження щодо встановлення розміру дивідендів, але тільки в тому розумінні, що загальні збори могли встановити і більший обсяг виплати дивідендів, ніж вказаний вище.

Щоправда дані зміни в чинному законодавстві були не тривалими і вже в кінці того ж 2010 р. було відмінено вимогу щодо обов'язкової 30%-ї частки дивідендів від розміру чистого прибутку. У липні 2012 р. здійснено ще одну спробу законодавчо зобов'язати акціонерні товариства виплачувати дивіденди та встановити їх мінімальний обсяг: на розгляд Верховної Ради було подано Законопроект [5], що пропонує доповнити Закон України «Про акціонерні товариства» нормою про обов'язковий розподіл не менше ніж 25% чистого прибутку (у разі його наявності) між акціонерами. На даний час цей законопроект опрацьовується в комітетах Верховної ради.

З агалом, на нашу думку, норма про встановлення обов'язкового рівня виплати дивідендів з одного боку може мати негативний вплив на діяльність товариств та їх подальший інтенсивний розвиток. З іншого боку, таким чином відбувається захист прав акціонерів, в тому числі – міноритарних, які не мають особливих важелів впливу на діяльність товариства. Тому встановлення обов'язкової виплати дивідендів може зробити акції міноритаріїв більш привабливими, що, в свою чергу, сприятиме певному розвитку фондового ринку.

Тобто, у чинному Законі України «Про акціонерні товариства» чітко прописані обмеження на виплату дивідендів, однак не встановлені зобов'язання щодо їх виплати. Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями законодавчо віднесені на розсуд загальних зборів акціонерного товариства, а розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів ви-

значається у статуті акціонерного товариства. Таким чином, сьогодні в Україні держава нехтує інтересами міноритарних акціонерів і не здійснює захист їх прав на отримання дивідендів по належних їм акціях.

Користуючись законодавчими «прогалинами», власники контрольних пакетів акцій вітчизняних акціонерних товариств свідомо порушують права міноритарних акціонерів щодо участі у розподілі прибутку товариства і одержанні його частини (дивіденду). У процесі дослідження практики формування дивідендної політики 13-ти найбільших підприємств чорної металургії

України, ми виявили, що 9 із 13-ти досліджуваних компаній протягом 2007 – 2011 р. взагалі не нараховували та не виплачували дивіденди. Такі підприємства, як ПАТ «МК «Азовсталь», ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «Дніпрспецсталь» та ПАТ «ЕМСС» нараховували та виплачували дивіденди за результатами фінансово-економічної діяльності підприємств лише 2006 – 2007 рр. За результатами господарської діяльності в 2008 – 2011 рр. жодне взяте до аналізу господарське товариство не нараховувало дивідендів (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз обсягів чистого прибутку та нарахованих і випланих дивідендів підприємств чорної металургії за 2007 – 2011 рр., грн

Рік	Чистий прибуток (збиток)	Чистий прибуток на одну просту акцію	Сума нарахованих дивідендів	Нарахування дивідендів на одну акцію	Сума випланих дивідендів	Тип дивідендної політики
1	2	3	4	5	6	7
<i>ПАТ «ММК ім. Ілліча»</i>						
2007	1417212000,0	42,2	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	1362139000,0	40,0	0,0	0,0	0,0	
2009	-255940000,0	-8,0	0,0	0,0	0,0	
2010	-418885000,0	-0,9	0,0	0,0	0,0	
2011	-4510145000,0	-36,0	0,0	0,0	0,0	
<i>ПАТ «МК «Азовсталь»</i>						
2007	2122712000,0	53,8	0,0	0,0	0,0	Прогресивна дивідендна політика
2008	1959072000,0	46,6	1295358535,81	0,309	38156,79	
2009	-211938000,0	-5,041	0,0	0,0	185673197,06	
2010	-178572000,0	-4,248	0,0	0,0	15920829,9	
2011	-507502000,0	-12,072	0,0	0,0	296997000,0	
<i>ПАТ «ЄМЗ»</i>						
2007	150844900,0	1454,5	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	407607000,0	3863,32	0,0	0,0	0,0	
2009	-857126000,0	-8123,88	0,0	0,0	0,0	
2010	-778560000,0	-7379,23	0,0	0,0	0,0	
2011	249280000,0	2362,69	0,0	0,0	0,0	
<i>ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»</i>						
2007	3798477000,0	98,0	0,0	0,0	0,0	Залишкова політика дивідендних виплат
2008	4676490000,0	121,0	5789299500	1,5	5789294558	
2009	-120026000,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
2010	1209476000,0	31,0	0,0	0,0	0,0	
2011	2143053000,0	56,0	0,0	0,0	0,0	
<i>ВАТ «Запоріжсталь»</i>						
2007	553779000,0	64,1	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	47655000,0	2,0	0,0	0,0	0,0	
2009	-290520000,0	-11,0	0,0	0,0	0,0	
2010	241166000,0	9,0	0,0	0,0	0,0	
2011	-124084000,0	-4,0	0,0	0,0	0,0	
<i>ПАТ «Алчевський МК»</i>						
2007	324985000,0	3,0	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	-350389000,0	-1,36	0,0	0,0	0,0	
2009	-890075000,0	-3,45	0,0	0,0	0,0	
2010	-1013904000,0	-3,93	0,0	0,0	0,0	
2011	291260380,0	1,13	0,0	0,0	0,0	

1	2	3	4	5	6	7
ПАТ «ДМК ім. Дзержинського»						
2007	538486000,0	19,4	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	91569000,0	1,35	0,0	0,0	0,0	
2009	-1064066000,0	-15,70	0,0	0,0	0,0	
2010	-1223325000,0	-18,05	0,0	0,0	0,0	
2011	-1790049000,0	-26,41	0,0	0,0	0,0	
ПАТ «ДМЗ»						
2007	3371000,0	0,9	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	4417000,0	1,22	0,0	0,0	0,0	
2009	295000,0	0,08	0,0	0,0	0,0	
2010	3624000,0	1,0	0,0	0,0	0,0	
2011	39065000,0	10,78	0,0	0,0	0,0	
ПАТ «Євраз – ДМЗ ім. Петровського»						
2007	-14035000,0	-1,3	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	-381229000,0	-20,0	0,0	0,0	0,0	
2009	-444449000,0	-24,0	0,0	0,0	0,0	
2010	-630047000,0	-34,0	0,0	0,0	0,0	
2011	-809477000,0	-37,0	0,0	0,0	0,0	
ПАТ «ДМПЗ»						
2007	20759000,0	2,1	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	-81520000,0	-3,3	0,0	0,0	0,0	
2009	-23489000,0	-0,94	0,0	0,0	0,0	
2010	-1023000,0	-0,041	0,0	0,0	0,0	
2011	-3598000,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
ВАТ «КМЗ ім. Куйбишева»						
2007	-31206800,0	-3545,6	0,0	0,0	0,0	Політика «нульового» дивіденду
2008	-180400000,0	-20496,64	0,0	0,0	0,0	
2009	-90313000,0	-10261,16	0,0	0,0	0,0	
2010	-59817000,0	-6796,27	0,0	0,0	0,0	
2011	д/н					
ПАТ «Дніпроспецсталь»						
2007	344683000,0	320,0	344009600,0	320,0	189352064,0	Прогресивна дивідендна політика
2008	-165552000,0	-154,00	0,0	0,0	335261760,0	
2009	-117272000,0	-109,09	0,0	0,0	273000,0	
2010	57348000,0	5,0	0,0	0,0	3061000,0	
2011	6394000,0	5,0	0,0	0,0	2815000,0	
ПАТ «ЕМСС»						
2007	10183700,0	6,5	2545945,3	0,016	0,0	Залишкова політика дивідендних виплат
2008	-200254000,0	-50,06	0,0	0,00637	194000,0	
2009	370755000,0	92,69	0,0	0,0	305000,0	
2010	-212346000,0	-53,09	0,0	0,0	0,0	
2011	31980000,0	0,08	0,0	0,0	1223000,0	

Джерело: розраховано автором за даними підприємств та <http://smida.gov.ua>

Відмова від дивідендних виплат більшою кількістю акціонерних товариств обумовлена перш за все від'ємними фінансовими результатами їх діяльності. Так, якщо у 2007 р. отримали прибуток 11 з 13-ти металургійних підприємств, у 2008 р. – 7 компаній працюва-

ли прибутково, в 2009 р. – тільки 2, а в 2010 р. – 4, то вже в 2011 р. 6 підприємств змогли відновити прибуткову діяльність (рис. 1). Однак прибуток, отриманий підприємствами у 2010 – 2011 рр., спрямовувався, як правило, на покриття збитків минулих періодів. Винятком є ПАТ

«ДМЗ», яке протягом всього аналізованого періоду працювало прибутково, але дивіденди все одно не нараховувало і не виплачувало.

боти 2007 р. у розмірі 320 грн на 1 акцію. (272 грн + 15% податок від суми нарахованих дивідендів, що перераховано до бюджету).

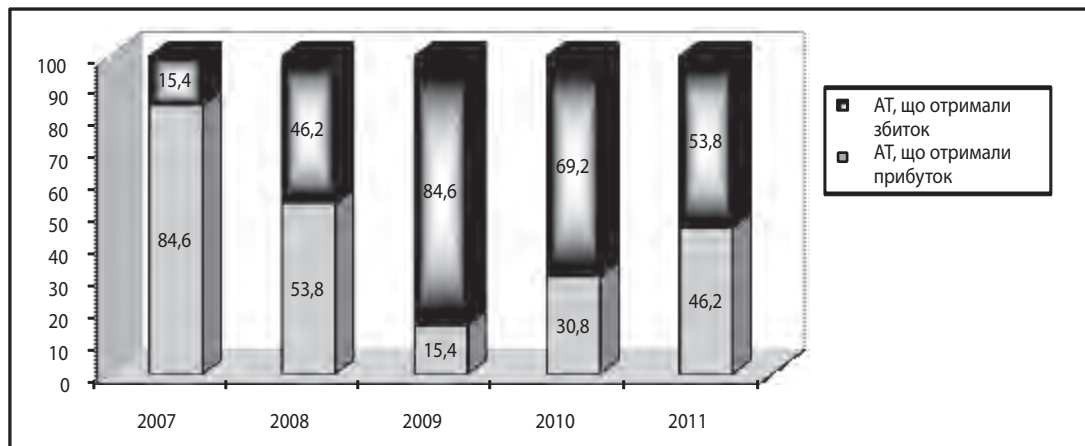

Рис. 1. Частка прибуткових та збиткових металургійних підприємств у 2007 – 2011 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними підприємств та <http://smida.gov.ua>

Таким чином, більшість металургійних підприємств дотримуються політики «нульового» дивіденду, яка полягає в невиплаті дивідендів взагалі. Така політика є своєрідним різновидом залишкового методу нарахування дивідендів, що ґрунтується на теоретичних припущеннях Міллера-Модільяні про неважливість дивідендної політики, відповідно до яких на дивідендні виплати слід спрямовувати лише ту частину прибутку, яка залишилась на підприємстві після здійснення всіх необхідних реінвестицій. Політика нульового дивіденду забезпечує високі темпи розвитку підприємства, однак її реалізація можлива лише у тих випадках, коли відсутні законодавчі обмеження щодо розміру дивідендних виплат, а також якщо більша частина акціонерів товариства віддає перевагу майбутньому зростанню ринкового курсу акцій перед отриманням поточного доходу у вигляді дивідендів. Успішним прикладом реалізації такої політики є компанія «Microsoft», яка не виплачує дивідендів взагалі, однак ринкова ціна її акції в понад 10 разів перевищує ту кількість власного капіталу, яка приходить на одну акцію [41]. У випадку ж українських металургійних підприємств, політика «нульового» дивіденду сприяла мінімізації наслідків збиткової діяльності, оскільки збитки, отримані в 2008 – 2011 рр. покрились за рахунок нерозподіленого прибутку попередніх років.

Стратегія формування дивідендної політики ВАТ «МК «Азовсталь» та ПАТ «Дніпрспецсталь» у 2006 – 2007 рр. більше нагадувала собою прогресивну дивідендну політику, яка передбачає поступове постійне збільшення дивідендних виплат з розрахунку на одну акцію. Дуже часто це поступове збільшення дивідендів виражається постійним темпом приросту дивідендних виплат. Так, ВАТ «МК «Азовсталь» за результатами діяльності 2006 р. було нараховано дивіденди у розмірі 0,124932 грн., а за 2007 р. – 0,183906 грн на одну просту іменну акцію. ПАТ «Дніпрспецсталь» у 2007 р. були виплачені дивіденди за результатами роботи попередніх періодів у розмірі 181,0 грн на 1 акцію. Протягом 2008 – 2011 рр. виплачувались дивіденди за результатами ро-

Проте в подальшому ВАТ «МК «Азовсталь» та ПАТ «Дніпрспецсталь» відмовились від прогресивної дивідендної політики і прийняли рішення взагалі не нараховувати дивіденди за результатами фінансово-господарської діяльності 2008 – 2011 рр.

Практика нарахування та виплати дивідендів ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» та ПАТ «ЕМСС» найбільше відповідає підходам до формування залишкової політики дивідендних виплат. Така політика передбачає, що нарахування, як правило, не високих дивідендних виплат здійснюється лише після того, як за рахунок прибутку задоволені потреби підприємства у формуванні власних фінансових ресурсів. Зокрема, за результатами 2007 р. ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» було прийняте рішення про виплату дивідендів з розрахунку 1,5 грн на одну акцію, а за результатами фінансово-господарської діяльності 2008 – 2011 рр. дивіденди не нараховувались і не виплачувались. ПАТ «ЕМСС» здійснював дивідендні виплати протягом 2008 – 2011 рр. у розмірі 0,00637 грн. на одну акцію, які були нараховані за результатами фінансово-господарської діяльності 2007 року. У 2008 – 2011 р. нарахування дивідендів ПАТ «ЕМСС» не здійснювалось.

Перевагою залишкової політики дивідендних виплат є забезпечення реалізації інвестиційних можливостей акціонерного товариства, підвищення його фінансової стійкості та забезпечення високих темпів розвитку. Недоліками такої політики є нестабільність розмірів дивідендних виплат, повна непередбачуваність при формуванні їх розмірів в майбутніх періодах, або навіть повна відмова від їх виплат у періоди високих інвестиційних можливостей чи, навпаки, у збиткові періоди діяльності. Тож залишкову політику дивідендних виплат доцільно застосовувати на ранніх етапах життєвого циклу товариства, пов'язаних з високим рівнем його інвестиційної активності.

У цілому, можна констатувати, що більша частина прибутку металургійних підприємств спрямовувалась протягом 2007 – 2011 рр. не на виплату дивідендів, а на

покриття збитків минулих періодів або на подальший розвиток акціонерних товариств шляхом збільшення розміру нерозподіленого прибутку.

Отже, стратегія підвищення власного капіталу компанії за рахунок чистого прибутку є стандартною дивідендною політикою для підприємств, що працюють в секторі чорної металургії України. Дана стратегія, з одного боку, сприяє розвитку підприємства, і як наслідок, зростання його вартості, а з іншого боку частково обмежує права міноритарних акціонерів оскільки вони не отримують доходу від володіння своїми активами, а першочергове право на купівлю акцій підприємства мають існуючі акціонери, які не зацікавлені в нарощуванні своєї частки акцій, а отже міноритарні акціонери не можуть отримати справедливую ціну за свій пакет акцій.

Відсутність чіткої моделі дивідендної політики та відмову від дивідендних виплат можна також пояснити існуючою структурою власності металургійних акціонерних товариств. Так, відповідно до даних Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, 50,61% власності публічних акціонерних товариств вітчизняного сектора чорної металургії належить українськими бізнес-групами, 2,28% – компанії «Midland Resources», що зареєстрована в Великобританії українськими підприємцями, 26,34% – індійському підприємцю Лакшмі Мітталу, 4,24% – російським компаніям, а 16,53% акцій зосереджено в руках міноритарних акціонерів (рис. 2).

Таким чином, потужні бізнес-структури в результаті української моделі приватизації акумулювали контрольні пакети акцій (від 62,5% до 99,4%) металургійних підприємств, але й досі не користуються перевагами акціонерної форми власності. Якщо для іноземних компаній акціонерна форма – це привілей, який дозволяє

отримати дешеві фінансові ресурси шляхом емісії та розміщення акцій на біржі, то для вітчизняних бізнес-груп – це типовий спосіб взаємовідносин з міноритарними акціонерами, які стали жертвами експропріації з боку великих акціонерів.

В Україні звичною стала практика, коли контролюючі акціонери не виплачують дивідендів, не піклуються про підвищення рівня капіталізації та інвестиційної привабливості підконтрольних їм товариств тощо, натомість вони мають відлагоджені системи вилучення прибутку металургійних підприємств через правочини з пов'язаними особами (як правило, офшорними кіпрськими компаніями). Жодне з досліджуваних нами підприємств не має розроблених положень про акції акціонерного товариства та про порядок розподілу прибутку, а Кодекс корпоративного управління затверджено лише в одному акціонерному товаристві – ПАТ «Євраз – ДМЗ ім. Петровського».

ВИСНОВКИ

Формування корпоративної системи управління на металургійних підприємствах і розробка ефективної дивідендної політики є, на нашу думку, тими інструментами, які дозволили б максимізувати доходи власників контрольних пакетів акцій легальним способом, сприяли б залученню інвестиційних ресурсів для відродження та розвитку галузі, а також покращенню добробуту міноритарних акціонерів. Крім того, значно підвищились би надходження від металургійної галузі до державного бюджету України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Принципів корпоративного управління» від 11.12.2003 № 571 // [Елек-

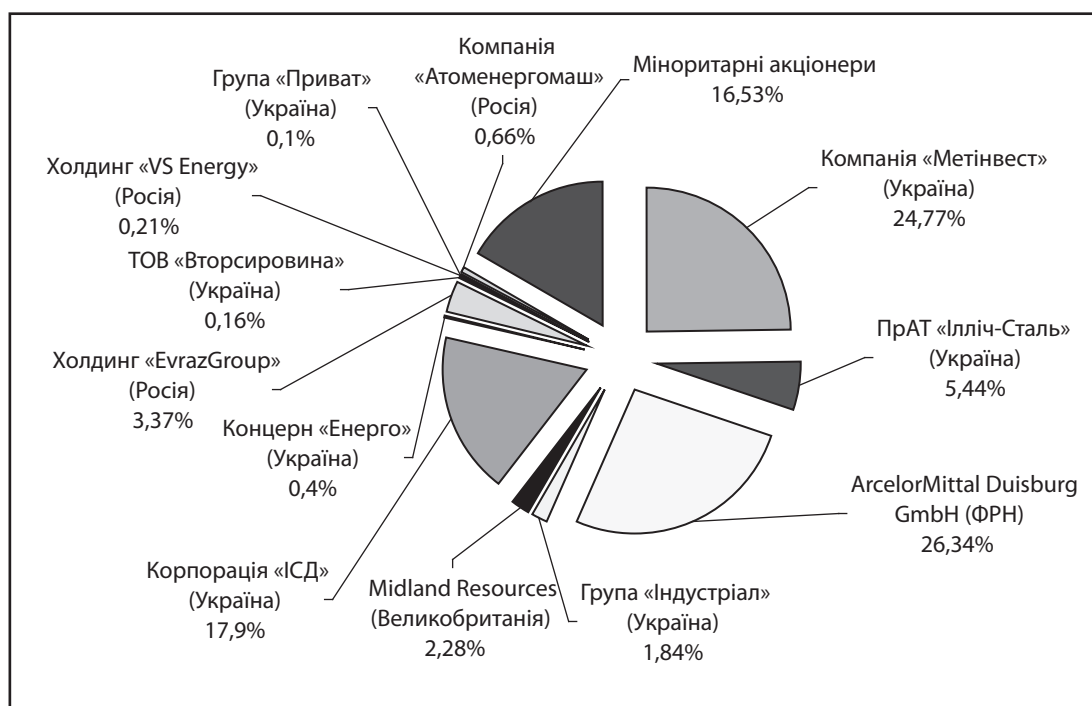

Рис. 2. Структура власності українського сектора чорної металургії

Джерело: розраховано автором за даними підприємства та <http://smida.gov.ua>

тронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr571312-03,%20vr052312-08>

2. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>

3. Цивільний кодекс України, від 16.01.2003 № 435-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

4. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17/page>

5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо розподілу прибутків акціонерного товариства)» від 23.07.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=44080

УДК 334.02

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ

ТИМОФЄЄВА К. О.

УДК 334.02

Тимофєєва К. О. Державна підтримка інноваційної діяльності машинобудування України

У статті проаналізовано поточний стан інноваційної діяльності машинобудування, існуючі програми державної підтримки, які стимулюють інноваційний розвиток промисловості. Запропоновано визначення терміна «інноваційно сприйнятлива організаційно-управлінська структура». Обґрунтовано необхідність створення інноваційно сприйнятливої середовища, а також механізму надання державної допомоги суб'єктам машинобудування. Основним критерієм для їх відбору є інноваційно сприйнятлива структура. Виділено проблеми в розвитку машинобудування, такі як фізичний і моральний знос основних фондів підприємства, зниження фінансування інноваційного розвитку галузі з боку держави і т. д. Отже, суб'єкт машинобудування вимушений нести додаткові ризики і витрати, пов'язані з впровадженням інновацій у процес виробництва, що стає гальмом інноваційного розвитку як галузі, так і економіки в цілому.

Ключові слова: державна підтримка, інноваційно сприйнятливе середовище, інноваційна діяльність, машинобудування.

Бібл.: 5.

Тимофєєва Катерина Олександрівна – аспірантка, кафедра організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: katka@ukr.net

УДК 334.02

Тимофеева Е. А. Государственная поддержка инновационной деятельности машиностроения Украины

В статье проанализировано текущее состояние инновационной деятельности машиностроения, существующие программы государственной поддержки, которые стимулируют инновационное развитие промышленности. Предложено определение термина «инновационно восприимчивая организационно-управленческая структура». Обоснована необходимость создания инновационно восприимчивой среды, а также механизма предоставления государственной помощи субъектам машиностроения. Основным критерием для отбора претендентов является инновационная восприимчивость структуры. Выделены существенные проблемы в развитии машиностроения, такие как физический и моральный износ основных фондов предприятия, снижение финансирования инновационного развития отрасли со стороны государства и т. д. Следовательно, субъект машиностроения вынужден нести дополнительные риски и затраты, связанные с внедрением инноваций в процесс производства, что служит тормозом инновационного развития как отрасли, так и экономики в целом.

Ключевые слова: государственная поддержка, инновационно восприимчивая среда, инновационная деятельность, машиностроение.

Библ.: 5.

Тимофеева Екатерина Александровна – аспирантка, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: katka@ukr.net

UDC 334.02

Timofeeva Y. A. State Support for Innovation of Machine Building in Ukraine

Current status of innovative activity of engineer, existent programs of state support, which stimulate innovative development of industry, is analysed in the article. Determinations of term are offered «innovative receptive organizational-administrative structure». The necessity of creation innovative of receptive environment is grounded, and also mechanism of grant a state help the subjects of engineer. By a basic criterion for the selection of applicants, are innovative receptivity of structure. Substantial problems are selected in development of engineer, such as a physical and moral wear of capital assets of enterprise, declines of financing of innovative development of industry from the side of the state Consequently the subject of engineer is forced to carry additional risks and expenses related to introduction of innovations in the process of production, that serves as the brake of innovative development of both industry and economy on the whole.

Key words: state support, innovative receptive environment, innovative activity.

Bibl.: 5.

Timofeeva Yekaterina A. – Postgraduate Student, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: katka@ukr.net

Стратегія держави щодо перетворення промисловості України на інноваційноємну має узгоджуватися з інтеграційними процесами у світовій економіці, та з їх прогнозними оцінками. Слід визначити місце і роль України в інтеграційних процесах по відношенню до інших держав і міжнародних організацій. У свою чергу,

державні органи мають визначити оптимальну стратегію розвитку економіки країни, яка буде актуальною в умовах нестабільності ситуації на світовому ринку, буде гнучкою до змін у політичній, фінансовій, військовій сферах, виникнення труднощів у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залученні іноземних інвестицій.

тронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr571312-03,%20vr052312-08>

2. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>

3. Цивільний кодекс України, від 16.01.2003 № 435-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

4. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17/page>

5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо розподілу прибутків акціонерного товариства)» від 23.07.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=44080

УДК 334.02

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ

ТИМОФЄЄВА К. О.

УДК 334.02

Тимофєєва К. О. Державна підтримка інноваційної діяльності машинобудування України

У статті проаналізовано поточний стан інноваційної діяльності машинобудування, існуючі програми державної підтримки, які стимулюють інноваційний розвиток промисловості. Запропоновано визначення терміна «інноваційно сприйнятлива організаційно-управлінська структура». Обґрунтовано необхідність створення інноваційно сприйнятливої середовища, а також механізму надання державної допомоги суб'єктам машинобудування. Основним критерієм для їх відбору є інноваційно сприйнятлива структура. Виділено проблеми в розвитку машинобудування, такі як фізичний і моральний знос основних фондів підприємства, зниження фінансування інноваційного розвитку галузі з боку держави і т. д. Отже, суб'єкт машинобудування вимушений нести додаткові ризики і витрати, пов'язані з впровадженням інновацій у процес виробництва, що стає гальмом інноваційного розвитку як галузі, так і економіки в цілому.

Ключові слова: державна підтримка, інноваційно сприйнятливе середовище, інноваційна діяльність, машинобудування.

Бібл.: 5.

Тимофєєва Катерина Олександрівна – аспірантка, кафедра організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: katka@ukr.net

УДК 334.02

Тимофеева Е. А. Государственная поддержка инновационной деятельности машиностроения Украины

В статье проанализировано текущее состояние инновационной деятельности машиностроения, существующие программы государственной поддержки, которые стимулируют инновационное развитие промышленности. Предложено определение термина «инновационно восприимчивая организационно-управленческая структура». Обоснована необходимость создания инновационно восприимчивой среды, а также механизма предоставления государственной помощи субъектам машиностроения. Основным критерием для отбора претендентов является инновационная восприимчивость структуры. Выделены существенные проблемы в развитии машиностроения, такие как физический и моральный износ основных фондов предприятия, снижение финансирования инновационного развития отрасли со стороны государства и т. д. Следовательно, субъект машиностроения вынужден нести дополнительные риски и затраты, связанные с внедрением инноваций в процесс производства, что служит тормозом инновационного развития как отрасли, так и экономики в целом.

Ключевые слова: государственная поддержка, инновационно восприимчивая среда, инновационная деятельность, машиностроение.

Библ.: 5.

Тимофеева Екатерина Александровна – аспирантка, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: katka@ukr.net

UDC 334.02

Timofeeva Y. A. State Support for Innovation of Machine Building in Ukraine

Current status of innovative activity of engineer, existent programs of state support, which stimulate innovative development of industry, is analysed in the article. Determinations of term are offered «innovative receptive organizational-administrative structure». The necessity of creation innovative of receptive environment is grounded, and also mechanism of grant a state help the subjects of engineer. By a basic criterion for the selection of applicants, are innovative receptivity of structure. Substantial problems are selected in development of engineer, such as a physical and moral wear of capital assets of enterprise, declines of financing of innovative development of industry from the side of the state Consequently the subject of engineer is forced to carry additional risks and expenses related to introduction of innovations in the process of production, that serves as the brake of innovative development of both industry and economy on the whole.

Key words: state support, innovative receptive environment, innovative activity.

Bibl.: 5.

Timofeeva Yekaterina A. – Postgraduate Student, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: katka@ukr.net

Стратегія держави щодо перетворення промисловості України на інноваційноємну має узгоджуватися з інтеграційними процесами у світовій економіці, та з їх прогнозними оцінками. Слід визначити місце і роль України в інтеграційних процесах по відношенню до інших держав і міжнародних організацій. У свою чергу,

державні органи мають визначити оптимальну стратегію розвитку економіки країни, яка буде актуальною в умовах нестабільності ситуації на світовому ринку, буде гнучкою до змін у політичній, фінансовій, військовій сферах, виникнення труднощів у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залученні іноземних інвестицій.

Сучасною проблемою розвитку економіки України є активізація інноваційної діяльності. У 2009 році інноваційною діяльністю у промисловості займалися 12,8 відсотка від загальної кількості підприємств, у 2010 – 13,8 відсотка, у 2011 р. цей показник становив 16,2 відсотка [1, с. 173 – 247]. Позитивним є поступове зростання цього показника, але порівняно з розвиненими країнами він є досить низьким. Для порівняння: у Японії і Німеччині цей показник складає 35%, у Бельгії, Франції та Австрії – 41 – 43%, у Данії і Фінляндії 51 – 55%. При цьому, окрім відриву у кількості впроваджених інновацій, Україна має суттєві проблеми в організації управління інноваціями на рівні суб'єктів господарювання.

Сьогодні машинобудівний сектор – третій за розмірами виробництва продукції (18% від загального обсягу експорту), що експортується, після гірничо-металургійного комплексу і сільського господарства. Основні споживачі продукції, традиційно, – підприємства Росії та інших країн СНД, проте дана продукція має попит і в азіатських і середньоазійських країнах (особливо це стосується енергетичного і авіаційного підсекторів). У економічно розвинених країнах машинобудівних виробництв припадає на частку від 30 до 50% загального обсягу випуску промислової продукції (у Германії – 53,6%, Японії – 51,5%, Англії – 39,6%, Італії – 36,4%, Китаї – 35,2%).

При цьому зростання обсягів інноваційної продукції машинобудування у 2005 – 2011 рр. на 23,2% не відповідає темпам збільшення витрат на впровадження інновацій за цей період – на 68,7%. У результаті, якщо в 2005 р. на гривню інноваційних витрат припадало 5,65 гривні інноваційної продукції, то в 2011 р. цей показник знизився до 4,13 гривні, що свідчить про низький рівень інноваційної сприйнятливості машинобудівної галузі. Але хоча машинобудівна галузь може розглядатися як джерело інноваційної продукції, кількість інноваційно активних підприємств залишається на низькому рівні. На даний момент інноваційна активність у галузі недостатня. Лише близько 14% підприємств здійснюють інноваційну діяльність, хоча працює значна кількість наукових і конструкторських організацій. А саме, у 2007 р. кількість інноваційно активних підприємств у галузі склала 421, у 2008 – 400, у 2009 – 406, у 2010 – 417. Їх питома вага у кількості інноваційно активних промислових підприємств за аналізований період склала відповідно: 23,3; 21,2; 21,1; 22,2% [1, 2]. Як бачимо їх кількість та питома вага значно не змінювалися.

Зниження інноваційної активності в Україні обумовлене в першу чергу відходом держави як основного інвестора інноваційної діяльності, його непередуманою податковою політикою відносно інноваційних активних підприємств і неефективною законодавчою базою.

У 2010 р. у машинобудуванні упроваджено лише 373 інновації, з них упроваджено інноваційних процесів 190 тільки, освоєно виробництво інноваційної продукції – 247 одиниць, при цьому з них новими для ринку є 112 (тоді як сучасні підприємства розвинених країн за рік в середньому освоюють 2-3 і більше нових моделей) [2, с. 233]. Для подолання цього явища органи

державної влади на макро- мезо- та мікрорівнях мають утворити інноваційно сприйнятливий середовище, яке сприятиме процесам дифузії інновацій між реципієнтами. Проявом цього середовища на мікрорівні є суб'єкти господарювання, що мають інноваційно сприйнятливі організаційно-управлінські структури.

Інноваційна сприйнятливість організаційно-управлінської структури була визначена як соціально економічна категорія, що характеризує відношення по формуванню факторів і умов внутрішнього середовища суб'єкта господарювання в спеціалізований інноваційний ресурс, який на основі розвитку комунікаційних каналів і їх взаємозв'язків забезпечує пріоритет проходження інноваційно-інформаційних потоків у рамках організаційної структури суб'єкта господарювання.

Нагальною проблемою залишається відсутність достатнього обсягу фінансових ресурсів, необхідних для розвитку інноваційної діяльності машинобудівного комплексу. Галузь гостро потребує оновлення основних фондів, за деякими даними, зношеність основних фондів складає більше 70%. На багатьох заводах устаткування застаріло не тільки фізично, але і морально, що призводить до неможливості конкурувати з західними виробниками. При цьому рівень автоматизації процесу виробництва знаходиться на дуже низькому рівні, що, насамперед, зумовлено наявністю дешевої робочої сили [3]. Отже, з цього можливо зробити висновок про відсутність готовності підприємств машинобудівного комплексу до впровадження інновацій не тільки фінансово, але і організаційно-технологічно, тому даний тип промисловості залишається до цього часу найбільш витратним і трудомістким.

Для вирішення даної проблеми держава має проводити цілеспрямовану політику з розвитку машинобудування в Україні, яка повинна виявлятися в цільових державних програмах підтримки виробництва, створенню чітко регламентованої законодавчої бази, сучасних організаційно структур і т. д. Інноваційна стратегія розвитку промисловості повинна здійснюватися на основі поєднання науково-технічної, виробничої, організаційно-управлінської та фінансової сфер. Проте всі ці дії держави мають отримувати зворотну реакцію безпосередньо від суб'єктів впливу, яка проявляється в зміні їх організаційно-управлінської структури.

У сфері машинобудування в період з 2003 по 2011 рр. реалізовувалось 22 такі програми [4]. Вони були спрямовані на підтримку машинобудування, зокрема на його інноваційний розвиток. Адже обсяг реалізованої інноваційної продукції в машинобудуванні у відсотках до загального обсягу реалізованої промислової продукції скорочувався у період з 2005 по 2011 рр. У 2005 р. він склав 18,2%, у 2010 р. відбулося скорочення до 10,5%, а у 2011 р. обсяг інноваційної машинобудівної продукції скоротився до 8,2% [6, с. 106]. Це свідчить про низьку ефективність державних програм з розвитку інноваційної діяльності в машинобудуванні та відсутність дієвих механізмів стимулювання інноваційної сприйнятливості. При цьому Державні програми, які мають бути направлені на стимулювання інноваційного розвитку

машинобудування, не в змозі забезпечити вітчизняних виробників коштами для інноваційних перетворень. За даними державного комітету статистики у 2009 та 2010 рр. на інноваційну діяльність суб'єктів машинобудування з держбюджету відповідно: 4,02% та 0,58% [2, 5].

Інноваційна діяльність суб'єктів машинобудівної галузі фінансується майже в повному об'ємі за рахунок власних засобів, що є природним гальмом в підвищенні її інноваційної активності. Виробник вимушений брати на себе всі ризики, пов'язані з впровадженням інновацій. Тому державі необхідно вести цілеспрямовану політику по створенню умов для реалізації потенціалу машинобудівного комплексу, а отже, створювати умови для ефективного сприйняття ними інновацій. До таких умов можна віднести: розробку механізмів державної підтримки перспективних галузей, розвитку інноваційно сприйнятливих структур на основі кластеризації економіки, яка супроводжуватиметься створенням спеціалізованих (венчурних) фондів, направлених на стимулювання інноваційної діяльності фінансовими впливами, тобто частково візьмуть на себе завдання держави. Необхідно забезпечити суб'єктів господарювання, що займаються інноваційною діяльністю, ефективними законодавчими механізмами, які повинні бути спрямовані на стійкий розвиток наукоємних галузей.

Одним із шляхів вирішення проблеми фінансування інновацій у галузі є створення прозорого механізму отримання суб'єктами господарювання державної підтримки. Для цього необхідно розробити дієвий механізм відбору представників машинобудівного комплексу, які мають організаційну готовність до впровадження інновацій. Необхідно визначити фактичний рівень інноваційної сприятливості товаровиробника машинобудування, а далі розглядати можливість надання державної підтримки.

На основі аналізу програм державної підтримки інноваційної політики та машинобудування можна зробити такі висновки:

- ✦ у програмах державної підтримки упор зроблено на формування джерел фінансування для отримання в них задекларованих результатів, часто джерела фінансування описані не конкретно, а з можливістю їх варіювання відповідно до майбутніх бюджетів. При цьому держава скорочує задекларовані обсягами фінансування цільових програм, а також скорочує їх кількість, як за рахунок скасування постанов, так і завдяки укрупненню. Основний фінансовий тягар лягає на самих виробників, які і так знаходяться у кризовому становищі. До того ж, фінансовий тиск збільшується за рахунок залучення кредитних засобів. Отже, суб'єкти господарювання повинні насамперед вижити, а не займатися інноваційним розвитком;
- ✦ відсутність єдиних системних взаємоузгоджених рішень між органами держави і суб'єктами господарювання щодо виконання програм відволікає кошти Державного бюджету від їх виконання та створює умови щодо несвоечасного

фінансування виконаних робіт і неефективного, не за призначенням використання бюджетних коштів; немає чітких норм та правил, які підприємства і за яких умов мають змогу брати участь у програмі державної підтримки та якій відсоток державних коштів вони мають право залучити для вирішення проблеми, а яку частку фінансового тягаря повинні залучити самі; відсутні чіткі прозорі механізми при укладанні договорів у рамках цих програм, що дає змогу утворювати корумповані ланцюги;

- ✦ кризове становище України та низка купівельна спроможність призводять до падіння попиту на внутрішньому ринку, виникнення безробіття і інших негативних соціальних наслідків, які, у свою чергу, призводять до необхідності переорієнтувати кошти держбюджету на інші потреби;
- ✦ у програмах достатнє місце займають очікувані результати: збільшення темпів приросту виробництва; збільшення частки експорту і заміщення імпорту вітчизняною продукцією, розвитку інфраструктури ринку; наповнити внутрішній ринок конкурентоздатною інноваційною продукцією до рівня визначеного платоспроможним попитом; активізація інноваційної активності промислових підприємств; підвищення середнього рівня заробітної плати в галузі і так далі.

Проте, як показує досвід, реалізації даних програм їх гальмування відбувається на стадії визначення джерел фінансування. В умовах світової кризи, ослаблення зовнішнього і внутрішнього ринку, втрати зв'язків з країнами СНД і т. д. У даних умовах не досягається відповідність очікуваних результатів з реально отриманими, що знижує ефективність державних програм у цілому.

ВИСНОВКИ

Важливим моментом підвищення ефективності регуляторної політики держави у сфері машинобудування є попередній цільовий відбір суб'єктів господарювання. Одним із ключових критеріїв відбору є оцінка рівня інноваційної сприйнятливості, а в її рамках інноваційно сприйнятливості організаційної структури, яка в першу чергу забезпечує дифузії інновацій.

Серед розглянутих програм державної підтримки не виявлено наявності механізмів підвищення рівня інноваційної сприйнятливості виробників машинобудівної галузі за рахунок адаптації організаційно-управлінських структур до нових умов роботи. Отже, говорити про реалізацію інноваційних завдань в машинобудуванні без забезпечення інноваційної сприйнятливості організаційно-управлінських структур є некоректним.

Визначення розміру фінансування по програмах державної підтримки слід за умови готовності суб'єкта машинобудування до кардинальних змін, які виявляються по засобам зміни рівня інноваційної сприйнятливості. Отже, при рішенні про надання державної підтримки необхідно провести цілеспрямоване комплексну оцінку рівня інноваційної сприйнятливості суб'єктів державної підтримки, зокрема їх структуру. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік: статистичний щорічник України / Держкомстат України. – К.: Держкомстат України, 2012. – С. 305.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2010 рік: статистичний щорічник України / Держкомстат України. – К.: Держкомстат України, 2011. – С. 282.

3. Тяжелая промышленность Украины за 20 лет независимости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://delo.ua/ukraine/tjazhelaja-promyshlennost-ukrainy-za-20-let-nezavisimosti-163752>
4. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України / Під ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2011. – 559 с.

УДК 638 (152+589):338.439

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЛЕВИЦЬКА І. В.

УДК 638 (152+589):338.439

Левицька І. В. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості

У статті розглядається фінансовий стан підприємств харчової промисловості, визначаються основні проблеми фінансового забезпечення діяльності підприємств, які породжують проблеми інвестиційно-інноваційного підприємств харчової промисловості. Запропоновані варіанти стратегій, які може обрати підприємство, враховуючи існуючий фінансовий стан для зміцнення власних позицій.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний розвиток, фінансовий стан, стратегія, харчова промисловість, інновації, інвестиційна привабливість, фінансова криза, фінансові показники, галузь.

Табл.: 1. **Бібл.:** 9.

Левицька Інна Ванадіївна – доктор економічних наук, доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

E-mail: inna245@mail.ru

УДК 638 (152+589):338.439

Левицкая И. В. Проблемы инвестиционно-инновационного развития предприятий пищевой промышленности

В статье рассматривается финансовое состояние предприятий пищевой промышленности, определяются основные проблемы финансового обеспечения деятельности предприятий, которые порождают проблемы инвестиционно-инновационного предприятий пищевой промышленности. Предложенные варианты стратегий, которые может выбрать предприятие, учитывая существующий финансовое состояние для укрепления собственных позиций.

Ключевые слова: инвестиционно-инновационное развитие, финансовое состояние, стратегия, пищевая промышленность, инновации, инвестиционная привлекательность, финансовый кризис, финансовые показатели, отрасль.

Табл.: 1. **Библ.:** 9.

Левицкая Инна Ванадиивна – доктор экономических наук, доцент, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)

E-mail: inna245@mail.ru

UDC 638 (152+589):338.439

Levitskaya I. V. Problems of Investment and Innovation Development of the Food Industry

The article discusses the financial condition of the food industry, identifies the main problems of the financial support of the companies that produce the problem of investment and innovation of the food industry. The proposed policy options that can be chosen by the company, given the current financial situation to strengthen their own positions.

Key words: investment and innovation development, financial condition, strategy, food industry, innovation, investment attractiveness, financial crisis, financial performance, industry

Tabl.: 1. **Bibl.:** 9.

Levitskaya Inna V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Vinnytsia Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (21050, Ukraine)

E-mail: inna245@mail.ru

Харчова галузь є однією з найважливіших складових економіки України. Майбутній розвиток харчової промисловості безпосередньо пов'язаний з її інноваційно-інвестиційним станом. В умовах світової кризи важливим завданням є своєчасне виявлення та знешкодження недоліків у інноваційно-інвестиційному функціонуванні галузі.

У сучасній вітчизняній та іноземній науковій літературі багато уваги приділено питанням забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості. Темі інвестиційного розвитку підприємств харчової промисловості присвячені роботи зарубіжних вчених, таких як Ю. Брігхем, В. В. Бочаров, Є. В. Нага-

шев, Є. С. Стоянова, Дж. Ван Хорн, У. Ф. Шарп. Значний внесок у дослідження питань інноваційного розвитку та інвестиційної привабливості підприємств промисловості України внесли вітчизняні вчені А. А. Шевченко, І. В. Богуцька, В. М. Геєць, С. О. Буткевич, Т. В. Майорова, Л. І. Рейкова, А. А. Пересада, О. О. Терещенко, В. Г. Федоренко, М. К. Горлатий, А. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, Л. В. Старшинська, Е. І. Шелудько.

Попри велику кількість публікацій окремі питання інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України та обґрунтування вибору стратегій для забезпечення ефективного вкладання інвестицій не знайшли достатнього висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік: статистичний щорічник України / Держкомстат України. – К.: Держкомстат України, 2012. – С. 305.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2010 рік: статистичний щорічник України / Держкомстат України. – К.: Держкомстат України, 2011. – С. 282.

3. Тяжелая промышленность Украины за 20 лет независимости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://delo.ua/ukraine/tjazhelaja-promyshlennost-ukrainy-za-20-let-nezavisimosti-163752>
4. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України / Під ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2011. – 559 с.

УДК 638 (152+589):338.439

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЛЕВИЦЬКА І. В.

УДК 638 (152+589):338.439

Левицька І. В. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості

У статті розглядається фінансовий стан підприємств харчової промисловості, визначаються основні проблеми фінансового забезпечення діяльності підприємств, які породжують проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості. Запропоновані варіанти стратегій, які може обрати підприємство, враховуючи існуючий фінансовий стан для зміцнення власних позицій.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний розвиток, фінансовий стан, стратегія, харчова промисловість, інновації, інвестиційна привабливість, фінансова криза, фінансові показники, галузь.

Табл.: 1. **Бібл.:** 9.

Левицька Інна Ванадіївна – доктор економічних наук, доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

E-mail: inna245@mail.ru

УДК 638 (152+589):338.439

Левицкая И. В. Проблемы инвестиционно-инновационного развития предприятий пищевой промышленности

В статье рассматривается финансовое состояние предприятий пищевой промышленности, определяются основные проблемы финансового обеспечения деятельности предприятий, которые порождают проблемы инвестиционно-инновационного развития предприятий пищевой промышленности. Предложены варианты стратегий, которые может выбрать предприятие, учитывая существующий финансовый статус для укрепления собственных позиций.

Ключевые слова: инвестиционно-инновационное развитие, финансовое состояние, стратегия, пищевая промышленность, инновации, инвестиционная привлекательность, финансовый кризис, финансовые показатели, отрасль.

Табл.: 1. **Библ.:** 9.

Левицкая Инна Ванадиивна – доктор экономических наук, доцент, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)

E-mail: inna245@mail.ru

UDC 638 (152+589):338.439

Levitskaya I. V. Problems of Investment and Innovation Development of the Food Industry

The article discusses the financial condition of the food industry, identifies the main problems of the financial support of the companies that produce the problem of investment and innovation of the food industry. The proposed policy options that can be chosen by the company, given the current financial situation to strengthen their own positions.

Key words: investment and innovation development, financial condition, strategy, food industry, innovation, investment attractiveness, financial crisis, financial performance, industry

Tabl.: 1. **Bibl.:** 9.

Levitskaya Inna V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Vinnytsia Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (21050, Ukraine)

E-mail: inna245@mail.ru

Харчова галузь є однією з найважливіших складових економіки України. Майбутній розвиток харчової промисловості безпосередньо пов'язаний з її інноваційно-інвестиційним станом. В умовах світової кризи важливим завданням є своєчасне виявлення та знешкодження недоліків у інноваційно-інвестиційному функціонуванні галузі.

У сучасній вітчизняній та іноземній науковій літературі багато уваги приділено питанням забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості. Темі інвестиційного розвитку підприємств харчової промисловості присвячені роботи зарубіжних вчених, таких як Ю. Бріггем, В. В. Бочаров, Є. В. Нага-

шев, Є. С. Стоянова, Дж. Ван Хорн, У. Ф. Шарп. Значний внесок у дослідження питань інноваційного розвитку та інвестиційної привабливості підприємств промисловості України внесли вітчизняні вчені А. А. Шевченко, І. В. Богуцька, В. М. Геєць, С. О. Буткевич, Т. В. Майорова, Л. І. Рейкова, А. А. Пересада, О. О. Терещенко, В. Г. Федоренко, М. К. Горлатий, А. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, Л. В. Старшинська, Е. І. Шелудько.

Попри велику кількість публікацій окремі питання інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України та обґрунтування вибору стратегій для забезпечення ефективного вкладання інвестицій не знайшли достатнього висвітлення.

Одним із таких аспектів є необхідність огляду різновидів стратегій фінансування поточних активів підприємств харчової промисловості, необхідний для забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку галузі, а також дослідження проблем харчової галузі та висвітлення напрямів їх вирішення.

Існуючий стан підприємств харчової галузі України не дозволяє повною мірою використовувати інвестиції для нарощування обсягів виробництва, розробку інноваційних введень і тим самим забезпечення високого рівня конкурентоспроможності українських підприємств на світовому ринку. Виконано це не в останню чергу фінансовим станом підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Окремі фінансові показники підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Україні [5 с. 146]

Показник	Рік			
	2007	2008	2009	2010
Чистий прибуток	3118,5	2096,8	-6676,0	3575,1
Сума збитків збиткових підприємств, млн грн	1971,5	2411,3	10884,8	2904,7
Частка збиткових підприємств %	34,4	33,2	39,1	40,4
Рентабельність від операційної діяльності %	5,1	4,7	1,9	6,8

Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Україні у 2010 р. забезпечували близько 8 тис. підприємств [5, с. 146]. Чистий прибуток підприємств по виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів склав у 2010 р. 3575,1 млн грн (див. табл. 1), що порівняно з минулорічним збитком є значним кроком вперед, але значна частка збиткових підприємств та невисока рентабельність від операційної діяльності негативно впливають на розвиток харчової промисловості та свідчать про необхідність пошуку шляхів подолання цих явищ. У 2010 р. збільшилась частка збиткових підприємств, що є недоліком впливу фінансової кризи 2009 р., зміни політичної ситуації тощо. За даними Державного комітету статистики України, скорочення обсягів виробництва спостерігається в більшості підгалузей, окрім товарів щоденного вжитку та товарів першої необхідності. Падіння обсягів виробництва інших видів продукції пов'язане зі скороченням поставок сировини та зниження споживчого попиту внаслідок зростання цін. Такий стан призвів до браку оборотних коштів на підприємствах харчової промисловості України.

Для розвитку сприятливого інвестиційно-інноваційного середовища необхідне правильне обрання стратегії фінансування поточних активів, оскільки прорухований безперервний рух коштів є основою фінансування прибуткових інноваційних розробок. Проявом погіршення фінансового стану підприємств є постійне зменшення обсягу оборотних коштів, зростання кредиторської та дебіторської заборгованостей, уповільнення

обігу оборотного капіталу підприємств. Для подолання цих негативних явищ, викликаних економічною кризою, підприємства можуть використати одну із наступних стратегій фінансування поточних активів: ідеальну, агресивну, консервативну, компромісну [6, с. 209].

Сутність *ідеальної стратегії* полягає в тому, що оборотні активи фінансуються за рахунок поточних пасивів. Вона характерна для підприємств з коротким операційним циклом при наявності стабільних ринків збуту, коли швидко можна отримати виручку від реалізації і швидко погасити заборгованість. Така стратегія фінансування оборотних активів може використовуватися в умовах виробництва товарів повсякденного попиту, наприклад, при виробництві хлібобулочних виробів, продукції із незбираного молока тощо.

На даний час ідеальна стратегія не є привабливою, оскільки з позиції ліквідності вона є найбільш ризикованою, тому що у випадку одночасного пред'явлення кредитором всіх зобов'язань підприємство буде змушене розпродавати частину своїх основних засобів.

Використання *агресивної стратегії* передбачає, що постійна частина оборотних активів (мінімум, необхідний для забезпечення господарської діяльності) фінансується за рахунок довгострокових зобов'язань, а змінна, тимчасова частина поточних активів фінансується за рахунок поточних зобов'язань [6].

Для підприємства в сучасних умовах така модель фінансування створює проблеми в забезпеченні поточної платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. Разом з тим вона дозволяє здійснювати операційну діяльність з мінімальною потребою у власному капіталі, а отже, забезпечувати найбільш високий рівень його рентабельності. За такого фінансування вартість капіталу мінімальна, проте ризик, пов'язаний з проблемою ліквідності, також досить високий у порівнянні з ідеальною стратегією.

Реалізація *консервативної стратегії* передбачає фінансування повного обсягу поточних активів за рахунок довгострокових зобов'язань. Використання консервативної стратегії підприємствами харчової промисловості України можливе лише за умови, що вони мають достатню величину власного капіталу та доступ до довгострокових кредитів для інвестиційного фінансування. Але в сучасних умовах у чистому вигляді застосування даної стратегії майже неможливе, адже вона передбачає повну відсутність короткострокової дебіторської заборгованості [6].

Впровадження *компромісної стратегії* передбачає, що за рахунок довгострокових зобов'язань фінансуються постійна частина оборотних активів і половина змінної частини оборотних активів, інша половина фінансується за рахунок короткострокових зобов'язань [1, с. 31]. На нашу думку, використання даної стратегії є оптимальним для підприємств харчової промисловості в умовах фінансової кризи. Невисока питома вага короткострокових кредитів забезпечує високий рівень ліквідності підприємства, а в разі необхідності розширення обсягів виробництва підприємства можуть забезпечити себе необхідними оборотними активами без значного погіршення платоспроможності.

Оскільки погашення заборгованості розтягнуте в часі, як наслідок – зменшуються суми щомісячних платежів, що позитивно впливає на обсяг оборотних коштів.

Для прибуткового фінансування інноваційного середовища підприємства можуть використовувати синтез різних стратегій фінансування поточних активів, а також змінювати їх залежно від непередбачуваних обставин, часового фактору, оскільки ідеальне дотримання одного виду стратегії в сучасних умовах майже неможливе.

Інноваційно-інвестиційний розвиток галузі неможливий без оновлення та модернізації основних засобів. Щодо оновлення основних засобів, то воно відбувається швидкими темпами в період 2007 – 2010 рр., але їх знос залишається на значному рівні [5, с. 146].

Необхідність оновлення основних засобів обумовлене специфікою галузі. Оновлення основних засобів підприємств харчової промисловості України також повинно сприяти скорочення енергоємності виробництва, зниженню витрат матеріалів та сировини на одиницю продукції. Це дозволить знизити питому вагу матеріальних витрат у структурі собівартості продукції, що є дуже актуальним в умовах браку оборотних коштів та ускладненого доступу до кредитних ресурсів.

Протягом останніх років у харчовій промисловості спостерігається зростання обсягів інвестицій, а індекси їх зростання перевищують відповідний показник по промисловості в цілому. За останні роки частка харчової промисловості в структурі інвестицій по промисловості є найвищою серед галузей [5, с. 59]. Вищезазначене свідчить про динамічний розвиток галузі, але високий ступінь зносу основних засобів свідчить про недостатні обсяги інвестицій.

Незважаючи на незначне зниження частки прямих іноземних інвестицій, серед усіх галузей промисловості харчова займає друге місце після металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів. За 6 місяців 2010 року приріст іноземного капіталу в харчову промисловість склав 185,4 млн дол. США. Основними країнами-інвесторами є Нідерланди, США, Великобританія, Швеція [6]. Ці показники свідчать про привабливість галузі для потенційних інвесторів. Специфіка харчової галузі полягає в тому, що конкурентні переваги здобуваються не тільки за рахунок нового обладнання, а передусім за рахунок нематеріальних активів – прав на винаходи, патенти, ліцензії тощо.

Для забезпечення ефективності вкладання коштів має велике значення визначення об'єктів інвестування. Так, останнім часом пріоритетним для харчової галузі залишається інноваційний розвиток.

Основне значення на нашу думку, мають такі інновації для забезпечення конкурентних переваг та нарощування обсягів виробництва:

- ✦ *технічні* – використання нової техніки, устаткування тощо. Такі розробки можуть здійснюватися як на самому підприємстві, бути пристосованими конкретно до даного підприємства, уніфіковані для всієї галузі або підгалузі і, відповідно, придбані ззовні;
- ✦ *технологічні* – включають в себе розробку і впровадження нових технологій виробництва

продукції, мають відповідати характеристикам ресурсозберігання, екологічності тощо.

- ✦ *маркетингові* – розробка нових шляхів просування продукту на ринки, стратегії розвитку торгових марок [3, с. 178].

Серед частки підприємств, що запроваджували інновації, інноваційну продукцію та інноваційні процеси, харчова промисловість займає друге місце після видобувної [5, с. 75].

Важливим для інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості України залишається питання про уніфікацію вітчизняного та європейського законодавства у галузі безпеки харчових продуктів. Це забезпечить виконання прямої функції держави, а саме – охорони здоров'я громадян; зробить харчову галузь інвестиційно привабливою, адже виробництво продукції на основі міжнародних стандартів розширить ринки збуту, що забезпечить додаткові прибутки [8, с. 96].

Створення відповідно нормативно-правової бази дозволяють швидкими темпами наростити обсяги як вітчизняних, так і іноземних інвестицій в харчову промисловість. Основними чинниками інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості України виступають: наявність сировинної бази, відносно дешева робоча сила, короткий операційний цикл, стійкий попит на продукцію на внутрішньому ринку та значний експортний потенціал [7, с. 57].

Аналіз фінансового стану підприємства харчової промисловості України засвідчив її динамічний розвиток протягом 2006 – 2009 рр. За обсягами чистого прибутку, інвестицій в основний капітал, прямих іноземних інвестицій галузь займає лідируючі місця в промисловості, але проблемою залишається значна частка збиткових підприємств (близько 30 %) та низька рентабельність виробництва. Ці показники негативно впливають на фінансову забезпеченість галузі.

У 2010 р. за рахунок несприятливого впливу внутрішньо галузевих (неритмічні поставки сировини) та системних чинників (ріст інфляції, споживчого попиту, ускладнений доступ до кредитних ресурсів) фінансове становище підприємств харчової промисловості погіршилося [4, с. 153]. Серйозною проблемою у підприємствах галузі на сьогоднішній день є брак оборотних коштів. Цю проблему можна вирішити через відновлення обсягів виробництва та доступу до позикових коштів [2, с. 98].

На наш погляд, інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств харчової промисловості можна покращити такими шляхами:

1. Врегулювання спірних питань щодо земельного, господарського та податкового законодавства, а також гармонізації національних стандартів виробництва, пакування та маркування харчової продукції з міжнародними. Стабільне, прозоре та однозначне в юридичному трактуванні правове забезпечення надасть додаткові гарантії щодо ведення бізнесу для іноземних та вітчизняних інвесторів, а допуск сертифікованої вітчизняної продукції на зовнішні ринки збуту дозволить збільшити прибутки.

2. Швидке відновлення дієздатності банківської системи, що відкриє доступ підприємств до кредитних ресурсів, необхідних для відновлення обсягів виробництва продукції.

3. Державна підтримка харчової промисловості. Вона має полягати як у інституційному забезпеченні розвитку галузі (наприклад, пільгові податкові ставки, прискорена амортизація основних засобів 3 групи), так і в прямому фінансуванні через механізм пільгових кредитів або трансфертів. Але слід зазначити, що такі видатки мають носити суто капітальний характер, що дозволить покращити фінансові показники галузі (оновлення матеріально-технічної та технології бази дозволить наростити обсяги виробництва і зменшити собівартість продукції, збільшивши прибуток) та уникнути зростання інфляції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежні бачення держави: монографія / Бюкенен Дж. М., Масграйв Р. А. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.

2. Лисько В. В. Реформування харчової промисловості України / В. В. Лиськов // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 7. – С. 7 – 9.

3. Орпаций М. К. Актуальні дослідження регіональних проблем розвитку харчової промисловості України / М. К. Орпаций // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 25 – 32.

4. Осипов П. В. Интегральный производственный потенциал пищевой промышленности / П. В. Осипов. – Одеса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2004. – 289 с.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

6. Сичевський М. П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України / М. П. Сичевський. – К.: Науковий світ, 2004. – 374 с.

7. Сайт Міністерства Аграрної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.kiev.ua

8. Фінансовий менеджмент: підручн. / Под редакцією А. М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2005. – 536 с.

9. Country responses to the food security crisis: Nature and preliminary implications of the policies pursued. – FAO, Rome, December 2008 // www.fao.org

УДК 338.43:635.1/8

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ЯК ПОХІДНА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

СКУПСЬКИЙ Р. М., ВОЛОСЮК М. В.

УДК 338.43:635.1/8

Скупський Р. М., Волосяк М. В. Конкурентоспроможність аграрного сектора економіки як похідна інноваційного розвитку

У публікації розглянуті теоретичні та методологічні положення щодо обґрунтування сутності конкурентних переваг і конкурентоспроможності національного АПК на засадах інноваційного розвитку. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення конкурентних можливостей аграрного сектора економіки з урахуванням сучасних тенденцій.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інновації, конкурентні переваги, конкурентоспроможність, аграрний сектор, агропромислове виробництво, інноваційний потенціал.

Рис.: 1. **Бібл.:** 15.

Скупський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Національний університет кораблебудування ім. Адмірала Макарова (пр. Героїв Сталінграда, 9, Миколаїв, 54025, Україна)

E-mail: skuruslan@gmail.com

Волосяк Марина Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Національний університет кораблебудування ім. Адмірала Макарова (пр. Героїв Сталінграда, 9, Миколаїв, 54025, Україна)

E-mail: relax@trion.mk.ua

УДК 338.43:635.1/8

Скупский Р. М., Волосяк М. В. Конкурентоспособность аграрного сектора экономики как производная инновационного развития

В публикации рассмотрены теоретические и методологические положения обоснования сущности конкурентных преимуществ и конкурентоспособности национального АПК в контексте инновационного развития. Разработаны практические рекомендации относительно усовершенствования конкурентных возможностей аграрного сектора экономики с учетом современных тенденций.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновации, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, аграрный сектор, агропромышленное производство, инновационный потенциал.

Рис.: 1. **Библ.:** 15.

Скупский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Национальный университет кораблестроения им. Адмирала Макарова (пр. Героев Сталинграда, 9, Николаев, 54025, Украина)

E-mail: skuruslan@gmail.com

Волосяк Марина Валериевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Национальный университет кораблестроения им. Адмирала Макарова (пр. Героев Сталинграда, 9, Николаев, 54025, Украина)

E-mail: relax@trion.mk.ua

UDC 338.43:635.1/8

Skupskiy R. N., Volosyuk M. V. Competitiveness of the Agricultural Sector as the Product of Innovative Development

In the publication the considered theoretical and methodological positions of the justification of essence of competitive advantages and competitiveness of national agrarian and industrial complex in a context of innovative development. Practical recommendations concerning improvement of competitive possibilities of agrarian sector of economy taking into account modern lines are developed.

Key words: innovative development, innovations, competitive advantages, competitiveness, agrarian sector, agro industrial production, innovative potential.

Fig.: 1. **Bibl.:** 15.

Skupskiy Ruslan N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Admiral Makarov National University of Shipbuilding (pr. Geroyiv Stalingrada, 9, Nikolaev, 54025, Ukraine)

E-mail: skuruslan@gmail.com

Volosyuk Marina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Admiral Makarov National University of Shipbuilding (pr. Geroyiv Stalingrada, 9, Nikolaev, 54025, Ukraine)

E-mail: relax@trion.mk.ua

2. Швидке відновлення дієздатності банківської системи, що відкриє доступ підприємств до кредитних ресурсів, необхідних для відновлення обсягів виробництва продукції.

3. Державна підтримка харчової промисловості. Вона має полягати як у інституційному забезпеченні розвитку галузі (наприклад, пільгові податкові ставки, прискорена амортизація основних засобів 3 групи), так і в прямому фінансуванні через механізм пільгових кредитів або трансфертів. Але слід зазначити, що такі видатки мають носити суто капітальний характер, що дозволить покращити фінансові показники галузі (оновлення матеріально-технічної та технології бази дозволить наростити обсяги виробництва і зменшити собівартість продукції, збільшивши прибуток) та уникнути зростання інфляції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежні бачення держави: монографія / Бюкенен Дж. М., Масграйв Р. А. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.

2. Лисько В. В. Реформування харчової промисловості України / В. В. Лиськов // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 7. – С. 7 – 9.

3. Орпаций М. К. Актуальні дослідження регіональних проблем розвитку харчової промисловості України / М. К. Орпаций // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 25 – 32.

4. Осипов П. В. Интегральный производственный потенциал пищевой промышленности / П. В. Осипов. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2004. – 289 с.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

6. Сичевський М. П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України / М. П. Сичевський. – К.: Науковий світ, 2004. – 374 с.

7. Сайт Міністерства Аграрної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.kiev.ua

8. Фінансовий менеджмент: підручн. / Под редакцією А. М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2005. – 536 с.

9. Country responses to the food security crisis: Nature and preliminary implications of the policies pursued. – FAO, Rome, December 2008 // www.fao.org

УДК 338.43:635.1/8

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ЯК ПОХІДНА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

СКУПСЬКИЙ Р. М., ВОЛОСЮК М. В.

УДК 338.43:635.1/8

Скупський Р. М., Волосяк М. В. Конкурентоспроможність аграрного сектора економіки як похідна інноваційного розвитку

У публікації розглянуті теоретичні та методологічні положення щодо обґрунтування сутності конкурентних переваг і конкурентоспроможності національного АПК на засадах інноваційного розвитку. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення конкурентних можливостей аграрного сектора економіки з урахуванням сучасних тенденцій.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інновації, конкурентні переваги, конкурентоспроможність, аграрний сектор, агропромислове виробництво, інноваційний потенціал.

Рис.: 1. **Бібл.:** 15.

Скупський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Національний університет кораблебудування ім. Адмірала Макарова (пр. Героїв Сталінграда, 9, Миколаїв, 54025, Україна)

E-mail: skuruslan@gmail.com

Волосяк Марина Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Національний університет кораблебудування ім. Адмірала Макарова (пр. Героїв Сталінграда, 9, Миколаїв, 54025, Україна)

E-mail: relax@trion.mk.ua

УДК 338.43:635.1/8

Скупский Р. М., Волосяк М. В. Конкурентоспособность аграрного сектора экономики как производная инновационного развития

В публикации рассмотрены теоретические и методологические положения обоснования сущности конкурентных преимуществ и конкурентоспособности национального АПК в контексте инновационного развития. Разработаны практические рекомендации относительно усовершенствования конкурентных возможностей аграрного сектора экономики с учетом современных тенденций.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновации, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, аграрный сектор, агропромышленное производство, инновационный потенциал.

Рис.: 1. **Библ.:** 15.

Скупский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Национальный университет кораблестроения им. Адмирала Макарова (пр. Героев Сталинграда, 9, Николаев, 54025, Украина)

E-mail: skuruslan@gmail.com

Волосяк Марина Валериевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Национальный университет кораблестроения им. Адмирала Макарова (пр. Героев Сталинграда, 9, Николаев, 54025, Украина)

E-mail: relax@trion.mk.ua

UDC 338.43:635.1/8

Skupskiy R. N., Volosyuk M. V. Competitiveness of the Agricultural Sector as the Product of Innovative Development

In the publication the considered theoretical and methodological positions of the justification of essence of competitive advantages and competitiveness of national agrarian and industrial complex in a context of innovative development. Practical recommendations concerning improvement of competitive possibilities of agrarian sector of economy taking into account modern lines are developed.

Key words: innovative development, innovations, competitive advantages, competitiveness, agrarian sector, agro industrial production, innovative potential.

Fig.: 1. **Bibl.:** 15.

Skupskiy Ruslan N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Admiral Makarov National University of Shipbuilding (pr. Geroyiv Stalingrada, 9, Nikolaev, 54025, Ukraine)

E-mail: skuruslan@gmail.com

Volosyuk Marina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Admiral Makarov National University of Shipbuilding (pr. Geroyiv Stalingrada, 9, Nikolaev, 54025, Ukraine)

E-mail: relax@trion.mk.ua

Сучасні процеси глобалізації суспільного виробництва в агропродовольчій сфері вимагають від держави якомога активнішого входження у світовий економічний простір, базисом якого виступає формування конкурентного ринкового середовища. Конкуренція розкриває потенціал суб'єктів аграрного ринку й виконує важливу функцію постійного рушія розвитку агропромислового виробництва.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про неможливість стабільного функціонування конкурентного середовища без активного втручання держави, яка за допомогою різних інструментів регулює всі економічні, політичні та суспільні процеси, що відбуваються на її території. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 № 2982-IV пріоритетною метою державної аграрної політики є «перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави» [2]. А тому проблема підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора є необхідною передумовою сталого розвитку економіки України.

Успіх формування конкурентного ринкового середовища залежить від багатьох факторів, серед яких особливу роль відіграє активізація інноваційної діяльності, тобто впровадження науково-технічних, соціально-економічних та управлінських нововведень. Означене актуалізується загостренням міжнародної конкурентної боротьби за ринок збуту агропромислової продукції та у зв'язку зі вступом України до СОТ.

Теоретичні та практичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та формування його конкурентоспроможності в цілому знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких А. Г. Бабенко, М. Бутко, С. А. Володін, С. М. Ілляшенко, С. М. Кваша, О. В. Крисальний, М. Й. Малік, С. О. Осадчий, П. Т. Саблук, В. Г. Чабан, І. І. Червен, О. О. Школьний та інші. Однак проблеми інноваційного розвитку агропродовольчої сфери потребують подальшого дослідження. На наш погляд, потрібно звернути увагу на інноваційний потенціал як елемент забезпечення конкурентоспроможності та конкурентних переваг національного АПК на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Традиційно під конкурентоспроможністю розуміють можливість суб'єкта господарювання діяти в умовах ринкових відносин і отримувати при цьому стабільний прибуток, достатній для мотивації працівників, підвищення якості продукції та науково-технічного вдосконалення виробництва.

Досліджуючи конкурентоспроможність, Р. А. Фатхутдінов визначив її як властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку. Конкурентоспроможність визначає здатність витримувати конкуренцію у порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку [12]. Піддубна А. І. розглядає конкурентоспроможність як потенційну або реалізовану здатність економічного суб'єкта до функціонування у зовнішньому середовищі, яка ґрунтується на конкурентних перевагах і відображає його позицію відносно конкурентів [8].

Інноваційна спроможність та технологічна готовність є невід'ємними складовими конкурентоспроможності національної економіки, яка визначається як набір інституцій, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності економіки. Україна представлена у декількох доповідях та індексах, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн і здійснюють їх рейтингування. Серед них Глобальний індекс конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму у Давосі, Індекс економіки знань Інституту Світового банку та Загальний інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (ЗІІ), що оцінюється компанією Euro INNO за підтримки Єврокомісії.

Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) є на сьогодні найбільш комплексним вимірювачем конкурентоспроможності країн, що узагальнює експертні оцінки більш ніж 1300 незалежних експертів з різних країн і сфер діяльності та дані офіційної статистики країн. ГІК формується на основі розрахунку 12 підіндексів, згрупованих у три групи залежно від домінування факторів розвитку країн: базові умови розвитку, факторикатализатори або підвищувачі ефективності та фактори інновацій та розвитку.

За даними останнього звіту Всесвітнього економічного Форуму про глобальну конкурентоспроможність 2010 – 2011 рр., Україна посіла лише 89-е місце серед 133 країн (рис. 1). Рейтинг України за підіндексом «інновації» у 2010 – 2011 рр. знизився до 63-го місця проти 62-го у 2009 – 2010 рр. На зниження цього рейтингу вплинуло погіршення його складових, зокрема: інноваційна спроможність (37-е місце проти 32-го), якість науково-дослідних інститутів (68-е місце проти 56-го), взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розвитку (72-е місце проти 64-го), державні закупівлі новітніх технологій і продукції (112-е місце проти 85-го).

З огляду на світовий досвід, конкуренції властиві такі етапи розвитку: 1-й – конкурентні переваги забезпечуються за рахунок значного надлишку базових ресурсів (природних, некваліфікованої й напівкваліфікованої робочої сили та ін.); 2-й – конкурентні переваги забезпечуються за рахунок значних інвестицій; 3-й – головну роль у конкуренції відіграють інновації.

Нині в розвинених країнах конкуренція вже давно увійшла в інноваційний етап розвитку в усіх галузях, у тому числі й аграрному секторі. Безперечно, в аграрному секторі велике значення мають базові ресурси (земля, природно-кліматичні умови і т. д.). Але конкурентні переваги, побудовані тільки на базових факторах, нестійкі. Тому в аграрному секторі розвинені країни використовують, перш за все, інновації, тоді як Україна вже декілька років з перемінним успіхом переходить від стадії розвитку, керованої базовими факторами (дешева сировина та некваліфікована робоча сила) до стадії, керованої ефективністю (ефективність ринків та інституцій, захищеність власності тощо).

Характерною ознакою сучасного аграрного сектора є згортання інноваційних процесів і слабка сприйнятливості до науково-технічних досягнень. Внаслідок не

виваженої стратегії реорганізації сільськогосподарського виробництва в державі по суті немає цивілізованого агропродовольчого ринку, відсутні основні конкурентні рушії, зокрема: входження на ринок нових учасників; поява субститутів; ринкова влада покупців і постачальників; суперництво між діючими конкурентами тощо [11].

ку продукції без істотного збільшення витрат основних ресурсів.

Вітчизняні фахівці розглядають конкурентні переваги як сукупність відносин, що є предметом регулювання за допомогою комплексу правових норм [1; 13]. На думку М. Портера, конкурентні переваги проявля-

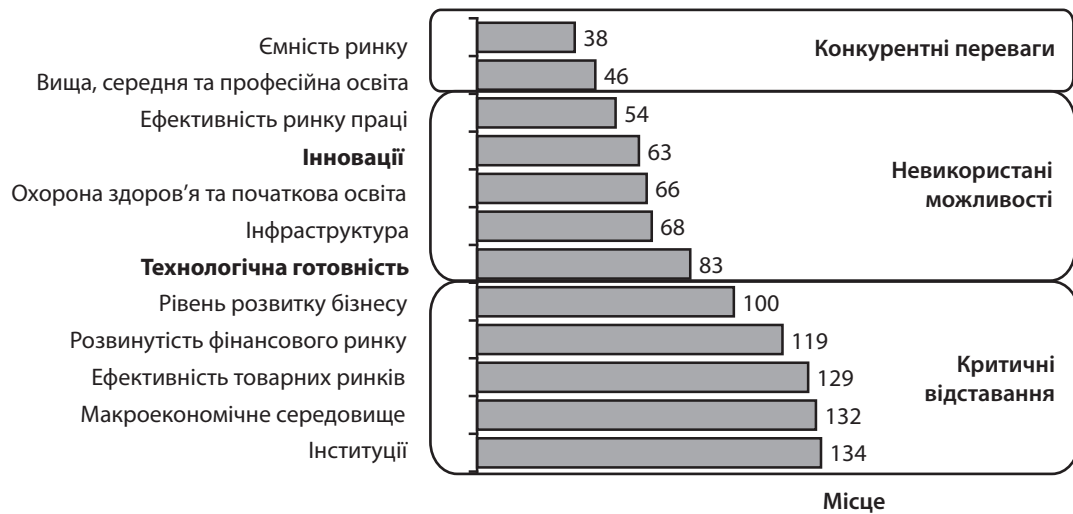

Рис. 1. Рейтинги України за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності у 2010 – 2011 рр.

Ключем до підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора є інтенсифікація інноваційної активності аграрних підприємств. За допомогою інновацій більшість країн не тільки долають спад в економіці, але й забезпечують її структурну перебудову і насичують ринок різноманітною конкурентоспроможною продукцією. Створення, впровадження і широке розповсюдження нових товарів, послуг, технологічних процесів стають ключовими факторами росту, обсягів виробництва, зайнятості, інвестицій, зовнішньоторговельного обороту, поліпшення якості продукції, економії трудових і матеріальних витрат, удосконалення організації виробництва й підвищення його ефективності.

Водночас, як слушно зауважує С. Ілляшенко, практика свідчить, інноваційна діяльність може бути успішною за умови узгодженості ринкового потенціалу як здатності сприймати інновації конкретного типу та інноваційного потенціалу як можливості втілення досягнень науки й техніки в конкретні товари, здатні задовольняти споживчий попит. Отже, одним із найважливіших показників, що характеризують економічний розвиток підприємства, є достатній рівень його інноваційного потенціалу, що пояснюється такими основними причинами:

- ✦ *по-перше*, виробнича функція змінюється в результаті загальної зміни розмірів капіталу, що використовують у виробництві продукції за рахунок збільшення розмірів основних засобів, що мають більшу наукоємність і пов'язану з нею велику капіталоємність;
- ✦ *по-друге*, виробнича функція змінюється в результаті впровадження нових технологій, матеріалів, видів продукції, що випускається, які дають можливість збільшити розміри випус-

ються або в більш низьких, ніж у конкурента витратах, або в спроможності вимірювати й контролювати додаткову вартість, яка перевищує додаткові витрати від диференціації [10].

Конкурентні переваги є концентрованим проявом переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш висока рентабельність, ринкова частка, обсяг, продаж) [5].

Досягнення конкурентних переваг забезпечується в результаті систематичного моніторингу спрямованості впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на конкурентоспроможність підприємства. Конкурентні переваги підприємства за джерелами їх виникнення можна поділити на внутрішні й зовнішні. Внутрішні — це характеристики внутрішніх аспектів діяльності підприємства (рівень затрат, продуктивність праці, організація процесів, система менеджменту тощо), які перевищують аналогічні характеристики пріоритетних конкурентів.

Зовнішні конкурентні переваги – це ті, які базуються на спроможності підприємства створити більш значимі цінності для споживачів його продукції, що створює можливості більш повного задоволення їхніх потреб, зменшення витрат чи підвищення ефективності їх діяльності. Зрозуміло, що базисом загальної конкурентної переваги підприємства є переваги внутрішні, однак це всього лише потенціал досягнення підприємства своїх конкурентних позицій.

Саме зовнішні конкурентні переваги, з одного боку, орієнтують підприємство на розвиток та використання тих чи інших внутрішніх переваг, а з другого – забезпечують йому стійкі конкурентні позиції, оскільки орієнтують на цілеспрямоване задоволення потреб конкретної групи споживачів.

Так, на думку В. В. Писаренка та В. І. Даниленка [9], Україна має кілька основних конкурентних переваг щодо розвитку експорту аграрної продукції: сприятливі агрокліматичні умови, багаті сільськогосподарські ресурси, відкриття нових ринків країн – членів СОТ для вітчизняних виробників і прискорення процесу надходження інвестицій, збільшення доступу на український ринок постачальників матеріально-технічних ресурсів тощо.

Проте існують певні перешкоди, які обмежують вихід української сільськогосподарської продукції, зокрема овочевої, на зовнішні ринки: неузгодженість стандартів якості продукції, які існують в Україні, з міжнародними стандартами; відсутність якісної тари та збільшення витрат на транспортування; недосконалість механізму повернення ПДВ; відсутність системи забезпечення сировиною та висока залежність від кліматичного фактора; відсутність оптової ринкової інфраструктури, яка б сприяла створенню й розширенню експортних ринків.

Погоджуючись із О. О. Школьнім щодо трактування конкурентоспроможності аграрних підприємств як здатності останніх підтримувати та розширювати ринкову частку на національному та міжнародному ринках, за рахунок застосування інноваційного менеджменту, ефективного використання наявних ресурсів, масштабів виробництва, а також його диверсифікації [15], І. І. Червен виділяє основні фактори впливу на конкурентоспроможність суб'єкта агропромислового виробництва, до переліку яких відносить робочі процеси, менеджмент якості, стратегію підприємств, закупівельні ціни, диспаритет цін тощо [1].

Серед даних факторів потужний вплив на конкурентоспроможність підприємств АПК має державна економічна політика держави, складовими якої є: 1) амортизаційна політика (як механізм нагромадження капіталу для розширення та оновлення виробництва); 2) інвестиційна (через регулювання капіталовкладень на структурну перебудову, технічне оновлення та модернізацію); 3) науково-технічна та інноваційна політики; 4) фіскальна (як механізм оподаткування підприємств, через реалізацію соціальної та регулюючої функцій); 5) зовнішньоекономічна (цілями якої є реалізація конкурентних переваг країни на зовнішньому ринку, підвищення конкурентоспроможності економіки на основі структурної перебудови та модернізації виробництва, розширення експортного потенціалу країни); 6) цінова політика (через механізм ціноутворення). З огляду на останню складову державного стимулювання розвитку агропромислового виробництва, зокрема в рослинництві, варто здійснювати регулювання цін та ціноутворення з використанням принципів економічного обґрунтування та раціонального співвідношення закупівельних цін на різні види сільськогосподарської продукції тощо [6].

Україна, за деякими оцінками експертів, може забезпечити потреби населення у продуктах харчування, задіявши не більше 20% потенціалу аграрного сектора, за іншими – за відповідного наукового та ресурсного потенціалу – здатна виробляти продовольства на 145 –

150 млн осіб [7]. Вищезазначене доводить, що аграрний сектор національної економіки потенційно конкурентоспроможний. Однак використання цього потенціалу залишається неефективним.

А тому ми погоджуємося з В. Г. Чабан у контексті того, що для збільшення конкурентних можливостей українського агропромислового виробництва необхідно: 1) розробити програму створення галузевих зон із виробництва найперспективніших видів продукції, яка має конкурентні переваги на світовому ринку; 2) використовувати стратегічні технології й нові форми господарювання (агропромислові кластери, застосування інноваційного маркетингу й менеджменту тощо); 3) створити сучасну інфраструктуру продовольчої ринку; 4) подолати низький рівень комерціалізації результатів наукових досліджень, невдалу інтеграцію науки й виробництва [14]; 5) поліпшувати якість виробленої агропродовольчої продукції та процес упровадження міжнародних стандартів якості (ISO та HACCP); 6) налагодити вітчизняне виробництво вітчизняної сільськогосподарської техніки для вирощування комплексу сільськогосподарських культур; 7) розширювати обсяги зберігання та переробки агропродовольчої продукції безпосередньо на місцях її вирощування; 8) розвивати ринкову й соціальну інфраструктуру в сільській місцевості, використовуючи дієві стратегії розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведений науковий пошук дає можливість стверджувати, що реалізація стратегії зростання конкурентоспроможності агропромислової продукції має здійснюватися на основі: 1) інтенсифікації інноваційної активності аграрних підприємств; 2) урахування динаміки ринкового попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках; 3) створення галузей, які спеціалізуються на виробництві одного або декількох видів продукції; 4) концентрації ресурсів у районах, які мають найсприятливіші умови для розв'язання стратегічних завдань.

Для підтримання певного рівня інноваційності підприємства потрібне постійне зростання ресурсного потенціалу, і як складової – інноваційного потенціалу, причому його розміри мають бути відповідними для забезпечення економічного зростання соціально-економічної системи. У зв'язку з цим виникає необхідність розгортання національної інноваційної системи, впровадження механізму надійного забезпечення аграрного сектора науковими розробками й новітніми технологіями. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання в регіональному АПК / ред. І. І. Червена, Л. А. Євчук. – Миколаїв : МДАУ, 2005. – 440 с.
2. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р» 18.10.2005 № 2982-IV.
3. Інноваційна спроможність та технологічна готовність української економіки у міжнародних порівняннях [Електронний ресурс]: за даними УкрІНТЕІ / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. – Режим доступу: http://www.uinpei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=432

4. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло та ін.; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К.: Знання України, 2005. – 388 с.

5. Кундеус О. М. Формування конкурентних переваг суб'єктів аграрної економіки під впливом інноваційних кластерів / О. М. Кундеус // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 3 – 9.

6. Мацибора В. І. Економіка підприємства: [навч. посіб.] / В. І. Мацибора, В. К. Збарський, Т. В. Мацибора. – К.: Каравела, 2008. – 312 с.

7. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

8. Піддубна А. І. Розвиток управління міжнародною конкуренцією підприємства на основі системного та стратегічного підходів: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01/ Анна Іванівна Піддубна. – Харківський національний економічний університет. – Х., 2006. – 20 с.

9. Писаренко В. В. Розвиток експорту плодоовочевої консервної продукції з України / В. В. Писаренко, В. І. Даниленко // Економіка АПК. – № 12. – С. 118 – 121.

10. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Е. Портер; пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 390 с.

11. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: Монографія / За заг. ред. д-ра економ. наук, проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 582 с.

12. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 640 с.

13. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: учеб. пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Эксмо, 2004. – 544 с.

14. Чабан В. Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора / В. Г. Чабан // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 68 – 72.

15. Школьнік О. О. Формування механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з екон. та управління підприємствами: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / О. О. Школьнік. – Миколаїв, 2008. – 40 с.

УДК 338.439

ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕРОБКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЧАСОВНИКОВА Ю. С., ОСТАПЕНКО І. І.

УДК 338.439

Часовникова Ю. С., Остапенко І. І. Проблеми документування процесу переробки на підприємствах харчової промисловості

Розглянуто сучасний стан переробних підприємств у харчовій промисловості України. Охарактеризовано основні проблеми, що виникають при документуванні операцій з переробки. Запропоновано вдосконалення документального оформлення переробної діяльності.

Ключові слова: процес переробки, давальницька сировина, документування, харчова промисловість.

Табл.: 1. **Бібл.:** 4.

Часовникова Юлія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: juli_vip@mail.ru

Остапенко Ірина Іванівна – магістрант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ostapenko_irisha@mail.ru

УДК 338.439

UDC 338.439

Часовникова Ю. С., Остапенко И. И. Проблемы документирования процесса переработки на предприятиях пищевой промышленности

Chasovnikova Y. S., Ostapenko I. I. Documentation Problems of Processing in Food Industry

Рассмотрено современное положение перерабатывающих предприятий в пищевой промышленности Украины. Охарактеризованы основные проблемы, которые возникают при документировании операций по переработке. Предложено усовершенствование документального оформления перерабатывающей деятельности.

The current position of the processing enterprises in the food industry of Ukraine is discussed. It is described the main problems in documenting processing operations. The improved documentation of processing activities is proposed.

Ключевые слова: процесс переработки, давальческое сырье, документирования, пищевая промышленность.

Key words: processing, tolling, documentation, food industry

Табл.: 1. **Библ.:** 4.

Табл.: 1. **Библ.:** 4.

Часовникова Юлія Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: juli_vip@mail.ru

Остапенко Ирина Ивановна – магистрант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: ostapenko_irisha@mail.ru

Chasovnikova Yuliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: juli_vip@mail.ru

Ostapenko Irina I. – Graduate Student, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ostapenko_irisha@mail.ru

4. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло та ін.; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К.: Знання України, 2005. – 388 с.

5. Кундеус О. М. Формування конкурентних переваг суб'єктів аграрної економіки під впливом інноваційних кластерів / О. М. Кундеус // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 3 – 9.

6. Мацибора В. І. Економіка підприємства: [навч. посіб.] / В. І. Мацибора, В. К. Збарський, Т. В. Мацибора. – К.: Каравела, 2008. – 312 с.

7. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

8. Піддубна А. І. Розвиток управління міжнародною конкуренцією підприємства на основі системного та стратегічного підходів: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01/ Анна Іванівна Піддубна. – Харківський національний економічний університет. – Х., 2006. – 20 с.

9. Писаренко В. В. Розвиток експорту плодоовочевої консервної продукції з України / В. В. Писаренко, В. І. Даниленко // Економіка АПК. – № 12. – С. 118 – 121.

10. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Е. Портер; пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 390 с.

11. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: Монографія / За заг. ред. д-ра економ. наук, проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 582 с.

12. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 640 с.

13. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: учеб. пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Эксмо, 2004. – 544 с.

14. Чабан В. Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора / В. Г. Чабан // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 68 – 72.

15. Школьний О. О. Формування механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з екон. та управління підприємствами: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / О. О. Школьний. – Миколаїв, 2008. – 40 с.

УДК 338.439

ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕРОБКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЧАСОВНИКОВА Ю. С., ОСТАПЕНКО І. І.

УДК 338.439

Часовникова Ю. С., Остапенко І. І. Проблеми документування процесу переробки на підприємствах харчової промисловості

Розглянуто сучасний стан переробних підприємств у харчовій промисловості України. Охарактеризовано основні проблеми, що виникають при документуванні операцій з переробки. Запропоновано вдосконалення документального оформлення переробної діяльності.

Ключові слова: процес переробки, давальницька сировина, документування, харчова промисловість.

Табл.: 1. **Бібл.:** 4.

Часовникова Юлія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: juli_vip@mail.ru

Остапенко Ірина Іванівна – магістрант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ostapenko_irisha@mail.ru

УДК 338.439

UDC 338.439

Часовникова Ю. С., Остапенко И. И. Проблемы документирования процесса переработки на предприятиях пищевой промышленности

Рассмотрено современное положение перерабатывающих предприятий в пищевой промышленности Украины. Охарактеризованы основные проблемы, которые возникают при документировании операций по переработке. Предложено усовершенствование документального оформления перерабатывающей деятельности.

Ключевые слова: процесс переработки, давальческое сырье, документирования, пищевая промышленность.

Табл.: 1. **Библ.:** 4.

Часовникова Юлия Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: juli_vip@mail.ru

Остапенко Ирина Ивановна – магистрант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: ostapenko_irisha@mail.ru

Chasovnikova Y. S., Ostapenko I. I. Documentation Problems of Processing in Food Industry

The current position of the processing enterprises in the food industry of Ukraine is discussed. It is described the main problems in documenting processing operations. The improved documentation of processing activities is proposed.

Key words: processing, tolling, documentation, food industry

Tabl.: 1. **Bibl.:** 4.

Chasovnikova Yuliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: juli_vip@mail.ru

Ostapenko Irina I. – Graduate Student, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ostapenko_irisha@mail.ru

На початку 90-х в Україні стають поширеними операції, що основані на переробці сировини в експортно-орієнтованих галузях економіки. З часом ці відносини поширюються і на відносини між резидентами країни охоплюючи різні галузі. Причина досить проста – недостача оборотних коштів та дефіцит сировини. Такий вид операцій, з одного боку, дозволяє українським підприємствам більш повно використовувати виробничі потужності, надавати роботу не завантаженому персоналу, з іншого – підвищити конкурентоспроможність продукції на основі використання брендів провідних підприємств, освоїти сучасну технологію і організацію виробництва, що відповідає вимогам міжнародних стандартів.

Харчова промисловість України є однією з найважливіших галузей, оскільки підприємства саме цієї галузі формують продовольчу безпеку країни. Вона виконує важливі завдання соціально-економічної політики, першочерговим з яких виступає підтримка життєдіяльності суспільства. Для підтримання стабільного функціонування необхідне постійне оновлення технічної та технологічної сторін процесу, розширення асортименту продуктів харчування, вдосконалення їх якості та відповідності міжнародним стандартам. Досить важливим є дослідження документального забезпечення обліку діяльності в цій галузі, адже здебільшого нею займаються новостворені переробні підприємства.

Серед вагомих наукових досліджень вітчизняних науковців з питань удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку операцій по переробці сировини слід відзначити праці Ф. Ф. Бутинця, О. О. Гончаренко, В. О. Іваненко, Є. Калюги, О. Р. Кіляр, Н. О. Козіцької, Ю. А. Кузьмінського, Л. С. Стецюка, Н. В. Михайлицької, І. Прибеги, Т. В. Якимчук та ін. Проте досі залишилися нез'ясованими питання документального забезпечення переробної діяльності, що б враховувало особливості процесу виготовлення та реалізації продукції, виготовленої на давальницьких умовах.

Наша країна володіє значним ресурсним потенціалом для розвитку харчової промисловості і тривалий час забезпечувала продуктами харчування європейські країни. Але через незадовільний стан сільського господарства на сьогодні не всі підприємства харчової промисловості здатні самостійно забезпечити себе власною сировиною. Виходом з такої непростой ситуації стала міжнародна практика інших вітчизняних підприємств, що працювали з давальницькою сировиною із за кордону. Тому з часом дедалі поширенішими стають операції з переробки сировини між вітчизняними суб'єктами господарювання, таким чином відбувається перекаліфікація виробничих підприємств на переробні підприємства. Оскільки даний вид діяльності достатньо новий для нашої країни, то в процесі діяльності переробних підприємств виникає достатньо труднощів. Здебільшого ці труднощі стосуються документального оформлення бухгалтерського обліку.

Мета статті – удосконалення існуючого порядку документального оформлення операцій з переробки давальницької сировини для забезпечення зацікавлених користувачів оперативною та достовірною інформацією

щодо руху давальницької сировини та результатів її переробки.

Завдання:

- ✦ дослідити процес документального оформлення переробки давальницької сировини;
- ✦ виявити недоліки в досліджуваній сфері;
- ✦ запропонувати вдосконалення щодо документування руху давальницької сировини та отриманої з неї продукції.

Об'єктом дослідження є процес документального оформлення переробної діяльності підприємств з давальницької сировини в харчовій галузі України.

Предметом дослідження є дослідження документування діяльності приватної фірми «Харківагросоюз», що займається переробкою давальницької сировини від резидентів.

Харчова промисловість виступає стратегічно важливою галуззю національного господарства країни. Вона є складовою агропромислового комплексу і об'єднує м'ясну, молочну, рибну та харчову. До складу харчової промисловості входять цукрова, олійно-жирова, тютюнова, хлібопекарська та інші підгалузі. Тому особливість даної галузі в тому, що її сировиною можуть бути лише продукти рослинного та тваринного походження, тобто передусім продукти сільського господарства.

Найбільш перспективною з підгалузей харчової промисловості є олійна, адже саме її продукція користується зростаючим попитом на внутрішньому та світовому ринках, що зумовлено двома основними факторами:

- ✦ всебільшою переорієнтацією у структурі харчування людей на олії і жири рослинного походження через їх фізіологічні переваги і доступніші ціни порівняно з тваринними жирами;
- ✦ динамічним зростанням у всьому світі виробництва біодизельного пального на основі рослинних олій на тлі прогресуючого зростання цін на мінеральні енергоресурси та зменшення їх природних запасів.

Яскравим представником даної галузі є приватна фірма «Харківагросоюз», основною діяльністю якої є переробка давальницької сировини. Дана фірма працює на ринку майже понад 10 років і займається переробкою соняшникового насіння для отримання соняшникової олії високої якості. Однією з головних проблем фірми, як і багатьох інших, стало правильне документальне оформлення процесу переробки та отриманої продукції.

Для оформлення операцій з переробки сировини чинним законодавством не передбачено спеціальних первинних документів. Тому даний процес здійснюється на основі затверджених типових форм первинних документів: товарно-транспортних накладних, довіреностей, актів приймання матеріалів, а також таких загальноприйнятих документів (в яких передбачено обов'язкові реквізити), як накладні, рахунки тощо. Проте досліджувані операції не є реалізацією сировини чи готової продукції і не підлягають оподаткуванню. Відповідно грамотне оформлення передачі давальницької сировини та отримання результатів її переробки має досить важливе значення [2, с. 78].

Весь процес переробки на підприємстві повинен оформлятися первинними документами, оскільки документування забезпечує доказовість фактів господарського життя підприємства шляхом їх фіксації на матеріальному носії – документі, який несе інформацію про деталі здійснених господарських операцій.

На сьогоднішній день не затверджено форм первинних документів щодо руху давальницької сировини в процесі її переробки. Тому документування руху такої сировини та результатів її переробки у виконавця здійснюється на основі типових форм первинної документації, які використовуються для власної сировини та готової продукції. Проте, вважаємо, що застосування загальноприйнятих форм первинних документів для фіксування руху давальницької сировини та результатів її переробки є недоцільним і трудомістким процесом ведення облікової документації. Зокрема, враховуючи специфіку виробництва на давальницьких умовах, підприємство-переробник не калькулює вартості виготовленої продукції (відповідно, не може відображати таку вартість у первинних документах, що засвідчують рух виготовленої продукції з цеху до складу, а також її відвантаження замовникові), а також не враховує вартість давальницької сировини при формуванні собівартості виконаних робіт з її переробки. Тобто документи, які засвідчують рух давальницької сировини в процесі її переробки не можуть враховуватися при формуванні собівартості виконаних робіт і не засвідчують рух засобів, що знаходяться на балансі підприємства, зате є підставою для відображення такої сировини на рахунках позабалансового обліку [2, с. 79].

Надходження сировини оформляється Актом приймання-передачі давальницької сировини. Він містить погоджену замовником і переробником інформацію щодо найменування і кількості переданої і отриманої давальницької сировини; кількості та вартості прийнятої за якістю давальницької сировини, придатної для переробки.

Оскільки підприємство, на якому здійснюється переробка, є малим підприємством, то бухгалтерією було прийнято рішення не розробляти документи, що відображали б внутрішнє переміщення сировини. До акту додаються документи, що підтверджують якість переданої сировини: сертифікати якості; висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

Закінчення процесу переробки оформляється Актом приймання-передачі продуктів переробки давальницької сировини. Даний Акт складається на кожен вид асортименту продукції в двох екземплярах – один залишається у виконавця, а інший віддається замовнику. У ньому відображається інформація про кількість переробленої сировини, що була отримана від замовника, кількість отриманої продукції, перераховано матеріали, що були використанні при пакуванні, а також вартість виконаних робіт. Таким чином, замовник з одного замовлення може отримати до 10 таких актів. На думку авторів, оформлення такої кількості документів займає досить багато часу та не є достатньо наглядним. Виходячи із специфіки діяльності підприємства, що займається переробкою соняшникового насіння на соняшникову олію та фасує її в ПЕТ-пляшки різної ємкості, запропоновано додати до Акту приймання-передачі продуктів переробки давальницької сировини Звіт переробника про використання давальницької сировини (табл. 1).

Таблиця 1

Звіт переробника (ПФ «Харківагросоюз») про використання давальницької сировини

Найменування сировини, матеріалів і тари	Залишок на початок місяця	Надійшло за місяць	Витрачено на розфасовку виготовленої олії по пляшкам різної номінальної місткості, шт.										Витрачено за місяць	Залишок на кінець місяця	
			0,5 л		0,75 л		0,92 л		1,0 л		5,0 л				
			нераф.	раф.	нераф.	раф.	нераф.	раф.	нераф.	раф.	нераф.	раф.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	14	15	16	17	
Насіння соняшника, кг															
Олії, кг:															
1. нерафінована															
2. рафінована															
Вартість переробки, грн															
Разом															
Тара і тарні матеріали:															
Плівка, кг															
Гофроящик, шт.:															
1. гофроящик 0,5 л															
2. гофроящик 0,75 л															
3. гофроящик 0,92 л															
4. гофроящик 1 л															

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
5. гофроящик 5,0 л														
Етикетка, шт.:														
1. етикетка 0,5 л, нераф.														
2. етикетка 0,5 л, раф.														
3. етикетка 0,75 л, нераф.														
4. етикетка 0,75 л, раф.														
5. етикетка 0,92 л, нераф.														
6. етикетка 0,92 л, раф.														
7. етикетка 1,0 л, нераф.														
8. етикетка 1,0 л, раф.														
9. етикетка 5 л нераф.														
10. етикетка 5 л раф.														
Пробка, шт.														
ПЕТ-пляшка, шт.														
Вартість фасовки, грн														

М. П. _____
(посада) (підпис) (П. І. Б.)

Цей звіт більш повно та наочно об'єднує в собі інформацію про отриману сировину та отриману продукцію від переробки. Також використовувати даний звіт при формуванні собівартості продукції буде зручніше, ніж всі Акти прийомки-передачі продукції.

Він забезпечить наявність оперативних і достовірних даних про рух давальницької сировини під час процесу її переробки.

ВИСНОВКИ

Документування процесу переробки давальницької сировини повинно здійснюватись відокремлено від аналогічної власної сировини та продукції, якщо така мається на підприємстві. Тому кожне підприємство, що займається такою специфічною діяльністю, для достовірного відображення в бухгалтерському обліку замовника і виконавця операцій з переробки розробляє пакет первинної документації щодо відвантаження (оприбуткування) давальницької сировини, переробки; задачі (приймання) виконаних робіт. Використання розроблених форм первинних документів, які враховують всі особливості даних процесів, забезпечує правомірне відображення таких операцій на рахунках бухгалтерського обліку, полегшує розрахунок собівартості отриманої продукції, а також сприяє здійсненню контролю за рівнем витрачання давальницької сировини, обсягом додаткових витрат, понесених на її переробку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Балджи М. Д. Стратегічні напрямки впровадження інновацій на підприємствах харчової промисловості / М. Д. Балджи, В. С. Музика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpchdtu/2009_24/articles/25_baldju_myzuka.pdf

2. Іваненко В. О. Документування операцій з руху давальницької сировини та результатів її переробки / В. О. Іваненко // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1(59). – С. 77 – 80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2012_1_1/18.pdf

3. Малишкова С. Переробка сільськогосподарської продукції на стороні: облік і оподаткування / С. Малишкова // Баланс-Агро. – 2012. – № 7(139). – С. 22 – 24.

4. Тибінь А. М. Вихідні умови і перспективи розвитку харчової промисловості України / А. М. Тибінь, І. І. Смачило [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/venu/2010_1/24.pdf

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

НАЗАРОВА Л. В.

УДК 334.73:339.5

Назарова Л. В. Необхідність розвитку інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств

Статтю присвячено дослідженням необхідності розвитку інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Розглянуто роль біржової торгівлі. Досліджено можливості створення оптових ринків.

Ключові слова: інфраструктура, зовнішньоекономічна діяльність, аграрні підприємства, біржа, оптовий ринок.

Табл.: 1. Бібл.: 6.

Назарова Людмила Володимирівна – кандидат економічних наук, докторант, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 334.73:339.5

Назарова Л. В. Необходимость развития инфраструктурного обеспечения внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий

Статья посвящена исследованию необходимости развития инфраструктурного обеспечения внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий. Рассмотрена роль биржевой торговли. Исследованы возможности создания оптовых рынков.

Ключевые слова: инфраструктура, внешнеэкономическая деятельность, аграрные предприятия, биржа, оптовый рынок.

Табл.: 1. Библ.: 6.

Назарова Людмила Владимировна – кандидат экономических наук, докторант, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 334.73:339.5

Nazarova L. V. The Necessity Infrastructure Development of External Economic Activity of Agricultural Enterprises

The article is devoted to researching necessary to develop the infrastructure of foreign trade of agricultural enterprises. The role of stock trading is discussed. The possibilities of wholesale markets is investigated.

Key words: infrastructure, foreign trade, agricultural enterprise, exchange, wholesale market

Tabl.: 1. Bibl.: 6.

Nazarova Lyudmila V. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Умовою подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності товаровиробників є формування інфраструктури ринку шляхом організації біржової торгівлі, створення резервних фондів необхідних обсягів, здійснення відповідної державної цінової політики. Перелічене дасть змогу задіяти альтернативний канал збуту отриманої сільськогосподарськими товаровиробниками продукції – зовнішній ринок, що дозволить їм привести граничні витрати до максимальної продуктивності виробництва й одержати найвищу віддачу від вкладеного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що дослідження ролі інфраструктури потребує комплексного підходу, який передбачає вибір відповідних факторів зміцнення міжнародної торговельної діяльності, розробки методик аналізу та створення дієвої системи інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності України відповідно до сучасних світових тенденцій. Істотний вклад у розробку проблеми інфраструктурного забезпечення зробили такі зарубіжні та українські вчені: А. О. Хіршман [1], П. Розенштейн-Родан [2], В. П. Красовський [3], В. Н. Ліфітц [4], І. Ф. Чернявський, П. Ю. Беленький та інші. Сучасні погляди на зазначені проблеми та рекомендації щодо їх розв'язання викладено в працях Л. А. Ібрагімова, С. В. Мочерного, С. А. Юрченка. Це визначило актуальність дослідження, спрямованого на аналіз ролі інфраструктурного забезпечення

зовнішньоекономічної діяльності із сільськогосподарською продукцією.

Метою статті є дослідження необхідності розвитку інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств.

Відмітимо, що оптимальна інтегральна модель інфраструктури повинна відображати та враховувати всі зазначені аспекти, оскільки відокремлене використання будь-якого з них істотно звужує уявлення дослідника про сутність інфраструктури. На наш погляд, доцільно застосовувати комплексний підхід, оскільки в його розрізі можливо вивчити сутність категорії, урахувати наукові здобутки та практичний досвід у формуванні ієрархічної інфраструктури, а також відслідкувати процес її становлення як економічної категорії.

Інфраструктуру сільськогосподарської продукції формують: обслуговуючі кооперативи (1058), заготівельні пункти (22,7 тис.), агроторгові доми (385), оптово-продовольчі (851) та оптово-плодоовочеві (614) ринки, дрібнооптові ринки живої худоби й птиці (395), аукціони живої худоби та птиці (32), виставки-ярмарки продукції АПК (178), аграрні товарні біржі (36), а також міські ринки та споживча кооперація, супермаркети тощо. Водночас обсяг продукції, що реалізується через ці інституції, незначний (фактично працює половина агроторгових домів, обслуговуючих кооперативів, заготівельних пунктів, майже не проводять аукціонної тор-

гівлі живою худобою, обмежена кількість форвардних та ф'ючерсних угод на біржах).

Проблемними питаннями щодо підвищення ефективності інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств на регіональному рівні залишаються [5]:

- ✦ відсутність конкурентного ринку збуту с-г продукції особистих селянських та фермерських господарств, яка становить понад 80% виробництва;
- ✦ відсутність цільових програм, що фінансуються з місцевих і державного бюджетів для закупівлі обладнання, техніки та причіпного знаряддя, що дало б можливість діяти і розвиватися новоствореним аграрним підприємствам, які надають послуги;
- ✦ недостатня забезпеченість обладнанням заготівельно-збутових і переробних підприємств області, сервісні кооперативи потребують оновлення існуючої матеріальної бази, яка сформована за рахунок зношеної с-г техніки, що часто виходить з ладу та потребує ремонту;
- ✦ обмежений доступ до кредитних ресурсів у зв'язку з відсутністю достатньої застави.

Інфраструктура зовнішньої торгівлі аграрною продукцією передбачає сукупність міжнародних, державних і громадських організацій, які здійснюють обслуговування суб'єктів зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, сприяючи їхній ефективній діяльності і взаємодії. Основним інфраструктурним елементом зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією області є аграрні біржі. У *табл. 1* представлені дані щодо загальної кількості бірж в Україні.

му в регіонах. Основними причинами цього є відсутність гарантій виконання біржових угод, наявність адміністративного втручання у проведення біржових торгів, відсутність для виробників сільськогосподарської продукції переваг від здійснення біржової діяльності, відсутність інформаційно-консультативного забезпечення здійснення зовнішньої торгівлі та нормативно-правових передумов ефективного розвитку ф'ючерсної торгівлі. Усі ці проблеми потребують вирішення найближчим часом.

Розбудова біржового ринку реального товару (спотового та форвардного) потребує напрацювання необхідного законодавчого поля, поетапного впровадження електронної технології торгівлі та створення на її базі необхідної організаційно-технологічної структури, що дасть можливість мати єдину електронну платформу з торгівлі сільськогосподарською продукцією. Відмітимо, що в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства електронні торги є перспективними. Основними перевагами такої форми проведення біржової торгівлі є можливість одночасної участі в електронних біржових торгах великої кількості покупців і продавців аграрної продукції з будь-якої точки світу, усунення зайвих посередницьких структур, скорочення витрат часу та грошових коштів, гарантування біржею розрахунків за угодами, зростання кількості укладених зовнішньоекономічних угод та стабілізація цін на сільськогосподарську продукцію.

Отже, ступінь успіху країни у диверсифікації виробництва та розширенні торгівлі сільськогосподарською продукцією визначається рівнем розвитку регіональної системи інфраструктурного забезпечення здійснення зовнішньої торгівлі аграрною продукцією і роль бірж тут є переважною.

Таблиця 1

Кількість бірж, на початок року, од.

Вид бірж	Рік						
	1996	2001	2007	2008	2009	2010	2011
Усього зареєстровано	88	386	479	499	503	531	537
з них:							
агропромислових	4	31	30	30	26	25	25
універсальних	22	97	114	118	103	106	106
товарних і товарно-сировинних	28	157	272	293	318	341	368
фондових та їх філій	2	27	18	17	19	21	-
інших	10	74	45	41	37	38	38

Найбільшу питому вагу серед інших видів біржових товарів займає сільськогосподарська продукція – близько 85%. Слід відмітити, що для біржового ринку України притаманна торгівля товарами, що до біржових не відносяться – нерухомість, земельні ділянки, транспортні засоби, сільськогосподарські машини.

Удосконалення біржової діяльності є найважливішою передумовою ефективного здійснення експортно-імпортних операцій.

Відзначимо, що аналіз біржової діяльності у сфері реалізації сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки свідчить про несформованість біржового механізму

Поряд з іншими проблемами діяльності вітчизняних сільгоспвиробників тривалий час була відсутня інфраструктура цивілізованих оптових сільськогосподарських ринків, що помітно гальмує динаміку розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Повільно формується мережа оптових продовольчих та плодоовочевих ринків, аукціонів живої худоби та птиці. Відчувається нагальна потреба у створенні служб, які б вивчали кон'юнктуру аграрного ринку для прогнозування та поширення маркетингової інформації серед товаровиробників. Причиною такого стану є тінізація та монополізація каналів реалізації сільськогосподарської продукції; постійний дефіцит

фінансових ресурсів, що обмежує створення та розвиток окремих елементів інфраструктури аграрного ринку; неефективність державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників в сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового і транспортного обслуговування товарних потоків; відсутність якісного інформаційного забезпечення населення з питань господарювання в ринкових умовах.

Оптові ринки сільськогосподарської продукції є в багатьох країнах світу: ринки Wholesale Market Wien-Inzersdorf (м. Відень, Австрія), New Covent Garden Market (м. Лондон, Великобританія), Ontario Food Terminal Board (м. Торонто, Канада), VERONAMERCATO S.p.A. (м. Верона, Італія), Dallas Farmers Market (м. Далас, США), Melbourne markets authority (м. Мельбурн, Австралія), Mercado Central de Buenos Aires (м. Буенос-Айрес, Аргентина), Berliner Großmarkt GmbH (м. Берлін, Німеччина), Bronisze (м. Варшава, Польща), Budapest Wholesale Market (м. Будапешт, Угорщина), Marché de gros Rungis (м. Париж, Франція).

Основною відмінністю оптового ринку сільськогосподарської продукції від продовольчого ринку є те, що на ньому здійснюється торгівля великими обсягами продукції між господарюючими суб'єктами не для власного споживання, а для подальшого її продажу кінцевому споживачу через роздрібну торгівлю або для виробничого чи іншого використання.

Відмітимо, що оптові ринки сільськогосподарської продукції розглядаються не тільки як місце торгівлі, а як регіональні аграрно-маркетингові центри, що, крім своїх основних функцій, виконують ще й цілу низку додаткових. Перш за все, це пов'язано з інформаційним забезпеченням учасників аграрного ринку. У зв'язку із щоденним збиранням, обробкою, аналізом інформації про попит, пропозицію, ціни укладених угод щодо широкого спектру товарів, такі центри мають можливість інформувати суб'єктів аграрного бізнесу про ситуацію на ринку основних видів продукції і цим самим запобігти укладенню сумнівних за цінами угод поза межами таких ринків. До того ж, на території аграрно-маркетингових центрів виробники сільськогосподарської продукції матимуть змогу отримати інформацію про нові технології в галузі аграрного виробництва, скористатися послугами дорадчих та консалтингових служб. На таких ринках виробникам можна буде отримати замовлення на виробництво продукції, здійснити митне оформлення, податкові та банківські платежі за угодами, сформувати із дрібних оптові партії продукції для подальшого переміщення їх в інші регіони або за кордон. Оптові ринки сільськогосподарської продукції бувають виробничого та споживчого призначення. Особливістю виробничих оптових ринків є те, що вони створюються у місцях формування великих товарних пропозицій. Їх ще називають фермерськими ринками. Це місце, де можна придбати потрібну партію товару здебільшого у виробника цієї продукції. Тому такі ринки є привабливими для комерційних підприємств, які займаються продажем продукції в інших регіонах.

Відмітимо, що у 2011 р. були проведені конкурси щодо надання юридичній особі статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції, за результатами яких ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції «Шувар» (Львівська область), ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції «Столичний» (Київська область), ТОВ «Ясинуватський Агросервіс» (Донецька область) та ТОВ «Агробізнес/Запоріжжя» (Запорізька область) отримали відповідний статус та мають право на отримання державної фінансової допомоги в період їх становлення. Зазначимо, що у межах реалізації державної цільової програми створення оптових ринків сільгосппродукції в Україні передбачається виділення 4 млрд грн, у тому числі 1,2 млрд грн – з державного бюджету. Ця Державна цільова програма передбачає створення в Україні 25 оптових ринків сільгосппродукції в 2009 – 2013 рр. і затверджена постановою уряду № 562 від 3 червня 2009 року [6]. Вважаємо, що для регіонів України характерним є недостатня реалізація експортного потенціалу, що пояснюється нерозвиненістю інфраструктури зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, неефективність і розрізненість функціонування її елементів. Крім того, розвиток зовнішньоекономічної діяльності областей не відповідає сучасній ситуації економічного розвитку в умовах глобалізації і вимагає розробки такої моделі розвитку, яка б включала в себе ефективну інтеграцію країни в цілому або окремої області в систему міжнародних зв'язків. У нинішній ситуації все зводиться лише до експортно-імпоротної діяльності.

ВИСНОВКИ

Формування інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності через створення мережі оптових ринків (регіонального та міжрегіонального значення) та активну участь у біржових торгах має поліпшити якість сільськогосподарської продукції, особливо швидкокопсувної; забезпечити використання логістичних аспектів у питаннях транспортування, пакування та складування продукції; спростити доступ виробників до ринків збуту та до необхідної інформації про запити споживачів; забезпечити додаткові робочі місця; сприяти скороченню часу виконання замовлень споживачів. Окрім цього, функціонування системи оптових ринків може бути використане як ефективний інструмент держави у процесі управління заходами реалізації аграрної політики національного та регіонального рівня і забезпечити не лише продовольчу безпеку країни, а і підвищити конкурентоздатність національної аграрної продукції на міжнародному рівні і, на цій основі, ефективності зовнішньоекономічної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Albert O. Hirschman The Strategy of Economic Development / O. Albert New Haven, Conn.: Yale University Press. 1958.
2. Rosenstain-Rodan, P.N. The Notes of the Theory of the «Big Bush» in Economic Development for Latin America/ P.N. Rosenstain-Rodan. – London. – New York, 1961.
3. Инфраструктура и интенсификация экономики / Под ред. В. П. Красовського. – М.: Наука, 1980. – 193 с.

4. Системный анализ инфраструктуры как элемента народного хозяйства / Под ред. В. Н.Лифитца. – М. : НИИСИ, 1981. – 596 с.

5. Федорець Л. М. Шляхи покращення інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності регіональних аграрних підприємств [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2009_11/pdf/11_34.pdf

6. Михайлов Ю. Оптові продовольчі ринки в Україні: процес пішов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itmid=3740&number=127>

УДК 338.1:346

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

АЧКАСОВ А. Е., КОСЯК А. П.

УДК 338.1:346

Ачкасов А. Е., Косяк А. П. Проблемы и перспективы обеспечения экономической безопасности строительных организаций

Исследуются научно-теоретические проблемы строительной отрасли Украины в аспекте внешней финансово-экономической безопасности строительных организаций. Проанализированы финансово-экономические основы функционирования строительного комплекса и инвестиционные доминанты его устойчивого развития. Определены сдерживающие факторы развития строительного бизнеса. Системно представлены перспективные направления развития строительной отрасли и их координационные связи с внешней средой.

Ключевые слова: экономика строительства, финансово-экономическая безопасность, экономическое пространство строительных организаций.
Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Ачкасов Анатолий Егорович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятий городского хозяйства, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: geleverya@ukr.net

Косяк Антонина Петровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансово-экономической безопасности, учета и аудита, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

УДК 338.1:346

UDC 338.1:346

Ачкасов А. Е., Косяк А. П. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки будівельних організацій

Досліджуються науково-теоретичні проблеми будівельної галузі України в аспекті зовнішньої фінансово-економічної безпеки будівельних організацій. Проаналізовано фінансово-економічні засади функціонування будівельного комплексу та інвестиційні домінуючі його сталого розвитку. Встановлено стримуючі фактори розвитку будівельного бізнесу. Системно представлено перспективні напрями розвитку будівельної галузі та їх координаційні зв'язки із зовнішнім середовищем.

Ключові слова: економіка будівництва, фінансово-економічна безпека, економічний простір будівельних організацій.
Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Ачкасов Анатолий Егорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств міського господарства, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: geleverya@ukr.net

Косяк Антоніна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Achkasov A. Y., Kosyak A. P. Problems and Prospects of Ensuring Economic Safety of the Construction Organizations

Scientific-theoretical problems of construction branch of Ukraine in aspect of external financial and economic safety of the construction organizations are investigated. Financial and economic bases of functioning of a construction complex and investment dominants of its sustainable development are analysed. Deterrents of development of construction business are defined. It is system the perspective directions of development of construction branch and their coordination communications with environment are presented.

Key words: construction economy, financial and economic safety, economic space of the construction organizations
Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Achkasov Anatoliy Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Municipal Enterprises Economy, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: geleverya@ukr.net

Kosyak Antonina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Financial and Economic Safety, Account and Audit, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Современная строительная индустрия Украины имеет довольно сложную организационную структуру и состав. Состояние строительной отрасли является самым ярким и наиболее емким показателем состояния дел в экономике государства. Строительный комплекс – это система экономических и хозяйственных связей внутри отдельно рассматриваемой территории, способная обеспечить в полной мере

функционирование строительного процесса, а именно: собственными или привозными материалами, техническими средствами, кадровыми ресурсами и подготовленными площадками строительства. Строительный комплекс региона и области – это сотни предприятий, отдельных хозяйствующих субъектов предпринимательства и десятки тысяч рабочих мест, задействованных в системе возведения строительных объектов.

4. Системный анализ инфраструктуры как элемента народного хозяйства / Под ред. В. Н.Лифитца. – М. : НИИСИ, 1981. – 596 с.

5. Федорець Л. М. Шляхи покращення інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності регіональних аграрних підприємств [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2009_11/pdf/11_34.pdf

6. Михайлов Ю. Оптові продовольчі ринки в Україні: процес пішов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itmid=3740&number=127>

УДК 338.1:346

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

АЧКАСОВ А. Е., КОСЯК А. П.

УДК 338.1:346

Ачкасов А. Е., Косяк А. П. Проблемы и перспективы обеспечения экономической безопасности строительных организаций

Исследуются научно-теоретические проблемы строительной отрасли Украины в аспекте внешней финансово-экономической безопасности строительных организаций. Проанализированы финансово-экономические основы функционирования строительного комплекса и инвестиционные доминанты его устойчивого развития. Определены сдерживающие факторы развития строительного бизнеса. Системно представлены перспективные направления развития строительной отрасли и их координационные связи с внешней средой.

Ключевые слова: экономика строительства, финансово-экономическая безопасность, экономическое пространство строительных организаций.
Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Ачкасов Анатолий Егорович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятий городского хозяйства, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: geleverya@ukr.net

Косяк Антонина Петровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансово-экономической безопасности, учета и аудита, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

УДК 338.1:346

UDC 338.1:346

Ачкасов А. Е., Косяк А. П. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки будівельних організацій

Досліджуються науково-теоретичні проблеми будівельної галузі України в аспекті зовнішньої фінансово-економічної безпеки будівельних організацій. Проаналізовано фінансово-економічні засади функціонування будівельного комплексу та інвестиційні домінуючі його сталого розвитку. Встановлено стримуючі фактори розвитку будівельного бізнесу. Системно представлено перспективні напрями розвитку будівельної галузі та їх координаційні зв'язки із зовнішнім середовищем.

Ключові слова: економіка будівництва, фінансово-економічна безпека, економічний простір будівельних організацій.
Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Ачкасов Анатолий Егорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств міського господарства, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: geleverya@ukr.net

Косяк Антоніна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Achkasov A. Y., Kosyak A. P. Problems and Prospects of Ensuring Economic Safety of the Construction Organizations

Scientific-theoretical problems of construction branch of Ukraine in aspect of external financial and economic safety of the construction organizations are investigated. Financial and economic bases of functioning of a construction complex and investment dominants of its sustainable development are analysed. Deterrents of development of construction business are defined. It is system the perspective directions of development of construction branch and their coordination communications with environment are presented.

Key words: construction economy, financial and economic safety, economic space of the construction organizations
Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Achkasov Anatoliy Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Municipal Enterprises Economy, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: geleverya@ukr.net

Kosyak Antonina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Financial and Economic Safety, Account and Audit, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Современная строительная индустрия Украины имеет довольно сложную организационную структуру и состав. Состояние строительной отрасли является самым ярким и наиболее емким показателем состояния дел в экономике государства. Строительный комплекс – это система экономических и хозяйственных связей внутри отдельно рассматриваемой территории, способная обеспечить в полной мере

функционирование строительного процесса, а именно: собственными или привозными материалами, техническими средствами, кадровыми ресурсами и подготовленными площадками строительства. Строительный комплекс региона и области – это сотни предприятий, отдельных хозяйствующих субъектов предпринимательства и десятки тысяч рабочих мест, задействованных в системе возведения строительных объектов.

Вопросам совершенствования нормативного, организационно-правового и финансового обеспечения строительного комплекса посвящены научные труды Шутенко Л. Н., Гелевери Е. М., Сташевского С. Т., Торкатюка В. И., Онищука Г. И., Манцевича Ю. Н., Шевчука А. И., Бабаева В. Н. [1 – 6, 8, 9] и др. Вместе с тем исследования научно-теоретических проблем строительной отрасли Украины в аспекте внешней финансово-экономической безопасности строительных организаций носят не системный характер и изучены не достаточно комплексно. К тому же не рассматриваются перспективные направления развития строительной отрасли и их координационные связи с внешней средой на современном этапе развития экономики Украины.

Поэтому *цель статьи* состоит в комплексном и системном исследовании научно-теоретических проблем строительной отрасли Украины в аспекте внешней финансово-экономической безопасности строительных организаций и разработке практических предложений и рекомендации по адаптации их в внешней хозяйственно-экономической среде.

В экономике региона строительный комплекс – это мощная подсистема, непосредственно влияющая на развитие территории и объединяющая множество отраслей, производств и организаций с тесными устойчивыми экономическими, организационными, техническими и технологическими связями для получения конечного результата – обеспечения производства основных фондов народного хозяйства [1].

Современные экономические проблемы в Украине являются еще и результатом отсутствия планомерной государственной программы развития строительной отрасли. В Украине 50 – 70% производства строительных материалов в стране заморожено. За последнее время цены на строительные материалы возросли на 20 – 30%. Объемы строительных работ в январе – июне 2008 года уменьшились сравнительно с соответствующим периодом предыдущего года на 1,4%, а в январе – июне 2009 года, сравнительно с соответствующим периодом предыдущего года, – на 54,9%. Ситуация в строительном комплексе Украины привела к недофинансированию отрасли, остановке промышленных предприятий. Строительство стратегически важных и социальных объектов законсервировано. В стране наблюдается кризис неплатежей за давно выполненные строительные работы, в том числе и со стороны бюджетных учреждений. Объем выполненных в Украине строительных работ в январе – июле 2009 года сократился на 54,3% по сравнению с аналогичным периодом 2008 года – до 18,21 млрд грн, тогда как в январе – июне – на 54,9%, в январе – мае – на 55,8% [7]. По данным государственного комитета статистики, сократились объемы работ по всем основным видам строительства, в частности, по подготовке строительных участков – на 44,3%, в сфере возведения зданий и сооружений – на 54,8%, по установке в них инженерного оборудования – на 51,6%, работ по завершению строительства – на 71,1%. При этом на работы по новому строительству, реконструкции и техническому переоснащению приходится 81,4% общегосударственного

объема, по капитальному ремонту – 12,7%, текущему ремонту – 5,9%. Сокращение объемов строительных работ в январе-июле 2009 года наблюдалось во всех регионах. Наибольшее сокращение объемов строительных работ зафиксировано в Волынской (на 67,7%) и Черкасской (на 66,2%) областях. Кроме того, по данным Госкомстата [7], предприятия Киева за семь месяцев 2010 года сократили объем строительных работ на 63%. В январе – апреле 2009 года объем выполненных строительных работ в Украине впервые сократился, снизившись на 0,5% по сравнению с аналогичным периодом 2008 года и составив 16,1 млрд грн. После этого в стране наблюдалось ежемесячное сокращение объема выполненных строительных работ, и по итогам 2009 года он упал на 16% по сравнению с 2007 годом – до 64,363 млрд грн, тогда как в 2007 году рост составил 15,8%. В 2010 году все ресурсы государства были направлены на реализацию крупных инфраструктурных проектов, в том числе и в рамках Евро-2012. Анализируя состояние текущего года, необходимо отметить, что есть и позитивные признаки того, что строительный комплекс стал выходить из того состояния, в котором он находился: на 6 % по сравнению с прошлым годом увеличились объемы строительномонтажных работ, в 1,5 раза больше введено квартир в эксплуатацию.

На сегодняшний день в Украине насчитывается 3385 объектов строительства. В это число входят проекты, объекты, на которых ведется строительство или реконструкция, а также завершенные объекты, которые недавно были введены в эксплуатацию. В состоянии строительства находится 55% объектов (1853), на стадии проектов находится – 29% (985 объектов). Активнее всего возводится жилье: 1158 объектов всех стадий строительства. Также идет строительство 872 торговых-развлекательных объектов, 667 объектов офисной недвижимости, 464 объектов гостиничной недвижимости, 187 объектов загородной жилой недвижимости и 37 объектов складской недвижимости.

Что касается финансово-экономических основ функционирования строительного комплекса Украины, то здесь следует отметить, что наибольший рост процентных ставок был отмечен в I квартале 2009 г., когда средневзвешенная квартальная процентная ставка по кредитам по строительству достигла для нефинансовых корпораций – 21%, а домохозяйств 18,2% (табл. 1) [7].

Даже несмотря на тот факт, что в 2010 г. наблюдается постепенное падение процентных ставок и их приближение к докризисному, начиная с 2009 г. отмечается негативная тенденция по объемам кредитования юридических и физических лиц с целью приобретения, строительства и реконструкции недвижимости. Также следует отметить низкую активность в области ипотечного кредитования домохозяйствам. Такая тенденция берет начало с января 2009 г. и продолжается по сегодняшний день. Согласно данных Национального банка Украины остаток средств по ипотечным кредитам, выданным домашним хозяйствам по состоянию на 01.10.2010 г. составляет 117,6 млн грн, или 82% от пикового показателя

на конец 2008 г. Несмотря на постепенное восстановление экономического роста Украины в I полугодии 2010 г., строительный сектор Украины характеризуется нисходящим трендом по основным показателям.

В Украине на душу населения приходится лишь 54 дол. США инвестиций в основной капитал строительного сектора, это в 7-8 раз ниже уровня Испании, Норвегии, Бельгии и Швеции, и в 2-3 раза ниже уровня

Таблица 1

Динамика кредитования юридических и физических лиц по приобретению, строительству и реконструкции недвижимости

На конец квартала	Кредиты нефинансовым корпорациям на приобретение, строительство и реконструкцию недвижимости			Кредиты домашним хозяйствам на приобретение, строительство и реконструкцию недвижимости		
	Млн грн	Темпы прироста по отношению к предыдущему кварталу, %	Средневзвешенные процентные ставки по кредитам	Млн грн	Темпы прироста по отношению к предыдущему кварталу, %	Средневзвешенные процентные ставки по кредитам, %
1 квартал 2007	6711	–	14,9	23164	–	13,3
2 квартал 2007	7969	18,7	14,6	27742	19,8	13,0
3 квартал 2007	8994	12,9	14,1	33092	19,3	12,8
4 квартал 2007	10618	18,1	14,2	40778	23,2	13,1
1 квартал 2008	11627	9,5	13,7	47112	15,5	13,5
2 квартал 2008	12168	4,7	14,8	51586	9,5	13,9
3 квартал 2008	14087	15,8	15,7	55590	7,8	14,7
4 квартал 2008	18262	29,6	19,2	88352	58,9	15,4
1 квартал 2009	18087	–1,0	21,0	101623	15,0	18,2
2 квартал 2009	17752	–1,9	19,0	98889	–2,7	16,3
3 квартал 2009	18026	1,5	17,7	102046	3,2	16,3
4 квартал 2009	17670	–2,0	19,1	98792	–3,2	18,0
1 квартал 2010	15006	–15,1	16,1	91592	–7,3	15,0
2 квартал 2010	14087	–6,1	16,5	88039	–3,9	15,1
3 квартал 2010	14054	–0,2	15,5	86667	–1,6	15,4

Объемы выполненных строительных работ по сравнению с предыдущим годом сократились: в 2008 г. на 15,8%, в 2009 г. на 48,2%, за 9 мес. 2010 г. – на 12,6% [2].

Объемы инвестиций в основной капитал строительной отрасли в 2009 г. по сравнению с 2008 г. сократились на 62,2%, а по результатам I полугодия 2010 г. они ниже уровня аналогичного периода 2009 г. В структуре инвестирования экономики, инвестиции в строительный сектор сократились с 6,4% в 2003 г. до 3,3% в I полугодии 2010 г.

Следует отметить, что и в докризисный период в Украине наблюдался дефицит инвестиций, направленных в строительный сектор. Международные сопоставления по показателю инвестирования строительного сектора свидетельствуют о том, Украина значительно уступает по этому показателю большинству стран, что консервирует развитие отечественной строительной отрасли. Ограничивает конкурентоспособность строительной отрасли высокий уровень износа основных фондов строительных организаций. Недостаточные объемы инвестирования в обновление фондов в строительном секторе, стали причиной того, что общий износ фондов в строительном секторе в 2009 г. составил 46%.

Чехии, Польши, России. Исходя из показателя инвестиций в основной капитал строительного сектора на 1 кв. км территории страны, Украина также является аутсайдером в сравнении со странами Центральной и Восточной Европы [7].

Развитие строительного сектора экономики зависит от спроса на строительную продукцию в промышленном секторе, секторе коммерческой и жилой недвижимости. Стабильному развитию в Украине промышленного строительства мешает отсутствие государственной стратегии импортозамещения и возрождения кооперационных связей внутри экономики Украины, реализация которых позволила бы создать новый корпоративно-кооперационный каркас экономики и возродить те секторы экономики, от которых зависит увеличение предложения отечественной продукции на внутреннем рынке [3, 4]. Ведущим сектором экономики должно стать многоотраслевое машиностроение, которое обеспечивает формирование современного технологического уклада, конкурентоспособность и устойчивую динамику роста экономики. Доля машиностроения в структуре промышленного производства должна быть доведена до 30 – 40%.

Вследствие низкой строительной активности в Украине наблюдается дефицит качественной коммерческой и жилой недвижимости [6]. Инвесторы в Украине всегда отдавали предпочтение офисным проектам в связи с их сравнительно быстрой окупаемостью. Однако новое строительство таких объектов, начиная с 2009 г., приостановлено, значительная часть начатых объектов остается незавершенным. Изменения на рынке недвижимости заключаются в перемещении многих арендаторов в офисы более низкого класса. В первом полугодии 2010 г. увеличился спрос на помещения площадью 50 – 100 кв.м и более 300 кв.м. Арендаторами, в основном, выступали представители среднего и крупного бизнеса, стремящиеся объединить подразделения в одном здании. Малый бизнес в основном арендовал помещения в жилых домах. Согласно официальной статистике [7], на душу населения Украины на начало 2010 г. приходилось 23 кв. м жилой площади, что существенно ниже показателя большинства европейских стран. Для сравнения, в Китае (Шанхай) показатель реального обеспечения жилой площадью одного жителя страны составляет 34 кв. м, в Венгрии – 39 кв. м, Финляндии – 41 кв. м, в Швейцарии и Великобритании – 44 кв. м, в Германии – 47 кв. м, в США – 65 кв. м. Следует отметить, что за последнее десятилетие рост жилого фонда Украины в большей степени имел положительную динамику не столько из-за объема ввода в эксплуатацию нового жилья, сколько в связи с отрицательной демографической ситуацией в стране.

Одним из основных сдерживающих факторов развития строительного сектора является громоздкая система получения разрешений и согласований в процессе строительства. Только по уровню официальных платежей для получения разрешений на строительство Украина занимает 169 место среди 182 стран мира, а учитывая высокий уровень коррупции - разделяет последние места. По количеству времени, затрачиваемому для получения разрешений на строительство, Украина занимает 170 место среди 182 стран мира, при этом для строительства складской недвижимости требуется получение 22 согласований. В себестоимости строительства одного кв.м недвижимости закладывается 1,5 – 2% средств на получение согласований и разрешений (в случае строительства жилого комплекса на 40 тыс. кв. м это может составлять от 700 тыс. до 1 млн долл. США). Эти издержки равносильны стоимости проектных работ на стадии «Проект» и стоимости разработки рабочей и исполнительной документации. Существенное отличие стандартов в отрасли строительства и промышленности строительных материалов Украины и ЕС. В настоящее время в Украине действует более чем тысяча нормативных документов государственного уровня, при этом около половины приходится на документы прежнего Советского Союза с отметками СНИП, СН и ГОСТ [5]. Хотя, по мнению экспертов Ассоциации «Экспертные организации Украины», советская школа нормативного регулирования в строительстве и по сегодняшний день считается лучшей в мире, тем не менее на сегодня строительные нормы и правила бывшего СССР устарели и нуждаются в реформировании для гармонизации

нормативной базы по вопросам строительства с нормативной базой ЕС.

Согласно индексу Jones Lang LaSalle «Прозрачность рынков недвижимости 2010», Украина за период 2008 – 2010 гг. в рейтинге спустилась на 2 позиции и занимает 47 место. Индекс агрегирует данные по уровню результативности рынка, базовым рыночным показателям, зарегистрированным структурам, юридическим и регулятивным условиям и транзакционному процессу, прозрачности кредитов на недвижимость, качеству мониторинга рисков в сфере кредитования недвижимости.

Украина имеет существенный потенциал для развития коммерческого и жилищного строительства. Стабилизации цен на офисные помещения способствует стремление арендаторов к размещению офисов в местах более удобного транспортного сообщения и вывод их из центральной части городов. Аренда и строительство офисных помещений за пределами деловой части городов создает возможность расширения бизнеса. В связи с тем, что стоимость квадратного метра коммерческой недвижимости за время кризиса уменьшилась в среднем на треть, именно сейчас появилась возможность вместо аренды офисных помещений осуществить инвестиции в их приобретение. Ситуация свидетельствует об определенной активизации рынка коммерческой недвижимости. В целом же Украина опаздывает с выходом из кризиса в этом секторе по количеству сделок с недвижимостью в России и Европе. Согласно данным консалтинговой компании EC Harris Research, основанным на рейтинге 50 стран по строительным затратам в сфере жилой и коммерческой недвижимости, Украина обладает значительным конкурентным преимуществом перед многими европейскими странами. Рейтинговая оценка учитывает затраты по возведению объектов западноевропейского образца; при этом в качестве основных факторов, влияющих на уровень затрат, приняты; используемые в строительстве технологии, стоимость строительных материалов, издержки по заключению договоров и контрактов, поиску материалов, найму рабочей силы. Финансово-экономический кризис и снижение спроса на недвижимость негативно сказывается на инвестировании жилищного строительства. Показатели его в Украину в 2009 г. резко снизились (табл. 2).

Вместе с этим уменьшились отчисления на социальную инфраструктуру, а соответственно и объемы строительства объектов социальной сферы. Украина также уступает европейскому региону по всем ее видам. Уровень обеспеченности гостиницами в г. Киеве составляет 6 мест на 1000 чел., в Париже – 36 мест, Берлине – 29, Праге – 25, Москве – 20. По насыщенности торговыми площадями в профессиональных торговых центрах в Украине на 1000 жителей приходится 180 кв. м (в Киеве – 155 кв. м), то в Стокгольме – 680 кв. м, Варшаве – 620 кв. м, Праге – 610 кв. м, Лондоне и Будапеште – 390 кв. м, в Париже – 400 кв.м. Количество качественных офисных площадей также оставляет желать лучшего: в Киеве на душу населения приходится 0,4 кв. м офисных площадей класса А и В, в Гамбурге – 8 кв. м, в Лондоне – 6,5 кв. м.

Жилищное строительство в Украине

Год	Введено в эксплуатацию жилья		Капитальные инвестиции в жилищное строительство	
	тыс. кв. м общей площади	в % к предыдущему году	в фактических ценах, млн грн	в % к предыдущему году
2004	7566	117,6	8762	117,9
2005	7316	103,3	12017	108,9
2006	8628	110,4	18581	127,5
2007	10244	118,7	30343	131,4
2008	10496	102,5	35533	88,1
2009	6400	61,0	18052	45,6

Показатели строительного сектора Украины во время кризиса снижались опережающими темпами по сравнению с макроэкономическими показателями. Четко прослеживается цепная связь этих показателей: в 2009 г. валовой внутренний продукт по сравнению с 2008 г. уменьшился на 15,1%, промышленное производство – на 21,9%, инвестиции в основной капитал – на 41,5%, объем строительных работ – на 48,2%. Основной причиной развития кризиса в строительной отрасли Украины стал кризис на мировых финансовых рынках, в результате которого ухудшились условия финансирования строительства, в том числе существенно сократился доступ украинских строительных компаний и домохозяйств к кредитным ресурсам в результате роста процентных ставок. Актуальным вопросом является поддержание усилий отечественных проектировщиков и отечественных производителей строительных материалов, техники и т. д. Поскольку усиление давления иностранных агентов на строительном рынке Украины значительно осложняет развитие отечественного строительства, что, в свою очередь, негативно влияет на качество сдаваемых в эксплуатацию объектов, строительство домов, занятость отечественных предприятий, социальное обеспечение строителей. Другим актуальным вопросом современного состояния строительства в Украине является продолжение ресурса безаварийной эксплуатации зданий и сооружений. Как показывает статистика, темпы введения новых объектов строительства (капитальное строительство) не успевают покрывать темпы устаревания и выхода из эксплуатации старых зданий и сооружений. Лишь скоординированная деятельность науки, профильного Министерства и бизнеса могут дать быстрый, а главное положительный ответ на этот актуальный вопрос. К моментам успешного сотрудничества правительства и научной общественности можно отнести недавно утвержденные строительные нормы «Жилые дома. Реконструкция и капитальный ремонт». Вместе с тем следует отметить, что работу в этом направлении следует интенсифицировать. Не менее важные проблемы связаны с промышленным строительством (капитальным строительством) и технологиями строительства, которые там применяются. Следует подчеркнуть, что в Украине не хватает государственных структур, которые были бы в состоянии на

должном профессиональном уровне определить конструктивные и объемно планировочные параметры в зависимости от конкретной технологии строительства и эксплуатации промышленного объекта строительства или сооружения. Отсюда же и отсутствие системного подхода к размещению объектов промышленного строительства. Территориальные организации, в промышленном строительстве которые прошли проверку временем, по праву считаются одним из эффективных инструментов урегулирования интересов государства и регионов при формировании стратегии промышленного строительства. Среди приоритетных направлений развития строительной отрасли была и остается ее индустриализация. Это связано с тем, что она дает потенциальную возможность снизить стоимость объектов, сократить сроки строительства, повысить качество строительно-монтажных работ, использовать под строительство те территории, которые ранее считались не пригодными для строительства. Существенной тенденцией в направлении инженерного обеспечения является активное заимствование инновационных технологий из европейских стран. На рынке Украины представлены различные виды строительного оборудования: пневматическое оборудование, грузоподъемное оборудование, насосное оборудование, сварочное оборудование, оборудование для работы с бетоном-раствором и многое другое. Одним из государственных приоритетов является энергосберегающие технологии, в частности и в строительстве. Важным направлением является производство строительных материалов. Неспоримым является тот факт, что сейчас государство должно акцентировать внимание на создании программ по финансированию завершения строительства «недостроенов» и «долгостроев».

ВЫВОДЫ

Сложившаяся сегодня критическая обстановка в строительном комплексе требует от менеджмента стройиндустрии поиска и незамедлительного принятия нестандартных решений, направленных на обеспечение финансово-экономической безопасности строительных организаций в аспекте их взаимодействия с внешней средой. Дальнейшие научные исследования в этом направлении должны быть направлены на практическую

реализацию перспективных направлений развития строительной отрасли и усиление её координационных связей с внешней средой. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Шутенко Л. Н. Технологические основы формирования и оптимизации жизненного цикла городского жилого фонда (теория, практика, перспективы) / Л. Н. Шутенко. – Харьков : Майдан, 2002. – 1054 с.

2. Гелеверя Є. М. Житловий фонд Харківського регіону як капітал та об'єкт інвестування / А. Є. Ачкасов, Є. М. Гелеверя, А. П. Косяк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 935. – Харків: ХНУ, 2011. – С. 81 – 91.

3. Оптимизация управления процессом деятельности строительного предприятия / В. И. Торкатюк, И. А. Дмитрук, Г. В. Стадник и др. – Харьков : ХНАГХ, 2004.

4. Сташевський С. Т. Економічні засади організації будівництва в методах маркетингу / С. Т. Сташевський // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах ринкових відносин (збірник наукових праць) вип. 3 – К. : КДТУБА, 1998. – С. 61 – 63.

5. Онищук Г. І. Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика / Г. І. Онищук. – К. : Науковий світ, 2002. – 506 с.

6. Манцевич Ю. М. Житло: проблеми та перспективи / Ю. М. Манцевич. – К. : Профі, 2004. – 360 с.

7. Государственная служба статистики Украины. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ukrstat.gov.ua

8. Шевчук О. І. Регіональна політика житлового будівництва: напрямки удосконалення : монографія / О. І. Шевчук. – Ужгород : Ліга-Прес, 2010. – 211 с.

9. Бабаєв В. М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти / В. М. Бабаєв / Національна академія держ. управління при Президенті України. Харківський регіональний ін-т. – Х. : Видавництво ХарPI НАДУ, 2004. – 204 с.

УДК 658.87

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

ВЛАСОВА Н. О., МИХАЙЛОВА О. В.

УДК 658.87

Власова Н. О., Михайлова О. В. Теоретичні аспекти визначення ефективності політики формування оборотних активів на підприємствах торгівлі

У статті на основі дослідження концептуальних підходів до розуміння економічної природи підприємства як суб'єкта господарювання визначено сутність понять «ефективність формування оборотних активів» та «ефективність політики формування оборотних активів».

Ключові слова: оборотні активи, ефективність формування оборотних активів, ефективність політики формування оборотних активів.
Бібл.: 18.

Власова Наталія Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua

Михайлова Олена Валентинівна – старший викладач, кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: emi65@mail.ru

УДК 658.87

Власова Н. А., Михайлова Е. В. Теоретические аспекты определения эффективности политики формирования оборотных активов на предприятиях торговли

В статье на основе исследованных концептуальных подходов к пониманию экономической природы предприятия как субъекта хозяйствования определена сущность понятий «эффективность формирования оборотных активов» и «эффективность политики формирования оборотных активов».

Ключевые слова: оборотные активы, эффективность формирования оборотных активов, эффективность политики формирования оборотных активов.
Библ.: 18.

Власова Наталья Александровна – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятий питания и торговли, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua

Михайлова Елена Валентиновна – старший преподаватель, кафедра экономики предприятий питания и торговли, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: emi65@mail.ru

UDC 658.87

Vlasova N. A., Mikhaylova Ye. V. Theoretical Aspects of Determining Effectiveness of Policies for Current Assets' Formation in Trade Enterprises

The essence of the notion «effectiveness of current assets' formation» and «effectiveness of policies for current assets' formation» is determined in the article on the basis of researching concept approaches to the understanding of economic nature of the enterprise as an economic subject.

Key words: current assets, effectiveness of current assets' formation, effectiveness of policies for current assets' formation
Bibl.: 18.

Vlasova Natalya A. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Economics of Catering and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua

Mikhaylova Yelena V. – Senior Lecturer, Department of Economics of Catering and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: emi65@mail.ru

реализацию перспективных направлений развития строительной отрасли и усиление её координационных связей с внешней средой. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Шутенко Л. Н. Технологические основы формирования и оптимизации жизненного цикла городского жилого фонда (теория, практика, перспективы) / Л. Н. Шутенко. – Харьков : Майдан, 2002. – 1054 с.
2. Гелеверя Є. М. Житловий фонд Харківського регіону як капітал та об'єкт інвестування / А. Є. Ачкасов, Є. М. Гелеверя, А. П. Косяк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 935. – Харків: ХНУ, 2011. – С. 81 – 91.
3. Оптимизация управления процессом деятельности строительного предприятия / В. И. Торкатюк, И. А. Дмитрук, Г. В. Стадник и др. – Харьков : ХНАГХ, 2004.

4. Сташевський С. Т. Економічні засади організації будівництва в методах маркетингу / С. Т. Сташевський // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах ринкових відносин (збірник наукових праць) вип. 3 – К. : КДТУБА, 1998. – С. 61 – 63.

5. Оницьук Г. І. Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика / Г. І. Оницьук. – К. : Науковий світ, 2002. – 506 с.

6. Манцевич Ю. М. Житло: проблеми та перспективи / Ю. М. Манцевич. – К. : Профі, 2004. – 360 с.

7. Государственная служба статистики Украины. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ukrstat.gov.ua

8. Шевчук О. І. Регіональна політика житлового будівництва: напрямки удосконалення : монографія / О. І. Шевчук. – Ужгород : Ліга-Прес, 2010. – 211 с.

9. Бабаєв В. М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти / В. М. Бабаєв / Національна академія держ. управління при Президентіві України. Харківський регіональний ін-т. – Х. : Видавництво ХарPI НАДУ, 2004. – 204 с.

УДК 658.87

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

ВЛАСОВА Н. О., МИХАЙЛОВА О. В.

УДК 658.87

Власова Н. О., Михайлова О. В. Теоретичні аспекти визначення ефективності політики формування оборотних активів на підприємствах торгівлі

У статті на основі дослідження концептуальних підходів до розуміння економічної природи підприємства як суб'єкта господарювання визначено сутність понять «ефективність формування оборотних активів» та «ефективність політики формування оборотних активів».

Ключові слова: оборотні активи, ефективність формування оборотних активів, ефективність політики формування оборотних активів.
Бібл.: 18.

Власова Наталія Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua

Михайлова Олена Валентинівна – старший викладач, кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: emi65@mail.ru

УДК 658.87

Власова Н. А., Михайлова Е. В. Теоретические аспекты определения эффективности политики формирования оборотных активов на предприятиях торговли

В статье на основе исследованных концептуальных подходов к пониманию экономической природы предприятия как субъекта хозяйствования определена сущность понятий «эффективность формирования оборотных активов» и «эффективность политики формирования оборотных активов».

Ключевые слова: оборотные активы, эффективность формирования оборотных активов, эффективность политики формирования оборотных активов.
Библ.: 18.

Власова Наталья Алексеевна – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятий питания и торговли, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua

Михайлова Елена Валентиновна – старший преподаватель, кафедра экономики предприятий питания и торговли, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: emi65@mail.ru

UDC 658.87

Vlasova N. A., Mikhaylova Ye. V. Theoretical Aspects of Determining Effectiveness of Policies for Current Assets' Formation in Trade Enterprises

The essence of the notion «effectiveness of current assets' formation» and «effectiveness of policies for current assets' formation» is determined in the article on the basis of researching concept approaches to the understanding of economic nature of the enterprise as an economic subject.

Key words: current assets, effectiveness of current assets' formation, effectiveness of policies for current assets' formation
Bibl.: 18.

Vlasova Natalya A. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Economics of Catering and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: nvlasova.vlasova@yandex.ua

Mikhaylova Yelena V. – Senior Lecturer, Department of Economics of Catering and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: emi65@mail.ru

Політика формування оборотних активів тісно пов'язана із загальними стратегічними та тактичними цілями розвитку підприємства і є одним із інструментів їх реалізації. Вона є частиною загальної системи поточного та оперативного управління оборотними активами і являє собою систему принципів і методів обґрунтування та прийняття господарських рішень із приводу оптимізації їх обсягу та структури відповідно до встановлених критеріїв (кількісно визначених цілей, цільових настанов). Вона орієнтована на забезпечення підприємства в достатньому обсязі оборотними активами в цілому та у розрізі основних видів, а також на забезпечення необхідних рівнів ліквідності та платоспроможності, прибутковості та ризику [1].

Управління оборотними активами спрямовано на ефективне їх функціонування на усіх етапах руху. Багатогранність політики формування оборотних активів потребує також таких рішень, реалізація яких дозволяє з найменшими втратами досягати визначених цілей. У цьому сенсі постають питання щодо визначення та кількісної оцінки ефективності тієї чи іншої політики формування оборотних активів на рівні підприємств роздрібно-торгівлі, як у процесі прийняття рішень, так і діючої політики.

Питання ефективності використання та управління оборотними активами на рівні підприємств різних галузей національної економіки достатньо широко представлені в науковій літературі [2 – 5 та ін.], які в основному розглядаються під кутом ресурсно-витратного підходу. Сутнісні зміни теорії підприємств потребують нових підходів їх рішення.

Метою дослідження є уточнення сутності понять «ефективність формування оборотних активів» та «ефективність політики формування оборотних активів» базуючись на сучасних концептуальних підходах до розуміння сутності підприємства як суб'єкта господарювання.

Поняття «ефективність», «економічна ефективність» достатньо широко висвітлені в закордонній та вітчизняній економічній літературі як у радянські часи, так і у теперішній час побудови ринкової економіки у постсоціалістичних країнах. Це достатньо складні та багатопланові категорії, що спричиняє неоднозначність їх трактування. Розгляд та узагальнення різних точок зору на ці поняття дозволяє визначити кілька підходів до їх розуміння. Це в основному – ресурсно-витратний, альтернативний та цільовий.

Вони відрізняються, на наш погляд, різними концептуальними підходами щодо сутності підприємства й, відповідно, результату його діяльності.

В основі ресурсно-витратного підходу лежить база неокласична теорія підприємства, яке фактично розглядається як спосіб раціонального розподілу й з'єднання ресурсів на рівні організаційно-економічної одиниці [6 – 9]. Основними постулатами такого підходу є:

- ✦ обмеженість ресурсів;
- ✦ раціональне поведіння економічних суб'єктів;
- ✦ безкоштовність ринкових трансакцій для виробника.

Підприємство являє собою «чорну шухляду», цільний об'єкт, який здійснює залучення ресурсів у виробництво на вході й перетворення ресурсів в продукцію на виході. Головним завданням підприємства, що діє на ринках ресурсів й продукції – знайти такі обсяги та співвідношення ресурсів, які б дозволили установити ціну на продукцію, що максимізує прибуток. Останній виступає тут формою вираження результативності, ефективності роботи та єдиним критерієм прийняття рішень.

Представники цього підходу – американські вчені К. Макконнелл, С. Брю, П. Самуельсон визначають економічну ефективність діяльності підприємства як «використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва даного обсягу продукції, виробництво даного обсягу продукції при мінімальних середніх загальних витратах». За їх словами «Суспільство прагне використовувати свої рідкісні ресурси ефективно, тобто воно бажає одержати максимальну кількість корисних товарів і послуг, вироблених із його обмежених ресурсів» [7]. Інші науковці підкреслюють, що «ефективність – це ключове міркування під час прийняття рішення про те, як виробляти. У щоденній мові слово ефективність означає, що виробництво йде з мінімальними витратами, зусиллями та втратами» [8]. Аналогічні або близькі за змістом визначення ефективності даються Р. Піндайком і Д. Рубінфельдом [6], К. Еклундом [9] та ін.

У словнику-довіднику фінансового менеджера І. О. Бланка термін «ефективність» представлено як «відношення показників результату (ефекту) і витрат (або суми ресурсів), які використовуються для його досягнення» [10]. При цьому під результатом та витратами розуміють конкретне кількісне їх визначення: товарооборот, прибуток, поточні та інвестиційні витрати, тощо. У цьому визначенні розуміння сутності категорії ефективності зведено до визначення окремих показників, що, відповідно, звужує можливості її використання у практичній діяльності підприємств.

Відзначимо, що ресурсно-витратний підхід є найбільш поширеним під час оцінки ефективності діяльності підприємства та дає можливість проводити порівняння серед господарюючих суб'єктів, що функціонують у схожих умовах (наприклад, в межах однієї галузі, одного сегменту ринку тощо) і давати оцінки «більш ефективний» або «менш ефективний». Що стосується предмету наших досліджень, то ресурсно-витратний підхід найбільш прийнятний для оцінювання ефективності використання оборотних активів як важливого ресурсу господарської діяльності в межах окремих підприємств роздрібно-торгівлі у часі, або подібних за умовами господарювання. Співставленню підлягають розмір ресурсів, або витрати по їх залученню та використанню, з результатами діяльності підприємств – товарооборотом, прибутком.

Розвитком першого підходу є такий альтернативний підхід до розуміння суті ефективності, який базується на тих же постулатах, але підкреслює цілеспрямованість й альтернативність прийняття рішень [11; 12]. Так, необмеженість потреб і рідкість ресурсів визначає раціоналізм поведінки економічних суб'єктів, що по-

лягає в тому, щоб оптимально збалансувати зростаючі потреби та ресурсні можливості при здійсненні діяльності. Конкуренція ж виступає важливим чинником стимулювання господарської активності, збільшення різноманітності та підвищення якості продукції, зниження витрат і стабілізації економічного зростання.

Альтернативний підхід визначення економічної ефективності пов'язують з так званим «оптимумом Парето», сутність якого полягає у тому, що виробництво й розподіл товарів на ринку при обмеженості ресурсів буде ефективним лише при такому стані, коли ніхто не може поліпшити свій стан, не погіршуючи положення хоча б одного з учасників ринку. Тобто ефективна економіка лежить на грані виробничих можливостей. «Вибір є ефективним, коли не існує іншого доступного варіанту, який задовольняв би всіх членів даної групи індивідів як мінімум не менше, чим даний варіант, і який би мав безумовну перевагу щонайменше для одного з цих індивідів» [11, с. 49]. Ф. К. Беа вважає, що вживання принципу ефективності передбачає вибір кола питань «пов'язаних з економічною раціональністю діяльності підприємства» [12, с. 30]. Тобто при визначенні ефективності суб'єкта слід враховувати і стан ресурсів і взаємовідношення із зовнішнім середовищем: «Ефективна система має в своєму розпорядженні деякий обсяг невикористаних ресурсів, які дозволяють їй протистояти непередбаченим змінам зовнішнього середовища» [13]. Ефективність або неефективність варіанту розвитку подій завжди відносна. Як відмічають П. Мілгром і Д. Робертс: «Вибір може бути ефективним, коли враховуються всі чинники, обмеження, які визначають безліч доступних альтернатив, але коли частина цих чинників усувається та кількість можливих альтернатив збільшується, даний вибір виявляється неефективним» [11, с.50]. У наведених висловах немає протиріч. Вони підкреслюють відносний характер ефективності.

Зростання залежності функціонування та розвитку підприємств від мінливих умов зовнішнього середовища, невизначеність та обмеженість інформації про процеси на ринках, підвищення значущості організаційних структур, здатностей та компетенцій сприяли виникненню інституціональної (або трансакційної) концепції фірми. Її основні принципи положеннями полягають у такому:

- 1) зберігається фундаментальний принцип обмеженості ресурсів, що припускає можливість вибору;
- 2) має місце обмежена раціональність поведіння економічних суб'єктів, що допускає появу опортунізму;
- 3) ринкові трансакції не є безкоштовними, з'являються трансакційні витрати, які дають підприємцеві можливість вибору між ринковою трансакцією, трансакцією, захищеною контрактною угодою, і трансакцією, що стає частиною внутрішньофірмової ієрархії [14].

Ця концепція розглядає підприємство як організацію, що створюється людьми для більш ефективного використання їх можливостей. Ефективність знаходить прояв у зниженні так званих трансакційних витрат, тобто витрат на одержання інформації про виробників продукції, ціни, а також витрат на здійснення ринкових угод

й ін., тобто на подолання невизначеності як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі підприємства. «Поведінка» підприємства характеризується особливостями укладання та виконання контрактів. Інституціональний погляд на підприємство роздрібною торгівлі підкреслює необхідність при визначенні ефективності формування оборотних активів обов'язково враховувати трансакційні витрати.

Трансакційна теорія фірми пов'язує економічні концепції з теоріями управління підприємствами, основними постулатами яких є цілеспрямована діяльність, здатність до розвитку з врахуванням умов та змін у зовнішньому середовищі. Цілі підприємства – це ключові бажані кінцеві результати, до яких воно прагне у своїй діяльності та які повинні бути досягнуті за допомогою рішень, що приймаються на протязі певного відрізка часу [12]. Діяльність підприємств як соціально-економічних систем включає мотив, що спонукає до дії, мету – уявлення про майбутній результат і засіб досягнення мети. Професори Пітсбургського університету (США) У. Кінг і Д. Кліланд трактують ефективність організації як ступінь відповідності діяльності організації її цілям [15]. Поширене тлумачення цього визначення полягає, по-перше, у тому, що підприємства вірно, відповідно до зовнішніх умов й внутрішнього потенціалу, вибирають свої цілі, по-друге, стратегії та сили мотивації спрямовані на їх досягнення, третє, обсяг та склад ресурсів також їм адекватні [14]. Підприємства як складні технічні та соціально-економічні системи мають й відповідну систему цілей, які змінюються на різних етапах їх розвитку. Це економічні, технічні, соціальні, екологічні та інші цілі. Залежно від значущості вони є стратегічними й тактичними, базовими й функціональними й ін. Відповідно діяльність буде настільки ефективнішою порівняно з іншою діяльністю, наскільки вона наблизиться до досягнення усієї сукупності поставлених цілей. Через можливу множинність різноспрямованих цілей (головних і другорядних), діяльність може бути не лише «більш-менш ефективною», а й цілком «ефективною», якщо повністю реалізуються всі цілі, і «частково ефективною», якщо реалізується лише частина цілей.

У випадках, коли окремі цілі підприємств можуть бути кількісно визначені, цільовий підхід знаходить відображення у концепції бенчмаркінгу, яка передбачає співставлення власних показників ефективності з еталонними (кращими підприємствами) в аналогічній галузі. Бенчмаркінг (англ. *benchmarking*) – це, з одного боку, порівняння свого поточного положення справ з будь-ким, з метою визначення реального рейтингу щодо порівнюваних величин; а з іншого – дослідження технології, технологічних процесів і методів організації виробництва і збуту продукції на кращих підприємствах партнерів і конкурентів з метою підвищення ефективності власної фірми.

Діяльність підприємств як відкритої соціально-економічної системи оцінюється з позицій широкого кола зацікавлених сторін: споживачів, постачальників ресурсів, власників, менеджерів, працівників тощо. Ефективність функціонування підприємств в цьому ви-

падку пов'язана з узгодженістю інтересів усіх сторін, яка забезпечується тільки за умов, коли результати діяльності (вигоди) перевищують можливі (або реальні) витрати, чи втрати для кожної окремої групи стрейкхолдерів. Що стосується формування оборотних активів, то ефективність цього процесу, а саме: прибутковість й рівень ризику, платоспроможність й ліквідність цікавлять власників, кредиторів, постачальників й інших інвесторів, а також менеджерів підприємств торгівлі. Достатність оборотних активів, яка взаємопов'язана з асортиментною й ціною політиками підприємств, впливає на рівень зацікавленості споживачів. Вона важлива й для операційних менеджерів. У зв'язку з цим при прийнятті рішень операційні та фінансові менеджери, власники торговельних підприємств, що розробляють політику формування оборотних активів повинні враховувати інтереси усіх своїх контрагентів. Цікавою, на наш погляд, є позиція тих авторів, котрі вважають, що «незважаючи на складність постійного балансування між чисельними цілями (вигодами) зацікавлених сторін і визначення компромісу між ними, ... в остаточному підсумку саме довгостроковий прибуток консолідує інтереси зацікавлених сторін і взаємопов'язує вимоги торговельного підприємства до них» [16, с. 159]. Це положення, безумовно, потрібно враховувати й при визначенні напрямів діяльності щодо формування оборотних активів.

Визначенні теорії підприємств та відповідні їм концептуальні підходи до розуміння ефективності не суперечать одна одній, тому що кожна з них розглядає проблеми під одним якимось ракурсом. Неокласична теорія розглядає підприємство в основному з технологічної точки зору, тому ефективність як співвідношення виходу й входу пов'язується тільки з продуктивністю, тобто розглядається вузько. Альтернативний погляд на ефективність концентрується на оптимальності прийняття рішень щодо використання обмежених ресурсів. Теорії управління концентрують увагу на результативності діяльності та організаційних умовах її забезпечення й т. ін.

Потребують уточнення поняття продуктивність та результативність, які значним колом авторів розглядаються як складові ефективності [8; 17]. Продуктивність визначає співвідношення «вхід – вихід», «витрати – випуск». Результативність відображує можливість підприємства встановлювати цілі, які відповідають ситуації, що склалась у внутрішньому та зовнішньому середовищі та досягати їх з мінімально можливими витратами та помилками.

На наш погляд, інтеграційна концепція підприємства дозволяє в певній мірі об'єднати різні підходи й сформулювати загальне бачення поняття ефективності. Відповідно до неї «підприємство розглядається як відносно стійка, цілісна й відмежована від зовнішнього середовища соціально-економічна система, яка інтегрує у часі та просторі процеси виробництва (реалізації) продукції та відтворення ресурсів. ... Основний об'єкт прийняття рішень – розподіл ресурсів та зусиль фірми між нарощуванням потенціалу та його використанням, між відтворенням та виробництвом, між сьогоднішнім та майбутнім» [18, с. 20]. Визначаючи, що основною узагальне-

ною функцією підприємства є продовження існування, група авторів систематизує його цілі наступним чином:

- ✦ задоволення потреб індивідів, що входять до організації;
- ✦ удосконалення структури організації, її адаптація до зовнішніх та внутрішніх змін;
- ✦ створення й підтримка потенціалу для майбутнього розвитку у якості гарантії безперервності існування організації;
- ✦ задоволення зовнішніх вимог до організації та пред'явлення своїх вимог зовні.

Таким чином, інтеграційна концепція не тільки об'єднує різні погляди на підприємство як відокремлену соціально-економічну систему, яка повинна функціонувати продуктивно й результативно в умовах сьогодення, але й повинна відтворювати й розвивати свій потенціал відповідно до майбутніх змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи розмаїтість підходів до визначення економічної ефективності та враховуючи місце політики формування у системі управління торговельним підприємством, ми дійшли висновку, що ефективність формування оборотних активів полягає у визначенні та підтримки такого їх обсягу та складу, які забезпечують найбільший, чи бажаний результат (товарооборот, прибуток, досягнення базових стратегічних цілей) діяльності торговельного підприємства при оптимізації витрат на залучення та використання. А ефективність політики формування оборотних активів полягає у прийнятті таких господарських рішень щодо обсягу та складу оборотних активів, які забезпечують їх високу продуктивність (ресурсовіддачу) та результативність (досягнення встановлених цільових критеріїв) функціонування в мінливих умовах зовнішнього середовища з точки зору його зацікавлених сторін як у теперішній час, так і в майбутньому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Власова Н. О.** Цілі та зміст політики формування оборотних активів торговельного підприємства / Н. О. Власова, О. В. Михайлова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. / ДНУ. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 256. – Т. 8. – С. 2068 – 2074.
2. **Берман Б.** Розничная торговля: стратегический подход / Б. Берман, Дж. Эванс; пер. с англ. – 8-е издание. – М.: Вильямс, 2003. – 1184 с.
3. **Бланк И. А.** Управление оборотным капиталом: учеб. курс / И. А. Бланк. – М.: Перспектива, 2008. – 356 с.
4. **Бочаров В. В.** Финансовый менеджмент / В. В. Бочаров. – СПб.: Питер, 2007. – 224 с.
5. **Ковалев В. В.** Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 768 с.
6. **Пиндайк Р.** Микроэкономика / Р. Пиндайк, Д. Рабинфельд; пер. с англ. – СПб.: Питер, 2002. – 608 с.
7. **Макконнелл К.** Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2т / К. Макконнелл, С. Брю; пер. с англ. 11-го изд. – М.: Республика, 1992. Т2 – 400 с.

8. Долан Э. Д. Рынок. Микроэкономическая модель / Э. Д. Долан, Е. Д. Линдсей ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 1992. – С. 399.

9. Эклунд К. Эффективная экономика: шведская модель. Экономика для начинающих и не только для них / К. Эклунд ; пер. со шведск. И. Г. Гоц, Л. М. Сильченко ; науч. ред. А. М. Волков ; авт. предисл. В. В. Попов, Н. П. Шмелев. – М. : Экономика, 1991. – 250 с.

10. Бланк И. А. Словарь – справочник финансового менеджера / Бланк И. А. – К. : НИКА – ЦЕНТР : ЭЛЬГА : СПБ : АЛТЕЙ, 1998. – 480 с.

11. Милгром П. Экономика, организация и менеджмент / П. Милгром, Дж. Робертс ; пер. с англ. под ред. И. И. Елисеевой, В. Л. Тамбовцева. В 2-х т. – СПб. : Экономическая школа, 2001. – Т. 1. – 468 с.

12. Экономика предприятия : Учебник для вузов / Под ред. Ф. К. Беа, Э. Дихтла, М. Швайцера ; пер. с нем. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 928 с.

13. Краснокутська Н. С. Сучасні підходи до визначення сутності ефективності діяльності підприємств / Н. С. Краснокутська, І. О. Алтухова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. / – Х. : ХДУХТ, 2006. – Вип. 3. – С. 182 – 189.

14. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.

15. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд ; пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. Г. Б. Кочеткова ; – М. : Прогресс, 1982. – 399 с.

16. Власова Н. О. Система оцінки ефективності підприємств торгівлі з позиції зацікавлених сторін / Н. О. Власова, М. Д. Маловік // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. – Х. : ХДУХТ, 2010. – Вип. 1(11). – С. 152 – 160.

17. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

18. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов ; под общ. ред. С. А. Панова. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.

УДК 332.1:339.3

ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТОРГОВИМИ ЗАКЛАДАМИ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

КОРСАК В. І.

УДК 332.1:339.3

Корсак В. І. Оцінка рівня забезпеченості торговими закладами населення регіонів України

Проведено аналіз рівня забезпеченості жителів регіонів роздрібними торговими закладами різних форматів. Встановлено дисбаланс між забезпеченістю торгівельними об'єктами «термінових покупок» міського та сільського населення у різних регіонах.

Ключові слова: роздрібна торгівля, забезпеченість торговими закладами, регіони.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 3.

Корсак Віктор Іванович – кандидат медичних наук, Голова ради директорів компанії «Наш Край Груп» (вул. Карбишева, 1, Луцьк, Волинська обл., 43023, Україна)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

УДК 332.1:339.3

Корсак В. И. Оценка уровня обеспеченности торговыми заведениями населения регионов Украины

Проведен анализ уровня обеспеченности жителей регионов розничными торговыми заведениями разных форматов. Установлен дисбаланс между обеспеченностью торговыми объектами «срочных покупок» городского и сельского населения в разных регионах.

Ключевые слова: розничная торговля, обеспеченность торговыми заведениями, регионы.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 3.

Корсак Виктор Иванович – кандидат медицинских наук, Председатель совета директоров компании «Наш Край Групп» (ул. Карбышева, 1, Луцьк, Волинская обл., 43023, Украина)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

UDC 332.1:339.3

Korsak V. I. Assessment of the Level of Commercial Establishments' Procurement of Ukrainian Regions Population

An analysis has been carried out to assess the level of support of the regions' residence with the retail outlets of various formats has been carried out. It was established the imbalance between support of urban and rural residences in different regions with «emergency purchases» retail establishments.

Key words: retail, commercial security institutions, regions

Pic.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 3.

Korsak Viktor I. – Candidate of Science (Medicine), Head of the Board of Directors of the Nash Kray Group Co (vul. Karbysheva, 1, Lutsk, Volynska obl., 43023, Ukraine)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

Сьогодні формування сучасної моделі розвитку цивілізації на засадах сталості базується на трьох основних складових:

- ★ *екологічної* – відновлення та збереження стану природного середовища для існуючих та майбутніх поколінь;
- ★ *економічної* – забезпечення ефективного розвитку виробництва з оптимальним використанням невідновлювальних ресурсів;

- ★ *соціальної* – поліпшення умов життєдіяльності населення та підвищення його матеріального забезпечення і якості життя [1].

Слід зауважити, що в даній тріаді саме задоволення соціальних потреб населення планети сьогодні і в майбутньому є тим моментом істини, до якого повинні зводитися усі дії, пов'язані із забезпеченням сталого розвитку.

8. Долан Э. Д. Рынок. Микроэкономическая модель / Э. Д. Долан, Е. Д. Линдсей ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 1992. – С. 399.

9. Эклунд К. Эффективная экономика: шведская модель. Экономика для начинающих и не только для них / К. Эклунд ; пер. со шведск. И. Г. Гоц, Л. М. Сильченко ; науч. ред. А. М. Волков ; авт. предисл. В. В. Попов, Н. П. Шмелев. – М. : Экономика, 1991. – 250 с.

10. Бланк И. А. Словарь – справочник финансового менеджера / Бланк И. А. – К. : НИКА – ЦЕНТР : ЭЛЬГА : СПБ : АЛТЕЙ, 1998. – 480 с.

11. Милгром П. Экономика, организация и менеджмент / П. Милгром, Дж. Робертс ; пер. с англ. под ред. И. И. Елисеевой, В. Л. Тамбовцева. В 2-х т. – СПб. : Экономическая школа, 2001. – Т. 1. – 468 с.

12. Экономика предприятия : Учебник для вузов / Под ред. Ф. К. Беа, Э. Дихтла, М. Швайцера ; пер. с нем. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 928 с.

13. Краснокутська Н. С. Сучасні підходи до визначення сутності ефективності діяльності підприємств / Н. С. Краснокутська, І. О. Алтухова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. / – Х. : ХДУХТ, 2006. – Вип. 3. – С. 182 – 189.

14. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.

15. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд ; пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. Г. Б. Кочеткова ; – М. : Прогресс, 1982. – 399 с.

16. Власова Н. О. Система оцінки ефективності підприємств торгівлі з позиції зацікавлених сторін / Н. О. Власова, М. Д. Маловік // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. – Х. : ХДУХТ, 2010. – Вип. 1(11). – С. 152 – 160.

17. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

18. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов ; под общ. ред. С. А. Панова. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.

УДК 332.1:339.3

ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТОРГОВИМИ ЗАКЛАДАМИ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

КОРСАК В. І.

УДК 332.1:339.3

Корсак В. І. Оцінка рівня забезпеченості торговими закладами населення регіонів України

Проведено аналіз рівня забезпеченості жителів регіонів роздрібними торговими закладами різних форматів. Встановлено дисбаланс між забезпеченістю торгівельними об'єктами «термінових покупок» міського та сільського населення у різних регіонах.

Ключові слова: роздрібна торгівля, забезпеченість торговими закладами, регіони.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 3.

Корсак Віктор Іванович – кандидат медичних наук, Голова ради директорів компанії «Наш Край Груп» (вул. Карбишева, 1, Луцьк, Волинська обл., 43023, Україна)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

УДК 332.1:339.3

UDC 332.1:339.3

Корсак В. И. Оценка уровня обеспеченности торговыми заведениями населения регионов Украины

Проведен анализ уровня обеспеченности жителей регионов розничными торговыми заведениями разных форматов. Установлен дисбаланс между обеспеченностью торговыми объектами «срочных покупок» городского и сельского населения в разных регионах.

Ключевые слова: розничная торговля, обеспеченность торговыми заведениями, регионы.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 3.

Корсак Виктор Иванович – кандидат медицинских наук, Председатель совета директоров компании «Наш Край Групп» (ул. Карбышева, 1, Луцьк, Волинская обл., 43023, Украина)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

Korsak V. I. Assessment of the Level of Commercial Establishments' Procurement of Ukrainian Regions Population

An analysis has been carried out to assess the level of support of the regions' residence with the retail outlets of various formats has been carried out. It was established the imbalance between support of urban and rural residences in different regions with «emergency purchases» retail establishments.

Key words: retail, commercial security institutions, regions

Pic.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 3.

Korsak Viktor I. – Candidate of Science (Medicine), Head of the Board of Directors of the Nash Kray Group Co (vul. Karbysheva, 1, Lutsk, Volynska obl., 43023, Ukraine)

E-mail: org@volw.lutsk.ua

Сьогодні формування сучасної моделі розвитку цивілізації на засадах сталості базується на трьох основних складових:

- ★ *екологічної* – відновлення та збереження стану природного середовища для існуючих та майбутніх поколінь;
- ★ *економічної* – забезпечення ефективного розвитку виробництва з оптимальним використанням невідновлювальних ресурсів;

- ★ *соціальної* – поліпшення умов життєдіяльності населення та підвищення його матеріального забезпечення і якості життя [1].

Слід зауважити, що в даній тріаді саме задоволення соціальних потреб населення планети сьогодні і в майбутньому є тим моментом істини, до якого повинні зводитися усі дії, пов'язані із забезпеченням сталого розвитку.

На нашу думку, важливу роль у даному процесі може відігравати роздрібна торгівля, адже саме у роздрібних торгових закладах населення задовольняє значну кількість своїх потреб, а тому рівень, на якому буде здійснюватися даний процес, може суттєво впливати на якість їх життя.

Встановлено, що важливими факторами, які визначають ступінь задоволення потреб жителів регіонів роздрібними торговельними закладами, є їх доступність, час, який споживачі витрачають на дорогу, рівень цін, якість обслуговування, ширина та глибина асортименту товарів.

Якщо врахувати, що ціна та якість обслуговування є параметрами, які визначаються переважно ринковими законами, то такі чинники, як час, який споживачі витрачають на здійснення покупок, та ширина асортименту, яка є похідною площі торгового закладу, можуть коригуватися за допомогою інституціональних впливів органів місцевої влади.

Враховуючи дане твердження, саме моніторинг та приведення до нормативних показників кількості торгових закладів, їх територіальної локалізації та величини площі повинні стати відправними точками для підвищення рівня задоволення потреб жителів регіонів у роздрібній торговельній мережі.

Дослідженням територіальної організації та забезпеченості населення роздрібними торговими закладами в оптимальній кількості відповідної площі займалися такі вчені, як: Алімов О. М., Бутко М. П., Апопій В. В., Бергер І. М., Брензович К. С., Герасимчук З. В., Заставний Ф. Д., Ковальська Л. А., Корецька Н. І., Ткачук В. В., Стеченко Д. М., Чернюк А. Г., Памбухчянц О. В., Платонов В. М., Ребицький В. М., Соболев В. О., Фащевський М. І., Щедрова І. М. та ін. Проте на сьогодні в Україні не існує реальних нормативів, за якими можна було б оцінити рівень задоволеності населення роздрібною торговельною мережею, що унеможлиблює встановлення об'єктивної ситуації і, відповідно, не дозволяє розробити комплекс заходів з коригування її із ціллю покращення забезпеченості населення послугами роздрібною торговельною мережі.

Мета статті – проаналізувати рівень забезпеченості роздрібними торговими об'єктами жителів регіонів України.

Територіальна організація роздрібною торгівлі, структура форматів торгових закладів регіону, їх кількість та площа повинна ґрунтуватися на балансі інтересів споживачів, торговельних організацій, виробників та держави [2]. Для забезпечення цього балансу необхідно використовувати параметри, які релевантно відображали б його ступінь. Так, існує велика кількість показників, які характеризують рівень розвитку роздрібною торгівлі, зокрема: забезпеченість населення торговою площею, забезпеченість населення торговою площею по продовольчих товарах, забезпеченість населення торговою площею по непродовольчих товарах, середній розмір магазину, розмір роздрібного товарообороту на 1 м² торгової площі, товарооборот продовольчих товарів на 1 особу, роздрібний товарооборот непродовольчих товарів на 1 особу, щільність розміщення об'єктів роздрібною торгівлі відносно населення, щільність розміщення

магазинів відносно населення, щільність розміщення об'єктів роздрібною торгівлі відносно території, щільність розміщення магазинів відносно території [3].

Проте, на нашу думку, для спрощення оцінки рівня задоволення потреб населення у торговельних послугах та отримання достовірних результатів дослідникам та органам місцевого самоврядування слід сконцентруватися на аналізі кількості торгових закладів та їх площі, адже саме ці показники характеризують задоволення потреб населення в часі, який вони витрачають на здійснення покупок, та асортименті товарів, необхідних для якісного життя.

Використовуючи розроблений нами розподіл роздрібною торгових закладів на формати (*рис. 1*) та методику визначення мінімально допустимої кількості торгових об'єктів, необхідних для задоволення потреб населення регіону в торговельних послугах (*табл. 1*), нами було розраховано кількість торгових закладів – «термінових», «планових» та «акумульованих» покупок для міст, селищ та сіл різних регіонів України, яка адекватно задовольнила б потреби їх жителів (*табл. 2*).

При аналізі розрахункових результатів та співставленні із фактичними даними було встановлено, що у цілому по Україні рівень забезпеченості торговими закладами становить 130,1%. На перший погляд, це є досить непоганим результатом, проте якщо врахувати, що забезпеченість міського населення в середньому по Україні становить 233%, а сільського – 54,5%, то можна зробити висновок про суттєвий дисбаланс у рівні задоволення потреб населення, яке проживає в різних типах населених пунктів (*табл. 3*).

Крім того було виявлено, що мінімальний рівень забезпеченості в різних регіонах торговими закладами суттєво відрізнявся. Так, якщо в Сумській області він становив лише 69,8%, то в Одеській – 185,8% (*рис. 2*).

Слід також зауважити, що у всіх регіонах міські жителі забезпечені закладами роздрібною торгівлі в кількості, яка перевищує мінімально допустимі показники (*рис. 3*), чого не можна сказати про сільське населення регіонів, адже лише у Київській та Закарпатській областях даний показник є вище мінімального значення, а якщо врахувати, що в Сумській, Харківській та Луганській областях цей критерій менше третини від мінімального значення, то можна зробити висновок, що забезпеченість сільського населення закладами роздрібною торгівлі є критично недостатньою (*рис. 4*).

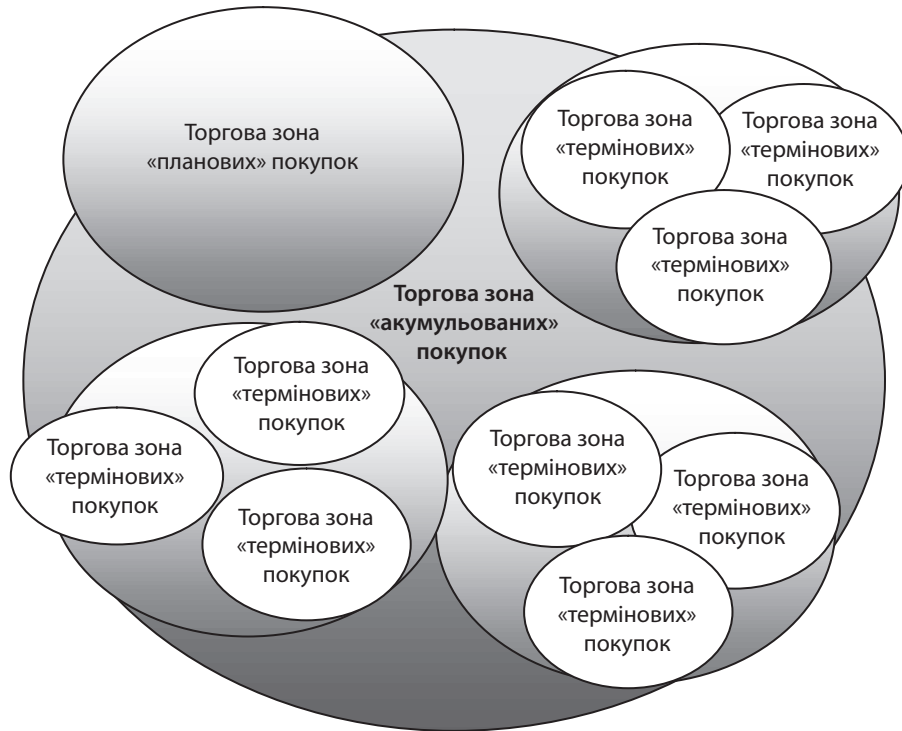
ВИСНОВКИ

Таким чином, у цілому в Україні рівень забезпечення населення роздрібною торговельною мережею є задовільним та відповідає стану розвитку економіки в державі.

На нашу думку, саме надмірна кількість торгових закладів у містах пояснює тренд, який спостерігається останні десятиліття і який полягає у постійному зменшенні абсолютної кількості торгових об'єктів та збільшенні їх середньої площі, що дозволяє суттєво розширити асортимент та покращити якість задоволення потреб

населення у торгівельних послугах. Тобто зменшення кількості торгових закладів у містах є цілком логічним явищем, яке корелює зі світовими тенденціям розвитку роздрібно торгівлі в країнах із перехідною економікою, і не повинно викликати занепокоєння у вчених та органів місцевого самоврядування.

Проте значне відставання у задоволенні потреб сільських жителів у кількості торгових закладів для здійснення термінових покупок, потребує розробки та впровадження загальнодержавної програми для вирішення даної проблеми. ■

Рис. 1. Розподіл торгових закладів на формати залежно від часу, який споживачі витрачають на здійснення покупок, та мотиву їх відвідування

Таблиця 1

Методика розрахунку кількості торгових закладів, необхідних для ефективного обслуговування населення регіонів

Визначення оптимальної кількості торгових закладів «термінових покупок» для міст і селищ міського типу та сіл (ТП_{місто}, ТП_{село})
$ТП_{місто} = S_{місто} / S_{ТЗТТ}; S_{місто}$ – площа міста (селища міського типу) км ² ; $S_{ТЗТТ}$ – площа торгової зони торгових об'єктів для здійснення термінових покупок (за даними наших досліджень, радіус торгової зони становить 600 м, відповідно площа залежно від рівня конкуренції (≈ 10 – 15% пересікання) наближено дорівнює 1 км ²). $ТП_{село}$ – кількість торгових закладів для сіл також розраховується за вищенаведеною формулою, проте мінімально допустима величина – один торговий заклад на одне село
Визначення оптимальної кількості торгових закладів «планових покупок» для міст та селищ міського типу (ПП_{місто})
$ПП_{місто} = S_{місто} / S_{ТЗПП}; S_{місто}$ – площа міста (селища міського типу) км ² ; $S_{ТЗПП}$ – площа торгової зони торгових об'єктів для здійснення «планових покупок» (за даними наших досліджень, радіус торгової зони становить 2 км, відповідно площа залежно від рівня конкуренції (≈ 10 – 15% пересікання) наближено дорівнює 10 км ²).
Визначення оптимальної кількості торгових закладів «планових покупок» для сіл (ПП_{село})
$ПП_{село} = S_{регіону} / S_{ТЗППС} - ПП_{місто}; S_{регіону}$ – площа регіону, для якого розраховується кількість торгових закладів, які повинні забезпечити сільські населені пункти у планових покупках км ² ; $S_{ТЗППС}$ – площа торгової зони торгових об'єктів для здійснення «планових покупок» для жителів сільських населених пунктів (за даними наших досліджень, радіус торгової зони становить 25 км, відповідно площа залежно від рівня конкуренції (≈ 10 – 15% пересікання) наближено дорівнює 2000 км ²). Від розрахункової кількості торгових об'єктів, необхідних для забезпечення потреб сільського населення у планових покупках, віднімається розрахункова кількість торгових закладів планових покупок, які необхідні для міст і селищ міського типу, оскільки вони також будуть обслуговувати сільське населення
Визначення оптимальної кількості торгових закладів «акумулятивних покупок» для міст і селищ міського типу та сіл (АП)
$АП = S_{регіону} / S_{ТЗАП}; S_{регіону}$ – площа регіону, для якого розраховується кількість торгових закладів, які повинні забезпечити населення регіону в акумулятивних покупках км ² ; $S_{ТЗАП}$ – площа торгової зони торгових об'єктів для здійснення «акумулятивних покупок» для жителів регіону (за даними наших досліджень, радіус торгової зони становить 60 км, відповідно площа залежно від рівня конкуренції (≈ 10 – 15% пересікання) наближено дорівнює 10 000 км ²).

Таблиця 2

Розрахунок мінімальної кількості торгових закладів різних форматів для різних регіонів України.

Регіон, область	Вихідні параметри			Розрахункова кількість міських та селищних торгових закладів		Розрахункова кількість сільських торгових закладів		Розрахункова кількість торгових закладів акумульованих покупок	Розрахункова кількість торгових закладів
	Площа території тис. км ²	Площа міст і смт, км ²	Кількість сіл, км ²	Термінових покупок	Планових покупок	Термінових покупок	Планових покупок		
Україна	603,5	18 946	28457	18 946	1894,6	28457	604	60,35	49 358
Автономна Республіка Крим	26,1	689	948	689	68,9	948	26,6	2,61	1 709
Вінницька	26,5	504	1466	504	50,4	1466	27	2,65	2 023
Волинська	20,1	332	1054	332	33,2	1054	20,6	2,01	1 421
Дніпропетровська	31,9	1 600	1435	1 600	160	1435	32,4	3,19	3 198
Донецька	26,5	2 415	1118	2 415	241,5	1118	27	2,65	3 777
Житомирська	29,8	477	1613	477	47,7	1613	30,3	2,98	2 141
Закарпатська	12,8	342	579	342	34,2	579	13,3	1,28	956
Запорізька	27,2	791	915	791	79,1	915	27,7	2,72	1 788
Івано-Франківська	13,9	558	765	558	55,8	765	14,4	1,39	1 380
Київська	28,1	771	1 1 26	771	77,1	1126	28,6	2,81	1 977
Кіровоградська	24,6	506	998	506	50,6	998	25,1	2,46	1 557
Луганська	26,7	2 004	782	2 004	200,4	782	27,2	2,67	2 989
Львівська	21,8	667	1850	667	66,7	1850	22,3	2,18	2 586
Миколаївська	24,6	498	894	498	49,8	894	25,1	2,46	1 444
Одеська	33,3	615	1125	615	61,5	1125	33,8	3,33	1 805
Полтавська	28,8	730	1814	730	73	1814	29,3	2,88	2 620
Рівненська	20,1	278	1000	278	27,8	1000	20,6	2,01	1 308
Сумська	23,8	579	1466	579	57,9	1466	24,3	2,38	2 105
Тернопільська	13,8	313	1023	313	31,3	1023	14,3	1,38	1 369
Харківська	31,4	994	1680	994	99,4	1680	31,9	3,14	2 777
Херсонська	28,5	416	658	416	41,6	658	29	2,85	1 118
Хмельницька	20,6	501	1414	501	50,1	1 414	21,1	2,06	1 967
Черкаська	20,9	500	824	500	50	824	21,4	2,09	1 376
Чернівецька	8,1	337	398	337	33,7	398	8,6	0,81	770
Чернігівська	31,9	575	1483	575	57,5	1483	32,4	3,19	2 119

Таблиця 3

Аналіз рівня забезпеченості населення роздрібними торговими закладами у різних регіонах в залежності від типу населеного пункту

Регіон, область	Розрахункова кількість торгових закладів разом	Фактична кількість магазинів 2011 р. разом	Забезпеченість у кількості ТЗ разом, %	Розрахункова кількість торгових закладів у містах і селищах	Фактична кількість магазинів 2011 р. у містах	Забезпеченість у кількості ТЗ міст, %	Розрахункова кількість торгових закладів у селах	Фактична кількість магазинів 2011 р. у селах	Забезпеченість у кількості ТЗ сіл, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна	49 358	64211	130,1	20901	48692	233,0	28 457	15519	54,5
Автономна Республіка Крим	1709	3056	178,9	761	2352	309,3	948	704	74,3

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

ЕКОНОМІКА

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вінницька	2023	2467	121,9	557	1143	205,2	1466	1324	90,3
Волинська	1421	1558	109,6	367	1001	272,6	1054	557	52,8
Дніпропетровська	3198	4351	13,6,0	1 763	3714	210,6	1435	637	44,4
Донецька	3777	5175	137,0	2 659	4780	179,8	1118	395	35,3
Житомирська	2141	1948	91,0	528	1154	218,7	1613	794	49,2
Закарпатська	956	1575	164,7	377	895	237,1	579	680	117,4
Запорізька	1788	2301	128,7	873	1903	218,0	915	398	43,5
Івано-Франківська	1380	1668	120,9	615	1151	187,1	765	517	67,6
Київська	1977	2908	147,1	851	1615	189,8	1126	1293	114,8
Кіровоградська	1557	1769	113,6	559	1206	215,7	998	563	56,4
Луганська	2989	2760	92,3	2207	2556	115,8	782	204	26,1
Львівська	2586	4078	157,7	736	3215	436,9	1850	863	46,6
Миколаївська	1444	1576	109,1	550	1153	209,5	894	423	47,3
Одеська	1805	3353	185,8	680	2725	400,8	1125	628	55,8
Полтавська	2620	2338	89,2	806	1587	196,9	1814	751	41,4
Рівненська	1308	1627	124,4	308	877	284,9	1000	750	75,0
Сумська	2 105	1469	69,8	639	1045	163,5	1466	424	28,9
Тернопільська	1369	1258	91,9	346	805	232,9	1023	453	44,3
Харківська	2777	3643	131,2	1097	3313	302,1	1680	330	19,6
Херсонська	1118	1406	125,7	460	1005	218,3	658	401	60,9
Хмельницька	1967	1926	97,9	553	1207	218,2	1414	719	50,8
Черкаська	1376	1858	135,0	552	1283	232,4	824	575	69,8
Чернівецька	770	967	125,7	372	643	173,1	398	324	81,4
Чернігівська	2119	1926	90,9	636	1153	181,4	1483	773	52,1
Київ	920	4455	484,4	920	4455	484,4	-	-	
Севастополь	159	795	500,3	130	756	582,0	29	39	134,5

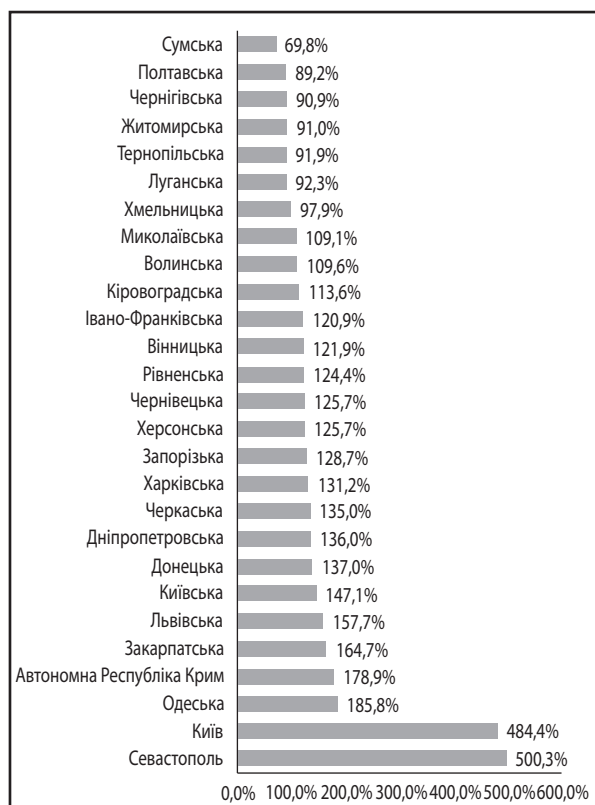

Рис. 2. Рівень забезпеченості торговими закладами регіонів України

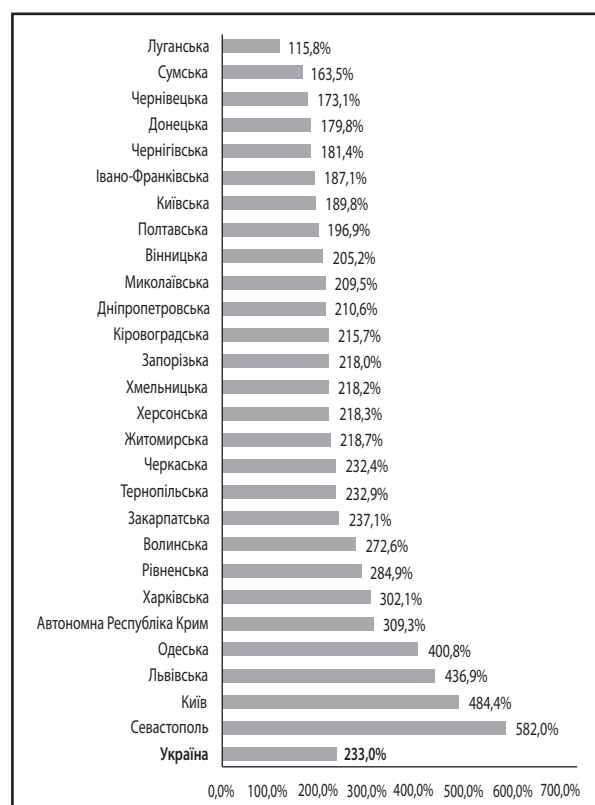

Рис. 3. Рівень забезпеченості торговими закладами міського населення регіонів України

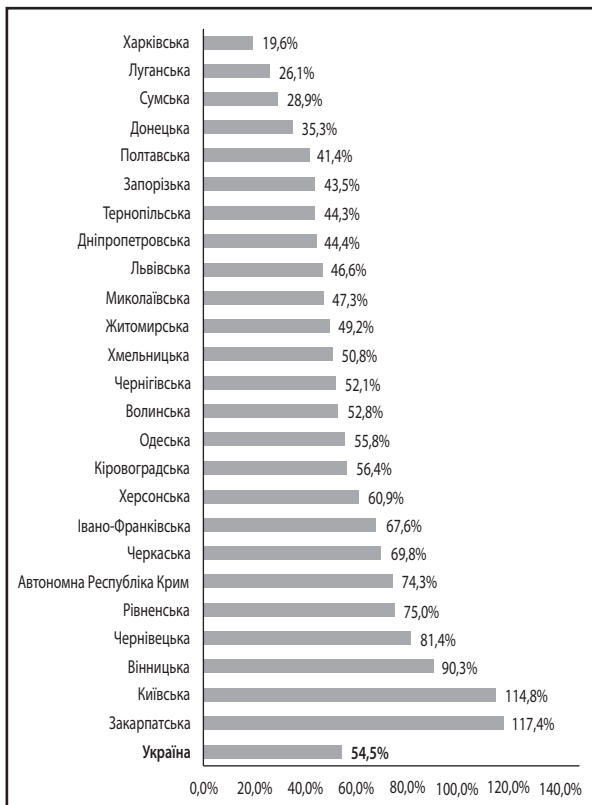

Рис. 4. Рівень забезпеченості торговими закладами сільського населення регіонів України

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.

2. Про Концепцію розвитку внутрішньої торгівлі України / Кабінет Міністрів України // Постанова № 1449 від 20.12.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baselp/ua-tmwaft.htm>

3. Лісіца В. В. Ефективність територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації : дис. ... канд. екон. наук: 08.07.05 / Лісіца В. В. – Харків, 2004. – 249 с.

УДК 658.871/878.001.76

УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

БУТ С. Ю.

УДК 658.871/878.001.76

Бут С. Ю. Управління проектами інноваційного розвитку торговельних підприємств

У статті розглянуто наукові основи управління проектами інноваційного розвитку торговельних підприємств. Проведено аналіз проблеми управління проектами в галузі торгівлі. Розроблено рекомендації, щодо професійного управління проектами.

Ключові слова: інновації, інноваційні проекти, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, торговельне підприємство, управління проектами.

Бібл.: 8.

Бут Світлана Юріївна – асистент, кафедра менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: but-2005@ukr.net

УДК 658.871/878.001.76

Бут С. Ю. Управление проектами инновационного развития торговых предприятий

В статье рассмотрены научные основы управления проектами инновационного развития торговых предприятий. Проведен анализ проблемы управления проектами в отрасли торговли. Разработаны рекомендации по профессиональному управлению проектами.

Ключевые слова: инновации, инновационные проекты, инновационная деятельность, инновационное развитие, торговое предприятие, управление проектами.

Библ.: 8.

Бут Светлана Юрьевна – ассистент, кафедра менеджмента, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: but-2005@ukr.net

UDC 658.871/878.001.76

But S. Y. Project Management Innovation Development Trade Enterprises

The article considers the scientific basis of project management innovation of commercial enterprises. An analysis of project management was done. The recommendations regarding professional project management are proposed.

Key words: innovation, innovation projects, innovative development, commercial enterprise, project management

Bibl.: 8.

But Svetlana Yu. – Assistant, Department of Management, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: but-2005@ukr.net

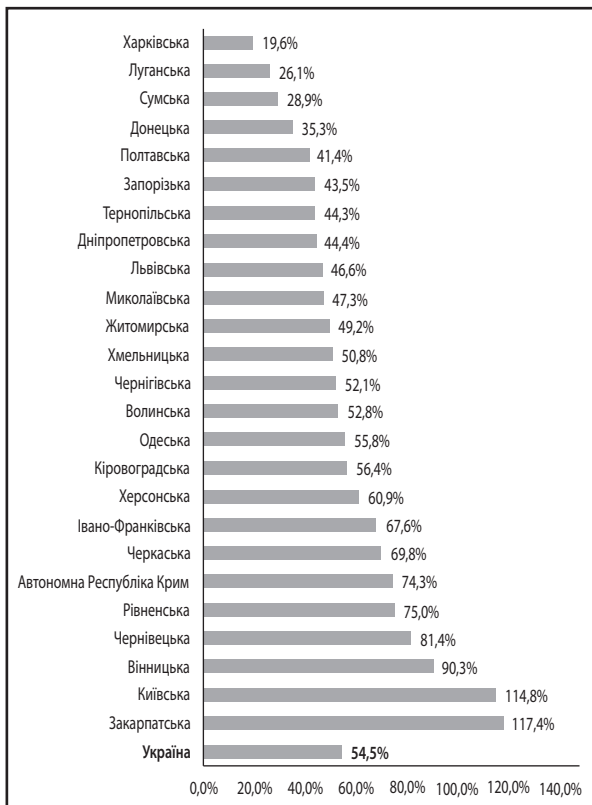

Рис. 4. Рівень забезпеченості торговими закладами сільського населення регіонів України

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.

2. Про Концепцію розвитку внутрішньої торгівлі України / Кабінет Міністрів України // Постанова № 1449 від 20.12.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baselp/ua-tmwaft.htm>

3. Лісіца В. В. Ефективність територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації : дис. ... канд. екон. наук: 08.07.05 / Лісіца В. В. – Харків, 2004. – 249 с.

УДК 658.871/878.001.76

УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

БУТ С. Ю.

УДК 658.871/878.001.76

Бут С. Ю. Управління проектами інноваційного розвитку торговельних підприємств

У статті розглянуто наукові основи управління проектами інноваційного розвитку торговельних підприємств. Проведено аналіз проблеми управління проектами в галузі торгівлі. Розроблено рекомендації, щодо професійного управління проектами.

Ключові слова: інновації, інноваційні проекти, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, торговельне підприємство, управління проектами.

Бібл.: 8.

Бут Світлана Юріївна – асистент, кафедра менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: but-2005@ukr.net

УДК 658.871/878.001.76

Бут С. Ю. Управление проектами инновационного развития торговых предприятий

В статье рассмотрены научные основы управления проектами инновационного развития торговых предприятий. Проведен анализ проблемы управления проектами в отрасли торговли. Разработаны рекомендации по профессиональному управлению проектами.

Ключевые слова: инновации, инновационные проекты, инновационная деятельность, инновационное развитие, торговое предприятие, управление проектами.

Библ.: 8.

Бут Светлана Юрьевна – ассистент, кафедра менеджмента, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: but-2005@ukr.net

UDC 658.871/878.001.76

But S. Y. Project Management Innovation Development Trade Enterprises

The article considers the scientific basis of project management innovation of commercial enterprises. An analysis of project management was done. The recommendations regarding professional project management are proposed.

Key words: innovation, innovation projects, innovative development, commercial enterprise, project management

Bibl.: 8.

But Svetlana Yu. – Assistant, Department of Management, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: but-2005@ukr.net

У сучасному світі вже давно відбулася переоцінка основних цінностей. Від економічної спрямованості суспільство поступово переходить до інноваційної. Не так володіння матеріальними благами, як володіння інформацією та інтелектуальним потенціалом визначають місце людини в сучасному суспільстві. Інвестиції в людський капітал і формування на основі цього інтелектуального капіталу суспільства перетворюються на пріоритетний загальнонаціональний інтерес.

Саме тому можемо стверджувати, що серед фундаментальних факторів економічного зростання використання потенціалу інноваційного розвитку торговельних підприємств в умовах нестабільного зовнішнього середовища є надзвичайно важливим для економічної політики як у цілому в світі, так і в Україні зокрема [8]. Окрім цього, актуальність теми статті визначається необхідністю підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю. До числа найбільш значущих з них слід віднести управління інноваційними проектами.

На сьогоднішній день в Україні недостатньо науково обґрунтовані засади науково-технічної та інноваційної політики торговельних підприємств, малоефективними є посередницькі структури з надання консалтингових, фінансових та інформаційних послуг учасникам інноваційного процесу, недостатньою є організаційна та фінансова підтримка інноваційної діяльності, вищі навчальні заклади ще не стали впливовим інструментом формування національної інноваційної системи.

Значна кількість публікацій присвячена тематичі розвитку інноваційної діяльності. Дослідження теоретичних і практичних аспектів проблем розвитку інноваційної діяльності, закономірності науково-технічного прогресу, інноватики і досягнень науково-технічної революції, а також питання підвищення ефективності організації виробництва в умовах переходу до ринку розглядали такі вчені: В. П. Андрущенко, М. І. Долішній, О. І. Амоша, В. І. Ландик, П. Н. Завлін, А. А. Мазаракі, Р. Ю. Лебедева, І. Б. Капітан, А. О. Князевич, Ю. Ю. Ямко, Є. В. Остропольська, Т. П. Близнюк, М. В. Степанов, В. С. Ціпуринда та ін. [1 – 5]. Особливу увагу розвитку інноваційної діяльності та формуванню організаційно-економічного механізму комерціалізації інноваційної діяльності приділили засновники західних шкіл інноваційного і наукового менеджменту Н. М. Фонштейн, Й. Шумпетер і багато інших закордонних дослідників, таких як: Б. Санто, Б. Твіс, Р. Хафмаєр, С. Фріман.

Але, не дивлячись на таку увагу до проблем інноваційного розвитку, недостатньо розглянутими залишаються питання методологічних проблем управління інноваційними проектами, особливе місце серед яких займають проблеми управління інноваційним розвитком торговельних підприємств.

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування методології управління проектами інноваційного розвитку торговельних підприємств.

Для досягнення вибраних підприємством цілей розробляються інноваційні проекти можливих варіантів вкладення грошових засобів в операції з реальними активами. Затверджений та такий, що підлягає реалізації інноваційний проект, повинен забезпечити: повернення

вкладених засобів за рахунок доходу від реалізації, робіт чи послуг; отримання прибутку, який забезпечить рентабельність інвестицій, не нижче рівня прийнятого на підприємстві; окупність інвестицій, в рамках терміну, що визначений підприємством.

Інноваційний проект – це об'єкт реального інвестування, намічений для реалізації з метою введення досягнень науково-технічного прогресу в виробництво чи соціальну сферу на основі оцінки техніко-економічної та фінансової інформації.

Управління проектом є цілеспрямований процес досягнення цілей проекту при обмеженнях на фінансові, матеріальні, людські, часові та інші ресурси.

Управління інноваційним проектом – це процес ухвалення і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з визначенням цілей, організаційної структури, планування заходів і контролем за ходом їх виконання, направлених на реалізацію інноваційної ідеї.

Проблема управління проектами, з якою стикаються всі підприємства, дуже серйозна. Це обумовлено тим, що в Україні рівню управління приділяється зовсім недостатня увага. У той же час, залучення методології управління проектами як інструменту планування, контролю та координації здійснення проектів дозволяє економити значні кошти, реалізувати цілі проекту в менші строки і, найголовніше, реалізувати успішне управління.

Виділяють дві групи чинників, які впливають на успіх проекту. *Зовнішні*: наявність фінансування на доведення розробки, податки, законодавство, обсяг ринку. *Внутрішні*: спосіб подання, ступінь доведення проекту, організація робіт. Освоєння методів управління проектами дає можливість менеджеру до будь-якого проекту підходити з єдиних позицій.

Розглядаючи управління проектами, виділяють основні етапи проекту:

1. Ініціація проекту.
2. Планування цілей, ресурсів, вартості, якості організації, ризиків, персоналу та інше.
3. Виконання плану проекту.
4. Аналіз та оцінка виконання плану проекту.
5. Управління змінами, якістю, контрактами, ризиками.
6. Завершення.

Що стосується інноваційного розвитку безпосередньо торговельного підприємства, то його нормальне функціонування неможливо без організації чіткої, продуманої, всебічно обґрунтованої роботи з досягнення намічених цілей і завдань діяльності. Це знаходить відображення у підготовці та прийнятті управлінських рішень і налагодженні комунікацій, спрямованих на постановку цілей і завдань, які переслідує торгове підприємство. За своїм змістом найбільшу увагу в управлінні розвитком займає планування соціально-економічних процесів діяльності торгового підприємства.

Для полегшення управління інноваційними проектами торговельних підприємств керівникам, на наш погляд, слід дотримуватися таких принципів управління:

1. Принцип селективного (вибіркового) управління. Суть у виборі пріоритетних напрямків.

2. Принцип цільової орієнтації проектів на забезпечення кінцевих цілей. Передбачає встановлення взаємозв'язків між потребами у створенні інновації та можливостями їх реалізації.

3. Принцип повноти циклу управління інноваційного проекту.

4. Принцип етапності інноваційних процесів і процесів управління проектами.

5. Принцип ієрархічності організації інноваційних процесів.

6. Принцип багатоваріантності при виборі управлінських рішень.

7. Принцип системності. Розробляється сукупність заходів, необхідних для організації проекту (організаційних, адміністративних та ін.).

8. Принцип забезпеченості або збалансованості. Усі заходи мають бути належним чином забезпечені необхідними ресурсами.

Окрім принципів ефективного управління проектами, належну увагу слід приділити відбору інноваційних технологій і етапам формування узагальнюючих пропозицій щодо пріоритетних напрямків інноваційного розвитку підприємств:

1. Фіксується перелік найбільш істотних критеріїв досягнення мети.

2. Для кожного проекту, що реалізує пріоритетний напрямок, робиться оцінка рівня покращення кожного показника в порівнянні з існуючим положенням за шкалою «низький», «нижче середнього», «вище середнього», «високий».

3. Технології, які не мають оцінок «вище середнього» або «високий», з подальшого розгляду виключаються. Решта включаються в попередні пропозиції щодо пріоритетних напрямків і критично важливим технологіям.

4. Технології, які мають не нижче однієї оцінки «високий» або не менше двох «вище середнього», попередньо вважаються кандидатами до групи пріоритетних; якщо більше двох «високий» або трьох «вище середнього» – кандидатами до групи особливо пріоритетних.

Прийнявши рішення про функціональний характер свого розвитку, торговельне підприємство пов'язує свою долю з життєвим циклом конкретних продуктів, і стає у пряму залежність від потенціалу попиту на дані товари, їх конкурентоспроможність і інші ключові фактори успіху. Знаючи тенденції розвитку продукту з точки зору становлення його технологічного і конкурентоспроможного потенціалу, торговельне підприємство зможе спрогнозувати для себе динаміку своїх майбутніх результатів, пов'язавши воедино зростання обсягу продажів з зростанням прибутку підприємства і рівнем його майбутнього ризику.

Горизонт планування для торговельного підприємства в рамках інноваційного проекту – це багатоваріантність планування, його диверсифікація на різні часові інтервали. Його відмінними рисами стає те, що воно дозволяє виділити стратегічні, тактичні й операційні питання розвитку, а також надати більшу достовірність

і ефективність управлінню розвитком за рахунок точного визначення об'єктів прийняття планових рішень.

Інноваційний розвиток торговельного підприємства націлюється на визначення перспектив його функціонального розвитку з точки зору визначення технологій його діяльності та методик організаційно-структурної поведінки.

Об'єкти прийняття планових рішень про розвиток торговельного підприємства можна об'єднати під чотирма назвами: цілі, стратегії, структури і функціональні операції. Планування розвитку дозволяє інтегровано розглядати міжфірмові відносини, формально об'єднуючи їх в плани – проекти, а змістовно диференціюючи по комплексах господарських взаємодій [6 – 7].

Чим більше економічних інтересів у торговельного підприємства (наприклад, широкий асортимент товарів для декількох купівельних сегментів), тим вище зовнішній конкурентний потенціал розвитку. Формування стратегій в аспекті правильного розуміння терміна «планування розвитку» вимагає адекватної побудови товарно-грошових взаємодій торговельного підприємства. Це можливо тільки у випадку певної фінансової та іншої ресурсної (товарної і інформаційної) централізації з тим, щоб забезпечити достатню мотивацію до реалізації економічних інтересів в умовах нестабільності ринку і високої конкуренції.

ВИСНОВКИ

Управління інноваційними проектами в такій високо конкурентній галузі як торгівля – це справжнє мистецтво керівництва і координації трудових, матеріальних та інших ресурсів протягом життєвого циклу проекту шляхом застосування цілої системи сучасних методів і техніки управління для досягнення визначених у проекті результатів за складом і обсягом робіт, вартості, часу, якості проекту.

За весь час, протягом якого застосовується технологія управління проектами, був розроблений ряд методик і принципів, покликаних допомогти керівникам проекту.

Для того, щоб впоратися з обмеженнями за часом використовують методи побудови і контролю календарних графіків робіт. Для управління фінансовими обмеженнями використовують методи формування фінансового плану (бюджету) проекту і, в міру виконання робіт, дотримання бюджету відстежується, з тим, щоб не дати витратам вийти з-під контролю. Для виконання робіт потрібне їх забезпечення ресурсами, і існують спеціальні методи управління людськими і матеріальними ресурсами.

І, на завершення, можна дати такі рекомендації щодо професійного управління проектами:

- ✦ необхідно використовувати сучасні методи управління проектами;
- ✦ детально планувати роботи, оптимізувати організацію проекту, всіх витрат і ресурсів, ретельно відбирати професійних учасників проекту;
- ✦ аргументувати мотивацію на кінцевий результат роботи всіх учасників проекту;
- ✦ бути зацікавленими в завершенні робіт у найкоротші терміни;

- ✦ формувати кооперацію на конкурсній основі та залучати провідних фахівців;
- ✦ орієнтувати всіх учасників на високу якість виконання робіт по проекту;
- ✦ усі виплати проводити тільки за виконаний обсяг робіт. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / В. П. Андрущенко. – К. : Педагогічна думка. – 2008. – 472 с.
2. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть : нові пріоритети : монографія / М. І. Долішній – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.
3. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін. / НАН України ; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 328 с.

4. Ландик В. И. Инновационная стратегия предприятия : проблемы и опыт их решения / В. И. Ландик. – К. : Наук. думка, 2003. – 364 с.

5. Завлин П. Н. Оценка эффективности инноваций / П. Н. Завлин, А. В. Васильев. – СПб. : Изд. дом «Бизнес-пресса», 2003. – С. 216.

6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / М. В. Стріха, В. С. Шовкалюк, Т. В. Боровіч, Ж. І. Дутчак, А. О. Сєдов. – К. : МОН, 200. – 30 с.

7. www.in.gov.ua

8. Інвестиції та інноваційний розвиток / Матеріали до парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». – 2009. – № 2(5). – 64 с.

Рецензент: канд. техн. наук, доцент кафедри менеджменту
КНТЕУ **Совершенна І. О.**

УДК 336.3:658.5

ФІНАНСОВА КРИЗА ПІДПРИЄМСТВА: ВИЗНАЧЕННЯ З ПОЗИЦІЇ ЦИКЛІЧНОЇ ДИНАМІКИ ЙОГО РОЗВИТКУ

МЕЛЬНИК В. М., КАЛІНСЬКА І. М.

УДК 336.3:658.5

Мельник В. М., Калінська І. М. Фінансова криза підприємства: визначення з позиції циклічної динаміки його розвитку

У статті досліджено сутність фінансової кризи підприємства та визначено її різновиди на основі теорії життєвого циклу організації. Обґрунтовано взаємозв'язок між фінансовими цілями підприємства та стадіями його розвитку. Надано характеристику криз платоспроможності, ліквідності, ділової активності, фінансової стійкості, фінансової стабільності та збитковості.

Ключові слова: фінансова криза підприємства, стадія життєвого циклу, платоспроможність, ліквідність, фінансова стійкість, прибутковість, оптимізація фінансової архітектури підприємства.

Рис.: 1. **Бібл.:** 11.

Мельник Віктор Миколайович – доктор економічних наук, професор, проректор Європейського університету (бульвар академіка Вернадського, 16-В, Київ, 03115, Україна)

Калінська Ірина Михайлівна – старший викладач, кафедра фінансів та банківської справи, Європейський університет (бульвар академіка Вернадського, 16-В, Київ, 03115, Україна)

E-mail: kalinskaya.irina@mail.ru

УДК 336.3:658.5

Мельник В. Н., Калинин И. М. Финансовый кризис предприятия: определение с позиции циклической динамики его развития

В статье исследована сущность финансового кризиса предприятия и определены его разновидности на основе теории жизненного цикла организации. Обоснована взаимосвязь между финансовыми целями предприятия и стадиями его развития. Представлена характеристика кризисов платежеспособности, ликвидности, деловой активности, финансовой устойчивости, финансовой стабильности и убыточности.

Ключевые слова: финансовый кризис предприятия, стадия жизненного цикла, платежеспособность, ликвидность, финансовая устойчивость, прибыльность, оптимизация финансовой архитектуры предприятия.

Рис.: 1. **Библ.:** 11.

Мельник Виктор Николаевич – доктор экономических наук, профессор, проректор Европейского университета (бульвар академика Вернадского, 16-В, Киев, 03115, Украина)

Калинская Ирина Михайловна – старший преподаватель, кафедра финансов и банковского дела, Европейский университет (бульвар академика Вернадского, 16-В, Киев, 03115, Украина)

E-mail: kalinskaya.irina@mail.ru

UDC 336.3:658.5

Melnik V. N., Kalinskaya I. M. Financial Crisis of Enterprise: Determination From Position of Cyclic Dynamics of its Development

In the article the essence of financial crisis of enterprise is investigated and its varieties are certain on the basis of theory of corporate lifecycle. It is grounded intercommunication between the enterprise's financial goals and stages of its development. The description of crises of solvency, liquidity, business activity, financial firmness, financial stability and unprofitability is given.

Key words: financial crisis of enterprise, stage of the lifecycle, solvency, liquidity, financial firmness, profitableness, optimization of enterprise's financial architecture.

Pic.: 1. **Bibl.:** 11.

Melnik Viktor N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Pro-rector of the European university (bulvar akademika Vernadskogo, 16-V, Kyiv, 03115, Ukraine)

Kalinskaya Irina M. – Senior Lecturer, Department of Finance and Banking, European university (bulvar akademika Vernadskogo, 16-V, Kyiv, 03115, Ukraine)

E-mail: kalinskaya.irina@mail.ru

- ✦ формувати кооперацію на конкурсній основі та залучати провідних фахівців;
- ✦ орієнтувати всіх учасників на високу якість виконання робіт по проекту;
- ✦ усі виплати проводити тільки за виконаний обсяг робіт. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / В. П. Андрущенко. – К. : Педагогічна думка. – 2008. – 472 с.
2. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть : нові пріоритети : монографія / М. І. Долішній – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.
3. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін. / НАН України ; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 328 с.

4. Ландик В. И. Инновационная стратегия предприятия : проблемы и опыт их решения / В. И. Ландик. – К. : Наук. думка, 2003. – 364 с.

5. Завлин П. Н. Оценка эффективности инноваций / П. Н. Завлин, А. В. Васильев. – СПб. : Изд. дом «Бизнес-пресса», 2003. – С. 216.

6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / М. В. Стріха, В. С. Шовкалюк, Т. В. Боровіч, Ж. І. Дутчак, А. О. Сєдов. – К. : МОН, 200. – 30 с.

7. www.in.gov.ua

8. Інвестиції та інноваційний розвиток / Матеріали до парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». – 2009. – № 2(5). – 64 с.

Рецензент: канд. техн. наук, доцент кафедри менеджменту
КНТЕУ **Совершенна І. О.**

УДК 336.3:658.5

ФІНАНСОВА КРИЗА ПІДПРИЄМСТВА: ВИЗНАЧЕННЯ З ПОЗИЦІЇ ЦИКЛІЧНОЇ ДИНАМІКИ ЙОГО РОЗВИТКУ

МЕЛЬНИК В. М., КАЛІНСЬКА І. М.

УДК 336.3:658.5

Мельник В. М., Калінська І. М. Фінансова криза підприємства: визначення з позиції циклічної динаміки його розвитку

У статті досліджено сутність фінансової кризи підприємства та визначено її різновиди на основі теорії життєвого циклу організації. Обґрунтовано взаємозв'язок між фінансовими цілями підприємства та стадіями його розвитку. Надано характеристику криз платоспроможності, ліквідності, ділової активності, фінансової стійкості, фінансової стабільності та збитковості.

Ключові слова: фінансова криза підприємства, стадія життєвого циклу, платоспроможність, ліквідність, фінансова стійкість, прибутковість, оптимізація фінансової архітектури підприємства.

Рис.: 1. **Бібл.:** 11.

Мельник Віктор Миколайович – доктор економічних наук, професор, проректор Європейського університету (бульвар академіка Вернадського, 16-В, Київ, 03115, Україна)

Калінська Ірина Михайлівна – старший викладач, кафедра фінансів та банківської справи, Європейський університет (бульвар академіка Вернадського, 16-В, Київ, 03115, Україна)

E-mail: kalinskaya.irina@mail.ru

УДК 336.3:658.5

Мельник В. Н., Калинин И. М. Финансовый кризис предприятия: определение с позиции циклической динамики его развития

В статье исследована сущность финансового кризиса предприятия и определены его разновидности на основе теории жизненного цикла организации. Обоснована взаимосвязь между финансовыми целями предприятия и стадиями его развития. Представлена характеристика кризисов платежеспособности, ликвидности, деловой активности, финансовой устойчивости, финансовой стабильности и убыточности.

Ключевые слова: финансовый кризис предприятия, стадия жизненного цикла, платежеспособность, ликвидность, финансовая устойчивость, прибыльность, оптимизация финансовой архитектуры предприятия.

Рис.: 1. **Библ.:** 11.

Мельник Виктор Николаевич – доктор экономических наук, профессор, проректор Европейского университета (бульвар академика Вернадского, 16-В, Киев, 03115, Украина)

Калинская Ирина Михайловна – старший преподаватель, кафедра финансов и банковского дела, Европейский университет (бульвар академика Вернадского, 16-В, Киев, 03115, Украина)

E-mail: kalinskaya.irina@mail.ru

UDC 336.3:658.5

Melnik V. N., Kalinskaya I. M. Financial Crisis of Enterprise: Determination From Position of Cyclic Dynamics of its Development

In the article the essence of financial crisis of enterprise is investigated and its varieties are certain on the basis of theory of corporate lifecycle. It is grounded intercommunication between the enterprise's financial goals and stages of its development. The description of crises of solvency, liquidity, business activity, financial firmness, financial stability and unprofitability is given.

Key words: financial crisis of enterprise, stage of the lifecycle, solvency, liquidity, financial firmness, profitableness, optimization of enterprise's financial architecture.

Pic.: 1. **Bibl.:** 11.

Melnik Viktor N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Pro-rector of the European university (bulvar akademika Vernadskogo, 16-V, Kyiv, 03115, Ukraine)

Kalinskaya Irina M. – Senior Lecturer, Department of Finance and Banking, European university (bulvar akademika Vernadskogo, 16-V, Kyiv, 03115, Ukraine)

E-mail: kalinskaya.irina@mail.ru

Підприємство як окрема соціально-економічна система взаємопов'язаних елементів, що здатна до самоорганізації в умовах нелінійного розвитку економічних процесів, підпорядковується циклічним законам функціонування та закономірно не уникає кризових явищ. Саме наявність кризових явищ є сигналом критичного накопичення певних внутрішньогосподарських протиріч, викликаних неможливістю підприємства реалізувати його цільову функцію за наявної комбінації ресурсів.

Утім, у контексті системно-синергетичного підходу будь-яка криза має не тільки негативні, а й позитивні наслідки за умов вчасної ідентифікації її ознак та реалізації антикризових заходів. Отже, врахування теоретичних і практичних аспектів циклічної динаміки розвитку підприємства в контексті фінансової діагностики підприємства дозволить підвищити ефективність управлінських дій.

Розвиток наукової думки щодо природи, класифікації різновидів криз і чинників виникнення кризових явищ свідчить про посилену увагу з боку дослідників до даної проблематики. Зокрема, слід відзначити праці провідних вчених, що заклали основи моделювання життєвого циклу організації, а саме: роботи І. Адізеса, Л. Грейнера, Д. Міллера, С. Філоновича, Г. Чандлера. У дослідженнях І. Бланка, Н. Верхоглядової, О. Копілюка, Г. Ситника, О. Терещенка, А. Штангерта посилену увагу приділено визначенню оціночних параметрів стадій життєвого циклу підприємства, кризових факторів на різних етапах розвитку підприємства та їх потенційних наслідків для організації. Проте, відсутність належного висвітлення аспектів взаємозв'язку між кризою у фінансовій сфері підприємства та стадією його життєвого циклу обумовлює потребу в поглибленому аналізованні зазначеного питання.

Мета дослідження полягає у визначенні видів фінансової кризи, які виникають у процесі циклічного розвитку підприємства, що дозволить визначити пріоритетні сфери антикризового управління фінансами підприємства.

Узагальнюючи надбання найбільш відомих теорій життєвого циклу організації, зазначимо, що у процесі розвитку підприємства можна виокремити такі стадії: утворення, становлення, зростання (повільна та активна фаза), зрілість та занепад підприємства.

Діапазон переліку кризових явищ, з якими стикається підприємство у процесі свого функціонування, є нескінченно великий. Однак найбільш руйнівний вплив чинить саме фінансова криза, що характеризується порушенням фінансової рівноваги та виявляється у розбалансованості діяльності підприємства і обмеженні можливостей впливу керівництва підприємства на внутрішньогосподарські фінансові відносини [1, с. 13]. Як зазначають І. Бланк та Г. Ситник, фінансова криза відображає протиріччя, що циклічно виникають протягом життєвого циклу підприємства, між фактичним станом його фінансового потенціалу й необхідним обсягом фінансових потреб, що зумовлює потенційно небезпечні загрози його функціонуванню [2, с. 136].

Важливість врахування стадії життєвого циклу підприємства також підкреслює Ю. Нестеренко, оскільки фаза розвитку організації здійснює безпосередній вплив на вибір напрямів, форм і методів організації фінансових відносин суб'єкта господарювання, ступінь його інвестиційної активності, інтенсивність збільшення власних фінансових ресурсів, напрямів розподілу прибутків, можливість соціальних інвестицій, а також рівень та види ризиків [3].

Узагальнення доробок літературних джерел щодо класифікації видів фінансової кризи залежно від стадії життєвого циклу підприємства дозволяє виокремити такі види, як криза зростання, стагнація та занепад [2, с. 138; 4, с. 128; 5]. У дослідженні Ю. Копчака модель життєвого циклу підприємства інтерпретується в термінах інституту банкрутства, на основі яких до стадій циклу віднесені: організація, платоспроможність, неплатоспроможність, неспроможність, банкрутство та ліквідація [6, с. 7].

Однак наведені класифікації, на нашу думку, відображають загальні проблеми певного етапу розвитку підприємства та не висвітлюють конкретні ознаки кризи у сфері фінансового забезпечення суб'єкта господарювання.

В інших працях більш змістовно досліджені ознаки фінансової неспроможності підприємства, які, однак, не враховують циклічність динаміки розвитку господарюючого суб'єкта. Так, О. Терещенко розрізняє три види фінансової кризи підприємства: стратегічна криза, криза прибутковості та криза ліквідності [1, с. 17]. Більш розгорнуту класифікацію різновидів фінансової кризи надає Ю. Прохорова, яка розробила інтегровану модель визначення виду кризи та визначила кризу ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та прибутковості [7, с. 12].

На нашу думку, охарактеризувати види фінансової кризи на підприємстві можливо на основі аналізу фінансових цілей господарюючого суб'єкта, оскільки виникнення фінансової кризи спричинено в першу чергу нездатністю підприємства забезпечувати реалізацію фінансових цілей відповідно до стадій його розвитку.

Існує кілька класифікацій фінансових цілей підприємства. Так, найбільш відомими концепціями щодо фінансових цілей компанії є концепція безпеки та концепція рентабельності [8, с. 39]. Основним завданням фінансової політики підприємства в межах першої концепції є забезпечення ліквідності та платоспроможності підприємства, що дозволяє уникнути фінансових проблем у довгостроковій перспективі та забезпечує його автономність. Друга концепція базується на необхідності забезпечення рентабельності підприємства, що сприятиме його економічному зростанню.

У свою чергу С. Рибак і Л. Лабезнік відзначають, що залежно від цілей формуються й відповідні системи управління фінансами, зокрема [9]:

- ✦ фінансова рівновага або безпека підприємства, що реалізується шляхом управління фінансовим циклом суб'єкта;
- ✦ рентабельність або прибутковість, що акцентує увагу на кругообігу капіталу;

- ✦ економічне зростання або розвиток, що визначає необхідні фінансові ресурси для забезпечення розвитку та їх джерела;
- ✦ ризик, що моніториться для зниження невідповідності зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Ефективне управління підприємством у даному контексті означає здатність менеджменту компанії з найменшими витратами привести організацію до стадії зрілості та утримувати її якомога довше у цьому стані, протидіючи виникненню процесів, що призводять до занепаду або ліквідації підприємства.

Розвиваючи та доповнюючи вищенаведені підходи, охарактеризуємо взаємозв'язок між стадіями життєвого циклу підприємства та видами фінансової кризи.

Початковий етап життєвого циклу характеризується створенням підприємства та його поступовим виходом на ринок, спробою знайти свою нішу, стати привабливим для клієнтів, організувати реалізацію продукції та сервіс відповідно до вимог споживачів. У цей період відбувається фінансове становлення організації та накопичення її активів.

Особливістю даного етапу є від'ємний грошовий потік, що можна пояснити низькою ефективністю бізнесу, відсутністю економії на масштабах, значним періодом обігу оборотного капіталу, високою кредиторською заборгованістю. Істотний відтік грошових коштів пов'язаний також з формуванням організаційної та правової основ бізнесу, придбанням нових технологій, основних засобів та нематеріальних активів, підписанням контрактів, проведенням маркетингових досліджень, набором та підготовкою персоналу та ін. Отже, у період утворення підприємства основною проблемою у фінансовій сфері стає брак грошових коштів на поточні витрати. У зв'язку з цим стає актуальним попередження кризи платоспроможності, яка виявляється у нездатності господарюючого суб'єкта своєчасно й повно виконувати свої фінансові зобов'язання.

У свою чергу, ознаками платоспроможності є наявність достатнього обсягу коштів на поточному рахунку та відсутність простроченої кредиторської заборгованості [10, с. 274]. Для цього необхідно контролювати виконання плану виробництва і реалізації продукції, підтримувати оптимальний рівень витрат, забезпечувати зростання оборотного капіталу і підвищувати його оборотність, здійснювати систематичний контроль за надходження грошових коштів від реалізації продукції, погашенням дебіторської заборгованості, виконанням платіжних зобов'язань перед бюджетом, працівниками організації, постачальниками та кредитними організаціями, регулярно контролювати терміну спливу позовної давності кредиторської заборгованості.

На стадії становлення відбувається затвердження підприємства на ринку, закріплення його іміджу, збільшення кількості споживачів та контрагентів. На початковій стадії становлення підвищується ризик виникнення кризи ліквідності, оскільки сукупний грошовий потік залишається з негативним результатом через

перевищення відтоку грошових коштів від операційної діяльності над їх надходженням.

Проте нарощування обсягів продажу приводить до змінення даної ситуації, внаслідок чого грошовий баланс стає нульовим, а організація досягає точки беззбитковості та переходить на *стадію зростання*. Отже, головними фінансовими цілями даного етапу є контроль за синхронністю грошових надходжень та витрат, дотримання перевищення оборотних активів над короткостроковими пасивами, що дозволяє в подальшому подолати проблеми поточної неплатоспроможності та забезпечити перспективну ліквідність підприємства.

У *повільній фазі стадії зростання* перевищення беззбиткового об'єму продажів приводить до подальшого нарощування виробництва, що супроводжується появою прибутків та їх зростанням в абсолютному вираженні, а також виникненням позитивного грошового потоку від операційної діяльності. На цьому етапі головною метою менеджменту підприємства є забезпечення високого рівня ділової активності організації, який досягається за рахунок забезпечення оптимального співвідношення між темпами зростання основних показників діяльності підприємства, а саме [10, с. 373]:

$$100\% < T_{ck} < T_p < T_n,$$

де T_{ck} – темп зміни сукупного капіталу, авансованого у діяльність підприємства; T_p – темп зміни обсягів реалізації продукції; T_n – темп зміни прибутку.

Водночас, виникнення кризової ситуації, тобто кризи ділової активності, на даному проміжку циклічної динаміки підприємства, як зазначає О. В. Коваленко, може бути спричинено деформацією виробничо-комерційного та фінансового циклу підприємства внаслідок надмірних темпів зростання підприємства та зростання дебіторської заборгованості. Це відбувається, на його думку, через різке збільшення кількості клієнтів та збільшення часового лагу між реалізацією товарів і надходженням виручки у зв'язку із нарощуванням обороту [5].

У подальшому на стадії зростання необхідність нарощування обсягів функціонуючого капіталу в операційній сфері вимагає від підприємства істотних фінансових вкладень та проведення активної емісійної та кредитної політики. Отже, на етапі *активного економічного зростання* актуалізується завдання пошуку компромісу між ризиком зниження ліквідності та підвищенням рентабельності діяльності, який може бути досягнутий за рахунок забезпечення заданого рівня фінансової стійкості підприємства.

Як зазначає М. М. Бердар, стійкість фінансового стану забезпечує розширений розвиток підприємства на основі зростання прибутку та капіталу без посилення залежності від зовнішніх джерел фінансування (за умови збереження платоспроможності та кредитоспроможності в умовах припустимого рівня ризику) [11, с. 261]. Отже, у випадку формування неоптимальної структури витрат, надмірного зростання позикового капіталу та відсутності приросту рентабельності власного капіталу виникає криза фінансової стійкості, що характеризується перевищенням запасів і витрат над сумою власних оборотних

коштів, кредитів під товарно-матеріальні цінності та залучених тимчасово вільних фінансових ресурсів.

На стадії зрілості підприємство досягає стабільності в розвитку. Воно прагне підтримувати досягнуті ринкові позиції і зміцнювати своє положення. Відбувається стабілізація грошового потоку та формується його максимальна позитивна величина, що пов'язано із стабільним надходженням виручки, зростанням амортизації основних засобів і нематеріальних активів, зменшенням дебіторської заборгованості, зростанням суми резервів майбутніх витрат і платежів, отриманих доходів за рахунок майбутніх періодів. На цьому етапі важливою умовою забезпечення тривалості найбільш бажаного проміжку циклу є дотримання фінансової стабільності підприємства, тобто певного стану фінансової рівноваги при збереженні достатнього ступеня фінансової стійкості, та збереження цього стану у довгостроковій перспективі при ефективному управлінні фінансами [10, с. 302].

Утім, власники зрілих підприємств внаслідок збільшення масштабів діяльності стикаються з необхідністю делегування повноважень найманим менеджерам і концентрують увагу на вирішенні управлінських проблем координації та контролю. Це призводить до втрати гнучкості в управлінні, зниження оперативності реалізації стратегічних та тактичних завдань, спрямування прибутків на відшкодування витрат контролю тощо.

- ✦ скорочення виручки та зростання витрат;
- ✦ суттєве зниження обсягів прибутків;
- ✦ наявність збитків протягом кількох років, що проявляється в постійно негативному сальдо грошового потоку;
- ✦ стрімкому зростанні кредиторської заборгованості.

Підвищується ймовірність виникнення кризи прибутковості, коли перманентні збитки вихолощують власний капітал і це призводить до незадовільної структури балансу підприємства та його хронічної неплатоспроможності.

У цей період невідкладними стають оптимізаційні заходи щодо впровадження технічних, економічних і організаційних інновацій, активної маркетингової стратегії, що зрештою повинно привести до організаційно-технологічного оновлення підприємств та стабілізації його фінансового стану. Отже, пріоритетами фінансової політики господарюючого суб'єкта стають:

- ✦ усунення неплатоспроможності;
- ✦ відновлення фінансової стійкості;
- ✦ забезпечення фінансової стабільності підприємства.

Графічну модель життєвого циклу підприємства, яка ілюструє авторське бачення залежності виду фінансової кризи від стадії циклічної динаміки, візуалізує рис. 1.

Рис. 1. Модель життєвого циклу підприємства та види фінансової кризи

Частіше виникають корпоративні конфлікти між стейкхолдерами підприємства. Окрім цього, на даному етапі характерним є накопичення сировини, матеріалів та готової продукції на складах, що веде до зростання собівартості продукції та, відповідно, зменшення прибутків.

Індикаторами стадії занепаду в циклічному розвитку підприємства є:

- ✦ втрата частки ринку та зниження обсягів виробництва;

На рис. 1 приведені такі позначення стадій життєвого циклу підприємства: S_0 – утворення, S_1 – становлення, S_2 – зростання, S_3 – зрілість, S_4 – занепад, S_5 – банкрутство та ліквідація.

ВИСНОВКИ

Таким чином, враховуючи вищевикладене, зазначимо, що виникнення кризових ситуацій у процесі циклічного розвитку підприємства підвищує ризики

фінансової неспроможності на будь-якій стадії життєвого циклу та може призвести до передчасної ліквідації господарюючого суб'єкта, якщо не будуть реалізовані відповідні антикризові заходи, покликані вирішити пріоритетні фінансові проблеми.

Дієвим інструментом попередження та подолання негативних наслідків фінансової кризи є оптимізація фінансової архітектури підприємства, що передбачає пристосування структурних характеристик підприємства, таких як організаційно-правова форма, структура власності, структура капіталу та система корпоративного управління до вимог зовнішнього середовища з метою досягнення фінансових цілей функціонування на кожній окремій стадії життєвого циклу підприємства. Тому перспективою подальших досліджень в даній сфері можна вважати розробку механізму оптимізації фінансової архітектури підприємства з урахуванням виду фінансової кризи та стадії життєвого циклу суб'єкта господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : Навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
2. Бланк І. О. Управління фінансами підприємства : Підручник / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 780 с.
3. Нестеренко Ю. В. Жизненный цикл фирмы как фактор реализации ее финансовой политики / [Электрон-

ный ресурс] / Ю. В. Нестеренко // Экономический журнал. – 2011. – № 3(23). – Режим доступа : http://economicarggu.ru/2011_3/nesterenko.pdf

4. Романишин М. І. Фінансові кризи та кризові явища як загроза економічній стабільності підприємств / М. І. Романишин // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2010. – № 682. – С. 123 – 130.
5. Коваленко О. В. Концепція життєвого циклу підприємства та кризові фактори / [Електронний ресурс] / О. В. Коваленко // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – 2010. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_1/2010/01/100104.pdf
6. Копчак Ю. С. Оцінка та прогнозування неплатоспроможності підприємств : автореф. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Ю. С. Копчак. – Хмельницький, 2005. – 17 с.
7. Прохорова Ю. В. Антикризове фінансове управління підприємством: автореф. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Ю. В. Прохорова. – К., 2008. – 20 с.
8. Механізм управління фінансами підприємств в умовах трансформації економіки : монографія / І. А. Ломачинська. – Одеса : Астропринт, 2011. – 280 с.
9. Рибак С. О. Таксономія дефініцій фінансової сфери / С. О. Рибак, Л. Л. Лабезник // Економічна теорія. – 2007. – № 2 – С. 34 – 45.
10. Білик М. Д. Фінансовий аналіз : Навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Прутуляк, Н. Ю. Невмержицька. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – 552 с.
11. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посібник / М. М. Бердар. – К. : Центр уч. літ-ри, 2010. – 352 с.

УДК 330.1

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ДЖЕРЕЛА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

ВЕРЕТЕННИКОВА Г. Б.

УДК 330.1

Веретенникова Г. Б. Дослідження зовнішнього середовища як джерела загроз економічній безпеці підприємства

У статті визначено найбільш впливових учасників ринку, діяльність яких обумовлює рівень економічної безпеки підприємства. Наведено основні загрози, що виникають у процесі взаємовідносин підприємства з конкурентами, постачальниками, споживачами, фінансовими та державними структурами. Надано методичні рекомендації щодо визначення інтегрального показника, який характеризує рівень економічної безпеки підприємства з боку його зовнішнього середовища.

Ключові слова: оцінка економічної безпеки підприємства, зовнішнє середовище підприємства, загрози з боку конкурентів, постачальників, споживачів, фінансових і державних структур.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 6.

Веретенникова Ганна Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємств, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

УДК 330.1

Веретенникова А. Б. Исследование внешней среды как источника угроз экономической безопасности предприятия

В статье определены наиболее влиятельные участники рынка, деятельность которых определяет уровень экономической безопасности предприятия. Приведены основные угрозы, возникающие в процессе взаимоотношений предприятия с конкурентами, поставщиками, потребителями, финансовыми и государственными структурами. Представлены методические рекомендации по определению интегрального показателя, характеризующего уровень экономической безопасности предприятия со стороны его внешней среды.

Ключевые слова: оценка экономической безопасности предприятия, внешняя среда предприятия, угрозы со стороны конкурентов, поставщиков, потребителей, финансовых и государственных структур.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 6.

Веретенникова Анна Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, организации и планирования деятельности предприятий, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

UDC 330.1

Veretennikova A. B. Research of the Environment as a Source of Threats to the Enterprise's Economic Security

The most influential market participants are defined in the article. It's activity determines the level of enterprise's economic security. The main threats that arise in the relationship business with competitors, suppliers, customers, financial and governmental agencies are examined. The author presents methodical recommendations on the definition of the integral indicator on the level of company economic security from its external environment.

Key words: estimation of company economic security, the external environment of the enterprise, the threat from competitors, suppliers, customers, financial and government agencies.

Tabl.: 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 6.

Veretennikova Anna B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics, Organization and Planning of the Enterprises Activities, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

фінансової неспроможності на будь-якій стадії життєвого циклу та може призвести до передчасної ліквідації господарюючого суб'єкта, якщо не будуть реалізовані відповідні антикризові заходи, покликані вирішити пріоритетні фінансові проблеми.

Дієвим інструментом попередження та подолання негативних наслідків фінансової кризи є оптимізація фінансової архітектури підприємства, що передбачає пристосування структурних характеристик підприємства, таких як організаційно-правова форма, структура власності, структура капіталу та система корпоративного управління до вимог зовнішнього середовища з метою досягнення фінансових цілей функціонування на кожній окремій стадії життєвого циклу підприємства. Тому перспективою подальших досліджень в даній сфері можна вважати розробку механізму оптимізації фінансової архітектури підприємства з урахуванням виду фінансової кризи та стадії життєвого циклу суб'єкта господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : Навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
2. Бланк І. О. Управління фінансами підприємства : Підручник / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 780 с.
3. Нестеренко Ю. В. Жизненный цикл фирмы как фактор реализации ее финансовой политики / [Электрон-

ный ресурс] / Ю. В. Нестеренко // Экономический журнал. – 2011. – № 3(23). – Режим доступа : http://economicarggu.ru/2011_3/nesterenko.pdf

4. Романишин М. І. Фінансові кризи та кризові явища як загроза економічній стабільності підприємств / М. І. Романишин // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2010. – № 682. – С. 123 – 130.
5. Коваленко О. В. Концепція життєвого циклу підприємства та кризові фактори / [Електронний ресурс] / О. В. Коваленко // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – 2010. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_1/2010/01/100104.pdf
6. Копчак Ю. С. Оцінка та прогнозування неплатоспроможності підприємств : автореф. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Ю. С. Копчак. – Хмельницький, 2005. – 17 с.
7. Прохорова Ю. В. Антикризове фінансове управління підприємством: автореф. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Ю. В. Прохорова. – К., 2008. – 20 с.
8. Механізм управління фінансами підприємств в умовах трансформації економіки : монографія / І. А. Ломачинська. – Одеса : Астропринт, 2011. – 280 с.
9. Рибак С. О. Таксономія дефініцій фінансової сфери / С. О. Рибак, Л. Л. Лабезник // Економічна теорія. – 2007. – № 2 – С. 34 – 45.
10. Білик М. Д. Фінансовий аналіз : Навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Прутуляк, Н. Ю. Невмержицька. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – 552 с.
11. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посібник / М. М. Бердар. – К. : Центр уч. літ-ри, 2010. – 352 с.

УДК 330.1

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ДЖЕРЕЛА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

ВЕРЕТЕННИКОВА Г. Б.

УДК 330.1

Веретенникова Г. Б. Дослідження зовнішнього середовища як джерела загроз економічній безпеці підприємства

У статті визначено найбільш впливових учасників ринку, діяльність яких обумовлює рівень економічної безпеки підприємства. Наведено основні загрози, що виникають у процесі взаємовідносин підприємства з конкурентами, постачальниками, споживачами, фінансовими та державними структурами. Надано методичні рекомендації щодо визначення інтегрального показника, який характеризує рівень економічної безпеки підприємства з боку його зовнішнього середовища.

Ключові слова: оцінка економічної безпеки підприємства, зовнішнє середовище підприємства, загрози з боку конкурентів, постачальників, споживачів, фінансових і державних структур.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 6.

Веретенникова Ганна Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємств, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

УДК 330.1

Веретенникова А. Б. Исследование внешней среды как источника угроз экономической безопасности предприятия

В статье определены наиболее влиятельные участники рынка, деятельность которых определяет уровень экономической безопасности предприятия. Приведены основные угрозы, возникающие в процессе взаимоотношений предприятия с конкурентами, поставщиками, потребителями, финансовыми и государственными структурами. Представлены методические рекомендации по определению интегрального показателя, характеризующего уровень экономической безопасности предприятия со стороны его внешней среды.

Ключевые слова: оценка экономической безопасности предприятия, внешняя среда предприятия, угрозы со стороны конкурентов, поставщиков, потребителей, финансовых и государственных структур.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 6.

Веретенникова Анна Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, организации и планирования деятельности предприятий, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

UDC 330.1

Veretennikova A. B. Research of the Environment as a Source of Threats to the Enterprise's Economic Security

The most influential market participants are defined in the article. It's activity determines the level of enterprise's economic security. The main threats that arise in the relationship business with competitors, suppliers, customers, financial and governmental agencies are examined. The author presents methodical recommendations on the definition of the integral indicator on the level of company economic security from its external environment.

Key words: estimation of company economic security, the external environment of the enterprise, the threat from competitors, suppliers, customers, financial and government agencies.

Tabl.: 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 6.

Veretennikova Anna B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics, Organization and Planning of the Enterprises Activities, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

На функціонування підприємства впливають зміни, що відбуваються як у зовнішньому, так і у внутрішньому його середовищі. Вони характеризуються нестабільністю динаміки і потребують швидкої адаптації підприємств, знання законів розвитку та виживання у ринкових умовах, урахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища. Все це по-новому ставить питання про управління підприємством як суб'єктом ринкових відносин, про його спроможність пристосовуватися до динамічних умов ринку. Тому такою важливою стає потреба в удосконаленні методичного забезпечення процесу управління економічною безпекою підприємства. Особливого значення набуває проблема дослідження його зовнішнього середовища, діяльність суб'єктів якого впливає на рівень економічної безпеки.

Дослідженню цієї теми присвячено велику кількість робіт таких вчених, як Андрощук Г. А., Крайнев П. П., Берлач А. І., Грунін О. А., Грунін С. О., Анчишкіна О. І., Внукова Н. М., Єремєєв М. В., Доронін А. І., Зеркалов Д. В., Коротков Е. М., Кузнецов О. О., Лошаков А., Орлов П. І., Духов В. Є. та інші.

У їхніх працях було розглянуто такі питання: поняття економічної безпеки підприємства та її складові, способи їх забезпечення, методологічні засади управління економічною безпекою підприємства та багато іншого. Існуючі методичні розробки з оцінки економічної безпеки підприємства достатньо складні та не є універсальними, що утруднює їх використання для суб'єктів господарювання різних напрямків діяльності за умов обмеженості інформації. Дослідженню та оцінці зовнішніх загроз, надійності суб'єктів зовнішньої діяльності взагалі приділено мало уваги у працях науковців. Це й обумовило вибір теми наукового дослідження.

Мета статті полягає у формуванні підходу до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища на основі системи показників, які комплексно характеризують взаємовідносини підприємства із його контрагентами.

Підприємство виступає активним суб'єктом ринкових відносин. При здійсненні матеріальних, фінансових, інформаційних, кадрових та інших зв'язків відбуваються обмін, споживання і переміщення сировини, матеріалів, комплектуючих машин, устаткування, інвестицій, технологій, грошових коштів та ін. Усі ці зв'язки та відносини виникають у конкретних політичних, соціальних, економічних, природно-кліматичних умовах, які склалися як у масштабах всієї країни, так і на рівні певного регіону. Саме конкретна ситуація в тому конкретному населеному пункті, регіоні, де діє підприємство, може істотно впливати на результативність господарської діяльності. Отже, проблематика визначення та управління загрозами як ризиків з метою зниження рівня безпеки підприємства достатньо активно досліджується в фаховій літературі. Усе це виступає опосередкованим свідченням її важливості та актуальності.

Класифікація загроз підприємства передбачає групування їх за такими критеріями [1 – 6] як місце виникнення, природа виникнення, ймовірність виникнення, наслідки, відношення до людської діяльності,

об'єкти посягань, можливість прогнозування, ймовірність настання, сфера виникнення.

Достатньо поширено підхід, який передбачає поділ небезпек на дві великі групи – зовнішні та внутрішні. Аналіз літературних джерел [1 – 6] свідчить про те, що автори більше уваги приділяють визначенню та оцінці внутрішнього середовища підприємства. Без сумніву, ефективне управління корпоративними ресурсами підприємства, яке передбачає залучення резервів, підвищення якісного та кількісного рівня використання ресурсів, сприятиме забезпеченню його економічної безпеки. Але в умовах високої конкуренції, швидкоплинності та нестабільності підприємницького середовища аналіз зовнішніх загроз є визначальним етапом у процесі управління економічною безпекою підприємства.

Науковці пропонують класифікувати зовнішні загрози за місцем їх утворення, хоча поділ за цим критерієм неоднозначний. Деякі [2, 5] вважають, що зовнішні загрози діляться на загрози мікросередовища та макросередовища, головною відмінністю виступає можливість зворотного впливу підприємства на суб'єкт загрози та прямого уникнення від самої загрози. Інші науковці [1, 3, 4, 6] зазначають, що величезну низку зовнішніх загроз можна поділяти відповідно до їх місця утворення: загрози, причиною яких є діяльність державних органів, загрози існування конкурентів, загрози роботи з споживачами, постачальниками, банками, інвесторами, а також об'єктивні загрози, які є наслідками природних явищ, загальноекономічного, соціального та політичного розвитку суспільства. Аналіз проведених досліджень щодо класифікації загроз за суб'єктами зовнішнього середовища свідчить, що попри різноманіття підходів це питання висвітлено в літературі не в повній мірі.

Аналіз літературних джерел [1 – 6] дозволив узагальнити та систематизувати загрози економічній безпеці підприємства за місцем виникнення таким чином.

Законодавча, регулююча та контролююча діяльність державних органів певною мірою може негативно впливати на результативність функціонування суб'єктів господарювання. Отже, основними загрозами з її боку автори виділяють зміни торгової політики іноземних держав [2, 4], коштовні законодавчі вимоги [2], прийняття нормативних актів, які мають протилежну силу [6], корупція та бюрократія з боку владних органів [4, 5], нестабільність і неоднозначність тлумачення податкової системи [3, 5, 6], зміни структури державних видатків [6], економічна невизначеність або нестабільність регулюючого законодавства [3, 5], державне втручання в економіку [4], зміни у міжнародних угодах і зобов'язаннях [5], протекціонізм іноземних і вітчизняних підприємств [5], зміни економічних санкцій міжнародних організацій та держав [5]. Наведений перелік загроз доцільно доповнити такими: націоналізація підприємств, зміна тарифів на використання певних видів ресурсів (енергетичні, водні, земельні).

Загрози з боку конкурентів на ринку для підприємства обумовлені методами ведення конкурентної боротьби (несумлінна та сумлінна конкуренція). До першої групи доцільно віднести пропонування на рин-

ку конкурентами товару, що є більш конкурентоспроможним за ціною, якістю, експлуатаційними характеристиками [2], поява нових конкурентів [2, 3, 5], поява товарів-субститутів [2, 3], удосконалення у технологічному процесі виробництва продукції [4, 5], ефективна політика конкурента з просування товару до споживача та інші. До методів сумлінної конкуренції, які використовують конкуренти, що, у свою чергу, є загрозою економічній безпеці підприємства, авторами [1 – 5] визначено шпигунство, підкуп робітників, обмеження доступу на ринок через зговір, інформаційні війни, гринмейл, вплив на психологічну атмосферу в колективі, шантаж, шахрайство. Наведений перелік загроз не є вичерпним, оскільки підвищення рівня конкурентної боротьби спонукає підприємства до розробки та пошуку нових технологій виживання на ринку.

З боку споживачів загрозами економічній безпеці підприємства науковці визначають такі: зміна потреб і смаків, зміна доходів і накопичень, зміна вимог щодо якості, банкрутство споживача (клієнта). Наведені загрози впливають на скорочення обсягів реалізації продукції, що, у свою чергу, призводить до зменшення отриманого грошового потоку, та негативно впливає на баланс витрат та доходів. Слід зазначити, що наведені загрози не є умисними. Інша група загроз [1, 3, 5, 6] характеризує навмисне намагання споживачів нанести шкоду діяльності підприємства. Серед них доцільно виділити фальсифікацію документів, несплату вчасно за товар, вплив на психологічну атмосферу в колективі.

До групи суб'єктів зовнішнього середовища, яка активна співпрацює з підприємствами, слід віднести постачальників і партнерів, діяльність яких обумовлює ритмічність та безперервність виробничого процесу, якість та своєчасність виготовлення продукції. Їх вплив на економічну безпеку підприємства є безпосереднім, тому дослідження загроз з їхнього боку повинно здійснюватись постійно. Слід зазначити, що конфлікт інтересів постачальників і підприємств-виробників переважно проявляється у питаннях ціни та якості. До загроз з боку постачальників науковці [1, 4, 5] відносять відмову від поставки, недотримання строків поставки, поставка неякісної, невідповідної продукції, підвищення ціни на продукцію, поставка непотрібних, додаткових товарів, банкрутство постачальника, змова з працівниками фірми-конкурента, фальсифікація документів, неможливість постачальника задовольнити попит на його товар.

Діяльність підприємства, пов'язана із процесами фінансування, обігу фінансових коштів, передбачає взаємодію підприємства з організаціями фінансової сфери, представником яких є банки. Основними загрозами науковці визначають підвищення банківського процента, зменшення грошової маси, несвоєчасні платежі за провиною банку, зміни кредитної політики (або її повна відсутність), зміни курсів валют, кардерство.

Слід зазначити, що недобросовісне ведення бізнесу, підкуп робітників, шантаж, шахрайство, фальсифікація документів, шпигунство мають місце у відносинах з усіма суб'єктами зовнішнього середовища.

Наведені суб'єкти зовнішнього середовища та загрози, джерелами яких вони є, призводять до таких наслідків: зміна кількості виробленої та проданої продукції, зміни витрат підприємства, що в подальшому призводить до зміни ціни на готову продукцію, змін збережень і накопичень, змін клієнтського складу, зміна нематеріальних ресурсів й іміджу, але насамкінець ведуть до зменшення прибутку підприємства. Характерною рисою зовнішніх загроз є їхня незалежність від діяльності підприємства, тому воно може тільки уникати їх та захищатись, бо саму причину появи підприємство не може нейтралізувати. Саме тому важливо вчасно визначати рівень економічної безпеки з боку зовнішнього середовища для подальшого аналізу та забезпечення сталого функціонування й розвитку підприємства.

Методи аналізу стану підприємства щодо зовнішніх суб'єктів умовно можна поділити на дві групи: методи стратегічного менеджменту та методи оцінки економічної безпеки. Дана класифікація обумовлена відсутністю чистих методик взаємозв'язку підприємства з економічними суб'єктами, а даний аналіз проводиться опосередковано у зазначених вище методиках через їхню спрямованість на визначення загального стану підприємства, а не взаємовпливу та взаємозалежності підприємства та інших суб'єктів економічної діяльності.

Серед переваг стратегічних методів, що потрібно врахувати для оцінки стану підприємства щодо зовнішніх загроз, слід зазначити використання статистичних даних, моніторингу галузі. Єдиний інтегральний показник та експертні оцінки є основою методів оцінки економічної безпеки підприємства.

Оцінка рівня стану підприємства на основі статистичних методів обробки інформації – дуже складний процес, оскільки більшість аспектів даної проблеми важко піддаються математичній нормалізації. Менше з тим, важність її вирішення для ефективного функціонування підприємства провокує застосування єдиного сукупного критерію, який доцільно враховувати на основі метода експертних оцінок.

Таким чином, проведене дослідження методів щодо оцінки економічної безпеки свідчить про їх різноманіття. Кожен із розглянутих підходів має певні переваги та недоліки. На нашу думку, у процесі подальшої розробки методичних рекомендацій щодо оцінки економічної безпеки підприємства необхідно приділити увагу формуванню її загального критерію на основі використання системи показників та їх порогових значень.

Формування системи показників, які всебічно характеризують зовнішню діяльність як об'єкт захисту економічної безпеки підприємства відносно суб'єктів зовнішнього середовища є одним з основних етапів визначення рівня економічної безпеки підприємства. Відносини підприємства з державними структурами характеризують такі показники: вартість державних замовлень, величина податкових відрахувань, обсяг державних пілг, величина сплачених хабарів виконавчим органам, представникам податкової інспекції, ревізійних органів, величина видатків на лобізм. Безпечність від-

носин з конкурентами доцільно оцінювати, враховуючи такі показники, як: імовірність досягнення стану лідера, темпи приросту ринкової частки, частка «свідомості», частка «голосу» (процент обійманого простору та часу торговою маркою у ЗМІ по відношенню до загальної кількості об'єму ЗМІ для даної галузі), частка НДДКР у загальному обсязі робіт. Здійснюючи моніторинг взаємовідносин зі споживачами, доцільно враховувати такі показники: схильність покупців до придбання товарів даного підприємства, величина незадоволеного попиту, рівень відповідності асортименту товарів потребам покупців, рівень відповідності якості товару потребам покупців, чутливість покупців до зміни ціни на товар, рівень фінансової стійкості та платоспроможності споживача, рівень ділової активності споживача. Небезпечність конкурентної сили постачальників доцільно оцінювати за допомогою таких показників: кількість претензій та його вартісне відбиття до постачальника, час між поставками, кількість пошкодженої продукції під час транспортування, імовірність нестачі, точність виконання транспортних операцій вчасно, рівень фінансової стійкості та платоспроможності постачальника, рівень ділової активності постачальника, рівень позитивних відгуків і рекламацій покупців. На характер взаємовідносин підприємства з фінансовими організаціями впливають показники величини банківського відсотку, рівня ділової активності, фінансової стійкості, платоспроможності та заборгованості підприємства.

Для визначення інтегрального показника, що характеризує рівень безпеки з боку зовнішнього середовища підприємства, найбільш доцільно використовувати показник за такою формулою:

$$R = \alpha_1 R_{gov} + \alpha_2 R_{com} + \alpha_3 R_{cus} + \alpha_4 R_{sup} + \alpha_5 R_b, \quad (1)$$

де R_{gov} , R_{com} , R_{cus} , R_{sup} , R_b – інтегральні показники взаємозв'язку підприємства з державними структурами, конкурентами, споживачами, постачальниками, фінансовими структурами відповідно;

α_1 , α_2 , α_3 , α_4 , α_5 – коефіцієнти значущості взаємозв'язку підприємства з державними структурами, конкурентами, споживачами, постачальниками, фінансовими структурами відповідно.

Результати проведення експертного опитування щодо значущості впливу кожного типу суб'єкта наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Складові інтегрального показника економічної діяльності підприємства та їх значущість

Часткові інтегральні показники ефективності	Значущість
Взаємодії з державними структурами	0,111
Взаємодії з конкурентами	0,293
Взаємодії з споживачами	0,28
Взаємодії з постачальниками	0,12
Взаємодії з фінансовими організаціями	0,196

На практиці математична частина розрахунку інтегральних показників підприємства як загалом, так і за

кожним видом, доцільно реалізовувати за допомогою прикладних статистичних програмних пакетів, що дозволяє мінімізувати його трудомісткість.

Таким чином, слід зазначити, що одним із напрямків підвищення обґрунтованості рішень щодо управління діяльністю підприємства є оцінка рівня його економічної безпеки. На наш погляд, можливість використання переважно комплексу кількісних показників обумовить об'єктивність отриманих розрахунків. Використання показників запропонованої системи дозволить оцінити рівень безпеки діяльності підприємства, який доцільно розглядати як критерій ефективності взаємовідносин підприємства з конкурентами, постачальниками, споживачами, фінансовими та державними структурами, що формує умови його стрімкого зростання.

Основними напрямками перспективних досліджень є подальше удосконалення процесу управління економічною безпекою підприємства з урахуванням запропонованих методичних рекомендацій з оцінювання зовнішньої (ринкової) складової економічної безпеки підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Кузнецов О. О.** Захист інформації та економічна безпека підприємства. Монографія / О. О. Кузнецов, С. П. Євсеев, С. В. Кавун – Х.: Вид. ХНЕУ, 2008. – 360 с.
- Конкурентная диагностика фирмы: концепция, содержание, методы : монография / Л. С. Шевченко, В. И. Торкатиюк, Н. А. Кизим, А. Л. Шутенко – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2008. – 240 с.
- Афанасьев М. В.** Економічна діагностика / М. В. Афанасьєв, Г. В. Білоконенко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 296 с.
- Гавва В. Н.** Оценка потенциала предприятия и отрасли / В. Н. Гавва. – Х.: Нац. аэрокосм. ун-т «Харьк. авиац. ин-т», 2004. – 287 с.
- Внукова Н. М.** Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики : монографія / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 184 с.
- Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / За заг. ред. проф. А. Е. Воронкової. – 2-е вид., перероб. і доп. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 520 с.

ЕВОЛЮЦІОНУВАННЯ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИБОРУ СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

КОРЕНЄВ Е. Н.

УДК 005.35:658.871

Коренєв Е. Н. Еволюціонування умов діяльності підприємств як передумова вибору системи корпоративного управління: історична ретроспектива та сучасні тенденції

Досліджено історичну ретроспективу еволюціонування систем корпоративного управління відповідно до поступового збільшення рівня нестабільності зовнішнього середовища. Надано характеристику сучасним умовам функціонування підприємств у контексті їхнього впливу на вибір ефективної системи корпоративного управління.

Ключові слова: система, корпоративне управління, еволюціонування, адаптивність, інноваційність.

Табл.: 2. **Бібл.:** 5.

Коренєв Еміль Назарович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: gm33box077c@gmail.com

УДК 005.35:658.871

UDC 005.35:658.871

Коренєв Э. Н. Эволюционирование условий деятельности предприятий как предпосылка выбора системы корпоративного управления: историческая ретроспектива и современные тенденции
Исследована историческая ретроспектива эволюционирования систем корпоративного управления в соответствии с постепенным увеличением уровня нестабильности внешней среды. Представлена характеристика современных условий функционирования предприятий в контексте их влияния на выбор эффективной системы корпоративного управления.

Ключевые слова: система, корпоративное управление, эволюционирование, адаптивность, инновационность.

Табл.: 2. **Библ.:** 5.

Коренєв Эмил Назарович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента внешнеэкономической деятельности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: gm33box077c@gmail.com

Korenev E. N. Evolution of Terms of Activity of Enterprises as Pre-condition of Choice of System of Corporate Management: Historical Retrospective View and Modern Tendencies

The historical retrospective view of evolution of the systems of corporate management in accordance with the gradual increase of level of instability of external environment is investigated. Description of modern conditions of functioning of enterprises in the context of their influence on the choice of the effective system of corporate management is presented.

Key words: system, corporate management, evolution, adaptiveness, innovativeness.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 5.

Korenev Emil N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management of Foreign Economic Activity, East-Ukrainian National University named after V. Dah (91034, Ukraine)

E-mail: gm33box077c@gmail.com

Сучасний етап розвитку світової економічної системи характеризується значним зростанням мінливості умов, в яких протікає підприємницька діяльність. Для підприємств це означає необхідність функціонування в умовах стрімкого розвитку технологій, появи несподіваних конкурентів, нових запитів споживачів і нових рамок соціального контролю. Означені зміни у зовнішньому оточенні суб'єктів ринку зумовлюють виникнення нових управлінських проблем, пов'язаних, передусім, із зростанням зацікавленості громадських сил у визначенні принципів управління і ролі підприємства в постіндустріальному суспільстві.

Ефективне функціонування сучасних підприємств потребує впровадження адекватних систем корпоративного управління як механізмів, що надають можливість приймати скоординовані управлінські рішення в умовах стрімкого зростання ступеня невизначеності зовнішнього середовища. Їх розробка та впровадження потребує дослідження еволюціонування управлінських систем у контексті відповідності ступеню мінливості та непередбачуваності оточуючого середовища підприємств на певних етапах розвитку ринкової економіки.

Аналіз історичної ретроспективи виникнення та розвитку систем корпоративного управління, поданий, зокрема, в роботах [1, 3], засвідчує, що ці системи не можна вважати ні взаємовиключними, ні всеосяжними. Кожна призначена для вирішення якогось певного завдання, та є допоміжною для вирішення інших управлінських проблем. За таких умов основним критерієм вибору системи управління має стати її відповідність рівню невизначеності зовнішнього середовища підприємства.

Мета статті – усвідомлення цього факту зумовлює необхідність дослідження основних етапів еволюціонування систем корпоративного управління, результати якого мають послугоувати підґрунтям для розробки простого та ефективного інструментарію вибору системи управління підприємством, або визначення доцільної комбінації таких систем.

Передумовою формування сучасної моделі корпоративного управління має стати дослідження історичної ретроспективи умов діяльності підприємств. У *табл. 1* подано загальну характеристику історичної еволюції умов діяльності підприємств, яку, згідно з І. Ан-

софтом [1], пропонується розглядати за такими ознаками: виробничо-ринкові чинники, географічні чинники, внутрішньофірмові умови та зовнішнє середовище. Як видно з табл. 1, умови підприємницької діяльності впродовж ХХ століття пройшли декілька послідовних стадій трансформації, які, за Ансоффом, інтерпретуються як етапи стабільності, реакції на проблеми, передбачення, дослідження та творчості. На наш погляд, ця періодизація еволюції умов діяльності підприємств потребує доповнення. А саме, доцільним є виділення в окремий історичний період часового проміжку умовно від початку 2000-х років до сьогодення, адже саме цей час характеризується появою нових тенденцій та явищ в оточуючому середовищі підприємств, які суттєвим чи-

ном змінюють умови їх діяльності. Ключовим чинником виробничо-ринкового характеру стає впровадження в практичну діяльність сучасних підприємств концепції корпоративно-соціальної відповідальності, згідно з якою підприємства враховують інтереси суспільства, покладаючи на себе відповідальність за вплив їх діяльності на замовників, постачальників, працівників, акціонерів, місцеві співтовариства і інші зацікавлені сторони громадської сфери. Ці зобов'язання виходять за рамки встановлених законодавчо, та припускають, що підприємства добровільно здійснюють додаткові заходи для підвищення якості життя працівників і їх сімей, а також місцевого співтовариства і суспільства в цілому.

Таблиця 1

Характеристика періодів історичної еволюції умов діяльності підприємств

Чинники змін	Періоди еволюції					
	Стабільність (1900 – 1930 рр.)	Реакція на проблеми (1930 – 1950 рр.)	Передбачення (1950 – 1970 рр.)	Дослідження (1970 – 1990 рр.)	Творчість (1990 – 2000 рр.)	Інноваційність та адаптація (2000 рр.– сьогодення)
Виробничо-ринкові чинники	Попит на продукцію першої необхідності та масового вжитку	Диференційований попит	Технологічна нестабільність, розвиток галузей на базі нових технологій	Зростання впливу суспільства і політичних сил на ринкову поведінку підприємства		Впровадження корпоративної соціальної відповідальності у діяльність підприємств
			Насичення попиту для галузей першого покоління			Втрата контролю над зовнішнім середовищем підприємства
			Розвиток міжнародних та державних ринків, а також ринків індустрії дозвілля	Усвідомлення обмеженості зростання підприємства та ресурсних обмежень	Стратегічні несподіванки	Інформація як ключовий ресурс підприємства
Географічні чинники	Національна держава	Розвинуті країни	Соціалістичні країни та країни «третього світу»		Функціонування в умовах глобалізації	
Внутрішньо-фірмові умови	Виробничі критерії ефективності	Ринкові критерії ефективності			Збільшення розриву між навантаженнями на системи управління та їх потенціалом	
	Авторитарне управління	Управління шляхом досягнення «згоди»	Управління на основі влади та впливу		Подолання опору змінам як ключове завдання управління персоналом	
	Механічна праця за мінімальну платню	Підвищення змістовності праці. Залучення персоналу до прийняття поточних рішень	Зміни в характері праці. Участь персоналу в прийнятті стратегічних рішень		Компетенції персоналу як ключовий стратегічний актив підприємства	
Зовнішнє середовище	Звичність подій	Події у межах екстраполяції досвіду	Події несподівані, але мають аналогії в минулому		Несподівані та абсолютно нові події	
	Темп змін	Повільніший, ніж реакція підприємства	Швидший, ніж реакція підприємства		Значно швидший, ніж реакція підприємства	
	Передбачуваність	За аналогією з минулим	Передбачувані серйозні проблеми та нові можливості		Часткова передбачуваність за слабкими сигналами	

Іншою визначальною ознакою сучасного етапу розвитку світової економічної системи є ключова роль інформації як в усіх сферах життєдіяльності суспільства, так і в усіх напрямках діяльності підприємства, на всіх етапах розробки і виробництва продукції. В умовах посилення конкурентної боротьби на світових ринках товарів і послуг своєчасне та всебічне інформування суб'єктів економічних відносин виводить інформаційне забезпечення на одне з перших місць в системі заходів, направлених на розвиток їх діяльності. Виключна роль інформації як виробничо-ринкового чиннику обумовлює необхідність формування якісних систем інформаційного забезпечення та створення передумов для впровадження в діяльність підприємств інформаційних технологій.

У контексті подальшого визначення чинників виробничо-ринкового характеру, що зумовлюють особливості функціонування сучасних підприємств, неодмінно слід зазначити, що за останні роки людство наблизилося до переходу в нову інноваційну фазу свого розвитку, тобто в суспільство знань або, як його називають у науковому середовищі, «постіндустріальне суспільство», або «економіка знань» [4, 5].

Економіка знань – це концепція постіндустріального суспільства, нова фаза розвитку суспільного життя, самостійна галузь економіки, що стає невід'ємною складовою загальної економіки, якій притаманні такі риси [2]:

- ✦ знання створюється, розповсюджується і використовується в різноманітних формах, збагачує всі галузі, всі сектори й усіх учасників соціально-економічних процесів;
- ✦ головною рушійною силою стає мотивована на придбання, постійне оновлення і розповсюдження знання через свою інноваційну працю людина, для інноваційної праці якої характерна висока частка знанневої, творчої, інтелектуальної компоненти;
- ✦ результатом інноваційної праці людини стає продукування і реалізація новітніх ідей, що трансформуються у високотехнологічну продукцію, висококваліфіковані послуги, нову інформацію і нове знання, сприяють задоволенню потреб і приносять економічну вигоду тому, хто ці ідеї продукує, поширює та впроваджує, а також забезпечують конкурентні переваги і країні, і підприємствам, і безпосередньо «носіям знання», тобто працівникам.

Відповідно, однією з основних цілей підприємства, що працює в умовах економіки знань, є не тільки забезпечення конкурентоспроможності його товарів, але й удосконалювання процесів їх створення й виробництва. Практика показує, що даної мети досягають підприємства, що відрізняються високою інноваційною активністю, під якою розуміється творча діяльність виробників товару або послуги, виражена в забезпеченні регулярного оновлення техніко-технологічних, економічних, організаційних, управлінських, соціальних, психологічних і інших показників пропонованих ринку процесів, товарів або послуг, вироблених фахівцями. Звідси випливає, що для підвищення конкурентоспроможності сучасного підприємства розвиток інноваційної активності стає

одним із основних виробничо-ринкових чинників підвищення ефективності його діяльності.

Отже, до виробничо-ринкових чинників, що визначають умови функціонування сучасних підприємств, пропонується віднести: необхідність впровадження корпоративної соціальної відповідальності у діяльність підприємств; розгляд інноваційної активності як визначального чиннику розвитку, а інформації – як ключового ресурсу підприємств; входження світової економічної системи до нової інноваційної фази свого розвитку – економіки знань.

У сучасному світі посилюється необхідність інтеграції підприємств в міжнародний економічний простір, коли простежується тісна взаємозалежність виробництва і міжнародної торгівлі. Відповідно, суттєві зміни в діяльності підприємств зумовлює вплив глобалізації, яка може розглядатися як граничний стан географічних чинників згідно з періодизацією еволюціонування умов діяльності підприємств. В умовах глобалізації соціально-економічний розвиток будь-якої держави нерозривно пов'язаний з її входженням до сучасного світового господарства, налагодженням тісних контактів із економіками інших країн, та активним залученням до процесів міжнародної економічної інтеграції.

Внаслідок настільки суттєвої трансформації зовнішнього оточення підприємств зазнають змін і внутрішньофірмові умови їх діяльності. Зокрема, ключовим стратегічним активом підприємства стають компетенції персоналу як сукупність знань, умінь і навичок, способів спілкування і досвіду в процесі професійної діяльності. Компетентність – це ступінь кваліфікації працівника, яка дозволяє успішно вирішувати його професійні завдання. Вона визначає здатність працівника якісно і безпомилково виконувати свої функції як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно освоювати нове і швидко адаптуватися до умов, що змінюються. Особливого значення в контексті забезпечення ефективного функціонування сучасного підприємства набувають компетенції керівників, адже підтримка процесу формування та відновлення компетенцій працівників на необхідному рівні вимагає необхідного управління.

Нарешті, найбільш суттєвою характеристикою для розуміння передумов формування та еволюціонування систем корпоративного управління є стан зовнішнього середовища, який в табл. 1 розглянутий з точки зору трьох характеристик нестабільності: міри звичності, темпу змін і передбачуваності майбутнього. Як видно з табл. 1, до початку 50-х років ХХ сторіччя минулий досвід представляв цінне керівництво для майбутнього: знайомі ситуації піддавалися розпізнанню, звичні тенденції підлягали екстраполяції, майбутні перспективи діяльності підприємства були досить очевидними. Гострої потреби в передбаченні нового в цей історичний період не існувало, оскільки зміни в зовнішньому середовищі підприємства відбувалися досить повільно, щоб підготувати продумані рішення. Але, починаючи з 50-х років минулого сторіччя, зміни вже не можна було пов'язувати з попередньо зафіксованими тенденціями. Вони відбувалися все швидше і були усе

менш передбачуваними. У 80 – 90-х роках ХХ ст. деякі тенденції ще підлягали передбаченню за умови глибокого аналізу процесів, що відбувалися в оточенні підприємства, але поступово все більша кількість таких процесів та подій обертається для керівництва управлінськими проблемами, що підпадають під визначення «стратегічна несподіванка». До цієї категорії відносяться управлінські проблеми, які характеризуються такими чинниками:

- ✦ проблема виникає несподівано і всупереч очікуванням;
- ✦ проблема ставить нові завдання, які не відповідають минулому досвіду підприємства;
- ✦ неспроможність прийняти контрзаходи призводить або до великого фінансового збитку, або до погіршення можливостей отримання прибутків;
- ✦ контрзаходи мають бути вжиті терміново, але звичайний, існуючий на підприємстві порядок дій цього не дозволяє.

Найбільші труднощі, очевидно, виникають при поєднанні усіх чотирьох чинників. За таких умов нівелюється ефективність розроблених стратегій та планів, збільшується складність управлінських завдань, стрімко зростає обсяг інформації, яку потрібно залучити до прийняття рішень. Саме так можна охарактеризувати сучасні умови функціонування підприємств, що й зумовило доцільність виділення окремого етапу їхнього еволюціонування, який відповідає умовам сьогодення.

Таким чином, можемо зробити висновок, що стан чинників, що визначають умови діяльності підприємств, протягом ХХ та на початку ХХІ століття, суттєво трансформується та набуває принципово нового змісту, а саме (табл. 2):

- ✦ з другої половини ХХ століття неухильно зростає число завдань, обумовлених внутрішньо-фірмовими і зовнішніми змінами; ці завдання стають принципово новими, та не підлягають рішенню виходячи з досвіду, отриманому в першій половині ХХ століття;
- ✦ множинність завдань разом з розширенням географічних рамок національних економік призводить до подальшого ускладнення управлінських проблем;
- ✦ складність і новизна створюють зростаюче навантаження на вищу ланку керівників, тоді як сукупність управлінських навичок, вироблених в першій половині століття, все менше відповідає умовам рішення управлінських завдань;
- ✦ посилюється нестабільність зовнішнього середовища, що підвищує вірогідність стратегічних несподіванок, раптових змін, їх непередбачуваність.

ВИСНОВКИ

Дослідження еволюціонування умов діяльності підприємств, здійснене за групами однорідних чинників, дозволяє зробити висновок, що ключовими чинниками успішності функціонування підприємств на сучасному етапі розвитку світової економічної системи можна вважати їх інноваційність та адаптацію до умов зовнішнього середовища, що стрімко змінюються. Підґрунтям для забезпечення таких характеристик діяльності підприємств, очевидно, має стати вибір ефективної системи корпоративного управління, яка відповідає умовам сьогодення, передусім, у контексті забезпечення швидкої та адекватної реакції на стратегічні несподіванки, які виникають в оточуючому середовищі сучасних підприємств. ■

Таблиця 2

Чинники, що зумовлюють вибір системи корпоративного управління підприємства

Чинники впливу	Сучасний стан та тенденції розвитку	Чинники успіху	ІННОВАЦІЙНІСТЬ ТА АДАПТИВНІСТЬ
Виробничо-ринкові чинники	Множинність та новизна управлінських завдань	Впровадження корпоративної соціальної відповідальності у діяльність підприємств	
		Інноваційна активність як чинник розвитку підприємств	
		Інформація як ключовий ресурс підприємства	
		Діяльність в умовах економіки знань	
Географічні чинники	Розширення географічних рамок національних економік	Функціонування в умовах глобалізації	
Внутрішньо-фірмові умови	Невідповідність управлінських навичок умовам вирішення завдань, що виникають	Збільшення розриву між навантаженнями на системи управління та їх потенціалом	
		Подолання опору змінам як ключове завдання управління персоналом	
		Компетенції персоналу як ключовий стратегічний актив підприємства	
Зовнішнє середовище	Підвищення ймовірності стратегічних несподіванок внаслідок підсилення нестабільності зовнішнього середовища	Несподівані та абсолютно нові події	
		Темп змін значно швидший, ніж реакція підприємства	
		Непередбачувані зміни у зовнішньому середовищі	

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ансофф И.** Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
 2. **Воронкова А. Е.** Дослідження підходів до визначення поняття «економіка знань» / А. Е. Воронкова, М. К. Бабенко // Економіка. Менеджмент. Підприємство : Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 23 (II). – Луганськ : СНУ, 2011. – С. 66 – 74.

3. Управление знаниями в корпорациях : [учебн. пособ.] / [Б. З. Мильнер, З. П. Румянцева, В. Г. Смирнова, А. В. Блинникова]. – М.: Дело, 2006. – 304 с.
 4. **Федулова Л. І.** Економіка знань : [підручн.] / Л. І. Федулова. – К.: ІЕП НАН України, 2009. – 600 с.
 5. **Lane R. E.** The Decline of Politics and Ideology in the Knowledgeable Society / R. E. Lane // American Sociological Review. – 1966. – Vol. 31. – P. 649 – 662.

УДК 658.012.45

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ АВТОМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ЛОБОВ С. П.

УДК 658.012.45

Лобов С. П. Теоретичні основи економічної ефективності автоматизації управління підприємствами

Проведено аналіз існуючих підходів до виділення частки впливу АІС на економічну ефективність управління підприємством. Враховано особливості гірничорудної промисловості. Запропоновано перераховувати втрати від простоїв обладнання на усіх попередніх переділах до простоїв на останньому переділі. Запропоновано визначити величину втрат з урахуванням ймовірності їх виникнення. Запропоновано про водити прогнозування зміни матеріальних витрат в умовах АІС на підставі виробничої функції.

Ключові слова: автоматизовані інформаційні системи, втрати ресурсів, простої, ймовірність настання подій, виробнича функція.

Формул: 14. **Бібл.:** 8.

Лобов Сергій Павлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та фінансового аналізу, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: lobov_2010@mail.ru

УДК 658.012.45

Лобов С. П. Теоретические основы экономической эффективности автоматизации управления предприятиями

Проведен анализ существующих подходов к выделению доли влияния АИС на экономическую эффективность управления предприятием. Учтены особенности горнорудной промышленности. Предложено приводить потери от простоев оборудования на всех предыдущих переделах к простоям на последнем переделе. Предложено определять величину потерь с учетом вероятности их возникновения. Предложено проводить прогнозирование изменения материальных расходов в условиях АИС на основе производственной функции.

Ключевые слова: автоматизированные информационные системы, потери ресурсов, простои, вероятность наступления событий, производственная функция.

Формул: 14. **Библ.:** 8.

Лобов Сергей Павлович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета, аудита и финансового анализа, Криворожский национальный университет (вул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: lobov_2010@mail.ru

UDC 658.012.45

Lobov S. P. Theoretical Basis of Economic Efficiency of Automation of Enterprises Management

The analysis of existing approaches to allocation of a share of AIS influence on economic efficiency of enterprises management is carried out. Features of the mining industry are considered. It is offered to result losses from equipment downtimes on all previous repartitions to equipment downtimes on last repartition. It is offered to define size of losses taking into account probability of their occurrence. It is offered to spend forecasting of change of material expenses in the conditions of AIS on the basis of production function.

Key words: automated information systems, losses of resources, equipment downtimes, probability of events approach, production function

Formulae: 14. **Bibl.:** 8.

Lobov Sergey P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Account, Audit and the Financial Analysis, Kryvyi Rig National University (вул. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: lobov_2010@mail.ru

Економічна ефективність управління підприємством може бути суттєво підвищена за рахунок впровадження автоматизованих інформаційних систем. Існують різні види автоматизованих інформаційних систем (АІС). Найбільш поширеними з них є автоматизовані системи управління технологічними процесами (АСУТП) та автоматизовані системи управління підприємствами (АСУП). Останні є більш складним об'єктом, тому що в них має місце суттєвий вплив людського фактора, який важко піддається повній автоматизації, тому в економічному ефекті завжди є значна

частка впливу людини. У даній роботі розглядається саме цей вид систем.

Поняття «економічна ефективність управління підприємствами» тісно пов'язане з поняттям «економічна ефективність діяльності підприємства». Перше поняття використовується відносно керуючої підсистеми (суб'єкта управління), друге – відносно підсистеми, що керується (об'єкта управління).

Як відмічається в роботі [1], враховуючи те, що об'єкт і суб'єкт управління органічно пов'язані, економічна ефективність діяльності підприємства одночасно

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ансофф И.** Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
 2. **Воронкова А. Е.** Дослідження підходів до визначення поняття «економіка знань» / А. Е. Воронкова, М. К. Бабенко // Економіка. Менеджмент. Підприємство : Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 23 (II). – Луганськ : СНУ, 2011. – С. 66 – 74.

3. Управление знаниями в корпорациях : [учебн. пособ.] / [Б. З. Мильнер, З. П. Румянцева, В. Г. Смирнова, А. В. Блинникова]. – М.: Дело, 2006. – 304 с.
 4. **Федулова Л. І.** Економіка знань : [підручн.] / Л. І. Федулова. – К.: ІЕП НАН України, 2009. – 600 с.
 5. **Lane R. E.** The Decline of Politics and Ideology in the Knowledgeable Society / R. E. Lane // American Sociological Review. – 1966. – Vol. 31. – P. 649 – 662.

УДК 658.012.45

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ АВТОМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ЛОБОВ С. П.

УДК 658.012.45

Лобов С. П. Теоретичні основи економічної ефективності автоматизації управління підприємствами

Проведено аналіз існуючих підходів до виділення частки впливу АІС на економічну ефективність управління підприємством. Враховано особливості гірничорудної промисловості. Запропоновано перераховувати втрати від простоїв обладнання на усіх попередніх переділах до простоїв на останньому переділі. Запропоновано визначити величину втрат з урахуванням ймовірності їх виникнення. Запропоновано про водити прогнозування зміни матеріальних витрат в умовах АІС на підставі виробничої функції.

Ключові слова: автоматизовані інформаційні системи, втрати ресурсів, простої, ймовірність настання подій, виробнича функція.

Формул: 14. **Бібл.:** 8.

Лобов Сергій Павлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та фінансового аналізу, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: lobov_2010@mail.ru

УДК 658.012.45

Лобов С. П. Теоретические основы экономической эффективности автоматизации управления предприятиями

Проведен анализ существующих подходов к выделению доли влияния АИС на экономическую эффективность управления предприятием. Учтены особенности горнорудной промышленности. Предложено приводить потери от простоев оборудования на всех предыдущих переделах к простоям на последнем переделе. Предложено определять величину потерь с учетом вероятности их возникновения. Предложено проводить прогнозирование изменения материальных расходов в условиях АИС на основе производственной функции.

Ключевые слова: автоматизированные информационные системы, потери ресурсов, простои, вероятность наступления событий, производственная функция.

Формул: 14. **Библ.:** 8.

Лобов Сергей Павлович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета, аудита и финансового анализа, Криворожский национальный университет (вул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: lobov_2010@mail.ru

UDC 658.012.45

Lobov S. P. Theoretical Basis of Economic Efficiency of Automation of Enterprises Management

The analysis of existing approaches to allocation of a share of AIS influence on economic efficiency of enterprises management is carried out. Features of the mining industry are considered. It is offered to result losses from equipment downtimes on all previous repartitions to equipment downtimes on last repartition. It is offered to define size of losses taking into account probability of their occurrence. It is offered to spend forecasting of change of material expenses in the conditions of AIS on the basis of production function.

Key words: automated information systems, losses of resources, equipment downtimes, probability of events approach, production function

Formulae: 14. **Bibl.:** 8.

Lobov Sergey P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Account, Audit and the Financial Analysis, Kryvyi Rig National University (вул. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

E-mail: lobov_2010@mail.ru

Економічна ефективність управління підприємством може бути суттєво підвищена за рахунок впровадження автоматизованих інформаційних систем. Існують різні види автоматизованих інформаційних систем (АІС). Найбільш поширеними з них є автоматизовані системи управління технологічними процесами (АСУТП) та автоматизовані системи управління підприємствами (АСУП). Останні є більш складним об'єктом, тому що в них має місце суттєвий вплив людського фактора, який важко піддається повній автоматизації, тому в економічному ефекті завжди є значна

частка впливу людини. У даній роботі розглядається саме цей вид систем.

Поняття «економічна ефективність управління підприємствами» тісно пов'язане з поняттям «економічна ефективність діяльності підприємства». Перше поняття використовується відносно керуючої підсистеми (суб'єкта управління), друге – відносно підсистеми, що керується (об'єкта управління).

Як відмічається в роботі [1], враховуючи те, що об'єкт і суб'єкт управління органічно пов'язані, економічна ефективність діяльності підприємства одночасно

визначає економічну ефективність управління підприємствами. Як відомо, економічна ефективність розраховується як співвідношення економічного ефекту та відповідних витрат. Найбільш поширеним показником економічного ефекту від діяльності підприємства є прибуток. Але на величину прибутку впливають і зовнішні фактори, не пов'язані з управлінням підприємством, зокрема ціни на ресурси, попит.

На наш погляд, при визначенні економічного ефекту від управління підприємством слід виключити з величини прибутку вплив зовнішніх факторів, тому що в процесі управління підприємством неможливо на них впливати.

Як зазначалося вище, АІС дозволяють суттєво підвищити економічну ефективність управління підприємством. Але слід зазначити, що управління підприємством є складною задачею з високим ступенем невизначеності, яка не підлягає повній формалізації та автоматизації. Навіть найпотужніші АІС зі штучним інтелектом не здатні повністю замінити людину при управлінні підприємством. Отже, будь-яку функцію управління підприємством можливо виконати вручну, але лише деякі з них можливо повністю або частково автоматизувати. Тому при оцінці економічного ефекту АІС потрібно обов'язково виключати економічний ефект, який можливо отримати за умови ручної обробки даних.

В економічній літературі частка впливу людини або зовсім ігнорується [2], або виключаються лише певні фактори, які піддаються точному обліку [3].

Так, у роботі [2] АІС визнається невід'ємною частиною сучасного підприємства, без якої неможливо уявити його нормальну діяльність, тому пропонується взагалі відмовитись від відокремленої оцінки економічної ефективності АІС управління підприємствами та оцінювати лише підприємство в цілому. При цьому збільшення чистого прибутку після впровадження АІС і визначає економічний ефект не лише від управління підприємством в цілому, але й від використання АІС.

На наш погляд, такий підхід можливий лише за однієї умови: якщо на підприємстві одночасно з впровадженням АІС не проводяться інші організаційно-технічні заходи та інвестиційні проекти. Але такі випадки зустрічаються дуже рідко. У сучасних умовах стрімкого розвитку науки та техніки для забезпечення конкурентоздатності підприємства постійно здійснюються оновлення та модернізація машин та обладнання. Економічний ефект від цих проектів потрібно виключати з ефекту АІС, тому що він ніяк з ними не пов'язаний.

Проведемо аналіз існуючих підходів до виділення частки впливу АІС на економічну ефективність управління підприємством з метою їх подальшого удосконалення.

У роботі [3] пропонується залишковий метод визначення частки АІС в економічному ефекті управління підприємством. Даний автор пропонує визначати приріст прибутку у періоді після впровадження АІС порівняно з періодом до впровадження АІС. Далі з отриманої величини вираховується прибуток, отриманий за рахунок застосування нових техпроцесів, високопродуктивного обладнання, раціоналізації та винахідництва, введення конструкторських удосконалень продукції та інших факторів, які піддаються обліку. Додатковий при-

буток, що залишається після вирахування інших заходів, визначає частку прибутку, отриману за рахунок впровадження АІС ($E_{авт}$):

$$E_{авт} = \Delta\Pi - (\Phi - K) \times E_{рф} - E_{ін}, \quad (1)$$

де $\Delta\Pi$ – приріст прибутку у періоді після впровадження АІС порівняно з періодом до впровадження АІС, грн;

Φ – вартість основних виробничих фондів на кінець досліджуваного періоду, грн;

K – вартість основних виробничих фондів, введених в експлуатацію протягом досліджуваного періоду, грн;

$E_{рф}$ – коефіцієнт рентабельності основних виробничих фондів у попередньому періоді, грн;

$E_{ін}$ – економічний ефект від інших, крім АІС, заходів, по яких він може бути розрахований, грн.

Дійсно, на великих промислових підприємствах регулярно здійснюються крупномасштабні інвестиційні проекти, не пов'язані з АІС, які також суттєво впливають на величину прибутку від діяльності підприємства. Тому їх потрібно обов'язково виключити. Але значним недоліком даного методу є те, що невраховані фактори можуть бути помилково віднесені до частки АІС, що призведе до завищення її величини. Перевагою даного методу є відносна (4) простота та швидкість розрахунків, що дозволяє використовувати його для проведення експрес-аналізу та виявлення явно неефективних АІС, по яких навіть залишковий економічний ефект має низьке значення. У таких випадках більш детальні уточнюючі розрахунки не мають сенсу.

Спроба врахувати усю сукупність факторів впливу АІС на економічну ефективність діяльності підприємств була здійснена у Методиці визначення економічної ефективності АСУП [4]. У даній роботі усі фактори впливу АІС визначаються або через збільшення прибутку від зростання обсягів реалізованої продукції, або через зниження собівартості цієї продукції. Річний приріст прибутку від впровадження АІС (Π^A) в Методиці АСУП [4] пропонується визначати таким чином:

$$\Pi^A = \left(\frac{A_2 - A_1}{A_1} \right) \times \Pi_1 + (C_1 - C_2) \times A_2, \quad (2)$$

де A_1, A_2 – річний обсяг реалізованої продукції до та після впровадження АІС, грн;

Π_1 – прибуток від реалізації продукції до впровадження АІС, грн;

C_1, C_2 – витрати на 1 грн реалізованої продукції до та після впровадження АІС, грн.

Розрахунок обсягу продукції (A_2) після впровадження АІС проводиться за формулою:

$$A_2 = A_1 + \Delta A_{min}, \quad (3)$$

де ΔA_{min} – мінімальний приріст обсягу продукції за рахунок більш економічного використання трудових, матеріальних ресурсів та основних виробничих фондів в умовах АІС, грн:

$$\Delta A_{min} = \min\{\Delta A_m; \Delta A_M; \Delta A_o\} = \left\{ \frac{\Delta P_m^A \times A_1}{P_m - \Delta P_m^A}; \frac{\Delta P_M^A \times A_1}{P_M - \Delta P_M^A}; \frac{\Delta P_o^A \times A_1}{P_o - \Delta P_o^A} \right\}, \quad (4)$$

де $\Delta A_m, \Delta A_m^A, \Delta A_o$ – приріст обсягу продукції за рахунок більш економного використання трудових, матеріальних ресурсів та основних виробничих фондів, грн;

P_m – витрати трудових ресурсів (фонд робочого часу) до впровадження АІС, людино-годин;

P_m^A – витрати матеріальних ресурсів на реалізовану продукцію до впровадження АІС, грн;

P_o – витрати основних виробничих фондів (фонд часу роботи обладнання) до впровадження АІС, машино-годин;

$\Delta P_m^A, \Delta P_m^A, \Delta P_o^A$ – зниження втрат трудових, матеріальних ресурсів та основних виробничих фондів внаслідок впровадження АІС.

Мінімум приросту обсягу продукції використовується, тому що передбачається, що у виробництві продукції потрібні одночасно усі зазначені види ресурсів. Недоліком даного методу є те що витрати усіх видів матеріальних ресурсів підсумовуються у вартісному вигляді. Між тим кожен з них окремо та по-різному впливає на обсяг виробництва і також повинен враховуватись за мінімумом. Також підсумовується фонд робочого часу усього обладнання, хоча якщо це обладнання працює послідовно, а не паралельно, простої на наступних стадіях обробки включають простої і на попередніх. Зокрема, це характерно для ГЗК, на яких працює велика кількість машин та обладнання на кожному переділі. При цьому затримка на будь-якому попередньому переділі призводить до простоїв на наступному. Тому потрібно враховувати лише простої на останньому переділі.

У разі якщо зниження втрат робочого часу машин та обладнання досягнуто на попередніх переділах, відповідні втрати переводяться у втрати на останньому переділі з урахуванням наявності залишків запасів (страхових запасів) на усіх наступних переділах. Так, додатковий час простою на i -му переділі ($\Delta T_{прост_i}$) внаслідок простою на попередньому ($i-1$) переділі може бути визначений за формулою:

$$\Delta T_{прост_i} = \frac{T_{прост_{i-1}} \times P_{зод_{i-1}} - P_{зан_i}}{q_i \times A_{зод_i}}, \quad (5)$$

де $T_{прост_{i-1}}$ – час простою на попередньому ($i-1$) переділі, год;

$P_{зод_{i-1}}$ – годинна продуктивність на попередньому ($i-1$) переділі по виробництву ресурсу для наступного переділу, т/год;

$A_{зод_i}$ – годинна продуктивність на i -му переділі по виробництву продукції даного переділу, т/год;

$P_{зан_i}$ – запас на i -му переділі ресурсу, виробленого у попередньому переділі, т;

q_i – норма витрат ресурсу з попереднього переділу на виробництво продукції i -го переділу, т/т.

При розрахунку загальної величини простоїв потрібно виключити інтервали простоїв, що співпадають у часі з іншими простоями на останньому переділі.

У процесі діяльності підприємства під впливом дії економічних ризиків виникають втрати різних видів ресурсів. АІС дозволяють дещо обмежити втрати ресурсів

та не допустити зниження обсягів виробництва та відповідного зниження прибутку. У Методиці АСУП [4] за базу порівняння обрано період до впровадження АІС. При цьому передбачається, що втрати, існуючі до впровадження АІС, залишаться і після її впровадження. Економічні ризики мають високий ступінь невизначеності, їх прогнозування не може бути проведено з високим ступенем точності. У будь-якому разі потрібно враховувати ймовірність настання негативних подій (ризиків) та пов'язані з ними втрати. У такому випадку формулу (3) можна записати таким чином:

$$A_2 = A_1 + \min \left\{ \frac{\Delta P_m^A \times A_1 \times U_m}{P_m - \Delta P_m^A}; \frac{\Delta P_o^A \times A_1 \times U_o}{P_o - \Delta P_o^A} \right\}, \quad (6)$$

де U_m, U_m^A, U_o – ймовірність настання подій, що призведуть до виникнення втрат трудових, матеріальних ресурсів, робочого часу обладнання, частки од.

Більш адекватним є аналіз вже після впровадження АІС, коли є фактичні дані про усі втрати від ризиків. При цьому можна більш точно змодельювати, які втрати обсягу виробництва та прибутку були б за умови відсутності АІС. У такому випадку формула (3) буде мати такий вигляд:

$$A_1 = A_2 - \min \left\{ \frac{\Delta P_m^A \times A_2}{P_m - \Delta P_m^A}; \frac{\Delta P_o^A \times A_2}{P_o - \Delta P_o^A} \right\}. \quad (7)$$

Для виключення впливу цін у формулах (6) – (7) обсяг продукції та витрати ресурсів повинні враховуватись у натуральних одиницях виміру. Отриманий мінімальний приріст обсягу продукції (ΔA_{min}), забезпечений усіма видами ресурсів, перераховується у фактичні ціни досліджуваного періоду. Тому формулу (2) можна записати таким чином:

$$\Pi^A = \Delta A_{min} \times C_{прод} \times P_{прод} + (C_1 - C_2) \times A_2, \quad (8)$$

де $C_{прод}$ – ціна одиниці продукції у досліджуваному періоді, грн;

$P_{прод}$ – рентабельність продажів продукції, грн.

У формулі (2) усі витрати перераховуються на 1 грн реалізованої продукції. За базу порівняння у формулі (2) обрано період до впровадження АІС, тому витрати після впровадження прогноуються. Але можливий більш точний розрахунок після впровадження АІС, коли моделюються витрати за умови відсутності АІС. При цьому, з одного боку, враховується зниження змінних витрат внаслідок зниження обсягу продукції, з іншого боку, – збільшення витрат, внаслідок перевитрачання ресурсів.

Під час розрахунку витрат на 1 грн реалізованої продукції в Методиці АСУП [4] визначається:

- ✦ економія від зниження матеріальних витрат, економія витрат на паливо та енергію, що використовуються на технологічні цілі;

- ✦ економія по фонду зарплати виробничих працівників;
- ✦ економія від зниження втрат від браку;
- ✦ економія від зниження непродуктивних витрат;
- ✦ економія витрат на підготовку та освоєння виробництва;
- ✦ економія витрат на утримання та експлуатацію обладнання.

Внаслідок того, що у формулі (2) при розрахунку приросту прибутку враховувався лише мінімальний приріст обсягу продукції, забезпечений АІС, то частина приросту, що залишилась, враховується при розрахунку економії матеріальних витрат і витрат на оплату праці, а також у величині зниження оборотних коштів:

$$\Delta C_m^A = (\Delta A_m^A - \Delta A_{min}) \times q_m^A, \quad (9)$$

$$\Delta Z_n^A = (\Delta A_n^A - \Delta A_{min}) \times q_m^A, \quad (10)$$

де $\Delta C_m^A, \Delta Z_n^A$ – економія матеріальних витрат і витрат на оплату праці в результаті впровадження АІС, відповідно, грн;

q_m^A, q_n^A – питомі витрати матеріальних і трудових ресурсів на виробництво одиниці продукції в умовах АІС, відповідно.

Слід відмітити, що невикористана частина приросту обсягу продукції у дужках формул (9) – (10) може враховуватись лише в тому випадку, якщо АІС знижує норми витрат ресурсів, а не лише простої. Адже зниження простоїв призводить лише до збільшення обсягів виробництва продукції та на норми витрат не впливає. У більшості випадків, АІС управління підприємством лише покращують організацію виробництва та забезпечують точне виконання плану та дотримання існуючих норм витрат, а тому не знижують норми витрат ресурсів.

Але в певних випадках, зокрема при безперервному виробництві, коли потрібно управління в режимі реального часу, АІС можуть знизити і норми витрат. Наприклад, на ГЗК потрібен контроль в режимі реального часу за середнім вмістом заліза у руді. Будь-яке відхилення вмісту заліза від оптимального, передбаченого технологією, призводить до збільшення витрат ресурсів. АІС дозволяють контролювати та перепланувати обсяги виробництва на різних забоях кар'єру таким чином, щоб стабілізувати якість руди. Це призводить до зниження норм витрат ресурсів, яке неможливо забезпечити без АІС, тому що вміст заліза змінюється швидше, ніж буде виконане ручне збирання, обробка та передача інформації.

Непрямий метод розрахунку, що використовується у формулах (9) – (10), може враховувати також і неточності економіко-математичної моделі, які неминучі при визначенні приросту обсягу виробництва за цією моделлю. Таким чином, до невикористаної частини приросту обсягу продукції може бути помилково віднесено ці неточності моделі.

Отже, доцільно проводити прямий розрахунок зміни норм витрат ресурсів по кожній задачі, що вирішується за допомогою АІС, окремо. При цьому потрібно враховувати лише частку впливу АІС та виключати економію, яку можна було б вчасно отримати і без АІС:

$$\Delta C_m^A = \sum_{i=1}^N (q_{mi}^A - q_{mi}) \times A_2, \quad (11)$$

де q_{mi} – питомі витрати матеріальних ресурсів i -го виду на виробництво одиниці продукції до впровадження АІС.

Змінні матеріальні витрати, з одного боку, знижуються на величину економії, що забезпечує АІС, з іншого боку, збільшуються під впливом зростання обсягів виробництва. У Методиці АСУП [4] пропонується збільшувати матеріальні витрати прямо пропорційно зміні обсягу виробництва:

$$C_m^A = C_m \times \frac{A_2}{A_1} \times (1 - \beta), \quad (12)$$

де C_m, C_m^A – матеріальні витрати до та після впровадження АІС, грн;

β – коефіцієнт, що враховує економію матеріальних витрат внаслідок впровадження АІС, грн.

На нашу думку, прогнозування зміни матеріальних витрат більш коректно проводити на підставі виробничої функції, що визначає залежність обсягу виробництва продукції від основних видів матеріальних ресурсів:

$$A = a \times P_{m_1}^\alpha \times P_{m_2}^\beta \times \dots \times P_{m_n}^\gamma, \quad (13)$$

де A – обсяг виробництва продукції у натуральних одиницях;

P_{m_i} – витрати матеріального ресурсу i -го виду у натуральних одиницях;

a – технологічний коефіцієнт;

α, β, γ – коефіцієнти еластичності відповідних ресурсів.

Прогнозна величина приросту витрат матеріального ресурсу i -го виду (ΔP_{m_i}) внаслідок збільшення обсягу виробництва на величину ΔA може бути визначена таким чином:

$$\Delta P_{m_i} = \frac{\Delta A \times P_{m_i}}{A_1 \times \alpha}. \quad (14)$$

Перевагою використання виробничої функції є те, що вона дозволяє враховувати еластичність виробництва по кожному виду матеріальних ресурсів та можливий нелінійний характер залежності.

ВИСНОВКИ

При оцінці економічного ефекту АІС потрібно обов'язково виключати економічний ефект, який можливо отримати за умови ручної обробки даних. У разі якщо зниження втрат робочого часу машин та обладнання досягнуто на попередніх переділах, відповідні втрати повинні бути переведені у втрати на останньому переділі з урахуванням наявності залишків запасів на усіх наступних переділах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Грузинов В. П. Эффективность управления промышленными предприятиями / В. П. Грузинов, И. А. Астафьев // Журнал автомобильных инженеров. – 2012. – № 1. – С. 44 – 49.

2. **Вьюнов И. Е.** Особенности используемых методов расчета экономической эффективности АСУП / И. Е. Вьюнов, А. Н. Пейко, И. П. Скопи. – М. : ГКНТ, 1974. – С. 22 – 29.

3. **Адрианов Д. П.** Экономическая эффективность автоматизированной системы управления / Д. П. Адрианов. – М. : Информэлектро, 1972. – С. 35 – 39.

4. Методика определения экономической эффективности АСУП и производственными объединениями. – М. : Статистика, 1979. – 62 с.

5. **Ильин А. И.** Планирование на предприятии / А. И. Ильин. – Мн : Новое знание, 2001. – 635 с.

6. **Бухалков М. И.** Внутрифирменное планирование / М. И. Бухалков. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 400 с.

7. **Колесников С. Н.** Планирование деятельности производственного предприятия / С. Н. Колесников. – М. : 1С-Пабблишинг, 2006. – 382 с.

8. **Хаммер М.** Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж.Чампи. – М. : МИФ, 2011. – 259 с.

УДК 338.512

РОЗВИТОК І ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ

ШУЛЬГА В. М., СЕРБЕНІВСЬКА А. Ю.

УДК 338.512

Шульга В. М., Сербенівська А. Ю. Розвиток і посилення конкурентних переваг промислового підприємства на засадах основних концепцій стратегічного управління витратами

У статті досліджено конкурентні переваги промислових підприємств і запропоновано один із варіантів їх посилення за допомогою впровадження системи стратегічного управління витрат. Саме стратегічне управління витратами дозволить перейти на новий рівень організації управління витратами, підвищити його аналітичність і ефективність у керуванні діяльністю підприємства.

Ключові слова: конкурентні переваги, конкуренція, витрати, управління витратами, стратегічне управління витратами.

Бібл.: 14.

Шульга Валентина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, обліку та аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: Valentinashulga@gmail.com

Сербенівська Аліна Юріївна – старший викладач, кафедра економіки, обліку та аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: serbenivskaalina@gmail.com

УДК 338.512

Шульга В. Н., Сербенивская А. Ю. Развитие и усиление конкурентных преимуществ промышленного предприятия на принципах основных концепций стратегического управления расходами

В статье исследованы конкурентные преимущества промышленных предприятий и предложен один из вариантов их повышения с помощью внедрения системы стратегического управления расходами. Именно стратегическое управление позволит перейти на новый уровень организации управления расходами, повысит его аналитичность и эффективность в управлении деятельностью предприятия.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, конкуренция, расходы, управление расходами, стратегическое управление расходами

Библ.: 14.

Шульга Валентина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, учета и аудита, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: Valentinashulga@gmail.com

Сербенивская Алина Юрьевна – старший преподаватель, кафедра экономики, учета и аудита, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: serbenivskaalina@gmail.com

UDC 338.512

Shulga V. N., Serbenivskaya A. Y. Developing and Strengthening the Competitive Advantages of the Industrial Enterprise on the Principles of the Basic Concepts of Strategic Cost Management

In the article investigational competitive edges of industrial enterprises and one of variants of their strengthening is offered by introduction of the system of strategic cost management. A strategic cost management will allow to pass to the new level of organization of cost management, promote its analyticity and efficiency in the management of enterprise activity.

Key words: competitive advantages, competition, costs, costs management, strategic costs management

Bibl.: 14.

Shulga Valentina N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy, Account and Audit, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: Valentinashulga@gmail.com

Serbenivskaya Alina Yu. – Senior Lecturer, Department of Economy, Account and Audit, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: serbenivskaalina@gmail.com

Від ефективності управління витратами залежить фінансовий результат діяльності підприємств. Процес ринкової трансформації системи управління та контролю на промислових підприємствах не відповідає сучасним вимогам. Основними стримуючих факторами є: застарілі інструктивні та методичні матеріали з орга-

нізації обліку витрат виробництва й реалізації продукції; недостатня відповідність сучасним вимогам регламентування відображення витрат в існуючій нормативно-правовій базі; недосконалість первинних документів з обліку виробничих витрат; відсутність методичних матеріалів з організації контролю та реалізації його ре-

2. **Вьюнов И. Е.** Особенности используемых методов расчета экономической эффективности АСУП / И. Е. Вьюнов, А. Н. Пейко, И. П. Скопи. – М. : ГКНТ, 1974. – С. 22 – 29.

3. **Адрианов Д. П.** Экономическая эффективность автоматизированной системы управления / Д. П. Адрианов. – М. : Информэлектро, 1972. – С. 35 – 39.

4. Методика определения экономической эффективности АСУП и производственными объединениями. – М. : Статистика, 1979. – 62 с.

5. **Ильин А. И.** Планирование на предприятии / А. И. Ильин. – Мн : Новое знание, 2001. – 635 с.

6. **Бухалков М. И.** Внутрифирменное планирование / М. И. Бухалков. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 400 с.

7. **Колесников С. Н.** Планирование деятельности производственного предприятия / С. Н. Колесников. – М. : 1С-Паблишинг, 2006. – 382 с.

8. **Хаммер М.** Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж.Чампи. – М. : МИФ, 2011. – 259 с.

УДК 338.512

РОЗВИТОК І ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ

ШУЛЬГА В. М., СЕРБЕНІВСЬКА А. Ю.

УДК 338.512

Шульга В. М., Сербенівська А. Ю. Розвиток і посилення конкурентних переваг промислового підприємства на засадах основних концепцій стратегічного управління витратами

У статті досліджено конкурентні переваги промислових підприємств і запропоновано один із варіантів їх посилення за допомогою впровадження системи стратегічного управління витрат. Саме стратегічне управління витратами дозволить перейти на новий рівень організації управління витратами, підвищити його аналітичність і ефективність у керуванні діяльністю підприємства.

Ключові слова: конкурентні переваги, конкуренція, витрати, управління витратами, стратегічне управління витратами.

Бібл.: 14.

Шульга Валентина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, обліку та аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: Valentinashulga@gmail.com

Сербенівська Аліна Юріївна – старший викладач, кафедра економіки, обліку та аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: serbenivskaalina@gmail.com

УДК 338.512

Шульга В. Н., Сербенивская А. Ю. Развитие и усиление конкурентных преимуществ промышленного предприятия на принципах основных концепций стратегического управления расходами

В статье исследованы конкурентные преимущества промышленных предприятий и предложен один из вариантов их повышения с помощью внедрения системы стратегического управления расходами. Именно стратегическое управление позволит перейти на новый уровень организации управления расходами, повысит его аналитичность и эффективность в управлении деятельностью предприятия.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, конкуренция, расходы, управление расходами, стратегическое управление расходами

Библ.: 14.

Шульга Валентина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, учета и аудита, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: Valentinashulga@gmail.com

Сербенивская Алина Юрьевна – старший преподаватель, кафедра экономики, учета и аудита, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: serbenivskaalina@gmail.com

UDC 338.512

Shulga V. N., Serbenivskaya A. Y. Developing and Strengthening the Competitive Advantages of the Industrial Enterprise on the Principles of the Basic Concepts of Strategic Cost Management

In the article investigational competitive edges of industrial enterprises and one of variants of their strengthening is offered by introduction of the system of strategic cost management. A strategic cost management will allow to pass to the new level of organization of cost management, promote its analyticity and efficiency in the management of enterprise activity.

Key words: competitive advantages, competition, costs, costs management, strategic costs management

Bibl.: 14.

Shulga Valentina N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy, Account and Audit, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: Valentinashulga@gmail.com

Serbenivskaya Alina Yu. – Senior Lecturer, Department of Economy, Account and Audit, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: serbenivskaalina@gmail.com

Від ефективності управління витратами залежить фінансовий результат діяльності підприємств. Процес ринкової трансформації системи управління та контролю на промислових підприємствах не відповідає сучасним вимогам. Основними стримуючих факторами є: застарілі інструктивні та методичні матеріали з орга-

нізації обліку витрат виробництва й реалізації продукції; недостатня відповідність сучасним вимогам регламентування відображення витрат в існуючій нормативно-правовій базі; недосконалість первинних документів з обліку виробничих витрат; відсутність методичних матеріалів з організації контролю та реалізації його ре-

зультатів. Можна констатувати, що стандартні підходи до управління витратами втратили свою актуальність і дієдатність, оскільки орієнтовані лише на зниження витрат, але як відомо, все має свою межу. А отже, й утримання конкурентних переваг вже не можливо за допомогою традиційного підходу до управління витратами.

Наявність значної кількості наукових розробок свідчить про особливу зацікавленість науковців щодо даного напрямку дослідження, проте існують проблемні й дискусійні питання стратегічного управління витратами, які здебільшого виникають перед промисловими підприємствами в процесі адаптації нових підходів та їх впровадження в практику господарювання. Дослідженню теоретичних аспектів стратегічного управління витратами підприємства як засобу досягнення конкурентних переваг приділяли увагу низка зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема Джон К. Шанк, Віджей Говіндараджан, М. Портер, Хижняк Е. А., Череп А. В., Костецька Н. І, Хопчан М. І. [1, 2, 3, 4, 5].

Метою статті є дослідження стратегічного управління витратами як одного з варіантів посилення й подовження конкурентних переваг промислових підприємств. Для досягнення цієї мети в статті розкрито економічну сутність конкурентних переваг й способи їх досягнення за допомогою інноваційних методик системи стратегічного управління витратами.

Сучасний стан економіки України змушує підприємців і менеджерів шукати ефективні методи управління господарською діяльністю з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Це зумовлює потребу у формуванні ефективних систем управління виробничо-господарською діяльністю вітчизняних підприємств.

Виходячи з того, що конкуренція – не що інше, як процес суперництва, виникає необхідність у дослідженні основних джерел або ресурсів підприємства, які дозволяють формувати необхідні конкурентні переваги підприємства. У процесі дослідження економічної сутності терміну «конкурентна перевага» виявлено низку підходів до даного терміну. Так, вітчизняні й іноземні дослідники виділяють такі підходи: традиційний; ресурсний; цілісно-компетеційний; компаративний [6, с. 157 – 176, 7, с. 30 – 45].

З позиції традиційного підходу, основою якого є теорія абсолютних і порівняльних перевагах, є твердження, що в обміні перевагу отримують ті країни, які виготовляють продукцію з меншими витратами, а конкуренція ототожнюється з суперництвом на ринку, що координує діяльність країни [8, 9, с. 12 – 13].

Наступний підхід до визначення поняття «конкурентних переваг» – ресурсний. Даний підхід з'явився як відповідна реакція на нові тенденції в розвитку світової торгівлі, що вимагали перегляду ортодоксальних поглядів на проблеми стратегічного управління. Найбільш значними в 1990-і роки були дослідження професора Гарвардської школи бізнесу Майка Портера, який розробив теорію конкурентної переваги, сутність якої полягає в тому що, конкурентна перевага як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому залежить від

наявності й ефективності використання ресурсів, що перебувають у розпорядженні підприємства. На переконання М. Портера, конкурентна перевага відображає рівень ефективного використання наявних у розпорядженні підприємства всіх видів ресурсів [9, с. 403].

А. П. Градов у своїх дослідженнях визначає, що конкурентний статус підприємства повинен характеризувати передумови «досягнення підприємством того чи іншого рівня конкурентних переваг», які визначаються стратегічним потенціалом підприємства та детермінантами зовнішнього середовища [10, с. 117]. Таке визначення поняття «конкурентної переваги» вказує на те, що А. П. Градов також є прибічником ресурсного підходу.

Я. Б. Базилук вважає, що процес створення конкурентних переваг у теперішньому і майбутньому бізнес-середовищі можна досягти при наявності системи управління конкурентоспроможністю підприємства. Система управління конкурентоспроможністю підприємства розглядається як сукупність організаційної структури, процесів, технологій, необхідних для створення і реалізації умов, які сприятимуть створенню конкурентних переваг [11, ст. 5 – 10].

Як правило, досягнення конкурентних переваг стає можливим за умови довгострокових й інтенсивних капіталовкладень у виробничі потужності, спеціалізоване навчання персоналу, у проведення НДДКР, а також інвестиції у маркетинг. До однієї з найважливіших причин збереження конкурентних переваг відносять постійну модернізацію виробництва або інших ключових видів її діяльності [12, с. 26].

У цей же час, цілісно-компетеційний підхід визнає конкурентну перевагу як таку, лише при наявності ексклюзивної цінності чи високої компетенції. Даний підхід є подібним до ресурсного з позиції того, що ресурс може бути не матеріальним, проте відрізняється тим, що поєднує всі фактори, які впливають на створення й розвиток самої конкурентної переваги. Цінність – це щось особливе, те, чим володіє певна система, намагається зберегти і відтворювати протягом тривалого часу [13, с. 192]. Поряд з тим існує поняття «споживчої цінності» (від англ. *customer delivered value*) – різниця між сукупною споживчою цінністю і сукупними витратами споживача при купівлі даного виду товару. Загальна сума цінностей товару, послуг, обслуговуючого персоналу і товарного образу становить сукупну споживчу цінність (від англ. *total customer value*). Для можливості володіння товаром споживач несе сукупні споживчі витрати (від англ. *total customer cost*) – загальна сума грошових, часових, енергетичних і психологічних витрат, пов'язаних з купівлею товару [14, с. 453 – 455].

Конкурентні переваги виявляються, розробляються та посилюються за допомогою наукових методів та підходів, що були розглянуті. Так, основою концепції забезпечення конкурентоспроможності, автором якої є Р. А. Фатхутдинов, є підвищення якості управління [13, с. 21]. Відповідно до даної концепції підвищення конкурентоспроможності можна досягнути шляхом аналізу механізмів дії економічних законів, дотриманням наукових підходів і принципів, використання сучасних ме-

тодів і моделей. Особливої уваги заслуговує визначення Р. А. Фатхутдінова, де з точки зору розробленої теорії управління конкурентними перевагами об'єктів на основі їх ексклюзивних цінностей – конкурентні переваги суб'єктів можуть бути спадковими, конкурентними, технологічними, інформаційними, кваліфікованими, управлінськими та природно-кліматичними [13, с. 172].

За результатами аналізу сучасної динаміки змін, можна констатувати, що змінилась не лише філософія менеджменту, а й її склад – система цінностей та пріоритетів. Визначення місії та цілей підприємства є першою й найважливішою складовою стратегічного управління підприємством. В умовах ринкової економіки загальноприйнято, що місія повинна відображати намір того чи іншого підприємства максимально ефективно задовольнити свої потреби і потреби своїх споживачів.

Під дією нових тенденцій розвитку ринку виникла необхідність у розробці нової технології підвищення конкурентоспроможності продукції, яка дістала назву стратегічне управління витратами. Основною тенденцією управління і розвитку бізнесу на сьогодні є стратегічне управління витратами, оскільки саме воно розкриває економічні, технічні та технологічні, ринкові можливості підприємства, які тісно співіснують з внутрішніми виробничими відносинами, використанням ресурсних та фінансових можливостей.

Поняття стратегічне управління витратами (від англійської *Strategic Cost Management*) з'явилося порівняно нещодавно, але набуло популярності і активно використовується менеджерами в якості рекомендації для практичного використання. Основні положення даного терміну походять з основ стратегій підприємства та базуються на фундаментальних поняттях і принципах стратегічного менеджменту [15]. Досить часто в науковій літературі та практичній діяльності поняття стратегічного управління витратами ототожнюють з поняттям стратегічного управлінського обліку.

Стратегічне управління витратами засноване на основних трьох концепціях, а саме: ланцюга цінностей, аналізу факторів, що формують витрати, та стратегічного позиціонування. Сутність стратегічного управління витратами полягає в тому, що воно формує інформацію для реалізації конкурентної стратегії підприємства. Його завдання полягає в зборі, аналізі, обробці та формуванні необхідної інформації про майбутні витрати і доведення цієї інформації до усіх рівнів управління підприємством. Стратегічне управління витратами здійснюється на основі програми, що передбачає зниження або підтримку на заданому рівні витрат на усіх етапах життєвого циклу продукції.

ВИСНОВКИ

Недооцінка ролі стратегічного управління витратами приводить до нераціонального використання інтелектуальних, фінансових, інформаційних трудових ресурсів підприємства, безпідставного зростання загальних витрат на виготовлення і реалізацію продукції (послуг), що суттєво знижує їх конкурентоспроможність. Постійна зміна зовнішнього середовища вимагає розробки і вдо-

сконалення нових методів та інструментів управління підприємством. У першу чергу це стосується підходів, методів та інструментів стратегічного управління витратами як засобу досягнення конкурентних переваг. Така тенденція зумовлена низкою факторів, які особливо характерні й мають місце на промислових підприємствах.

По-перше, зростання конкуренції спричиняє тиск на ринкові ціни, що негативно відображається на прибутку промислових підприємств. З метою збереження рівня рентабельності необхідно постійно оптимізувати витрати підприємства при заданому рівні якості. Реалізувати це можна завдяки впровадженню прогресивних методів аналізу і управління витратами.

По-друге, причини виникнення витрат можна визначити лише при проведенні аналізу внутрішніх елементів ланцюга підприємства і оцінці витрат на них, беручи до уваги вплив факторів зовнішнього середовища. Це новий підхід до управління витратами в основі якого лежать концепції – ланцюга цінностей, стратегічного позиціонування та факторів впливу на витрати. Використання таких підходів дозволяє по-новому вибудувати ефективну конкурентну стратегію підприємства і тактику управління витратами, що базується на причинно-наслідкових зв'язках утворення витрат і показників діяльності підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Джон К. Шанк.** Стратегическое управление затратами / Джон К. Шанк, Виджей Говиндараджан / Пер. с англ. – СПб. : ЗАО «Бизнес Микро», 1999. – 288 с.
2. **Porter M.** Competitive Advantage. – New-York : Free Press. 1985.
3. **Хижняк Е. А.** Формирование системы стратегического управления затратами [Електронний ресурс] : Проблемы современной экономики № 1(21). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru>
4. **Череп А. В.** Управление затратами суб'єктів господарювання. Ч. I / А. В. Череп : Монографія. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 368 с.
5. **Костецька Н. І.** Стратегічне управління витратами як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства / Н. І. Костецька, М. І. Хопчан // Інноваційна економіка. – 2012. – № 5[31]. – С. 81 – 86.
6. **Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики** : Монографія. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 248 с. Укр./рос. мова.
7. **Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства** : Монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, професора Іванова Ю.Б., д-ра екон. наук, професора Тищенко О. М. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 384 с.
8. **Самуэльсон П. Э.** Экономика / П. Э. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус / Пер. с англ. – М. : Изд. Дом «Вильямс», 2003. – 688 с.
9. **Пастернак-Таранушенко Г.** Конкуренция. Курс лекций и практических на русском и украинском языках / Г. Пастернак-Таранушенко, В. Рожок. – Киев : ЦУЛ, 2002 – 322 с.
10. **Экономическая стратегия фирмы** / Под ред. А. П. Градова. – Лит., 2000. – 589 с.
11. **Базилюк Я. Б.** Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: Монографія. – К. : НІС, 2002. – 132 с.

12. Дікань В. Л. Управління конкурентоспроможністю корпорацій в Європі / В. Л. Дікань, В. І. Савчук : Підручник. – К. : Знання, 2004. – 208 с.

13. Стратегическая конкурентоспособность : Учебник / Р. А. Фатхутдинов . – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – 504 с.

14. Савчук В. П. Управление издержками предприятия и анализ безубыточности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/management/costing/savchuk-03.shtml>

УДК 658.310

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

ЯКИМІВ А. І.

УДК 658.310

Якимів А. І. Сучасний стан і перспективи інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні

У статті проведено аналіз інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств. Автором визначено частку інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових організацій. Досліджено динаміку обсягів фінансування інновацій, зміну кількості впроваджених інновацій. Виокремлено основні бар'єри реалізації інновацій та наведено рекомендовані заходи їх подолання.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інновація, інноваційний процес.

Табл.: 1. **Бібл.:** 6.

Якимів Андрій Ігорович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра технологій управління, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: yandriy@mail

УДК 658.310

Якимів А. И. Современное состояние и перспективы инновационной деятельности промышленных предприятий в Украине

В статье проведен анализ инновационной деятельности отечественных промышленных предприятий. Автором определена часть инновационно активных предприятий в общем количестве промышленных организаций. Исследована динамика объемов финансирования инноваций, изменение количества внедренных инноваций. Выделены основные барьеры реализации инноваций и приведены рекомендованные мероприятия их преодоления.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновация, инновационный процесс.

Табл.: 1. **Библ.:** 6.

Якимів Андрей Игоревич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра технологий управления, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: yandriy@mail

UDC 658.310

Yakymiv A. I. The Modern State and Prospects of Innovative Activity of Industrial Enterprises in Ukraine

The analysis of innovative activity of domestic industrial enterprises is conducted in the article. The authors defined a part of innovative enterprises in the general amount of industrial organizations. The dynamics of innovation in funding, changes in the introduction of innovations is investigated. The basic barriers of realization of innovations are distinguished and the recommended measures over of their overcoming are brought.

Key words: innovative activity, innovation, innovative process

Tabl.: 1. **Bibl.:** 6.

Yakymiv Andrey I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management Technologies, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: yandriy@mail

Кризний стан світової економіки вплинув на всі сфери діяльності вітчизняної економіки і є однією з причин зниження інноваційної активності підприємств. Вихід з економічної кризи неможливий без активізації інноваційної діяльності, яка забезпечує істотне підвищення конкурентоспроможності економіки, змінює сировинний напрям розвитку економічних процесів на високотехнологічний.

Вагомий внесок у дослідження проблем, пов'язаних з інноваційною діяльністю підприємств та їх розвитком, зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як І. Алексеев, Є. Баляснікова, В. Геєць, Н. Гончарова, М. Друкер, С. Ільєнкова, Н. Краснокутська, О. Кузьмін, О. Лапко, Д. Львов, І. Макаренко, Б. Патон, С. Покропивний, М. Портер, Й. Петрович, П. Перерва, А. Савченко, А. Старостіна, М. Чумаченко, Н. Чухрай, Й. Шумпетер, А. Яковлев та інші. У працях цих авторів наводиться ви-

значення сутності інновацій та дослідження закономірностей економічного розвитку від інноваційних процесів, що відбуваються в суспільстві, в економіці тощо [1].

Враховуючи актуальність теми дослідження, метою статті є дослідження інноваційної активності промислових підприємств, виявлення проблем розвитку інноваційної діяльності та рекомендація потенційних шляхів усунення перешкод.

Сучасний кризовий стан як світової, так і вітчизняної економічних систем створює передумови для інтенсифікації конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання. У такій складній ситуації єдиним напрямком забезпечення стабілізації та підвищення доходності бізнесу є активна інноваційна діяльність підприємств. Її вагомість стає суттєвою з огляду на те, що інноваційна діяльність дає змогу забезпечити як активізацію економічного розвитку підприємства зокрема, так і держави в цілому.

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

ЕКОНОМІКА

12. Дікань В. Л. Управління конкурентоспроможністю корпорацій в Європі / В. Л. Дікань, В. І. Савчук : Підручник. – К. : Знання, 2004. – 208 с.

13. Стратегическая конкурентоспособность : Учебник / Р. А. Фатхутдинов . – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – 504 с.

14. Савчук В. П. Управление издержками предприятия и анализ безубыточности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cfin.ru/management/costing/savchuk-03.shtml>

УДК 658.310

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

ЯКИМІВ А. І.

УДК 658.310

Якимів А. І. Сучасний стан і перспективи інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні

У статті проведено аналіз інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств. Автором визначено частку інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових організацій. Досліджено динаміку обсягів фінансування інновацій, зміну кількості впроваджених інновацій. Виокремлено основні бар'єри реалізації інновацій та наведено рекомендовані заходи їх подолання.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інновація, інноваційний процес.

Табл.: 1. **Бібл.:** 6.

Якимів Андрій Ігорович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра технологій управління, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: yandriy@mail

УДК 658.310

Якимів А. И. Современное состояние и перспективы инновационной деятельности промышленных предприятий в Украине

В статье проведен анализ инновационной деятельности отечественных промышленных предприятий. Автором определена часть инновационно активных предприятий в общем количестве промышленных организаций. Исследована динамика объемов финансирования инноваций, изменение количества внедренных инноваций. Выделены основные барьеры реализации инноваций и приведены рекомендованные меры по их преодолению.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновация, инновационный процесс.

Табл.: 1. **Библ.:** 6.

Якимів Андрей Игоревич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра технологий управления, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: yandriy@mail

UDC 658.310

Yakymiv A. I. The Modern State and Prospects of Innovative Activity of Industrial Enterprises in Ukraine

The analysis of innovative activity of domestic industrial enterprises is conducted in the article. The authors defined a part of innovative enterprises in the general amount of industrial organizations. The dynamics of innovation in funding, changes in the introduction of innovations is investigated. The basic barriers of realization of innovations are distinguished and the recommended measures over of their overcoming are brought.

Key words: innovative activity, innovation, innovative process

Tabl.: 1. **Bibl.:** 6.

Yakymiv Andrey I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management Technologies, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: yandriy@mail

Кризний стан світової економіки вплинув на всі сфери діяльності вітчизняної економіки і є однією з причин зниження інноваційної активності підприємств. Вихід з економічної кризи неможливий без активізації інноваційної діяльності, яка забезпечує істотне підвищення конкурентоспроможності економіки, змінює сировинний напрям розвитку економічних процесів на високотехнологічний.

Вагомий внесок у дослідження проблем, пов'язаних з інноваційною діяльністю підприємств та їх розвитком, зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як І. Алексеев, Є. Баляснікова, В. Геєць, Н. Гончарова, М. Друкер, С. Ільєнкова, Н. Краснокутська, О. Кузьмін, О. Лапко, Д. Львов, І. Макаренко, Б. Патон, С. Покропивний, М. Портер, Й. Петрович, П. Перерва, А. Савченко, А. Старостіна, М. Чумаченко, Н. Чухрай, Й. Шумпетер, А. Яковлев та інші. У працях цих авторів наводиться ви-

значення сутності інновацій та дослідження закономірностей економічного розвитку від інноваційних процесів, що відбуваються в суспільстві, в економіці тощо [1].

Враховуючи актуальність теми дослідження, метою статті є дослідження інноваційної активності промислових підприємств, виявлення проблем розвитку інноваційної діяльності та рекомендація потенційних шляхів усунення перешкод.

Сучасний кризовий стан як світової, так і вітчизняної економічних систем створює передумови для інтенсифікації конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання. У такій складній ситуації єдиним напрямком забезпечення стабілізації та підвищення доходності бізнесу є активна інноваційна діяльність підприємств. Її вагомість стає суттєвою з огляду на те, що інноваційна діяльність дає змогу забезпечити як активізацію економічного розвитку підприємства зокрема, так і держави в цілому.

Законодавче закріплення теоретичних розробок категорії інноваційної діяльності в Україні зроблено в Законі України «Про інноваційну діяльність». Відповідно до статті 1 згаданого закону «інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [2]. Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» інноваційна діяльність – це форма інвестицій, які здійснюються з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу [3].

Можна припустити, що інноваційна діяльність підприємств передбачає використання принципово нових прогресивних технологій або удосконалення існуючих, перехід до випуску високотехнологічної продукції, інтелектуалізації виробничої діяльності тощо. Інакше кажучи, інноваційна діяльність – це комплекс взаємопов'язаних заходів, які передбачають послідовний перебіг етапів генерації ідей, проведення наукових досліджень та реалізації заходів із комерціалізації з метою докорінного поліпшення вже наявного чи впровадження принципово нового продукту, яким можуть виступати як продукція підприємства, так і виробничо-управлінські процеси. Результатом інноваційної діяльності виступають інновації – нові способи, прийоми, методи реалізації будь-яких внутрішньо організаційних процесів, які носять науковий, технічний, технологічний, економічний, організаційний та соціальний характер, а також забезпечують формування конкурентної переваги підприємства [4].

За результатами 2011 р. порівняно з 2000 р. в інноваційній діяльності промислових підприємств спостерігаються суттєві зміни, проте не в напрямку її активізації (табл. 1).

кількість інноваційно-активних підприємств збільшилась на 51 підприємство і склала 1462.

Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки у 2011 р. порівняно з 2000 р., зменшилась з 1490 до 1255 (зниження показника на 15,8%). Починаючи з 1998 р., зросла кількість докторів наук на 42,6%, кандидатів наук в економіці – на 42,3%, чисельність науковців зменшилась на 29,6%.

За період 2000 – 2011 рр. обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт збільшився з 1978,4 млн грн до 10349,9 млн грн (збільшення показника у 5,2 раза), з них збільшились:

- ✦ обсяги виконаних фундаментальних досліджень у 8,3 раза;
- ✦ обсяги виконаних прикладних досліджень у 4,3 раза;
- ✦ обсяги розробок у 4,5 раза;
- ✦ обсяги наданих науково-технічних послуг у 7,7 раза.

При такому збільшенні обсягів виконаних наукових і науково-технічних робіт спостерігається зменшення їх питомої ваги у ВВП з 1,16% до 0,79% (2000 та 2011 рр. відповідно).

Щодо промислових підприємств, які впроваджували інновації – їх питома вага зменшилась з 14,8% (2000 р.) до 12,8% (2011 р.). При цьому сума витрат на інновації у 2011 р. зросла у 8,14 раза в порівнянні з 2000 р. (з 1760,1 млн грн до 14333,9 млн грн), у тому числі зросли витрати: на дослідження і розробки – у 4,1 раза; придбання інших зовнішніх знань (до 2007 р. придбання нових технологій) – у 4,5 раза; на придбання обладнання та програмного забезпечення (до 2007 р. придбання машин та обладнання, пов'язані з впровадженням інновацій) – у 9,8 раза; на інші витрати – у 13,4 раза.

З наведених статистичних даних таблиці стає очевидним, що найефективніший період розвитку та реалізації інновацій був 2000 р. Результати 2011 р. не по-

Таблиця 1

Показники інноваційної діяльності промислових підприємств України (укладено за джерелом [5])

Рік	Промислові підприємства, що займались інноваційною діяльністю (у % до загальної кількості)	Промислові підприємства, що впроваджували інновації (у % до загальної кількості)	Загальний обсяг фінансування за напрямками інноваційної діяльності (тис. грн)	Кількість впроваджень інновацій на підприємствах (процесів, найменувань)
2000	18	14,8	1 760,1	16726
2005	11,9	8,2	5 751,6	4960
2009	12,8	10,7	7 949,9	4578
2010	13,8	11,5	8 045,5	4451
2011	16,2	12,8	14333,9	5748

За даними Державного комітету статистики України, загальна кількість промислових підприємств у 2009 р. зросла до 10995 проти 10109 у 2000 р., та у 2010 р. відбулось їх суттєве скорочення до 10606. Лише за 1 рік ліквідувалось 389 промислових підприємств. На фоні такого скорочення виробничого сектора відбувається відносно поживлення інноваційної діяльності – кількість промислових підприємств, що займаються такою діяльністю у 2009 р. зросла до 1411 в порівнянні з показниками 2005 р., у 2010 р. кіль-

казують очевидної ефективної діяльності підприємств у сфері інновацій на фоні їх суттєвого фінансування. У 2011 р. підприємств, що реалізують інновації, працювало на 1,8% менше, ніж у 2000 р. при фінансуванні, що у 8,14 раза перевищувало обсяги 2000 р., тому зовсім незрозумілим є таке низьке значення показника кількості впровадження інновацій – промисловими підприємствами у 2010 р. було реалізовано інноваційних процесів та інноваційної продукції в 2,9 раза менше ніж у 2000 р. (5748 та 16726 відповідно).

Вкрай низьким залишається рівень підтримки інновацій за рахунок державного бюджету, в загальному обсязі фінансування інновацій цей показник склав 1,04%. Негативним для української економіки на фоні зниження обсягів впровадження інновацій є зменшення фінансування за рахунок коштів іноземних інвесторів, якщо у 2010 р. цей показник склав 2411,4 млн грн, то у 2011 р. він зменшився до 56,9 млн грн, у загальному обсязі фінансування у 2011 р. цей показник склав 0,4%. Фінансування інновацій продовжує здійснюватись в основному за рахунок власних коштів підприємств (протягом 2000 – 2011 рр. зростання становило 5,4 раза), у 2011 р. частка таких коштів у загальному обсязі фінансування становила 52,9% [6].

Погіршення інноваційної діяльності промислових підприємств – це результат відсутності чітких цільових заходів держави для розвитку інноваційної економіки країни. Темпи економічного зростання у світі сьогодні забезпечуються за рахунок впровадження нових технологій та інновацій, розробки і виробництва нових видів продукції і послуг.

На сьогоднішній день чинниками, що перешкоджають розвитку та реалізації ефективної інноваційної діяльності, залишаються [6]:

- ✦ недосконала нормативно-правова база держави (недоліки у податковому, митному та антимонопольному регулюванні інноваційної діяльності);
- ✦ відсутність чітких законодавчих норм захисту прав інтелектуальної власності;
- ✦ відсутність з боку держави стимулювання проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (зниження державного фінансування діяльності науково-дослідних установ та організацій);
- ✦ низька взаємодія науки з виробництвом;
- ✦ відсутність розвиненого вітчизняного ринку інноваційних продуктів та процесів;
- ✦ обмеженість інформації та її обміну щодо вітчизняного та іноземного досвіду з впровадження інновацій;
- ✦ обмеженість у фінансових ресурсах підприємств для впровадження капіталомістких інновацій;
- ✦ наявність застарілих виробничих потужностей, приміщень, споруд, які потребують негайної модернізації; низький рівень проектно-конструкторської бази, техніко-технологічної бази;
- ✦ висока ризиковість впровадження інновацій (ризик недоотримання доходів по інвестиціях в інноваційні проекти);
- ✦ невідповідна або недостатня кваліфікація кадрів, які приймають безпосередню участь в інноваційному процесі; висока міграція кваліфікованої робочої сили;
- ✦ інертність людської свідомості та опір змінам (суб'єктивне ставлення до інновацій на рівні підприємства, як до інвестиційного об'єкту, що потребує значних капіталовкладень з довгим терміном окупності та низькою рентабельністю,

та домінування стратегії «швидких прибутків» та зниження витрат на розвиток над стратегією технічного та технологічного розвитку; на рівні споживача, недовіра до нового, невідомого).

З вищенаведених проблем стає очевидним, що вагомими залишаються нормативно-правове забезпечення та фінансування, оскільки вони є взаємопов'язаними та безпосередньо впливають на всі етапи інноваційного процесу. Неефективно відбувається процес взаємодії науки з виробництвом, практично не підтримується діяльність винахідників і науковців, які вже мають науково-технічні розробки, не в повному обсязі використовуються бази наукових досягнень та технологій. У кадровому ресурсі відсутній такий необхідний елемент, як інноваційний менеджер, який володіє науково-технічним інформаційним потенціалом.

Усунення проблем такого характеру вимагає відповідних ефективних дій, в першу чергу з боку держави, яка зобов'язана забезпечити ефективну підтримку (організаційну, правову, економічну) активізації інноваційної діяльності на різних рівнях управління.

Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств вимагає внесення відповідних змін на законодавчому рівні, які стосуватимуться інноваційної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання – це відповідні цільові комплексні програми, які направлені на стимулювання розвитку НДДКР у галузі промисловості, носять довгостроковий характер та передбачають достатнє фінансування.

Обов'язковою умовою ефективного впровадження інновацій є наявність ефективних законів і механізмів із захисту прав власності науково-технічних розробок, найбільш простим є застосування сертифікації та патентування.

Необхідним для активізування інноваційної діяльності є створення інвестиційної привабливості як на загальнодержавному рівні, так і на рівні самого підприємства, з метою залучення інвестицій під інноваційні проекти.

Крім вищевказаних напрямів активізування та стимулювання інноваційної діяльності, необхідним ще є створення інноваційного фонду, кошти якого формуються через внески промислових підприємств, спрямовуються на підтримку інноваційної діяльності та розвиток інновацій, що впроваджуються підприємствами-учасниками такого фонду.

Високу ризикованість інноваційних проектів можна знизити за рахунок розроблення та впровадження системи страхування ризиків, а також залучення до активної співпраці венчурних фондів.

Розвиток динамічної мережі приватних інвестиційних і венчурних фондів відіграє визначальну роль в фінансуванні інноваційної діяльності підприємств на протигагу умовам звичайних комерційних банків, серед яких: високі відсотки, короткий термін, велика застава, що не відповідає специфіці інноваційних високотехнічних проектів.

Обов'язковою умовою щодо активізування та ефективного функціонування ринку інновацій є вільний доступ до інформації як з боку покупців, так і з боку

продавців. Серед напрямків вирішення даної проблеми це – проведення ефективної маркетингової кампанії із просування товару на ринку, активний обмін досвідом щодо інноваційної діяльності через проведення загальнодержавних і міжнародних виставок, конференцій, симпозіумів тощо, на яких підприємства можуть мати можливість перейняти досвід суб'єктів господарювання, які ефективно проводять інноваційну діяльність.

ВИСНОВКИ

Сьогодні ситуація гальмування інноваційної активності промислових підприємств потребує негайного вирішення, з метою підняття вітчизняної промисловості до рівня високотехнологічної та високоінтелектуальної. Таким чином, стимулювання інноваційної діяльності та розвиток інноваційного потенціалу країни залежить не лише від спонукальних мотивів до нововведень, але і від належної державної політики інноваційного розвитку та відповідної ринкової інфраструктури інноваційного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Фактори і напрями інноваційного розвитку підприємств / Т. В. Лебідь, В. Ю. Самуляк, З. Б. Гук // Проблеми економіки та управління. Вісник № 683 НУ «ЛП». – Львів, 2011. – С. 223 – 228.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV // Відомості Верховної Ради України, 2002, № 36.
3. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47.
4. Жежуха В. Й. Поняття інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств / В. Й. Жежуха // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» № 657. «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів, 2009. – С. 380 – 389.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Гнилянська Л. Й. Сучасні проблеми впровадження інновацій та шляхи їх подолання / Л. Й. Гнилянська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.14. – С. 177 – 180.

УДК 658.153

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

ГУЦАЛЮК О. М.

УДК 658.153

Гуцалюк О. М. Методичний підхід до оцінювання технологічної зрілості підприємства

Здійснено порівняльний аналіз існуючих методичних підходів до оцінки технологічної зрілості підприємства, виявлено їх переваги і недоліки. Запропоновано методичний підхід до оцінювання технологічної зрілості підприємства, який враховує параметри: доля ринку, що належить підприємству, мета і стан його діяльності, чисельність і кваліфікація персоналу; містить сформовані кількісно-якісні шкали розмежування рівнів розвитку для кожного параметра та ґрунтується на побудові інтегрального показника.

Ключові слова: технологічна зрілість, параметри технологічної зрілості, рівень технологічної зрілості, визначення рівня технологічної зрілості, технології управління.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 10.

Гуцалюк Олексій Миколайович – аспірант, кафедра економіки праці та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: alex-d.88@mail.ru

УДК 658.153

Гуцалюк А. Н. Методический подход к оценке технологической зрелости предприятия

Осуществлен сравнительный анализ методических подходов оценки технологической зрелости предприятия, выявлены их преимущества и недостатки. Предложен методический подход к оценке технологической зрелости предприятия, который учитывает параметры: доля рынка, принадлежащего предприятию, цель и состояние его деятельности, численность и квалификация персонала; содержит сформированные количественно-качественные шкалы разграничения уровней развития для каждого параметра и основывается на построении интегрального показателя.

Ключевые слова: технологическая зрелость, параметры технологической зрелости, уровень технологической зрелости, определение уровня технологической зрелости, технологии управления.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 10.

Гуцалюк Алексей Николаевич – аспірант, кафедра економіки труда и менеджмента, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: alex-d.88@mail.ru

UDC 658.153

Gutsalyuk A. N. Methodical Approach to Assessing the Technological Maturity of the Enterprise

The comparative analysis of existing methodological approaches to the assessment of technological maturity companies was made; their advantages and disadvantages were found out. A methodical approach to evaluating the technological maturity of the enterprise, taking into account parameters: the market share owned by the company, the purpose and status of its activities, the number and qualifications of staff, has generated quantitative-qualitative distinction between the levels of development of the scale for each parameter based on the construction of the integral index.

Key words: technological maturity, parameters of technological maturity, level of technological maturity, determination of technological maturity, technology management

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Gutsalyuk Aleksey N. – Postgraduate Student, Department of Labour Economy and Management, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetsky, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: alex-d.88@mail.ru

продавців. Серед напрямків вирішення даної проблеми це – проведення ефективної маркетингової кампанії із просування товару на ринку, активний обмін досвідом щодо інноваційної діяльності через проведення загальнодержавних і міжнародних виставок, конференцій, симпозіумів тощо, на яких підприємства можуть мати можливість перейняти досвід суб'єктів господарювання, які ефективно проводять інноваційну діяльність.

ВИСНОВКИ

Сьогодні ситуація гальмування інноваційної активності промислових підприємств потребує негайного вирішення, з метою підняття вітчизняної промисловості до рівня високотехнологічної та високоінтелектуальної. Таким чином, стимулювання інноваційної діяльності та розвиток інноваційного потенціалу країни залежить не лише від спонукальних мотивів до нововведень, але і від належної державної політики інноваційного розвитку та відповідної ринкової інфраструктури інноваційного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Фактори і напрями інноваційного розвитку підприємств / Т. В. Лебідь, В. Ю. Самуляк, З. Б. Гук // Проблеми економіки та управління. Вісник № 683 НУ «ЛП». – Львів, 2011. – С. 223 – 228.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV // Відомості Верховної Ради України, 2002, № 36.
3. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47.
4. Жежуха В. Й. Поняття інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств / В. Й. Жежуха // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» № 657. «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів, 2009. – С. 380 – 389.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Гнилянська Л. Й. Сучасні проблеми впровадження інновацій та шляхи їх подолання / Л. Й. Гнилянська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.14. – С. 177 – 180.

УДК 658.153

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

ГУЦАЛЮК О. М.

УДК 658.153

Гуцалюк О. М. Методичний підхід до оцінювання технологічної зрілості підприємства

Здійснено порівняльний аналіз існуючих методичних підходів до оцінки технологічної зрілості підприємства, виявлено їх переваги і недоліки. Запропоновано методичний підхід до оцінювання технологічної зрілості підприємства, який враховує параметри: доля ринку, що належить підприємству, мета і стан його діяльності, чисельність і кваліфікація персоналу; містить сформовані кількісно-якісні шкали розмежування рівнів розвитку для кожного параметра та ґрунтується на побудові інтегрального показника.

Ключові слова: технологічна зрілість, параметри технологічної зрілості, рівень технологічної зрілості, визначення рівня технологічної зрілості, технології управління.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 10.

Гуцалюк Олексій Миколайович – аспірант, кафедра економіки праці та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: alex-d.88@mail.ru

УДК 658.153

Гуцалюк А. Н. Методический подход к оценке технологической зрелости предприятия

Осуществлен сравнительный анализ методических подходов оценки технологической зрелости предприятия, выявлены их преимущества и недостатки. Предложен методический подход к оценке технологической зрелости предприятия, который учитывает параметры: доля рынка, принадлежащего предприятию, цель и состояние его деятельности, численность и квалификация персонала; содержит сформированные количественно-качественные шкалы разграничения уровней развития для каждого параметра и основывается на построении интегрального показателя.

Ключевые слова: технологическая зрелость, параметры технологической зрелости, уровень технологической зрелости, определение уровня технологической зрелости, технологии управления.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 10.

Гуцалюк Алексей Николаевич – аспірант, кафедра економіки труда и менеджмента, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: alex-d.88@mail.ru

UDC 658.153

Gutsalyuk A. N. Methodical Approach to Assessing the Technological Maturity of the Enterprise

The comparative analysis of existing methodological approaches to the assessment of technological maturity companies was made; their advantages and disadvantages were found out. A methodical approach to evaluating the technological maturity of the enterprise, taking into account parameters: the market share owned by the company, the purpose and status of its activities, the number and qualifications of staff, has generated quantitative-qualitative distinction between the levels of development of the scale for each parameter based on the construction of the integral index.

Key words: technological maturity, parameters of technological maturity, level of technological maturity, determination of technological maturity, technology management

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Gutsalyuk Aleksey N. – Postgraduate Student, Department of Labour Economy and Management, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetsky, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: alex-d.88@mail.ru

В умовах прискореного технологічного розвитку суспільства все більшої актуальності набуває питання використання актуальних технологій, які дозволяють отримати економію ресурсів. В управлінській діяльності найвагомішими ресурсами є інтелектуальні та фінансові, що тісно пов'язані з фактором часу. Розвиток технологій здійснюється значно швидше, ніж накопичення фінансових ресурсів підприємства, що ускладнює процеси освоєння і використання новітніх технологій, в тому числі й управлінських. Отже, проблема вибору технологій управління з урахуванням з одного боку фінансових можливостей підприємства, а з іншого – рівня його організаційного розвитку обов'язково постає перед менеджментом. Якщо для врахування фінансових можливостей достатньо переглянути окремі фінансові звіти та залишки на рахунках підприємства, то для визначення рівня організаційного розвитку з урахуванням технологічної складової необхідно визначити та виміряти технологічну зрілість підприємства, що і зумовлює актуальність питання, висвітленого в статті.

Підходи до виміру та оцінки рівня технологічної зрілості підприємства, наявні в літературі, суттєво відрізняються за призначенням, змістом і глибиною аналі-

зу факторів. У зв'язку із цим необхідно провести їх порівняльний аналіз.

Підходами до оцінки технологічної зрілості є:

1) модель оцінки зрілості, розроблена західними консалтинговими компаніями Wipro, Real Story Group, (попередня назва CMS Watch), Smigiel Consulting Group та Harman Communicate [1];

2) тест, розроблений фахівцями компанії Hewlett-Packard [2];

3) методичний підхід, запропонований консалтинговою компанією Infosys Technologies Limited у межах моделі трансформаційного розвитку підприємства, автори Reghunath Balaraman, Aromal Mohan [3];

4) тест на визначення рівня технологічної зрілості компанії Directum, представлена на сайті ECM-Journal.ru [4];

5) тест на визначення рівня зрілості бізнес-процесів FineXpert.ru [5];

6) проект щодо діагностики бізнесу – BIZDIAGNOSTICS [6].

Узагальнені результати порівняння різних підходів до оцінки технологічної зрілості підприємства подані в табл. 1.

Таблиця 1

Результати порівняння методичних підходів до оцінки технологічної зрілості підприємства

Методика	ECM3 (Version 2.0) [1]	Hewlett-Packard [2]	Infosys [3]	Directum [4]	Тест В. В. Репіна (FineXpert) [5]	BIZDI-AGNOSTICS [6]
Характеристика порівняння						
Кількість рівнів зрілості	5	5	5	3	5	–
Мета оцінки	Готовність до впровадження нових технологій	Вимір технологічної зрілості	Вимір технологічної зрілості	Вимір технологічної зрілості	Зрілість стандартизації бізнес-процесів	Пошук напрямків підвищення ефективності управління / впровадження технологій
Кількість напрямків оцінки	3	12	4	3	4	2
Охоплення оцінкою факторів зрілості	4/9	3/9	5/9	4/9	5/9	6/9
Фактори, які не враховано у методичному підході	Розмір підприємства, мета і стан діяльності, кваліфікація персоналу, доля ринку, що належить	Розмір підприємства, мета і стан діяльності, кваліфікація персоналу, доля ринку, період існування	Розмір підприємства, мета і стан діяльності, доля ринку, що належить	Розмір підприємства, мета і стан діяльності, кваліфікація персоналу, доля ринку, що належить	Розмір підприємства, мета і стан діяльності, доля ринку, що належить	Розмір підприємства, мета і стан діяльності
Метод оцінки	Лінгвістичне структурування	Лінгвістичне структурування	Анкетування	Анкетування	Анкетування	Анкетування
Спрямованість показників оцінки	Якісні показники	Якісні показники	Якісні показники	Якісні показники	Якісні показники	Кількісні і якісні показники
Кількість часткових показників оцінки	13	12	219	41	21	64

У цілому за даними табл. 1 видно, що жодний з аналізованих методичних підходів не охоплює оцінкою всіх факторів, що впливають на рівень технологічної зрілості підприємства [8]. Особливу увагу слід звернути на такий аспект оцінки технологічної зрілості, що залишився поза увагою вчених і практикуючих аналітиків, як стан діяльності підприємства, оскільки за умови стабільного функціонування, досягнення цілей фінансової, виробничої та інвестиційної діяльності, логічним буде для керівництва підприємства звернути увагу на розвиток системи управління і впровадження нових технологій. Якщо ж результати діяльності підприємства є незадовільними, а стан близький до кризового, то це нівелює актуальність вибору і впровадження управлінських технологій. Також в аналізованих підходах не враховано кваліфікацію персоналу, що ставить під сумнів результати оцінювання, оскільки впровадження нових технологій без підвищення до належного рівня кваліфікації користувачів технологій може негативно позначитися на результатах управлінської діяльності. Такий аспект оцінювання, як доля ринку, що належить підприємству, не є суттєвим для перших трьох рівнів технологічної зрілості, оскільки в цей період організаційного розвитку потреба у розширенні діяльності не є першочерговою [9]. Проте четвертий рівень технологічної зрілості – корпоративне управління – передбачає цільову функцію у вигляді збільшення долі ринку, а отже вплив цього фактора на загальний рівень технологічної зрілості збільшується.

Таким чином, проведений аналіз показав, що інструменти (методичні підходи, методики, тести) оцінювання рівня технологічної зрілості підприємства, які б враховували всі чинники, недостатньо розвинуті, що зумовлює необхідність подальших досліджень і розробок у цьому напрямку. *Метою статті* є розробка методичного підходу до оцінювання рівня технологічної зрілості підприємства, який би враховував всі фактори, що на неї впливають.

Складність завдання оцінювання технологічної зрілості підприємства полягає в тому, що окремі її складові можуть бути оцінені виключно якісними показниками і виключно методом анкетування, а інші складові як якісними, так і кількісними показниками. Власне оцінки параметрів, що у сукупності визначають технологічну зрілість підприємства, не дають інформації щодо її рівня, тобто ці оцінки окрім того, що повинні носити інтегральний характер, мають відповідати певній шкалі, яка дозволить встановити рівень технологічної зрілості. Отже, завдання оцінювання технологічної зрілості підприємства полягає, по-перше, у формуванні інтегральних оцінок всіх її складових, по-друге, у розробленні для кожної складової п'ятирівневої шкали, кожен рівень якої відповідатиме рівню технологічної зрілості підприємства. Перше завдання – інтегральне оцінювання – пропонується здійснити шляхом побудови таксономічного показника рівня розвитку. Для розмежування рівнів технологічної зрілості може бути використано метод експертних оцінок, метод шкалювання 3σ і методи нечіткої логіки. Критичний аналіз переваг і недоліків кожного з можливих методів дозволяє стверджувати, що найбільш оптимальним є метод нечіткої логіки.

Сформований у результаті досліджень методичний підхід дозволяє провести оцінку технологічної зрілості підприємства з урахуванням всіх факторів, які на нього впливають. Узагальнену структурну схему інструментів реалізації методичного підходу визначення рівня технологічної зрілості подано на *рис. 1*.

Рис. 1 показує, що оцінка рівня технологічної зрілості проводиться поетапно: спочатку необхідно здійснити вимір параметрів технологічної зрілості. Для цього здійснюється вибірка необхідних часткових показників з форм статистичної звітності, проводиться інтерв'ю керівництва підприємства, опитування його працівників за допомогою спеціально розроблених анкет. Параметри, що представлені сукупністю часткових показників, наприклад, стан діяльності підприємства і кваліфікація його персоналу, вимірюються за допомогою інтегральних показників.

Після проведення кількісної оцінки параметрів технологічної зрілості використовуються розроблені методом нечіткої логіки шкали для якісної оцінки технологічної зрілості за кожним параметром. Зауважимо, що для параметрів, значення яких відповідають інтервалам невпевненості, тобто є відсоток відповідності двом рівням технологічної зрілості використовується правило, запропоноване у [5; 1; 2], яке говорить, що «у випадку вагання між двома рівнями технологічної зрілості при її оцінці слід віддавати перевагу меншому рівню». Математично для побудови радарного графіку, що відображатиме технологічну зрілість, значення відповідає формулі (1):

$$PTZ_n = PTZ_{n-1} \mu_{n-1}(I) + PTZ_n \mu_n(I), \quad (1)$$

де PTZ_n – рівень технологічної зрілості за параметром I ;
 PTZ_{n-1} – порядковий номер $n-1$ -ого рівня технологічної зрілості;

PTZ_n – порядковий номер n -ого рівня технологічної зрілості;

$\mu(I)$ – значення функції належності для даного параметра.

Узагальнені результати визначення рівня технологічної зрілості підприємств подано в *табл. 2*.

Дані табл. 2 показують, що аналізовані підприємства не досягли 4-го рівня технологічної зрілості, а тільки наближаються до нього. Найвищу технологічну зрілість має підприємство № 3 з оцінкою 3,88, далі йде підприємство № 1. Найменшу технологічну зрілість має підприємство № 2, що в цілому пов'язано зі станом діяльності і кваліфікацією персоналу.

ВИСНОВКИ

Запропонований методичний підхід дозволяє визначити найслабшу складову технологічної зрілості підприємства і спрямувати на неї управлінський вплив. У цілому, сформований методичний підхід до визначення рівня технологічної зрілості підприємства є складовою процесу вибору технологій [10] і має переваги і надбання існуючих методик. *По-перше*, у процесі оцінювання враховані всі фактори, що впливають на формування

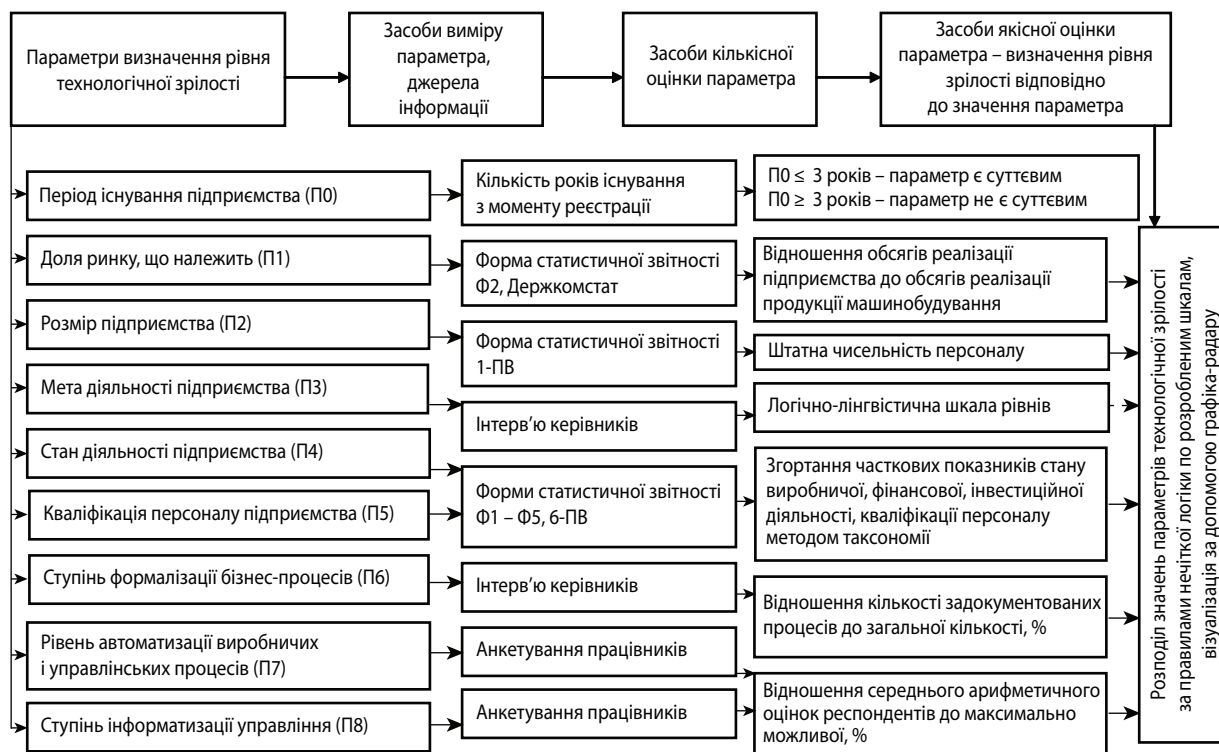

Рис. 1. Структурна схема реалізації методичного підходу до визначення рівня технологічної зрілості

Таблиця 2

Рівні технологічної зрілості підприємств в розрізі параметрів оцінки

Параметри	Підприємства				
	Підприємство №1	Підприємство №2	Підприємство №3	Підприємство №4	Підприємство №5
П1	4	1	3	3,5	2
П2	4,1	3	4	3,2	3
П3	3	3	4	3	3
П4	3	2	3,25	4	3
П5	4	2	4,75	1,6	4
П6	3	3	4	4	3
П7	4	4	4	4	4
П8	3,86	4	4	4	4
Середнє значення	3,62	2,75	3,88	3,41	3,25

технологічної зрілості підприємства, зокрема: період існування підприємства, доля ринку, що йому належить, розмір підприємства, мета діяльності (у розумінні поточної цільової функції), стан діяльності, кваліфікація персоналу, ступінь формалізації бізнес-процесів, рівень автоматизації виробничих і управлінських процесів, ступінь інформатизації управління. *По-друге*, результат оцінювання дає чітке уявлення про рівень технологічної зрілості підприємства, тобто є узагальненим, інтегральним. *По-третє*, оцінка рівня технологічної зрілості має аналітичну спрямованість, тобто дає можливість виявити «вузькі» місця системи управління для їх ліквідації та послідовного закономірного підвищення технологічної зрілості до бажаного рівня. *По-четверте*, оцінка має кількісний (числовий) вираз, оскільки одним з при-

значень визначення рівня технологічної зрілості є його використання для формування набору альтернативних технологій управління для їх аналізу, вибору та подальшого впровадження найбільш оптимальної. ■

ЛІТЕРАТУРА

- ECM Maturity Model (ECM3) Version 2.0 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mike2.openmethodology.org/wiki/ECM_Maturity_Model_%28ecm3%29
- What's your testing maturity level? HP Enterprise Services [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h30507.www3.hp.com/t5/Enterprise-Services-Blog/What-s-your-testing-maturity-level/ba-p/88735>
- Jung Hans-Helmuth. Technology management control systems in technology-based enterprises: Diss. / Swiss Federal institute of technology Zurich. – Zurich, 2002. – 256p.: fig

4. **Галимов М.** Расчет технологической зрелости / М. Галимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecm-journal.ru/post/Raschet-modeli-zrelosti.aspx>.

5. Уровень зрелости системы стандартизации бизнес-процессов компании. Тест / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finexpert.ru/tests.php>

6. Методика проведения организационной диагностики BIZDIAGNOSTICS/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.bizdiag.com/content/review_method/ru

7. Российские компании оценили западную методику внедрения ECM / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://doc.cnews.ru/news/top/index.shtml?2010/04/02/385271>

8. **Гуцалюк О. М.** Передумови та фактори впровадження технологій управління діяльністю підприємства /

О. М. Гуцалюк // Збірник наукових праць «Економічний аналіз» ТНЕУ. – Тернопіль, 2011. – Вип. 9., Ч. 1. – С. 105 – 109.

9. **Гуцалюк О. М.** Взаємозв'язок ієрархічної структури технологій управління з рівнями технологічної зрілості підприємства / О. М. Гуцалюк // 36. наук. роб. «Управління розвитком». – Харків, 2011. – Вип. 21. – С. 61 – 63.

10. **Гуцалюк О. М.** Критерії вибору технологій управління діяльністю підприємства / О. М. Гуцалюк // Збірник тез доповідей. Том 1 Міжнародної науково-практичної конференції «Методологічні та практичні аспекти менеджменту в параметрах національної економічної моделі» (Черкаси, 12 – 13 квітня 2012 року); Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Східноєвропейський університет економіки і менеджменту. – Черкаси : ПВВ СУЕМ, 2012. – С. 22 – 24.

УДК 658.015.3

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН У ПОСТАЧАЛЬНИЦЬКО-ЗБУТОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ПИСЬМАК В. О.

УДК 658.015.3

Письмак В. О. Особливості формування відносин у постачальницько-збутовій діяльності машинобудівних підприємств

Обґрунтовано необхідність введення в класифікацію видів закупівель класифікаційну ознаку «цінність відносин з постачальником». Запропоновано використання інтегрального показника оцінки привабливості підприємства-постачальника. Виділені основні стратегії формування відносин підприємств з постачальниками. Сформовано методичний підхід до формування відносин з постачальником у процесі закупівельної діяльності.

Ключові слова: постачання, збут, формування відносин з постачальниками, класифікація закупівель.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 22.

Письмак Вікторія Олексіївна – викладач, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

УДК 658.015.3

UDC 658.015.3

Письмак В. А. Особенности формирования отношений в снабженческо-сбытовой деятельности машиностроительных предприятий

Обоснована необхідність введення в класифікацію видів закупок класифікаційний признак «ценность отношений с поставщиком». Предложено использование интегрального показателя оценки привлекательности предприятия-поставщика. Выделены основные стратегии формирования отношений предприятий с поставщиками. Сформирован методический подход к формированию отношений с поставщиком в процессе закупочной деятельности.

Ключевые слова: снабжение, сбыт, формирование отношений с поставщиками, классификация закупок.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 22.

Письмак Вікторія Алексеевна – преподаватель, Харьковский национальный экономический университет (пр. Леніна, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

Pismak V. O. Features of Formation of the Relations in Supplying and Sale Activity of Machine-Building Enterprises

The necessity of introduction to classification of types of purchases classification sign «value of relationships with a supplier» is grounded. The use of integral indicator of estimation of attractiveness of enterprise-supplier is offered. Basic strategies of forming of relations of enterprises with suppliers are selected. The methodical approach forming of relationships with a supplier in the process of purchase activity is formed.

Key words: supply, sale, forming of relations with suppliers, classification of purchases.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 22.

Pismak Viktoriya O. – Lecturer, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

У сучасних умовах економіки однією з необхідних умов існування машинобудівного підприємства є ефективно управління його постачальницько-збутовою діяльністю. Основою управління закупівлями та збутом є формування таких відносин між підприємствами-виробниками та підприємствами-постачальниками, що створюють можливість через їх партнерську взаємодію створити додатковий економічний ефект в довгостроковій перспективі. Крім того, сучасний етап розвитку України вимагає посилення стратегічного на-

пряму формування відносин між підприємствами та постачальниками, тому актуальним питанням є проблема формування підходу до визначення стратегій формування відносин підприємств з постачальниками в процесі закупівельної діяльності, що об'єднає в собі сукупність механізмів щодо моделей поведінки, видів відносин, інструментів використання комунікацій тощо.

Вищезазначене питання розглядалося у наукових працях багатьох учених-економістів і практиків, таких як Альошина І. В. [1], Балабанова Л. В. [2], Болт Г. Дж.

4. Галимов М. Расчет технологической зрелости / М. Галимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecm-journal.ru/post/Raschet-modeli-zrelosti.aspx>.

5. Уровень зрелости системы стандартизации бизнес-процессов компании. Тест / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finexpert.ru/tests.php>

6. Методика проведения организационной диагностики BIZDIAGNOSTICS/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.bizdiag.com/content/review_method/ru

7. Российские компании оценили западную методику внедрения ЕСМ / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://doc.cnews.ru/news/top/index.shtml?2010/04/02/385271>

8. Гуцалюк О. М. Передумови та фактори впровадження технологій управління діяльністю підприємства /

О. М. Гуцалюк // Збірник наукових праць «Економічний аналіз» ТНЕУ. – Тернопіль, 2011. – Вип. 9., Ч. 1. – С. 105 – 109.

9. Гуцалюк О. М. Взаємозв'язок ієрархічної структури технологій управління з рівнями технологічної зрілості підприємства / О. М. Гуцалюк // 36. наук. роб. «Управління розвитком». – Харків, 2011. – Вип. 21. – С. 61 – 63.

10. Гуцалюк О. М. Критерії вибору технологій управління діяльністю підприємства / О. М. Гуцалюк // Збірник тез доповідей. Том 1 Міжнародної науково-практичної конференції «Методологічні та практичні аспекти менеджменту в параметрах національної економічної моделі» (Черкаси, 12 – 13 квітня 2012 року); Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Східноєвропейський університет економіки і менеджменту. – Черкаси : ПВВ СУЕМ, 2012. – С. 22 – 24.

УДК 658.015.3

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН У ПОСТАЧАЛЬНИЦЬКО-ЗБУТОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ПИСЬМАК В. О.

УДК 658.015.3

Письмак В. О. Особливості формування відносин у постачальницько-збутовій діяльності машинобудівних підприємств

Обґрунтовано необхідність введення в класифікацію видів закупівель класифікаційну ознаку «цінність відносин з постачальником». Запропоновано використання інтегрального показника оцінки привабливості підприємства-постачальника. Виділені основні стратегії формування відносин підприємств з постачальниками. Сформовано методичний підхід до формування відносин з постачальником у процесі закупівельної діяльності.

Ключові слова: постачання, збут, формування відносин з постачальниками, класифікація закупівель.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 22.

Письмак Вікторія Олексіївна – викладач, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

УДК 658.015.3

Письмак В. А. Особенности формирования отношений в снабженческо-сбытовой деятельности машиностроительных предприятий

Обоснована необхідність введення в класифікацію видів закупок класифікаційний признак «ценность отношений с поставщиком». Предложено использование интегрального показателя оценки привлекательности предприятия-поставщика. Выделены основные стратегии формирования отношений предприятий с поставщиками. Сформирован методический подход к формированию отношений с поставщиком в процессе закупочной деятельности.

Ключевые слова: снабжение, сбыт, формирование отношений с поставщиками, классификация закупок.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 22.

Письмак Вікторія Алексеевна – преподаватель, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

UDC 658.015.3

Pismak V. O. Features of Formation of the Relations in Supplying and Sale Activity of Machine-Building Enterprises

The necessity of introduction to classification of types of purchases classification sign «value of relationships with a supplier» is grounded. The use of integral indicator of estimation of attractiveness of enterprise-supplier is offered. Basic strategies of forming of relations of enterprises with suppliers are selected. The methodical approach forming of relationships with a supplier in the process of purchase activity is formed.

Key words: supply, sale, forming of relations with suppliers, classification of purchases.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 22.

Pismak Viktoriya O. – Lecturer, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

У сучасних умовах економіки однією з необхідних умов існування машинобудівного підприємства є ефективно управління його постачальницько-збутовою діяльністю. Основою управління закупівлями та збутом є формування таких відносин між підприємствами-виробниками та підприємствами-постачальниками, що створюють можливість через їх партнерську взаємодію створити додатковий економічний ефект в довгостроковій перспективі. Крім того, сучасний етап розвитку України вимагає посилення стратегічного на-

пряму формування відносин між підприємствами та постачальниками, тому актуальним питанням є проблема формування підходу до визначення стратегій формування відносин підприємств з постачальниками в процесі закупівельної діяльності, що об'єднає в собі сукупність механізмів щодо моделей поведінки, видів відносин, інструментів використання комунікацій тощо.

Вищезазначене питання розглядалося у наукових працях багатьох учених-економістів і практиків, таких як Альошина І. В. [1], Балабанова Л. В. [2], Болт Г. Дж.

[3], Лайсон К., Джиллінгем М. [4], Котлер Ф. [5], Король А. Н., Елисеєв А. Е. [6] та ін. У їхніх працях розкрито моделі поведінки споживачів, класифікація постачальників та видів закупівель, етапи процесу прийняття рішень в процесі здійснення закупівельної діяльності, направленість яких зосереджена на отримання максимальної економічної ефективності. Проте на проблему формування відносин між підприємствами та постачальниками необхідно дивитися ширше з позиції визначення видів, моделей та стратегій формування таких відносин з урахуванням наслідків та умов співробітництва.

Основою дослідження формування відносин між підприємством і постачальником в процесі закупівель є визначення поняття «закупівельна діяльність». Результати проведених досліджень щодо аналізу наукових та науково-практичних джерел у сфері управління закупівельною діяльністю свідчать, що підходи до визначення взаємозамінні по суті: вони характеризують закупівельну діяльність як процес, що складається з певних етапів, має основну мету – надбання необхідних ресурсів, позитивним є виділення такого її аспекту як «взаємодія», проте ні в одному з наведених визначень ці позитивні риси не об'єднані. Таке об'єднання дозволить комплексно досліджувати закупівельну діяльність та виявити її головну мету, що полягає у формування відносин підприємства з компетентним постачальником, який й забезпечить її успішність, а також ефективність господарської діяльності підприємства в цілому. З урахуванням результатів дослідження, запропоноване формулювання визначення закупівельної діяльності підприємства полягає в такому. Закупівельна діяльність – це діяльність підприємства з компетентними постачальниками із придбання товарів і надання послуг, необхідних для задоволення платоспроможного попиту кінцевих споживачів у продукції, успішність якої ґрунтується на формуванні відносин з постачальниками, що спроможні забезпечити покращення результатів господарювання, умов і очікуваних наслідків співпраці [7].

У вищезазначеному визначенні акцент робиться саме на роботі з компетентними постачальниками в процесі закупівель, які здатні забезпечити покращення умов, наслідків та результатів господарювання. З урахуванням цього доцільно внести нову класифікаційну ознаку в існуючу класифікацію видів закупівель таку, як «цінність відносин з постачальником» [8].

Класифікаційна ознака «цінність відносин з постачальником» викликає особливий науковий інтерес. Згідно з цією ознакою у відповідності з умовами здійснення та наслідками відносин з постачальниками закупівельна діяльність може формувати різну цінність таких відносин. У разі, якщо умови здійснення закупівельної діяльності не є гнучкими, надійними та ефективними, цінність відносин з постачальниками буде низькою, тому підприємствам доцільно підтримувати такі відносини лише в разі необхідності, тобто як разові або періодичні. У випадку збільшення ефективності відносин вони можуть стати постійними і довготривалими, що буде їх характеризувати як партнерські, саме

це зумовлює здійснення партнерської закупівельної діяльності. У разі значної ефективності відносин підприємств з окремими постачальниками закупівельна діяльність може характеризуватися як інтеграційна, що передбачатиме включення підприємств і постачальників до складу інтегрованої бізнес структури і здійснення закупівельної діяльності в одному контурі управління бізнес-процесами або створення консорціоноальних або асоціативних структур щодо закупівельної діяльності підприємств, які є стратегічними партнерами.

Введення додаткової класифікаційної ознаки видів закупівельної діяльності вимагає розширення класифікації постачальників за ознакою їх привабливості щодо умов та наслідків постачання, які й забезпечують різну цінність відносин підприємств з постачальниками. Таким чином, можна виділити три види постачальників: низько-, середньо- та високо привабливих, що відповідає різній цінності відносин, які вони здатні забезпечити. Тому класифікаційну ознаку «цінність відносин» доцільно розповсюдити і на види відносин промислових підприємств з постачальниками та виділити періодичні (разові), партнерські, інтегровані відносини; їх відмінність полягає у розподіленні партнерських відносин на три підвиди: інсорсингові або аутсорингові, вертикальні або міжгалузеві, комплементарні у відповідності з якісним рівнем середньої привабливості постачальників.

При введенні нової класифікаційної ознаки «цінність відносин з постачальником» виникає питання оцінки його привабливості. Враховуючи те, що привабливість підприємств-постачальників має як якісні, так і кількісні ознаки (визначення на основі системи часткових показників, уцілених і врахованих в інтегральному), пропонується використання інтегрального показника оцінки привабливості підприємства-постачальника щодо вибору відносин з ним виробником у процесі закупівельної діяльності та інструментів інформаційної взаємодії (ІППІ) розраховувати за формулою:

$$ІППІ = \sqrt{РГ \cdot УН}, \quad (1)$$

де $РГ$ – інтегральний показник результатів господарювання підприємства-постачальника;

$УН$ – інтегральний показник умов і наслідків співпраці з підприємством-постачальником у закупівельній діяльності (за уявленнями підприємства-виробника).

Не дивлячись на те, що кількісне оцінювання за допомогою інтегральних показників має чіткі межі, які змінюються від 0 до 1, доцільно здійснити розмежування такого інтервалу на якісні рівні з визначенням їх меж, також з метою підвищення рівня обґрунтованості ухвалення управлінських рішень, необхідно забезпечити зменшення впливу суб'єктивних чинників на їх формування за рахунок підвищення рівня формалізації, що забезпечує використання адекватних ситуації, предмету й об'єкта економіко-математичних методів. Проведені дослідження дозволили зробити висновок про доцільність використання положень теорії нечітких множин для визначення меж якісних ознак результатів господарювання підприємств та умов і наслідків співпраці з ним

у закупівельній діяльності. Розроблені шкали, що визначають відповідність між якісними і кількісними ознаками характеристик підприємств-постачальників можуть бути використані для обґрунтування і вибору стратегій формування відносин у закупівельній діяльності виробників з постачальниками та стратегій інформаційної взаємодії у машинобудівній галузі. Використання міжувальних інтервалів результатів господарювання підприємств та умов і наслідків співпраці з ними у закупівельній діяльності є доцільним для позиціонування постачальників (за результатами використання економічних ресурсів, тобто господарювання та думкою виробників щодо вигідності запропонованих умов та очікуваних результатів співпраці) у розробленій матриці (рис. 1).

Умови і наслідки співпраці виробників з постачальниками у закупівельній діяльності	високі	7	8	9
	середні	4	5	6
	високі	1	2	3
		низькі	середні	високі

Результати господарювання підприємства-постачальника

Рис. 1. Узагальнена матриця стратегій формування відносин підприємств виробників з постачальника

Зв'язок між загальними, функціональними стратегіями та стратегіями формування відносин з постачальниками, інформаційної взаємодії можна здійснювати за допомогою глобальних стратегій за ознакою загальної стратегічної спрямованості функціонування і розвитку підприємства та бінарності управлінського рішення [9].

Запропонована матриця має сутнісно споріднені квадранти, які доцільно об'єднати, оскільки як відносини з постачальниками, так і інструменти інформаційної взаємодії, стратегії їх використання в них мають певний взаємозв'язок. Так, квадранти 1, 2, 4 характеризуються низьким і середнім значенням інтегральних показників складових, тобто привабливістю постачальника; квадранти 3, 5, 7 відповідають як низьким, так і середнім і високим значенням інтегральних показників складових й рівня привабливості постачальника; квадранти 6, 8, 9 відрізняються середніми та високими значеннями інтегральних показників і високою привабливістю постачальника. Таким чином, у відповідності до їх наведених групувань у матриці доцільно виділити три зони формування відносин за класифікаційною ознакою їх цінності, згідно з чим види постачальників розподіляються як низько-, середньо- та високопривабливі, а зони їх формування на: зону періодичного здійснення закупівель, зону партнерства, тобто формування довгострокових усталених прямих відносин, та зону доцільної інтеграції з об'єднанням певних функцій управління і виробни-

цтва продукції. Кожна зона характеризується певним використанням інструментів інтегрованих комунікацій щодо формування відносин за їх інформаційним аспектом, що наведено в *табл. 2*.

Спираючись на існуючі види загальноекономічних стратегій підприємств, методи матричного позиціонування, розподіл стратегій за квадрантами у матрицях, подібних за кількістю квадрантів та їх економічним змістом матриці Мак-Кінзі [9, 10, 11, 12, 13, 14], доцільно застосувати їх до запропонованої матриці стратегій, уточнити різновиди останніх та застосовувати для формування відносин не тільки виробника з постачальником, а й постачальника з виробниками в процесі закупівельної діяльності. Оскільки його складовими є кількісна об'єктивна щодо результатів господарювання та якісна суб'єктивна щодо умов і наслідків співпраці, виникає об'єктивна необхідність у використанні таких основних класифікаційних ознак стратегій формування відносин постачальників з виробниками, що наведені на *табл. 3*.

Важливим при формуванні відносин з постачальниками є застосування стратегій використання інструментів інтегрованих комунікацій. Згідно з пропозиціями науковців за існуючими класифікаційними ознаками [9, 15, 16, 17, 18, 19, 20], види стратегій реклами: за інтенсивністю (загально-нагадувальна, стимулююча, контентно-пульсуюча); за сутністю повідомлень (спрямовані на результати використання окремих видів економічних ресурсів та перебіг інвестиційно-інноваційних процесів або на інформування про умови і наслідки співпраці у закупівельній діяльності); за методом рекламування (пряма, опосередкована, що залежить від масовості аудиторії впливу).

Класифікаційні ознаки та види стратегій PR-акцій є такими: за активністю (активні, помірні, крапкові); об'єктом (заходи із ЗМІ, професіоналами ринку, партнерами); за сутністю повідомлень (спрямовані на результати використання окремих видів економічних ресурсів та перебіг інвестиційно-інноваційних процесів або на інформування про умови і наслідки співпраці у закупівельній діяльності) [19, 20].

Класифікаційні ознаки та види стратегій індивідуальної роботи з пріоритетними підприємствами-споживачами є такими: за сутністю повідомлень (спрямовані на результати використання окремих видів економічних ресурсів та перебіг інвестиційно-інноваційних процесів або на інформування за умовами і наслідками співпраці у закупівельній діяльності); за типовістю потреб (типові – у прибутковості закупівельної діяльності, зниженні ризику, участі у капіталі, засновані на показниках, що характеризують результати господарювання, унікальні – засновані на нетипових потребах партнерів щодо їх емоційного задоволення у відповідності з особистісними уподобаннями); за активністю роботи з партнерами (активна, помірна, пасивна); за терміном подання інформації (первинна, вторинна, заключна) [2, 5, 21, 22].

Запропонований типовий розподіл стратегій формування відносин за інструментами інформаційних комунікацій може бути використаний як постачальниками, так і виробниками в процесі закупівельної діяльності для інформування обох сторін про можливості співпраці.

Зони матриці стратегій формування відносин підприємств-виробників з постачальниками в процесі закупівельної діяльності

№ квадранта матриці	Якісна ознака рівня привабливості постачальника	Вид відносин з постачальником	Стратегія формування відносин	Зона формування відносин	Інструменти інтегрованих комунікацій
1, 2, 4	Низький, низький або середній	Періодичні (разові)	Стратегія крапкових закупівель	Зона періодичного здійснення закупівель	Усі інструменти з метою інформування партнерів про позитивні можливості та очікування підприємства (PR-акції, реклама й індивідуальна робота з пріоритетними партнерами)
3, 5, 7	Низький або високий, середній	Партнерські	Стратегія партнерства	Зона партнерства	Реклама й індивідуальна робота, та PR-акціями за професійними заходами
6, 8, 9	Високий або середній, високий	Інтегровані	Стратегія інтеграції	Зона доцільної інтеграції	Індивідуальна робота, яку можна доповнювати нагадувальною рекламою та точковими PR-акціями

Таблиця 3

Класифікація основних стратегій формування відносин постачальників з виробниками

Класифікаційна ознака	Види стратегій формування відносин постачальників з виробниками
За спрямованістю	Стратегії, спрямовані на підтримку результатів господарювання; стратегії, спрямовані на покращення умов і ймовірних наслідків співпраці в процесі закупівельної діяльності; стратегії, спрямовані одночасно на покращення результатів господарювання постачальника та умов і наслідків співпраці з ним
За актуалізацією та інформаційною сутністю	Стратегії інтенсифікації інформації про відповідні складові привабливості постачальника; стратегії підтвердження інформаційних повідомлень; стратегії компетентності

Таким чином, при формуванні відносин з постачальником в процесі закупівельної діяльності підприємства доцільне використання такого методичного підходу:

1. Визначення результатів господарювання підприємств-постачальників за фінансовими, матеріальними, людськими, інформаційними ресурсами та інвестиційно-інноваційною діяльністю за системою інтегрального та часткових показників.

2. Оцінювання умов та наслідків співпраці підприємства з постачальниками з використанням експертних методів за характеристиками, які відображають їх вигідність для підприємств-виробників на основі системи інтегрального і часткових показників.

3. Визначення інтегральних показників привабливості постачальників на основі складових: результатів господарювання та умов і наслідків співпраці з ним у процесі закупівельної діяльності, аналіз його динаміки у часі або за сукупністю підприємств (однієї галузі, підприємств-партнерів, підприємств-конкурентів).

4. Позиціонування підприємств-постачальників у матриці стратегій формування відносин у процесі закупівельної діяльності для визначення їх виду, моделей,

стратегій, притаманних підприємствам постачальникам та стратегій підприємств-виробників щодо відносин з постачальниками, стратегій доцільних інструментів інтегрованих комунікацій та стратегій їх застосування.

5. Прогнозування інтегральних показників результатів господарювання, умов і наслідків співпраці та привабливості постачальників, визначення траєкторії їх руху у матриці стратегій формування відносин з перепозиціонуванням підприємств.

6. Розроблення плану заходів з управління відносинами в процесі закупівельної діяльності, графіку й суми бюджету на їх формування.

Обґрунтовані й розроблені теоретичні положення та методичне забезпечення формування відносин промислових підприємств з постачальниками дозволить ухвалювати управлінські рішення щодо обґрунтування їх видів з урахуванням здобутків суб'єктів господарювання щодо результатів управління використанням всіх видів економічних ресурсів та інвестиційно-інноваційної діяльності та уявлень підприємств про умови та очікувані результати співпраці у закупівельній діяльності з використанням стратегій формування від-

носин, а також стратегій та видів інструментів інтегрованих комунікацій.

Отже, при формуванні відносин між підприємством та постачальником основний акцент доцільно зробити на понятті «цінність відносин». Для оцінки привабливості постачальника, що визначає цінність відносин, пропонується використання інтегрованого показника оцінки привабливості підприємства-постачальника щодо вибору відносин з ним виробником в процесі закупівельної діяльності та інструментів інформаційної взаємодії, який враховує якісні та кількісні ознаки. Впровадження запропонованого методичного підходу на промислових підприємствах дозволить обґрунтувати вид, моделі відносин підприємств виробників і постачальників у процесі закупівельної діяльності, стратегії їх формування та сутність інформаційних повідомлень для активізації взаємовідносин. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алешина И. В.** Поведение потребителей / И. В. Алешина. – М. : ИР-ПРЕСС, 2000. – 384 с.
2. **Балабанова Л. В.** Маркетинг: Підручник / Л. В. Балабанова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання Прес, 2004. – 645 с.
3. **Болт Г. Дж.** Практическое руководство по управлению сбытом: Пер. с англ. / Науч. ред. и авт. предисл. Ф. А. Крутиков. – М. : Экономика, 1991. – 271 с.
4. **Лайсонс К.** Управление закупочной деятельностью и цепью поставок / К. Лайсонс, М. Джиллингем. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 794 с.
5. **Котлер Ф.** Маркетинг-менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – [12-е изд.] – СПб. : Питер, 2010. – 816 с.
6. **Король А. Н.** Основные тенденции в развитии закупочной деятельности / А. Н. Король, А. Е. Елисеев // Известия Иркутской государственной экономической академии, 2008. – № 2. – С. 13 – 15.
7. **Письмак В. О.** Теоретичні аспекти здійснення закупівель в сучасних умовах // Науковий прогрес на межі тисячоліть – 2010: міжнародна науково-практична конференція 27 квітня – 5 травня 2010 року, Прага. – 2010, С. 56 – 58.
8. **Письмак В. О.** Класифікація закупівельної діяльності та постачальників // Економічний дисбаланс країни: проблеми та шляхи вирішення : Міжнародна науково-практична конференція. – Львів, 2012. Ч. 2. – С. 18 – 20.
9. **Ястремська О. М.** Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади : наукове видання / О. М. Ястремська. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2004. – 472 с.
10. **Сток Дж. Р.** Стратегическое управление логистикой : Пер. с 4-го англ. изд. / Дж. Р. Сток, Д. М. Ламберт. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 797 с.
11. **Томпсон А. А.** Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикланд ; пер. с англ. ; под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
12. **Чечетова Т. М.** Сравнительная характеристика матричных методов оценки рыночной позиции предприятия / Т. М. Чечетова // Физические и компьютерные технологии в народном хозяйстве. Труды 6-й Международной научно-технической конференции, 10-11 октября. – Харьков : ХНПК «ФЭД», 2002. – С. 242 – 244.
13. **Grunig James E.** Strategic Management, Publics and Issues / James E. Gruing, Fred C. Repper // Excellence in Public Relations and Communication Management / Ed. by James E. Gruing – N.J., 1992. – P. 135 – 139.
14. **Wilson R. M. S.** Strategic marketing management: planning, implementation and control / R. M. S. Wilson, C. Gilligan. – Butterworth-Heinemann, 2005. – 867 p.
15. **Виханский О. С.** Стратегическое управление / О. С. Виханский. – М. : Гардарики, 2007. – 296 с.
16. **Попкова Е. П.** Классификация маркетинговых коммуникаций. Как избежать путаницы / Е. П. Попкова, О. Е. Акимова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2008. – № 6. – С. 50 – 56.
17. **Райко Д. В.** Стратегічне управління розвитком маркетингової діяльності: методологія та організація : монографія / Д. В. Райко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 632 с.
18. **Лянцевич М.** Разработка стратегии CRM: В поисках сущности управления отношениями с клиентами / М. Лянцевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://consulting.ru.2002.http://www.consulting.ru/main/mgmt/texts/ml3/178ml.htm>
19. **Cutlip S. M.** Effective Public Relations: 7th Edition / S. M. Cutlip, A. H. Center, G. M. Broom. – N.J. : Englewood Cliffs, 1994. – P. 6.
20. **Grunig James.** What Kind of Public Relations do you Practice? New Theory of Public Relations Four Models / James Grunig // Pr Reporter: Purview. – 1984, April 9, – Vol. 27. – P. 1.
21. **Куликов П. М.** Стратегическое управление взаимодействием предприятия с внешней средой в процессе инвестирования / П. М. Куликов, Т. Е. Сигаева // Бизнес Информ. – 2009. – № 12. – С. 60 – 63.
22. **Литовченко І. Л.** Удосконалення класифікації засобів маркетингової комунікативної діяльності / І. Л. Литовченко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Збірник наукових праць. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2009. – № 649. – С. 97 – 104.

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ

ГОЛУБЄВА Т. В.

УДК 330

Голубєва Т. В. Ринок праці в Україні: аналіз перспектив розвитку

У статті проаналізовано сучасний стан ринку праці України, виявлено основні фактори, що його обумовлюють, обґрунтовано необхідність розробки соціально-економічного механізму регулювання ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, рівень зайнятості та безробіття, рівень життя, соціально-економічний механізм регулювання ринку праці.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Голубєва Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

УДК 330

UDC 330

Голубєва Т. В. Рынок труда в Украине: анализ перспектив развития
В статье проанализировано состояние рынка труда в Украине, выделены основные факторы, которые его обуславливают, обоснована необходимость разработки социально-экономического механизма регулирования рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, уровень занятости и безработицы, уровень жизни, социально-экономический механизм регулирования рынка труда.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Голубєва Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Петровского, 25, Харьков, 61002, Украина)

Golubeva T. V. Labor Market in Ukraine: Analysis of its Development Prospects

In the article the state of the labor market in Ukraine is analyzed, the main factors that influence its state are defined; the necessity of the development of social and economic mechanism of labor market regulation is grounded.

Key words: labor market, level of employment and unemployment, standard of living, social and economic mechanism of labor market regulation

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Golubeva Tatiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economy of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в Україні відбулись значні зміни як в політичній, так і в соціально-економічній сфері. Ці зміни потребують якісної оцінки з боку фахівців, результатом якої має стати формування та реалізація ефективного механізму управління розвитком соціально-економічної системи. Відомо, що зарубіжні та вітчизняні дослідники віддають значну перевагу інноваційній складовій розвитку соціально-економічної системи. Це пояснюється тим, що завдяки нововведенням, якісному оновленню усіх сфер суспільного життя підвищується конкурентоспроможність окремих регіонів, країни в цілому, та, відповідно, забезпечується підвищення життєвого рівня населення. Доведено, що основною складовою розвитку економіки країни можна вважати розвиток трудових ресурсів. Так, наприклад, за підрахунками Світового банку, в складі національного багатства США основні виробничі фонди складають 19%, природні ресурси – 5%, а трудові ресурси – 76%. Тобто трудові ресурси визначають стан і перспективи економічного та соціального прогресу країни. У літературі діюча частина трудових ресурсів представляє собою робочу силу, яка виступає головним компонентом виробничого процесу.

За свідченням фахівців, сьогодні проблема кадрового забезпечення сучасного виробництва в Україні є актуальною на усіх рівнях, оскільки труднощі вітчизняної економіки, а отже, і ринку праці істотно вплинули на якісний склад робочої сили підприємств [1]. Дисбаланс між попитом і пропозицією праці, високий рівень безробіття, низькі ефективність праці, заробітна плата, масові зовнішні трудові міграції населення, неформальна

зайнятість, молодіжна незайнятість, сільське та родинне безробіття, регіональні диспропорції у зайнятості населення – все це фактори, які безпосередньо впливають на розвиток економіки країни та рівень життя населення. Вище зазначене обумовлює розробку ефективних заходів щодо регулювання ринку праці, особливо в періоди загострення економічних криз.

Дослідженням теоретичних і практичних питань щодо проблем зайнятості та безробіття присвячено велику кількість наукових праць зарубіжних і вітчизняних дослідників. Засновниками досліджень ринку праці є такі науковці як К. Маркс, У. Петті, Ф. Рікардо, Ж. Сімонді, А. Сміт, Дж. Хікс. Серед українських дослідників проблем функціонування ринку праці необхідно виділити С. Бандуру, Д. Богиню, І. Бондаря, В. Брича, В. Геєця, М. Долішнього, Т. Заяць, А. Колода, Г. Купалову, А. Лисгора, Є. Лібанову, В. Нижника, В. Онікієнка, Н. Павловську, В. Петюха, С. Писаренко, В. Приймака, Л. Семів, С. Трубича, Л. Шевчука. Проте, не зменшуючи важливості досягнень цих науковців, актуальними залишаються питання удосконалення механізму державного регулювання ринку праці відповідно до існуючих тенденцій розвитку соціально-економічних відносин.

Метою запропонованої статті є аналіз ринку праці України та виявлення основних тенденцій і перспектив щодо його розвитку.

Сучасні зміни, що відбуваються в державі, призводять до негативних наслідків на ринку праці України. Поряд із зменшенням загальної чисельності населення (на 6,205 млн осіб з 1990 р. по 2012 р., тобто майже на 12%) відбуваються негативні структурні зміни у віко-

вому складі населення: чисельність населення у віці до 15 років та від 65 років у 2012 р. складала 13,9 млн осіб, причому чисельність зайнятих в економіці країни дорівнювала 20,3 млн осіб. Тобто у 2012 р. на 100 осіб зайнятого населення приходить 65 осіб, які знаходяться за межами працездатного віку. Також необхідно зазначити, що в Україні починаючи з 1999 р. існує тенденція переважання чисельності населення похилого віку над чисельністю населення у віці до 15 років, тобто поглиблюється процес старіння населення. Це виступає причиною зростання демографічного та економічного навантаження, яке призводить до додаткових труднощів у пенсійному забезпеченні, вимагає додаткові кошти на соціальну допомогу та ін.

За даними Державної служби статистики України, середньомісячна чисельність економічно активного населення віком 15 – 70 років у середньому за 6 місяців 2012 р. становила 22 млн осіб, з яких 20,29 млн були зайняті економічною діяльністю, а решта (1,71 млн) – безробітні, тобто особи, які не мали роботи, але активно її шукали. Рівень зайнятості населення становив 59,6% у віці 15 – 70 років, а в працездатному віці – 66,9%.

Безперечно, світова економічна криза у другій половині 2008 р. негативно вплинула на економічне життя в Україні та спричинила значне погіршення ситуації на ринку праці. Це підтверджують такі дані: рівень безробіття населення (за методологією МОП) серед працездатного населення у січні – березні 2009 р. становив 10,3%, що значно перевищило значення попередніх років.

На рис. 1 наведено динаміку рівня безробіття в Україні за останні вісім років. Виходячи з наведеного графіка, окрім значного підвищення рівня безробіття у 2009 р., можна спостерігати сезонні коливання даного показника. Мінімальний рівень безробіття приходить на третій квартал кожного року. Найбільші обсяги вивільнення працівників спостерігаються у Донецькій, Дніпропетровській областях та м. Києві [3, с. 150].

У першому півріччі 2012 р. рівень безробіття (за методологією МОП) серед економічно активного населення віком 15 – 70 років становив 7,8%, а працездатного віку – 8,4%. У порівнянні з відповідним періодом у 2011 році цей показник знизився (8,2% та 8,9% відповідно) [2]. Рівень економічної активності, зайнятості та безробіття у жінок традиційно нижче, ніж у чоловіків.

Необхідно зазначити, що значення даних показників для групи населення старше працездатного віку порівняно з 1 півріччям 2011 р. знизились як у чоловіків, так і у жінок. Економічно активне населення міських поселень складає 69,11% усього економічно активного населення, сільських поселень – відповідно 30,89%. У сільській місцевості порівняно з міськими поселеннями спостерігається майже вдвічі більший рівень зайнятості категорії людей старше працездатного віку (39,1% проти 20,6%) та більш високий рівень безробіття (8,7% проти 8,2%).

Проте не у всіх областях України відбуваються позитивні зміни. Так, рівень економічної активності у 1 півріччі 2012 р. порівняно з 1 півріччям 2011 р. знизився в Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Миколаївській, Черкаській областях та м. Києві серед населення у віці 15 – 70 років. Серед працездатного населення зниження даного показника спостерігалось у Вінницькій, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях, м. Києві та м. Севастополі. Переважання в даному списку західних областей може свідчити про збільшення трудової міграції, тіньової зайнятості в даних регіонах.

Що стосується заробітної плати, то треба зазначити, що розподіл робітників за розміром заробітної плати за червень 2012 р. досить неоднорідний за видами економічної діяльності (табл. 1) [4]. Як видно з табл. 1, найбільш високооплачуваною є робота у фінансовій сфері – майже третина працівників має заробітну плату понад 5000 грн.

Найбільша доля працівників, які мають заробітну плату нижче мінімальної (та прожиткового мініму-

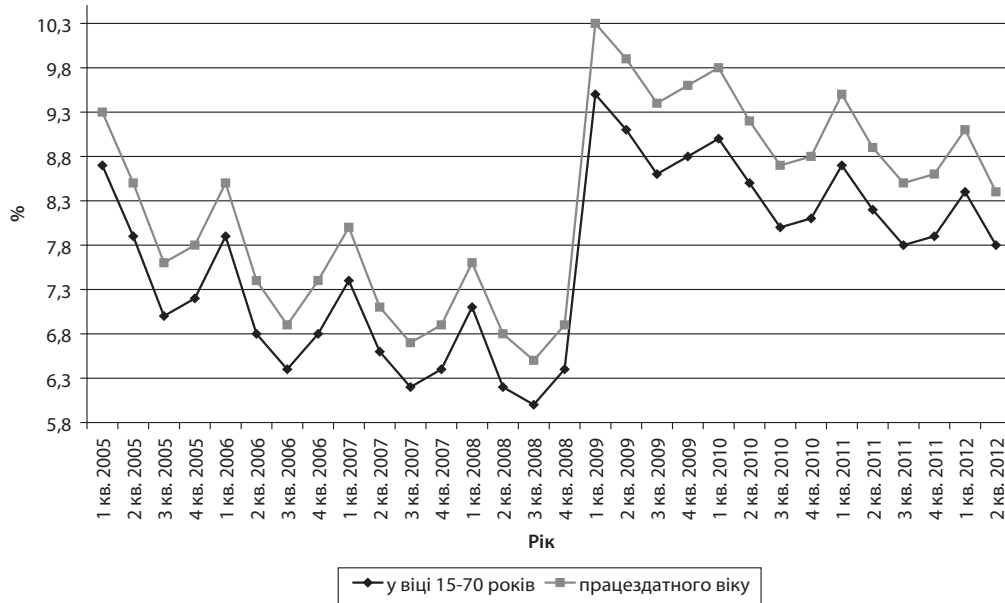

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття в Україні за кварталами за період 1 квартал 2005 р. – 1 квартал 2012 р.

му), тобто нижче 1094 грн для досліджуваного періоду, спостерігається в рибальстві та рибництві, діяльності пошти та зв'язку. Найбільша доля таких працівників у червні 2012 р. спостерігається у сфері сільського господарства, мисливства та пов'язаними з ними послугами (3,3%), рибальстві та рибництві (2,6%), освіти (2%). Розмір середньої заробітної плати у червні 2012 р. складав 2917 грн. За проведеними розрахунками 62,3% штатних робітників у даному періоді мали заробітну плату нижче, ніж ця величина.

Що стосується регіональних особливостей розподілу заробітної плати, то можна відзначити, що найбільша доля робітників із заробітною платою вище за 5000 грн традиційно спостерігається у м. Києві (22,5% робітників)

та промислово розвинутих регіонах: Донецька (15,8%), Дніпропетровська (13,6%), Запорізька (12,3%) та Луганська (14,1%) області. 19 регіонів з 24 мають більшу порівняно з загальноукраїнським рівнем питому вагу працівників із заробітною платою нижче мінімальної (та прожиткового мінімуму). Найбільша питома вага таких працівників зайнята в Сумській (8,2%), Тернопільській (8%), Чернівецькій (8,8%) та Чернігівській областях (8,4%).

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз ринку в Україні дозволив зробити такі висновки:

- ✦ світова економічна криза у другій половині 2008 р. негативно вплинула на економічне жит-

Таблиця 1

Розподіл працівників за розміром заробітної плати за видами економічної діяльності (червень 2012 року), %

Сфера діяльності	До 1094 грн	1094,01 – 1500 грн	1500,01 – 2000 грн	2000,01 – 2500 грн	2500,01 – 3000 грн.	3001 – 3500 грн.	3500,1 – 3750 грн	3750,01 – 4000 грн	4000,01 – 4500 грн	4500,01 – 5000 грн	Понад 5000 грн
Усього по Україні	5,4	21,9	15	12,2	9,8	7,8	4	3,5	4,7	3,9	11,8
Фінансова діяльність	3,8	10,6	9	9,2	9	8,2	3,9	3,6	5,9	5,3	31,5
Дослідження і розробки в галузі «Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям»	2,9	12,2	11,2	12,4	11,2	9,4	4,6	4,8	6,5	5,7	19,1
Промисловість	3,5	14,7	12,8	12,5	11	9,3	4,4	3,8	6	5	17
Діяльність транспорту	3	14,1	9	10,2	11	11,1	6,1	5,8	7,8	6,1	15,8
Державне управління	3	9,9	12,6	14,9	14,5	10,9	4,8	4,3	5,4	4,5	15,2
Діяльність транспорту та зв'язку	4,8	15,1	11,3	11,2	10,6	10	5,3	5	6,8	5,3	14,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	5,3	27,8	14,3	11,7	8,6	6,1	3	2,6	3,7	3,3	13,6
Діяльність пошти та зв'язку	11,3	19	19,8	14,9	9,3	5,8	2,5	2,1	2,9	2,3	10,1
Освіта	6,1	19,1	13,4	10,9	9,7	8,6	5,6	5,3	6,3	5,4	9,6
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	8,2	21,4	16,5	12,6	10,3	7,6	3,7	3,1	3,8	3,2	9,6
Будівництво	6,1	29,5	15,4	12,1	8,7	6,4	3,2	2,9	3,7	3,1	8,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	8,1	23,3	17,1	12,9	10	7,6	3,4	2,8	3,4	2,8	8,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	7,2	42	16,8	8,9	5,2	3,9	2	1,7	2,1	2	8,2
Діяльність готелів та ресторанів	9,2	42,2	16,2	9,5	6,2	4,4	1,9	1,6	2,1	1,7	5
Лісове господарство та пов'язані з ними послуги	3,6	16	19,2	18,3	14,5	9,2	4,4	3,9	4,2	2,5	4,2
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	9,9	36,2	19,3	11,8	7,5	4,7	2	1,7	1,9	1,5	3,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6	23,5	23	16,1	10,5	6,9	3,3	2,5	2,8	1,9	3,5
Рибальство, рибництво	12,8	51,2	14,4	7,2	6	2,7	1,4	0,5	1,1	1,3	1,4

- † несприятлива соціально-економічна ситуація у сільській місцевості є фактором відносно великого рівня зайнятості населення похилого віку;
- † зменшення економічної активності населення західних областей може свідчити про збільшення трудової міграції, тіншової зайнятості в даних регіонах;
- † низький рівень оплати праці населення є фактором, який перешкоджає якісному розвитку соціально-економічної системи.

Отже, нагальним питанням для України є формування ефективного соціально-економічного механізму регулювання ринку праці з метою сприяння продуктивної зайнятості населення та збільшення його реальних доходів. У результаті це дозволить підвищити рівень життя населення, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності як окремих виробництв, галузей, так і країни в цілому. Не менш важливим питанням у цій сфері є формування існуючої сфери освіти, яка має забезпечувати підготовку фахівців, яких потребує ринок праці та рівень кваліфікації яких відповідатиме сучасним вимогам.

З метою удосконалення існуючої державної соціально-економічної політики України, пов'язаною із підвищенням життєвого рівня населення та покращенням ситуації в економічній сфері, вбачається за доцільне проводити подальші дослідження у напрямку розробки соціально-економічного механізму регулювання ринку праці, що дасть змогу підвищити економічну активність населення, збільшити рівень зайнятості, стабілізувати економічне життя суспільства в цілому. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Левчук Г. В. Сучасні проблеми, тенденції та аналіз безробіття населення в Україні / Г. В. Левчук // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2009. – № 3(7). – С. 74 – 79.
2. Державна служба статистики [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Статистичний збірник «Регіони України». Частина I / За редакцією О. Г. Осауленка. – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 358 с.
4. Розподіл кількості працівників за розмірами заробітної плати, нарахованої за червень 2012 року. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 09/3-29/219 від 17.08.2012 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 331.5:332.13

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО РИНКУ ПРАЦІ

ДРУЖИНИНА В. В.

УДК 331.5:332.13

Дружинина В. В. Територіальні особливості функціонування місцевого ринку праці

У статті обґрунтовано, що функціонування місцевого ринку праці здійснюється на основі територіального розподілу праці, основна особливість якого обумовлена чинниками внутрішнього і зовнішнього характеру. Запропонована модель територіальної системи місцевого ринку праці, функціонування якого залежить від суспільно-територіальних систем.

Ключові слова: система, територіальний розподіл праці, місцевий ринок праці, суспільний розподіл праці.

Рис.: 1. **Бібл.:** 4.

Дружинина Вікторія Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: drughinina@mail.ru

УДК 331.5:332.13

Дружинина В. В. Территориальные особенности функционирования местного рынка труда

В статье обосновано, что функционирование местного рынка труда осуществляется на основе территориального разделения труда, основная особенность которого обусловлена факторами внутреннего и внешнего характера. Предложена модель территориальной системы местного рынка труда, функционирование которого зависит от общественно-территориальных систем.

Ключевые слова: система, территориальное разделение труда, местный рынок труда, общественное разделение труд.

Рис.: 1. **Библ.:** 4.

Дружинина Виктория Валериевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: drughinina@mail.ru

UDC 331.5:332.13

Druzhinina V. V. The Territorial Peculiarities of Local Labour Market Functioning

In the article it has been grounded that the local labour market functioning is carried out on the basis of territorial division of labour, the basic feature of which is caused by the factors of internal and external character. The model of the territorial system of local labour market has been suggested, the functioning of which depends on the publicly-territorial systems.

Key words: system, territorial division of labor, local labour market, public division of labor

Pic.: 1. **Bibl.:** 4.

Druzhinina Viktoriya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: drughinina@mail.ru

- † несприятлива соціально-економічна ситуація у сільській місцевості є фактором відносно великого рівня зайнятості населення похилого віку;
- † зменшення економічної активності населення західних областей може свідчити про збільшення трудової міграції, тіншової зайнятості в даних регіонах;
- † низький рівень оплати праці населення є фактором, який перешкоджає якісному розвитку соціально-економічної системи.

Отже, нагальним питанням для України є формування ефективного соціально-економічного механізму регулювання ринку праці з метою сприяння продуктивної зайнятості населення та збільшення його реальних доходів. У результаті це дозволить підвищити рівень життя населення, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності як окремих виробництв, галузей, так і країни в цілому. Не менш важливим питанням у цій сфері є формування існуючої сфери освіти, яка має забезпечувати підготовку фахівців, яких потребує ринок праці та рівень кваліфікації яких відповідатиме сучасним вимогам.

З метою удосконалення існуючої державної соціально-економічної політики України, пов'язаною із підвищенням життєвого рівня населення та покращенням ситуації в економічній сфері, вбачається за доцільне проводити подальші дослідження у напрямку розробки соціально-економічного механізму регулювання ринку праці, що дасть змогу підвищити економічну активність населення, збільшити рівень зайнятості, стабілізувати економічне життя суспільства в цілому. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Левчук Г. В. Сучасні проблеми, тенденції та аналіз безробіття населення в Україні / Г. В. Левчук // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2009. – № 3(7). – С. 74 – 79.
2. Державна служба статистики [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Статистичний збірник «Регіони України». Частина I / За редакцією О. Г. Осауленка. – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 358 с.
4. Розподіл кількості працівників за розмірами заробітної плати, нарахованої за червень 2012 року. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 09/3-29/219 від 17.08.2012 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 331.5:332.13

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО РИНКУ ПРАЦІ

ДРУЖИНІНА В. В.

УДК 331.5:332.13

Дружиніна В. В. Територіальні особливості функціонування місцевого ринку праці

У статті обґрунтовано, що функціонування місцевого ринку праці здійснюється на основі територіального розподілу праці, основна особливість якого обумовлена чинниками внутрішнього і зовнішнього характеру. Запропонована модель територіальної системи місцевого ринку праці, функціонування якого залежить від суспільно-територіальних систем.

Ключові слова: система, територіальний розподіл праці, місцевий ринок праці, суспільний розподіл праці.

Рис.: 1. **Бібл.:** 4.

Дружиніна Вікторія Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: drughinina@mail.ru

УДК 331.5:332.13

Дружиніна В. В. Территориальные особенности функционирования местного рынка труда

В статье обосновано, что функционирование местного рынка труда осуществляется на основе территориального разделения труда, основная особенность которого обусловлена факторами внутреннего и внешнего характера. Предложена модель территориальной системы местного рынка труда, функционирование которого зависит от общественно-территориальных систем.

Ключевые слова: система, территориальное разделение труда, местный рынок труда, общественное разделение труд.

Рис.: 1. **Библ.:** 4.

Дружиніна Вікторія Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Первомайська, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: drughinina@mail.ru

UDC 331.5:332.13

Druzhinina V. V. The Territorial Peculiarities of Local Labour Market Functioning

In the article it has been grounded that the local labour market functioning is carried out on the basis of territorial division of labour, the basic feature of which is caused by the factors of internal and external character. The model of the territorial system of local labour market has been suggested, the functioning of which depends on the publicly-territorial systems.

Key words: system, territorial division of labor, local labour market, public division of labor

Pic.: 1. **Bibl.:** 4.

Druzhinina Viktoriya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: drughinina@mail.ru

Ринок праці, що формується в Україні, має як галузевий, так і територіальний аспекти. Галузевий аспект ринку праці представлений попитом і пропозицією на конкретні професійні навички й уміння. При цьому галузевий аспект ринку праці повинен відповідати: з одного боку, структурі господарства, що формується через попит на конкретні професії, а з другого боку, вже існуючій системі професійної підготовки кадрів і професійній структурі економічно активного населення, що склалася. На етапі структурної перебудови економіки, яку переживає сучасне українське суспільство, така відповідність професійної структури попиту і пропозиції праці встановлюється достатньо складно, оскільки спеціалізація господарства, а отже, і попит на професійну працю визначається перманентно, тобто безперервно в процесі вельми суперечливої інтеграції України в світову економіку.

Територіальний аспект формування ринку праці в Україні представлений міжнародним, національним (в межах держави), регіональним і локальним рівнями. На сучасному етапі структурної перебудови економіки домінує локальний (місцевий) рівень формування ринку праці. Це пов'язано з низькою територіальною мобільністю населення, низьким рівнем життя основної його частини, високою вартістю транспортних витрат, відсутністю розвиненого ринку житла. У цих умовах надзвичайно важко збалансувати попит і пропозицію на робочу силу в межах конкретних локалітетів, що приводить до достатньо різких відмінностей в рівні безробіття.

Різка загострення ситуації на місцевому ринку праці, яка склалася під впливом фінансової кризи 2008 – 2009 рр., ставить принципово нові задачі перед службою зайнятості населення і диктує необхідність розробки ефективної моделі територіальної системи місцевого ринку праці, що відображає як загальні характеристики, так і особливості функціонування місцевого ринку праці, становить основу оптимізації використання трудових ресурсів.

Аналіз публікацій зарубіжних учених з питань територіальної організації ринку праці Алаєва Е. Б., Паламарчука М. М., Тимоша І. М., вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів з економіки праці та трудових ресурсів Колота А. М., Котляра А. Е., Лібанової Е. М. свідчить про те, що досить проблемними залишаються питання географічного дослідження праці, оскільки трудова діяльність людей визначає територіальну організацію як виробництва, так і розподілу населення.

Метою статті є обґрунтування територіальних особливостей функціонування місцевого ринку праці.

Необхідно зазначити, що найважливішою умовою виникнення місцевого ринку праці виступає суспільний розподіл праці. Згідно із сучасним підходом, суспільний розподіл праці – це природно історичний процес, з одного боку, якісної диференціації, відособлення різних видів праці, що складаються в ході історичної еволюції суспільства (спеціалізація), і, з іншого (боку) – система відносин доповнення і співіснування різних проявів трудової діяльності (кооперація) [1].

Таким чином, розподіл праці забезпечує потребу в обміні. Різновидом суспільного розподілу праці є суспільний територіальний розподіл праці (ОТРП), який

здійснюється між відособленими будь-якими територіями: між регіонами певної країни (міжрегіональний розподіл праці); між державами і їх групами, у т. ч. регіональними інтеграційними угрупованнями (міжнародний розподіл праці – МРП); між фірмами (міжфірмовий розподіл праці – МФРП); між міжнародними консорціумами з участю державних інститутів (міжнародний технологічний розподіл праці – МТРП); між територіально роз'єднаними та такими, що знаходяться в різних пунктах або місцевостях ланками ланцюга, що забезпечує виробництво і збут кінцевої продукції (міжланковий розподіл праці). Перераховані форми ОТРП не роз'єднані і, отже, накладаються один на одного.

Системоутворюючим видом ринку є місцевий ринок праці, що має свій певний економічний потенціал – чисельність населення, чисельність трудових ресурсів, кількість робочих місць і т. д. На *рис. 1* зображена модель територіальної системи місцевого ринку праці.

Ядром місцевого ринку праці є сукупність населення: з одного боку – продавці праці (О), з другого боку – покупці цієї праці – сукупність установ, підприємств, організацій – (С). Для формування місцевого ринку праці необхідна умова наявності конкуренції, що і сприяє його прогресивному функціонуванню.

Якщо об'єктом конкуренції вважати здібності, знання продавця, а суб'єктами – покупців даної праці, то конкуренцію можна представити у вигляді промислової моделі в підсистемах формування місцевого ринку праці (P_1), розподілу (P_2), управління виробництвом і використання робочої сили (P_3). У моделі зазначені зони, які виконують роль відбіркових рівнів. До таких зон відносять тотальну зону ($\odot$), сильну ($\odot$), середню ($\odot$) та слабку.

Зона тотальної конкуренції досягнута тільки за умови, коли здібності, знання продавця праці повністю задовольняють потреби суб'єктів (працівників) і навпаки, коли матеріальна винагорода, умови праці, графік роботи повністю задовольняє потреби працівника. Конкуренція сприяє тому, щоб працівники постійно удосконалювали свої здібності до праці через знання, підвищення рівня кваліфікації.

Це підвищує конкурентоспроможність деяких працівників, відповідно підвищується і продуктивність праці. Конкуруючи між собою для придбання високоякісної робочої сили, приватні і державні працедавці одночасно виступають як єдина зацікавлена сторона в підготовці і розвитку потрібної для міста робочої сили.

Динамічні зміни соціально-економічних відносин, розвиток конкурентних переваг у сучасній світовій економіці вимагають серйозної модернізації освіти, впровадження інноваційних технологій, перетворення освіти в гнучку систему, що здатна розвиватись самостійно та адекватно відповідає на виклики часу і запити суспільства, що змінюються. Освіта повинна стати тією рушійною силою, яка здатна істотно підвищити якість життя громадян.

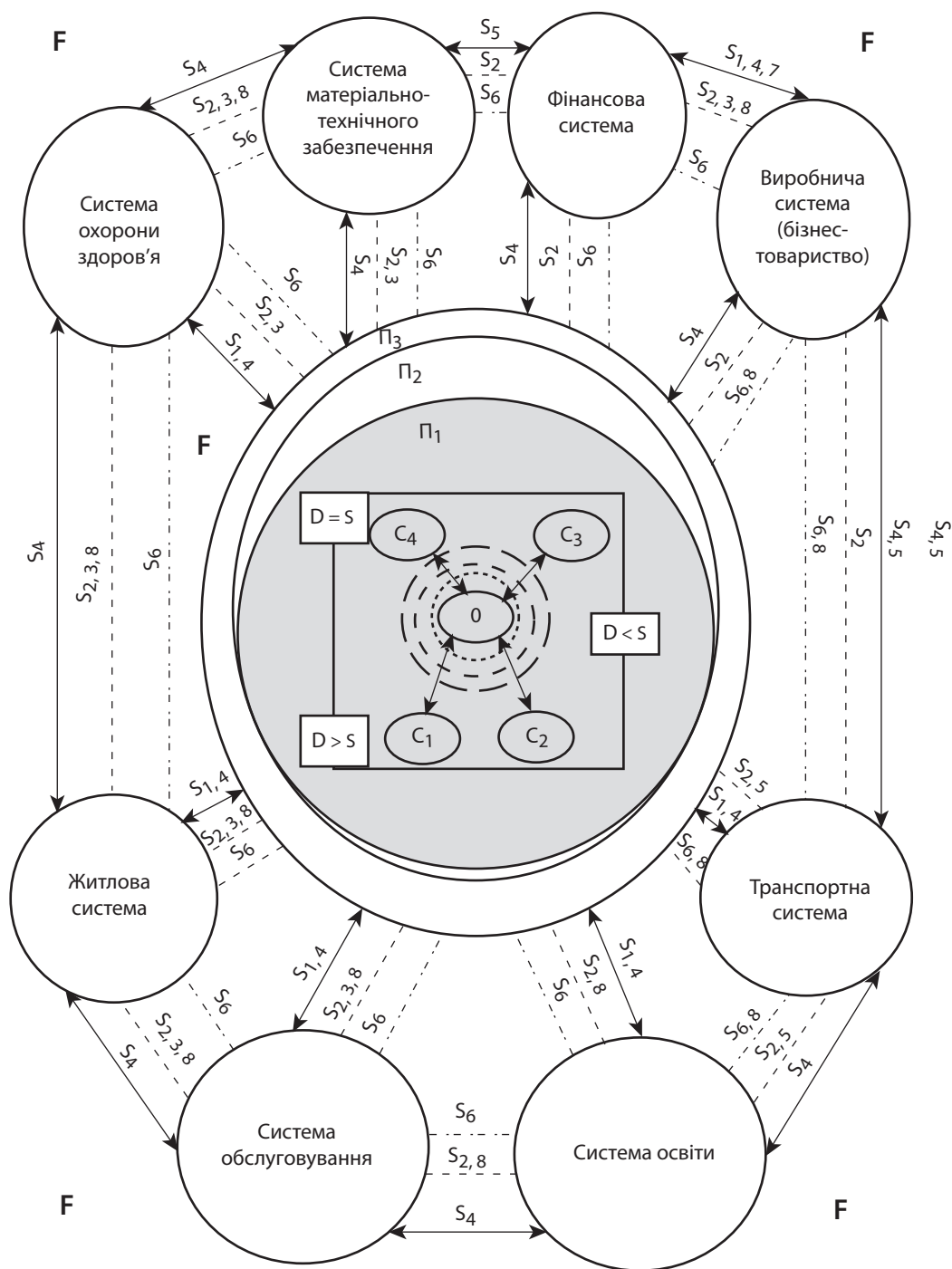

Рис. 1. Модель територіальної системи місцевого ринку праці

У сучасному постіндустріальному інформаційному суспільстві як головні чинники розвитку виробництва виступають конкурентоспроможність промисловості, економічна доцільність, темпи інновацій в технологіях [2, с. 72]. Це, у свою чергу, все більшою мірою залежить від стану знань і інтелектуальних здібностей кадрів, які вони отримують в учбових закладах. Проте, у системі освіти залишаються серйозні проблеми. Наприклад, доступність освіти тягне за собою зниження її якості, збільшення її фінансування також не приводить до зростання якості через відсутність цільових установок і науково-обґрунтованих базових нормативів

витрат. Причини виникнення проблем в системі освіти пов'язані з тим, що на ринок праці випускаються фахівці, які не мають попиту, а це, в свою чергу, об'єднується з дефіцитом працівників багатьох професій і спеціальностей, що приводить до професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці.

Ця проблема також нерозривно пов'язана з основними проблемами відтворення трудових ресурсів, а саме: у державі спостерігається загальна демографічна криза, неузгодженість міграційної політики, інертність системи освіти, зайва «популярність» вищої освіти.

Усе це, у свою чергу, впливає на встановлення відповідності між пропозицією (S) і попитом (D) кваліфікованої робочої сили в рамках таких сегментів, як ринок підлеглих і незалежних первинних робочих місць і ринок вторинних робочих місць. У результаті одержуємо збалансований місцевий ринок праці ($D = S$), трудодефіцитний ($D > S$), праценадлишковий ($D < S$).

На формування територіальної системи місцевого ринку праці впливають інші види суспільно-територіальних систем, в даному випадку, це системи: освіти, транспорту, матеріально-технічного забезпечення, виробництва, обслуговування, фінансування, охорони здоров'я, житла. По відношенню до територіальної системи місцевого ринку праці вони є формуючими системами.

Окремі елементи системи об'єднуються в систему на підставі функціональних зв'язків між ними. За допомогою цих зв'язків взаємодіють один з одним самі системи і виділені з них підсистеми. У процесі функціонування суспільно-територіальних систем формується до 30 видів функціональних зв'язків [3]. У межах територіальної системи місцевого ринку праці, як різновиди суспільно-територіальної системи, можна виділити до восьми видів функціональних зв'язків:

S_1 – селітебні зв'язки. Вони виникають між населеними пунктами (у нашому випадку – окремими районами міста або складовими міської агломерації, регіонами і реалізуються у формі міграції різних видів, службових поїздок на конкретний термін (відрадження, стажування і навчання, сезонні роботи), періодичні поїздки до родичів або знайомих;

S_2 – зв'язки з використання інфраструктури, які обумовлені сумісним використанням різноманітних комунікаційних мереж;

S_3 – зв'язки забезпечення матеріальних умов життя трудящих (задоволення потреб населення в їжі, одязі, житлі), здійснюються опосередковано – через установи сфери обслуговування;

S_4 – трудові зв'язки, які виникають між селітебними елементами і місцями застосування праці;

S_5 – зв'язки забезпечення умов функціонування. Такі зв'язки передбачають поставки допоміжних матеріалів, тари, здійснення ремонту тощо. Цю функцію виконують транспортні підприємства;

S_6 – якісні зв'язки. Вони забезпечують впровадження досягнень науково-технічного прогресу і ефективне управління, у тому числі підготовку та підвищення кваліфікація кадрів;

S_7 – зв'язки послідовних стадій технологічного процесу;

S_8 – виробничі зв'язки [3].

Виділені нами функціональні зв'язки підрозділяються на:

прямі ($\rightarrow$);

непрямі ($-\dots-$);

сінергічні ($-\dots-$).

Прямі зв'язки виникають між елементами системи або між системами у разі безпосереднього впливу об'єктів один на одного. Очевидно, що до них відносяться такі зв'язки як S_1, S_4, S_5, S_7 .

При непрямих зв'язках взаємодіючі елементи і компоненти безпосередньо не контактують, але вони пов'язані з об'єктом, який впливає на функціонування кожного з них. Таким об'єктом може бути, наприклад, сукупність однакових ресурсів, елементи інфраструктури та ін. До цих видів зв'язків відносяться зв'язки S_2, S_3, S_8 .

Сінергічні зв'язки – це зв'язки, які при сумісній взаємодії елементів системи або декількох систем створюють ефект, який не може бути досягнутий у разі їх незалежного функціонування [3]. Серед виділених в нашій системі функціональних зв'язків такими є S_6 .

Крім зміни елементів і зв'язків між ними, територіальна система місцевого ринку праці володіє певними властивостями: цілісністю (наявність єдності цілей та виконуваних функцій), автономністю (прагнення до внутрішньої впорядкованості і самостійності у функціонуванні), стійкістю (збереження або заповнення окремих елементів системи) [4].

Таким чином, функціонування місцевого ринку праці здійснюється завдяки поєднанню територіального та галузевого розподілу праці. Основна особливість територіального розподілу праці обумовлена факторами внутрішнього та зовнішнього характеру. При цьому найвпливовішими факторами виступають галузеві співвідношення в оплаті праці, пропорції між доходами працівників, зайнятих у різних секторах економіки, рівень забезпечення робочою силою певної галузі, рівень інвестиційної активності суб'єктів господарювання та інвестиційні можливості відтворення робочих місць у різних галузях тощо. Місцевий ринок праці розглядається як територіальна система, яка є відкритою системою, що має інтенсивні зв'язки із середовищем, з іншими системами. Ресурсом для даної системи є трудові ресурси в певному соціально-демографічному ракурсі та працедавці, як результат галузевого або секторного ракурсу господарського комплексу території. Продуктом, який виробляється даною системою, є оптимальна зайнятість населення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Зырянов В. В.** Общественное разделение труда и пространственное устройство общества / В. В. Зырянов, Г. Т. Самарский // Ломоносовские чтения. – [Электронный ресурс]. – 2003. – URL: Режим доступа: <http://lib.socio.msu.ru//library?e=d-000-00---0lomon--00-0-0-0prompt-10---4-----0-11--1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-1251-00&l=CL1&d=HASHf7d9b1619274e7fa4af6bf.10&x=1>

2. **Загорянская Е. Л.** Strategie zvýšení konkurenceschopnosti strojirenských podniku v podmínkách. Udržitelný rozvoj v podmínkách ekonomické krize / Е. Л. Загорянская. – České Budějovice. 2011 – S. 70 – 77.

3. **Паламарчук М. М.** Економічна і соціальна географія України з основами теорії: посібник / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 416 с.

4. **Алаев Э. Б.** Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ ПО СТАДІЯХ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

КОРОЛЬОВА Н. М.

УДК 331.108:656.2

Корольова Н. М. Система принципів управління трудовими ресурсами по стадіях їх відтворення на підприємстві

У статті розроблено та обґрунтовано систему управління трудовими ресурсами підприємств, враховуючи стадії їх відтворення: розвиток, використання, формування.

Ключові слова: управління трудовими ресурсами, система принципів, стадії відтворення, розвиток, використання, формування.

Рис.: 1. **Бібл.:** 6.

Корольова Наталя Миколаївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку і аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

УДК 331.108:656.2

UDC 331.108:656.2

Корольова Н. М. Система принципів управління трудовими ресурсами по стадіям їх відтворення на підприємстві

В статті розроблено та обґрунтовано систему управління трудовими ресурсами підприємств, враховуючи стадії їх відтворення: розвиток, використання, формування.

Ключевые слова: управление трудовыми ресурсами, система принципов, стадии воспроизводства, развитие, использование, формирование.

Рис.: 1. **Библ.:** 6.

Корольова Наталия Николаевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры учета и аудита, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта (пл. Фейербаха, 7, Харьков, 61050, Украина)

Korolyova N. N. System Management Principles of Labor Resources by Stage of Reproduction at the Enterprise

The paper has been developed and proved system of human resource management of enterprises, given their stage of reproduction: development, use, formation.

Key words: human resources management, a system of principles, stages of reproduction, development, use, formation

Pic.: 1. **Bibl.:** 6.

Korolyova Nataliya N. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

На початку XXI в. соціально-економічний розвиток України підійшов до рубежу усвідомлення, що в основі економічного розвитку галузевих комплексів країни значною мірою лежить відтворення та ефективне використання трудового потенціалу й людського капіталу. Подальший розвиток країни необхідно здійснювати шляхом докорінного поліпшення умов життєдіяльності громадян, підвищення якості життя й забезпечення їх продуктивної зайнятості на основі інноваційних підходів до вирішення демографічних проблем, через підвищення їх матеріального добробуту, реформування сфер освіти й охорони здоров'я, росту професіоналізму та компетентності трудового потенціалу. Внаслідок цього першочерговим завданням є поліпшення якості трудових ресурсів, вдосконалення форм і методів управління ними. В умовах подолання наслідків економічної кризи та переходу до інноваційної економіки зберігається суттєва диференціація по забезпеченості і якості трудових ресурсів.

Вагомий внесок у теоретичну розробку проблем формування, розвитку та оцінки трудових ресурсів підприємств внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: М. А. Ажажа, В. П. Антонюк, В. М. Геєць, Н. В. Голікова, О. М. Головінов, О. С. Іванілов, С. Г. Климко, І. А. Лапшина, Г. В. Лич, Г. В. Назарова, С. В. Савельєва, Н. В. Ушенко, А. А. Чухно та ін.

Проте дослідження цих авторів обходять увагою вирішення проблем системи управління трудовими ресурсами по стадіях їх відтворення на підприємстві.

Тому метою статті є розробка та обґрунтування системи управління трудовими ресурсами підприємств, враховуючи стадії їх відтворення: розвиток, використання, формування.

Розробці та обґрунтуванню систем принципів управління трудовими ресурсами підприємства присвячено безліч теоретичних і прикладних робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників, причому всі вони визнають об'єктивний характер принципів і їх обумовленість конкретними умовами соціально-економічного розвитку суспільства й підприємства як основної інституціональної економічної структури.

У процесі вивчення літературних джерел нами виявлено, що більшість дослідників при визначенні складу принципів управління трудовими ресурсами підприємства ототожнюють їх з персоналом і пропонують системи принципів управління з їхнім поділом на базові (основні, основоположні) і приватні (специфічні).

Подібний підхід характерний для Федорової Н. В. і Мінченкової О. Ю., що відносять до базових принципів принципи системності, зворотного зв'язку, нормативності, варіативності, інноваційності, рефлексивності, а до специфічних – принципи синергії, корпоративно-етичної специфіки [1, с. 15 – 16].

Сербиновський Б. Ю. до основних принципів управління відносить принципи плановості керівництва; поєднання морального й матеріального стимулювання; підбору й розстановки кадрів за їхніми особистими й діловими якостями; єдності системи управління

персоналом; адаптивності й розвитку системи; ефективності та оптимальності управління; єдиноначальності. Приватні принципи управління, у логіці Сербиновського Б. Ю., представлені принципами відповідності, розробки кадрової політики, побудови системи управління персоналом (характеризують вимоги до формування системи управління персоналом; визначають напрямки розвитку системи управління персоналом) [2, с. 55 – 56].

Глаз В. Н. до числа загальних принципів управління працівниками відносить принципи системності, комплексності, ієрархічності, зворотного зв'язку, регламентації, нормативності, спеціалізації, варіативності, інноваційності, рефлексивності, стабільності, синергії, корпоративно-етичної специфіки, оптимальності, плановості, а специфічні принципи управління являє принципами управління трудовою діяльністю працівників і принципами управління трудовим потенціалом працівника [3, с. 114].

Огарков Л. Л. у складі комплексу пропонованих класифікацій принципів управління також використовує загальноприйнятий підхід і виділяє загальні, приватні й організаційно-розпорядчі принципи. До загальних принципів автор відносить принципи системності, об'єктивності, послідовності, провідної ланки, додатковості, ймовірності, еволюціонізму, саморегулювання, зворотного зв'язку; до приватних - принципи, викладені в законодавчих актах; принципи управління окремими організаційними структурами; принципи управління в конкретній сфері життєдіяльності суспільства [4, с. 35].

В економічній літературі також широко представлені оригінальні системи принципів управління, що відповідають рішенням приватних дослідницьких завдань управління трудовими ресурсами підприємства.

Як приклад реалізації подібного підходу можна навести дослідження Шмакової Є. Д., що вивчає проблему формування та розвитку корпоративної культури, що сприяє підтримці організаційних змін у компанії. У рамках дослідження автор виділяє «принципи, якими має володіти успішно сформоване й прийняте менеджментом бачення: досяжність (здійсненність), чіткість, узгодженість, відкритість» [5, с. 244]; принципи розробки «настільної книги співробітника»: вибірковість і лаконічність, актуальність, орієнтованість на співробітника [5, с. 246]; принципи комунікаційної підтримки; оперативність комунікацій; якість; актуальність; ефективність; цілеспрямованість; чесність і відкритість; системність; цільова спрямованість; двосторонній зв'язок [5, с. 250].

Федорова Н. В. і Мінченкова О. Ю., що досліджують трудовий потенціал підприємства, визначають принципи управління ним наступним складом принципів: урахування соціальної сутності людини, єдності особистості та її поведінки, єдності поведінки й самореалізації, єдності самореалізації та розвитку, випередження заходи розвитку трудового потенціалу але відношенню до міру його використання, єдності трудового потенціалу й потенціалу предметної діяльності, динамічності [1, с. 370 – 371]. Крім того, ці ж автори виділяють принципи управління кар'єрою: справедливість у кар'єрі, активну участь керівництва, повна поінформованість працівни-

ків, урахування інтересів працівників, моніторинг задоволеності працівників кар'єрою [1, с. 387].

За підсумками дослідження автор приходять до загальних висновків з приводу класифікації ознак формування систем принципів управління, з якими, на наш погляд, можна повною мірою погодитися:

«Принципи можна згрупувати за сукупністю кількох класифікаційних ознак;

– кожна класифікаційна ознака може бути охарактеризована, як мінімум, двома протилежними станами;

- ✦ кілька класифікаційних ознак створюють основу для побудови матриць;
- ✦ використання двох класифікаційних ознак (по два стани кожного з них) дозволяє виділити чотири варіанти розглянутого об'єкта (принципу); використання трьох ознак – вісім варіантів, чотирьох ознак - шістнадцять таких варіантів;
- ✦ класифікаційні ознаки можуть бути виділені й згруповані по ієрархії, можна вбудовувати один (або декілька) ознака в інший;
- ✦ класифікаційні ознаки виділяються з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього середовища; вони міняються. Можна виявити закономірність мінливості й спробувати з її допомогою прогнозувати зміну принципів управління на деякий заданий інтервал часу» [6, с. 17 – 18].

Огарков О. О. формує специфічну групу принципів самоврядування на підприємстві, відносячи до їхнього числа принципи вторинності самоврядування; поєднання управління й самоврядування; м'якою регламентації; керівної ролі представницьких органів; вибору основного, першочергового ланки, головного напрямку діяльності; спільних узгоджених дій; демократичного централізму [4, с. 72 – 74].

Крім того, Огарковим О. О. досить переконливо обгрунтовані й розкриті принципи управлінського контролю при управлінні трудовими ресурсами підприємства: усе охоплення, централізованості, адекватності змісту діяльності, прямий характер, націленість на вирішення проблеми, простота, пріоритетність моніторингових точок, сталість, своєчасність, економічність, автоматизація, адекватність системи контролю особистості керівника [4, с. 216 – 217].

Вивчення існуючих точок зору з приводу складу принципів управління, змістовно близьких до об'єкта нашого дослідження (трудоим ресурсам підприємства), дозволяє нам сформулювати кілька висновків, які складуть вихідні посилання для обгрунтування авторської системи принципів.

Кількісні та якісні склади принципів управління в уявленнях різних дослідників відрізняються суттєвим розмаїттям.

Як правило, принципи управління не систематизуються, що ускладнює їхню реалізацію в управлінні трудовими ресурсами підприємства. Окремі з принципів за змістом дублюють один одного, формулювання назв принципів часто не відповідають їхньому сутнісному значенню.

При формуванні складу принципів управління дослідниками не враховується об'єктна специфіка управління трудовими ресурсами в цілому, у тому числі управління їх відтворенням на підприємстві.

Переважає більшість пропонувані наборів принципів управління призначене для управління персоналом, але не трудовими ресурсами підприємства, що свідчить про домінування управлінського аспекту й недостатнього відображення економічного аспекту управління.

Представлені в літературі склади принципів управління розглядають трудові ресурси як якусь «даність», якій притаманна в основному кількісна, але не якісна динаміка.

З урахуванням викладеного наша методологічна позиція у визначенні складу принципів управління трудовими ресурсами підприємства формуються з урахуванням предмета дослідження (управління їх відтворенням) і розкривається такими положеннями.

Виходячи із загальноновизнаного розуміння сутності принципу як правила, основного методологічного положення й норми, якими мають керуватися управлінські працівники всіх рівнів ієрархії при управлінні трудовими ресурсами підприємства, принципи повинні бути адекватні сформованій системі управління підприємства й реально реалізованими в управлінській практиці.

Об'єктна специфіка принципів управління повинна враховувати еволюційний рух трудових ресурсів в їхньому відтворювальному процесі, тобто відображати особливості змісту управлінських правил на відтворю-

вальних стадіях управління трудовими ресурсами підприємства: формування, використання, розвиток.

Викладені обставини, які визначають постановку задачі формування системи принципів управління трудовими ресурсами за стадіями їхнього відтворення на підприємстві, дозволяють нам представити її в такому вигляді (рис. 1).

Таким чином, відмінностями нашого уявлення системи принципів управління трудовими ресурсами підприємства від існуючих у літературі точок зору є:

- ✦ конкретизація предметного змісту принципів управління трудовими ресурсами підприємства, визначуваного еволюційним рухом об'єкта управління в його відтворювальному процесі;
- ✦ встановлення логічної послідовності реалізації принципів в управлінській практиці, обумовлює стадіями відтворення трудових ресурсів на підприємстві.

ВИСНОВКИ

Сучасні тенденції розвитку трудових відносин та управлінської науки характеризуються високим динамізмом, появою нових закономірностей, їх систематичною повторюваністю, що в сукупності обумовлює розробку й обґрунтування нових принципів управління трудовими ресурсами підприємства, які відповідають складеним реаліям управління.

У представленому баченні складу принципів управління відображені найбільш істотні, на наш погляд,

Рис. 1. Система принципів управління трудовими ресурсами за стадіями їхнього відтворення в організації

об'єктивно сформовані правила управління відтворенням трудових ресурсів підприємства, реалізація яких, як відомо, відбувається при виконанні системи функцій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Федорова Н. В. Управление персоналом организации / Н. В. Федорова, О. Ю. Минченкова. – М. : КНОРУС, 2005. – 416 с.
2. Сербиновский Б. Ю. Управление персоналом / Б. Ю. Сербиновский. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007. – 464 с.

3. Глаз В. Н. Теория и методология трудовой мотивации : монография / В. Н. Глаз. – Белгород : Кооперативное образование, 2006. – 211 с.

4. Огарков А. А. Управление организацией / А. А. Огарков. – М. : ЭКСМО, 2006. – 512 с.

5. Шмакова Б. Д. Формирование и развитие корпоративной культуры, способствующей поддержанию организационных изменений в компании // Менеджмент сегодня. – 2008. – № 04 (46). – С. 242 – 252.

6. Тяпухин А. П. Теории и практике менеджмента / А. П. Тяпухин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2009. – № 3. – С. 17 – 21.

УДК 330.322.3: 334.716

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВЛАСНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ПОКРАЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

ЛІНЬКОВА О. Ю.

УДК 330.322.3: 334.716

Лінькова О. Ю. Viriшення проблем власності як запорука покращення мотивації найманих працівників

Проаналізовано особливості та проблеми власності. Обґрунтовано актуальні напрямки покращення мотивації найманих працівників. Запропоновано механізм удосконалення мотивації персоналу на основі урахування політичних основ регулювання проблем власності в країні. Визначено напрямки для проведення подальших досліджень у галузі мотивації персоналу.

Ключові слова: стратегічне управління, участь найманих працівників у прибутках, мотивація, власність

Бібл.: 8.

Лінькова Олена Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kudoyar_elena@mail.ru

УДК 330.322.3: 334.716

Линькова Е. Ю. Решение проблем собственности как основа улучшения мотивации наемных работников

Проанализированы особенности и проблемы собственности. Обоснованы актуальные направления улучшения мотивации наемных работников. Предложен механизм усовершенствования мотивации персонала на основе учета политических основ регуляции проблем собственности в стране. Определены направления для проведения последующих исследований в области мотивации персонала.

Ключевые слова: стратегическое управление, участие наемных работников в прибыли, мотивация, собственность.

Библ.: 8.

Линькова Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kudoyar_elena@mail.ru

UDC 330.322.3: 334.716

Linkova Y. Y. A Decision of Problems of Property as Basis of Improvement of Motivation of the Hired Workers

The features and problems of property are analyzed. Actual directions of improvement motivation of the hired workers are grounded. A mechanism to improve employee motivation by taking into account the political foundations of the regulation of ownership issues in the country. The directions for further research in the field of motivation are defined.

Key words: strategic management, participating of the hired workers in an income, motivation, property

Bibl.: 8.

Linkova Yelena Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kudoyar_elena@mail.ru

Сучасна світова економіка характеризується зростанням ролі знань та інновацій. Головними факторами успіху бізнесу стають впровадження інновацій та зв'язки з громадськістю. У зв'язку з цим постійно ускладнюються вимоги до менеджерів – мотивація творчості, перепроектування організаційних структур. Розвиток національної економіки за рахунок забезпечення конкурентоспроможності промисловості можливий за умови вирішення однієї з актуальних проблем – власності.

Проблеми власності та мотивації активно досліджуються в останні роки: А. Агеев вивчає проблеми власності та їх вплив на бізнес [1]. О. Віханський систематизує теоретичні підходи в менеджменті, зокрема, мотиваційні теорії [2]. А. Гевенков аналізує сучасні проблеми мотивації [3]. М. Єрмакова досліджує питання взаємозв'язку власності та суспільно-трудова відносин [5]. Г. Журавльова, В. Відяпін А. Добринін приділяють важливе місце вирішенню проблем власності в економічній теорії [6]. Б. Болотін зазначає цілі та завдання

об'єктивно сформовані правила управління відтворенням трудових ресурсів підприємства, реалізація яких, як відомо, відбувається при виконанні системи функцій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Федорова Н. В. Управление персоналом организации / Н. В. Федорова, О. Ю. Минченкова. – М. : КНОРУС, 2005. – 416 с.
2. Сербиновский Б. Ю. Управление персоналом / Б. Ю. Сербиновский. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007. – 464 с.

3. Глаз В. Н. Теория и методология трудовой мотивации : монография / В. Н. Глаз. – Белгород : Кооперативное образование, 2006. – 211 с.

4. Огарков А. А. Управление организацией / А. А. Огарков. – М. : ЭКСМО, 2006. – 512 с.

5. Шмакова Б. Д. Формирование и развитие корпоративной культуры, способствующей поддержанию организационных изменений в компании // Менеджмент сегодня. – 2008. – № 04 (46). – С. 242 – 252.

6. Тяпухин А. П. Теории и практике менеджмента / А. П. Тяпухин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2009. – № 3. – С. 17 – 21.

УДК 330.322.3: 334.716

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВЛАСНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ПОКРАЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

ЛІНЬКОВА О. Ю.

УДК 330.322.3: 334.716

Лінькова О. Ю. Viriшення problem vlasnosti yak zaporka pokrashchennya motivatsii naymanix pracivnikiv

Проаналізовано особливості та проблеми власності. Обґрунтовано актуальні напрямки покращення мотивації найманих працівників. Запропоновано механізм удосконалення мотивації персоналу на основі урахування політичних основ регулювання проблем власності в країні. Визначено напрямки для проведення подальших досліджень у галузі мотивації персоналу.

Ключові слова: стратегічне управління, участь найманих працівників у прибутках, мотивація, власність

Бібл.: 8.

Лінькова Олена Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kudoyar_elena@mail.ru

УДК 330.322.3: 334.716

Линькова Е. Ю. Решение проблем собственности как основа улучшения мотивации наемных работников

Проанализированы особенности и проблемы собственности. Обоснованы актуальные направления улучшения мотивации наемных работников. Предложен механизм усовершенствования мотивации персонала на основе учета политических основ регуляции проблем собственности в стране. Определены направления для проведения последующих исследований в области мотивации персонала.

Ключевые слова: стратегическое управление, участие наемных работников в прибыли, мотивация, собственность.

Библ.: 8.

Линькова Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kudoyar_elena@mail.ru

UDC 330.322.3: 334.716

Linkova Y. Y. A Decision of Problems of Property as Basis of Improvement of Motivation of the Hired Workers

The features and problems of property are analyzed. Actual directions of improvement motivation of the hired workers are grounded. A mechanism to improve employee motivation by taking into account the political foundations of the regulation of ownership issues in the country. The directions for further research in the field of motivation are defined.

Key words: strategic management, participating of the hired workers in an income, motivation, property

Bibl.: 8.

Linkova Yelena Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kudoyar_elena@mail.ru

Сучасна світова економіка характеризується зростанням ролі знань та інновацій. Головними факторами успіху бізнесу стають впровадження інновацій та зв'язки з громадськістю. У зв'язку з цим постійно ускладнюються вимоги до менеджерів – мотивація творчості, перепроектування організаційних структур. Розвиток національної економіки за рахунок забезпечення конкурентоспроможності промисловості можливий за умови вирішення однієї з актуальних проблем – власності.

Проблеми власності та мотивації активно досліджуються в останні роки: А. Агеев вивчає проблеми власності та їх вплив на бізнес [1]. О. Віханський систематизує теоретичні підходи в менеджменті, зокрема, мотиваційні теорії [2]. А. Гевенков аналізує сучасні проблеми мотивації [3]. М. Єрмакова досліджує питання взаємозв'язку власності та суспільно-трудова відносин [5]. Г. Журавльова, В. Відяпін А. Добринін приділяють важливе місце вирішенню проблем власності в економічній теорії [6]. Б. Болотін зазначає цілі та завдання

приватизації для розвитку економіки країни [7]. Поряд з цим залишається недостатньо розкритим питання взаємозв'язку вирішення проблем власності з покращенням мотивації найманих працівників.

Метою даної публікації є розробка механізму удосконалення мотивації персоналу. Завдання публікації – аналіз актуальних проблем власності та напрямків їх вирішення.

Світовий досвід показує, що використання централізованих форм управління сприяє відчуженню працівників від цілей організації, ухиленню від відповідальності, пасивності в управлінні та організації бізнесу. Децентралізовані форми управління сприяють прояву ініціативи співробітників, підвищують відповідальність і психологічне включення в бізнес.

Економіка України постійно приймає заходи щодо поновлення власного творчого потенціалу але це відбувається на фоні соціальних протиріч. Причиною головного протиріччя стало недосягнення мети процесу приватизації (відділення власності від влади, політики). Результати приватизації в Україні неоднозначні. З одного боку, виконані головні завдання масової приватизації – стимулювання прискороженого розвитку недержавного сектора економіки; формування класу приватних власників, зацікавлених в модернізації виробництва. За даними держкомстату України в державній власності залишилось у межах 11 – 21% [4]. Частина державної власності в США – 32%, Японії – 35%, Британії – 40%, Швеції – 62%, Китаї – 66%. З іншого боку, в Україні не досягнута ціль – створення масового власника. У розвинутих країнах на 10 тис. населення зареєстровано 500 – 700 малих підприємств, тоді як в Україні – 50 – 70. Приватизація не стала джерелом надходжень до державного бюджету та супроводжувалась багатьма недоліками нормативно-правового, економічного, інформаційного характеру [8].

Виникає питання поряд із приватизацією як базовим принципом економічної політики встановити зміст коригуючих дій держави, виходячи із процесів: ринкового перерозподілу власності; перерозподілу власності, як організовані державою політико-економічні та правові заходи (націоналізація – повний перехід об'єкта приватної власності в державну; деприватизація – посилення державного контролю над приватизованим об'єктом; реприватизація – повторна приватизація підприємств, попередні власники яких не виконали інвестиційні програми, тобто зміна власника, шляхом відміни результатів раніше проведених інвестиційних конкурсів, що порушує права власника). З огляду на проблеми в зазначених процесах ефективним кроком з боку держави, щодо усунення проблем масової приватизації – є створення умов конкурентного середовища. Для України є цікавою система контролю над крупною власністю, яка склалася в США та розвинутих країнах Європи. Їй притаманне поєднання декількох основних типів контролерів: активна діяльність особистостей, які заробляють гостротою розуму; активні менеджери великих компаній; активні дрібні підприємці; регулюючі органи (податківці, аудиторі, антимонопольний комітет); профспілки; місцеві органи влади; дрібні масові утримувачі акцій;

інституційні інвестори. Для України важливо розвивати систему інститутів, які роблять приватну власність ефективним засобом розвитку.

Соціально-економічною основою поведінки та активізації зусиль персоналу організації, що спрямовані на підвищення результативності діяльності є мотивація праці. Система мотивації характеризує сукупність взаємозв'язаних заходів, які створюють внутрішні спонукання до дій окремого працівника або трудовий колектив у цілому щодо досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності організації. Для формування належного ставлення до праці необхідно створювати такі умови, щоб персонал сприймав свою працю як свідому діяльність, що є джерелом самовдосконалення, основою професійного зростання. Система мотивації розвиває почуття належності до організації. Відповідне ставлення до праці та свідоме поведінка визначаються системою цінностей працівника, умовами праці й стимулами, які використовують менеджери. За домінуючої ролі соціально-економічних умов у основу будь-якої моделі мотивації покладаються психологічні аспекти.

Вплив керуючої підсистеми підприємства на чинники поведінки залежить від пізнання елементів не лише індивідуальної психології, що визначає вчинки кожного працівника, а й колективної психології певних груп працівників. Це зумовлює сприймання мотивації як ситуативного (імовірнісного) процесу: те, що мотивує одного працівника в конкретній ситуації, не впливатиме на нього в іншій ситуації або не впливатиме на іншого працівника за аналогічних умов. Саме цим пояснюється необхідність конструювання багатofакторних моделей мотивації (функція потреб, очікувань і сприйняття працівниками справедливості винагороди). Результативність діяльності найманого працівника зумовлюється індивідуальними можливостями, особистою зацікавленістю, а також усвідомленням власної ролі в колективних зусиллях. Обсяг витрат праці залежить від оцінки працівником достатності рівня винагороди й упевненості, що її буде отримано. До факторів, які зумовлюють поведінку найманого працівника, належать: фізичний тип особистості (вік, стать), рівень самосвідомості та освіченості, професійна підготовка, психологічний клімат у колективі, вплив зовнішнього середовища. Щодо колективної психології, то формування ефективної системи мотивації спирається на моніторинг і вдосконалення відносин між: роботодавцями та найманими працівниками; керівниками та підлеглими; конкуруючими робочими групами; групами, що виконують споріднені функції.

Система мотивації в організації базується на вимогах: надання однакових можливостей щодо зайнятості та особистого розвитку за критерієм результативності праці; узгодження рівня оплати праці з її результатами та визнання особистого внеску в загальний успіх; створення належних умов для захисту здоров'я, безпеки праці та добробуту всіх працівників; забезпечення можливостей для зростання професійної майстерності, реалізації здібностей працівників (створення програм навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації); підтримка в

колективі атмосфери довіри, зацікавленості в досягненні спільної мети, можливості двосторонньої комунікації між керівниками та найманими працівниками.

До основних методів мотивації відносяться: економічні прямі: оплата праці; премії за покращення в роботі; участь у прибутках; оплата навчання; виплати за максимальне використання робочого часу; економічні непрямі: пільгове харчування; доплати за стаж; не грошові: збагачення праці; гнучкі робочі графіки; участь у прийнятті рішень на більш високому рівні.

Винагорода в теорії мотивації – це все те, що людина вважає цінним для себе. Розуміння цінності в людей неоднакове, а тому різною є оцінка винагороди та її відносного рівня. Персоналізація (індивідуальна або групова) форм і методів винагороди є основою дієвості будь-якої моделі мотивації, а матеріальні потреби домінуватимуть ще достатньо довго. При цьому заробітна плата не може бути єдиною метою трудової діяльності. Матеріальне заохочення робить мотивацію праці результативною лише за умови її функціонування як системи, що базується на таких основних принципах: комунікація, співробітництво та згода між працівниками та адміністрацією щодо загальних принципів; обґрунтована система оцінки робіт; обґрунтовані критерії оцінки; виражені нормативи; узгодження заохочення з результативністю діяльності; винагорода за якість. Регулювання поведінки найманих працівників означає мотивацію на підставі виявлення функціональних видів поведінки та їх підкріплення. Основні принципи, що пов'язані з регулюванням поведінки: необхідність урахування реально можливих поведінкових явищ; використання як основних показників частотності конкретних явищ поведінки; важливість спостереження за поведінкою в рамках конкретної ситуації.

Участь персоналу у прибутках полягає в розподілі їх частини між працівниками підприємства. Такий розподіл може бути строковим (щомісячні виплати) або відкладеним (на кілька місяців), а також може набирати форми грошових виплат або передачі працівникам певної кількості акцій підприємства. Наявність різних форм участі у прибутках пояснюється тим, що навіть найдосконаліші системи індивідуальної чи колективної оплати праці не завжди здатні породжувати в усіх працівників підприємства бажання бути зацікавленим у стабільно високих загальних результатах діяльності. Справедливий для всіх розподіл частини прибутків між власником, адміністрацією, спеціалістами, робітниками стає результатом не тільки для створення позитивного соціально-психологічного клімату, а й для розвитку підприємства. З 90-х років ХХ ст. одним із ключових факторів успіху бізнесу стає постійне створення та впровадження інновацій. Додаткові виплати з прибутків залежать від: рівня витрат на виробництво і рівня цін, конкурентної позиції, фінансової ситуації підприємства. Розміри додаткових виплат визначаються окремою угодою, що укладається між відповідними сторонами в рамках проведення колективних переговорів на підприємстві. Головна проблема при розподілі додаткових виплат – це визначення безпосереднього зв'язку між зростанням прибутку і

внеском конкретного працівника. У практиці бізнесу системи участі в прибутках трансформуються в системи участі в результатах діяльності.

Зацікавленість найманих працівників у діяльності підприємств, особливо в їх оновленні та зміцненні фінансового стану, забезпечується через участь у власності (наданням працівникам акцій). Володіння акціями найманими працівниками має на меті як участь у прибутках через отримання відповідних дивідендів, так і мобілізацію особистих заощаджень громадян для інвестування у виробництво. Переважна кількість власників «робочих акцій» є дрібними. Вони не мають реального впливу на стратегію фірм, але наражаються на ризик, що пов'язаний із ринковими коливаннями. Світова практика доводить, що шанси на успіх у співволодінні активами підприємств мають працівники, що беруть участь у капіталі не безпосередньо, а через інвестиційні фонди, кооперативні профспілкові банки та інші форми колективного володіння акціями. Умови щодо запровадження колективних форм володіння акціями: законодавство, що регулює участь персоналу у власності та в управлінні; високий рівень профспілкової організованості; наявність у профспілок необхідних знань і навичок управління; активне сприяння уряду. У багатьох країнах поширюється практика опціонів акцій, тобто передплата на акції або їх продаж на пільгових умовах, але без права перепродажу.

Механізм удосконалення мотивації персоналу містить: моніторинг законодавчих актів регулювання питань власності; складання карти інтересів учасників бізнесу; довгострокове проектування заходів підвищення зацікавленості певних учасників у розвитку організації; моніторинг впровадження розроблених заходів мотивації; оновлення заходів мотивації; оцінка внеску найманих працівників у отримання додаткового прибутку.

Людина, що працює за наймом, має різноманітні потреби, об'єктами задоволення яких є матеріальні блага, послуги, духовні цінності. Між потребами людей як суб'єктами соціально-трудових відносин з одного боку та можливостями їх задоволення, які визначаються соціальним середовищем, рівнем розвитку бізнесу, змістом, організацією і оплатою праці з іншого постійно виникають протиріччя. Протиріччя зумовлюють формування інтересів, щодо вибору найманими працівниками умов праці. Інтереси визначають конкретні дії людей, спрямування їх трудової активності в цілому.

Підвищення активності найманих працівників пов'язана з гуманізацією праці, яка забезпечує: змістовність праці відповідну кваліфікації; адаптацію матеріально-технічної бази бізнесу до людини; сприятливі умови праці; активну участь працівників у вирішенні виробничих завдань. Програма гуманізації праці включає: збагачення змісту праці; розвиток колективних форм організації праці; створення досконалих умов праці; розвиток виробничої демократії; раціоналізація режимів праці і відпочинку, впровадження гнучких графіків роботи; підвищення рівня інформованості колективу.

Найманий працівник сучасного бізнесу володіє достатніми знаннями і кваліфікацією, застосування яких

під час опрацювання і прийняття управлінських рішень є суттєвою і необхідною складовою забезпечення ефективного функціонування підприємства. Стабільність зайнятості, чітка перспектива зростання, вільний час і сприятливий режим роботи (зміна тривалості основної та додаткових відпусток, їх дроблення на частини, надання можливості працювати неповний робочий день або неповний робочий тиждень, скорочення робочого періоду) – головні чинники мотивації найманих працівників.

На основі запровадження різних методів мотивації та програм гуманізації праці ставиться завдання створення нової моделі організації і стимулювання праці, яка дає максимальні можливості для зростання ефективності бізнесу. Головна мета методів мотивації – максимізація прибутку. Нові підходи до мотивації: сприяють розвитку творчого потенціалу найманих працівників, підвищують якість трудового життя, ведуть до демократизації управління виробництвом, сприяють задоволенню потреб вищого рівня.

Аналіз сучасних проблем власності, як результатів приватизації, так і участі працівників у прибутках підкреслює важливість державного сприяння запровадженню умов розвитку конкурентного середовища та колективних форм володіння цінними паперами.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах конкурентоспроможність бізнесу визначається вмінням керівників підприємств ефективно мотивувати найманих працівників. Тому запропонований механізм удосконалення мотивації дозво-

лить підвищити зацікавленість найманих працівників не тільки в результатах праці, а й у забезпеченні стратегічного розвитку бізнесу. Механізм дозволить скоротити витрати на управління, що підвищить конкурентоспроможність підприємства.

Головними напрямками для проведення подальших досліджень в галузі вирішення проблем власності та мотивації персоналу є: запровадження колективних форм володіння акціями, управління творчістю в бізнесі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев А. И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры / А. И. Агеев. – М., 2011. – 245 с
2. Виханский О. С. Менеджмент / О. С. Виханский. – М.: Экономика, 2008. – 670 с.
3. Гевенков А. Мотивация трудовой деятельности / А. Гевенков // Экономист. – 2005. – № 7. – С. 68 – 74.
4. Державна служба статистики України у цифрах. – Статистичний збірник. – Київ, 2012.
5. Ермакова М. Собственность и социально-трудовые отношения / М. Ермакова // Экономист. – 2008. – № 8. – С. 78 – 81.
6. Журавлева Г. П. Экономическая теория / Г. П. Журавлева, В. И. Видяпин, А. И. Добрынин. – М.: Инфра-М, 2010. – 714 с.
7. Приватизация: чему учит мировой опыт / под ред. Б. М. Болотина. – М. 2003. – 280 с.
8. Мазур Е. А. Последствия приватизации в Украине, необходимость конституционной защиты государственной собственности / Е. А. Мазур [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://za.zubr.in.ua/2008/07/05/1920/>

УДК 330.341.2:331.101

ІННОВАЦІЙНА ПРАЦЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

ЛУКАШЕВ С. В., СЕНІЧКІНА О. Е.

УДК 330.341.2:331.101

Лукашев С. В., Сенічкіна О. Е. Інноваційна праця: поняття та особливості

Досліджено основні підходи до трактування поняття «інноваційна праця» та запропоновано його удосконалене визначення. Виявлено особливості інноваційної праці та основні специфічні риси працівників, які займаються інноваційною діяльністю.

Ключові слова: інноваційна праця, персонал, риси працівника, етапи життєвого циклу інновацій, особливості інноваційної праці.

Бібл.: 18.

Лукашев Сергій Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Сенічкіна Олена Едуардівна – аспірантка, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: milena1508@mail.ru

УДК 330.341.2:331.101

Лукашев С. В., Сенічкіна О. Е. Инновационная работа: понятие и особенности

Исследованы основные подходы к трактовке понятия «инновационная работа» и предложено его усовершенствованное определение. Выявлены особенности инновационной работы и основные специфические черты работников, занимающихся инновационной деятельностью.

Ключевые слова: инновационный труд, персонал, черты работника, этапы жизненного цикла инноваций, особенности инновационного труда.

Библ.: 18.

Лукашев Сергей Валерьевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Сеничкина Елена Эдуардовна – аспирантка, кафедра менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: milena1508@mail.ru

UDC 330.341.2:331.101

Lukashev S. V., Senichkina Y. E. Innovative Work: Concept and Features

The main approaches to treatment the term «innovative work» were analyzed and its improved definition was offered. The main characteristics of innovative work and the basic specific features of the workers engaged in the innovative activity were defined.

Key words: innovative labor, personnel, employee characteristics, the stages of the life cycle of innovation, features of innovative work.

Bibl.: 18.

Lukashev Sergey V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Senichkina Yelena E. – Postgraduate Student, Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: milena1508@mail.ru

під час опрацювання і прийняття управлінських рішень є суттєвою і необхідною складовою забезпечення ефективного функціонування підприємства. Стабільність зайнятості, чітка перспектива зростання, вільний час і сприятливий режим роботи (зміна тривалості основної та додаткових відпусток, їх дроблення на частини, надання можливості працювати неповний робочий день або неповний робочий тиждень, скорочення робочого періоду) – головні чинники мотивації найманих працівників.

На основі запровадження різних методів мотивації та програм гуманізації праці ставиться завдання створення нової моделі організації і стимулювання праці, яка дає максимальні можливості для зростання ефективності бізнесу. Головна мета методів мотивації – максимізація прибутку. Нові підходи до мотивації: сприяють розвитку творчого потенціалу найманих працівників, підвищують якість трудового життя, ведуть до демократизації управління виробництвом, сприяють задоволенню потреб вищого рівня.

Аналіз сучасних проблем власності, як результатів приватизації, так і участі працівників у прибутках підкреслює важливість державного сприяння запровадженню умов розвитку конкурентного середовища та колективних форм володіння цінними паперами.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах конкурентоспроможність бізнесу визначається вмінням керівників підприємств ефективно мотивувати найманих працівників. Тому запропонований механізм удосконалення мотивації дозво-

лить підвищити зацікавленість найманих працівників не тільки в результатах праці, а й у забезпеченні стратегічного розвитку бізнесу. Механізм дозволить скоротити витрати на управління, що підвищить конкурентоспроможність підприємства.

Головними напрямками для проведення подальших досліджень в галузі вирішення проблем власності та мотивації персоналу є: запровадження колективних форм володіння акціями, управління творчістю в бізнесі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев А. И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры / А. И. Агеев. – М., 2011. – 245 с
2. Виханский О. С. Менеджмент / О. С. Виханский. – М.: Экномистъ, 2008. – 670 с.
3. Гевенков А. Мотивация трудовой деятельности / А. Гевенков // Экономист. – 2005. – № 7. – С. 68 – 74.
4. Державна служба статистики України у цифрах. – Статистичний збірник. – Київ, 2012.
5. Ермакова М. Собственность и социально-трудовые отношения / М. Ермакова // Экономист. – 2008. – № 8. – С. 78 – 81.
6. Журавлева Г. П. Экономическая теория / Г. П. Журавлева, В. И. Видяпин, А. И. Добрынин. – М.: Инфра-М, 2010. – 714 с.
7. Приватизация: чему учит мировой опыт / под ред. Б. М. Болотина. – М. 2003. – 280 с.
8. Мазур Е. А. Последствия приватизации в Украине, необходимость конституционной защиты государственной собственности / Е. А. Мазур [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://za.zubr.in.ua/2008/07/05/1920/>

УДК 330.341.2:331.101

ІННОВАЦІЙНА ПРАЦЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

ЛУКАШЕВ С. В., СЕНІЧКІНА О. Е.

УДК 330.341.2:331.101

Лукашев С. В., Сенічкіна О. Е. Інноваційна праця: поняття та особливості

Досліджено основні підходи до трактування поняття «інноваційна праця» та запропоновано його удосконалене визначення. Виявлено особливості інноваційної праці та основні специфічні риси працівників, які займаються інноваційною діяльністю.

Ключові слова: інноваційна праця, персонал, риси працівника, етапи життєвого циклу інновацій, особливості інноваційної праці.

Бібл.: 18.

Лукашев Сергій Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Сенічкіна Олена Едуардівна – аспірантка, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: milena1508@mail.ru

УДК 330.341.2:331.101

Лукашев С. В., Сенічкіна О. Е. Инновационная работа: понятие и особенности

Исследованы основные подходы к трактовке понятия «инновационная работа» и предложено его усовершенствованное определение. Выявлены особенности инновационной работы и основные специфические черты работников, занимающихся инновационной деятельностью.

Ключевые слова: инновационный труд, персонал, черты работника, этапы жизненного цикла инноваций, особенности инновационного труда.

Библ.: 18.

Лукашев Сергей Валерьевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Сеничкина Елена Эдуардовна – аспирантка, кафедра менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: milena1508@mail.ru

UDC 330.341.2:331.101

Lukashev S. V., Senichkina Y. E. Innovative Work: Concept and Features

The main approaches to treatment the term «innovative work» were analyzed and its improved definition was offered. The main characteristics of innovative work and the basic specific features of the workers engaged in the innovative activity were defined.

Key words: innovative labor, personnel, employee characteristics, the stages of the life cycle of innovation, features of innovative work.

Bibl.: 18.

Lukashev Sergey V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Senichkina Yelena E. – Postgraduate Student, Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: milena1508@mail.ru

Аля сучасного стану економіки України, яке характеризується нестабільністю, що зумовлюється змінами податкового законодавства, коливаннями валютних курсів та фінансовою кризою - активізування інноваційної праці працівників та інноваційної діяльності підприємств є ключовим чинником розвитку. Впровадження інноваційної праці дасть змогу отримувати інноваційні результати, це, у свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності країни та дозволить Україні перейти на новий рівень економіки – «економіки знань», що обумовлює актуальність даного дослідження.

Дослідженню питань щодо інноваційної праці приділяли значну увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Друкер П., Френклін Р., Богиня Д.П., Філіпенко А., Збаржевецька Л. Д., Слезингер Г. Е., Генкин Б. М., Іноземцев В. Л., Коваль Л. А. та інші. В їх роботах розглянуто питання щодо визначення поняття «інноваційна праця», «інноваційна активність», більшість з них виділяють риси, притаманні працівнику, зайнятому інноваційною діяльністю, забезпечення розвитку трудового потенціалу.

Не дивлячись на потребу в інноваційній праці, теоретичні положення щодо визначення її як окремого виду діяльності працівників остаточно не вирішені, що вимагає подальших досліджень основного поняття інноваційної праці.

Метою даної статті є узагальнення основних теоретичних положень щодо інноваційної праці, визначення її особливостей та виявити специфічні риси працівника, а також удосконалення на їх основі визначення поняття «інноваційна праця».

Поняття «інноваційна праця» включає як економічний, так і соціальний аспекти, зумовлює сукупність та неоднозначність його визначення.

Слезингер Г. Е. розглядає інноваційну працю як частину трудової діяльності і виділяє у її складі за критерієм застосування творчих зусиль такі види як творча праця, інноваційно-управлінська праця та інноваційна - виконавська праця [1, с. 177 – 178].

Богиня Д. П. обґрунтовано підкреслює економічний зміст інноваційної праці щодо «товару робочої сили» [2, с. 42].

Переважає більшість дослідників, таких як Полонський А. Н., Расулова У. С., Фендрикова А. А. [3, с. 30], Коваль Л. А. [4, с. 6], Колот А. [5, с. 6 – 7], Лук'янченко Н. Д., Бунтовський С. Ю. [6, с. 30 – 31], Наумова О. О. [6, с. 5 – 6], Генкин Б. [8, с. 133 – 134], Вест М. А., Фар Дж. Л. [9], розглядають інноваційну працю як «діяльність».

Оскільки на перебіг інноваційної праці впливають чинники різної природи походження Друкер П. підходить до її визначення як явища [10].

Іноземцев В. Л. наголошує на тому, що інноваційна праця – це унікальний не відтворюваний продукт, інтелект працівника, основний фактор виробництва [11].

На відміну від зазначених поглядів, частина дослідників, таких як Збаржевецька Л. Д. [12] та Френклін Р. Р., Філіпенко А. [13] розглядають не інноваційну працю окремо, а включають її в поняття «інновації» та в них виділяють інноваційну діяльність працівників, а саме:

- ✦ «інновації – це багатоаспектне явище, яке виступає як предмет особливої трудової діяльності людей, пов'язаної з творчістю, розробкою і широким запровадженням нововведень у різних сферах господарювання та соціального буття задля отримання певного ефекту від реалізації, використання або споживання продукту праці (послуг, товарів)» [12, с. 5];
- ✦ «інновація охоплює багато видів діяльності, якими зайняті різні групи людей: технічні дослідження і розробки; підготовку виробництва (діяльність, необхідну для запуску справжнього виробництва); підготовку маркетингу (діяльність, необхідну для запуску маркетингової програми); ринкові дослідження (вивчення та визначення ринкових можливостей для нових товарів)» [13, с. 291].

Незалежно від того як розглядається інноваційна праця (як окреме явище або у складі інновації), більшість дослідників [2, 4, 5, 7] підкреслюють її особливості, а саме: інтелектуальність, професійність, новаторський характер, активність, знаннєвість, творчість, креативність, ініціативність, саморозвиток, а також те, що вона потребує ширшої свободи працівника як у виконанні своїх трудових завдань, так і в управлінні власними діями, що вимагає розвитку особистості, збагачення її ціннісно-мотиваційної сфери та специфічних методів управління нею.

Інноваційна праця має різну вагомість, практичне значення на окремих етапах життєвого циклу інновації – від її розроблення до комерціалізації та реалізації, що підкреслюють науковці. А саме:

- Полонський А. Н., Расулова У. С., Фендрикова А. А. [3, с. 30] стверджують, що інноваційна праця здійснюється лише на етапі «розробки нового»;
- Наумова О. О. підкреслює використання інноваційної праці на етапах – «створення, впровадження та комерціалізації нововведення» [7, с. 5 – 6];
- Богиня Д. П. розглядає інноваційну працю, враховуючи всі стадії життєвого циклу від «розробки науково-технічної ідеї до її реалізації на комерційній основі» [2, с. 41 – 43];
- Коваль Л. А. зазначає: інноваційна праця притаманна етапам: «проведення розробок нових ідей, удосконалення технології, їх виготовлення з наступним запровадженням у виробництво й ефективною реалізацією на внутрішньому та зовнішньому ринках» [4, с. 6].

Наведені підходи відрізняються тим, що одна група вчених [2, 4, 5, 7, 10, 14] розглядає інноваційну працю як кінцевий результат для власних потреб, а друга [1, 3, 9, 15] – з позиції ринку (комерціалізації), тобто підкреслює отримання додаткового ефекту від інноваційної праці не тільки у підприємства, яке її використовує, а й у інших виробників на рівні галузі.

Спираючись на результати проведеного аналізу наукових публікацій, доцільно зробити висновок, що інноваційна праця притаманна всім етапам життєвого циклу інновацій, в її результатах зацікавленими є як безпосередньо підприємства, так і суб'єкти ринку.

Узагальнюючи, доцільно уточнити, що на нашу думку під інноваційною працею можливо розуміти специфічну форму трудової діяльності творчого змісту, якій притаманні характерні для творчої праці особливості, носії яких мають специфічні риси та особливі потреби і знаходяться в процесі постійного наукового пошуку нових рішень, підходів, до вирішення неявних проблем, результатом чого є творчий доробок, який проходить цикл від розробки до реалізації і сприяє задоволенню суспільних та власних потреб працівників. Результатом інноваційної праці є творчий доробок, який матеріалізує у собі ідеї інноваторів залежно від етапів життєвого циклу, які змінюють цінність і корисність ресурсів для споживачів, це може бути:

- ✦ створення нової техніки, технології, продукції, послуг;
- ✦ поширення номенклатури;
- ✦ поліпшення якості продукції;
- ✦ удосконалення технології;
- ✦ метод управління.

Оскільки інноваційну працю необхідно використовувати на всіх етапах життєвого циклу інновацій доцільно враховувати її особливості в залежності від кожного етапу.

Найбільш повно життєвий цикл інновацій розглядає Іляшенко С. М. [16] і розподіляє його на два види циклів: інноваційний та ринковий.

Інноваційний цикл – це період часу, протягом якого ідея набуває матеріального втілення у формі товару (послуги), який пропонується на ринку [16, с. 245]. Інноваційний цикл включає такі етапи: аналітично – пошуковий, науково – дослідний і дослідно-конструкторський (НДДКР) і розгортання комерційного виробництва [16].

Ринковий цикл – час, протягом якого продукт перебуває на ринку [16, с. 246]. До нього відносяться виведення на ринок, зростання, зрілість, насичення, вихід з ринку [16].

Але вчені не розподіляють основні особливості інноваційної праці за основними етапами життєвого циклу інновацій, а також оскільки працівники, які здійснюють інноваційну діяльність, повинні володіти специфічними рисами, наймати їх необхідно згідно з цими особливостями.

Так, Лук'яненко Н. Д., Бунтовський С. Ю. вважають, що такими необхідними рисами є висока професійна підготовка; високий рівень освіти; здатність швидкої адаптації до умов діяльності, що постійно змінюються; володіння знаннями і досвідом, висока здатність до навчання; здатність виконання трудових функцій на рівні міжнародних стандартів; можливість продукування нових знань, спроможність і схильність до нововведень, орієнтація на новаторство; інноваційна активність, спроможність довести інноваційну ідею до впровадження; професійне володіння інформаційними технологіями; спроможність та схильність до творчості, ініціювання нових ідей, підприємливість; професійна мобільність, вміння швидко освоювати нову техніку і новітні технології; оперативність у знаходженні та прийнятті рішень; здатність до сумісництва функцій та про-

фесій, освоєння нових спеціальностей та повноважень; широкий загальнокультурний кругозір; прихильність до інтересів підприємства; усвідомлення значущості інноваційного розвитку виробництва; дисциплінованість, відповідальність, винахідливість; знання іноземної мови; здорове честолюбство, орієнтованість на досягнення найвищих результатів, прихильність до змагання; комунікабельність здатність до роботи в команді, взаємодопомога у праці [6, с. 15].

Стадник В. В. зважає на те що працівники, які займаються інноваційною працею, вирізняються високим рівнем освіти і інтелектуальним розвитком, вираженим почуттям власної гідності, самостійністю і незалежністю у поглядах, їм притаманне творче натхнення, висока працездатність, вагомим мотивом для них є досягнення поставленої мети [17, с. 156].

У свою чергу, як доводить Петрова І. А., Шпильова Т. І., Сисоліна Н. П., специфіку творчих фахівців розкривають такі риси: новаторський характер праці; талант до створення унікальних речей; необхідність постійного поповнення знань через постійне безперервне навчання; висока працездатність та відданість своїй справі; здібності до впровадження у виробництво нової науково-технічної розробки; переважне значення морального стимулювання; гідні моральні якості; широкий світогляд; висока культура мислення та розвинені компетенції [15, с. 21].

О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін виокремлюють риси працівників, що займаються інноваційною працею, які є близькими до виділених зазначеними науковцями: висока професійна компетентність; загальний світогляд, рівень культури; самостійність, ініціативність, активність; підприємливість; правова компетентність; творчість, новаторство, оригінальність у праці; спроможність довести до впровадження інноваційну ідею; здатність до виконання трудових функцій на рівні міжнародних стандартів; стаж та досвід роботи; знання іноземної мови; комп'ютерна грамотність; міцність фізичного та психічного здоров'я; професійна мобільність; економічна компетентність і культура; рівень професійної підготовки, високі адаптаційні можливості [18, с. 97 – 99].

Богиня Д. П. підтримує зазначені погляди і вважає, що основними рисами є високий рівень освіти, інтелектуальний розвиток, наявність аналітичного мислення, вміння глибоко зосереджуватися на роботі з інформацією, прояви творчого натхнення, високою працездатністю в разі зацікавленості творчістю; притаманні почуття власної гідності, самостійність, незалежність у поглядах, мотиви досягнень [2, с. 42].

Наумова О. О. стверджує, що працівникам, які займаються інноваційною діяльністю, повинні бути притаманні не лише необхідні знання, досвід і навички, але й специфічні поведінкові риси, такими як , високим ступенем ініціативності, працездатності, внутрішньою мотивацією, схильністю до творчого мислення і змін, саморозвитку, вмінням працювати в колективі ; відповідальність за ефективність, оскільки така праця вимагає певну автономність; творча активність; високий рівень

працездатності; ризикованість; спостережливість; вміння спів-працювати; неперервне індивідуальне навчання і навчання оточуючих [7, с. 6].

Отже, аналіз різноманітних наукових поглядів дозволяє зробити такі висновки щодо рис працівників, які займаються інноваційною працею:

- ✦ головною їх рисою є можливість продукування нових знань, спроможність і схильність до нововведень та творчості, орієнтація на новаторство та ініціювання нових ідей;
- ✦ характерною рисою є інноваційна активність, що полягає у результативності;
- ✦ умовою інноваційної праці є високий рівень освіти.

Тобто, особливості інноваційної праці притаманні кожному етапу життєвого циклу інновацій. Це зумовлює існування специфічних рис працівників і проявляється у їх компетенціях, що також відрізняються за видами робіт притаманних етапам життєвого циклу інновацій. Компетентності працівників можуть бути розглянуті в двох аспектах: професійні та особистісні. Професійні привалюють над особистісними. Професійні риси, які становлять сутність компетенцій, є окремим об'єктом дослідження. Що до особистісних рис до них відносяться:

- ✦ критично оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, екологічні, культурні та інші події і явища;
- ✦ проникати у сутність явищ і процесів реального світу, свідомо використовувати наукові знання у пізнавальній та професійній діяльності;
- ✦ демонструвати і розвивати широкий кругозір у галузі міжнародного життя та політичних процесів, орієнтуватися у зовнішній та внутрішній політиці держави, знати її історію та специфіку розвитку;
- ✦ захищати інтереси держави, поєднувати і взаємоузгоджувати суспільні колективні та індивідуальні інтереси;
- ✦ враховувати і прогнозувати соціальні аспекти впливу ділової активності на працівників, споживачів місцеві спільноти, суспільство;
- ✦ реалізовувати відносини відповідальності за допомогою сукупності етичних, правових та економічних норм у взаємозв'язку;
- ✦ залежно від ситуації обирати найбільш відповідні інформаційні засоби та канали комунікації, користуватися мережею Інтернет;
- ✦ створювати власний імідж, вдосконалювати його складові: зовнішній вигляд, манери, ораторське мистецтво, впевненість у собі, позитивну енергетику;
- ✦ переконувати, аргументувати, вести конструктивні переговори, результативні ділові бесіди, плідні дискусії, полеміку; толерантно ставитися до протилежних думок, брати участь у дискусіях, критично ставитися до тенденційної інформації;
- ✦ добирати і використовувати психолого-педагогічні технології у професійній та іншій сферах діяльності;

- ✦ дозувати навантаження, уникати систематичної перевантаженості, розвивати власну стійкість проти стресів саморегуляції, підтримувати гарний настрій;
- ✦ зберігати трудову активність в екстремальних ситуаціях;
- ✦ займатися самоаналізом, використовувати методи адекватної самооцінки, самокритику, долати власні недоліки та шкідливі звички;
- ✦ реалістично та оптимістично ставитися до себе, спокійно сприймати свої невдачі і вчиться на них, визначати і аналізувати помилки у тому числі власні;
- ✦ адаптуватися до зростаючих потоків інформації, наслідків науково-технічного прогресу, розуміти необхідність професійної мобільності;
- ✦ розвивати лідерський потенціал, підприємливість і вміння йти на виправданий ризик;
- ✦ вміти аналізувати проблеми, виявляти системні зв'язки та оцінювати синергію.

Отже, розвиток інноваційної праці на українських підприємствах дасть змогу державі зайняти конкурентну позицію на міжнародному ринку та перейти до нового технологічного укладу і нової економіки – «економіки знань». Для досягнення означеної мети необхідне кадрове забезпечення зі сформованими компетентностями (як професійними так і особистісними), оскільки інноваційна праця має певні особливі риси та потреби, і сам працівник-інноватор, займає визначну роль у забезпеченні економічного зростання підприємства. Виходячи з цього, слід мати на увазі, що підбір працівників для здійснення інноваційної діяльності, має бути дуже ретельним, щоб результати його праці відповідали вимогам ринку та підприємства.

Дане дослідження є підґрунтям для визначення кількісних показників, що враховують чинники впливу зовнішнього та внутрішнього оточення на інноваційну працю. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Слезингер Г. Э. Труд в условиях рыночной экономики : учеб. пособие / Г. Э. Слезингер. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 336 с.
2. Богиня Д. П. Інноваційна праця в умовах трансформації економіки / Д. П. Богиня // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – Донбас. – 2008. – № 2 (12). – С. 40 – 43.
3. Экономика труда и социально-трудовые отношения: уч. пос. в соответствии с требованиями ECTS / М-во образования и науки Украины. Каф. приклад. экономики; Полонский А. Н., Расулова У. С., Фендрикова А. А. – Донецк : Норд-Пресс, ДонНУЕТ. 2010. – 448 с.
4. Коваль Л. А. Соціально-економічні важелі активізації інноваційної праці на промислових підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. А. Коваль. – К., 2002. – 20 с.
5. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 4.

6. Лук'янченко Н. Д. Управління розвитком інноваційної праці: теорія та практика: монографія / Н. Д. Лук'янченко, С. Ю. Бунтовський ; МОН України. Донецький нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – 169 с.

7. Наумова О. О. Інноваційна діяльність персоналу у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. О. Наумова. – К., 2010. – 20 с.

8. Генкин Б. М. Экономика и социология труда : Учебник для вузов. – 4-е изд., пераб. и доп. / Б. М. Генкин. – М. : Издательство Норма; ИНФРА-М, 2002. – 416 с.

9. West M. A. Innovation at work. In M.A. West & J. L. Farr (Eds.) / West M. A., Farr J. L. – Innovation and Creativity at Work : 3-13. – Chichester, UK: John Wiley & Sons, 1990.

10. Друкер П. Бизнес и инновации / П. Друкер; [пер. с англ.]. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 432 с.

11. Иноземцев В. Л. К теории постэкономической общественной формации [Электронный ресурс] / В. Л. Иноземцев. – М. : Таурис, Век, 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://financepro.ru/economy/7882-v-inozemcev-k-teorii-postjekonomicheskoi.html>

12. Збаржевецька Л. Д. Підвищення інноваційної активності найманих працівників в Україні: автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. Д. Збаржевецька. – К., 2010. – 20 с.

13. Френклін Р. Рут. Міжнародна торгівля та інвестиції / Френклін Р. Рут, Антон Філіпенко / Пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 743 с.

14. Черненко В. Інноваційна праця та мотиваційні основи її розвитку / В. Черненко // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 6.

15. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : Монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна / За наук. ред. проф. Петрової І. Л. – К. : Дорадо, 2010. – 320 с.

16. Маркетинг і менеджмент інноваційного розвитку : Монографія / За заг. ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 728 с.

17. Системне забезпечення мотивації інноваційного розвитку підприємницьких структур: монографія / В. В. Стадник. – Хмельницький : ХНЕУ, 2009. – 271 с.

18. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціальне економічне забезпечення : Монографія / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянін та ін. / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.

УДК 331.05.240

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРОМИСЛОВОСТІ

СТАМАТІН О. В.

УДК 331.05.240

Стаматін О. В. Теоретичні положення визначення якості трудового життя працівників промисловості

У статті розглянуто теоретичні положення щодо взаємозалежності якості життя та якості трудового життя. Проаналізовано пропозиції вчених щодо переліку складових якості трудового життя. Запропоновано їх уточнення за таким складом: умови праці, умотивованість працівників, соціальне забезпечення, економічний стан зовнішнього середовища, соціально-демографічні особливості ринку праці.

Ключові слова: *якість життя, якість трудового життя, умови праці, мотивація, соціальне забезпечення, економічний стан зовнішнього середовища, соціально-демографічні особливості ринку праці.*

Бібл.: 9.

Стаматін Олександр В'ячеславович – аспірант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 331.05.240

Стаматін А. В. Теоретические положения определения качества трудовой жизни работников промышленности

В статье рассмотрены теоретические положения, раскрывающие зависимость качества жизни и качества трудовой жизни. Проанализированы предложения ученых относительно составляющих качества трудовой жизни. Предложен их уточненный состав: условия труда, мотивация, социальное обеспечение, экономическое состояние внешней среды, социально-демографические особенности рынка труда.

Ключевые слова: *качество жизни, качество трудовой жизни, условия труда, мотивация, социальное обеспечение, экономическое состояние внешней среды, социально-демографические особенности рынка труда.*

Библ.: 9.

Стаматин Александр Вячеславович – аспирант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC 331.05.240

Stamatin A. V. Theoretical Positions to Determine the Quality of Working Life of Industrial Workers

Theoretical positions are considered in the article, exposing dependence of quality of life and quality of labour life. Suggestions of scientists are analysed in relation to the constituents of quality of labour life, their specified composition offers: terms of labour, motivation, public welfare, economic state of environment, socially-demographic features of labour-market.

Key words: *quality of life, quality of labour life, condition of labour, motivation, public welfare, economic state of environment, socially-demographic features of labour-market.*

Bibl.: 9.

Stamatin Aleksandr V. – Postgraduate Student, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

6. Лук'янченко Н. Д. Управління розвитком інноваційної праці: теорія та практика: монографія / Н. Д. Лук'янченко, С. Ю. Бунтовський ; МОН України. Донецький нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – 169 с.

7. Наумова О. О. Інноваційна діяльність персоналу у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. О. Наумова. – К., 2010. – 20 с.

8. Генкин Б. М. Экономика и социология труда : Учебник для вузов. – 4-е изд., пераб. и доп. / Б. М. Генкин. – М. : Издательство Норма; ИНФРА-М, 2002. – 416 с.

9. West M. A. Innovation at work. In M.A. West & J. L. Farr (Eds.) / West M. A., Farr J. L. – Innovation and Creativity at Work : 3-13. – Chichester, UK: John Wiley & Sons, 1990.

10. Друкер П. Бизнес и инновации / П. Друкер; [пер. с англ.]. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 432 с.

11. Иноземцев В. Л. К теории постэкономической общественной формации [Электронный ресурс] / В. Л. Иноземцев. – М. : Таурис, Век, 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://financepro.ru/economy/7882-v-inozemcev-k-teorii-postjekonomicheskoi.html>

12. Збаржевецька Л. Д. Підвищення інноваційної активності найманих працівників в Україні: автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. Д. Збаржевецька. – К., 2010. – 20 с.

13. Френклін Р. Рут. Міжнародна торгівля та інвестиції / Френклін Р. Рут, Антон Філіпенко / Пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 743 с.

14. Черненко В. Інноваційна праця та мотиваційні основи її розвитку / В. Черненко // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 6.

15. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : Монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна / За наук. ред. проф. Петрової І. Л. – К. : Дорадо, 2010. – 320 с.

16. Маркетинг і менеджмент інноваційного розвитку : Монографія / За заг. ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 728 с.

17. Системне забезпечення мотивації інноваційного розвитку підприємницьких структур: монографія / В. В. Стадник. – Хмельницький : ХНЕУ, 2009. – 271 с.

18. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціальне економічне забезпечення : Монографія / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянін та ін. / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.

УДК 331.05.240

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРОМИСЛОВОСТІ

СТАМАТІН О. В.

УДК 331.05.240

Стаматін О. В. Теоретичні положення визначення якості трудового життя працівників промисловості

У статті розглянуто теоретичні положення щодо взаємозалежності якості життя та якості трудового життя. Проаналізовано пропозиції вчених щодо переліку складових якості трудового життя. Запропоновано їх уточнення за таким складом: умови праці, умотивованість працівників, соціальне забезпечення, економічний стан зовнішнього середовища, соціально-демографічні особливості ринку праці.

Ключові слова: *якість життя, якість трудового життя, умови праці, мотивація, соціальне забезпечення, економічний стан зовнішнього середовища, соціально-демографічні особливості ринку праці.*

Бібл.: 9.

Стаматін Олександр Вячеславович – аспірант, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 331.05.240

Стаматін А. В. Теоретические положения определения качества трудовой жизни работников промышленности

В статье рассмотрены теоретические положения, раскрывающие зависимость качества жизни и качества трудовой жизни. Проанализированы предложения ученых относительно составляющих качества трудовой жизни. Предложен их уточненный состав: условия труда, мотивация, социальное обеспечение, экономическое состояние внешней среды, социально-демографические особенности рынка труда.

Ключевые слова: *качество жизни, качество трудовой жизни, условия труда, мотивация, социальное обеспечение, экономическое состояние внешней среды, социально-демографические особенности рынка труда.*

Библ.: 9.

Стаматин Александр Вячеславович – аспирант, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC 331.05.240

Stamatin A. V. Theoretical Positions to Determine the Quality of Working Life of Industrial Workers

Theoretical positions are considered in the article, exposing dependence of quality of life and quality of labour life. Suggestions of scientists are analysed in relation to the constituents of quality of labour life, their specified composition offers: terms of labour, motivation, public welfare, economic state of environment, socially-demographic features of labour-market.

Key words: *quality of life, quality of labour life, condition of labour, motivation, public welfare, economic state of environment, socially-demographic features of labour-market.*

Bibl.: 9.

Stamatin Aleksandr V. – Postgraduate Student, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

В умовах сьогодення значної важливості набуває забезпечення якісної трудової діяльності працівників, що є підґрунтям зростання продуктивності праці, прибутку підприємств, добробуту населення й розвитку економіки в цілому. Оскільки промисловість є одним з основних видів економічної діяльності, результати господарювання суб'єктів якої мають суттєвий вплив на успішність розвитку підприємств інших видів діяльності економіки, важливо забезпечити високу якість праці, трудового життя працівникам промисловості, що підвищить їх умотиваність у підвищенні результатів праці, створенні матеріальних благ, які становлять національне багатство країни. Тому подальші дослідження проблеми якості трудового життя є актуальними.

Вітчизняні й зарубіжні вчені значну увагу приділяли дослідженню питань підвищення якості трудового життя працівників, серед них глибиною результатів та їх практичною значущістю відрізняють наукові праці таких дослідників як Д. П. Богиня, Б. М. Генкин, В. М. Геєць, В. М. Горбатов, М. А. Горелов, В. М. Гриньова, М. І. Долішній, М. С. Дороніна, О. П. Єгоршин, А. Я. Кибанов, М. А. Кизим, А. М. Колот, В. Д. Лагутін, М. Х. Мескон, Е. Моргунов, О. Ф. Новікова, В. А. Савченко, М. В. Семикіна, Р. М. Соловьев, С. Третьяк, Д. В. Феоктистов, Ф. І. Хміль, Л. В. Шаульська та інші.

Аналіз існуючих публікацій за проблематикою дослідження дав змогу зробити висновок про те, що в них недостатню увагу приділяється таким теоретичним положенням, які обґрунтовують складові якості трудового життя працівників промисловості, що спрямовує дослідження у напрямі їх доопрацювання.

У зв'язку з цим *метою* статті є висвітлення пропозицій щодо складових якості трудового життя працівників промисловості в сучасних умовах господарювання.

Спираючись на результати аналізу літературних джерел [1 – 9], доцільно зробити висновок, що якість трудового життя є такою, що безпосередньо впливає на якість праці працівників, тобто чим якіснішим є рівень трудового життя, тим більш якісною та продуктивною є праця працівників та навпаки. У випадку, коли підприємство не забезпечує гідні умови трудового життя своїх працівників, вони втрачають стимул та бажання до якісної, ефективної праці. У свою чергу, саме від якості праці залежить якість продукції, що виробляє підприємство та, як наслідок, його прибуток. При отриманні збільшення прибутку підприємство має можливість направити додаткові кошти саме на покращення умов трудового життя своїх працівників. Таким чином, виникає постійний зв'язок: рівень якості трудового життя – якість праці – якість продукції – прибуток підприємства – рівень якості трудового життя.

Якість трудового життя (ЯТЖ) є складовою якості життя, основними етапами якого є виховання та навчання, праця, вихід на пенсію. Складова «праця» – має найбільший вплив на ЯТЖ, однак й два інших етапи також мають на неї значний вплив. На першому етапі, з якого починається життя людини, виховання та навчання, є таким, що закладає основи світогляду людини, який у подальшому впливає на його трудове життя. Під час отримання освіти людина вже має можливість свідомо-

го вибору напрямку свого трудового життя. При отриманні загальної та професійної освіти саме від її якості та від бажання й вміння людини сприймати знання, залежить, наскільки висококваліфікованим спеціалістом вона буде в майбутньому, і, як наслідок, якої якості буде її трудове життя. На даному етапі також формується система комунікаційних вмінь людини. Тобто саме від нього залежить якість спілкування людини з співробітниками, керівництвом та підлеглими.

Наступний другий етап в житті людини – «праця (трудове життя)» – є найбільш тривалим і складним, він знаходиться під впливом значної кількості різноманітних чинників. Початок даного етапу в житті людини починається з першого працевлаштування й закінчується виходом на пенсію. Відмітимо, що даний етап може як співпадати з трудовим життям людини, у випадку, якщо людина працювала все життя на одному підприємстві, так і складатись з декількох трудових життів – при роботі протягом життя, на декількох підприємствах. Виділення таких етапів в житті людини проводився з метою показати, що ЯТЖ не є такою, що знаходиться в відриві від інших етапів життя взагалі. Так, перший етап життя людини є таким, що безпосередньо впливає на її трудове життя й значною мірою визначає, яким воно може бути. У цей же час від трудового життя, від його якості в безпосередній залежності знаходить той етап життя людини, який наступає після виходу її на пенсію.

Якість життя людини на третьому етапі – «пенсія» – безпосередньо залежить від якості другого етапу «праця». Незважаючи на те, що державою встановлено гарантований мінімальний розмір пенсії, вона не може забезпечити гідну якість життя. У зв'язку з цим саме протягом другого етапу людина забезпечує гідну якість життя на останньому третьому етапі.

Виділення даних етапів в житті людини обумовлено тим, що досягнення людиною певного віку, згідно з законодавством, не завжди є початком її трудової кар'єри (тобто другого етапу в житті – «праці»). Так само, як і вихід з працездатного віку не є обов'язковим переходом до третього етапу в житті людини – «пенсії». Тобто дані етапи безпосередньо не залежать від того, чим дійсно займається людина, а не від того якого віку вона досягла, проте вони базуються на якості трудового життя.

Аналіз основних понять якості життя [1 – 9] дозволяє зробити висновок стосовно того, що рівень якості трудового життя формується багатогранністю потреб або нужд працівників підприємств. В економічній літературі можна зустріти значну кількість теоретичних підходів до структурування комплексу потреб, що запропоновані вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед найбільш відомих можна виділити піраміду А. Маслоу, що складається з ієрархічної системи [7, с. 420 – 424]. Дана система включає в себе: фізіологічні потреби, соціальні потреби в спілкуванні, потреби в повазі та самовираженні.

Однак, не зважаючи на надзвичайну відомість та постійне посилення на неї, піраміда А. Маслоу зазнає критики, це пов'язано з тим, що автору не вдалося врахувати індивідуальні риси людей.

Серед науковців, які продовжили займатись удосконаленням системи потреб, можна виділити Лисенка С. М. [4], Кремлева Н. Д. [3], МакКлелланда Д. [5] та Герцберга Ф. [5]. Так, Лисенко С. М. конкретизував ієрархічну систему потреб А. Маслоу. Він запропонував розглядати її за трьома рівнями, а саме: класи потреб, групи потреб та конкретизовані потреби. Кремлев Н. Д. також розглядає потреби людини у вигляді ієрархічної системи. Він відокремлює чотири рівня потреб: 1 – природно-фізіологічні, 2 – соціально-економічні, 3 – ідеальні та 4 – ситуативні. На відміну від даних систем МакКлелланд робить акцент на потреби вищого рівня. Він відокремлює три потреби, що мотивують людину: потреба влади, успіху та приналежності (соціальна потреба). За теорією Герцберга потреби поділяються на гігієнічні фактори та мотивації. Причому, найбільш важливими є потреби мотивації, у той час як на гігієнічні фактори працівник звертає увагу тільки тоді, коли їх реалізація є несправедливою чи неадекватною. Порівнюючи ці теорії, можна зробити висновок стосовно їх значної схожості, але в цей же час у напрямку побудови ієрархії вони різняться. Так, якщо Маслоу А. розглядав гігієнічні фактори як найбільш впливові, то Герцберг Ф. вважав, що вони привертають увагу на себе тільки тоді, коли їх реалізація суттєво не відповідає очікуванням.

Таким чином, проаналізувавши існуючі системи ієрархії потреб людини та беручи до уваги індивідуальність кожного працівника, різноманітність соціоністичних типів, вплив виховання та оточуючого середовища доцільним є припущення відносно значної рухливості ієрархічної системи потреб. Тобто потреби в середині даної системи можуть займати різні місця в залежності, як від вище згаданих факторів, так і від віку, досвіду кожного окремого працівника.

Виходячи з вищесказаного, доцільним є запропонувати систему потреб працівників, що пристосована безпосередньо до їх трудового життя на підприємстві та не має строго заданої ієрархії (табл. 1).

На основі запропонованої системи індивідуальних потреб працівників в їх трудовому житті доцільно розглядати складові якості трудового життя, з визначенням яких в економічній літературі існує розбіжність поглядів.

Так, Егоршин А. П. відносить до складових якості трудового життя – трудовий колектив, оплату праці, робоче місце, керівництво підприємством, службову кар'єру, соціальні гарантії та соціальні блага [2, с. 495]. Необхідно відмітити, що в запропонованій структурі відсутні такі складові, як організація праці та стан матеріально-технічної бази. Трудове життя працівника постійно знаходиться у зв'язку з цими елементами виробництва, так при відсутності правильної організації праці або при роботі на старому обладнанні, що не відповідає сучасним вимогам виробництва, вимогам безпеки мотиви працівників до плідної праці погіршуються і не справляють стимулюючої дії, що впливає на продуктивність праці, а таким чином і на якість трудового життя. Незважаючи на те, що всі складові запропоновані даним науковцем є достатньо впливовими та мають право на існування, необхідно зауважити, що складові в такому визначенні, як вони запропоновані, не мають параметрів оцінки, тобто не ясно як вони повинні оцінюватись, структура кожної з них є доволі складною та потребує уточнення й доопрацювання щодо розробки методики кількісної оцінки.

Горелов Н. А. відокремлює такі компоненти якості трудового життя, а саме: працю (організація та зміст, її оплата), фізичне та соціальне оточення на підприємстві (сприятливі та безпечні умови трудової діяльності, охо-

Таблиця 1

Система індивідуальних потреб працівників в їх трудовому житті

Класи потреб	Групи потреб	Індивідуальні потреби
Фізіологічні	Умови для відтворення трудового потенціалу	Потреби в їжі Потреби в здоров'ї Потреби в спілкуванні Потреби в житлі Потреби у відпочинку Потреби в одязі Потреби у пересуванні
Безпеки та захищеності	Можливість збереження трудового потенціалу, фізіологічної та психологічної безпеки	Потреби в охороні праці Потреби в екологічній безпеці Потреби впевненості в майбутньому
Соціальні	Приналежність до певного кола Причетність до результатів роботи підприємства	Потреби в освіті Потреби в роботі Потреби в соціальній інфраструктурі Потреби вільного часу Потреби спілкування
Поваги	Повага підлеглих та керівників Самоповага	Потреби у визнанні заслуг Потреби у визнанні компетентності Потреби в повазі до виконуваної роботи Потреби в самоповазі від виконуваної роботи
Самовираження	Творчий підхід до роботи Задоволеність від праці	Потреби у змістовній праці Потреби праці в команді

рона праці), систему управління (стимулювання та мотивація), співвідношення між трудовою та нетрудовою сферою [1, с. 103 – 104]. Запропоновану систему можна визначити як найбільш лаконічну та в той же час, як таку, що охоплює всі сторони трудового життя працівників. Махсма М. Б. пропонує аналогічну структуру ЯТЖ, однак додає деякі уточнення до складових, а саме: справедливність оплати праці, гнучкість трудового життя, гуманізація праці та демократизація трудового життя [6, с. 81].

Інша структура складових якості трудового життя запропонована Соловійовим Д. М. [8]. Він виділяє такі складові, як: організація праці, справедлива винагорода за працю та визнання праці працівників, професійне зростання та впевненість в майбутньому, соціально-побутова інфраструктура організації, достойне місце роботи та правова захищеність працівника в організації.

Порівнюючи та аналізуючи наведені структури складових якості трудового життя, можна зробити висновок, що всі вони мають право на існування, однак недоліком є складність їх визначення та відсутність методичних пропозицій з оцінювання. Також у роботах науковців не визначено, як стан оцінка складових враховується при загальному оцінюванні якості трудового життя. Необхідно зауважити, що всі розглянуті складові якості трудового життя поєднує загальний недолік, а саме: те, що більшість запропонованих складових не використовуються як сукупність або окремих оціночний параметр. Проаналізувавши розглянуті складові якості трудового життя, узагальнюючи їх та враховуючи потреби працівників (див. табл. 1), доцільно уточнити їх перелік, який здатний повно відобразити сутність і кількісно оцінити ЯТЖ. Так, як складові ЯТЖ пропонується виділяти: соціально-економічні умови праці, умотивованість працівників, соціальне забезпечення, економічний стан зовнішнього середовища, соціально-демографічні особливості ринку праці.

Отже, усі потреби працівників в їх трудовому житті знайшли відображення та реалізацію через складові ЯТЖ. Так, фізіологічні потреби працівників знаходять своє відображення в таких компонентах якості трудового життя, як умови праці, умотивованість, соціальне забезпечення. Потреби безпеки та захищеності відображаються в умовах праці, у соціальному забезпеченні. Соціальні – через умотивованість та соціальне забезпечення. Потреба в самовираженні є достатньо індивідуальною, тому може знаходити своє вираження як через психологічний клімат в колективі, так і через умотивованість. Потреби в повазі є також достатньо індивідуальними, тобто для деяких працівників їх задоволення повинно мати матеріальне вираження, для інших більш значущим може бути вираження поваги через визнання індивідуальних особливостей працівника як висококваліфікованого фахівця.

ВИСНОВКИ

Таким чином, якість трудового життя є частиною якості життя, її основними складовими є умови праці, умотивованість працівників, соціальне забезпечення, економічний стан зовнішнього середовища, соціально-демографічні

особливості ринку праці. Оскільки якість трудового життя є складним поняттям, яким необхідно управляти, доцільно на основі запропонованих складових визначити систему показників її оцінювання та за їх значеннями розробити пропозиції з організації її моніторингу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Горелов Н. А. Политика доходов и качество трудовой жизни населения : монография / Н. А. Горелов. – СПб. : Питер, 2003. – 656 с.
2. Егоршин А. П. Основы управления персоналом / А. П. Егоршин. – Н. Новгород : НИМБ, 2003. – 297 с.
3. Кремлев Н. Д. Проблемы оценки уровня жизни населения / Н. Д. Кремлев // Вопросы статистики. – 2000. – № 8. – С. 18 – 23.
4. Лисенко С. М. Индекс людського розвитку: політекономічний аспект : автореф. ... канд. екон. наук / С. М. Лисенко. – Донецьк : ДНУ, 2001. – 18 с.
5. МакКлелланд Д. Мотивация человека / Д. МакКлелланд. – СПб. : Питер, 2010. – 672 с.
6. Махсма М. Б. Економіка праці та соціально-трудова відносина / М. Б. Махсма. – К. : Атака, 2005. – 304 с.
7. Психология управления. Хрестоматія. – Самара : Издательский дом «Бахра-М», 2006. – 768 с.
8. Слинков В. Н. Управление персоналом (Практические рекомендации) / В. Н. Слинков. – К. : Алерта, 2004. – 240 с.
9. Шаульська Л. Стратегія розвитку трудового потенціалу : монографія / Л. Шаульська. – Донецьк : Інститут економіки промисловості НАН України, 2005. – 502 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

ФАНДЕЄВА А. Є.

УДК 331

Фандеєва А. Є. Теоретичні положення стратегічного управління людськими ресурсами

У статті обґрунтовано теоретичні положення мотивації в системі стратегічного управління людськими ресурсами на підставі вивчення та узагальнення класичних мотиваційних схем і виявлено їх актуальність відносно сьогоденних реалій.

Ключові слова: мотивація, стратегічне управління, людські ресурси, мотивація праці.

Бібл.: 4.

Фандеєва Аліна Євгенівна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: FandyaSportik@ovi.com

УДК 331

Фандеева А. Е. Теоретические положения стратегического управления человеческими ресурсами

В статье обоснованы теоретические положения мотивации в системе стратегического управления человеческими ресурсами на основании изучения и обобщения классических мотивационных схем и выявлена их актуальность по отношению к современным реалиям.

Ключевые слова: мотивация, стратегическое управление, человеческие ресурсы, мотивация труда.

Библ.: 4.

Фандеева Алина Евгеньевна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Петровського, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: FandyaSportik@ovi.com

UDC 331

Fandeyeva A. Y. Theoretical Principles of Strategic Management of Human Resources

In the article the theoretical basis of motivation in the system of strategic management of human resources based on the study and synthesis of the classic motivation schemes has been proven and their relevance to today's realities has been determined.

Key words: motivation, strategic management, human resources, labour motivation.

Bibl.: 4.

Fandeyeva Alina Ye. – Postgraduate Student, Department of International Economics, Kharkiv National Automobile and Highway University (vul. Petrovskogo, 25, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: FandyaSportik@ovi.com

Проблема формування дієвої системи стратегічного управління є однією з найбільш актуальних проблем науки і практики. Проблема підвищення ефективності управління людськими ресурсами в умовах ринку стає винятково важливою на різних рівнях управління. Суттєвою складовою системи стратегічного управління людськими ресурсами є мотиваційні процеси, які відбуваються під час реалізації стратегічного управління. Підвищення трудової мотивації необхідно розглядати як необхідну умову підйому економіки на рівні суспільства в цілому. Обґрунтування сучасних підходів формування мотиваційної системи на підставі узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду та наукових публікацій обумовили проблемну область, напрямки та цілі даної наукової праці.

Вивченню різних аспектів проблеми формування мотиваційних теорій вже протягом багатьох десятирок років присвячуються роботи як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зарубіжні підходи до розуміння мотивації представлені численними теоріями мотивації, як змістовними (К. Альдерфер, Ф. Герцберг, Д. МакКлелланд, А. Маслоу), так і процесуальними (С. Адамс, В. Врум, Е. Лоулер, Д. МакГрегор, Л. Портер).

Мета статті – обґрунтування теоретичних положень мотивації в системі стратегічного управління людськими ресурсами на підставі вивчення та узагальнення класичних мотиваційних схем і виявлення їх актуальності відносно сьогоденних реалій.

У поведінці людини можна виділити дві функціонально взаємопов'язані сторони: регулятивну і спонукальну. Регулятивна сторона забезпечує гнучкість і стійкість поведінки в різних умовах. Поведінка регулюється за допомогою різних психічних проявів, таких як відчуття, сприйняття, увага, мислення, пам'ять, мова, здібності, темперамент, характер, емоції. Спонукальна сторона забезпечує активність і спрямованість поведінки. Опис цієї сторони поведінки пов'язаний з поняттям мотивації [1].

Поняття мотивації вживається у двох значеннях:

- ✦ як система факторів, що викликають активність організму і визначають спрямованість поведінки людини; до них належать потреби, мотиви, наміри, цілі, інтереси, прагнення;
- ✦ як характеристика процесу, що забезпечує поведінкову активність на певному рівні, іншими словами – мотивування.

Мотиваційну сферу людини описує також поняття «мотив» (від лат. *movere* – приводити в рух, штовхати). Мотив – це предмет, засіб задоволення потреби. За однієї й тієї ж потреби мотивами спостережуваної поведінки можуть бути різні предмети. Мотиви є тільки у людини. Помічено, що потреба сама по собі не може бути мотивом поведінки, тому що може породити тільки ненаправлену активність організму. А спрямованість і організованість поведінки забезпечуються лише мотивом – предметом цієї потреби. Мотиви, на відміну від потреб, потенційно усвідомлювані.

Мета – це усвідомлюваний результат, на який спрямована поведінка, очікуваний результат діяльності людини.

Потреби, мотиви, цілі – основні складові мотиваційної сфери людини.

Кожна з потреб може реалізуватися у багатьох мотивах, а будь-який мотив може задовольнятися різною сукупністю цілей.

Мотиваційну сферу людини характеризують такі параметри:

- ✦ розвиненість (характеризує якісну різноманітність мотиваційних факторів);
- ✦ гнучкість (описує рухливість зв'язків між різними рівнями організації мотиваційної сфери – потребами і мотивами, мотивами і цілями, потребами і цілями);
- ✦ ієрархічність (характеризує рангову упорядкованість мотиваційної сфери).

Крім того, як збудники людської поведінки розглядаються інтереси, бажання і наміри, завдання, оцінка досягнення мети.

У плані впливу створення мотивів можна позначити як мотивування – процес спонукання до діяльності і спілкування для досягнення особистих цілей або цілей організації. Іншими словами, мотивувати – означає створювати потяг або потребу, які спонукають діяти з певною метою. Потреба є внутрішнім, а мета – зовнішнім аспектом мотивації. У цьому випадку під мотивами звичайно розуміють активні рушійні сили, що визначають поведінку людини. Мотивувати людину – значить торкнутися її важливих інтересів, створити їй умови для самореалізації в процесі життєдіяльності за таких умов:

- ✦ людина повинна усвідомлювати, що таке успіх (реалізація цілі). Необхідно разом з нею формулювати цілі, у досягненні яких вона особисто зацікавлена;
- ✦ людина повинна мати можливість реалізувати себе у праці;
- ✦ людина повинна відчувати свою значущість.

Синонімом вмотивованості у сфері управління може бути прагнення робити працю радісною. Мотивування – це не маніпулювання. Критерієм оптимальної мотивації є прагнення до того, щоб керівництво і співробітники були задоволені. Не існує якогось одного, найкращого способу мотивації. Те, що ефективно при мотивуванні одних людей, може бути несуттєвим для інших.

Загальновідомо, що можна навмисно впливати на людей для успішного виконання завдань, що стоять перед організацією. Існуючі концепції мотивації прийнято поділяти на дві групи: змістовні і процесуальні.

Розглянемо детальніше кожну групу на прикладі найбільш яскравих їх представників [2, 3, 4].

Згідно зі змістовною концепцією найбільш дієвим мотивом поведінки людей є усвідомлення ними своїх потреб, для реалізації яких керуючі повинні створювати необхідні умови.

Так, на початку ХХ ст. американський інженер Ф. Тейлор запропонував класичний варіант змістовної концепції, заснований на стимулюванні більш високої

продуктивності праці додатковими грошовими виплатами при досягненні працівниками більш високих норм виробітку. Проте самі «квоти» (норми) були по плечу далеко не всім. Система Ф. Тейлора змушувала людей працювати активно, оскільки невиконання завдання тягло за собою оплату праці за заниженими розцінками.

Одним із перших дослідників, роботи якого розкрили складність людських потреб і їх вплив на мотивацію, був А. Маслоу. Створюючи свою теорію мотивації в 40-х роках ХХ ст., учений виходив з того, що люди мають безліч різних потреб, які можна поділити на п'ять основних категорій: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, соціальні потреби, потреби в повазі, потреби самовираження.

Згідно з А. Маслоу ці потреби можна розташувати у вигляді суворо ієрархічної структури.

Мається на увазі, що потреби нижчих рівнів вимагають задоволення і, отже, впливають на поведінку людини раніше, ніж на мотивації почнуть позначатися потреби більш високих рівнів. Коли найсильніші та пріоритетні потреби задоволені, виникають і вимагають задоволення потреби, що стоять в ієрархії вище за них. Коли і ці потреби задовольняються, відбувається перехід на наступний щабель сходів чинників, що визначають поведінку людини.

Оскільки з розвитком людини як особистості розширюються її потенційні можливості, потреба в самовираженні не може бути задоволена повністю. Тому і процес мотивації поведінки через потреби нескінченний.

Змістовною концепцією мотивації є близька до попередньої модель придбаних потреб Д. Мак-Клелланда, в якій також представлені вищі рівні потреб А. Маслоу, однак без ієрархічності. Д. Мак-Клелланд виділив три види потреб: в успіху; у владі (як заради неї самої, так і задля досягнення загальних цілей); в причетності. Але потреби Д. Мак-Клелланда тлумачить ширше, ніж А. Маслоу. Наприклад, владу він не зводить лише до адміністративної, а розглядає її швидше як лідерство, ініціативні дії щодо забезпечення членів колективу всім необхідним для їх успішної роботи, допомогу у формуванні впевненості у власних силах та компетенції.

Якщо потрібно мотивувати людей через потребу успіху, необхідно ставити перед ними завдання з помірним ступенем ризику або можливістю невдачі, делегувати їм достатні повноваження для того, щоб стимулювати ініціативу у вирішенні поставлених завдань, регулярно і конкретно заохочувати їх у відповідності з досягнутими результатами.

Мотивація на підставі потреби в причетності за Д. Мак-Клелландом схожа з третім рівнем мотивації по А. Маслоу. Люди з розвинутою потребою в причетності зацікавлені в компанії знайомих, налагодженні дружніх стосунків, наданні допомоги іншим. Їх приваблює робота, яка дає широкі можливості для соціального спілкування. Керівники таких працівників повинні зберігати атмосферу, яка не обмежує міжособистісні стосунки і контакти, а також забезпечити задоволення їх потреби в причетності, приділяючи таким людям більше часу і періодично збираючи їх окремою групою.

Зі змістовної концепції мотивації виходить також двуфакторна модель Ф. Герцберга, розроблена в другій половині 50-х років ХХ ст. У ній показано, що мотивуючими факторами є як задоволеність, так і незадоволеність тих чи інших людських потреб, причому наростання одного чинника й убування іншого – це два самостійних процеси, що не залежать один від одного, тому те, що впливає на один процес, необов'язково має впливати на інший.

Таким чином, згідно з Ф. Герцбергом, «гігієнічні» чинники не мотивують працівників; вони тільки запобігають у них виникнення почуття незадоволеності своєю діяльністю та її умовами. Для стимулювання трудових зусиль необхідні ще й мотиваційні чинники.

З викладених концепцій можна зробити висновок про те, що немає будь-якого канонізованого вчення, що пояснює те, що лежить в основі мотивації людини і чим вона визначається. Кожна зі згаданих теорій має певні відмінні особливості. Так, у концепції А. Маслоу потреби розташовані ієрархічно, від нижчих до вищих. Д. Мак-Клеlland відстоює щодо розглядуваних ним потреб ідею їх придбання та розвитку під впливом навчання і життєвого досвіду. При цьому він бере до уваги співвідношення окремих груп потреб, не розглядаючи ізольований вплив деяких з них на поведінку людини. У теорії Ф. Герцберга потреби поділяються на дві великі групи: мотивуючі та «потреби здоров'я» (гігієнічні). Тим самим підкреслюється, що не всі потреби постійно надають мотивуючий вплив на людину, а тільки ті з них, які призводять до розвитку стану задоволеності.

Порівнюючи наведені класифікації теорій, можна відзначити, що виділені у різних теоріях групи потреб достатньо виразно відповідають один одному.

По-перше, викладені концепції наочно, чітко і ясно викладають певний погляд на мотивацію, підтверджений емпіричними дослідженнями і вже давно використовуваний в практиці управління. Найбільшою мірою це твердження відноситься до теорій А. Маслоу і Ф. Герцберга.

Для кращого розуміння мотивації працівників менеджери обов'язково повинні вивчити ці теорії.

По-друге, у розглянутих теоріях основна увага приділена аналізу чинників, що лежать в основі мотивації, однак практично залишився осторонь аналіз процесу мотивації. Саме в цьому полягає основний недолік розглянутих теорій, що істотно обмежує можливості їх безпосереднього практичного застосування.

Змістовні теорії мотивації базуються на потребах і пов'язаних з ними чинниках, що визначають поведінку людей.

Процесуальні теорії розглядають мотивацію в іншому плані. У них аналізується те, як людина розподіляє зусилля для досягнення різних цілей і обирає конкретний тип поведінки.

Процесуальні теорії не оспорують існування потреб, але стверджують, що поведінка людей визначається не тільки ними. Згідно з процесуальними теоріями, поведінка особистості є також функцією її сприйняття і очікувань, пов'язаних з конкретною ситуацією, і можливих наслідків вибраного нею типу поведінки.

Людина, усвідомивши завдання і можливу винагороду за їх вирішення, співвідносить цю інформацію з власними потребами, мотиваційною структурою і можливостями, налаштовує себе на певну поведінку, виробляє певну тактику і здійснює дії, що призводять до конкретного результату з певними якісними і кількісними характеристиками.

Існує три основні процесуальні теорії мотивації: теорія очікувань, теорія справедливості і модель Портера – Лоулера.

Теорія очікувань В. Врума базується на положенні про те, що наявність активної потреби не є єдиною необхідною умовою мотивації людини на досягнення певної мети. Людина має сподіватися на те, що обраний нею тип поведінки справді приведе до задоволення або отримання бажаного.

Очікування можна розглядати як оцінку особистістю імовірності певної події. Більшість людей очікують, наприклад, що закінчення коледжу дозволить їм отримати кращу роботу і що, працюючи з повною віддачею, можна швидше піднятися по службових сходах. При аналізі мотивації до праці теорія очікувань підкреслює важливість трьох взаємозв'язків: витрати праці – результати; результати – винагорода і винагорода – валентність (задоволеність нею).

У мотиваційній моделі В. Врума очікування розглядаються як оцінка особистістю імовірності настання тієї чи іншої події. Приступаючи до виконання роботи, людина з певним ступенем імовірності чекає, що витрачені нею зусилля принесуть необхідний результат, який також з тим або іншим ступенем імовірності повинен бути помічений керівником і відповідним чином винагороджений. Нарешті, у працівника існує певна, звана валентністю, ступінь очікування того, що отримана винагорода задовольнить (або не задовольнить) його. Загальна мотивація людини до виконання роботи визначається спільною дією перелічених факторів.

Теорія справедливості по-своєму тлумачить, як можна стимулювати людей на досягнення поставлених цілей. Відповідно до цієї теорії люди суб'єктивно визначають співвідношення винагороди і витрачених зусиль, а потім порівнюють отриманий результат з винагородою інших, які виконували аналогічну роботу (як всередині фірми, так і за її межами), за допомогою положення Дж. Адамса, на думку якого кожен індивід завжди подумки оцінює співвідношення: «індивідуальні доходи інших – власні доходи», «індивідуальні витрати інших – власні витрати».

Якщо зазначені співвідношення не порушені, то мотивуючі чинники працюють нормально, якщо ж порівняння виявляє дисбаланс, несправедливість (тим більше що мають хронічний характер), відбувається демотивація діяльності.

Комплексна процесуальна теорія мотивації Портера – Лоулера містить елементи теорії очікувань і теорії справедливості. Вона ґрунтується на тому, що мотивація є функцією потреб працівників, їх очікувань і сприйняття справедливої винагороди. Результативність праці працівника залежить від прикладених ним зусиль,

його характерних особливостей і можливостей, а також оцінки ним своєї ролі. Відповідно до теорії Портера – Лоулера обсяг витрачених зусиль залежить від оцінки самим працівником цінності винагороди і впевненості в тому, що вона справедлива, а не навпаки, як вважають прихильники теорії людських відносин.

Дослідження підтверджують тезу згаданих авторів про те, що висока результативність є причиною повного задоволення, а не наслідком його. Модель Портера – Лоулера внесла величезний внесок у розуміння мотивації. Зокрема, з неї випливає, що мотивація – це не просто елемент в ланцюзі причинно-наслідкових зв'язків і що важливо об'єднати такі поняття, як зусилля, здібності, результати, винагороди, задоволення і сприйняття, в рамках єдиної взаємозалежної системи.

ВИСНОВКИ

Еволюційний розвиток мотиваційних теорій пройшов свій довгий шлях від неусвідомлених, донаукових концепцій матеріального стимулювання за принципом «батога і пряника», які лише до певного часу визнавалися діючими, до науково обґрунтованих, із спробою оптимізувати мотиваційний процес в організації. Існуючі моделі мотивації дуже різні за своєю спрямованістю й

ефективністю. Теоріями мотивації в справжньому сенсі слова можна вважати вже ставші класичними змістовні і процесуальні схеми мотивації людини.

Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення проблеми тенденцій розвитку мотиваційних теорій та запровадити результати цих досліджень на підприємствах нашої країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Грішнова О. А.** Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2007. – 559 с.

2. **Дворецька Г. В.** Соціологія праці : [навч. посіб.] / Г. В. Дворецька. – К. : КНЕУ, 2001. – 244 с.

3. **Федулова Л. І.** Менеджмент організацій : підручник / Л. І. Федулова. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.

4. **Лобанов В. А.** Управление высшим административным персоналом (опыт Голландии и США) / В. А. Лобанов // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 2. – С. 118 – 123.

Науковий керівник – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету **Бабич Д. В.**

УДК 657.2(091)

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

АНДРУСЯК В. М.

УДК 657.2(091)

Андрусак В. М. Еволюція становлення і розвитку управлінського обліку

У статті розглянуто передумови становлення та розвитку управлінського обліку. На підставі проведеного аналізу запропоновано виділяти сім етапів історичного становлення управлінського обліку: первіснообщинний світ, древній світ, античний світ, середньовіччя, новий час, промисловий і сучасний етап.

Ключові слова: управлінський облік, облік витрат, стандарт-кост, директ-костинг, абсорпшен-костинг, калькулювання на основі діяльності.

Табл.: 1. **Бібл.:** 5.

Андрусак Василь Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, обліку і аудиту, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: andrysak@ukr.net

УДК 657.2(091)

Андрусак В. Н. Эволюция становления и развития управленческого учета

В статье рассмотрены предпосылки становления и развития управленческого учета. На основании проведенного анализа предложено выделять семь этапов исторического становления управленческого учета: первобытнообщинный мир, древний мир, античный мир, средневековье, новое время, промышленный и современный этап.

Ключевые слова: управленческий учет, учет затрат, стандарт-кост, директ-костинг, абсорпшен-костинг, калькулирование на основании деятельности.

Табл.: 1. **Библ.:** 5.

Андрусак Василий Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, учета и аудита, Черкаский национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченко, 81, Черкасы, 18031, Украина)

E-mail: andrysak@ukr.net

UDC 657.2(091)

Andrusyak V. N. Evolution of the Formation and Development of Management Accounting

The article considers the conditions of formation and development of management accounting. Based on the analysis of performed analyze it was proposed to allocate seven stages of historical development of management accounting: the primitive world, the ancient world, the ancient world, the Middle Ages, modern times, industrial and modern stage.

Key words: manager accounting, cost accounting, standard-cost, direct-costing, absorption-costing, costing-based activities.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 5.

Andrusyak Vasilii N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Enterprise Economics, Accounting and Auditing, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: andrysak@ukr.net

його характерних особливостей і можливостей, а також оцінки ним своєї ролі. Відповідно до теорії Портера – Лоулера обсяг витрачених зусиль залежить від оцінки самим працівником цінності винагороди і впевненості в тому, що вона справедлива, а не навпаки, як вважають прихильники теорії людських відносин.

Дослідження підтверджують тезу згаданих авторів про те, що висока результативність є причиною повного задоволення, а не наслідком його. Модель Портера – Лоулера внесла величезний внесок у розуміння мотивації. Зокрема, з неї випливає, що мотивація – це не просто елемент в ланцюзі причинно-наслідкових зв'язків і що важливо об'єднати такі поняття, як зусилля, здібності, результати, винагороди, задоволення і сприйняття, в рамках єдиної взаємозалежної системи.

ВИСНОВКИ

Еволюційний розвиток мотиваційних теорій пройшов свій довгий шлях від неусвідомлених, донаукових концепцій матеріального стимулювання за принципом «батога і пряника», які лише до певного часу визнавалися діючими, до науково обґрунтованих, із спробою оптимізувати мотиваційний процес в організації. Існуючі моделі мотивації дуже різні за своєю спрямованістю й

ефективністю. Теоріями мотивації в справжньому сенсі слова можна вважати вже ставші класичними змістовні і процесуальні схеми мотивації людини.

Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення проблеми тенденцій розвитку мотиваційних теорій та запровадити результати цих досліджень на підприємствах нашої країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Грішнова О. А.** Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2007. – 559 с.

2. **Дворецька Г. В.** Соціологія праці : [навч. посіб.] / Г. В. Дворецька. – К. : КНЕУ, 2001. – 244 с.

3. **Федулова Л. І.** Менеджмент організацій : підручник / Л. І. Федулова. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.

4. **Лобанов В. А.** Управление высшим административным персоналом (опыт Голландии и США) / В. А. Лобанов // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 2. – С. 118 – 123.

Науковий керівник – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету **Бабич Д. В.**

УДК 657.2(091)

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

АНДРУСЯК В. М.

УДК 657.2(091)

Андрусак В. М. Еволюція становлення і розвитку управлінського обліку

У статті розглянуто передумови становлення та розвитку управлінського обліку. На підставі проведеного аналізу запропоновано виділяти сім етапів історичного становлення управлінського обліку: первіснообщинний світ, древній світ, античний світ, середньовіччя, новий час, промисловий і сучасний етап.

Ключові слова: управлінський облік, облік витрат, стандарт-кост, директ-костинг, абсорпшен-костинг, калькулювання на основі діяльності.

Табл.: 1. **Бібл.:** 5.

Андрусак Василь Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, обліку і аудиту, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: andrysak@ukr.net

УДК 657.2(091)

Андрусак В. Н. Эволюция становления и развития управленческого учета

В статье рассмотрены предпосылки становления и развития управленческого учета. На основании проведенного анализа предложено выделять семь этапов исторического становления управленческого учета: первобытнообщинный мир, древний мир, античный мир, средневековье, новое время, промышленный и современный этап.

Ключевые слова: управленческий учет, учет затрат, стандарт-кост, директ-костинг, абсорпшен-костинг, калькулирование на основании деятельности.

Табл.: 1. **Библ.:** 5.

Андрусак Василий Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, учета и аудита, Черкаский национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченко, 81, Черкасы, 18031, Украина)

E-mail: andrysak@ukr.net

UDC 657.2(091)

Andrusyak V. N. Evolution of the Formation and Development of Management Accounting

The article considers the conditions of formation and development of management accounting. Based on the analysis of performed analyze it was proposed to allocate seven stages of historical development of management accounting: the primitive world, the ancient world, the ancient world, the Middle Ages, modern times, industrial and modern stage.

Key words: manager accounting, cost accounting, standard-cost, direct-costing, absorption-costing, costing-based activities.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 5.

Andrusyak Vasilii N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Enterprise Economics, Accounting and Auditing, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: andrysak@ukr.net

У методології наукового пізнання історичний підхід займає важливе місце. Відносно дослідження управлінського обліку історичний підхід дозволяє встановити під дією яких соціально-економічних, загальнотеоретичних, методичних і інших умов відбувається його виникнення, виявити передумови становлення та еволюцію його розвитку. У сучасних умовах доцільно систематизувати історичний матеріал для наукового осмислення становлення і розвитку управлінського обліку, його проблем. Тому актуальним є розгляд даної проблеми.

Питанням розвитку і стану управлінського обліку присвячено велику кількість наукових та практичних публікацій вчених: Ф. Ф. Бутинця, М. А. Вахрушиної, С. Ф. Голова, В. Б. Івашкевича, О. В. Лишиленка, А. В. Нападовської, М. С. Пушкаря, В. В. Сопка та ін. Проте, недостатньо вивченими залишаються передумови становлення та еволюція розвитку управлінського обліку витрат. Виникає необхідність глибокого вивчення еволюції розвитку управлінського обліку.

Завдання досліджень полягає в необхідності глибокого аналізу та узагальнення наукових напрацювань стосовно передумов становлення і розвитку управлінського обліку.

С. Ф. Голов, досліджуючи історичні аспекти управлінського обліку, пропонує виокремити чотири основні стадії: зародження, формування, розвитку та інтеграцію. Перша стадія охоплює період від початку XIX століття до початку XX століття. До 1800 р. підприємства були переважно невеликими і зорієтованими на родинний бізнес. За цих умов не було особливих потреб в управлінському обліку. Управлінські рішення приймали безпосередньо власники підприємств.

Впродовж 1825 – 1925 рр. (стадія формування) спостерігається збільшення кількості великих підприємств, що зумовило зростання потреби в нових методах обліку та управління. Саме у цей період розроблено більшість сучасних методів управлінського обліку. Третя стадія охоплює період із 1925 до 1950 рр., коли було розроблено принципово нові методи калькулювання та обліку, які суттєво відрізнялися від традиційних. Серед них передусім слід відзначити систему «директ – костинг», метод однорідних секцій та облік за центрами відповідальності.

Джонатан Харріс в 1936 р. виклав концепцію калькулювання прямих витрат – «директ-костинг» (Direct Costing), яка передбачає у собівартість продукції включати лише змінні (прямі) витрати, а постійні (непрямі) витрати не розподіляти між виробами. Це дає можливість більш обґрунтовано приймати поточні управлінські рішення, зокрема щодо ціноутворення та рентабельності, а також застосовувати аналіз взаємозв'язку «витрати – обсяг – прибуток».

Метод однорідних секцій було розроблено 1927 р. у Франції під керівництвом Ф. Римайло. Цей метод передбачає попередній розподіл непрямих витрат між однорідними секціями (підрозділами або функціями діяльності), визначення собівартості одиниці діяльності за кожною секцією та подальше віднесення цих витрат до собівартості конкретних виробів залежно від обсягу спожитих

одиниць діяльності. Практичне застосування методу однорідних секцій сприяло поширенню калькулювання на основі діяльності (*Activity – Based Costing – ABC*).

Своєю чергою, калькулювання стандартних витрат і метод однорідних секцій сприяли запровадженню обліку за центрами відповідальності, концепцію якого сформулював Джон А. Хіггінс. Облік за центрами відповідальності надав можливість поєднати методологію обліку та контролю із психологією людини, котра несе відповідальність за результати діяльності підрозділу.

На стадії розвитку (1950 – 2000 рр.) спостерігаються зміни у спрямованості управлінського обліку на забезпечення інформації для планування й контролю за допомогою аналізу рішення та обліку витрат за центрами відповідальності. Цьому певною мірою сприяли дослідження Спенсера А. Такера, який розробив так званий метод «тариф – година – машина», за яким за кожним виробничим центром відповідальності закріплюють відповідні машини (устаткування) й заздалегідь визначають витрати на одну машино-годину. Це дало можливість калькулювати і контролювати витрати за кожним технологічним процесом у межах виробничого центру відповідальності. Разом із тим бухгалтер-аналітик і досі залишався на позиції працівника бухгалтерії, що надає інформацію менеджерам для здійснення ними відповідних функцій управління. Із 2000 р. і по теперішній час відбувається інтеграція управлінського обліку з іншими функціями управління, що підвищує вимоги до компетентності бухгалтерів та гнучкості інформаційних систем обліку [1].

На думку О. В. Лишиленко, період формування та розвитку управлінського обліку можна розділити на три етапи. Перший етап розвитку управлінського обліку продовжувався до 30-х років XX століття і фактично майже нічим не відрізнявся від розвитку в цілому бухгалтерського обліку, який виступав в основному засобом реєстрації господарських операцій методом подвійного запису і формування фінансової звітності. У свою чергу, управлінський (виробничий облік), виступаючи складовою частиною бухгалтерського обліку, орієнтувався здебільшого на питання калькулювання собівартості продукції. Цей період часу характеризується винайденням системи калькулювання собівартості «абсорпшен-костинг», яка передбачала формування собівартості на основі повних витрат. За даної системи собівартість створюваної продукції, а як наслідок – і вартість продукції, що зберігалася на складах підприємства, формувалася із врахуванням основних (виробничих) і накладних (загальновиробничих) витрат. Спираючись на облікові дані, визначалася і цінова політика підприємства, що передбачала встановлення цін на продукцію, які мали би покривати витрати на її виробництво.

Проте економічна криза 30-х років XX ст., яка охопила весь світ, викрила недоліки вказаної системи калькулювання собівартості, що виразилось в неможливості, спираючись на облікові дані, забезпечити керівництво необхідною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень в умовах жорсткої конкуренції і змін на ринку. Значне зменшення

доходів споживачів унеможливило зростання цін. Актуальним стало питання визначення мінімально допустимих цін, які задовольняли б як споживача, так і виробника продукції. Поряд з цим, менеджери підприємства вважали, що встановлення цін на продукцію, нижчих від повної собівартості (чого вимагав ринок), завдає шкоди підприємству, оскільки не покриває витрати на її виробництво. Склалися умови, коли існуюча система обліку не давала можливості ефективно управляти витратами підприємства і збутом продукції.

Другий етап розвитку управлінського обліку розпочався в середині 30-х років ХХ ст. і був пов'язаний з винайденням нової системи калькулювання собівартості. Зважаючи на вимоги часу, було прийнято рішення розмежувати витрати підприємства на змінні (безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції) та постійні (списуються на фінансові результати звітного періоду). Нова система калькулювання, яка виникла в США і отримала широке розповсюдження в 50-х роках, отримала назву «директ-костинг». З того часу курс управлінського обліку став обов'язковим при підготовці менеджерів у країнах ринкової економіки.

Система «директ-костинг» значно розширила аналітичні можливості обліку і дала можливість керівництву підприємств дещо по іншому оцінити категорію собівартості. Особливе значення ця система відіграє в даний час для підприємств, які виробляють і реалізують декілька видів продукції, оскільки, зважаючи на кон'юнктуру ринку і поведінку конкурентів, дозволяє суб'єктам господарювання оптимізувати свої витрати і цінову політику на ринку з метою досягнення позитивних результатів у своїй роботі.

Третій етап розвитку управлінського обліку розпочався в 70-х роках ХХ ст. Він пов'язаний із значним зростанням ролі стратегічної (прогнозна) інформації, необхідність якої зумовлюється потребою постійної оцінки положення підприємства на ринку і координації його діяльності. На сьогодні управлінський облік, спираючись на менеджмент, маркетинг, аналіз господарської діяльності, реалізує функцію забезпечення керівництва інформацією для розробки як поточних, так і довгострокових цілей діяльності суб'єктів господарювання [2].

Професор Ф. Ф. Бутинець процес формування та розвитку управлінського обліку поділяє на три етапи. Тривалий час бухгалтерський облік був лише засобом реєстрації господарських операцій методом подвійного запису і складання фінансової звітності. Облік витрат (виробничий облік), як частина бухгалтерського обліку, здійснював тільки узагальнення витрат для калькулювання собівартості продукції. Проте, вже на початку ХХ століття стало зрозумілим, що традиційний облік не повною мірою задовольняє потреби управління в умовах загострення конкуренції, ускладнення технології та організації виробництва. Внаслідок цього на підставі розробки методів нормування праці (система Ф. Тейлора) було посилено контрольну функцію обліку через застосування системи калькулювання стандартних витрат і оперативного аналізу відхилень.

Другий етап розвитку управлінського обліку розпочався з середини 30-х років ХХ ст. і був пов'язаний, насамперед, з розробкою системи калькулювання змінних витрат та обліку за центрами відповідальності. Внаслідок запровадження цих систем сформувалась окрема підсистема бухгалтерського обліку, яка оперувала не тільки грошовими вимірниками. Вона була орієнтована не на потреби калькулювання продукції для складання офіційної звітності, а на прийняття поточних управлінських рішень. Вважається, що управлінський облік як самостійна система сформувався в середині 50-х років ХХ ст.

Третій етап розвитку управлінського обліку бере свій початок з середини 70-х років у зв'язку з посиленням ролі стратегічного управління в умовах глобальних змін у технології та в системах управління. Якщо до цього часу управлінський облік був орієнтований лише на управління виробництвом, то тепер він дедалі більше перетворюється на стратегічний управлінський облік [3]. Систематизація світового досвіду у формування концепції управлінського обліку дозволила виділити два важливих періоди в історії його розвитку (табл. 1) [4, 5].

Таблиця 1

Періодизація розвитку управлінського обліку

Період	Зміст періоду	Історичні епохи
I	Формування передумов виникнення управлінського обліку (до промислового етапу включно)	Первіснообщинний світ (9 – 6 тис. рр. до н. е.). Древній світ (5 тис. р. до н. е. – 500-ті рр. до н. е.). Античний світ (500-ті рр. до н. е. – 476 р. н. е.). Середньовіччя (476 – 1492 рр.). Новий час (1492 – 1750 рр.). Промисловий період (1750 – 1920 рр.).
II	Становлення управлінського обліку, модернізація його методології (сучасний етап історичного розвитку)	Сучасний етап економічного розвитку: 1 підперіод (1920 – 1950 рр.). 2 підперіод (1950 – 1990 рр.). 3 підперіод (1990 – по теперішній час)

I – формування передумов виникнення управлінського обліку (до промислового етапу включно);

II – становлення управлінського обліку модернізація його методології (сучасний етап історичного розвитку), який включає три підперіод:

1920 – 1950 рр. – розробка специфічних прийомів, методів управлінського обліку, формування його цілей;

1950 – 1990 рр. – розвиток традиційних систем управлінського обліку («стандарт-кост», «директ-костинг», калькулювання повної собівартості, розподіл витрат, оцінка беззбитковості та ін.);

1990 р.– по теперішній час – розвиток інноваційних систем управлінського обліку калькулювання за видами діяльності, концепція всестороннього управління витратами, стратегічного управління витратами, стратегічного управлінського обліку, збалансованої системи показників.

Отже, аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури дозволяє нам зробити висновок про те, що вивчаючи історичні аспекти управлінського обліку, доцільно виділяти сім історичних епох: первіснообщинний світ (9 – 6 тис. рр. до н. е.); древній світ (5 тис. р. до н. е. – 500-ті рр. до н. е.); античний світ (500-ті рр. до н. е. – 476 р. н. е.); середньовіччя (476 – 1492 рр.); новий час (1492 – 1750 рр.); промисловий етап (1750 – 1920 рр.); сучасний етап (1920-ті рр. – по теперішній час). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.

2. Лишиленко О. В. Бухгалтерський управлінський облік: навчальний посібник / О. В. Лишиленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 254 с.

3. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська. – Ж. : ПП «Рута», 2002. – 480 с.

4. Янчук Т. Ю. Впровадження управлінського обліку та еволюція його розвитку / Т. Ю. Янчук // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3. – С. 285 – 287.

5. Чумаченко Н. Г. Розвиток управлінського обліку в Україні / Н. Г. Чумаченко // Світ бухгалтерського обліку. – 1999. – № 10-11. – С. 12.

УДК 657

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ВІДПОВІДНО ДО МСФЗ І ВИМОГ БАЗЕЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ

ГЛЕБОВА Н. В.

УДК 657

Глебова Н. В. Розкриття інформації у фінансовій звітності банківських установ відповідно до МСФЗ і вимог Базельського комітету

У статті проаналізовано основні відмінності між вимогами МСФЗ і Базельського комітету банківського надзору при складанні фінансової звітності, визначено проблеми та напрямки подальшої роботи при розкритті інформації відповідно до МСФЗ.

Ключові слова: міжнародні стандарти фінансової звітності, вимоги Базельського комітету банківського нагляду, розрахунок капіталу, класифікація фінансових інструментів, оцінювання, резервування, консолідація.

Табл.: 2. Бібл.: 5.

Глебова Наталя Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 657

UDC 657

Глебова Н. В. Раскрытие информации в финансовой отчетности банковских учреждений в соответствии с МСФО и требованиями Базельского комитета

Glebova N. V. Disclosure in the Financial Statement of the Banking Institution in Accordance with IFRS and Basel Committee

В статье проанализированы основные отличия между требованиями МСФО и Базельского комитета банковского надзора при составлении финансовой отчетности, обозначены проблемы и направления дальнейшей работы при раскрытии информации в соответствии с МСФО.

The paper analyzes the main differences between IFRS and Basel Committee on Banking Supervision at the preparation of the financial statements, identified challenges and the way forward in disclosing information in accordance with IFRS.

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, требования Базельского комитета банковского надзора, расчет капитала, классификация финансовых инструментов, оценивание, резервирование, консолидация.

Key words: International Financial Reporting Standards, the requirements of the Basel Committee on Banking Supervision, the calculation of the capital, the classification of financial instruments, evaluation, redundancy, consolidation.

Табл.: 2. Библ.: 5.

Table: 2. Bibl.: 5.

Глебова Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Glebova Natalia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Процес реформування та виведення вітчизняної економіки України з кризи став можливим завдяки комплексу заходів, серед яких значну роль відведено укріпленню банківської системи. Одним із пріоритетних завдань реформування економіки є проведення реформ бухгалтерського обліку та звітності, тому що основою формування будь-якої економічної інформації є грамотно змодельована система бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим необхідно усвідомити

важливість впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Намір інтеграції України до європейського співтовариства накладає особливу відповідальність щодо адаптації та гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством Європейського Союзу, а також вимог до фінансової звітності, забезпечення її зіставлення зі звітами банків інших країн, що визначає актуальність дослідження особливостей формування банківської

Отже, аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури дозволяє нам зробити висновок про те, що вивчаючи історичні аспекти управлінського обліку, доцільно виділяти сім історичних епох: первіснообщинний світ (9 – 6 тис. рр. до н. е.); древній світ (5 тис. р. до н. е. – 500-ті рр. до н. е.); античний світ (500-ті рр. до н. е. – 476 р. н. е.); середньовіччя (476 – 1492 рр.); новий час (1492 – 1750 рр.); промисловий етап (1750 – 1920 рр.); сучасний етап (1920-ті рр. – по теперішній час). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.

2. Лишиленко О. В. Бухгалтерський управлінський облік: навчальний посібник / О. В. Лишиленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 254 с.

3. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська. – Ж. : ПП «Рута», 2002. – 480 с.

4. Янчук Т. Ю. Впровадження управлінського обліку та еволюція його розвитку / Т. Ю. Янчук // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3. – С. 285 – 287.

5. Чумаченко Н. Г. Розвиток управлінського обліку в Україні / Н. Г. Чумаченко // Світ бухгалтерського обліку. – 1999. – № 10-11. – С. 12.

УДК 657

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ВІДПОВІДНО ДО МСФЗ І ВИМОГ БАЗЕЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ

ГЛЕБОВА Н. В.

УДК 657

Глебова Н. В. Розкриття інформації у фінансовій звітності банківських установ відповідно до МСФЗ і вимог Базельського комітету

У статті проаналізовано основні відмінності між вимогами МСФЗ і Базельського комітету банківського надзору при складанні фінансової звітності, визначено проблеми та напрямки подальшої роботи при розкритті інформації відповідно до МСФЗ.

Ключові слова: міжнародні стандарти фінансової звітності, вимоги Базельського комітету банківського нагляду, розрахунок капіталу, класифікація фінансових інструментів, оцінювання, резервування, консолідація.

Табл.: 2. Бібл.: 5.

Глебова Наталя Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 657

Глебова Н. В. Раскрытие информации в финансовой отчетности банковских учреждений в соответствии с МСФО и требованиями Базельского комитета

В статье проанализированы основные отличия между требованиями МСФО и Базельского комитета банковского надзора при составлении финансовой отчетности, обозначены проблемы и направления дальнейшей работы при раскрытии информации в соответствии с МСФО.

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, требования Базельского комитета банковского надзора, расчет капитала, классификация финансовых инструментов, оценивание, резервирование, консолидация.

Табл.: 2. Библ.: 5.

Глебова Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC 657

Glebova N. V. Disclosure in the Financial Statement of the Banking Institution in Accordance with IFRS and Basel Committee

The paper analyzes the main differences between IFRS and Basel Committee on Banking Supervision at the preparation of the financial statements, identified challenges and the way forward in disclosing information in accordance with IFRS.

Key words: International Financial Reporting Standards, the requirements of the Basel Committee on Banking Supervision, the calculation of the capital, the classification of financial instruments, evaluation, redundancy, consolidation.

Table: 2. Bibl.: 5.

Glebova Natalia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Процес реформування та виведення вітчизняної економіки України з кризи став можливим завдяки комплексу заходів, серед яких значну роль відведено укріпленню банківської системи. Одним із пріоритетних завдань реформування економіки є проведення реформ бухгалтерського обліку та звітності, тому що основою формування будь-якої економічної інформації є грамотно змодельована система бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим необхідно усвідомити

важливість впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Намір інтеграції України до європейського співтовариства накладає особливу відповідальність щодо адаптації та гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством Європейського Союзу, а також вимог до фінансової звітності, забезпечення її зіставлення зі звітами банків інших країн, що визначає актуальність дослідження особливостей формування банківської

звітності згідно з вимогами МСФЗ [5] і Базельського комітету.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку містять в собі принципи питання обліку господарських операцій, які здійснюються суб'єктами господарювання, незалежно від форми власності та специфіки діяльності. У них також викладено чіткі вимоги стосовно відображення результатів операцій в фінансовій звітності.

Згідно з вимогами Базельського комітету банківського надзору Національний банк України поступово розробляє та впроваджує інструменти управління банківською системою шляхом створення ефективної системи управління ризиками. З метою забезпечення прозорості та достовірної фінансової звітності НБУ запровадив нормативно-правові акти стосовно складання фінансової звітності згідно з вимогами МСФЗ.

Через те, що базою усіх нормативних документів НБУ стосовно питань обліку та звітності є міжнародні стандарти, зміни, коригування норм і правил, що вносяться в міжнародні стандарти обліку ті звітності, відображаються відповідним чином в інструкціях НБУ. Впродовж останніх років були допрацьовані та впроваджені стандарти, за якими закріплено правила оцінки, визнання та обліку фінансових інструментів, що мають значну долю в активах та зобов'язаннях кожної банківської установи.

Проблеми та напрямки подальшої роботи при розкритті інформації відповідно до МСФЗ:

1. Вплив факторів перехідної економіки (невисокий загальний рівень сприйняття інформації користувачами, слабе ринкове середовище, надвеликі фіскальні вимоги, період приватизації).

2. Розбіжності між змістом та сутністю термінології МСФЗ та угод Базельського комітету.

3. Підготовка викладацького персоналу та необхідність навчання бухгалтерів.

Можливо відзначити основні відмінності між вимогами МСФЗ та Базельського комітету:

1. Розрахунок капіталу. Згідно з вимогами МСФЗ – різниця між активами і зобов'язаннями, згідно з вимогами Базельського комітету – основний і додатковий капітал за мінусом відрахувань.

2. Класифікація фінансових інструментів:

2.1. Згідно з вимогами МСФЗ:

– за справедливою вартістю;

– для продажу;

– кредити і дебіторська заборгованість;

– до погашення;

2.2. Згідно з вимогами МСФЗ:

– інвестиційний портфель;

– торговий портфель.

3. Оцінювання. Згідно з вимогами МСФЗ відбувається як максимальне відображення фінансових активів і зобов'язань за справедливою вартістю. Визнання доходу за методом ефективної ставки відсотка. Згідно з вимогами Базельського комітету – заборона генерування доходу при оцінюванні зобов'язань за справедливою вартістю, оскільки це суперечить вимогам щодо якості капіталу.

4. Резервування. Згідно з вимогами МСФЗ відбувається у разі наявності об'єктивних доказів зменшення корисності внаслідок впливу збиткових подій, згідно з вимогами Базельського комітету – відбувається під «очікуваний збиток».

5. Консолідація. Згідно з вимогами МСФЗ даний принцип впливає на усі дочірні (підконтрольні) установи та підприємства, згідно до вимог Базельського комітету – відноситься тільки для учасників груп, які займаються банківською діяльністю та іншими фінансовими операціями.

Фінансова звітність є інформаційною базою банківського менеджменту. Для таких груп користувачів, як акціонери, наявні та потенційні клієнти, банки-кореспонденти, фінансова звітність є практично єдиним джерелом інформації про фінансовий стан установи, що й зумовлює її центральне місце у системі банківської звітності загалом.

Зацікавленість у достовірній та прозорій фінансовій інформації обумовлена насамперед тим, що вона визначає стратегію та напрями розвитку фінансово-кредитних установ і фінансової системи в цілому, дає змогу запровадити уніфікацію підходів до оцінки їх фінансового стану, рівня розвитку і тим самим забезпечує перспективу для досягнення фінансової стабільності.

З перших років незалежності України розпочався процес адаптації національних норм і правил бухгалтерської звітності до міжнародних стандартів.

Сформована сьогодні в Україні система бухгалтерського обліку в цілому відповідає міжнародним вимогам, методологічно та методично забезпечує збирання і накопичення інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання і сприяє створенню необхідних умов для одержання достовірної фінансової звітності, яка використовується інвесторами, банківськими установами та іншими учасниками ринку для оцінки прибутковості, інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності окремих суб'єктів господарювання. Зіставлення визначених таким чином фінансових показників сприяє порівнянню відповідних напрямів діяльності різних установ, забезпечуючи їх стійкий та динамічний розвиток.

Згідно з вимогами чинних нормативних актів НБУ, зокрема Інструкції «Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України», затвердженої постановою Правління НБУ від 07.12.2004 р. № 598 [4], у фінансовій звітності банків розкривається інформація стосовно їх облікової політики (принципи оцінки та методи обліку окремих статей звітності), результатів від банківських операцій, управління ризиками, зокрема кредитним і процентним, наводяться порівняльні дані за всіма статтями звітності, що свідчить загалом про дотримання вітчизняними банківськими установами концептуальних засад міжнародних стандартів фінансової звітності та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Якість фінансової звітності залежить від стандартів обліку, які відображають реальний фінансовий стан суб'єкта господарювання і дозволяють учасникам ринку сформулювати власну думку щодо їх стійкості, платоспро-

можності та ліквідності. Тому впровадження МСФЗ на-самперед привертає увагу центральних банків і органів банківського нагляду з погляду їх безпосереднього впливу на фінансову звітність для фінансового сектора та на глобальні зрушення у фінансовому і банківському середовищі. Це пов'язано з тим, що на основі облікових даних центральні банки формують методологію розрахунку регулятивних показників (зокрема, достатності капіталу, ліквідності тощо), дотримання яких, у свою чергу, є одними із головних індикаторів фінансової стабільності. Відсутність єдиних підходів до обліку або наявність суттєвих розбіжностей може негативно вплинути на сприйняття ринком поведінки окремих суб'єктів, на визначення їх платоспроможності або рівня ризиковості діяльності. І, навпаки, уніфікація стандартів, за загальним визнанням багатьох науковців, сприяє подальшому зміцненню фінансової стабільності.

У табл. 1 наведено розбіжності між вимогами до фінансової звітності та банківського нагляду.

Стандарти обліку можуть мати суттєвий вплив на фінансову систему та її здатність витримувати певні шоки шляхом потенційного впливу на поведінку економічних агентів через такі канали:

- ✦ оприлюднення фінансової звітності, яка надає необхідну інформацію для прийняття суб'єктами ринку відповідних фінансових та економічних рішень;
- ✦ оцінювання фінансовими аналітиками та акціонерами якості керівництва компанією та показників ефективності переважно на основі даних обліку;
- ✦ управлінські рішення, сформовані на основі певної облікової інформації.

До критеріїв відповідності облікових стандартів вимогам забезпечення фінансової стабільності, а також визначення ступенів такої відповідності стосовно банківського сектора відносяться:

- ✦ застосування облікових стандартів, що ґрунтуються на принципах;
- ✦ використання надійних і достовірних облікових величин;
- ✦ визначення розподілу та масштабу ризиків;
- ✦ забезпечення умов для порівняння показників фінансової звітності;
- ✦ забезпечення чіткої та зрозумілої фінансової звітності;

Таблиця 1

Розбіжності між вимогами до фінансової звітності та банківського нагляду

Порівнювана ознака	Вимоги до фінансової звітності	Вимоги банківського нагляду
Капітал	Різниця між активами і зобов'язаннями	Основний капітал + Додатковий капітал – Відрахування
Фінансові інструменти	Чотири категорії: 1. за справедливою вартістю через прибутки/збитки; 2. для продажу; 3. до погашення; 4. кредити і дебіторська заборгованість	Дві категорії: 1. інвестиційний портфель; 2. торговий портфель
Оцінка	1-ша та 2-га категорії оцінюються за справедливою вартістю. Генерується дохід (капітал) у результаті зростання вартості активів та зниження вартості зобов'язань	Заборона генерування доходу при оцінюванні зобов'язань за справедливою вартістю, оскільки це суперечить вимогам до якості капіталу
Класифікація кредитів	Дві групи: 1. кредити, які не мають ознак зменшення корисності; 2. кредити, за якими визнається зменшення корисності	П'ять груп: 1. стандартні; 2. під контролем; 3. субстандартні; 4. сумнівні; 5. безнадійні
Резерви під знецінення активів	На різницю між балансовою вартістю активів і сумою очікуваного відшкодування	Частка (відсоток) від загальної вартості груп активів, сформованих залежно від величини ризику за ними
Ризики	Кредитний Ринковий (процентний, валютний, інші ринкові) Ліквідності	Кредитний Ринковий (процентний, пайових цінних паперів, валютний, товарний) Операційний
Інформація	Забезпечується інформація про майновий та фінансовий стан компанії та зміни в них	Інформація про майновий та фінансовий стан компанії не враховується
Консолідація	Консолідація всіх вітчизняних та іноземних дочірніх компаній, які контролюються материнською компанією, у т. ч. і тих, які здійснюють не основні для даної групи види діяльності	Консолідація тільки підприємств концерну, які здійснюють банківські та інші фінансові операції. Можливе звільнення від консолідації з дозволу наглядових органів

- ✦ відображення фінансового стану банків на основі оцінки рівнів платоспроможності, прибутковості та ліквідності;
- ✦ приведення до взаємної відповідності правил обліку та практики належного управління ризиками;
- ✦ стимулювання позитивного впливу та уникнення негативної дії зовнішніх чинників розвитку банківського сектору;
- ✦ поліпшення корпоративного управління та рівня довіри з боку ринку.

Стандарти обліку спричиняють суттєвий вплив на якість опублікованої фінансової звітності, а тому відіграють вирішальну роль у прийнятті економічними агентами рішень щодо забезпечення ефективної ринкової дисципліни [3]. Тому головною метою є забез-

печення динамічного розвитку банківської системи та сприяння фінансової стабільності, що стимулює органи банківського нагляду до використання більш обачливого підходу, ніж це передбачено в положеннях обліку.

У табл. 2 наведено порівняльну характеристику підходів до оцінки кредитних ризиків згідно з вимогами МСФЗ та Базеля II.

Проведене дослідження використання МСФЗ у європейській банківській практиці з погляду адаптації до вітчизняних умов дозволяє зробити такі висновки. Використання МСФЗ забезпечує достатньо високий рівень прозорості інформації та дає сигнали раннього попередження про експозицію до ризиків, сприяючи посиленню ринкової дисципліни. При цьому банкам слід віддавати перевагу обліку, заснованому на принципах, що дає змогу відображати не тільки певні типи фінансових інструментів, а й фінансові операції в цілому, врахо-

Таблиця 2

Порівняння підходів до оцінки кредитних ризиків згідно з вимогами МСФЗ та Базеля II

Критерії порівняння	Положення МСФЗ	Вимоги Базельського комітету (підхід на основі внутрішніх рейтингів – IRB)
Зміст	Завдані збитки	Очікувані втрати
Мета	Визнані збитки мають відображати поточний ризик втрат (виходячи із ситуації станом на звітну дату)	Визначення необхідної величини неочікуваних втрат. Визначення тієї частини очікуваних втрат, за якою не створено достатньо резервів
Об'єкти	Кожний окремий інструмент; група інструментів, сформована за певними ознаками	Групи (портфелі) інструментів
Момент визнання	За наявності збиткових подій, що свідчать про зменшення корисності та впливають на майбутні грошові потоки за інструментом	З моменту виникнення інструмента
Основний чинник	Збиткові події	Імовірність дефолту
Критерії, що свідчать про наявність основного чинника	Значні фінансові труднощі боржника; порушення умов договору (невиконання зобов'язань, прострочення платежів); надання позикодавцем позичальнику пільгових умов через фінансові труднощі позичальника; імовірність банкрутства, фінансової реорганізації; зникнення активного ринку внаслідок фінансових труднощів; спостережні дані, що свідчать про зменшення корисності активів	Банк припиняє нарахування процентів; банк створює резерви під знецінення; банк продає кредитне зобов'язання; банк дає згоду на реструктуризацію кредитного зобов'язання за рахунок списання або відстрочення сплати процентів чи основного боргу; банк звернувся в суд з метою визнання позичальника банкрутом відносно його кредитного зобов'язання; банк вимагає визнання позичальника банкрутом або вже позичальник визнаний ним чи вимагає інших захисних заходів, які приведуть до уникнення або відстрочення виплат
Формула розрахунку	$Резерв = БВ - \sum \frac{ГП'}{(1 + i_{ef})^{n'}}$ <p>де БВ – балансова вартість; ГП' – грошові потоки, змінні внаслідок впливу збиткових подій; i_{ef} – ефективна ставка відсотка; n' – період виникнення відповідного грошового потоку, з урахуванням впливу збиткових подій</p>	$EL = PD \times EAD \times LGD,$ <p>де EL – очікувані втрати; PD – імовірність дефолту, %; EAD – сума коштів під ризиком; LGD – втрати у разі дефолту, %</p>
Основа розрахунку	Професійне судження бухгалтера щодо величини та періоду виникнення майбутніх грошових потоків	Статистичні дані за останні три – п'ять років

вуючи таким чином складність та розмаїття фінансових інновацій, що зростають.

Досить складними для врахування в обліку є правила консолідації та невизнання звітності, хоча вони вкрай необхідні для характеристики фактичних ризиків, забезпечення регулятивних потреб банківської діяльності, зокрема врахування кредитного ризику та розрахунку необхідного рівня капіталу.

Банківська діяльність тісно пов'язана із економічним циклом. Під час економічних підйомів банки, зазвичай, завищено оцінюють кредитоспроможність позичальників, що трансформується у подальше зростання обсягів кредитування. Реалізований прибуток внаслідок підвищення цін на активи чи поліпшення якості кредитів сприяє покращенню фінансового результату або структури власних коштів банку, забезпечуючи основу для подальшого розширення кредитування.

Дуже важливу роль у забезпеченні впровадження МСФЗ в Україні, зокрема в банківській системі має відігравати скоординована діяльність всіх зацікавлених сторін і, зокрема, НБУ та Міністерства фінансів України з Комітетом з інтерпретації міжнародної фінансової звітності при Раді з міжнародних стандартів обліку.

Згідно зі статтею 68 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [1] банки мають організувати бухгалтерський облік відповідно до внутрішньої облікової політики, розробленої на підставі правил, встановлених НБУ відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та положень України.

Наразі в Україні відбувається подальше реформування бухгалтерського обліку. Так, відповідно до Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 № 911-р [2], одним з основних напрямів реалізації зазначеної стратегії є створення законодавчих та організаційних передумов до запровадження міжнародних стандартів для складання фінансової звітності. У межах цього напрямку насамперед заплановано законодавче врегулювання порядку застосування міжнародних стандартів, зокрема вступило в дію обов'язкове складання з 2010 року фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами підприємствами-емітентами, цінні папери яких перебувають у лістингу організаторів торгівлі на фондовому ринку, банками і страхувальниками, а також: за власним рішенням – іншими емітентами цінних паперів і фінансовими установами.

Відповідні зміни, пов'язані із впровадженням МСФЗ в методологію бухгалтерського обліку, планується внести і до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність». З огляду на це очевидно, що бухгалтерський облік та складання фінансової звітності у банківській сфері будуються насамперед на нормах МСФЗ з урахуванням національного законодавства та специфіки розвитку економіки України.

Методологія бухгалтерського обліку і складання звітності в банках побудована не на жорстких правилах, а на основоположних принципах МСФЗ, новими

з яких є перевага суті над формою, нарахування та відповідність доходів і витрат, обережність, консолідація. З переходом на ведення бухгалтерського обліку згідно з МСФЗ у практиці бухгалтерського обліку банків України з'явилися нові методики і процедури, мета яких відображення в обліку та звітності реальної вартості активів і зобов'язань, реального фінансового стану банку.

На сьогодні НБУ розроблено нормативно-правові акти, які визначають облік всіх основних операцій банків. Розробка процедур відображення в обліку та фінансовій звітності певних операцій подекуди стимулює і розвиток процедур проведення самих операцій. Таким чином, можна обґрунтовано стверджувати, що бухгалтерський облік – результат моделювання економічної ситуації в цілому і банківської сфери зокрема. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121 – III (зі змінами і доповненнями) // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності (Додаток до журналу «Вісник НБУ»). – 2007. – № 12. – С. 3 – 46.
2. Лига Бізнес Інформ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.liga.net
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку, затверджені наказами Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://audit.w3.kiev.ua>.
4. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України затверджене постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 480 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2008. – № 3. – С. 4 – 20.
5. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liga.zakon.ua>

СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК НЕМАТЕРІАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА І ВИТРАТ НА ЇХНЕ СТВОРЕННЯ

КУРГАН Н. В., ЛУЧАНІНОВА Г. С.

УДК 330.34.014

Курган Н. В., Лучанінова Г. С. Стратегічний управлінський облік нематеріальних результатів інноваційної діяльності підприємства і витрат на їхнє створення

У статті запропоновано впроваджувати стратегічний управлінський облік інноваційної діяльності для вдосконалення бухгалтерського обліку та збереження за ним значення оптимальної системи інформаційного забезпечення прогресивних підприємств, які систематично впроваджують нововведення. Досліджено причини обмеженості фінансового обліку витрат на створення нематеріальних ресурсів підприємства. Визначено завдання стратегічного управлінського обліку з позиції інформаційних потреб управління інноваційними витратами.

Ключові слова: стратегічний управлінський облік, фінансовий облік, нематеріальні активи, інновація, інноваційна діяльність, інноваційні витрати, управління інноваційними витратами.

Табл.: 1. **Бібл.:** 9.

Курган Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ns_1104@mail.ru

Лучанінова Ганна Сергіївна – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: annalu4@mail.ru

УДК 330.34.014

Курган Н. В., Лучанінова А. С. Стратегический управленческий учет нематериальных результатов инновационной деятельности предприятия и затрат на их создание

В статье предложено внедрять стратегический управленческий учет инновационной деятельности для усовершенствования бухгалтерского учета и сохранения за ним значения оптимальной системы информационного обеспечения прогрессивных предприятий, которые систематически внедряют нововведения. Исследованы причины ограниченности финансового учета затрат на создание нематериальных ресурсов предприятия. Определены задачи стратегического управленческого учета с позиции информационных потребностей управления инновационными затратами.

Ключевые слова: стратегический управленческий учет, финансовый учет, нематериальные активы, инновация, инновационная деятельность, инновационные затраты, управление инновационными затратами.

Табл.: 1. **Библ.:** 9.

Курган Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: ns_1104@mail.ru

Лучанінова Анна Сергеевна – старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: annalu4@mail.ru

UDC 330.34.014

Kurgan N. V., Luchaninova A. S. Strategic Management of Intangible Results of Innovation of the Company and the Cost of its Creating

The article proposed to introduce a Strategic Managerial Accounting of innovations for improve the Financial Accounting and for preserve his value optimum information system for progressive innovative enterprises. The reasons for the limited Financial Accounting of intangible resources were studied. The tasks of Strategic Managerial Accounting were identified, given the information needs of management of innovation costs.

Key words: strategic managerial accounting, financial accounting, intangible assets, innovation, innovative activities, innovative costs, innovative cost management.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 9.

Kurgan Natalya V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ns_1104@mail.ru

Luchaninova Anna S. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: annalu4@mail.ru

У період інформатизації та інтелектуалізації світової економіки та поглиблення глобалізаційних процесів відбувається ускладнення управління господарською діяльністю прогресивних компаній, розширюючи коло питань, що мають вирішуватися в системі обліково-аналітичного забезпечення підприємства. Основним принципом формування інформаційних потоків стає корисність даних, які підготовлюються і надаються менеджерам для прийняття ефективних управлінських рішень. Традиційна система бухгалтерського обліку функціонально не придатна оцінювати нематері-

альні невідчутні ресурси, а тому не може ефективно використовуватись в якості інформаційного забезпечення наукоємних підприємств, важливим джерелом розвитку яких стає інтелектуальний капітал [1]. Сучасна економіка вимагає такої системи бухгалтерського обліку, яка б не обмежувалася системою рахунків, подвійним записом, грошовими вимірниками і ретроспективною реєстрацією подій [2]. Подібно до того, як змінам умов світової економіки відповідає поява прогресивних підприємств, що розвиваються інноваційно, нові інформаційні вимоги таких підприємств ініціюють подальшу

модернізацію бухгалтерського обліку. Перспективним напрямком розвитку бухгалтерського обліку стало відокремлення стратегічного управлінського обліку.

Об'єктом дослідження є стратегічний управлінський облік нематеріальних результатів інноваційної діяльності та витрат на їхнє створення. *Предметом дослідження* є сукупність теоретичних засад модернізації системи бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємства на базі розбудови підсистеми стратегічного управлінського обліку.

Метою наукового дослідження є розробка рекомендацій щодо впровадження стратегічного управлінського обліку як прогресивної підсистеми бухгалтерського обліку, призначенням якого є облік і аналіз нематеріальних невідчутних результатів інноваційної діяльності та витрат на їхнє створення.

Статично інноваційна діяльність підприємства характеризується отриманими результатами і понесеними для цього витратами, які мають кількісну та фінансову оцінку. Нововведенням притаманні не тільки матеріально-речовинні, а й інформаційно-інтелектуальні прояви, з якими споріднені наукоємність та унікальність інновацій [1]. Лукичова А. І., Яремко І. Й., Брукінг Е., Едвісон А. довели: створення нововведення супроводжується формуванням і нагромадженням нематеріальних невідчутних ресурсів, формою яких є інтелектуальний капітал – «інтелектуальний матеріал, що сформовано і закріплено за компанією» [3]. Саме наявність невідчутної складової інновації унеможливає її об'єктивну фінансову оцінку у площині регламентованого бухгалтерського (фінансового) обліку. Для наочного виявлення матеріально-речовинних й інформаційно-інтелектуальних аспектів інновацій пропонується звернутися до рекомендацій М(с)БО [4] і вимог П(с)БО [5].

З позиції бухгалтерського обліку вплив будь-якого блага на фінансовий стан організації описується так: «залучені економічні ресурси = капітал витрачений для їхнього отримання» [4, с. 20]. Дана тотожність описується кількісно за умови, що контрольовані внаслідок минулих подій ресурси можливо достовірно економічно оцінити [5]. Якщо інновацію оцінено, вона стає об'єктом обліку і враховується при визначенні балансу активів, зобов'язань і капіталу підприємства. Але інновація має достовірну економічну оцінку лише у випадку придбання. Натомість об'єктивно оцінити вартість внутрішньо створеної інновації складно з таких причин. *По-перше*, інноваційний процес є новим і малопередбачуваним для підприємства, тому пов'язані з ним витрати можуть бути враховані необ'єктивно. *По-друге*, у ході впровадження нововведення відбувається накопичення нематеріальних невідчутних ресурсів, які змінюють інформаційно-інтелектуальний капітал організації. Оцінка інновацій у формі нематеріальних ресурсів залежить від можливості ідентифікувати їхню вартість. Для вирішення окресленої проблеми в М(с)БО запропоновано класифікацію інновацій, що мають форму нематеріальних ресурсів (активів), за критерієм ідентифікованості (табл. 1). Ідентифікованим є нематеріальний актив, який є віддільним (його «можна відокремити від підприємства

і продати, передати, ліцензувати, віддати в оренду, обміняти індивідуально або разом зі зв'язаним з ним активом, контрактом, зобов'язанням» [4]), або «виникає з контрактних та інших юридичних прав, незалежно від того, чи можуть бути ці права переданими або віддільними від підприємства або інших прав і зобов'язань» [4]. Приклади нововведень у формі ідентифікованих нематеріальних активів наведено у стовб. 1 – 3 табл. 1. У стовб. 4 табл. 1 відокремлено інновації, що втілені в неідентифіковані нематеріальні активи: вони надають підприємству істотних ринкових переваг, але знаходяться поза сферою оцінювання і обліку.

Деякі з неідентифікованих нематеріальних активів (див. табл. 1) визнаються об'єктами обліку за МСБО всупереч П(с)БО. У національних стандартах відсутній розподіл об'єктів нематеріальних активів на інтелектуальну власність і права інтелектуальної власності, як у міжнародній практиці. Якщо з погляду П(с)БО комерційне використання нематеріального активу суб'єктом господарювання можливо лише за наявності прав на нього, то з позиції МСБО права й об'єкт прав враховуються окремо [4; 5].

Крім того, згідно з МСБО-38, групи нематеріальних активів, подібних за характером і використанням в діяльності підприємства, з метою збільшення вірогідності інформації для користувачів можуть бути об'єднані в окремі класи [4]. П(с)БО-8 регламентує ведення бухгалтерського обліку ідентифікованих нематеріальних активів за визначеними групами прав на них [5]. У національних стандартах не передбачено груп об'єктів інтелектуальної власності, а саме: товарних знаків, комп'ютерних програм. Більша частина результатів інноваційної діяльності, які втілені в неідентифіковані нематеріальні активи, знаходяться поза сферою обліку й у міжнародній, і в українській практиці.

Таким чином, проблема неповноти обліку інноваційної діяльності за стандартами існує через наявність інформаційно-інтелектуального невідчутного аспекту будь-якої інновації, який уособлює формування неідентифікованого інтелектуального капіталу, втіленого у неідентифікованих нематеріальних активах. На думку авторів статті, зближення українського законодавства з положеннями МСБО дозволить підвищити якість обліку й оцінки інноваційних ідентифікованих нематеріальних активів, але остаточно не вирішить проблеми оцінки та обліку нововведень. Пропонується враховувати витрати на створення неідентифікованих нематеріальних активів в підсистемі стратегічного управлінського обліку.

Змістовне наповнення функціональних завдань стратегічного управлінського обліку витрат і результатів інноваційної діяльності визначається інформаційними потребами управління інноваційними витратами, що являє процес взаємозалежних управлінських дій відносно забезпечення ефективного використання наявних ресурсів у відповідності до цілей розвитку підприємства. Підсистема стратегічного управління інноваційними витратами призначена для аналізу витрат окремих інноваційних проектів, вибору стратегії, планування, реалізації,

Класифікація інновацій у формі нематеріальних активів за ознакою ідентифікації їхньої вартості [4, 5]

ІННОВАЦІЇ – ІДЕНТИФІКОВАНІ НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ		ІННОВАЦІЇ – НЕІДЕНТИФІКОВАНІ НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЗА М(С)БО		
Групи пооб'єктного обліку нематеріальних активів згідно П(с)БО включають:	Класи нематеріальних активів за М(с)БО можуть включати:			
Права інтелектуальної власності	Права інтелектуальної власності	3	4	
1	2	3	4	
<ul style="list-style-type: none"> – права користування природними ресурсами (право користування надрами); – права користування майном (земельною ділянкою, будинком); – права на комерційні позначення (права на торгові марки, комерційні найменування); – права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, комерційні таємниці, ноу-хау; захист від недобросовісної конкуренції); – авторське право і суміжні з ним права; – незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи; – інші нематеріальні активи (право на здійснення діяльності, використання економічних і інших привілеїв тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> – списки клієнтів; – клієнтські контракти 	<ul style="list-style-type: none"> – договори франчайзингу; – права на користування ресурсами (водними, мінеральними, повітряними); – трудові договори; – лізхолд (право займати визначену ділянку землі відповідно до довгострокового договору оренди) 	<ul style="list-style-type: none"> – унікальна стратегія розвитку підприємства; – внутрішньо генерований гудвіл і його складові; – ділова репутація; – внутрішньо створені назви марок, фірмові найменування, ноу-хау, бази даних; – незапатентовані службові винаходи, – незалежні знання і кваліфікація персоналу; – компетенція, знання і кваліфікація персоналу; – взаємини з постачальниками, конкурентами, персоналом, митною службою; – контрольована фірмою частина ринку; – маркетингові дослідження, проведені підприємством, які надають нових ринкових можливостей; – якість управління підприємством; – імідж і репутація компанії; тощо 	
	<ul style="list-style-type: none"> – технології; – ноу-хау; – комп'ютерне забезпечення; – бази даних; – формули; – програмне забезпечення; – моделі; – прототипи; – проекти; – рецепти 	<ul style="list-style-type: none"> – авторські права, патенти й інші права на промислову власність; – права на обслуговування і експлуатацію 		<ul style="list-style-type: none"> – договори франчайзингу; – права на користування ресурсами (водними, мінеральними, повітряними); – трудові договори; – лізхолд (право займати визначену ділянку землі відповідно до довгострокового договору оренди)
	<ul style="list-style-type: none"> – ліцензії (на імпорт, на використання радіочастот, телевізійного ефіру, на рибний лов та ін.); – роаялті; – франшизи 	<ul style="list-style-type: none"> – права на знаки для товарів і послуг; – угоди про відмовлення від конкуренції; – маркетингові права 		<ul style="list-style-type: none"> – договори франчайзингу; – права на користування ресурсами (водними, мінеральними, повітряними); – трудові договори; – лізхолд (право займати визначену ділянку землі відповідно до довгострокового договору оренди)
	<ul style="list-style-type: none"> – відео- та аудіоматеріали; – літературні, художні, музичні твори 	<ul style="list-style-type: none"> – авторські права; – права на публікацію 		<ul style="list-style-type: none"> – договори франчайзингу; – права на знаки для товарів і послуг; – угоди про відмовлення від конкуренції; – маркетингові права
<i>Нематеріальні активи на етапі розробки</i>				

контролю та гнучкого коригування розроблених планів [6]. Підсистема оперативного управління забезпечує ефективне виконання зазначених завдань шляхом здійснення інноваційних проектів. Загально визнаною сферою використання управлінського обліку є оперативне управління витратами. У наш час ведуться наукові дискусії щодо достатньо нового стратегічного обліку. Так, Пилипенко А. А. наголошує, що оперативне управління витратами повинне обслуговуватися фінансовим та управлінським обліком, а підсистема стратегічного управління витратами – стратегічним обліком [2]. Виходячи з досліджень Шульги В. М., стратегічний облік призначений для формування інформації щодо реалізації довгострокових рішень керівництва, виконуючи завдання збору, аналізу, обробки та формування інформації про майбутні витрати і доведення цієї інформації до усіх рівнів управління підприємством [7]. Однак непередбачуваність інноваційної діяльності вимагає нагального реагування керівництва на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, тому ризиковано розділяти облікові сфери за рівнями стратегічного і оперативного управління. Саме з цієї причини пропонується не відокремлювати функціонально і організаційно стратегічний облік на підприємстві, а розбудувати його як модернізацію класичного управлінського обліку до рівня стратегічного управлінського обліку інноваційної діяльності. Прихильниками такого підходу є Каверіна О. Д., Ластовецький В. О., Мозенков О. В., Степанова О. М., Шанк Дж. К., Уорд К.

Отже, як стратегічна, так і оперативна підсистема управління інноваційними витратами мають обслуговуватися стратегічним управлінським обліком, який дозволяє узгоджувати і оптимізувати витрати на довгострокові і короткострокові інноваційні проекти, підвищуючи рентабельність виробництва та підприємства в цілому. Зазначимо, Бутинець Ф. Ф. попереджує про небезпеку «штучного втягування інших наук до сфери бухгалтерського обліку» [8]. Однак викладені в статті пропозиції відповідають контраргументу Голова С. Ф.: слід не відкидати постулати системи обліку, що є загально визнаною та діючою, але за необхідності не обмежуватися нею.

Стратегічний управлінський облік має доповнити дані фінансового обліку інноваційної діяльності наступною інформацією. *Першочергово*, це оцінювання неідентифікованих нематеріальних активів, яке можна провадити із застосуванням методів оцінювання ділової репутації та гудвілу або методів оцінки інтелектуального капіталу [1]. *По-друге*, на думку авторів статті, стратегічний управлінський облік має забезпечити обліково-аналітичних даних відносно внутрішнього середовища інноваційно активного підприємства. Це виявлення «вузьких» та пошук «слабких» місць інноваційних проектів, впровадження системи підконтрольних показників у відповідності до стратегічних цілей управління інноваційними витратами; стратегічне планування та контрольне порівняння нормативних та фактичних значень інноваційних витрат для виявлення причин і наслідків наявних відхилень. *По-третє*, розбудова стратегічного управлінського обліку інноваційної діяльності має вирішити проблему ігнорування

бухгалтерським обліком даних щодо впливу зовнішнього середовища на витрати і результати впровадження нововведень. За словами Пилипенка А. А., формування облікового і аналітичного забезпечення управління інноваційними витратами має відбуватися при збільшенні стратегічної спрямованості облікових даних [2].

По-четверте, модернізуюче вбудування стратегічного управлінського обліку до системи бухгалтерського розширює значущість та цінність інформації, яка надається керівництву для обґрунтування і затвердження стратегії управління інноваційними витратами (стабілізаційної, антикризової, раціоналістичної, перспективної, регресивної, прогресивної, стратегії зниження або оптимізації інноваційних витрат) [6, 9]. Виключно стратегічний управлінський облік спроможний поєднати і узгодити дані про чинники, що необхідно прийняти до уваги у стратегії управління інноваційними витратами, а саме:

- ✦ *макроекономічні чинники* (прогнозований стан галузі, динаміка споживчого ринку, рівень конкуренції, стратегії конкурентів, стан ринку праці, рівень соціально-економічної та політичної стабільності, рівень інфляції та фіскального навантаження тощо);
- ✦ *мікроекономічні чинники* інноваційних витрат (економічний стан та інноваційний потенціал підприємства, місія та цілі інноваційного розвитку, поточна стадія життєвого циклу організації, визначені функціональні стратегії, особливості продукції тощо).

По-п'яте, на думку авторів, у сфері стратегічного управлінського обліку доцільно використовувати функціональний метод обліку інноваційних витрат, в основі якого знаходиться процесний підхід до управління. Даний метод дозволяє вести облік витрат за кожним інноваційним процесом, достовірно розподіляючи накладні витрати. Це сприяє прийняттю обґрунтованих рішень стосовно зниження інноваційних витрат, а також здійсненню адекватної цінової та товаро-асортиментної політики.

Викладені пропозиції спрямовані на збереження за модернізованим бухгалтерським обліком функціонального значення системи інформаційно-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання, у першу чергу новітніх для України прогресивних підприємств, які систематично впроваджують нововведення і розвиваються інноваційно. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Маляревський Ю. Д.** Проблема оценки информационно-интеллектуальных аспектов деятельности предприятий инновационного типа развития / Ю. Д. Маляревский, С. В. Лабунская, Н. В. Курган // Бизнес Информ. – 2007. – № 8 (338). – С. 17 – 27.
2. **Пилипенко А. А.** Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань : монографія / А. А. Пилипенко, І. П. Дзьобко, О. В. Писарчук; за заг. ред. Пилипенка А. А. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 344 с.

3. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. Стюарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 2003. – 305 с.

4. Мощенко Н. П. Международные стандарты учета и финансовой отчетности : Учеб. пособие / Н. П. Мощенко. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 272 с.

5. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік. Хрестоматія. Збірник систематизованого законодавства. – 2007. – Випуск 1. – С. 76 – 211.

6. Яценко О. І. Стратегічний підхід в управлінні витратами підприємства [Електронний ресурс] / Яценко О. І. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/18_2/18_2_Jaszczenko_145.pdf

7. Шульга В. М. Механізм стратегічного управління витратами підприємства в конкурентному середовищі : автореф. дис. ... к-та екон. наук за спец. 08.00.04 / Київський нац. Ун-т технологій та дизайну / В. М. Шульга. – Київ, 2008. – 22 с.

8. Бутинец Ф. Ф. Управленческий учет: есть ли такой // Проблемы развития теории бухгалтерского учета, анализа и контроля / Ф. Ф. Бутинец. – Брест; Житомир, 2004. – С. 53 – 82.

9. Ясінська А. І. Системно-орієнтоване управління витратами машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... к-та екон. наук за спец. 08.00.04 / Національний університет «Львівська політехніка» / А. І. Ясінська. – Львів, 2010. – 32 с.

УДК 005.932

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ЛЕОНОВА Ю. О.

УДК 005.932

Леонова Ю. О. Проблемы обліку логістичних витрат на вітчизняних промислових підприємствах

У статті визначено напрямки вирішення проблем обліку логістичних витрат на вітчизняних підприємствах, а саме: необхідно ввести у план рахунків бухгалтерського обліку субрахунок для обліку логістичних витрат, організувати аналітичний облік для субрахунків логістичних витрат за бізнес-процесами та здійснювати постійний контроль за обліком логістичних витрат.

Ключові слова: логістичні витрати, облік логістичних витрат, аналіз логістичних витрат.

Бібл.: 9.

Леонова Юлія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: leonovaja@ukr.net

УДК 005.932

Леонова Ю. А. Проблемы учета логистических затрат на отечественных промышленных предприятиях

В статье определены направления решения проблем учета логистических затрат на отечественных предприятиях, а именно: необходимо ввести в план счетов бухгалтерского учета субсчета для учета логистических затрат, организовать аналитический учет для субсчетов логистических затрат по бизнес-процессам и осуществлять постоянный контроль за учетом логистических затрат.

Ключевые слова: логистические затраты, учет логистических затрат, анализ логистических затрат.

Библ.: 9.

Леонова Юлия Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: leonovaja@ukr.net

UDC 005.932

Leonova Y. A. Accounting Problems of Logistics Costs for Domestic Enterprises

In article the directions of the solution of problems of the accounting of logistical expenses at the domestic enterprises are defined, namely: it is necessary to enter into book of accounts of accounting of the subaccount for the accounting of logistical expenses, to organize the analytical account for subaccounts of logistical expenses on business processes and to carry out continuous control of the accounting of logistical expenses.

Key words: logistical expenses, accounting of logistical expenses, analysis of logistical expenses.

Bibl.: 9.

Leonova Yuliya A.– Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: leonovaja@ukr.net

Логістика як фактор підвищення ефективності господарської діяльності вітчизняних промислових підприємств сприяє скороченню витрат та підвищенню прибутку від продажу виробленої продукції. У зв'язку з цим постають проблеми обліку та аналізу логістичних витрат підприємства.

Метою статті є дослідження проблем обліку логістичних витрат на вітчизняних підприємствах.

Питанню вивчення логістичних витрат присвячені роботи таких вчених як Гаджинський А. [1], Миротін Л. і Ташбаєв І. [2], Сергеев В. [3], Крикавський Є. [4], По-

номарьова Ю. [5], Богач А. [6], Мішина С. В. та Мішин О. Ю. [7], Колодізева Т. О. та Руденко Г. Р. [8, 9].

Як відомо, існує протиріччя в діючій системі бухгалтерського обліку, коли витрати групуються за елементами або функціями. Причина полягає в тому, що традиційно логістичні витрати зараховують до інших корпоративних витрат, тому окремо їх виділити неможливо і неможливо оцінити їх вплив на загальну ефективність роботи підприємства. А. Г. Богач вважає за необхідне доповнити існуючий перелік статей витрат на виробництво статтею «Логістичні витрати» і відображати інформацію про такі

3. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. Стюарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 2003. – 305 с.

4. Мощенко Н. П. Международные стандарты учета и финансовой отчетности : Учеб. пособие / Н. П. Мощенко. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 272 с.

5. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік. Хрестоматія. Збірник систематизованого законодавства. – 2007. – Випуск 1. – С. 76 – 211.

6. Яценко О. І. Стратегічний підхід в управлінні витратами підприємства [Електронний ресурс] / Яценко О. І. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/18_2/18_2_Jaszczenko_145.pdf

7. Шульга В. М. Механізм стратегічного управління витратами підприємства в конкурентному середовищі : автореф. дис. ... к-та екон. наук за спец. 08.00.04 / Київський нац. Ун-т технологій та дизайну / В. М. Шульга. – Київ, 2008. – 22 с.

8. Бутинец Ф. Ф. Управленческий учет: есть ли такой // Проблемы развития теории бухгалтерского учета, анализа и контроля / Ф. Ф. Бутинец. – Брест; Житомир, 2004. – С. 53 – 82.

9. Ясінська А. І. Системно-орієнтоване управління витратами машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... к-та екон. наук за спец. 08.00.04 / Національний університет «Львівська політехніка» / А. І. Ясінська. – Львів, 2010. – 32 с.

УДК 005.932

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ЛЕОНОВА Ю. О.

УДК 005.932

Леонова Ю. О. Проблемы обліку логістичних витрат на вітчизняних промислових підприємствах

У статті визначено напрямки вирішення проблем обліку логістичних витрат на вітчизняних підприємствах, а саме: необхідно ввести у план рахунків бухгалтерського обліку субрахунок для обліку логістичних витрат, організувати аналітичний облік для субрахунків логістичних витрат за бізнес-процесами та здійснювати постійний контроль за обліком логістичних витрат.

Ключові слова: логістичні витрати, облік логістичних витрат, аналіз логістичних витрат.

Бібл.: 9.

Леонова Юлія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: leonovaja@ukr.net

УДК 005.932

Леонова Ю. А. Проблемы учета логистических затрат на отечественных промышленных предприятиях

В статье определены направления решения проблем учета логистических затрат на отечественных предприятиях, а именно: необходимо ввести в план счетов бухгалтерского учета субсчета для учета логистических затрат, организовать аналитический учет для субсчетов логистических затрат по бизнес-процессам и осуществлять постоянный контроль за учетом логистических затрат.

Ключевые слова: логистические затраты, учет логистических затрат, анализ логистических затрат.

Библ.: 9.

Леонова Юлия Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: leonovaja@ukr.net

UDC 005.932

Leonova Y. A. Accounting Problems of Logistics Costs for Domestic Enterprises

In article the directions of the solution of problems of the accounting of logistical expenses at the domestic enterprises are defined, namely: it is necessary to enter into book of accounts of accounting of the subaccount for the accounting of logistical expenses, to organize the analytical account for subaccounts of logistical expenses on business processes and to carry out continuous control of the accounting of logistical expenses.

Key words: logistical expenses, accounting of logistical expenses, analysis of logistical expenses.

Bibl.: 9.

Leonova Yuliya A.– Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: leonovaja@ukr.net

Логістика як фактор підвищення ефективності господарської діяльності вітчизняних промислових підприємств сприяє скороченню витрат та підвищенню прибутку від продажу виробленої продукції. У зв'язку з цим постають проблеми обліку та аналізу логістичних витрат підприємства.

Метою статті є дослідження проблем обліку логістичних витрат на вітчизняних підприємствах.

Питанню вивчення логістичних витрат присвячені роботи таких вчених як Гаджинський А. [1], Миротін Л. і Ташбаєв І. [2], Сергеев В. [3], Крикавський Є. [4], По-

номарьова Ю. [5], Богач А. [6], Мішина С. В. та Мішин О. Ю. [7], Колодізева Т. О. та Руденко Г. Р. [8, 9].

Як відомо, існує протиріччя в діючій системі бухгалтерського обліку, коли витрати групуються за елементами або функціями. Причина полягає в тому, що традиційно логістичні витрати зараховують до інших корпоративних витрат, тому окремо їх виділити неможливо і неможливо оцінити їх вплив на загальну ефективність роботи підприємства. А. Г. Богач вважає за необхідне доповнити існуючий перелік статей витрат на виробництво статтею «Логістичні витрати» і відображати інформацію про такі

витрати на окремому субрахунку до синтетичного рахунку 29 «Витрати на логістику» [6, с. 273 – 274]. На думку автора, діюча система обліку та його методологічні засади не можуть надалі базуватися на застарілих технологіях і формах використання інформації, які нині перетворились в обмежуючий фактор ефективного використання ресурсів, що спричиняє неефективність менеджменту. Одним із оптимальних напрямків забезпечення потреби в економічній інформації про функціонування підприємства та процесів, які на ньому відбуваються, є створення певної моделі обліку, адаптованої до потреб управління, з урахуванням специфіки підприємства і розробленої облікової політики. А. Г. Богач окремими пунктами в обліковій політиці виділяє такі [6]:

- ✦ схему документообігу з необхідністю отримання управлінської інформації;
- ✦ розробку макетів документів відповідно до вимог організації логістичного управління;
- ✦ здійснення комп'ютеризації інформаційної системи й організації автоматизованих робочих місць (АРМ);
- ✦ організацію контролю за проходженням документів і обробкою управлінської документації;
- ✦ розробку та впровадження методичних порад з обліку логістичних операцій.

Облікову політику формують за принципом системного підходу, який полягає в тому, що на основі документації отримують інформацію забезпечення ефективності функціонування управлінського процесу підприємства загалом й окремих його підрозділів [6]. Сформована облікова стратегія визначає не лише дієвість процесу нагромадження, передачі та використання інформації, а й визначає форму акумулювання логістичної інформації для задоволення потреб управління. Основна проблема, пов'язана з логістичними витратами, полягає в тому, що бухгалтерська практика класифікації та обліку витрат, як правило, не містить адекватної інформації для ідентифікації витрат на логістичні процеси. Причина цього в тому, що традиційні системи обліку логістичні витрати зараховують до інших корпоративних витрат, що унеможливує їх детальний аналіз, не дає змоги врахувати результати і наслідки прийнятих управлінських рішень, а також оцінити їх вплив на загальну ефективність роботи підприємства. Беручи до уваги те, що здійснені логістичні витрати повинні агрегуватись у певні позитивні результати, пропонується розробити методіку організації обліку витрат на логістику [6]. По-перше, логістичні витрати пропонується об'єднати за укрупненими групами логістичних операцій. По-друге, відповідно до груп розробити детальну номенклатуру логістичних витрат і форми реєстрів їх обліку.

Важливість відстеження потоків логістичної інформації як бази для прийняття управлінських рішень та обрання стратегічних напрямків розвитку підприємства зумовлює необхідність документування вхідної і вихідної інформації з урахуванням запитів управлінців. З цією метою пропонується розробити комплект форм внутрішньої управлінської звітності, показники якої да-

ватимуть можливість узагальнити логістичну діяльність підприємства загалом і щодо окремих логістичних процесів і операцій. Відображена у цих формах інформація про логістичні витрати здатна забезпечити потреби у ній менеджерів різних рівнів управлінської ієрархії [6].

У вітчизняній практиці бухгалтерського обліку планом рахунків не передбачено виокремлення логістичних витрат. Вони враховуються у складі загальноновиробничих (рахунок 91), виробничих (рахунок 23), адміністративних витрат (рахунок 92) та витрат на збут (рахунок 93). На думку Мішиної С. В. та Мішина О. Ю., в обліку можна виділити логістичні витрати, проте, крім цього, слід буде розробити ще й техніку уникнення подвійного обліку логістичних витрат (одного разу у складі всіх операційних витрат та витрат діяльності підприємства, а другого – на окремих субрахунках) [7]. Крім того, такий підхід до обліку логістичних витрат вимагає перебудови програмного забезпечення, що використовується вітчизняними підприємствами для ведення бухгалтерського обліку. Тому, на думку цих учених, виокремлювати в обліку логістичні витрати необхідно, але на забалансових рахунках, тобто довідково, щоб це не потребувало перебудови існуючої інформаційної та нормативної бази обліку.

Мішина С. В. та Мішин О. Ю. пропонують такий порядок відображення поточних логістичних витрат функціонального призначення на забалансових рахунках 091 та 092 – для обліку витрат у постачанні, 023 та 092 – для обліку витрат у виробництві, 092 та 093 – для обліку витрат у збуті [7].

Учені Колодізева Т. О. та Руденко Г. Р. стосовно організації обліку логістичних витрат на підприємстві пропонують ввести субрахунки, які відображають логістичну діяльність і якими доповнюють існуючий план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. З метою виділення витрат логістичного характеру на підприємстві ними пропонується в розрізі існуючих рахунків 91 «Загальноновиробничі витрати» та 92 «Адміністративні витрати» виділити відповідні субрахунки 911 «Логістичні загальноновиробничі витрати» і 921 «Логістичні адміністративні витрати» та вести їх облік за цими субрахунками (це є одним з напрямків реорганізації управлінського обліку на підприємствах). Управлінський облік логістичних витрат за бізнес-процесами на підприємстві складає підґрунтя для їх аналізу. Аналіз логістичних витрат рекомендується вести в такій послідовності:

- а) розробка аналітичних таблиць для кожного бізнес-процесу, які повинні містити відповідний перелік логістичних витрат на шляху руху матеріального потоку;
- б) вертикальний і горизонтальний аналіз логістичних витрат за кожним бізнес-процесом;
- в) розрахунок коефіцієнтів рентабельності логістичних витрат за кожним бізнес-процесом;
- г) порівняльний аналіз коефіцієнтів рентабельності логістичних витрат за різними бізнес-процесами на підприємстві;
- д) виявлення резервів зниження логістичних витрат за бізнес-процесами;

- е) розрахунок логістичних витрат за місцями виникнення;
- є) структурний аналіз логістичних витрат підприємства за місцями виникнення;
- ж) порівняльний аналіз логістичних витрат за місцями виникнення з логістичними витратами інших підприємств, які здійснюють аналогічні види діяльності;
- з) виявлення резервів зниження логістичних витрат за місцями виникнення [6 – 9].

Аналіз логістичної діяльності на підприємстві дозволить виявити пріоритетні напрямки підвищення ефективності управління потоковими процесами на підприємстві. Так, для підвищення ефективності логістичної діяльності важливу роль відіграє аналіз логістичних витрат, а порівняння внутрішніх та зовнішніх витрат дає змогу визначити ефективність логістичної системи підприємства. Метою аналізу логістичних витрат виступає оцінка їх динаміки, виявлення резервів їх скорочення та підвищення ефективності функціонування логістичної системи. Рациональним є таке використання логістичних витрат, яке сприяє підвищенню кінцевих результатів. Для досягнення цієї мети менеджерам з логістики необхідно виконувати такі дії:

- а) оцінити величину логістичних витрат підприємства в сумі та у відсотках до обсягу продажу за поточний період, (а потім – в динаміці) та порівняти з іншими підприємствами (обов'язково з конкурентами) і з показниками логістичних витрат в регіоні;
- б) визначити витрати за окремими статтями в сумі та у відсотках до обсягу продажу, встановити їх частку в сукупних логістичних витратах за поточний період і тенденцію зміни цієї частки;
- в) дослідити вплив основних факторів на зміни логістичних витрат поточного періоду в динаміці та оцінити вплив витрат на кінцеві результати;
- г) виявити резерви економії за окремими статтями витрат й визначити заходи щодо їх використання в логістичній діяльності в наступному періоді [8, 9].

Аналіз логістичних витрат повинен базуватися на допрацьованому обліку з виокремленням в аналітичному обліку різних груп логістичних операцій, що можна забезпечити за умови застосування спеціальних бухгалтерських програм автоматизації обліку з впровадженням модулем відстежування логістичних операцій.

Комп'ютерна техніка забезпечує можливість використання сучасних програмних продуктів як для опрацювання інформації в режимі реального часу, так і для організації та ведення обліку будь-яких витрат, у тому числі й логістичних. Посилення аналітичних можливостей інформаційної системи 1С: Бухгалтерія для обліку логістичних витрат дадуть змогу допрацювати модель введення даних і отримання інформації для різнобічного їх дослідження, прийняття рішень щодо вдосконалення руху матеріальних потоків та опрацювання інформації, акумульованої аналітичними і синтетичними рахунками фінансового обліку [6].

ВИСНОВКИ

Таким чином, для вирішення проблем обліку логістичних витрат на вітчизняних підприємствах необхідно ввести у план рахунків бухгалтерського обліку субрахунки для обліку логістичних витрат, організувати аналітичний облік для субрахунків логістичних витрат за бізнес-процесами та здійснювати постійний контроль за обліком логістичних витрат. Подальшому дослідженню підлягає впровадження запропонованих рекомендацій у діяльність вітчизняних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гаджинский А. М.** Логистика : учебн. пособие / А. М. Гаджинский. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. – 408 с.
2. **Миротин Л. Б.** Логистика для предпринимателя: основные понятия, положения и процедуры : учебное пособие / Л. Б. Миротин, Ы. Э. Ташбаев. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 252 с.
3. **Сергеев В. И.** Логистика в бизнесе : учебник / В. И. Сергеев. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 608 с.
4. **Крикавський Є. В.** Логистика. Основи теорії : підручник / Є. В. Крикавський. – Львів : Національний Університет «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід», 2004. – 416 с.
5. **Пономарьова Ю. В.** Логистика : навчальний посібник / Ю. В. Пономарьова : вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
6. **Богач А. Г.** Організація обліку логістичних витрат / А. Г. Богач // Наукові записки. Збірник наукових праць. Випуск 15. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – С. 273 – 276.
7. **Мішина С. В.** Ієрархічна класифікація логістичних витрат за функціональним призначенням / С. В. Мішина, О. Ю. Мішин // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2011. – № 9. – С. 103 – 105.
8. **Колодізева Т. О.** Проблеми обліку, аналізу, контролю та аудиту логістичних витрат на промислових підприємствах / Т. О. Колодізева, Г. Р. Руденко // Сборник докладов 2-й Международной научно-практической конференции "Проблемы подготовки профессиональных кадров по логистике", (Киев, 3 – 4 октября 2005 г.). – Киев : НАУ, 2005. – С. 37 – 41.
9. **Руденко Г. Р.** Інноваційність зв'язку обліку, аналізу, контролю та аудиту логістичних витрат підприємств / Г. Р. Руденко // Проблеми науки. – 2011. – № 5. – С. 40 – 47.

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ

ДЕСЯТНЮК О. М.

УДК 336.221.4(477)

Десятнюк О. М. Стратегічні орієнтири управління податковими ризиками

Досліджено теоретико-організаційні засади управління податковими ризиками, визначено його зміст і принципи. На цій основі виокремлено стратегічні орієнтири ефективного розвитку податкового ризик-менеджменту.

Ключові слова: управління, податкові ризики, стратегія, принципи, елементи, функції.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Десятнюк Оксана Миронівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри податків і фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)
E-mail: okster@list.ru

УДК 336.221.4(477)

Десятнюк О. М. Стратегические ориентиры управления налоговыми рисками

Исследованы теоретико-организационные основы управления налоговыми рисками, определены его содержание и принципы. На этой основе выделены стратегические ориентиры эффективного развития налогового риск-менеджмента.

Ключевые слова: управление, налоговые риски, стратегия, принципы, элементы, функции.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Десятнюк Оксана Мироновна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры налогов и фискальной политики, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)
E-mail: okster@list.ru

UDC 336.221.4(477)

Desyatnyuk O. M. Strategic Goals of Tax Risk Management

The theoretical and organizational bases of tax risk management are investigated. The essence and principles of tax risk management are determined. On this basis the strategic goals of effective development of tax risk management are distinguished.

Key words: management, tax risks, strategy, principles, elements, functions.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 4.

Desyatnyuk Oksana M. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)
E-mail: okster@list.ru

Податкові ризики та загрози, які вони спричиняють фінансовій безпеці України, не дають змоги податковій системі об'єктивно реагувати на класичні для ринкового механізму регулюючі впливи та зумовляють негативні наслідки для національної економіки держави загалом. Ефективність боротьби з цим феноменом значною мірою залежить від раціонально організованої, адекватної за критеріями і показниками системи моніторингу податкових ризиків. У прогностичному періоді чи у випадках загрозливого стану ефективно налагоджений моніторинг на основі визначення динаміки основних показників функціонування податкової системи і тенденцій її розвитку дасть можливість комплексно оцінити реалії щодо забезпечення належного рівня податкових надходжень, сприяти виконанню завдань реформування. Це, у свою чергу, надасть процесу моніторингу більшої цілеспрямованості та врегульованості, підвищить відповідальність суб'єктів податкових правовідносин.

Національна школа ризикології як важливий напрямок економічної науки в нашій країні перебуває на стадії становлення і розвитку. Усе частіше в науковому середовищі обговорюється і проблема податкових ризиків. Значний внесок у створення наукового підґрунтя для трансформації оподаткування в контексті усунення дестабілізуючих ризиків його розвитку зробили такі відомі вчені-фінансисти, як В. Андрущенко, В. Вишневський, В. Віглінський, Н. Внукова, О. Данілов, В. Грана-

туров, О. Долгий, Ю. Іванов, А. Крисоватий, В. Мельник, А. Скрипник, А. Соколовська, В. Федосов та ін. Проблеми, порушені у проведених дослідженнях, підтверджують нагальність і доцільність пізнання діалектики ризиковості податкової системи. Однак, з огляду на складність даної проблематики, залишаються не розкритими багато аспектів розвитку теорії податкових ризиків у методологічному і концептуальному аспектах для адекватного виконання множини практичних завдань, які виникають у процесі податкового реформування. Зокрема потребують дослідження питання побудови ефективної системи управління податковими ризиками.

Метою статті є розробка теоретико-організаційних засад управління податковими ризиками та визначення на цій базі основних стратегічних орієнтирів ефективного розвитку податкового ризик-менеджменту.

Загалом під моніторингом податкових ризиків розглядаємо систему спостереження за динамікою впливу факторів на податкові ризики. Суть цієї системи полягає в розпізнанні і оцінюванні ризиків, виявленні, аналізі та усуненні причин, що спричиняють їх виникнення і поширення. Стосовно самого змісту податкових ризиків, то, виходячи із загальнонаукових основ оподаткування і ризикології, трактуємо податкові ризики як можливість виникнення негативних економічних наслідків через неефективність побудови і функціонування податкового механізму, тактики чи стратегії податкової діяльності та вчинення правопорушень у сфері оподаткування.

У системі моніторингу податкових ризиків практична реалізація ефективних рішень передбачає наявність адекватного управлінського інструментарію й технологій його застосування. Без розробки концепції управління ризиками неможливо ефективно здійснити масштабні стратегічні перетворення в діяльності податкових органів та забезпечити високий рівень виявлення і запобігання поширенню податкових ризиків.

У загальній стратегії податкової діяльності функція управління податковими ризиками передбачена ще у 2003 р. проектом Програми модернізації ДПС України. Проте як інструмент вибору стратегій досягнення визначених цілей, завдань і способів формування бажаного розвитку подій у сфері оподаткування досі її практично не застосовують.

Управління у сфері оподаткування в Україні можна охарактеризувати як кризовий менеджмент, оскільки основні зусилля керівників і фахівців різних рівнів сконцентровані на подоланні наявних проблем. Вимоги до системи управління податковими ризиками, передбачені програмою модернізації, у практиці податкових органів переважно сприймають як завдання розробити основи створення автоматизованої системи відбору платників податків для проведення контрольних заходів. При цьому ігнорується той факт, що сама собою система відбору є лише одним серед багатьох інших елементів системи адміністрування податків, а при її розробці навіть не ставлять конкретні завдання щодо здійснення заходів із виявлення, аналізу та усунення причин виникнення податкових ризиків. До того ж суб'єктами останніх є не лише платники податків, а метою моніторингу – не тільки визначення та усунення ризиків, а й прийняття рішень щодо їхнього попередження і мінімізації.

Низький рівень роботи вітчизняних податкових органів в цьому напрямку визначили також члени Наглядової ради Європейської комісії з питань реалізації проекту «Модернізація державної податкової служби». Вони наголосили, що саме управління ризиками є головною складовою систем самооцінювання для забезпечення добровільного дотримання податкового законодавства. Це засіб спрямування дефіцитних ресурсів у тому напрямку, де вони дадуть змогу отримати найбільші результати, а також проведення перевірок у платників податків з високим ступенем невиконання податкових зобов'язань. Тому управління ризиками слід організувати не тільки на рівні індивідуальних суб'єкта господарювання або податкової декларації, а й на рівнях певних груп ділової спільноти та загальнонаціональному [1].

Основною причиною того, що за наявності всіх передумов упровадження ця функція не набула відповідного розвитку в діяльності податкових органів, є певні проблеми та ускладнення, які спричиняють значну розбіжність між теорією управління ризиками й реальною практикою його застосування. Зазначену проблематику у вітчизняній економічній літературі розглядають здебільшого на мікрорівні. Суб'єкти господарювання упроваджують сучасні механізми й методи протидії податковим ризикам, використовуючи світовий досвід і адаптуючи його до вітчизняних реалій. Проте питання

управління на державному рівні, тобто тими ризиками, що виникають унаслідок функціонування податкової системи та впливають на національні макроекономічні показники, науковці практично не розглядають. Це викликає об'єктивну потребу дослідження основ управління ризиками та виділення орієнтирів його розвитку.

У контексті цього питання західноєвропейські економісти відстоюють думку, що управління ризиком – це дії, через здійснення яких досягається надійність відповідної діяльності шляхом передбачення можливих втратних випадків у процесі управління [2]. Однак за такого підходу акцент робиться лише на функціональній ролі управління ризиками, якою його суть не обмежується. Набагато важливіше встановити процес управління, який забезпечить виконання відповідних функцій.

Враховуючи результати наших досліджень у галузі податкової ризикології і аналізуючи цю проблему з прагматичних міркувань, управління податковими ризиками характеризуємо як процес, що охоплює такі етапи:

- ✦ визначення й оцінювання ризиків;
- ✦ встановлення пріоритетності ризиків;
- ✦ робота з ризиками, в тому числі вибір методів впливу на них при порівнянні ефективності обраних заходів та прийняття рішень;
- ✦ оцінювання результатів роботи з ризиками і якості організації управління.

Таким чином, *зміст управління податковими ризиками* визначимо як *процес виявлення, оцінювання та усунення податкових ризиків, попередження можливості їх виникнення, вдосконалення методів мінімізації, а також нейтралізація можливих наслідків їхньої дії*. При цьому наслідками податкових ризиків є їхні можливі негативні впливи на запланований (очікуваний, цільовий) результат або створені ними проблеми у сфері оподаткування.

Ефективне управління податковими ризиками потребує побудови його політики відповідно до кінцевої мети. З огляду на це, обов'язковим елементом упровадження цього процесу є розробка стратегії – формування системи довгострокових цілей управління і вибір найбільш ефективних шляхів їхнього досягнення. Якщо ціль визначає те, чого необхідно досягти, то стратегія вказує, яким чином це зробити, тобто вона створює відповідний взаємозв'язок між цілями та діями. Стратегія сама собою залежить від певного середовища, а тому не діє окремо від визначеної мети.

Значення розробки стратегії управління податковими ризиками значно зростає за нестійкої економічної ситуації й невизначеності політичного становища. Зміни політичних влад не повинні серйозно впливати на ефективність діяльності податкових органів, оскільки, «...апріорі всі політичні сили, що змінювали одна одну при владі в будь-якій країні, не зацікавлені в нерегулярності надходження податків та спричинених цим перебоїв у фінансуванні державних витрат. Адже це істотно впливає на їхній імідж і термін владування» [3, с. 7]. Отже, насамперед розробка стратегії потребує формування незмінюваного управлінського апарату, який оперативно й компетентно реалізуватиме прийняті рішення.

Для успішної стратегії важливим, насамперед, є вибір напрямів модернізації управлінських технологій

відповідно до можливих змін ринкових умов, поведінки суб'єктів податкових правовідносин тощо, тобто необхідною є відповідна комбінація різних методів управління. Зокрема, найбільш вірогідним є те, що оптимізація дотримання податкової дисципліни в державі можлива при використанні ефективного поєднання стимулювання та санкцій. Так, у разі, коли суб'єкти податкових правовідносин не бажають чи не можуть виконувати податкове законодавство, стимули будуть незначними. Вони заохочують до певної поведінки та підтримують її, але не мають змоги суттєво її змінити.

Разом з цим, якщо податкова служба намагатиметься підвищити рівень виконання платниками податків зобов'язань винятково за допомогою змін в адміністративній або законодавчій інфраструктурах, не враховуючи позиції суб'єктів податкових правовідносин та ставлення суспільства до проблем оподаткування, ризику невиконання податкового законодавства зростатимуть.

Отже, основою формування стратегії управління ризиками є оцінювання реального стану справ у економіці й політичній системі країни, перспектив національного ринку, ставлення до податкової системи як безпосередньо суб'єктів податкових правовідносин так і суспільства загалом. З огляду на це стратегія управління податковими ризиками потребує стратегічного мислення. Останнє передбачає дії в межах певного набору припущень і можливих альтернатив, а також наявність складних припущень та альтернатив, що потенційно ведуть до нових і більш відповідних. Завжди існує можливість встановити деякі припущення та принципи, однак вони мають ґрунтуватися на відповідних цілях. Зокрема, якщо ціллю є ефективність процесу управління податковими ризиками, то це будуть такі принципи (рис. 1).

Попередньо визначені принципи та припущення є корисними і необхідними для ефективної діяльності ке-

рівників різних ланок. Однак стратегічне мислення охоплює також методи, за якими суб'єкти управління мають навчитись мислити на перспективу, а не тільки думати про первинні потреби організації. Це необхідно насамперед для постійного розвитку робочого процесу та вироблення вміння ухвалювати рішення в нових ситуаціях. Відтак, прийняття стратегічного рішення потребує зосередження уваги на цілях. Її концентрація на обмеженнях і перешкодах значно ускладнює можливість визначення об'єктивних рішень та шляхів ефективного розвитку.

Історично ситуація сформувалася таким чином, що податкові органи розглядають відповідні ризики тільки на основі програм примусу, які застосовують до платників податків. Традиційні стратегії втручання в діяльність суб'єкта господарювання у відповідь на недотримання податкового законодавства, наприклад комплексна перевірка, є чи не єдиними підходами до вирішення питання невиконання податкових вимог. Однак стратегія «єдиної дії» не може бути успішною, якщо вона ґрунтується лише на акціях примусу. Приділення більшої уваги розумінню факторів, що формують поведінку всіх суб'єктів податкових правовідносин, які спричиняють податкові ризики, дасть можливість розробити та впровадити більш ефективні заходи протидії останнім.

З огляду на це предметом розширеного дослідження управління ризиками є причини, які зумовлюють невиконання законодавства у сфері оподаткування. Традиційний погляд на економічні моделі поведінки суб'єктів податкових правовідносин не відповідає емпіричним доказам. Окрім цього, ставлення платників до податкового законодавства формує сукупність інших факторів, як наприклад, соціальні цінності, суспільна мораль і сприйняття господарюючими суб'єктами системи оподаткування. Таким чином, жодна стратегія управління не буде ефективною без застосування відповідних знань.

Рис. 1. Принципи досягнення ефективності процесу управління податковими ризиками

Вважаємо, що знання самі собою не є частиною стратегії, однак саме на них мають ґрунтуватися стратегічні рішення. Без розуміння причин поведінки суб'єктів податкових правовідносин та ефективності стратегій роботи неможливо приймати правильні рішення. Тому для забезпечення максимальної дієвості системи управління важливе значення має підбір персоналу, який працює з податковими ризиками, за принципом компетентності з відповідними знаннями та вміннями.

Зазначені підходи до розробки стратегії управління податковими ризиками формують основні елементи цього процесу, які сприятимуть успішному його впровадженню. Загалом їх систематизовано в *табл. 1*.

емопов'язаних і взаємозалежних елементів, результатом функціонування яких є мінімізація негативних для податкової сфери економічних наслідків. Отже, система управління податковими ризиками – це сукупність методів, прийомів і заходів, які дають змогу необхідним чином прогнозувати настання негативних економічних наслідків, викликаних податковими ризиками і вживати заходи щодо їх запобігання чи мінімізації.

Побудова моделі управління податковими ризиками на основі розглянутого комплексного підходу до вибору стратегічних орієнтирів його розвитку відповідає сучасним досягненням економічної теорії та основним положенням існуючих міжнародних угод і стандартів, враховує

Таблиця 1

Основні елементи стратегії управління податковими ризиками

Назва елемента	Зміст застосування елемента
Наявність відповідної структури	Забезпечення функціональної і структурної підтримки процесу управління податковими ризиками
Належна інформаційна підтримка	Забезпечення управління об'єктивною і достовірною інформацією, а також ефективного її поширення
Наявність чітко організованих процесів	Організація процесів з урахуванням того, що визначення етапів управління податковими ризиками та призначення відповідальних – це лише засіб для досягнення мети, а не кінцевий результат
Застосування адекватних до ситуації методів роботи з ризиками	Вибір ефективних інструментів програмного забезпечення, статистичних, аналітичних і математичних методів роботи з податковими ризиками за принципом доступності і простоти
Відповідна культура прийняття рішень	Фундаментальні зміни в процесах і визначенні пріоритетів при прийнятті рішень, зокрема на рівні вищого керівництва
Обґрунтована послідовність дій	Визначення послідовності здійснення заходів щодо впровадження управління ризиками у діяльність податкової служби за принципом своєчасності кожного етапу після відповідної підготовки всіх необхідних передумов для цього
Відповідний спосіб мислення	Здатність управлінського персоналу до адекватного усвідомлення змісту поточних завдань, їхньої відповідності стратегічним цілям для своєчасного виявлення ініціативи щодо усунення ризиків
Рівень кваліфікації і ступінь залучення суб'єктів управління	Забезпечення розуміння основних концептуальних понять і принципів організації роботи з ризиками, формування спеціальних навичок і відповідних можливостей у фахівців, відповідальних за виконання управлінських функцій щодо моніторингу податкових ризиків

На стратегічному рівні управління ризиками має важливе значення для захисту як репутації податкової служби, так і безпеки у сфері оподаткування. Проте поряд із стратегічним наявний також операційний рівень, на якому ефективне управління забезпечує розробку головних проектів і програм, що дає змогу завчасно попереджати потенційні проблеми та визначати можливості для їхнього вирішення. Таким чином, відповідно до визначених цілей управління формується його тактика, що є так званою «формою деталізації ...стратегії» [4, с. 424] та обов'язковим елементом системи управління податковими ризиками.

Системний підхід до тактики управління податковими ризиками – це складне завдання, від вирішення якого залежить не лише ефективність роботи з ризиками, але й досягнення основних цілей оподаткування в конкретних соціально-економічних умовах. Виробляючи тактику управління, податкові органи, з одного боку, мають мінімізувати податкові ризики, а з другого – не ускладнювати умови діяльності суб'єктів господарювання.

Таким чином, загалом цю систему управління податковими ризиками характеризуємо як сукупність вза-

сучасні тенденції та перспективні напрямки застосування цієї функції в діяльності податкових органів. Використання цього підходу сприятиме трансформації вітчизняної податкової служби у провідний, підзвітний суспільству, високоефективний державний орган виконавчої влади та створюватиме найкращі умови для партнерських взаємовідносин податкових органів з платниками податків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт наглядової ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua>
2. Zech J. Risk Management als System. Zeitschrift fur die gesamte / J. Zech. // Versicherungswissenschaft (Zfgvw). – 1983. – Н. 4. – С. 646 – 647.
3. Мельник В. М. До питання формування теоретичних засад адміністрування податків / В. М. Мельник // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 3 – 9.
4. Фінанси : підруч. / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеев та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

NEARSHORING – MANAGEMENT SPECIFICS OF REMOTE SOFTWARE DEVELOPMENT TEAMS

WACKOWSKI K. S., KOWALCZYK T.

UDC 378:004.77

Wackowski K. S., Kowalczyk T. Nearshoring – Management Specifics of Remote Software Development Teams

The article describes the specifics and advantages of management of remote software development teams, so called «NearShore Center», as a one of important and appreciated sourcing strategy on the matured markets.

Key words: sourcing strategies, IT outsourcing, nearshoring, nearshore center, remote software development team, IT management.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 5.

Wackowski Kazimierz S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Warsaw University of Technology (pl. Politechniki, 1, Warsaw, Poland)

Kowalczyk Tomasz – Assistant, Faculty of Production Engineering, Warsaw University of Technology (pl. Politechniki, 1, Warsaw, Poland)

УДК 378:004.77

Вацьковски К. С., Ковальчик Т. Nearshoring – специфіка управління віддаленою командою розробників програмного забезпечення

У статті розглянуто особливості переваг управління віддаленими командами розробників програмного забезпечення, так званих «NearShore Центрів», як одного з важливих і цінних джерел стратегій на ринку, що склався.

Ключові слова: стратегії пошуку, IT-аутсорсинг, ніашоринг, ніашорингові центри, віддалена команда розробників програмного забезпечення, IT-управління.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 5.

Вацьковски Казимеж Станіславович – доктор економічних наук, професор, Варшавський технологічний університет «Варшавська політехніка» (пл. Політехніки, 1, Варшава, Польща)

Ковальчик Томаш – асистент, факультет виробничої інженерії, Варшавський технологічний університет «Варшавська політехніка» (пл. Політехніки, 1, Варшава, Польща)

УДК 378:004.77

Вацьковски К. С., Ковальчик Т. Nearshoring – специфіка управління удаленной командой разработчиков программного обеспечения

В статье рассматриваются особенности преимуществ управления удаленными командами разработчиков программного обеспечения, так называемых «NearShore Центров», как одного из важных и ценных источников стратегий на сложившемся рынке

Ключевые слова: стратегии поиска, IT-аутсорсинг, ниашоринг, ниашоринговые центры, удаленная команда разработчиков программного обеспечения, IT-управление.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 5.

Вацьковски Казимеж Станіславович – доктор економічних наук, професор, Варшавський технологічний університет «Варшавська політехніка» (пл. Політехніки, 1, Варшава, Польща)

Ковальчик Томаш – асистент, факультет производственной инженерии, Варшавський технологічний університет «Варшавська політехніка» (пл. Політехніки, 1, Варшава, Польща)

The globalisation phenomenon and thereby heightened competition have an influence on difficulties of companies in developing and maintaining the range of expertise and skills, which are the most important factors to compete effectively. The antidote to these problems are various sourcing strategies, such as outsourcing, offshoring, nearshoring and onshoring. Depends on the customer's needs, different types of sourcing activities have become an increasingly popular for reducing operational costs. Additionally this strategy allows companies to focus on their core business and quickly respond to the sophisticated needs of the market [1].

An interesting proposal for a contemporary companies turns out to be a nearshoring, which combines the advantages of telecommuting and much more opportunities for communication than it is in the case of classical offshoring.

OUTSOURCING TAXONOMY

Outsourcing can be understood as performing a specific activities outside the organization. The basic question related to the nature of sourcing is «whether we must produce the product by ourselves or buy the product from a third party?» The answer to this question is not only justified to the financial aspects. Increasingly, such decisions are stra-

tegic. They relate to the ability to obtain specialist knowledge, which will lead to increase the effectiveness and efficiency of operations. Moreover, the strategic outsourcing may also contribute to building a competitive advantage [2].

The most important factors determining the need for outsourcing include [2]:

- ✦ costs reducing;
- ✦ focusing on key areas of competence;
- ✦ access to knowledge and other production factors;
- ✦ increasing the number of skilled workers outside of developed countries;
- ✦ increasing the complexity of information systems;
- ✦ the global diffusion of knowledge.

In general there are many models of outsourcing, characterising by specific strengths and weaknesses. In each of these cases there are a variety of management methods. Based on diversity of outsourcing models it can be divided due to different factors [2]. The first important factor is location, describing the place of action performed by the supplier. Outsourced tasks can be done in the client's office or outside, ie in the supplier's headquarter. In the latter case it is possible to work with the supplier from the customer's country or foreign, in the immediate proximity or distant. The second factor is the depth, which describe the scope of

tasks assigned to an external partner. This perspective can be divided to the individual outsourcing, referring to the particular positions in the company structure. Functional outsourcing, referring to the certain areas of the organization (ie, domains), as well as competence outsourcing, referring to the activities related to decision-making. Finally, the third important factor is the type of contracted activities, which may be closer to the process or project [2].

This paper is an attempt to capture the specifics of cooperation between buyers and suppliers of IT systems, working in nearshore model. The nature of such cooperation is not uniform and must be considered taking into account all the factors of division, ie, location, depth and nature of the tasks (Figure 1). Projects implemented in such model can include the provision of individual resources (ie, individual outsourcing), entire teams (ie, functional outsourcing), as well as competence centers with their permissions to make decisions (ie competence outsourcing). Considering the nature of the task, this paper will focus on the IT projects, which are unique from their nature.

- ✦ *software products are highly customizable*; so that the stakeholders will expect its variability, adaptability and development, even after the completion of the project; therefore it will increase the risk of entropy and loss of control over the development process;
- ✦ *techniques and tools for the software design and construction are developing rapidly*; therefore this phenomenon has a significant impact on performance, cost, quality and risk of software development;
- ✦ *the costs of software implementation are almost exclusively connected with the engineering works*; therefore it can be produced in mass-quantities at low cost.

The mentioned above specific features of software products makes management in this area is much more challenging than it is for other industrial projects [3]. In order to fully understand the essence of the problem with software implementation it is necessary to analyze additional layer describing specifics of IT project management environment.

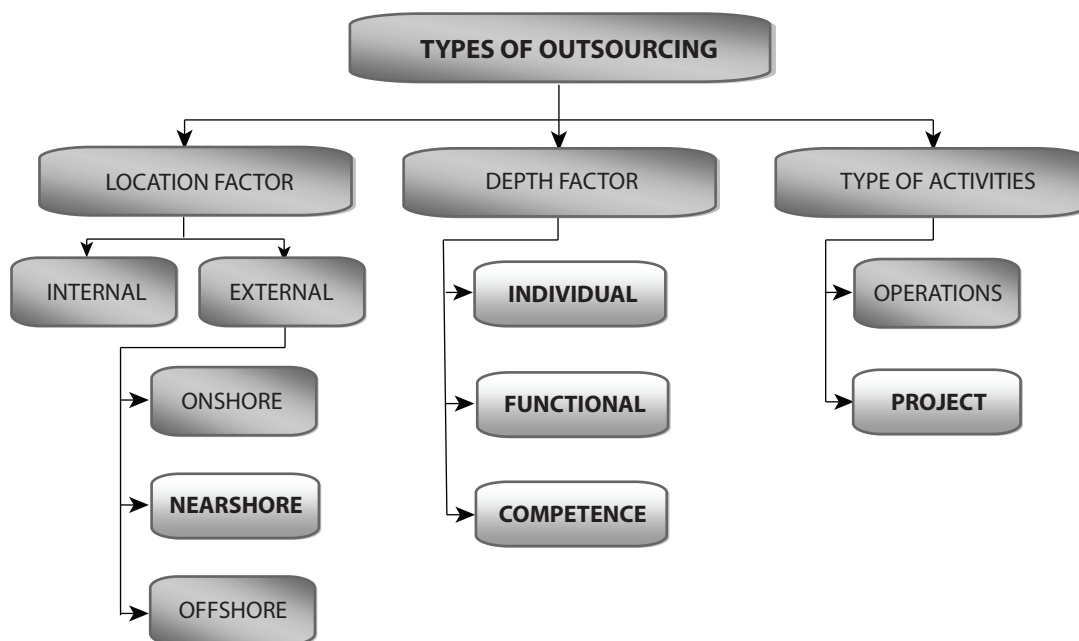

Figure 1. Types of outsourcing

Source: Mark J.Power, Kevin C.Desouza, Carlo Bonifazi, *Outsourcing – Podręcznik sprawdzonych praktyk*, MT Biznes, Warszawa 2010, p. 30.

NATURE OF IT PROJECTS

The nature of software products makes IT projects differ from the other industrial enterprises. Simple attempt of adaptation of management techniques used in areas of construction and mechanics do not working or in the best case leads to a products of low quality [3].

The differences between the software and the products manufactured in other sectors of the economy can be scratched as follows [3]:

- ✦ *software is not the subject to the «laws of physics» and equivalent laws that govern the software has not been discovered yet*; therefore it is difficult to accurately predict the performance and schedule of software implementation without some kind of experiments and prototypes;

Analysis of the problem can be started from the assignment to the IT project the right type of dynamic system. The closest structure which describe the behavior of the software implementation process seems to be a chaotic system which is kind of an interface between deterministic and fully stochastic systems. Chaotic systems have both the properties of deterministic and probabilistic systems. In the case of IT projects it is possible to determine some parameters of the algorithms but it is not possible to predict all the events and factors that affect software production environment. Therefore forecasting is only possible in the short term, which is consistent with the nature of the behavior of chaotic systems [3].

All of these factors affect the fact that the management of IT projects is difficult, even if it take place in a uniform geographical and graded environment. The introduc-

tion of further difficulties, such as formal decomposition of the project team certainly did not help [4].

NEARSHORE OUTSOURCING

Nearshore outsourcing (also called Nearshoring) it is the phenomenon consisting in transfer of processes and IT services to the company located in a neighboring country. In contrast to the traditional offshoring usually associated with the Asian countries, the headquarter of vendor is often located in immediate proximity to the client what entails a lot of positive effects.

The classic model of offshoring does not always work properly, so other models of outsourcing become more and more popular. The major risks associated with the co-operation between customer and supplier in the offshore model are presented in the *Table 1* [1].

Table 1

Offshore outsourcing risks

RISK CATEGORY	SAMPLE RISKS
Business	No overall cost savings
	Poor quality
	Late deliverables
Legal	Ineffective judicial system at offshore location
	Intellectual property rights infringement
	Export restrictions
	Inflexible labor laws
	Changes in tax laws that could erode savings
	Inflexible contracts
	Breach in security or privacy
Political	Backlash from internal IT staff
	Perceived as unpatriotic
	Political instability within offshore country
Workforce	Supplier employee turnover
	Supplier employee burnout
	Inexperienced supplier employees
	Poor communication skills of supplier employees
Social	Cultural differences
	Holiday and religious calendar differences
Logistical	Time zone challenges
	Managing remote teams
	Coordination of travel

Source: Ilan Oshri, Julia Kotlarsky, Leslie P.Willcocks, *The Handbook of Global Outsourcing and Offshoring*, Palgrave Macmillan, London 2011, p. 14.

The use of nearshore outsourcing model reduces the likelihood of particular risks or allows to their complete

elimination. Underlined risks (Table 1) show these areas of management environment which could be improved thanks to the nearshoring. Each of risk can be grouped based on the nature of the phenomena to which they relate.

The most important advantages of nearshore outsourcing include:

1. Single time zone – Cooperation in the same time zone brings great benefits. Communication with the outsourced team is possible through whole business day. Nobody must have to stay after hours or get up very early. In such a model live meetings could be more frequent. The result is higher productivity and employee satisfaction.

2. Immediate proximity – An extremely important element contributing to the success of the team is the communication between the employees and the possibility of frequent meetings, which in the case of the close location of the outsourcing team is fairly easy to achieve. Real cooperation in the offshoring model often turns out to be much more expensive than the initial estimates because of the significant costs of travel and communication. In this case nearshore offer is much more favorable.

3. Highly qualified employees – Recently offshoring model was a popular solution for many companies. However, nowadays it is much harder to implement – the reason is the strong exploitation of the local labor force, which has a negative impact on a productivity. The situation in the eg Central and Eastern Europe is different. These countries have been famous with well-trained technical staff. There are many Universities educating at the highest level. Availability of high-quality labor force is much higher.

4. Political and economical stability – In the era of the European Union nearshoring has become a simple solution. Political, legal and economic considerations are often very similar, and even regulated by the European Union. Partnership in EU countries has become easy and secure. The European Union provides the complete protection of intellectual property rights of the software. Transfer the IT department or domain to another EU country is no different from moving it to a nearby town.

5. Cultural proximity – European countries combines a sense of humor, a similar attitude to work and learning. Cultural elements are a very important factor in building relationships, significantly facilitate teamwork, making it simply and natural.

The above-mentioned advantages of nearshore outsourcing model directly or indirectly contribute to a reduction in the cost of the model. Close location significantly reduces travel costs, qualified personnel will do the same thing (in the meaning of scope of the software) faster and without errors. Working in the same time zone eliminates the need for overtime. Due to political and economic similarities, it is possible to get rid of unnecessary legal risk. Common cultural elements will make the team more quickly reach a consensus. It is widely estimated that the actual cost of offshoring and nearshoring are very similar.

CONCLUSION

Nowadays nearshore outsourcing model seems to be a good alternative to the tested previously offshoring mo-

dels. It offers higher quality and more natural conditions for cooperation. However management of such a project team is not a simple matter. Software development projects are difficult enough even when the entire team is located in the same place, working for the same company and speaking the same native language [4].

Success in collaboration with a nearshore outsourcing depends on both sides. On the one hand the professional approach of suppliers is necessary. On the other hand the client must understand the limitations of nearshoring contract. At the beginning of cooperation with the new provider of nearshore outsourcing, the customer should avoid the situation when [4]:

- ✦ the project is mission-critical without fallback plan;
- ✦ the project is time-sensitive, requiring quick time to market;

- ✦ they don't have sufficient domain expertise and project management available as a part of onshore team. ■

BIBLIOGRAPHY

1. **Ilan Oshri, Julia Kotlarsky, Leslie P. Willcocks**, The Handbook of Global Outsourcing and Offshoring, London 2011, Palgrave Macmillan.

2. **Mark J. Power, Kevin C. Desouza, Carlo Bonifazi**, Outsourcing – Podręcznik sprawdzonych praktyk, Warszawa 2010, MT Biznes.

3. **Tomasz Kowalczyk**, Sterowalne środowiska wytwórcze oprogramowania (Msc Thesis), Warszawa 2008, Warsaw School of Economics.

4. **Ryan Cush**, Pragmatic Offshoring: The Complete Guide to Managing an Offshore Software Development Team, 2008, Amazon Kindle Edition.

УДК [005.52:330.133.1]:338.2

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ДОМІНУЮЧОЇ ПОЗИЦІЇ В СИСТЕМІ НАКОПИЧЕННЯ ЦІННОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

КУЗНЕЦОВА І. О.

УДК [005.52:330.133.1]:338.2

Кузнецова І. О. Формування конкурентної стратегії домінуючої позиції в системі накопичення цінності: методологічні підходи

Розглянуто розвиток концепції системи накопичення цінності. Визначено методологічні підходи щодо ідентифікації та підтримки домінуючого положення підприємства у системі накопичення цінності.

Ключові слова: система накопичення цінності, домінуюча позиція, зернові компанії.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Кузнецова Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту ор-ганізацій та ЗЕД, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: inna.stream@mail.ru

УДК [005.52:330.133.1]:338.2

Кузнецова И. А. Формирование конкурентной стратегии доминирующей позиции в системе накопления ценности: ме-тодологические подходы

Рассмотрено развитие концепции системы накопления ценности. Определены методологические подходы к идентификации и поддержке доминирующего положения предприятия в системе накопления ценности.

Ключевые слова: система накопления ценности, доминирующая позиция, зерновые компании.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Кузнецова Инна Алексеевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой ме-неджмента организаций и ВЭД, Одесский национальный экономический университет (ул. Преобра-женская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: inna.stream@mail.ru

UDC [005.52:330.133.1]:338.2

Kuznetsova I. A. Formation of a Competitive Strategy of a Dominant Position in the System of Value Chain: Methodological Approaches

Development of value chain conception is considered. Methodological approaches to authentication and support of enterprise dominant position in the system of value chain are defined.

Key words: system of value chain, the dominant position, grainproducts enterprises.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Kuznetsova Inna A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Management of Organisations and Foreign Trade Activities, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: inna.stream@mail.ru

Прихід на вітчизняний ринок могутніх глобальних компаній докорінно змінив умови й способи ведення бізнесу та поставив проблему формування стійких конкурентних переваг вітчизняних підприємств. Розв'язання зазначеної проблеми потребує розробки нових рішень теоретичного та прикладного характеру, спрямованих на формування конкурентної

стратегії підприємства. Серед сучасних економічних інструментів представляє інтерес концепція накопичення цінності, яка дозволяє привернути увагу до стратегічно важливих видів економічної діяльності, які в майбутньому можуть стати фундаментом стійких конкурентних переваг підприємства.

dels. It offers higher quality and more natural conditions for cooperation. However management of such a project team is not a simple matter. Software development projects are difficult enough even when the entire team is located in the same place, working for the same company and speaking the same native language [4].

Success in collaboration with a nearshore outsourcing depends on both sides. On the one hand the professional approach of suppliers is necessary. On the other hand the client must understand the limitations of nearshoring contract. At the beginning of cooperation with the new provider of nearshore outsourcing, the customer should avoid the situation when [4]:

- ✦ the project is mission-critical without fallback plan;
- ✦ the project is time-sensitive, requiring quick time to market;

- ✦ they don't have sufficient domain expertise and project management available as a part of onshore team. ■

BIBLIOGRAPHY

1. **Ilan Oshri, Julia Kotlarsky, Leslie P. Willcocks**, The Handbook of Global Outsourcing and Offshoring, London 2011, Palgrave Macmillan.

2. **Mark J. Power, Kevin C. Desouza, Carlo Bonifazi**, Outsourcing – Podręcznik sprawdzonych praktyk, Warszawa 2010, MT Biznes.

3. **Tomasz Kowalczyk**, Sterowalne środowiska wytwórcze oprogramowania (Msc Thesis), Warszawa 2008, Warsaw School of Economics.

4. **Ryan Cush**, Pragmatic Offshoring: The Complete Guide to Managing an Offshore Software Development Team, 2008, Amazon Kindle Edition.

УДК [005.52:330.133.1]:338.2

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ДОМІНУЮЧОЇ ПОЗИЦІЇ В СИСТЕМІ НАКОПИЧЕННЯ ЦІННОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

КУЗНЕЦОВА І. О.

УДК [005.52:330.133.1]:338.2

Кузнецова І. О. Формування конкурентної стратегії домінуючої позиції в системі накопичення цінності: методологічні підходи

Розглянуто розвиток концепції системи накопичення цінності. Визначено методологічні підходи щодо ідентифікації та підтримки домінуючого положення підприємства у системі накопичення цінності.

Ключові слова: система накопичення цінності, домінуюча позиція, зернові компанії.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Кузнецова Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту ор-ганізацій та ЗЕД, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: inna.stream@mail.ru

УДК [005.52:330.133.1]:338.2

Кузнецова И. А. Формирование конкурентной стратегии доминирующей позиции в системе накопления ценности: ме-тодологические подходы

Рассмотрено развитие концепции системы накопления ценности. Определены методологические подходы к идентификации и поддержке доминирующего положения предприятия в системе накопления ценности.

Ключевые слова: система накопления ценности, доминирующая позиция, зерновые компании.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Кузнецова Инна Алексеевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой ме-неджмента организаций и ВЭД, Одесский национальный экономический университет (ул. Преобра-женская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: inna.stream@mail.ru

UDC [005.52:330.133.1]:338.2

Kuznetsova I. A. Formation of a Competitive Strategy of a Dominant Position in the System of Value Chain: Methodological Approaches

Development of value chain conception is considered. Methodological approaches to authentication and support of enterprise dominant position in the system of value chain are defined.

Key words: system of value chain, the dominant position, grainproducts enterprises.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Kuznetsova Inna A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Management of Organisations and Foreign Trade Activities, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: inna.stream@mail.ru

Прихід на вітчизняний ринок могутніх глобальних компаній докорінно змінив умови й способи ведення бізнесу та поставив проблему формування стійких конкурентних переваг вітчизняних підприємств. Розв'язання зазначеної проблеми потребує розробки нових рішень теоретичного та прикладного характеру, спрямованих на формування конкурентної

стратегії підприємства. Серед сучасних економічних інструментів представляє інтерес концепція накопичення цінності, яка дозволяє привернути увагу до стратегічно важливих видів економічної діяльності, які в майбутньому можуть стати фундаментом стійких конкурентних переваг підприємства.

Популярності концепція накопичення цінності набула після публікацій робіт М. Портера, в яких він запропонував розглядати бізнес кожної компанії як складну систему взаємопов'язаних видів діяльності, що створюють цінність, а у подальшому акцентував увагу на процесах, що відбуваються за межами підприємства. Цей доробок набув широкого застосування й подальшого розвитку в концепціях стратегічного управління витратами, аутсорсінгу та інсорсінгу.

У роботах Дж. Джереффі [1], Р. Каплинські [2] концепцію ланцюга накопичення цінності було використано для аналізу глобальних ланцюгів виробництва товарів та аналізу неоднакової ролі різних учасників системи накопичення цінності в її створенні та розподілу доходу.

Нерівність у розподілі доходів між рівнями системи накопичення цінності привернула увагу багатьох вітчизняних вчених, проте згадані дослідження обмежуються аналізом питомої ваги окремих рівнів і основну увагу приділяють гармонізації взаємовідносин між суб'єктами ланцюга (виробництво, переробка, розподіл) й справедливому розподілу прибутку між ними. Тобто пропонуються неринкові методи перерозподілу прибутку. На нашу думку, вирішення проблеми забезпечення стійкого успішного функціонування підприємства на ринку треба шукати через створення їхніх конкурентних переваг і у такий спосіб – підвищення конкурентоспроможності. Такі міркування дозволяють дійти висновку, що доцільно використовувати доробки науковців стосовно визначення ключових позицій у системі накопичення цінності та формування конкурентної стратегії щодо їх утримання.

Мета статті – визначити методологічні підходи щодо формування конкурентної стратегії домінуючої позиції в системі накопичення цінності.

Аналіз наукових робіт дозволив виокремити доробки Р. Коха [5], які є найбільш перспективними, з точки зору автора, у вирішенні зазначених вище питань.

Р. Кох, як і Дж. Джереффі та Р. Каплинські, акцентує увагу на тому, що на сьогодні деякі рівні системи накопичення цінності стають більш важливими, ніж інші, які звичайним чином фрагментовані і в них важко заробити високий прибуток. Такі рівні він називає «теплькими місцями», а тих, хто їх контролює і у такий спосіб займає ключові позиції в системі накопичення цінності, – «диригентами» ланцюга. Успішні «диригенти» привласнюють більшу частину вартості, хоча їх витрати складають незначну частину ланцюга [3, с. 312].

На відміну від своїх попередників, Р. Кох (R. Koch, 2000) робить слушний висновок стосовно необхідності будувати свою конкурентну стратегію таким чином, щоб зайняти «теплькі місця». Саме таке положення дає можливість встановлювати свої «правила гри» й впливати на інші рівні [3, с. 314].

Виходячи з вищевикладених міркувань, у подальшому рівні, які дають можливість впливати на інших суб'єктів системи накопичення цінності та отримувати більший за них дохід, ми будемо називати домінуючими у системі накопичення цінності.

Отже, ми доходимо висновку, що домінуюче положення у системі накопичення цінності дозволяє отримати додатковий прибуток за рахунок інших учасників системи. Виходячи з цього, його доцільно розглядати як один з видів конкурентних переваг за ознакою «спосіб проявлення» [4]. Треба зазначити, що перевага «домінуючої позиції» істотно відрізняється від інших, що входять до класу за ознакою «спосіб проявлення», а саме – за витратами, диференціації та комерційні. Згадані переваги формують у ланцюгу цінності підприємства, тобто їх отримує підприємство по відношенню до інших, що знаходяться на одному рівні системи накопичення цінності. Що стосується домінуючої позиції, то її можна отримати в системі накопичення цінності, тобто відносно підприємств, розташованих на інших рівнях галузевого ланцюга накопичення цінності. Отже, перевага «домінуючої позиції» є вищими за рівнем, ніж переваги за витратами, диференціації та комерційні.

Проте її утруднено реалізувати через відсутність підходів щодо визначення домінуючої позиції та її підтримки. Проведений автором критичний аналіз наукових доробок стосовно формування системи накопичення цінності дозволяє висунути припущення, що ідентифікація домінуючої позиції пов'язана з галузевими особливостями. Для ідентифікації домінуючої позиції в ланцюгу накопичення цінності та чинників, що її забезпечують на зерновому ринку ми пропонуємо застосовувати таку послідовність етапів:

- ✦ формування структури загальної системи накопичення цінності товарного зерна: визначення рівнів (економічних видів діяльності) та їх меж;
- ✦ визначення домінуючого рівня у системі накопичення цінності товарного зерна;
- ✦ аналіз конкуренції на домінуючому рівні;
- ✦ аналіз структури ланцюгів цінності провідних зернових компаній;
- ✦ визначення чинників, що забезпечують домінуючу позицію підприємства в системі накопичення цінності товарного зерна.

У відповідності до запропонованої послідовності нами було проведено дослідження зернових компаній. Виходячи з концептуальної системи накопичення цінності М. Портера, було сформовано систему накопичення цінності товарного зерна. Домінуючий рівень визначено шляхом розрахунку середньої рентабельності. У системі накопичення цінності товарного зерна домінуючим є «Розподіл».

Якщо розглянути частку ринка, яку мають окремі зернові компанії на домінуючому рівні, то можна дійти висновку, що він представлений як успішними компаніями, так і менш успішними. За оцінкою спеціалістів, на вітчизняному ринку зерна працює близько 400 зернотрейдерів. За останні роки відбулася структуризація ринку послуг зернотрейдерів: на перші 10 компаній з рейтингу приходиться приблизно 70 – 75%. За період з 2001 р. у складі найбільших зернотрейдерів значні зміни практично не відбулися.

Проведений аналіз діяльності провідних зернових компаній дозволив дійти висновку, що всі вони пред-

ставляють собою вертикально інтегровані компанії. На наш погляд, цей фактор став вирішальним у лідуванні на домінуючому рівні.

Як відомо, вертикальна інтеграція в галузі буде відповідно до системи накопичення цінності. З метою виконання аналізу ланцюгів цінності провідних зернових компаній нами було систематизовано зібрані дані про їх діяльність (табл. 1).

тегії інтеграції є забезпечення стійких взаємозв'язків у системі накопичення цінності.

Характерним для провідних зернових компаній (див. табл. 1) є те, що стратегія інтеграції реалізується не тільки через основні види діяльності, тобто такі, що безпосередньо відносяться до загальної системи накопичення цінності товарного зерна. Усі вони мають у своїй структурі допоміжні види діяльності.

Таблиця 1

Види діяльності провідних зернових компаній

Види діяльності	Провідні зернові компанії											
	Об'єднана елеваторна компанія (Glencore)	Alfred C. Toepfer International	Bunge Ukraine	Cargill-Україна	Нібулон	Кернел	Louis Dreyfus	Райз	W.J.Grain	Nidera	Рамбург	Ютранзитсервіс
Основні види діяльності												
Вирощування зернових культур на насіння					+			+				
Вирощування зернових культур на орендованих землях					+	+					+	+
Післязбиральне оброблення та зберігання зерна	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Оптова торгівля зерном	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Діяльність транспорту				+		+		+				+
Портове перевалювання зерна	+	+	+		+	+						
Виробництво комбикормів	+				+							
Тваринництво					+							
Виробництво борошна	+								+			
Допоміжні види діяльності												
Дистрибуція насіння, засобів захисту рослин, добрив, сільгосптехніки								+				
Надання послуг у рослинництві (машинно-тракторні станції)					+							
Ремонт сільгосптехніки					+			+				
Організація кредитування сільгоспвиробників	+	+	+	+	+	+	+		+		+	

Види діяльності, що здійснюють провідні компанії на зерновому ринку, ми розділили на основні та допоміжні. До основних віднесено таку діяльність, що є частиною загальної системи накопичення цінності. З табл. 1 видно, що кожна провідна зернова компанія має свій специфічний набір видів діяльності. До того ж, стратегію інтеграції реалізує, головним чином, за рахунок таких видів діяльності: оптова торгівля зерном, зберігання зерна, вирощування зернових культур на орендованих землях, кредитування сільгоспвиробників.

Вертикальна інтеграція на ринку зерна не пов'язана із погодженням рівнів ланцюга накопичення цінності за потужністю, що усуває одне з головних її обмежень у галузі хлібопродуктів. Основною рушійною силою стра-

Розглянемо більш детально структуру ланцюга накопичення цінності на прикладі компанії СП «Нібулон». Вона була заснована у 1991 р. і на сьогодні є єдиним вітчизняним підприємством, яке протягом останніх років стабільно входить у першу п'ятірку рейтингу зернотрейдерів. Компанія розпочала свою діяльність на початку системи накопичення цінності товарного зерна та інтегрувалося «вперед» – до торгівлі зерном, тобто на рівень, що дає найбільший прибуток. СП «Нібулон» є яскравим прикладом повного складу ланцюга цінності, в якому побудова власного терміналу надає конкурентну перевагу стосовно можливості формування експортних партій зерна у відповідності з вимогами закордон-

них покупців до показників якості. Разом з тим у такому повному ланцюгу компанія має можливість управляти процесами переміщення зерна з лінійних елеваторів до терміналу, що забезпечує їй виконання контрактних термінів постачання. Не останню роль у зазначеному процесі має власний транспорт компанії. Структура ланцюга накопичення цінності компанії «Нібулон» побудована нами з використанням розгалуженої моделі, яка складається із основного загального ланцюга (вертикального) та низки ланцюгів забезпечуючих видів діяльності (горизонтальних) (рис. 1).

Саме унікальний набір основних і додаткових видів діяльності з включенням до його складу «оптової торгівлі зерном» створює передумови формування переваги розглянутих зернових компаній серед підприємств хлібопродуктів, які дозволяють протягом тривалого періоду займати провідну позицію на домінуючому рівні системи накопичення цінності. Така позиція дозволяє їм отримувати більш високий рівень прибутків і мати стійку конкурентну перевагу.

Можна обґрунтовано стверджувати, що унікальний ланцюг цінності зернової компанії, що має у своєму

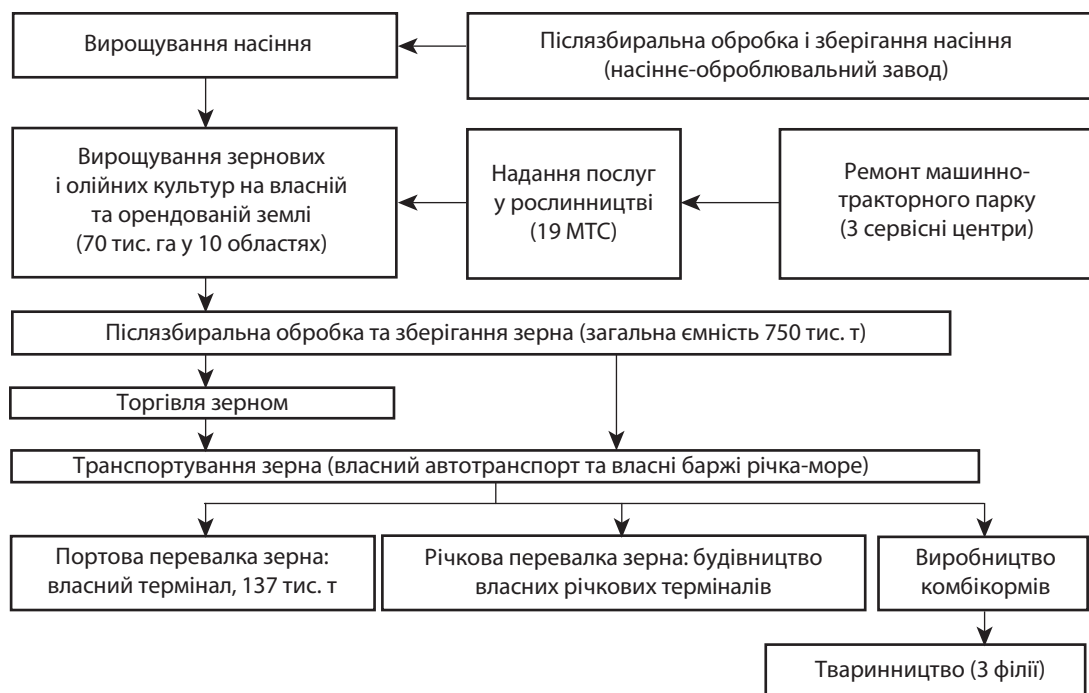

Рис. 1. Структура ланцюга накопичення цінності СП «Нібулон»

Характерним для національного ринку зерна України є те, що тільки провідні вітчизняні компанії розпочали свою діяльність на початку системи накопичення цінності і інтегрувалися «вперед». Усі закордонні компанії розпочали діяльність з рівня «оптова торгівля зерном» і навпаки інтегрувалися назад. Це можна пояснити тим, що на вітчизняний ринок прийшли глобальні компанії з досвідом роботи на світовому ринку зерна. Тому вони перш за все зайняли домінуючий рівень у ланцюгу, а потім вже розвивали інші рівні.

Проведене дослідження видів діяльності провідних зернових компаній із застосуванням розроблених автором табличної моделі (див. табл. 1) та графічних моделей їхньої структури ланцюгів накопичення цінності (див. рис. 1) дозволяє дійти висновку, що всі провідні зернові компанії, котрі займають позицію в домінуючому рівні системи накопичення цінності товарного зерна, є вертикально інтегрованими. Вони здійснюють як види діяльності, що входять до складу загальної системи накопичення цінності товарного зерна, так і додаткові. Тобто мають складну й специфічну структуру власних ланцюгів цінності. Остання обов'язково містить рівень «оптова торгівля зерном», який є домінуючим у загальній системі накопичення цінності товарного зерна.

складі рівень «оптова торгівля», є структурним чинником, який дозволяє отримати конкурентну перевагу з домінуючої позиції. Тому його побудова є основою формування конкурентної стратегії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Gereffi G. International Trade and Industrial Upgrading in the Apparel Commodity Chain / G. Gereffi // Journal of International Economics. – 1999. – Vol. 48. № 1. – P. 37 – 70.
2. Каплински Р. Распространение положительного влияния глобализации. Какие выводы можно сделать на основании анализа цепочки накопления стоимости? / Р. Каплински / Пер. с англ. : Препринт доклада 2000 г. – М. : ГУ ВШЭ, 2002. – 68 с.
3. Кох Р. Стратегия. Как создавать и использовать эффективную стратегию / Р. Кох / Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2007. – 320 с.
4. Кузнецова І. О. Формування стійких конкурентних переваг: концептуальна модель / І. О. Кузнецова // Вісник соціально-економічних досліджень : Зб. наук. праць Одеського державного економічного університету. – Одеса, 2010. – № 38. – С. 40 – 46.

КРОС-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЛОВОЇ КУЛЬТУРИ

БЛИЗНЮК Т. П.

УДК 35.074.5

Близнюк Т. П. Крос-культурні особливості української ділової культури

У статті розглянуто сутність поняття культури та визначено, що культура має чотири рівні: 1) національна культура; 2) ділова культура; 3) корпоративна культура; 4) професійна культура. Розглянуто та проаналізовано класифікацію ділової культури Г. Хофстеде, а саме, що ділові культури різних країн можна класифікувати за такими параметрами: 1) співвідношення індивідуалізму та колективізму; 2) дистанція влади; 3) співвідношення мужності та жіночності в діях; 4) ставлення до невизначеності. Визначено місце української ділової культури в цій класифікації та запропоновані відповідні рекомендації.

Ключові слова: культура, ділова культура, індивідуалізм, колективізм, дистанція влади, мужність, жіночність, невизначеність, класифікація Г. Хофстеде, «карта світу».

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 14.

Близнюк Тетяна Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: blyznyuk.tetyana@gmail.com

УДК 35.074.5

UDC 35.074.5

Близнюк Т. П. Кросс-культурные особенности украинской деловой культуры

В статье рассмотрена сущность понятия культуры и определено, что культура имеет четыре уровня: 1) национальная культура, 2) деловая культура; 3) корпоративная культура; 4) профессиональная культура. Рассмотрена и проанализирована классификация деловой культуры Г. Хофстеде, а именно, что деловые культуры разных стран можно классифицировать по следующим параметрам: 1) соотношение индивидуализма и коллективизма, 2) дистанция власти, 3) соотношение мужественности и женственности в действиях, 4) отношение к неопределенности. Определено место украинской деловой культуры в этой классификации и предложены соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: культура, деловая культура, индивидуализм, коллективизм, дистанция власти, мужественность, женственность, неопределенность, классификация Г. Хофстеде, «карта мира».

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 14.

Близнюк Татьяна Павловна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: blyznyuk.tetyana@gmail.com

Bliznyuk T. P. Cross-Cultural Peculiarities of Ukrainian Business Culture

The article was considered the essence of the concept of culture and determined that the culture has four levels: 1) national culture, 2) business culture, 3) corporate culture, 4) professional culture. It was reviewed and analyzed the classification of business cultures of G. Hofstede, namely, that business cultures of various countries can be classified according to the following parameters: 1) the ratio of individualism and collectivism, 2) power distance, 3) the relationship of masculinity and femininity in action, 4) relations to the uncertainty. It was founded the place of Ukrainian business culture in this classification and offered particular recommendations.

Key words: culture, business culture, individualism, collectivism, power distance, masculinity, femininity, uncertainty, the classification of G. Hofstede, «Map of the World»

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 14.

Bliznyuk Tetyana Pavlivna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: blyznyuk.tetyana@gmail.com

Уже зараз близько 40% товарів і послуг у світі виробляються змішаними компаніями. Поряд з інтеграційними економічними та соціально-політичними процесами паралельно не менш інтенсивно розвиваються процеси соціокультурної диференціації, розмежування і навіть протистояння окремих соціальних груп і спільнот. Необхідність виявлення спільних рис культури і засвоєння культурних особливостей партнерів в інших країнах отримує повсюдне визнання: перспектива розвитку альянсів у взаємозбагаченні за рахунок синергії сильних сторін кожної культури. Для України розуміння міжнародних проблем менеджменту особливо важливо. Це пов'язано не стільки з відсутністю у більшості українських менеджерів досвіду роботи з представниками інших культур, скільки з прямим перенесенням в українську ділову освіту західної (переважно американської) моделі культури, що не враховує особливостей нашого менталітету.

Ділова культура – це феномен сучасного світу, культура винятково індустріального і постіндустріального суспільства, культура бізнесу, яка є способом самоорганізації та самомотивування людей.

Дослідженням ділової культури з теоретичної та практичної точок зору займаються такі провідні вчені та фахівці, як М. Альберт, А. Бусигіна, О. Виханський, Д. Дернер, Дж. Даніельс, Д. Карнегі, М. Мескон, М. Смолл, Дж. Сорос, Ф. Хедоури, Х. Хекхаузен, Е. Хол, Г. Хофстеде та ін. Праці зарубіжних та українських вчених, таких як Р. Абдеев, Дж. Гелбрейт, В. Іноземцев, П. Козловські, В. Лісічкін, Г. Мартін, О. Панарін, В. Федотова, Ф. Хайек, Л. Шелепін, Х. Шуманн присвячені дослідженню сучасного світу як основи формування ділової культури. У них викладено судження про основні тенденції та проблеми постіндустріальної ринкової цивілізації, які в певному сенсі є передовим кордоном розвитку сучасного суспільства та еталоном для культурно-економічного розвитку

незахідного світу. Саме тому *метою* роботи є дослідження та аналіз особливостей української ділової культури.

Кожний народ має свою національну культуру, неповторність та оригінальність якої виявляються як в духовній (мова, література, музика, живопис, релігія), так і в матеріальній (особливості економічного укладу, ведення господарства, виробництва тощо) сферах життя та діяльності. При цьому кожна культура розглядається як сукупність ціннісних орієнтацій й поведінкових стереотипів, прийнятих у конкретній країні або групі країн і засвоєних більшістю [12]. У культурі країни можна визначити чотири рівні [1; 3; 10], які систематизовано та наведено на *рис. 1*.

Рис. 1. Рівні культури

1) *національна культура* – це сукупність символів, вірувань, переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, які характеризують духовне життя людської спільноти в тій чи іншій країні [7];

2) *ділова культура* – це система відносин, виражених у нормах, цінностях і знаннях, що регулює ділову активність з метою розвитку бізнесу в певній країні [4];

3) *корпоративна культура* – це спосіб реалізації відповідних оцінок і сприйняття навколишнього середовища в конкретній організації. Корпоративна культура кожної організації створюється в середовищі організації на базі національної та ділової культури (культур). Спроби насадження в тій чи іншій країні корпоративної культури, яка не відповідає контексту її загальної ділової та національної культури, зазвичай призводять до управлінських невдач. Вони розбиваються об систему цінностей і стереотипів місцевих працівників [1];

4) *професійна культура* – це піднесення професійної діяльності кожної людини до загальних норм виконання певного виду праці [10]. Специфічні професійні галузі зі стійкими традиціями формують власну професійну культуру і етику (лікарі, юристи та ін.) у рамках корпоративної культури конкретної організації.

Культурні, психологічні та національні особливості ділової культури, що випливають з її історії та розвитку, не можуть не позначатись на її взаємодії з іншими діловими культурами. Вони впливають на культуру спілкування та взаємодії. Для кожної пари порівнюваних культур сфера збігу (схожості) сприймається як правильна і зазвичай не помічається. Сфера відмінності викликає подив, роздратування, неприйняття і сприймається як типово національна риса – стереотип культури та особливості менталітету нації [14]. Відмінності між культурами можуть бути досить істотними і

стосуватися мови, правил етикету, стереотипів поведінки, використання певних засобів спілкування [11].

Основними об'єктами ділової культури є [5; 8]:

- ★ підприємницька діяльність (мотивація цілей підприємця і застосовуваних засобів, а також особисті та професійні якості);
- ★ люди (партнери, споживачі, службовці компанії, соціальні групи);
- ★ суспільство (державна, чиновницька, законодавство, громадська думка).

У Європі ділова культура вже давно сформувалася і має усталені цінності, що орієнтують підприємців на творчість, незалежність і взаємну корисність.

Українська ділова культура знаходиться ж на етапі формування. Тому виникають проблеми її взаємодії з європейською та східною діловими культурами, проблеми збереження специфічних рис власних саме української ділової культури, оскільки у сучасних умовах успішним може бути тільки підприємець з високим рівнем загальної та ділової культури.

У діловому житті стереотипи відіграють певну роль, впливаючи на те, як партнери, свідомо чи несвідомо, сприймають один одного. По цьому для ділових людей важливе знання того, як вони зазвичай оцінюються в країні партнера, саме тому розглянуті класифікації ділових культур важливі для сучасних підприємців.

У сучасному порівняльному менеджменті виділяють різні класифікації ділових культур (Клукона-Стробека, Хофстеде, Хола, Хампден-Турнера – Тромпенаарса, Лефевра та ін.). Однак найбільш системною є класифікація, запропонована Гердом Хофстеде [7].

Голландський дослідник Герд Хофстеде, працюючи менеджером у транснаціональній корпорації IBM, вивчав відмінності в ділових культурах різних країн. На основі анкетування 117 тис. працівників компанії IBM у 40 країнах світу він визначив чотири найважливіших параметри, за якими відрізняються ділові культури [1; 2; 3; 6; 8]. Ці параметри та критерії їх визначення систематизовано [1; 6; 11] та наведено в *табл. 1*.

Дослідження, проведені в Києво-Могилянській бізнес-школі, показали [2], що в Україні існують такі особливості ділової культури, які відразу помічають іноземці:

1) *домінуючий колективізм*. Звичайно, він не такий всеохоплюючий, як у Японії, але значно дальший від індивідуалізму американців;

2) *велика дистанція влади*, що не завжди допомагає розвивати бізнес, а іноді й просто заважає жити. У нас значно більша відстань між керівником і підлеглим, ніж у США. В Україні підлегли перед тим, як впровадити інновацію, намагатимуться передбачити, якої буде реакція керівника;

3) *високе прагнення уникнути невизначеності*. У різних установах людину змушують заповнювати багато довідок, листів, хоча ця процедура є неконституційною. Вона породжена відчуттям страху перед непевністю [9]. Хоча дослідники відзначають, що для молодого покоління (20 – 30 років) ступінь уникнення невизначеності істотно знижується [11].

Параметри моделі Г. Хофстеде

№ з/п	Параметр	Критерії визначення параметра
1	Співвідношення індивідуалізму та колективізму	Країнам із високим ступенем індивідуалізму притаманно: 1) люди відверто висловлюють критичні зауваження своїм колегам; 2) наймання і просування по службі пов'язані тільки з достоїнствами даної особистості; 3) управління орієнтоване на особистість, а не на групу; 4) люди орієнтуються на особистий успіх і кар'єру, а не групу; 5) суспільство відрізняє високий життєвий рівень. Середній клас становить солідний прошарок; 6) рівень свободи друку досить високий
2	Дистанція влади	Для країн із високим ступенем влади характерно: 1) співробітники організації не висловлювати відкрито незгоду з рішеннями своїх начальників; 2) стиль керівництва начальника автократичний; 3) остаточне рішення найважливіших проблем залежить від керівника; 4) розрив у оплаті праці співробітників організації досягає двадцятиразового рівня
3	Співвідношення мужності і жіночності в діях. «Маскулінізація / фемінізація»	Країни з високим ступенем мужності в діях мають такі характеристики: 1) основні показники успіху – кар'єра і матеріальне благополуччя; 2) «справжній чоловік» – це значний комплімент, «справжніми чоловіками» називають людей амбіційних, рішучих і жорстких; 3) люди живуть в ім'я роботи (а не працюють для того, щоб жити); 4) хороший керівник повинен «не радитися з колективом», а вирішувати питання; 5) жінка – політичний діяч є рідкістю
4	Ставлення до невизначеності	Країнам із максимальним уникненням невизначеності властиві: 1) негативна налаштованість мешканців по відношенню до структур влади; 2) прояв націоналізму. Роздратування по відношенню до національних меншин; 3) недовірливе ставлення більшості населення до молоді. Існують неписані правила, які пов'язують просування по службі з віком; 4) схильність людей більше покладатися на думку фахівців та експертів, ніж на здоровий глузд і життєвий досвід

Результати дослідження ділових культур різних країн за моделлю Г. Хофстеде систематизовано [1; 2; 6; 9; 11; 13] та наведено в *табл. 2*.

На основі проведеного дослідження Г. Хофстеде склав своєрідну «карту світу», об'єднавши країни за типами провідних цінностей у чотири групи [6], яка доповнена та наведена на *рис. 2*:

1) США та Велика Британія, зазначивши, що в цих країнах визначальним є прагнення до особистісного успіху, благополуччя та самоактуалізації;

2) Японія, Німеччина, Греція, латиноамериканські країни, де найбільше цінуються особиста безпека, благополуччя та старанна робота;

3) Франція, Іспанія, Португалія, колишня Югославія, Чилі, азійські країни, в яких індивідуальне благополуччя менш важливе, ніж групова солідарність;

4) Північна Європа та Нідерланди, особистісний успіх оцінюється як загальне досягнення і велике значення надається міжособистісним взаєминам. До цієї групи тяжіє Росія і Україна.

ВИСНОВКИ

Загальні висновки, які отримані в результаті порівняння країн, що належать до різних груп (за Г. Хофстеде), такі:

1. Вплив індивідуалізму або колективізму характеризується граничною орієнтацією індивідуумів на особисті інтереси. Основними мотиваціями для країн з домінуванням індивідуалізму є зобов'язання перед самим собою, тобто самореалізація та самоповага. Соціальні потреби взагалі не розглядаються в їх шкалі мотивації (США, Велика Британія).

В Україні поки домінує колективізм, тобто для неї навпаки характерно розвиток соціальних потреб. У цих суспільствах співробітники лояльні по відношенню до свого начальства за умови відповідної лояльності у формі захисту свого колективу.

2. Вплив дистанції влади на діловій культурі країни позначається таким чином. У країнах з малою дистанцією влади (Данія, Швеція, Ізраїль) підлеглі схильні не чекати, поки начальство проявить ініціативу і допустить до прийняття рішення.

У країнах з великою дистанцією влади (Україна, Франція, Бельгія) підлеглі, як правило, не хочуть брати участь у прийнятті рішення.

3. Вплив неприйняття невизначеності та мужності виражено в таких культурах, як американська, японська, німецька. Так, у громадян США сильно розвинені ідеї досягнення і виклику. Це пов'язано з низьким неприйняттям невизначеності та мужністю. У Німеччині

та Японії також «чоловіча» культура, однак вона характеризується більш сильним неприйняттям невизначеності. У чоловічих культурах гуманізація праці розглядається як фактор бути визнаним, мати можливість самореалізуватися і зробити кар'єру, тобто успішно і заплановано просуватися по службі.

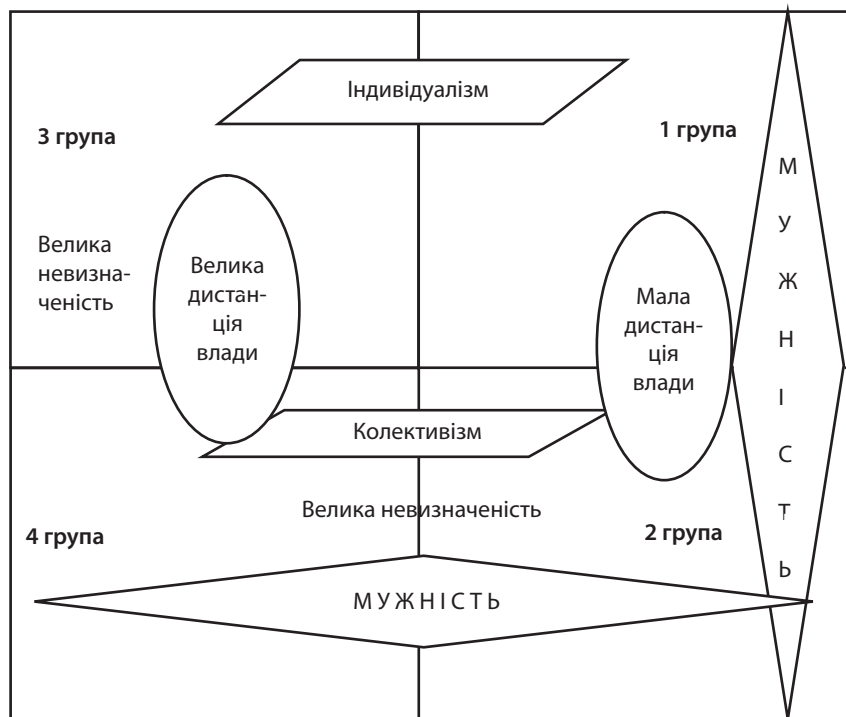
для України. Вплив сильного неприйняття невизначеності у вітчизняній діловій культурі проявляється в низькій схильності приймати ризики та значній потребі відчувати захищеність.

На сучасному етапі розвитку науки модель Г. Хофстеда вважається однією з найбільш перспективних для

Таблиця 2

Ділові культури за моделю Г. Хофстеде

Країна	Індивідуалізм / колективізм	Дистанція влади	Мужність / жіночість у діях	Ставлення до невизначеності
Україна	Колективізм	Велика	Мужність/жіночість	Високе
Австралія	Індивідуалізм	Мала	Мужність	Середнє
Канада	Індивідуалізм	Середня	Мужність/жіночість	Низьке
Велика Британія	Індивідуалізм	Мала	Мужність	Середнє
Франція	Індивідуалізм	Велика	Жіночість	Високе
Греція	Колективізм	Велика	Мужність/жіночість	Високе
Італія	Індивідуалізм	Середня	Мужність	Високе
Японія	Колективізм	Середня	Мужність	Високе
Мексика	Колективізм	Велика	Мужність	Високе
Сінгапур	Колективізм	Велика	Мужність/жіночість	Низьке
Швеція	Індивідуалізм	Мала	Жіночість	Низьке
США	Індивідуалізм	Мала	Мужність	Низьке
Венесуела	Колективізм	Велика	Мужність	Високе
Австрія	Колективізм	Мала	Мужність	Високе
Росія	Колективізм	Велика	Мужність	Високе
Німеччина	Індивідуалізм	Мала	Мужність	Високе

Рис. 2. «Карта світу»

У жіночих культурах гуманізація праці в першу чергу означає наявність постійної уваги до співробітників, хороших відносин між членами організацій і встановлення прийняттого єднання, що характерно саме

аналізу ділової культури країни. Вона допомагає виявити не тільки зовнішні особливості тієї чи іншої культури, а й глибинні, психологічні зв'язки, що виникають між членами організації та впливають на продуктивність і

ефективність підприємства найбезпосереднішим і сильним чином. До того ж правильна оцінка культури допомагає виробити відповідну для даної моделі політику з управління корпоративною культурою. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алешина И. В.** Западная и восточная деловые культуры / И. В. Алешина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://imperia.net.ua/modules.php?name=xImp&newsid=6441&xcetid=3>

2. **Грушевицкая Т. Г.** Основы межкультурной коммуникации : Учебник для вузов / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.

3. **Корженко В. В.** Вплив національної культури на формування моделі управління: методики крос-культурного менеджменту / В. В. Корженко, Ж. А. Писаренко // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 1(35) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arpu/2009_1/index.html

4. **Костин А. И.** Кросс-культурный менеджмент и политическая среда в условиях глобализации экономики / А. И. Костин, И. А. Костина // Вестник Московского университета. – Сер. 12. – (Политические науки). – 2005. – № 1. – С. 103 – 131.

5. **Кордуэлл М.** Психология: А – Я : Словарь / Пер. с англ. / М. Кордуэлл. – М., 2002. – 448 с.

6. **Кочетков В. В.** Психология межкультурных различий : учебное пособие для вузов / В. В. Кочетков. – М. : «ПЕР СЭ», 2002. – 416 с.

7. **Лісеєнко О. В.** Менталітет: сутність та особливості регіональних проявів : автореф. дис.... канд. соціол. наук. – Харків, 1998. – 17 с.

8. **Невлева И. М.** Деловая культура: универсальность и специфика: [монография] / И. М. Невлева. – Белгород : Кооперативное образование, 2001. – 241 с.

9. Организация и управление внешнеэкономической деятельностью. Модульная программа для менеджеров / Под ред. Р. Б. Ноздревой, Б. И. Синецкого, В. В. Кормышева и др. – М., 1993. – 360 с.

10. **Палеха Ю. І.** Ключі до успіху, або Організаційна та управлінська культури / Ю. І. Палеха. – К. : Вид-во Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2000. – 211 с.

11. **Петровский В. А.** Личность в психологии. Проблема субъективности / В. А. Петровский. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.

12. **Райхлен М.** Влияет ли национальная культура на стиль управления? / М. Райхлен // Экономические стратегии. – 2001. – № 4. – С. 35 – 41.

13. **Яранський Д. М.** Концептуальні основи формування вітчизняної моделі управління / Д. М. Яранський, Н. М. Мішковець // Економічний вісник Донбасу. – 2006. – № 1(3). – С. 108 – 113.

14. **Mitry D. and Bradley T.** Managerial leadership and cultural differences of Eastern European economics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://marketing.byu.edu/htmlpages/ccrs/proceedings99/mitrybradley.htm>

УДК 339.138:659.1

ОПТИМІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГУ НА РИНКУ B2B

КАЙНОВА Т. В.

УДК 339.138:659.1

Кайнова Т. В. Оптимізація маркетингу на ринку B2B

У статті визначено ринок B2B, обґрунтовано необхідність оптимізації маркетингу на ринку B2B, запропоновано систему B2B-маркетингу та розроблено етапи її формування. На основі опрацьованого матеріалу визначено основні фактори формування лояльності покупців і представлено етапи розробки програм лояльності для покупців на ринку B2B.

Ключові слова: маркетинг, ринок B2B, лояльність, програма лояльності.

Бібл.: 6.

Кайнова Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kajnova@mail.ru

УДК 339.138:659.1

Кайнова Т. В. Оптимизация маркетинга на рынке B2B

В статье представлено определение рынка B2B, обоснована необходимость оптимизации маркетинга на рынке B2B, предложена система B2B-маркетинга и разработаны этапы ее формирования. На основе проработанного материала определены основные факторы формирования лояльности покупателей и представлены этапы разработки программ лояльности для покупателей на рынке B2B.

Ключевые слова: маркетинг, рынок B2B, лояльность, программа лояльности.

Библ.: 6.

Кайнова Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kajnova@mail.ru

UDC 339.138:659.1

Kajnova T. V. Marketing Optimization for B2B Market

The article presents market definition B2B, the necessity to optimize marketing B2B market, provides a system for B2B-marketing and developed stages of its formation. On this basis it was identified key factors of customer loyalty and are the stages of development of loyalty programs for customers market B2B.

Key words: marketing, B2B market, loyalty, loyalty program.

Bibl.: 6.

Kajnova Tatyana V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kajnova@mail.ru

ефективність підприємства найбезпосереднішим і сильним чином. До того ж правильна оцінка культури допомагає виробити відповідну для даної моделі політику з управління корпоративною культурою. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алешина И. В.** Западная и восточная деловые культуры / И. В. Алешина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://imperia.net.ua/modules.php?name=xImp&newsid=6441&xcetid=3>
2. **Грушевицкая Т. Г.** Основы межкультурной коммуникации : Учебник для вузов / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.
3. **Корженко В. В.** Влияние национальной культуры на формирование модели управления: методики кросс-культурного менеджменту / В. В. Корженко, Ж. А. Писаренко // Актуальные проблемы государственного управления. – 2009. – № 1(35) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arpu/2009_1/index.html
4. **Костин А. И.** Кросс-культурный менеджмент и политическая среда в условиях глобализации экономики / А. И. Костин, И. А. Костина // Вестник Московского университета. – Сер. 12. – (Политические науки). – 2005. – № 1. – С. 103 – 131.
5. **Кордуэлл М.** Психология: А – Я : Словарь / Пер. с англ. / М. Кордуэлл. – М., 2002. – 448 с.
6. **Кочетков В. В.** Психология межкультурных различий : учебное пособие для вузов / В. В. Кочетков. – М. : «ПЕР СЭ», 2002. – 416 с.

7. **Лісеєнко О. В.** Менталітет: сутність та особливості регіональних проявів : автореф. дис.... канд. соціол. наук. – Харків, 1998. – 17 с.

8. **Невлева И. М.** Деловая культура: универсальность и специфика: [монография] / И. М. Невлева. – Белгород : Кооперативное образование, 2001. – 241 с.

9. Организация и управление внешнеэкономической деятельностью. Модульная программа для менеджеров / Под ред. Р. Б. Ноздревой, Б. И. Синецкого, В. В. Кормышева и др. – М., 1993. – 360 с.

10. **Палеха Ю. І.** Ключі до успіху, або Організаційна та управлінська культури / Ю. І. Палеха. – К. : Вид-во Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2000. – 211 с.

11. **Петровский В. А.** Личность в психологии. Проблема субъективности / В. А. Петровский. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.

12. **Райхлен М.** Влияет ли национальная культура на стиль управления? / М. Райхлен // Экономические стратегии. – 2001. – № 4. – С. 35 – 41.

13. **Яранський Д. М.** Концептуальні основи формування вітчизняної моделі управління / Д. М. Яранський, Н. М. Мішковець // Економічний вісник Донбасу. – 2006. – № 1(3). – С. 108 – 113.

14. **Mitry D. and Bradley T.** Managerial leadership and cultural differences of Eastern European economics. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://marketing.byu.edu/htmlpages/ccrs/proceedings99/mitrybradley.htm>

УДК 339.138:659.1

ОПТИМІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГУ НА РИНКУ B2B

КАЙНОВА Т. В.

УДК 339.138:659.1

Кайнова Т. В. Оптимізація маркетингу на ринку B2B

У статті визначено ринок B2B, обґрунтовано необхідність оптимізації маркетингу на ринку B2B, запропоновано систему B2B-маркетингу та розроблено етапи її формування. На основі опрацьованого матеріалу визначено основні фактори формування лояльності покупців і представлено етапи розробки програм лояльності для покупців на ринку B2B.

Ключові слова: маркетинг, ринок B2B, лояльність, програма лояльності.
Бібл.: 6.

Кайнова Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: kajnova@mail.ru

УДК 339.138:659.1

Кайнова Т. В. Оптимизация маркетинга на рынке B2B

В статье представлено определение рынка B2B, обоснована необходимость оптимизации маркетинга на рынке B2B, предложена система B2B-маркетинга и разработаны этапы ее формирования. На основе проработанного материала определены основные факторы формирования лояльности покупателей и представлены этапы разработки программ лояльности для покупателей на рынке B2B.

Ключевые слова: маркетинг, рынок B2B, лояльность, программа лояльности.
Библ.: 6.

Кайнова Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры публичного администрирования и региональной экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: kajnova@mail.ru

UDC 339.138:659.1

Kajnova T. V. Marketing Optimization for B2B Market

The article presents market definition B2B, the necessity to optimize marketing B2B market, provides a system for B2B-marketing and developed stages of its formation. On this basis it was identified key factors of customer loyalty and are the stages of development of loyalty programs for customers market B2B.

Key words: marketing, B2B market, loyalty, loyalty program.
Bibl.: 6.

Kajnova Tatyana V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: kajnova@mail.ru

Сучасна економічна ситуація в Україні характеризується високим ступенем глобалізації та інформатизації бізнесу, жорсткістю конкуренції та високими споживчими очікуваннями. Серед сучасного бізнесу нестабільна і агресивна, внутрішній промисловий ринок України досить невеликий, чутливий до цінних коливань і стає все менш прибутковим в багатьох сегментах. На вітчизняних підприємствах у сегменті B2B (*Business to Business*) у більшості випадків відсутні цілісні системи управління ринковою діяльністю, а маркетинг реалізується фрагментарно, в основному через дослідницьку та збутову діяльність, відсутні методики оцінки ефективності маркетингової діяльності. Від цього знижується ефективність роботи підприємства і всього ринку в цілому. У цих умовах необхідно шукати нові шляхи «виживання» і розвитку, розробляти системний підхід, який може бути забезпечений за допомогою маркетингових заходів. Для підприємств сегмента B2B головною метою є збереження своїх лояльних партнерів та підвищення продаж. А це означає, що підприємство повинно підтримувати імідж, інвестувати у створення маркетингової комунікації для зміцнення тісних відносин з постійними партнерами, коригувати плани і орієнтуватися на довгострокові перспективи.

Різним аспектам сучасного B2B маркетингу приділяють увагу як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники, серед яких: Шульц Д. Є., Танненбаум С. І., Лаутерборн Р. Ф., Котлер Ф., Заруба В. Я., Кендюхов О. В. та інші. Проте значна кількість дослідників не виключає доцільність подальшого вивчення розвитку маркетингу на ринку B2B.

Метою статті є розробка шляхів оптимізації маркетингу на ринку B2B.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження вирішували такі завдання: визначення ринку B2B; обґрунтування необхідності оптимізації маркетингу на ринку B2B; побудова системи B2B-маркетингу; визначення основних факторів формування лояльності покупців; розробка програм лояльності для покупців ринку B2B.

Ринок B2B – це сукупність підприємств, що взаємодіють з метою налагодження партнерських стосунків, знаходження постачальників для власного виробництва, покупців сировини або готової продукції – обладнання та приладів або різних послуг. У результаті загострення конкуренції український ринок B2B давно вийшов за рамки, які обмежувалися виробництвом продуктів і послуг належної якості. У сучасних умовах необхідно розробляти ефективні методики пошуку клієнтів та розробляти заходи щодо їх утримання.

Одним із напрямом пошуку клієнтів, перетворення потенційних покупців у реальних є побудова системи B2B-маркетингу. Система B2B-маркетингу – це комплексний проект, завдання якого – налаштувати систему отримання вхідних запитів від зацікавлених потенційних клієнтів, скоротити цикл продажу і знизити залежність бізнесу від менеджерів з продажу. Побудова системи B2B-маркетингу включає такі етапи: 1) аналіз успішного продажу – для цього необхідно зустрітися з потенційними покупцями, вислухати та записати всі заперечення на кожному етапі; 2) розробка воронки про-

дажів; 3) розподіл зібраних заперечень по етапах воронки; 4) опрацювання заперечень у письмовому вигляді; 5) підбір маркетингових інструментів для кожного етапу воронки; 6) зіставлення заперечень конкретним маркетинговим матеріалом; 7) підготовка маркетингових матеріалів; 8) навчання менеджерів роботи за новою схемою і з новими матеріалами; 9) аналіз ефективності.

Детальний аналіз причин відмов, проведення роботи із запереченнями, розробка маркетингової політики підвищить коефіцієнт конвертації потенційного покупця в реального покупця, дозволить збільшити продажі та зміцнити позиції підприємства на ринку.

Після того, як підприємство отримало покупця, необхідно перетворити його на лояльного та забезпечити довготривалу взаємодію з ним, яка має ряд переваг: сталість покупок; прогнозованість покупок; лояльний клієнт простіше купує більш дорогі товари і послуги; лояльний клієнт не настільки залежить від підвищення ціни; лояльний клієнт приводить нових клієнтів.

Серед основних факторів, що здатні прив'язати клієнта ринку B2B до підприємства, можна виділити: продукт, ціни та умови платежів, реклама та бренд, клієнтоорієнтованість, програми лояльності.

Безумовно, основним чинником є продукт. У тому випадку, якщо підприємство пропонує якісний, надійний товар чи послугу, клієнт буде зацікавлений у постійній роботі. Також клієнтам завжди особливо важлива ціна, за яку він купить продукт. Не випадково одним із основних питань при веденні переговорів про покупки є знижки. Нинішній час можна назвати «глобальною боротьбою за знижки». Гнучка цінова політика завжди сприяє залученню клієнтів на постійній основі. Тому фахівці з продажу повинні представити постійним клієнтам систему знижок, які вони можуть отримати. При цьому необхідно зауважити, що різні цінові переваги повинні надаватися тільки обґрунтовано, клієнт повинен заслужити їх, а не просто «вибити» в результаті жорсткого пресингу. Знижки можуть надаватися за обсяги закупівель, широкий асортимент закупівлі, покупку нових або проблемних продуктів, закупки в період сезонного спаду і т. д.

Рекламна підтримка продажів також є дієвим чинником залучення й утримання клієнтів. Здійснюючи цілеспрямовані рекламні дії, ви допомагаєте клієнтові у його роботі. Продукти-бренди неодмінно привертають клієнтів до постійної роботи, оскільки забезпечують стабільність попиту у покупців. У такому випадку участь у розвитку бренду стає для маркетолога одним із найбільш пріоритетних напрямків роботи.

Особливо необхідно приділити увагу клієнтоорієнтованості, з чого починається утримання клієнтів. Програма клієнтоорієнтованості складається з декількох доданків, кожний з яких виключно важливий. Застосовуючи клієнтоорієнтований підхід на всіх рівнях виробництва і продажів, підприємство може досягти задоволеності клієнта продукцією й обслуговуванням, створити стійку «мотивацію» на продовження та збільшення співпраці з підприємством. Клієнтоорієнтований підхід для ринку B2B передбачає: 1) ідентифікацію клієнтів. Визначаються

клієнти підприємства, у лояльності яких є заінтересованість; 2) визначення всіх атрибутів якості. Виявляються всі сприймані клієнтами атрибути якості і формулюються на мові особи, що приймає рішення; 3) виявлення значимих для лояльності атрибутів якості. У кожній групі клієнтів за допомогою особи, що приймає рішення, виявляються значущі атрибути якості; 4) вимірювання параметрів значущих атрибутів якості. За допомогою особи, що приймає рішення, визначаються: очікувана якість продукції та послуг, поточна якість підприємства, якість конкурентів; 5) оптимізація якості. Якості, що впливають на лояльність клієнтів, підвищуються до рівня, очікуваного особою, що приймає рішення, а також до рівня рівного або вище, ніж у конкурентів.

Для якісного обслуговування клієнта підприємство повинно детально вивчати його. Сучасні можливості CRM дозволяють збирати, упорядковувати та аналізувати великі масиви інформації. За допомогою CRM можливо прогнозувати запити і потреби клієнта. Тим самим підвищувати рівень його задоволеності від роботи з підприємством.

Програма лояльності – це сукупність маркетингових заходів, спрямованих на утримання, або збільшення обсягу продажів продукту / послуги існуючим клієнтам і просування корпоративних цінностей підприємства на ринку [1].

Формування програми лояльності відбувається за такими етапами:

1. *Формування цілей, визначення завдань.* Початковим етапом є формулювання цілей програми, цільової аудиторії, оцінка рівня лояльності вибраних сегментів клієнтів, дослідження їх потреб, з метою їх подальшого задоволення.

2. *Вибір привілеїв.* Програма лояльності клієнтів, по суті реалізації, складається в делегуванні того чи іншого сегмента (а при індивідуальному підході – того чи іншого ключового клієнта) привілеїв. На цьому етапі – найважливіший момент: визначити співвідношення матеріальних і нематеріальних привілеїв для того чи іншого сегмента (клієнта). Серед найбільш розповсюджених привілеїв є: дисконтні системи знижок; індивідуальні системи знижок; бонусні системи для дистриб'юторів; стимуляція прозорості взаємовідносин (наприклад, пояснити, що входить у вартість товару, розкрити ціноутворення); особистісні взаємини (персональні знижки, поздоровлення зі святами, подарунки); безкоштовні навчання, семінари по продукту.

3. *Комунікації і канали просування.* На наступному етапі треба визначитися, як буде доноситися інформація про програму лояльності до того чи іншого сегмента клієнтів, вибираючи найбільш підходящі для тієї або іншої структури. За наявності веб-сайту підприємства на ньому обов'язково має бути розміщена інформація про акції та спеціальні пропозиції.

4. *Фіксування подяк та реклаमाцій.* Щоб приймати оперативні рішення про коригування програми і зміни завдань, цільових груп, необхідно отримувати зворотний зв'язок. Це може бути телефонне опитування, анкета відправлена поштою, або опитування на веб-

сайті. Зручно, коли зворотний зв'язок надається схожим чином з каналом просування, по якому контрагент отримує первинну інформацію.

5. *Робота з інформацією.* Усі отримані дані необхідно фіксувати в базі даних клієнтів. Але для початку варто визначитися, яку інформацію необхідно фіксувати і як надалі вона буде оброблятися. Левову частку маркетингового бюджету займають маркетингові комунікації. На ринку B2B основна частина коштів йде на створення гарних відносин з партнерами і особами, які приймають рішення про придбання обладнання або послуг. Такі дії часто називають розвитком і підтримкою лояльності партнерів.

Для створення лояльності на ринку B2B використовують такі методи: проведення спільних свят або днів відпочинку; проведення конкурсів між партнерами або особами, що приймають рішення; видання корпоративних журналів і газет; створення клубів за фахом – членство в клубі дає перевагу перед звичайними покупцями; персональні подарунки та привітання з Днем народження, спеціалізованими святами, Новим роком, 8-м березня; проведення тренінгів і навчальних програм для співробітників і партнерів; розвиток компаній-партнерів: надання можливості компанії-партнеру отримувати додатковий дохід від розвитку свого; створення інтернет-сайтів.

Отже, потрібно управляти лояльністю клієнта на промислових ринках. Проблемаю може стати те, що відпрацьовані на споживчому ринку інструменти, такі як програми лояльності, сезонні знижки і т. п., у даному випадку не можуть бути застосовані. Потрібен підхід, орієнтований саме на B2B ринок. Основою цього підходу має стати інформація про те, як споживачі приймають рішення про покупку, які чинники для них відіграють вирішальну роль. Управління лояльністю клієнта на ринку B2B вимагає тісного спілкування з ним і високої кваліфікації фахівців. Обов'язково необхідно вивчати світовий досвід придбання та утримання лояльності клієнтів і використовувати CRM для того, щоб знати все про своїх клієнтів та ефективно управляти цією інформацією.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна констатувати, що маркетинг на ринку B2B працює на формування конкурентних переваг того чи іншого підприємства та виробленої ним продукції. Він дозволяє серед безлічі підприємств, що реалізують однотипні товари і подібні послуги, сформулювати свою особливу, унікальну комерційну пропозицію. Для цього необхідно сформувати систему B2B маркетингу, яка дозволить розробляти унікальні пропозиції для залучення клієнтів, а ефективні інструменти формування їх лояльності до підприємства здатні перевести їх у число постійних, тим самим вирішити задачі конкурентоспроможності, оптимального навантаження підприємства та досягнення максимального прибутку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Стефан Бутчер.** Программы лояльности и клубы постоянных клиентов / С. Бутчер. – М. : Вильямс, 2004 – 272 с.

2. **Филип Котлер.** Маркетинг 3.0 от продуктов к потребителям и далее к человеческой душе / Ф. Котлер. – М. : Эксмо, 2011 – 240 с.

3. Новая парадигма маркетинга: Интегрируемые маркетинговые коммуникации : Пер. с англ. = The marketing paradigm / Д. Е. Шульц, С. И. Танненбаум, Р. Ф. Лаутерборн. – М. : Инфра-М, 2004. – 233 с.

4. **Бек М. А.** Маркетинг B2B / М. А. Бек. – М. : ГУ ВШЭ, 2008. – 328 с.

5. **Райт Р.** B2B-маркетинг. Пошаговое руководство / Р. Райт. – Д. : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 624 с.

6. **Беквит Г.** Продавая незримое : Руководство по современному маркетингу услуг / Г. Беквит. – М. : Альпина Паблишерз, 2009. – 224 с.

УДК 658.518.3

ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КРЕАТИВНОСТІ

СИТНИК Н. І.

УДК 658.518.3

Ситник Н. І. Гносеологічні аспекти організаційної креативності

У статті розглядаються гносеологічні аспекти організаційної креативності. Аналізуються теоретичні джерела формування інтеракціоністського підходу, що є домінуючим у дослідженні організаційної креативності на сучасному етапі. Виявлено відмінності у трактуванні поняття креативності представниками функціональної, інтерпретативної, радикально-гуманістичної та радикально-структуралістської парадигми.

Ключові слова: інтеракціоністський підхід, функціональна, інтерпретативна, радикально-гуманістична, радикально-структуралістська парадигми.

Рис.: 1. **Бібл.:** 19.

Ситник Наталія Іванівна – кандидат біологічних наук, доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

УДК 658.518.3

UDC 658.518.3

Сытник Н. И. Гносеологические аспекты организационной креативности

В статье рассматриваются гносеологические аспекты организационной креативности. Анализируются теоретические источники формирования интеракционистского подхода, который является доминирующим в исследовании организационной креативности на данном этапе. Установлены отличия в трактовании креативности представителями функциональной, интерпретативной, радикально-гуманистической и радикально-структуралистской парадигм.

Ключевые слова: интеракционистский подход, функциональная, интерпретативная, радикально-гуманистическая, радикально-структуралистская парадигмы.

Рис.: 1. **Библ.:** 19.

Сытник Наталья Ивановна – кандидат биологических наук, доцент, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

Sytnik N. I. Epistemological Aspects of Organizational Creativity

The article is devoted to epistemological aspects of organizational creativity. The theoretical backgrounds of interactionism which is considered to be a prevailing approach in the studies of organizational creativity are analyzed. The epistemological differences in viewing creativity by functionalist, interpretative, radical humanist and radical structuralist paradigms are investigated.

Key words: interactionism, functional, interpretative, radical humanist and radical structuralist paradigms.

Pic.: 1. **Bibl.:** 19.

Sytnik Nataliya I. – Candidate of Sciences (Biology), Associate Professor, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

Визначальним трендом у розвитку світової економіки є зростаюча інтелектуалізація праці, що являє собою об'єктивний процес розширення сфери використання творчої енергії людських ресурсів підприємства. Спостерігається все більше зміщення акценту і «вагового» значення не просто у бік людських, а саме інтелектуально-креативних ресурсів організації, від яких залежить практична реалізація всіх завдань економічної діяльності підприємства.

В умовах, коли ринковий успіх організації все більше залежить від інтелекту і творчих здібностей її працівників, особливої актуальності набувають дослідження сутності поняття організаційної креативності і факторів, що призводять до підвищення ефективності інноваційно-креативних процесів в організації.

Починаючи з 90-х років минулого сторіччя емпіричні і теоретичні аспекти організаційної креативності стали об'єктом інтенсивних досліджень в західній науковій літературі. До найбільш впливових теорій організаційної креативності відносяться запропонована М. Чікзентміхайлі модель DIFI [7], модель організаційної креативності Т. Амабайл [3], полікомпонентна модель Р. Вудмана [19], соціокультурна теорія Р. Соєр [15] та ін. У вказаних дослідженнях ідентифіковані і теоретично осмислені ключові фактори, що впливають на ефективність інноваційно-креативної діяльності організації.

Разом з тим, гносеологічні аспекти креативності розроблені недостатньо. Серед нечисленних робіт у цьому напрямі слід відзначити роботу [14], у якій, ґрунтуючись на таксономії [6], було визначено парадигми досліджень організаційної креативності.

2. **Филип Котлер.** Маркетинг 3.0 от продуктов к потребителям и далее к человеческой душе / Ф. Котлер. – М. : Эксмо, 2011 – 240 с.

3. Новая парадигма маркетинга: Интегрируемые маркетинговые коммуникации : Пер. с англ. = The marketing paradigm / Д. Е. Шульц, С. И. Танненбаум, Р. Ф. Лаутерборн. – М. : Инфра-М, 2004. – 233 с.

4. **Бек М. А.** Маркетинг B2B / М. А. Бек. – М. : ГУ ВШЭ, 2008. – 328 с.

5. **Райт Р.** B2B-маркетинг. Пошаговое руководство / Р. Райт. – Д. : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 624 с.

6. **Беквит Г.** Продавая незримое : Руководство по современному маркетингу услуг / Г. Беквит. – М. : Альпина Паблишерз, 2009. – 224 с.

УДК 658.518.3

ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КРЕАТИВНОСТІ

СИТНИК Н. І.

УДК 658.518.3

Ситник Н. І. Гносеологічні аспекти організаційної креативності

У статті розглядаються гносеологічні аспекти організаційної креативності. Аналізуються теоретичні джерела формування інтеракціоністського підходу, що є домінуючим у дослідженні організаційної креативності на сучасному етапі. Виявлено відмінності у трактуванні поняття креативності представниками функціональної, інтерпретативної, радикально-гуманістичної та радикально-структуралістської парадигми.

Ключові слова: інтеракціоністський підхід, функціональна, інтерпретативна, радикально-гуманістична, радикально-структуралістська парадигми.

Рис.: 1. **Бібл.:** 19.

Ситник Наталія Іванівна – кандидат біологічних наук, доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

УДК 658.518.3

UDC 658.518.3

Сытник Н. И. Гносеологические аспекты организационной креативности

В статье рассматриваются гносеологические аспекты организационной креативности. Анализируются теоретические источники формирования интеракционистского подхода, который является доминирующим в исследовании организационной креативности на данном этапе. Установлены отличия в трактовании креативности представителями функциональной, интерпретативной, радикально-гуманистической и радикально-структуралистской парадигм.

Ключевые слова: интеракционистский подход, функциональная, интерпретативная, радикально-гуманистическая, радикально-структуралистская парадигмы.

Рис.: 1. **Библ.:** 19.

Сытник Наталья Ивановна – кандидат биологических наук, доцент, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

Sytnik N. I. Epistemological Aspects of Organizational Creativity

The article is devoted to epistemological aspects of organizational creativity. The theoretical backgrounds of interactionism which is considered to be a prevailing approach in the studies of organizational creativity are analyzed. The epistemological differences in viewing creativity by functionalist, interpretative, radical humanist and radical structuralist paradigms are investigated.

Key words: interactionism, functional, interpretative, radical humanist and radical structuralist paradigms.

Pic.: 1. **Bibl.:** 19.

Sytnik Nataliya I. – Candidate of Sciences (Biology), Associate Professor, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

Визначальним трендом у розвитку світової економіки є зростаюча інтелектуалізація праці, що являє собою об'єктивний процес розширення сфери використання творчої енергії людських ресурсів підприємства. Спостерігається все більше зміщення акценту і «вагового» значення не просто у бік людських, а саме інтелектуально-креативних ресурсів організації, від яких залежить практична реалізація всіх завдань економічної діяльності підприємства.

В умовах, коли ринковий успіх організації все більше залежить від інтелекту і творчих здібностей її працівників, особливої актуальності набувають дослідження сутності поняття організаційної креативності і факторів, що призводять до підвищення ефективності інноваційно-креативних процесів в організації.

Починаючи з 90-х років минулого сторіччя емпіричні і теоретичні аспекти організаційної креативності стали об'єктом інтенсивних досліджень в західній науковій літературі. До найбільш впливових теорій організаційної креативності відносяться запропонована М. Чікзентміхайлі модель DIFI [7], модель організаційної креативності Т. Амабайл [3], полікомпонентна модель Р. Вудмана [19], соціокультурна теорія Р. Соєр [15] та ін. У вказаних дослідженнях ідентифіковані і теоретично осмислені ключові фактори, що впливають на ефективність інноваційно-креативної діяльності організації.

Разом з тим, гносеологічні аспекти креативності розроблені недостатньо. Серед нечисленних робіт у цьому напрямі слід відзначити роботу [14], у якій, ґрунтуючись на таксономії [6], було визначено парадигми досліджень організаційної креативності.

Метою даної роботи є дослідження гносеологічних аспектів поняття «організаційна креативність».

Для досягнення поставленої мети вирішувались такі завдання:

- ✦ проаналізувати теоретичні джерела формування сучасного гносеологічного підходу у дослідженні організаційної креативності і дослідити його особливості;
- ✦ виявити відмінності у дефініціях поняття «організаційна креативність» залежно від наукової парадигми.

На формування сучасних уявлень щодо сутності організаційної креативності значний вплив мали дослідження, присвячені колективному пізнанню [11], ситуативному пізнанню [10, 18] та мутуалізму [16].

Е. Хатчінс [11] запропонував теорію колективного пізнання, згідно з якою спільне використання інтелектуальних ресурсів певною групою людей розширює когнітивні можливості учасників групи настільки, що вони здатні вирішувати завдання, які б при автономній роботі були для них нездійсненними. Індивідуальні інтелектуальні досягнення засновуються на процесі, в якому когнітивні здібності людини, об'єкти і чинники зовнішнього середовища, зокрема соціокультурні, реципрокно взаємодіють одне з одним.

Теорія ситуативного пізнання базується на уявленні, що знання є невіддільним від діяльності: воно виникає і розвивається з практики, що має соціальний, культурний і фізичний контексти. Інтелектуальна діяльність не може бути вилучена з контексту, і відповідно отримання нових знань розглядається в термінах поступово зростаючої ефективності діяльності в різних ситуаціях, а не в термінах накопичення знань як таких [10, 18].

Мутуалізм ґрунтується на положенні, що когнітивна діяльність не може бути відділеною від фізичного світу з його складною системою соціальних зв'язків і впливів [16]. Мутуалізм поділяє з теорією ситуативного пізнання прагнення уникнути редукціонізму, тобто пояснення інтелектуальної діяльності дією одного фактору, наприклад виключно розумовими здібностями індивідуума чи, навпаки, дією соціокультурного середовища. Мутуалізм акцентує увагу на дослідженні цілісного феномену в його складності і багатогранності. З позицій мутуалізму індивідуальні відмінності у креативності можуть бути пояснені не лише індивідуальними характеристиками людини, а й ситуаційними і контекстуальними факторами робочого середовища, що потенційно впливають на креативність працівника, (наприклад, стиль управління, тип завдання, часові обмеження, тощо).

Наведені вище теорії надали вагомий докази того, що в багатьох складних видах діяльності індивідууми діють як елементи розгалужених соціотехнічних систем. Вони стали підґрунтям для формування наукового підходу в дослідженні організаційної креативності, що отримав назву інтеракціоністський (від англ. interaction – взаємодія) [19], або соціокультурний [15]. Цей підхід відрізняється, у першу чергу, зміною уявлень щодо суб'єкта креативності в теорії пізнання. Якщо раніше суб'єктом креативності

вважалася окрема особистість, то, починаючи з 80-х років минулого сторіччя, креативність все більше асоціюється з діяльністю колективу людей, об'єднаних спільною метою, когнітивними моделями і практичним досвідом.

З позиції інтеракціоністського підходу організаційна креативність трактується як складний соціокультурний феномен, притаманний групі людей об'єднаних спільною економічною метою, практичною діяльністю, відкритими комунікаціями і колективним осмисленням придбаного практичного досвіду. Перетворення нової інформації в особистісні знання і формування нових знанневих структур значно прискорюється в результаті інтенсивних комунікацій. Частина структур особистісного знання виникає тільки завдяки взаємодії особистості в колективі.

На рівні групи креативність є функцією індивідуальної креативності її учасників, взаємодії між ними, групових характеристик (норм, ступеня солідарності), групових процесів (підходи до вирішення проблем) і контекстуальних впливів (тип завдання). На рівні організації креативність виступає як функція групової креативності і контекстуальних впливів (організаційна культура, система винагороди, тощо).

Організаційна структура, домен знань і діяльності, в який занурена людина, її мережа неформальних інтерактивних зв'язків відіграють критичну роль в формуванні індивідуальної креативності. Наразі цей феномен вважається визначальним чинником інноваційної діяльності. Креативним є той, хто ефективніше застосує мережеву структуру ідей в своєму унікальному організаційному середовищі.

Досліджуючи гносеологічні аспекти організаційної креативності, необхідно відзначити відмінності у дефініціях цього поняття, характерних для різних парадигм пізнавальної діяльності.

Згідно з Т. Куном [1] парадигма – це набір практик, що визначають розвиток наукової дисципліни протягом певного періоду часу. Оскільки парадигми відносяться до загальних перспектив розвитку досліджень у певній галузі, вони впливають на напрямок досліджень, їх тематику і методологічні засади, що є загальноновизнаними у спільноті науковців певної галузі знань.

Дж. Баррелл і Дж. Морган [6] запропонували таксономію парадигм, що сформувалися в наукових дослідженнях соціально-економічних явищ. Згідно з цими авторами, наукові дослідження поділяються за двома векторами: об'єктивізм – суб'єктивізм і регулятивність – радикальність. Перетин цих векторів має результатом чотири поляри парадигми: функціональна, інтерпретативна, радикально-гуманістична і радикально-структуралістська.

Функціональна парадигма (об'єктивно-регулятивна) відповідає позитивістській традиції і передбачає, що для отримання генералізованого знання стосовно системи необхідно виконати дослідження особливостей її функціонування без втручання в перебіг подій. Функціональна парадигма вважається традиційним підходом до збору наукових даних. Дослідники, що працюють в межах цієї парадигми, проводять емпіричні досліджен-

ня фактів і взаємозв'язків, які можуть бути встановлені об'єктивно.

Увагу дослідників, що дотримуються інтерпретативної парадигми (суб'єктивно-регулятивної), зосереджено на осмисленні індивідуумами свого досвіду і оточуючого середовища, на їх власній інтерпретації подій, фактів і взаємовідношень, а не на об'єктивних даних.

Радикально-гуманістична парадигма (суб'єктивно-радикальна) розглядає діяльність індивідуума з точки зору досягнення самореалізації і передбачає, що свідомість індивідуума регулюється організаційними або ментальними структурами, які часто виступають стримуючими факторами для його самореалізації. Потрібно зрозуміти, як управляти цими структурами, щоб вивільнитися від їх гальмівного впливу.

Радикально-структуралістська парадигма (об'єктивно-радикальна) ключову роль у розвитку суспільства і організації відводить конфлікту. Згідно з уявленнями радикальних структуралістів конфлікт притаманний усім соціальним системам і конфлікти є рушійною силою соціальних змін. Радикальний структуралізм приділяє увагу дослідженню структур і визнає, що певні структури, процеси і взаємовідносини можуть виступати регуляторами змін в організації. Радикальні структуралісти прагнуть до змін старих структур і поведінки, підтримують інновації і зміни.

Базуючись на таксономії парадигм в дослідженнях креативності [14] і на власних дослідженнях, було побудовано таксономію парадигм організаційної креативності, що представлена на *рис. 1*.

Об'єктивізм	Функціональна парадигма: Amabile (1988, 1996), Oldham and Cummings (1996), Woodman et al (1993)	Радикально-структуралістська парадигма: Rampley (1988), Bharadwaj and Menon (2000)
Суб'єктивізм	Інтерпретативна парадигма: Drazin Glynn Kazanjian (1999), Ford (1996), Styhre and Sundgren (2005)	Радикально-гуманістична парадигма: Csikszentmihalyi (1988), A. Маслоу (2003)
	Регулятивність	Радикальність

Рис. 1. Таксономія парадигм організаційної креативності

Більшість досліджень креативності, що виконувалися в організаційному контексті, базуються на функціональній парадигмі [3, 4, 12, 19 та ін].

Науковці, що працюють в межах функціональної парадигми, у визначенні організаційної креативності підкреслюють функціональну сторону генерування нових ідей: креативний продукт має бути корисним і цінним для організації та суспільства.

Так, Т. Амабайл [4] визначає організаційну креативність як розвиток ідей щодо продуктів, практик, послуг чи процедур, які є новими (унікальними) і потенційно корисними стосовно можливостей їх використання в організації, тобто такими, що мають пряму чи

опосередковану цінність. Відповідно до уявлень авторів [19] організаційна креативність – це створення цінного, корисного нового продукту, послуги, ідеї, процедури чи процесу особистостями, що працюють разом у складній соціальній системі.

У межах інтерпретативної парадигми визначення креативності пов'язується з суб'єктивною оцінкою працівниками свого індивідуального досвіду з креативної діяльності в організації і наданні ними змістовної інтерпретації цього досвіду. Важливим є те, як індивідууми орієнтуються в складних, невизначених і багатоваріантних ситуаціях, знаходять креативні рішення і оцінюють свою діяльність. Зокрема, цієї парадигми дотримуються автори [8, 9].

С. М. Форд визначає креативність як специфічне для конкретної галузі знань соціальне утворення, що виникає в результаті взаємодії таких індивідуальних характеристик як змістовна інтерпретація, мотивація, здібності і знання [9]. Креативність може виступати предметом особистісного рефреймінгу, тобто використання альтернативних шляхів розуміння ідей, подій, ситуацій чи концепцій [17].

Радикальні гуманісти, до яких відносяться М. Чізкентміхайлі і А. Маслоу, розглядають креативність як процес самоактуалізації. За А. Маслоу «творчість – універсальна функція людини, що веде до всіх форм самовираження» [2, с. 486]. Вважається, що креативні здібності є уродженими і закладені у кожній людині. Головне завдання організації полягає у створенні умов для їх всебічного розвитку. З позицій радикального гуманізму розвиток креативних здібностей дозволяє досягти індивідуальної самореалізації, і цей результат є цінним для

самої людини, хоча не обов'язково матиме значну цінність для групи чи організації.

Дослідники, що дотримуються парадигми радикального структуралізму, вважають, що організаційні структури можуть підтримувати креативність, або гальмувати її прояви [5, 13]. Домінантні організаційні структури, як правило, стримують прояви креативності і креативну поведінку, тому завдання полягає в тому, щоб нівелювати їх негативний вплив. Мета радикального структуралізму полягає у зміні організаційних структур.

М. Рамплі вважає, що креативність може бути досягнута завдяки запровадженню певного набору правил і процедур, або при повній їх відсутності [13]. У розумінні інших представників радикального структуралізму організаційна креативність пов'язується із тим, наскільки вона підтримується організацією на рівні структур, процедур і процесів. Організаційна креативність оцінюється ступінню впровадження формальних підходів і технологій та наданням ресурсів для заохочення новаторської поведінки в контексті організаційного середовища [5].

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження встановлено, що на даному етапі розвитку уявлень щодо природи організаційної креативності домінуючим є інтраекціоністський або соціокультурний підхід. З позицій цього підходу організаційна креативність трактується як складний соціокультурний феномен, притаманний групі людей, об'єднаних спільною економічною метою, практичною діяльністю, відкритими комунікаціями і колективним осмисленням придбаного практичного досвіду.

У статті виявлені відмінності у трактуванні організаційної креативності представниками різних наукових парадигм. Представники функціональної парадигми акцентують увагу на об'єктивних результатах організаційної креативності у вигляді інноваційно-креативного продукту, який повинен бути водночас новим і цінним для організації. З позицій інтерпретативної парадигми організаційна креативність виступає як процес осмислення індивідуумами свого індивідуального досвіду, отриманого в складних, невизначених і багатоваріантних ситуаціях. Для представників радикального гуманізму організаційна креативність пов'язується з самоактуалізацією і створенням суб'єктивно цінного креативного продукту. У межах радикального структуралізму організаційна креативність – це підтримка організацією креативної діяльності працівників шляхом створення відповідних структур, процедур і процесів.

Перспективи досліджень за даним напрямом вбачаються в подальшому розвитку теоретичних уявлень щодо феномену організаційної креативності і формуванні на їх основі системи креативного менеджменту, спрямованої на ефективне перетворення творчого потенціалу працівників в інновації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кун М.** Структура научных революций : Пер. с англ. / Т. Кун; Сост: В. Ю. Кузнецов. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 605 с.
2. **Маслоу А.** Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
3. **Amabile T. M.** A model of creativity and innovation in organizations / T. M. Amabile // *Research in Organizational Behaviour*. – 1988. – V. 10. – P. 123 – 167.
4. **Amabile T. M.** Creativity in context: update to the social psychology of creativity / T. M. Amabile. – Boulder, Colo.: Westview Press, 1996. – 336 p.
5. **Bharadwaj S.** Making innovation happen in organizations: individual creativity mechanisms, organizational creativity mechanisms or both? / S. Bharadwaj, A. Menon // *Journal of Product Innovation Management*. – 2000. – V.17. – P. 417 – 424.
6. **Burrell G.** Sociological paradigms and organizational analysis / G. Burrell, G. Morgan. – Heinemann, 1979. – P. 1 – 37.
7. **Csikszentmihalyi M.** Society, culture and person: a systems view of creativity / R. G. Sternberg (ed). – The nature of creativity. – Cambridge University Press, 1988. – P. 325 – 339.
8. **Drazin L.** Multilevel theorizing about creativity in organizations: a sensemaking perspective / L. Drazin, K. M. Glynn and R. K. Kazanjian // *Academy of Management Review*. – 1999. – V. 24. – P. 286 – 307.

9. **Ford C. M.** A theory of individual creative action in multiple social domains / C. M. Ford // *Academy of Management Review*. – 1996. – V. 21. – P. 1112 – 1142.

10. **Greeno J. G.** The situativity of knowing, learning, and research / J. G. Greeno // *American Psychologist*. – 1998. – V. 53(1). – P. 5 – 26.

11. **Hutchins E.** *Cognition in the wild* / E. Hutchins. – Cambridge: MIT Press, 1995.

12. **Oldham G. R.** Employee creativity: personal and contextual factors at work // G. R. Oldham, A. Cummings // *Academy of Management Journal*. – 1996. – V. 39. – P. 607 – 634.

13. **Rampley M.** Creativity / M. Rampley // *British Journal of Aesthetics*. – 1988. – V. 38. – P. 265 – 278.

14. **Rickards T., De Cock C.** Sociological paradigms and organizational creativity / R. E. Purser, A. Montiori (eds). – *Social creativity*. – Cresskill N.J. : Hampton, 1999. – V. 2. – P. 235 – 256.

15. **Sawyer R. K.** *Explaining creativity: the science of human innovation* / R. K. Sawyer. – Oxford : Oxford University Press, 2006.

16. **Still A. W.** Against cognitivism: alternative foundations for cognitive psychology / A. W. Still, A. Costall A. (eds.). – Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1991.

17. **Styhre A.** *Managing organization creativity: critique and practices* / A. Styhre, M. Sundgren. – Basingstoke and New York : Palgrave Macmillan, 2005. – P. 25 – 88.

18. **Suchman L. A.** *Plans and situated actions: the problem of human-machine communication* / L. A. Suchman. – New York: Cambridge University Press, 1987.

19. **Woodman R. W.** Toward a model of organizational creativity / R. W. Woodman, J. E. Sawyer, R. W. Griffin // *Academy of Management Review*. – 1993. – V. 18. – P. 293 – 321.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

ЗНАК К. О.

УДК 331.005.95

Знак К. О. Порівняльний аналіз методичних підходів до діагностування корпоративної культури та перспективи їх використання на підприємствах машинобудівної галузі

Досліджено основні підходи до діагностування корпоративної культури, проаналізовано та визначено основні етапи дослідження, висвітлено основні критерії дієвої методики оцінки корпоративної культури.

Ключові слова: корпоративна культура, діагностика, методи оцінки, машинобудівні підприємств.

Рис.: 1. **Бібл.:** 7.

Знак Ксенія Олександрівна – аспірант, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kseniya.lopukhova@yandex.ru

УДК 331.005.95

UDC 331.005.95

Знак К. А. Сравнительный анализ методических подходов к диагностике корпоративной культуры и перспективы их использования на предприятиях машиностроительной отрасли

Исследованы основные подходы к диагностике корпоративной культуры, проанализированы и определены основные этапы исследования, отражены основные критерии действенной методики оценки корпоративной культуры.

Ключевые слова: корпоративная культура, диагностика, методы оценки, машиностроительные предприятия.

Рис.: 1. **Библ.:** 7.

Znak K. A. Comparative Analysis of Methodological Approaches to the Diagnosis of the Corporate Culture and the Prospects for their Use in the Machine-Building Industry

The basic approaches to the diagnosis of the corporate culture were analyzed and the main phase of the study reflect the main criteria for an effective methodology for assessing corporate culture.

Key words: corporate culture, diagnosis, evaluation methods, engineering enterprises.

Pic.: 1. **Bibl.:** 7.

Знак Ксенія Александровна – аспірант, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kseniya.lopukhova@yandex.ru

Znak Kseniya A. – Postgraduate Student, Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kseniya.lopukhova@yandex.ru

Роль корпоративної культури надзвичайно важлива та багатоаспектна. Зарубіжна практика свідчить, що підприємства, які розглядають її як об'єкт стратегічного управління, функціонують більш ефективно. Керівникам, топ-менеджерам, менеджерам організації розуміння усіх нюансів сформованої в компанії корпоративної культури дає відповіді на безліч питань. Адже найчастіше саме слабка корпоративна культура є тим самим бар'єром, що заважає підприємству успішно працювати та розвиватись

При розгляді проблем корпоративної культури машинобудівних підприємств виникає необхідність визначення видів останньої. Управління персоналом підприємств вимагає особливої уваги у процесі дослідження всіх факторів корпоративної культури. А це, у свою чергу, зумовлює необхідність вибору та застосування певних методик для діагностики корпоративної культури.

Дослідження питань корпоративної культури висвітлено у працях іноземних і вітчизняних науковців: Хіміч І. Г., Хаєт Г. А., Перчук О. В., Бала О. І., Ландіна Т. В., Виханський О. С., Співак В. А., Мерседа Д. Серед учених та практиків відомими є розробки Хофштеде Г., Кемерона К. та Куїнна Р., Ханді С., Гігельмана А., Акофф Р.,

Воронкова А., Баб'як М., Коренев Е., Мажура І. Основні концептуальні положення діагностики корпоративної культури викладені в роботах Черних О. А., Левкіна Н., Шейна Е., Овчаренко А. О., Соломанідіна Т. О.

Мета статті – усестороннє дослідження та критичний аналіз існуючих підходів до діагностування корпоративної культури на машинобудівних підприємствах.

Під діагностикою культури організації розуміють процес вивчення різних характеристик організації і персоналу, основних елементів культури з метою отримати точний опис того, який стан справ на підприємстві. Методика діагностики припускає первинне обстеження об'єкта та встановлення пріоритету практичних заходів [1, с. 47]. Головною метою діагностики або моніторингу корпоративної культури є створення інструментарію і бази для прийняття управлінських рішень у сфері поточних завдань бізнесу (наприклад, чи вийде впровадити той чи інший інструмент управління, як підвищити рівень лояльності персоналу), у сфері стратегічних завдань (збільшення частки ринку, зростання прибутковості), а також для прогнозування потенціалу компанії в ситуації змін (структурні перетворення, злиття, поглинання, прихід нових власників).

Під час проведення такої діагностики не слід забувати про основні методологічні принципи, на яких вона повинна ґрунтуватись. По-перше, це науковість (використання досягнень наукових дисциплін, які мають своїм об'єктом людину, організацію, працю); системність у сприйнятті об'єктів дослідження та управління; професіоналізм, що передбачає у дослідника специфічного досвіду і навичок; визнання підприємства як частини суспільства; гуманізм, що базується на визнанні індивідуума найвищою цінністю [2, с. 82].

У сучасній економічній літературі можна зустріти різноманітні авторські підходи до розв'язання питань діагностики корпоративної культури. У процесі дослідження вважається доречним звернути увагу на найпоширеніші підходи оцінки та діагностики корпоративної культури: холистичний, метафоричний, етнографічний та кількісний.

1. *Холистичний підхід* передбачає «глибоке занурення» дослідника в культуру. Тобто дослідник фактично повинен стати одним із носіїв культури, але в той самий час повинен залишатися об'єктивним. Інструменти такого аналізу: хронометраж, ведення щоденника, метод емпіричних спостережень, стоп-вправи, досвід сповіді і т. п. Недоліками даного підходу є складність виконання, потребує значних витрат часу та коштів

2. *Метафоричний підхід* – дослідник використовує зразки зовнішніх проявів культури: зразки мови документів, звітності, існуючих розповідей і бесід, прагнучи виявити відбитки культури, її вплив і сутність. Недоліки: у процесі дослідження не використовуються фінансово-економічні показники.

3. *Етнографічний підхід* полягає в проведенні «етнографічного дослідження», тобто глибинного вивчення однієї культури, яке зазвичай передбачає занурення дослідника в цю культуру протягом тривалого часу. Так, питання етнографічного підходу є предметом наукового аналізу П. В. Романова [3]. У своїх роботах учений особливе місце приділяє аналізу соціальних стосунків в контексті виробництва, управління, корпоративної культури з точки зору напрямків вживання, пізнавальних можливостей і еволюції етнографічного методу.

4. *Кількісний підхід* – дослідник використовує опитувальники і проводить співбесіди для оцінки конкретних проявів культури. Кількісний підхід допускає безліч точок зору, кожному з яких має бути приділено увагу при оцінці атрибутів культури підприємства.

Проаналізувавши основні переваги та недоліки представлених підходів, вважаємо, що найбільш оптимальним є використання кількісного підходу в поєднанні з мовним для одержання цілісного уявлення про корпоративну культуру на підприємствах машинобудівного комплексу.

З метою ефективного управління корпоративною культурою підприємства необхідно вміти установити вид корпоративної культури, а також основні фактори, які впливають на неї. Важлива роль при цьому відводиться саме оцінюванню факторів впливу на корпоративну культуру, що дозволяє виявити недоліки в розвитку корпоративної культури та розробити рекомендації

щодо їх усунення з метою забезпечення ефективної діяльності підприємства.

У сучасній літературі, у роботах різних авторів можна зустріти різноманітні класифікації видів корпоративної культури, що дозволяють аналізувати культуру будь-якого підприємства. Розглянемо деякі з них.

У роботах К. Камерона і Р. Куїнна запропоновано інструмент оцінки корпоративної культури (OCAI), що передбачає оцінку культури за шістьма показниками, на підставі яких будується профіль культури підприємства [4]. Автори виділяють такі типи корпоративної культури: кланова, адхократична, ієрархічна, ринкова. Зазначена методика повинна відображати найважливіші проблеми і перспективи функціонування корпоративної культури.

Р. Акофф [5] оцінює корпоративну культуру з точки зору відносин влади. Він виділила два параметри: ступінь працівників до встановлення цілей в організації та ступінь залучення до вибору засобів досягнення цих цілей. На підставі порівняння цих параметрів було виділено чотири типи корпоративної культури (консультативного типу, корпоративного типу, партизанського та підприємницького типів) з характерними відносинами влади.

«Анкета культурного розриву» (*culture gap survey*) Р. Кілманна і М. Сакстона вимірюють поведінкові норми або очікування відносно поведінки і взаємодії членів організації. Ці інструменти показують значний перетин у вимірах, що застосовуються для оцінки корпоративної культури. Варто відзначити, що перераховані вище механізми діагностики відносяться до закритих методик. Вони використовуються в західних консалтингових компаніях, і самі анкети практично неможливо знайти у відкритих джерелах.

Згідно з моделлю Денісона [6] корпоративну культуру характеризують чотири взаємопов'язані фактори (параметри) – залученість, узгодженість (послідовність), здатність до адаптації і місія компанії. Так, місія визначає стратегію, цілі і завдання, а також бачення компанії. Узгодженість – координацію та інтеграцію, ключові цінності. Залученість забезпечує орієнтацію на команду, розвиток здібностей, передачу повноважень. Адаптивність – орієнтація на клієнта, організаційне навчання.

Фахівці Р. Кілман і М. Сакстон для оцінки корпоративної культури застосовують метод складання профілю культурного розриву. Використання методу Кілмана – Сакстона дозволяє визначити різницю між бажаним і реальним станом корпоративної культури на підприємстві [7].

Отже, серед існуючих методик діагностики корпоративної культури найбільший інтерес для підприємств машинобудівної галузі представляє робота К. Камерона і Р. Куїнна. Особливістю даної методики є те, що оцінити корпоративну культуру підприємства можна самостійно, не залучаючи сторонніх консультантів. Крім цього, бажання зміни культури підприємства вимагає нівелювання таких ментальних настанов українського суспільства: орієнтації на малі групи; чуттєвості, вразливості; неприйняття конфліктів; схильності до пасивності; почуття незахищеності.

Слід наголосити, що паралельне використання декількох підходів дозволить проаналізувати їх результативність, виявити та оцінити, які фактори корпоративної культури є сильними і слабкими сторонами в її розвитку та підприємства загалом. Результати проведених досліджень сприятимуть встановленню відповідності корпоративної культури стратегії та цілям підприємства, детермінації показників функціонування підприємства, прямо та відносно залежних від рівня її розвитку.

На підставі досліджених методик і підходів до діагностування корпоративної культури можна виділити такі основні аспекти: визначення предмета та об'єкта діагностики; вибір стратегії вимірювання; проведення вимірювання; аналіз отриманих характеристик корпоративної культури, визначення її типу; розробка комплексу заходів (конкретні рекомендації). Отже, сканування та дослідження корпоративної культури проводяться у декілька етапів (рис. 1).

Рис. 1. Етапи діагностики корпоративної культури на підприємстві

ВИСНОВКИ

Отже, у ході проведеного дослідження, проаналізовано та систематизовано поширеніші методи та підходи до діагностування корпоративної культури. Відокремлено метод К. Камерона і Р. Куїнна, який представляє найбільший інтерес для підприємств машинобудівної галузі. Адаже, порівняно з іншими методами, має ряд переваг: системність; обґрунтованість, широкомасштабність, своєчасність, можливість якісної та кількісної оцінки. На підставі аналізу наукової літератури з питань діагностики корпоративної культури відокремлено основні етапи сканування та дослідження культури на підприємстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Корпоративная культура: Учебно-методическое пособие / авт.-сост. Т. А. Лапина. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2005. – 96 с.
2. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / За заг. ред. А. Е. Воронкової. – Х. : ВД «ІН-ЖЕК», 2006. – 448 с.

3. **Romanov P.** The Middle Level of Management in Industrial Enterprises of Russia / P. Romanov // Management and Industry in Russia / ed. S. Clarke. – Cheltenham, 1995. – P. 170 – 198.

4. **Камерон К.** Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн ; пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с.

5. **Акофф Р.** Планирование будущего корпорации / Р. Акофф - М. : Прогресс, 1985. – 327 с.

6. **Гордеева М.** Диагностика корпоративной культуры / М. Гордеева, Л. Власова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eg-online.ru/article/78569/>

7. **Алексеева М. М.** Планирование деятельности фирмы / М. М. Алексеева. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 248 с.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету **Українська Л. О.**

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ДИНАМІЧНОЇ РИНКОВОЇ СИТУАЦІЇ

ІРИЦЯН С. О.

УДК 658

Ірицяні С. О. Проблема застосування управлінських технологій в умовах сучасної динамічної ринкової ситуації

У статті автор розглядає актуальну проблему сучасної економіки – можливість застосування управлінських технологій з метою підвищення ефективності процесу управління організацією. У статті подано основні визначення, які характеризують технологію управління як систему та процес. Подано класифікацію управлінських технологій, визначено можливості їх застосування в сучасних економічних умовах.

Ключові слова: технології, управління, динамічність, ринок.

Бібл.: 11.

Ірицяні Станіслав Олександрович – юристконсульт, Фонд «Всесвіт» (вул. Знаменська, 1, Харків, Україна)

УДК 658

Ирыцяні С. А. Проблема применения управленческих технологий в условиях современной динамичной рыночной ситуации

В статье автор рассматривает актуальную проблему современной экономики – возможность применения управленческих технологий с целью повышения эффективности процесса управления организацией. В статье представлены основные определения, которые характеризуют технологию управления как систему и процесс. Дается классификация управленческих технологий, определены возможности их применения в современных экономических условиях.

Ключевые слова: технологии, управление, динамичность, рынок.

Библ.: 11.

Ирыцяні Станіслав Олександрович – юристконсульт, Фонд «Всесвіт» (ул. Знаменская, 1, Харьков, Украина)

UDC 658

Irytsyan S. A. The Problem of Application of Management Technologies in the Modern Dynamic Market Situation

In the article the author considers the actual problem of the modern economy – the possibility of application of management technologies to increase the efficiency of management of the organization. In the article presents basic definitions, which characterize the technology management as a system and process. The author gives the classification of management technologies, determine the possibility of their application in modern economic conditions.

Key words: technology, management, dynamic, market.

Bibl.: 11.

Irytsyan Stanislav A. – legal counsel, Fund «Vsesvit» (vul. Znamyenska, 1, Kharkiv, Ukraine)

Нестабільність середовища господарювання є характерною умовою розвитку підприємства в ринковій економіці. Визначальними умовами сучасної діяльності підприємства є невизначеність ринку, термінів і умов поставок, поведінки власників, конкурентів, органів державної влади. Підприємство існує й розвивається в активному зовнішньому середовищі, пристосовуючись до його змін. Динамічність економічного середовища на початок ХХІ століття вимагає від організації постійного пошуку ефективних підходів до управління. Зокрема актуальності набувають пошуки в напрямку розробки та впровадження ефективних технологій управління, здатних дати відповідь на економічні, маркетингові, логістичні виклики, які об'єктивно існують в сучасному ринковому середовищі.

Теоретичні та методичні проблеми технологічного забезпечення процесу управління сучасними підприємствами, організаціями, фірмами досліджували В. А. Гончарук, Ю. С. Колодій, Д. А. Новиков, А. А. Іващенко, А. Г. Патліс, Р. Б. Тяні, В. А. Ткаченко, А. О. Грунвечеська, К. С. Ятов та ін. У роботах цих вчених розглядалися проблеми управління підприємствами в умовах формування ринкових відносин, технології управління досліджувалися в контексті створення гнучких організаційних механізмів функціонування організацій, а також в контексті пристосування управлінських технологій до сучасних виробничих структур, до різноманітних умов ринкового

середовища. Проте, аналіз останніх публікацій засвідчує, що малодослідженими залишаються питання відносно можливостей використання традиційних та інноваційних технологій управління в сучасному ринковому середовищі.

Метою статті є визначення найбільш ефективних управлінських технологій, які здатні забезпечити оптимальну керованість організацією в сучасному ринковому середовищі.

У сучасній науці склалася думка, що технологією називається будь-який засіб перетворення вихідних матеріалів для отримання бажаних результатів. Оскільки предметом і, відповідно, вихідним матеріалом управлінської праці виступає інформація, то технологію менеджменту, наприклад, можна визначити як комплекс методів обробки управлінської інформації з метою вироблення, прийняття і реалізації управлінських рішень [2; 4].

Як вказують науковці В. А. Гончарук, А. Г. Патліс технологія управління відображає зміст управління, характеризується процесами руху та обробки інформації та визначається складом і порядком виконання управлінських робіт, у ході яких ця інформація перетворюється і впливає на керований об'єкт. Звідси випливає основне призначення технології управління – встановлення раціональної схеми взаємодії структурних підрозділів та окремих виконавців у процесі управління [3. с. 112; 8].

Сучасні провідні спеціалісти у сфері менеджменту Д. А. Новиков, А. А. Іващенко технологію управління визначають як систему операцій і процедур, які виконуються керівниками, фахівцями і технічними виконавцями в певній послідовності з використанням необхідних для цього методів і технічних засобів [7].

Істотними моментами в управлінській технології є дослідження і опис раціональних шляхів реалізації процесів управління за допомогою відповідних операцій і процедур. Тим не менш, описати алгоритми функціонування систем управління і визначити всю сукупність методів виконання та впорядкування інформаційних перетворень і організаційних взаємодій, які складають процес управління, складно, і сформулювати однозначно не вдається.

На думку І. Альтшулера, метою технології управління є оптимізація управлінського процесу, раціоналізація його шляхом виключення таких видів діяльності та операцій, які не є необхідними для досягнення результату, а основна функція технології управління полягає у забезпеченні наукового та функціонального взаємозв'язку процесів управління з конкретними управлінськими технологіями, що сприяють реалізації функцій управління. У зв'язку з цим важливо формувати мислення нового типу менеджерів, орієнтувати його на попередню аналітичну та інноваційну діяльність.

Можна погодитись з точкою зору І. Альтшулера в тому, що найважливішими властивостями сучасних управлінських технологій є їх системність, комплексність і збалансованість підходу [1].

Нині існує кілька підходів до формування управлінської технології. Оскільки технологія управління визначається складом управлінських робіт, то відповідно їй побудова може здійснюватися залежно від того, який підхід до розуміння управління взятий за основу, або яким стилем управління характеризується діяльність керівних працівників підприємства.

З точки зору системності, як впорядкованої менеджерської концепції, відомі декілька підходів до управління [6, с. 65]:

1) найбільш розробленим і простим є *традиційний, класичний функціональний підхід*, в основі якого лежить розуміння управління як процесу щодо виконання певних функцій;

2) *процесний підхід* розглядає управління як безперервну серію взаємопов'язаних управлінських функцій;

3) *підхід до управління з точки зору прийняття рішень* дозволяє розглядати технологію управління як певну послідовність дій, які використовуються при постановці цілей підприємства і розробці механізмів їх досягнення;

4) у *системному підході* підприємство розглядається як відкрита система, що має вхід і вихід та специфічні стосунки із зовнішнім середовищем. Інформація, матеріальні і номінальні блага, тобто об'єкти, з якими здійснюють дії, є елементи входу і виходу. Якщо вихід одного елемента є входом іншого елемента, то між ними утворюються інформаційні, матеріальні, а також грошові потоки. Ці потоки проходять через підприємство і

зв'язують його із зовнішнім середовищем [10, с. 11 – 13]. Підприємство розглядається як сукупність взаємозалежних елементів, які орієнтовані на досягнення різних цілей в умовах зовнішнього середовища, що змінюється;

5) *ситуаційний підхід* концентрується на тому, що придатність різних методів управління визначається ситуацією і в сучасних умовах цей метод є найбільш прийнятним, оскільки, у принципі, відповідає сучасній динамічній ринковій ситуації. Як вказує Н. Сімченко, у сучасних економічних умовах на діяльність підприємств впливають фактори ринкового середовища, що значною мірою визначають поведінку суб'єктів господарювання на ринку та суттєво позначаються на ефективності їх діяльності. Несприятливі фактори можуть загрожувати економічній безпеці підприємства, створювати кризову ситуацію, яка порушує його позиції в ринковому середовищі. Фактори ринкового середовища впливають на діяльність підприємства, характеризуються високою динамічністю – здатністю швидко змінюватися в часі, і мають як внутрішні, так і зовнішні джерела [9].

Таким чином, за умов безпрецедентної появи викликів і загроз економічного, екологічного, соціального характеру, особливу актуальність набувають ситуаційні підходи до управління

У сучасних умовах ефективність ситуаційного підходу реалізується завдяки застосуванню принципу адаптивності, що є основним принципом стратегічного управління. Його суть полягає в тому, що всі внутрішньо-організаційні побудови (культура організації, оргструктура, система планування тощо) є реакцією організації на відповідні зміни в зовнішньому оточенні і деякі зміни у внутрішньому середовищі [5, с. 174].

На думку автора, систему адаптивного управління доцільно визнати як упорядковану сукупність взаємодіючих підсистем, що забезпечують узгодження і оптимальне регулювання параметрів господарської діяльності підприємства, яке є відповіддю на виниклу ринкову ситуацію.

Розробка технології такого управління передбачає визначення кількості, послідовності і характеру операцій, які становлять процес управління, розробку або підбір для кожної операції відповідних методів, прийомів і технічних засобів, виявлення оптимальних умов протікання процесу переведення об'єкта системи з небажаного стану в бажаний.

Чітке функціонування органу управління вимагає розчленування процесу управління на операції, а ефективна організація управління – належного комбінування операцій. Кожну операцію необхідно пов'язати з попередніми операціями даного циклу процесу управління. Виконання операції має бути пов'язане з виконанням інших операцій. Поняття «технологія управління» тісно пов'язане з процесом алгоритмізації операцій в рамках тих чи інших функцій керуючої системи.

У ролі алгоритму (процедури) процесу управління виступає припис, що визначає зміст і послідовність дій у будь-якому інформаційному або організаційному процесі. Його алгоритм являє собою правила послідовного здійснення певних, пов'язаних один з одним операцій, на

які цей процес може бути розкладений, і які мають бути реалізовані для досягнення бажаної мети [11, с. 45].

Створена таким чином система управління, заснована на адаптивній технології (ситуаційному підході), яка органічно вписана в ринкове середовище та внутрішню структуру організації, не лише знижує навантаження на керівників, але і забезпечує конкурентоспроможність бізнесу, його динамічне і стійке зростання, і дозволяє отримувати вигоди від конкретної економічної ситуації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, найбільш підходящим в умовах мінливого зовнішнього середовища є ситуаційний підхід до управління, суть якого полягає в оперативному реагуванні на ситуацію, яка виникла на ринку, або у внутрішньому середовищі організації в конкретний момент часу. При ситуаційному підході технологію управління доцільно визначати як послідовність дій щодо вибору доцільних управлінських процедур і перетворень, спрямованих на досягнення стабільного розвитку організації в динамічному ринковому середовищі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Альтшулер И.** Современные технологии управления: тенденции и перспективы / И. Альтшулер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfn.ru/management/stualt.shtml>

2. **Братівник Я. Г.** Система технологій як об'єкт системного аналізу / Я. Г. Братівник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/17_2/270_Bratiwnyk_17_2.pdf

3. **Гончарук В. А.** Развитие предприятия / В. А. Гончарук. – М. : Дело, 2000. – 208 с.

4. **Демченко М. Т.** Системы технологий / М. Т. Демченко, С. Ф. Поважний, Г. Г. Цибровський // Донецька держ. академія управління. – Донецьк : Вид-во ДонДАУ, 2001. – 346 с.

5. **Колодій Ю. С.** Функціональний підхід до індикативного управління розвитком будівельної галуззі / Ю. С. Колодій // Збірн. науково-технічних праць; Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 172 – 177.

6. **Мескон М. Х.** Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. Пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

7. **Новиков Д. А.** Модели и методы организационного управления инновационным развитием фирмы / Д. А. Новиков, А. А. Иващенко. – М. : КомКнига, 2006. – 332 с.

8. **Патлис А. Г.** Стратегическое управление несбалансированной производственной системой в нестабильной внешней среде : автореф. дис. ... канд. экон. наук / А. Г. Патлис. – Санкт-Петербург, 2008. – 23 с.

9. **Сімченко Н. О.** Стратегії розвитку підприємств в умовах нестабільного ринкового середовища / Н. О. Сімченко // Экономика Крыма. – 2011. – № 2(35). – С. 208 – 211.

10. **Тян Р. Б.** Планирование и контроль деятельности предприятия: Учебник / Р. Б. Тянь, В. А. Ткаченко. – Днепропетровск : Наука и образование, 2003. – 300 с.

11. **Ятов К. С.** Формирование модели адаптивной реструктуризации управления на предприятии / К. С. Ятов, А. О. Грунвеческая. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 194 с.

УДК 330.46:519.71

КОНЦЕПЦІЯ МОДЕЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ РОЗПОДІЛЬЧИХ СИСТЕМ

ЯКОВЕНКО В. С.

УДК 330.46:519.71

Яковенко В. С. Концепція моделювання оперативного управління логістичними процесами розподільчих систем

У статті запропоновано концепцію моделювання оперативного управління логістичними процесами розподільчих систем, обґрунтовано задачі з управління розподільчою системою, окреслено взаємозв'язок інфраструктурної та організаційної складових управління, запропоновано комплексний підхід вирішення задач оперативного управління розподільчою логістичною системою.

Ключові слова: розподільча система, дискретно-подійне моделювання, системно-динамічне моделювання, інфраструктурна модель.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Яковенко Владислав Сергійович – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: vladislavyakovenko@gmail.com

УДК 330.46:519.71

Яковенко В. С. Концепция моделирования оперативного управления логистическими процессами распределительных систем

В статье предложена концепция моделирования оперативного управления логистическими процессами распределительных систем, обоснованы задачи управления распределительной системой, обозначена связь инфраструктурной и организационной составляющих управления, предложен комплексный подход по управлению распределительной логистической системой.

Ключевые слова: распределительная система, дискретно-событийное моделирование, системно-динамическое моделирование, инфраструктурная модель.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Яковенко Владислав Сергеевич – аспирант, кафедра экономической кибернетики, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: vladislavyakovenko@gmail.com

UDC 330.46:519.71

Yakovenko V. S. Concept of Modeling Operational Management of Logistics Processes of Distribution Systems

The paper proposed the concept of modeling operational management of logistics processes distribution systems management tasks grounded distribution system, a link from the infrastructural and organizational components of management, proposed an integrated approach to management of distribution logistics system.

Key words: distribution system, discrete-event simulation, system dynamics modeling, infrastructure model

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Yakovenko Vladislav S. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: vladislavyakovenko@gmail.com

які цей процес може бути розкладений, і які мають бути реалізовані для досягнення бажаної мети [11, с. 45].

Створена таким чином система управління, заснована на адаптивній технології (ситуаційному підході), яка органічно вписана в ринкове середовище та внутрішню структуру організації, не лише знижує навантаження на керівників, але і забезпечує конкурентоспроможність бізнесу, його динамічне і стійке зростання, і дозволяє отримувати вигоди від конкретної економічної ситуації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, найбільш підходящим в умовах мінливого зовнішнього середовища є ситуаційний підхід до управління, суть якого полягає в оперативному реагуванні на ситуацію, яка виникла на ринку, або у внутрішньому середовищі організації в конкретний момент часу. При ситуаційному підході технологію управління доцільно визначати як послідовність дій щодо вибору доцільних управлінських процедур і перетворень, спрямованих на досягнення стабільного розвитку організації в динамічному ринковому середовищі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Альтшулер И.** Современные технологии управления: тенденции и перспективы / И. Альтшулер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfn.ru/management/stualt.shtml>

2. **Братівник Я. Г.** Система технологій як об'єкт системного аналізу / Я. Г. Братівник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/17_2/270_Bratiwnyk_17_2.pdf

3. **Гончарук В. А.** Развитие предприятия / В. А. Гончарук. – М. : Дело, 2000. – 208 с.

4. **Демченко М. Т.** Системы технологий / М. Т. Демченко, С. Ф. Поважний, Г. Г. Цибровський // Донецька держ. академія управління. – Донецьк : Вид-во ДонДАУ, 2001. – 346 с.

5. **Колодій Ю. С.** Функціональний підхід до індикативного управління розвитком будівельної галуззі / Ю. С. Колодій // Збірн. науково-технічних праць; Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 172 – 177.

6. **Мескон М. Х.** Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. Пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

7. **Новиков Д. А.** Модели и методы организационного управления инновационным развитием фирмы / Д. А. Новиков, А. А. Иващенко. – М. : КомКнига, 2006. – 332 с.

8. **Патлис А. Г.** Стратегическое управление несбалансированной производственной системой в нестабильной внешней среде : автореф. дис. ... канд. экон. наук / А. Г. Патлис. – Санкт-Петербург, 2008. – 23 с.

9. **Сімченко Н. О.** Стратегії розвитку підприємств в умовах нестабільного ринкового середовища / Н. О. Сімченко // Экономика Крыма. – 2011. – № 2(35). – С. 208 – 211.

10. **Тян Р. Б.** Планирование и контроль деятельности предприятия: Учебник / Р. Б. Тянь, В. А. Ткаченко. – Днепропетровск : Наука и образование, 2003. – 300 с.

11. **Ятов К. С.** Формирование модели адаптивной реструктуризации управления на предприятии / К. С. Ятов, А. О. Грунвеческая. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 194 с.

УДК 330.46:519.71

КОНЦЕПЦІЯ МОДЕЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ РОЗПОДІЛЬЧИХ СИСТЕМ

ЯКОВЕНКО В. С.

УДК 330.46:519.71

Яковенко В. С. Концепція моделювання оперативного управління логістичними процесами розподільчих систем

У статті запропоновано концепцію моделювання оперативного управління логістичними процесами розподільчих систем, обґрунтовано задачі з управління розподільчою системою, окреслено взаємозв'язок інфраструктурної та організаційної складових управління, запропоновано комплексний підхід вирішення задач оперативного управління розподільчою логістичною системою.

Ключові слова: розподільча система, дискретно-подійне моделювання, системно-динамічне моделювання, інфраструктурна модель.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 4.

Яковенко Владислав Сергійович – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: vladislavyakovenko@gmail.com

УДК 330.46:519.71

Яковенко В. С. Концепция моделирования оперативного управления логистическими процессами распределительных систем

В статье предложена концепция моделирования оперативного управления логистическими процессами распределительных систем, обоснованы задачи управления распределительной системой, обозначена связь инфраструктурной и организационной составляющих управления, предложен комплексный подход по управлению распределительной логистической системой.

Ключевые слова: распределительная система, дискретно-событийное моделирование, системно-динамическое моделирование, инфраструктурная модель.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Яковенко Владислав Сергеевич – аспирант, кафедра экономической кибернетики, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: vladislavyakovenko@gmail.com

UDC 330.46:519.71

Yakovenko V. S. Concept of Modeling Operational Management of Logistics Processes of Distribution Systems

The paper proposed the concept of modeling operational management of logistics processes distribution systems management tasks grounded distribution system, a link from the infrastructural and organizational components of management, proposed an integrated approach to management of distribution logistics system.

Key words: distribution system, discrete-event simulation, system dynamics modeling, infrastructure model

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 4.

Yakovenko Vladislav S. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: vladislavyakovenko@gmail.com

Різнi школи концепції логістики в застосуванні її до вирішення економічних проблем формувалися і на Заході, і в Україні. Суть відмінностей цих шкіл в підході до вивчення логістичної системи полягає в ототожненні або неототожненні логістичного і технологічного підходів до управління потоковими процесами.

Поняття логістичної системи є одним з базових понять логістики. Існують різноманітні системи, що забезпечують функціонування економічного механізму. У цій множині необхідно виділяти саме логістичні системи з метою їх синтезу, аналізу і вдосконалення. У процесі формування логістичних систем на підприємствах слід враховувати їх характерні риси представлені в *табл. 1*. Їх виділення обумовлено необхідністю виокремлення особливостей функціонування саме логістичних систем.

об'єднання різних функцій, що стосуються розподілу виробленого продукту в єдину функцію управління, несе собі великий резерв підвищення ефективності.

Розподільча логістика є тією частиною логістики, яка інтегрована в сферу розподілу, тобто здійснюється в післявиробничий період. Розподільча логістика – це управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, які здійснюються в процесі доведення готової продукції до споживача згідно з інтересами і вимогами останнього, а також передачі, зберігання й обробки відповідної інформації. Інакше її ще називають маркетинговою або збутовою логістикою. Доцільно все ж використовувати термін «розподільча логістика» як такий, що найбільш точно відображає наявність у логістичній системі ке-

Таблиця 1

Характерні риси логістичної системи

Узагальнені характерні риси	Характерні риси, визначені дослідниками			
	А. М. Гаджинський	Б. О. Анікін	В. В. Лукинський, Ю. В. Пономарьова	В. Г. Алькема, О. М. Сумець
Складність	Включає сукупність елементів	Складність	Складність	-
Цілісність	Наявні тісні зв'язки	Цілісність	Цілісність	Цілісність
Структурованість	-	Структурованість	Структурованість	Структурованість
Інтегрованість	Притаманні інтегративні якості	Володіє інтегрованими якостями	-	Інтегративність
Унікальність	-	-	Унікальність, непередбачуваність, невизначеність	-
Підпорядкованість	-	Ієрархічність	Ієрархічність	-
Рухливість	-	-	Рухливість	-
Адаптивність	-	-	Адаптивність	Адаптивність
Подільність	-	Подільність	-	Ділімість
Організованість	Має організацію	-	-	Організація
Стохастичність	-	-	-	Стохастичність
Інерційність	-	-	-	Інтегрованість
Багатофункціональність	-	-	-	Багатофункціональність
Надійність	-	-	-	-
Ефективність	-	-	-	-

Поняття логістичного процесу пов'язане з побудовою й функціонуванням логістичної системи. У загальному випадку логістичний процес – послідовна зміна станів, стадій розвитку, сукупність послідовних дій для досягнення якого-небудь результату (наприклад, виробничий процес – послідовна зміна операцій).

Розподіл матеріального потоку вже досить давно є суттєвою стороною господарської діяльності, однак становище однієї з найбільш важливих функцій воно набуло лише порівняно недавно.

Питання вибору каналів розподілу, упаковки товарів, підготовки їх до транспортування та доставки одержувачу; питання виробництва та закупівель матеріалів вирішувалися в слабкому взаємозв'язку один з одним. Лише нещодавно прийшло розуміння того, що

руючих впливів під час доведення готової продукції до кінцевих споживачів.

Принципова відмінність розподільчої логістики від традиційного розуміння збуту полягає насамперед у системному взаємозв'язку процесу розподілу з процесами виробництва і закупівель під час управління матеріальними потоками, а також системному взаємозв'язку всіх функцій всередині самого розподілу.

Виходячи з вищезазначеного, *розподільчою логістичною системою* будемо визначати адаптивну систему зі зворотнім зв'язком, яка реалізує логістичні функції, управління рухом матеріальних запасів/товарів в межах функціональної області розподілу та використовує усі можливі ресурси логістичної системи та дозволяє визначити внутрішньо системні параметри та зв'язки із

зовнішнім середовищем. Розподільча логістична система відокремлює функції від виробництва, акцентуючи увагу на основних логістичних функціях серед яких виділені: управління закупівлями, складуванням, запасами, збутом та транспортуванням.

Процес моделювання логістичних функцій розподільчих систем повинен спиратися на загальноприйняті базові принципи системного аналізу і системотехніки, а також з урахуванням цільової орієнтації на кінцеві результати розподільчої діяльності. Деталізація організаційних завдань потребує виділення таких операцій розподільчої логістики за такими ознаками:

- ✦ повнота обслуговування клієнтів (повне чи комплексне обслуговування і неповне чи часткове обслуговування);
- ✦ форма організації (зовнішні, тобто за межами підприємства, і внутрішні, тобто в межах підприємства);
- ✦ спосіб виконання (технічні, матеріальні, фінансові, інформаційні);
- ✦ результат (поставка товару, надання послуг).

Головним елементом розподільчої логістичної системи є розподільчий центри, один чи сукупність, де розподільчим центром є складський комплекс, який отримує товари від підприємств-виробників або від підприємств оптової торгівлі (наприклад, які знаходяться в інших регіонах країни або за кордоном) і розподіляє їх більш дрібними партіями замовникам (підприємствам дрібно-оптової та роздрібною торгівлі) через свою або їх товаропровідну мережу. Управління логістичними процесами вимагає наявності певних концепцій. За останні 60 років сформувалося більш ніж десять концепцій управління підприємствами, відокремивши різні функції та сукупність процесів, з'явилися концепції з управління специфічними діяльностями, так однією з ланок було визначено логістику. Аналіз концепцій управління дозволяє виділити концепції, положення котрих можливо застосувати до діяльності розподільчих логістичних систем, SCM, DRP, QR, CR, VMI, котрі мають спрямованість на оптимізацію логістичних процесів, представлені на *рис. 1*.

Рис. 1. Складові логістичної концепції розподільчої системи

Для ефективного функціонування на ринку послуг з перерозподілу товарної продукції розподільча система повинна гармонізувати логістичні процеси на усіх ланках діяльності та взаємодії з зовнішнім середовищем. Тобто головною метою задля цілі отримання і збереження конкурентних переваг на ринку розподілу готової продукції визначено оптимізацію логістичних процесів розподільчої системи. Таким чином, постає питання виявлені вузьких місць чи основних проблем, які не дозволяють логістичній розподільчій системі ефективно функціонувати. Вивчення проблематики за цими питаннями надає можливість сформулювати ряд завдань вирішення яких дійсно підвищить ефективність оптимального управління логістичною системою. Основні завдання розподільчої логістичної системи являють собою синтез завдань окреслених вище логістичних концепцій, а саме: SCM, DRP, QR, CR, VMI. Розуміючи те, що комплексні завдання визначених на *рис. 1* концепцій неможливо вирішувати всі разом та застосовувати у діяльності розподільчої логістичної системі, нами було модифіковано і синтезовано у відповідності до визначених проблемних сфер концептуальні основи та визначено завдання, що будуть розглянуті за новими принципами управління.

Так, наприклад з концепції SCM було виключено специфіку використання у виробничих підприємствах, що наведено на *рис. 2*. Створена система завдань розподільчої системи, потребує механізму вирішення, стає зрозумілим, що комплексне вирішення та синергія ефекту від результатів оптимізації надасть змогу прискорити процеси у діяльності компанії. Це неможливо без використання сучасних інформаційних технологій та методу моделювання, тому, що головна логістична функція, що зв'язує між собою наведені завдання – це інформація. Сконцентрувавши інформацію про логістичні процеси діяльності розподільчої системи та подавши її на вхід інформаційно-аналітичного забезпечення за допомогою синтезу імітаційних моделей, можливо отримання результатів оптимального управління компанією, однак рішення та відповідальність про впровадження цих результатів до реальних процесів лягає на керівництво компанією. Виходячи з цього розробка адекватної концепції з оптимізації управління логістичними процесами розподільчою системою є невід'ємно-важливою процедурою управління логістикою компанії.

Після формулювання основних проблем і завдань слід конкретизувати та абстрагувати завдання, котрі потребують рішення, без впливу логістичних концепцій котрі сформували ці завдання. Результатом цього є корекція формулювання логістичних завдань. Так, виділимо такі:

1. Зональна оптимізація складу.
2. Оптимізація рівня запасів.
3. Оптимізація взаємодії складських ресурсів.
4. Визначення потрібної кількості персоналу.
5. Формування принципів класифікації товарних запасів.
6. Оптимізація розвізних маршрутів.
7. Оперативне визначення кількості розвізного автотранспорту.

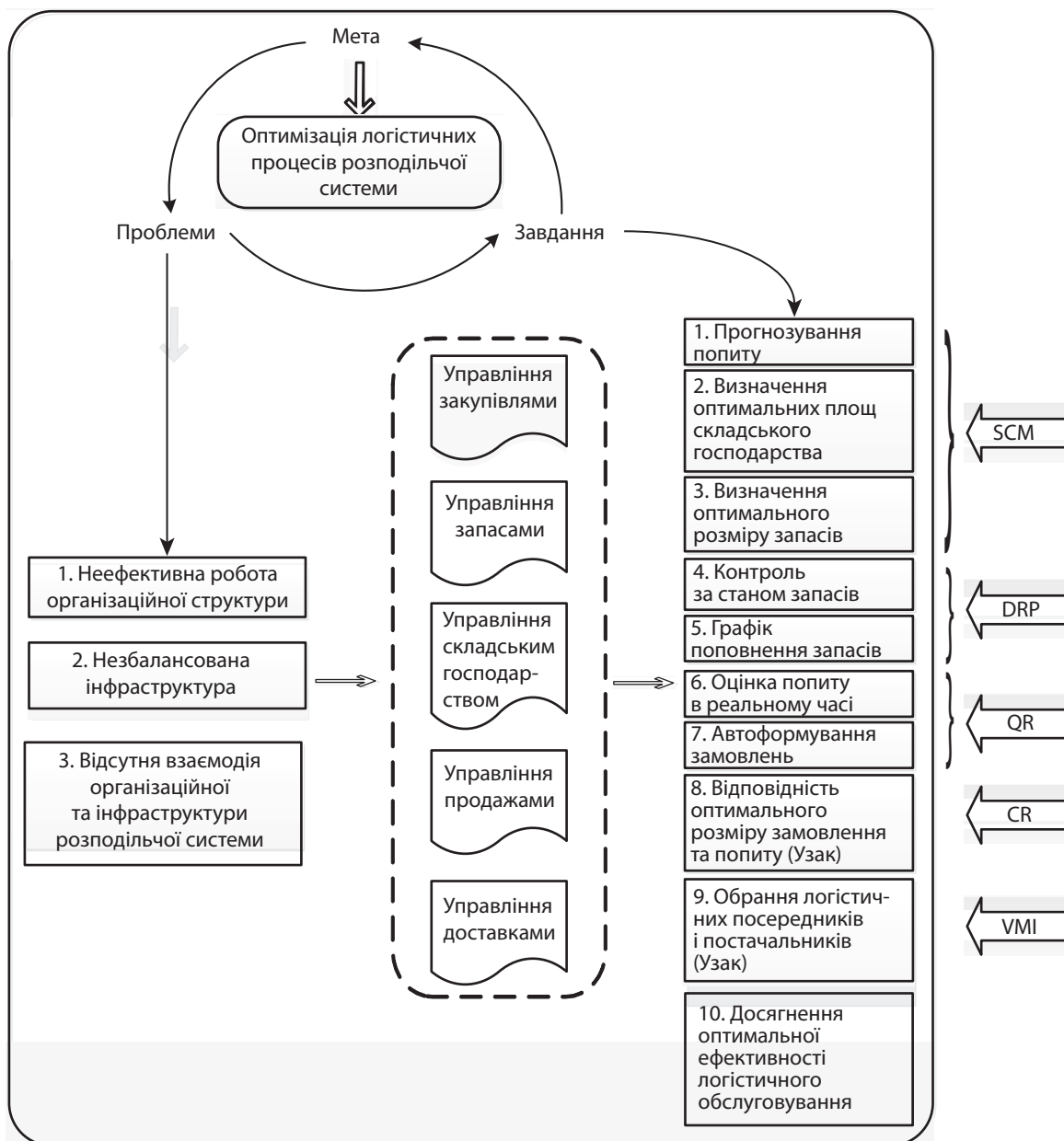

Рис. 2. Концепція завдань розподільчої логістичної системи

Вирішення зазначених завдань потребує використання методів зібраних комплексно впровадити систему прийняття управлінських рішень у діяльності розподільчої системи. Метод моделювання виступає провідним інструментом у вирішенні зазначених завдань. Розглядаючи динаміку системи показників і логістичних процесів, можливий вибір ідеологій моделювання, як системна динаміка у зв'язку з дискретно-подійним моделюванням, котрі дозволяють реалізувати взаємодію показників та процесів у реальному часі для прийняття оперативних рішень, що наведено на рис. 3.

Системно-динамічна імітаційна модель включатиме рішення з оптимізації показників діяльності автопарку та складського господарства, а також прогноз попиту за групами товарних запасів.

Дискретно-подійна модель вирішує завдання з взаємодії складських ресурсів, оптимального складування груп товарів і візуалізації результатів та ефекту з оптимізації усіх зазначених завдань.

Зазначений комплекс моделей можливо окреслити, як взаємодію організаційної та інфраструктурної складової діяльності розподільчої логістичної системи. Відносно завдань, котрі вирішуються синтезом імітаційних моделей, можливо говорити, що системно-динамічна модель відповідатиме за завдання інфраструктурної складової, а дискретно-подійна модель – за організаційну складову діяльності розподільчої системи.

ВИСНОВКИ

Синергія результатів моделювання надасть змогу зменшити транспортні витрати, а саме – витрати на транспортування товарних запасів від постачальника до складу та від складу до роздрібних точок торгівлі; складські витрати – ефективний розподіл складських зон та розподіл зон зберігання для декількох груп товарів, оптимізація кількості складського персоналу, витрати на обслуговування складського транспорту. Завдяки цьому

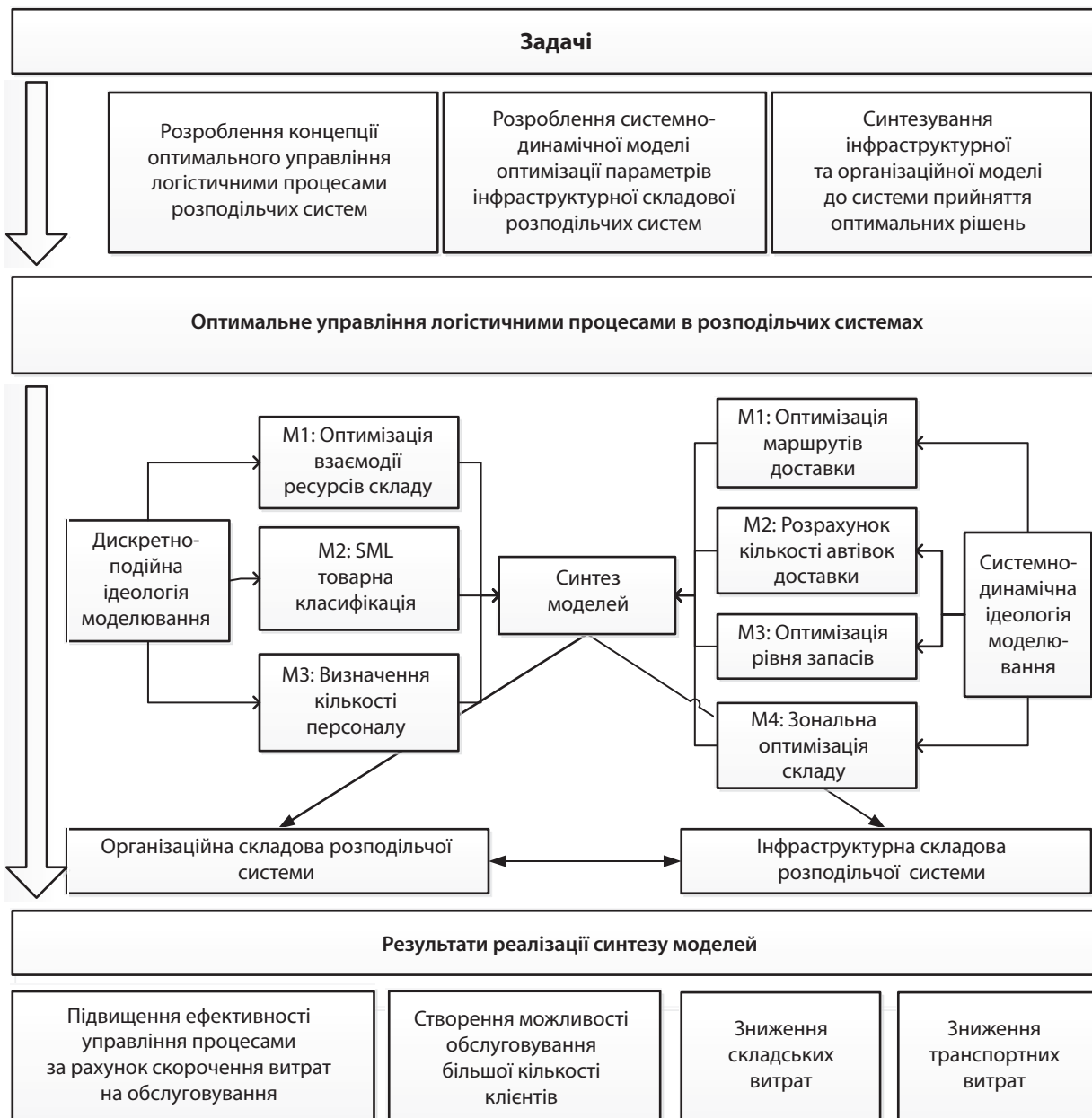

Рис. 3. Концепція оптимізації управління розподільчою логістичною системою

знижаться витрати та прискоряться логістичні процеси, що надасть змогу приділити час більшій кількості клієнтів та розмістити для них товарний запас на площі, котра була звільнена завдяки оптимальному розподілу площі і своєчасним замовленням товарів у виробників. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Стерлигова А. Н.** Терминологическая структура логистики / А. Н. Стерлигова // Логистика и управление цепями поставок. – 2004. – № 4-5. – С. 45 – 54.
2. **Бауэрсокс Д. Д., Клосс Д. Дж.** Логистика: Интегрированная цепь поставок / Пер. Н. Н. Барышникова, Б. С. Пинскер. – М.: Олимп-Бизнес, 2005. – 640 с.
3. **Казарина Л. А.** Логистические издержки: проблемы учета и оценки / Л. А. Казарина // Вестник ТГПУ. – 2007. – № 9(72). – С. 24 – 27.

4. Эффективность логистического управления / Под общ. ред. д. т. н., проф. Л. Б. Миротина. – М.: Экзамен, 2004. – 448 с.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Донецького національного технічного університету **Коломицева А. О.**

ВКЛАД Е. Г. ЛИБЕРМАНА В ТЕОРИЮ И ПРАКТИКУ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА

ОЛЕЙНИК С. У.

УДК 658.001

Олейник С. У. Вклад Е. Г. Либермана в теорию и практику организации производства

В статье рассматривается вклад известного советского экономиста Е. Г. Либермана в развитие теории и практики эффективной организации производства на предприятиях. Рассмотрены возможности их использования в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: Е. Г. Либерман, организация производства, теория, практика, рыночные отношения, конкурентоспособность.

Рис.: 1. **Библ.:** 4.

Олейник Станислав Ульянович – кандидат экономических наук, профессор, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

УДК 658.001

UDC 658.001

Олійник С. У. Внесок О. Г. Лібермана в теорію і практику організації виробництва

У статті розглядається внесок відомого радянського економіста О. Г. Лібермана в розвиток теорії й практики ефективної організації виробництва на підприємствах. Розглянуто можливості їх використання в умовах ринкової економіки.

Ключові слова: О. Г. Ліберман, організація виробництва, теорія, практика, ринкові відносини, конкурентоспроможність.

Рис.: 1. **Бібл.:** 4.

Олійник Станіслав Ульянович – кандидат економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Oleynik S. U. Payment of E. G. Liberman in a Theory and Practice of Organization of Production

In the article deposit of known soviet economist E. G. Liberman in development of theory and practice of effective organization of production on enterprises is examined. Possibilities of using them in the conditions of market economy are considered.

Key words: E. G. Liberman, organization of production, theory, practice, market relations, competitiveness.

Pic.: 1. **Bibl.:** 4.

Oleynik Stanislav U. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Либерман Евсей Григорьевич – известный советский экономист (02.10.1897 – 11.11.1981), автор концепции эффективного управления промышленностью. Его предложения были использованы в экономической хозяйственной реформе 1960 – 1980 гг. в СССР. Известный экономист профессор МГУ Арон Каценелинбойген в книге «Советская политика и экономика», изданной в США (Chalidze Publications, 1988) высоко оценивал роль Е. Г. Либермана как экономиста, пробудившего интерес к созданию в СССР более гибкого экономического механизма. Дальнейшее развитие идей Е. Г. Либермана было связано в большей мере с социально-экономическими мероприятиями, направленными на введение элементов рынка, а именно: увеличение свободы коллективов предприятий с одновременным усилением их ответственности за принимаемые решения.

Е. Г. Либерман 30 лет работал в Харьковском инженерно-экономическом институте, где возглавлял кафедру экономики, организации и планирования машиностроительной промышленности, активно проводил научные исследования по проблемам организации и планирования производства. Его многочисленные работы в полной мере характеризуют научный вклад этого известного в мире экономиста в развитие экономики и организации производства.

В СССР наука об организации производства имела приоритетное значение, так как развитие производства на научной основе способствовало росту объемов производства, укреплению экономического состояния страны и благосостояния народа.

Ведущее место в общем производстве занимает машиностроение, обеспечивающее машинами и оборудованием все отрасли экономики страны. В развитии машиностроения и обеспечении его соответствия мировым стандартам важное значение имеет организация производства на предприятиях.

Е. Г. Либерман очень четко понимал, что для народного хозяйства страны крайне важна подготовка нового поколения высококвалифицированных специалистов – инженеров-экономистов организаторов производства, владеющих глубокими знаниями прогрессивных технологий и рациональной организации производства и труда, эффективными методами управления.

Учитывая, что в СССР не было комплексного учебника по организации производства для вузов, он организовал научный коллектив из своих учеников и издал первый в СССР профилирующий учебник «Организация и планирование машиностроительных предприятий», выиграв конкурс на подготовку такого учебника в Минвузе СССР [1].

По просьбе методического совета Минвуза СССР и издательства «Машиностроение» (Москва), учебник был переработан и дополнен авторами в соответствии с развитием науки об организации производства и переиздан в 1967 г. под названием «Организация и планирование производства на машиностроительных предприятиях» [2] (рис. 1).

Высокую оценку учебнику дал ленинградский профессор, доктор экономических наук Соколицын С. А. в учебнике «Организация и оперативное управление маши-

ностроительным производством» [4]. Он писал, что выход этого учебника, изданного под редакцией д-ра экон. наук проф. Е. Г. Либермана для студентов инженерно-экономических институтов и факультетов, имеет большее значение для развития теории и практики организации машиностроительного производства в стране [3].

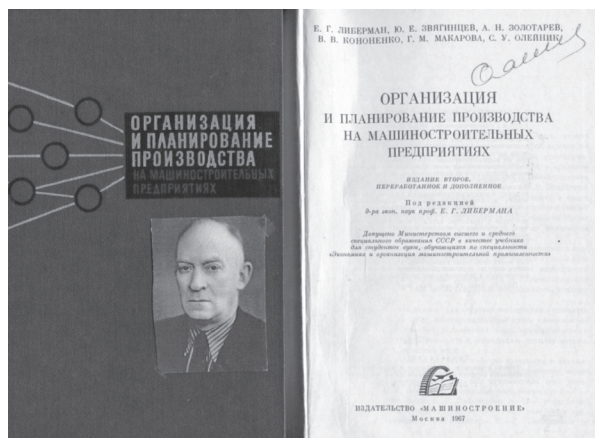

Рис. 1. Обложка и титульный лист учебника [2]

В 1970 году вышла очень содержательная книга Е. Г. Либермана «Экономические методы повышения эффективности общественного производства» [4], в которой также были подробно рассмотрены вопросы теории и практики организации и планирования производства, а также управления производством на машиностроительных предприятиях. Учебники и книги Е. Г. Либермана пользовались большим спросом у студентов, аспирантов, экономистов и руководителей предприятий в СССР. Изданных тиражом 40 тысяч экземпляров учебников не хватало. У многих студентов и преподавателей была возможность пользоваться учебниками Е. Г. Либермана только в читальных залах библиотек.

В своих учебниках Е. Г. Либерман определял содержание науки «организация производства» как совокупность учений о типах производства, его структуре и управлении; об организации труда и заработной платы; о комплексной технической (конструкторской и технологической) подготовке производства; о технико-экономическом и оперативно – календарном планировании производства; об организации внутризаводского хозяйственного расчета предприятия и его подразделений; о комплексном и системном обслуживании производства; об организации и планировании основного производства и вспомогательных цехов, управлении производством.

Е. Г. Либерман четко сформулировал следующие важные положения науки «организация производства»: развитие и совершенствование промышленного производства должно осуществляться на основе экономических законов с учетом их объективного действия; организация производства должна основываться на изучении закономерностей функционирования производства, применение которых обеспечивает наиболее эффективные формы и методы деятельности трудовых коллективов; основной задачей организации производства на предприятии является эффективное сочетание

живого труда с материальными элементами производства; развитие производства невозможно без принятия экономически наиболее выгодных решений хозяйственных задач, обеспечи-вающих совпадение интересов коллектива предприятия и государства.

Е. Г. Либерман всегда особо подчеркивал, что рациональное сочетание и использование всех ресурсов производства достигается только в результате эффективного использования живого труда путем подбора и расстановки кадров; повышения квалификации кадров; научной организации труда; вовлечения работников в управление производством; полного использования оборотных фондов предприятия на основе нормирования и контроля затрат материалов, энергии, топлива и др. Успешное выполнение перечисленных задач позволяло непрерывно улучшать технико-экономические показатели работы предприятий и повышать эффективность общественного производства в 60 – 80-е годы минувшего столетия.

Теперь, в рыночных условиях организация производства, представляется как научное направление и функция менеджмента и рассматривается как вид деятельности работников, направленный на рациональное соединение всех элементов производственного процесса в единый процесс в целях достижения наибольшей эффективности производства, конкретным проявлением которой является выпуск конкурентоспособной продукции.

Е. Г. Либерман всегда подчеркивал, что организация производства является обязательным условием эффективной работы любого предприятия, поскольку создает благоприятные возможности для высокопроизводительной работы коллективов, выпуска продукции высокого качества, рационального использования ресурсов предприятия, всестороннего развития личности в процессе труда. Она охватывает все стадии производственного процесса изготовления продукции и носит системный характер, подчиняя все частные задачи главной. Организация производства как научное направление представляет собой совокупность форм, методов и приемов научно обоснованного соединения рабочей силы со средствами производства.

В организации производства применяется системный подход на основе методологии научного познания, используемый при рассмотрении исследуемых объектов как систем. Такой подход позволяет раскрывать целостность объекта, а также выявлять многообразие типов связей в нем и объединять их в единую картину.

Теория организации производства – это самостоятельная область научного знания, которой присуща определенная система категорий и понятий: предмет, метод, законы, закономерности и принципы организации производства, производственная система, ее структура, субъект и объекты ее управления, производственный процесс, производственный цикл, тип и форма организации производства.

Эффективная организация производства в современных условиях базируется на таких основных законах: наименьших усилий; стоимости и экономии времени;

концентрации; гармонизации; внешнего и внутреннего соответствия; резервов; оптимальных величин показателей производственного процесса; эмерджентности. Эти законы позволяют выполнять важнейшую цель организации производства, заключающуюся в получении максимального полезного эффекта при минимальных затратах труда, энергии и других производственных ресурсов, уменьшении всех видов затрат.

Современная организация производства на предприятиях, работающих в условиях рынка, базируется прежде всего на применении технических средств, а также методов исследования операций для повышения эффективности и производительности работы.

Общие подходы к управлению и организации функционирования предприятий в рыночных условиях и фундаментальные принципы теории организации и менеджмента были сформулированы в классических работах Ф. Тейлора, Г. Ганта, Ф. и Л. Гилбертов, Г. Минцберга, А. А. Богданова, В. А. Авилова и других. Их и теперь необходимо использовать с учетом интенсивных факторов экономического роста, к которым относятся: совершенствование и повышение качества систем управления; внедрение современных технологий; использование инноваций и инвестиций; системная модернизация производства; повышение качества человеческого капитала; внедрение новейших информационных технологий и др.

Разработка и внедрение прогрессивной организации производства на предприятиях сегодня должна осуществляться с учетом реинжиниринга и новых подходов к предпринимательству и бизнесу. Такие известные ученые как М. Хаммер, Дж. Чампи, М. Робсон, Ф. Уллах, Д. Мартин и др. разработали состав, порядок, последовательность и методы организационного проектирования в процессе реинжиниринга промышленных предприятий и реализации процессов эволюции бизнес-систем, оптимальной организации производства для современных рыночных условий.

Организационное проектирование базируется на теории организации, производственного менеджмента и системного подхода; анализе функциональных и информационных системных моделей технологии проектирования; реорганизации и реинжиниринге производства; теории инвестиций и организации производства; реструктуризации и усовершенствовании бизнеса; системном анализе; методах организационно-технического и экономико-математического моделирования. Только на такой основе решение проблем организации промышленного производства может способствовать повышению эффективности производства на всех этапах жизненного цикла предприятия в связи с действием сложной системы внутренних и внешних факторов, определяющих успешную деятельность современного предприятия.

Рассматривая зарубежную экономическую литературу, можно сделать вывод о том, что роль организации производства велика. Об этом свидетельствует опыт Германии, Японии, США и других стран, успешно применяющих методы научной организации произ-

водства в автомобильной, электронной и др. отраслях промышленности, что обеспечивает им существенную эффективность производства.

В университетах США предмет «организация производства» является самой динамично развивающейся инженерной дисциплиной, что объясняется растущим осознанием вклада, который вносится этой дисциплиной в развитие экономики.

Поиск некоторых оптимальных форм организации и управления промышленным производством в нашей стране начался в основном в условиях демонополизации и приватизации предприятий, при которых можно было наблюдать появление огромного многообразия процессов разукрупнения и объединения промышленных комплексов, образования новых форм собственности.

В течение последних двадцати лет на предприятиях Украины продолжается поиск новых форм организации производства, источников ресурсного обеспечения и рынков сбыта выпускаемой продукции, установление новых экономических связей, каналов сбыта и поставок, так как старые оказались разрушенными.

С переходом Украины на рыночные отношения к организации производства предъявляются все новые и новые требования. В условиях жесткой конкуренции производство должно быть гибким, способным быстро перестраиваться на выпуск новых видов продукции; быть оптимальным, способным функционировать с наименьшими затратами и выпускать при этом конкурентоспособную продукцию высокого качества при наилучшем использовании оборудования, передовых технологий и персонала.

Таким образом, новые условия хозяйствования, в основу которых заложен рыночный механизм, требуют принципиально нового подхода к теории и практике организации производства. Научные исследования, способствующие систематическому совершенствованию организации производства, должны проводиться на основе новых концептуальных положений в современных условиях. Необходимо разработать и реализовать механизм совершенствования организации производства, включающий изменения в организационной структуре предприятия, системе оплаты труда, организации выполнения заказов на продукцию и др.

Совершенствование организации производства должно основываться на стратегических ценностных ориентирах производства в условиях рыночной экономики (корпоративное развитие, стимулирование мотивов поведения персонала, делегирование прав принятия решений) и тактических целях (обеспечение прибыльности и расширение ниши предприятия на конкурентном рынке).

Следует решать комплекс тех проблем в организации производства, разрешение которых обеспечит оперативную и адекватную реакцию предприятия на изменения рыночной конъюнктуры, включающую в себя формирование гибкой организационной структуры, совершенствование организации и оплаты труда, разработку организационного механизма выполнения заказов на продукцию и услуги предприятия.

Необходимо и сегодня использовать метод обособления структурных подразделений предприятия, основанный на понятиях внутреннего хозрасчета и рентабельности труда, умело проводить декомпозицию ответственности по двум параметрам: в пределах полномочий и их результативности. По каждому из этих параметров целесообразно выделить пять уровней ответственности: за корректировку миссии предприятия и адаптацию его к внешней среде; за результаты внутренней деятельности предприятия; за результаты деятельности одного или нескольких производственных подразделений; за реализацию конкретной производственной функции; за использование ограниченного производственного пространства.

В последние годы на экономику Украины значительно стали влиять новые экономические факторы: глобализация мировой экономики; внедрение передовых компьютерных технологий; широкая автоматизация традиционных деловых процессов; создание глобальной компьютерной сети Интернет; возрастающие интеграция, кооперация и взаимная зависимость производителей товаров и др. В связи с действием новых факторов в экономике Украины произошла трансформация массового производства на машиностроительных предприятиях в индивидуальное и мелкосерийное производство изделий и услуг, ориентированных на потребности конкретного потребителя. Все это требует совершенствования организации производства на предприятиях применительно к новым условиям работы.

Стратегически важным для сохранения конкурентоспособности предприятия в современных экономических условиях является его способность к решению таких задач: динамического развития и оптимизации деятельности на основе новейших бизнес-технологий; снижения себестоимости продукции с учетом совершенствования ее технических и потребительских характеристик; обеспечения высокого качества производства и продукции на всех этапах жизненного цикла в соответствии с мировыми стандартами; максимальной информатизации и автоматизации бизнес-процессов; создания и применения гибких и адаптивных технологий производства.

Вся деятельность предприятия согласно теории Е. Г. Либермана должна быть ориентирована на достижение таких целевых показателей как прибыльность, увеличение капитализации и др. в соответствии с миссией предприятия. Все это требует своевременно производить фундаментальную перестройку, радикальное переосмысление деятельности предприятия, направленные на улучшение основных показателей деятельности: снижение затрат, повышение качества, улучшение сервиса, вложение инвестиций, совершенствование организационных структур.

Другими словами, в настоящее время в связи динамичностью экономического окружения, наличием сложной системы влияния внутренних и внешних факторов, определяющих успешную деятельность современного предприятия, необходимой для сохранения конкурентоспособности предприятия является его спо-

собность к разрешению ряда актуальных задач: совершенствования технических и качественных характеристик выпускаемой продукции, снижения ее стоимости, обеспечения гибкости производства посредством реализации комплекса системных мероприятий, направленных на достижение целевых функций предприятия; систематического мониторинга, системного анализа, имитационного моделирования бизнеса с целью совершенствования материального и организационного состояния производства с учетом последних достижений научно-технического прогресса.

Для оптимального и эффективного обеспечения тактических и стратегических целей предприятия необходимо умело проводить декомпозицию рентабельности труда. При этом необходимо выделить три параметра: творческий, преимущественно творческий и технический труд.

Эффективность работы предприятий в условиях конкурентного рынка в значительной мере определяется динамичностью организации производства. Основными направлениями совершенствования организации производства являются изменение организационной структуры предприятий; использование прогрессивных ресурсосберегающих технологий; совершенствование оплаты труда и управления производством.

Таким образом, на современном этапе развития экономики для промышленных предприятий Украины имеется лишь один путь выживания на рынке – совершенствование организации производства, что приведет к снижению издержек и повышению рентабельности. Мероприятия по созданию рациональной организации производства не требуют крупных дополнительных инвестиций, но резко повышают производительность труда, сокращают производственный цикл, снижают себестоимость продукции и на этой основе обеспечивают рост прибыли и повышение рентабельности производства.

Оценивая возможности ускорения процессов повышения эффективности работы предприятий Украины следует более активно совершенствовать и внедрять новейшие организационных формы и методы организации производства, применяемые в промышленных компаниях США, Японии, Германии, Франции и других ведущих стран мира.

Основное внимание необходимо сконцентрировать на совершенствовании качественных параметров выпускаемой продукции и разработке новых ее образцов в соответствии с динамикой спроса при одновременном уменьшении цены за счет снижения издержек производства на основе наиболее полного использования более производительного оборудования и прогрессивных технологических процессов.

Одной из важных задач руководства предприятий является развитие производства на основе активизации инновационной деятельности и углубления научных исследований путем либо создания для этого специального подразделения, укомплектованного квалифицированными учеными и специалистами, либо расширения связей с вузовской, академической и отраслевой наукой.

Цель – поиск путей повышения эффективности организации производства, обеспечивающей превосходство над конкурентами, позволяющей укрепить позиции на рынке. Выявленные возможности реализуются затем в ходе активной деятельности всего производственного коллектива предприятия. С ростом эффективности производства повышается норма прибыли, что расширяет возможности предприятий для дальнейшего технического развития и совершенствования производства. Это особенно важно в условиях обостряющейся конкуренции на внутреннем и внешних рынках.

Как известно, превосходство промышленных компаний США по темпам роста эффективности производства создало им благоприятные условия для активного развития процесса глобализации производства и сбыта. В результате эти компании получают высокие прибыли, используя их для дальнейшего повышения эффективности производства.

Для выявления все новых возможностей ускорения технического развития и повышения эффективности производства власти США выделяют значительные финансовые средства университетским и государственным лабораториям, что создает благоприятные условия для их активной совместной деятельности с подразделениями промышленных компаний для научных исследований, разработки и решения важнейших технических проблем, способствующих повышению эффективности производства. Темпы роста эффективности производства в Украине также в значительной степени зависят от увеличения финансовых ресурсов, выделяе-

мых на расширение и углубление научных исследований в направлении повышения эффективности организации производства на предприятиях Украины.

Продолжая традиции Е. Г. Либермана, необходимо активизировать исследования по проблеме организации производства в современных условиях не только в Харьковском национальном экономическом университете, но и в других вузах III – IV уровней аккредитации, где есть экономические факультеты. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Организация и планирование машиностроительных предприятий : Учебник для вузов СССР / Е. Г. Либерман, Ю. Е. Звягинцев, А. Н. Золотарев, В. В. Кононенко, Г. М. Макарова, С. У. Олейник ; Под. ред. Е. Г. Либермана. – М. : Изд. Машгиз, 1960. – 568 с.
2. Организация и планирование производства на машиностроительных предприятиях : Учебник для вузов, Минвуз СССР / Е. Г. Либерман, Ю. Е. Звягинцев, А. Н. Золотарев, В. В. Кононенко, Г. М. Макарова, С. У. Олейник ; Под ред. д-ра экон. наук, проф. Е. Г. Либермана. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Машиностроение, 1967. – 606 с.
3. **Соколицын С. А.** Организация и оперативное управление машиностроительным производством : Учебник для вузов, Минвуз СССР / С. А. Соколицын, Б. И. Кузин. – Л. : Машиностроение, Ленинградское отделение, 1988. – 527 с.
4. **Либерман Е. Г.** Экономические методы повышения эффективности общественного производства / Е. Г. Либерман. – М. : Экономика, 1970. – 175 с.